ابوالحسن عبداللہ بن مقفع

کلیلہ ودمنہ

(انوار سہیلی)

1

اوروبجی ۱۴۰۴ھ

ابوالحسن عبداللہ بن مقفع

کلیلہ ودمنہ

(انوار سہیلی)

1

اردو مجی ۱۴۰۴ھ

ئوبۇلھەسەن ئابدۇللامۇقەففا

كەلئۇدە دىيانە

(ئاساسىي ئىمامىيە)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مولا مۇھەممەد تومۇرنىڭ 1717 - يىلىدىكى تەرجىمىسىنىڭ كوچۇرمىسىگە ئاساسەن ئىشلەندى.

根据喀什人毛拉·穆罕麦得·铁木尔于1717年译本的手抄本刊布的。

نەشرگە تەييارلىغۇچى: نىمەتۇللا ئوبەيدۇللا
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئىمىن تۇرسۇن

كەللە ۋە دېمنە

مولا مۇھەممەت تومۇر نۇسخىسى

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى

(ئۈرۈمچى شەھەر ئازادلىق كوچا №306)

شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى

شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر 1/32

باسما تاۋىقى: 28.375 قىستۇرما ۋاراقى: 2

1984 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى

1985 - يىل 1 - ئاي 1 - بېسىلىشى

كىتاپ نومۇرى: M10098.755

تىراژى: 1 — 17,400

باھاسى: (قاتتىق مۇقاۋىلىق) 3.60 يۈەن

(ناددى مۇقاۋىلىق) 2.65 يۈەن

تەھرىردىن

بۇ كىتابنى قەدىمقى زامان ھىندۇ بىرەھمەنلىرىنىڭ رەھبىرى، پەيلاسوپ بىدپاي ھىندىستان پادىشاسى دابىشلىمغا ئاتاپ يازغان، رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، ماكىدونلۇق ئىسكەندەر ھىندىستانىنى ئىشغال قىلىپ، ئۇز يېقىنلىرىدىن بىرىنى ھوكۇمدار قىلىپ تەينىلەيدۇ. ئىسكەندەر قوشۇنى ھىندىستاندىن يۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، ھىندۇ خەلقى ياتلارنىڭ ھوكۇمرانلىغىغا قارشى چىقىپ، ئىسكەندەر قويغان پادىشانى ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ ۋە ئۇرنىغا بالدۇرقى ھىندۇ پادىشاسىنىڭ ئەۋلادىدىن بولغان دابىشلىمنى پادىشا قىلىپ تىكلەيدۇ.

دابىشلىم تەختكە ئولتۇرۇپ، ئۇزۇن ئوتمەي، ئەل ئامانلىق تېپىپ، پادىشالىق مۇستەھكەملىنىدۇ. دابىشلىم خوشنا ئەللەرگە يۇرۇش قىلىپ، غالىپ كېلىۋەرگەندىن كېيىن، بارا-بارا كورەكلەپ، ئەترايىدىكىلەرگە تەھلىكە سېلىشقا باشلايدۇ. دابىشلىم زىمىنىنىڭ كەڭلىگى، مەملىكىتىنىڭ بايلىغى ۋە ئاھالىسىنىڭ كوپلىگىنى ھىمات قىلىپ، زوراۋان بولۇۋالىدۇ؛ ئۇز خەلقى ئۇستىدە زۇلۇم قامچىسىنى ئويناتىپ. ئالۋاڭ-ياساقنى كوپەيتىپ، ئىستىبداتلىغىنى ھەددىدىن ئاشۇرىدۇ. ئوزى راھەت-پاراغەت ئىچىدە، ئەيش-ئىشرەت بىلەن كەيپ-ساپا سۇرۇشتە مىسلىسز دەرىجىگە يېتىدۇ. پادىشانىڭ بۇ قىلمىشلىرى توغرىسىدا ھېچقانداق كىشى نەسىھەتكە ئېغىز ئاچالمايدۇ.

پادىشالىقتا بىرەھمەنلەرنىڭ پېشۋاسى، پازىل ھەكىم (پەيلاسوپ) بىدپاي پادىشا دابىشلىمنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كورۇپ، ناھايىتى ئىچى پۇشىدىكەن. بۇ ھەقتە، ھەممە شاگىرتلىرىنى يىغىپ،

ئۇلارغا ۋەز - نەسىھەت قىلدىكەن. ئاخىر بىر كۈنى، بىدپاي پا-
دىشانىڭ ئوردىسىغا بېرىپ، دابىشلىمغا كورۇنۇش قىلىپتۇ. دابىش-
لىمغا ھىكمەتلىك سوزلەر بىلەن نەسىھەت قىلسىمۇ كار قىلمايتۇ.
دابىشلىم ئۇنى زىندانغا تاشلاپتۇ. كېيىنكى كۈنلەردە دابىشلىمنىڭ
سەلتەنىتى خاراپلىققا يۈز تۇتۇپ، ھالى ئېغىرلىشىشقا باشلاپتۇ.
شۇ چاغدا، دابىشلىمنىڭ ئېسىگە چۈشۈپ، بىدپايىنى زىندانىدىن
چىقىرىپ، كوپ يالۋۇرۇش بىلەن ئۇزىگە باش ۋەزىر قىلىپتۇ. بىد-
پاي ھەشەمەتكە، ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلمەي دابىشلىمنى يولغا باش-
لاش ئۈچۈن، سىياسەتنامىلەر تۈزۈپتۇ. پادىشا دابىشلىم بىدپايىنىڭ
ئەمرى - مەرۇپ ۋەز - نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئادالەت يولىنى
تۇتۇپتۇ ۋە پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەل ئا-
سايىشلىق تېپىپتۇ.

بىدپاي خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالغان مەسەل - تەمسالالار،
چوچەك - رىۋايەتلەرنى ھايۋاناتنىڭ سوھبىتى ئارقىلىق بېرىپ، ئا-
دەمزاتقا جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى كورسەتمەكچى بولىدۇ. ھەر
كۈنى تالىپلىرىغا سوزلەپ بېرىدۇ. تالىپلىرىدىن ئىككى كىشى رەت-
لەپ چىقىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ قەدىمقى ھىندۇ ئەدەبىي تە-
لى — سانسكرىت تىلىدا «بەش نامە» دەپ ئاتالغان مەسەل -
چوچەكلەر توپلىمى بولۇپ، تەخمىنەن مىلادى 4 - ئەسىردە كىتاپ
شەكلىگە كىرگەن ئىكەن. لېكىن بۇ كىتاپتىكى بىرمۇنچە مەسەل-
چوچەكلەر مىلاددىن 6 ئەسىر ئىلگىرى پۈتۈلگەن «ئىزوپ مەسەل-
لىرى» (قەدىمقى گىرىك مەسەللىرى) دىمۇ بارلىقى مەلۇم. ئا-
سىلارنىڭ پىكرىچە، بۇ مەسەللەرنىڭ چىققان ماكانى يۇنان ئە-
مەس، ھىندىستان ئىكەن. دىمەك، «بەش نامە» دىكى ئەڭ قە-
دىمقى چوچەكلەر مىلاددىن 6 ئەسىر ئىلگىرى خەلق ئارىسىدا
تارقىلىپ يۈرگەن.

ئىران پادىشالىرىدىن خىسراۋ نوشىرۋاننىڭ بۇيرۇغى بويىچە،
تۇڭپ بەرزۇيە ھىندىستاندىن ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن بۇ كە-

تاپنی قولغا چۈشۈرۈپ، پەھلەۋی تىلی (قەدىمقی پارىس تىلى) غا تەرجىمە قىلدۇ. تەخمىنەن 570 - يىلى پەھلەۋی تىلىدىن سۆرىيە تىلىغا تەرجىمە قىلىنىدۇ. يەنە 180 يىلدىن كېيىن، يەنى 750 - يىلى، ئەبۇ جەفەر مەنسۇر (ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئابدۇللا ئىبنى ئابباس) نىڭ بۇيرۇغى بويىچە، ئوبۇلھەسەن ئابدۇللا ئىبنى ئەلى مۇقەففا پەھلەۋی تىلىدىن ئەرەپ تىلىغا تەرجىمە قىلىدۇ، تەرجىمە قىلىش جەريانىدا بىرمۇنچە مەزمۇنلارنى قوشىدۇ. مۇقەففا تەرجىمىسىنى نەقۇل تەرجىمە دېگىلى بولمايدۇ. مەھمۇد غەزنەۋی ئەۋلادىدىن ئەبۇل مۇزەففەر (ئەبۇل مەنسۇر) بەھرام شاھ سۇلتان مەسئۇدنىڭ ئىلتىماسى بويىچە، مۇقەففەغانىڭ ئەرەپچە نۇسخىسىدىن نەسرۇللا ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەمىد ئەبۇلمەئانى پارىسچىغا قايتا تەرجىمە قىلغان. سۇلتان ھۇسەيىننىڭ يېقىنلىرىدىن بولغان ئەمىر شەيخ ئەھمەد (مەشھۇر ئىسمى ئەمىر سۇھەيلى) نىڭ ئىلتىماسى بويىچە، مەۋلانا ھۇسەيىن (ۋائىزۇل كاشىفى) قايتىدىن چۈشىنىكلىك قىلىپ ئىشلەپ چىقىدۇ ۋە «ئەنۋاری سۇھەيلى» دەپ نام قويىدۇ.

ھىجری 1130 - يىلى (مىلادى 1717 - يىلى) قەشقەر ھېكىم بېگى ئىمام مۇھەممەدنىڭ تەۋسىيىسى بويىچە، مولا مۇھەممەد تومۇر بۇ كىتابنى پارىس تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىدۇ ۋە «ئاساری ئىمامىيە» دەپ قوشۇمچە ماۋزۇ قويىدۇ. مولا مۇھەممەد تومۇرمۇ ناھايىتى پاساھەتلىك تىل بىلەن ئىجادىي تەرجىمە قىلىپ، كىتابقا يېڭى لىباس كىيگۈزىدۇ.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، بۇ كىتابتىكى مەسەل ۋە چوچەكلەر قۇلدارلىق ۋە فېئوداللىق جەمىيەتلىرىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن. ئەسلىدە بۇنى ئىجات قىلغۇچى ئاساسىي جەھەتتىن قۇلدارلىق ۋە فېئوداللىق جەمىيەتلىرىدىكى ئېزىلگەن خەلق ئاممىسى.

مەزمۇن جەھەتتىن، بۇ مەسەل - چوچەكلەرنىڭ باش قەھرىمانلىری كوپىنچە ئۇچارقانات ۋە ھايۋاناتلاردىن ئىبارەت. لېكىن ئۇلارنىڭ پېكىر - تۇيغۇلری ئىنسانىنىڭ پېكىر - تۇيغۇلری، تىلىمۇ ئىنسانىنىڭ تىلى،

بۇ ئۇچارقانات ۋە هايۋاناتلار ئەملىيەتتە ئىنسانلارنىڭ تىمسالىرىدۇر.

قەدىمقى گرېك «ئىزوپ مەسەللىرى» دېگەن ئوخشاش، بۇ كىتاپتىكى هەر بىر مەسەلىنىڭ ئېتىكىلىق تەپسىرى ۋە ئەخلاقىي - تەربىيەۋى ئەهمىيىتى بار. لېكىن بۇ مەسەللەرنى تۇرلۇك كىشىلەر، تۇرلۇك مەزھەپلەر هەر خىل مەقسەتلەر ئۈچۈن پايدىلانغان. نەتىجىدە بىرمۇنچە مەسەللەر هەر خىل ئىپادىلەر بىلەن ئۇزگىرىپ كەتكەن.

مەسەل - چوچەكلەر ئاددى - ئىخچام بولۇپ، كىشىلىك تەجرىبىلىرىنىڭ يەكۈنلىرى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرىدۇر. لېكىن زامان ۋە شارائىتىنىڭ چەكلىمىسى بىلەن، بۇ مەسەللەردە پاسسىپ، هەتتا سەلبى نەرسىلەرمۇ يوق ئەمەس. بۇلاردىن ئالاهىدە كوزگە چېلىقىدىغىنى تەقدىرپەرەسلىك، پۇلغا هېرىسلىك، ئاياللارنى هەم ئەمگەكنى كەمسىتىش ۋە هوكۇمرانلارنى مەدهىيىلەشكە ئوخشاش شاكالىلاردۇر. شۇڭا، بۇ مەسەللەردىن تەنقىدىي پايدىلىنىش كېرەك.

بۇ كىتاپنى يولداش نېمەتۇللا ئۇيغۇرىدۇللا بۇنگىدىن يۈز يىل ئىلگىرى يازغاندە مولىلا نىيازئاخۇن كوچۇرگەن قولىيازما ئاساسىدا نەشرگە تەييارلىدى.

1983 - يىل 6 - ئاي

مۇندەرىجە

مولا مۇھەممەد تومۇر يازغان سوز بېشى 1

مۇقەددىمە ..... (14—90)

ئادىل پادىشا بىلەن دانىشمەن ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى (14)، دابىشلىم پادىشا ۋە بىدپاي ھەكىم ھېكايىسى (34)، ئىككى كەپتەرنىڭ ھېكايىسى (50)، سا بىلەن قارچۇغا بالىسىنىڭ ھېكايىسى (64)، ھىرىس مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى (68)، شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھېكايىسى (73)، يولۋاس بالىسىنىڭ ھېكايىسى (80).

بىرىنچى باب. راست سۆزلۈك بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىگى توغرىسىدا ..... (91—257)

سوددىگەر ۋە ئوغۇللىرىنىڭ ھېكايىسى (92)، ئاكا-ئۇكا شاھزادىلەرنىڭ ھېكايىسى (95)، ھەركەتنى تاشلىغان دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى (102)، بىغەم چاشقانىنىڭ ھېكايىسى (105)، دوراچى مايمۇنىنىڭ ھېكايىسى (113)، ئىككى دوستنىڭ ھېكايىسى (117)، ئالدانغان تۆلكىنىڭ ھېكايىسى (134)، زاھىتنىڭ ھېكايىسى (142)، قۇشقاچ بىلەن قۇرغۇيىنىڭ ھېكايىسى (150)، شاھى ئالدىلىنىڭ ھېكايىسى (155)، قاغا بىلەن ئىلانىنىڭ ھېكايىسى (157)، تۆلكە بىلەن توشقان ۋە بورىنىڭ ھېكايىسى (163)، شىر بىلەن توشقاننىڭ ھېكايىسى (168)، ئۈچ بېلىقنىڭ ھېكايىسى (176)، تاشپاقا بىلەن چايانىڭ ھېكايىسى (181)، قارچۇغا بىلەن توخۇنىڭ ھېكا-

يىسى (197)، دىخان بىلەن بۇلبۇلنىڭ ھىكايىسى (202)، ئوۋچى بىلەن تۈلكە ۋە يولۋاسنىڭ ھىكايىسى (208)، توگە بىلەن قاغا ۋە بورە ھەم چىلىبورنىڭ ھىكايىسى (211)، بىر جۈپ تەيتۈرى بىلەن دەريا ۋەكىلىنىڭ ھىكايىسى (219)، تاشپاقا بىلەن ئوردەكلەرنىڭ ھىكايىسى (220)، مايمۇنلار بىلەن قوشنىڭ ھىكايىسى (233)، ئاقىل بىلەن غاپىلنىڭ ھىكايىسى (235)، پاقا بىلەن ئىلان ۋە يولۇنىڭ ھىكايىسى (238)، باغۋەن بىلەن ئېيىقنىڭ ھىكايىسى (246)، سودىگەر بىلەن خىيانەتچى دوستنىڭ ھىكايىسى (252).

ئىككىنچى باب. يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى ۋە ئاقىۋەتنىڭ شۇملۇغى توغرىسىدا ..... (258—344)

ھىرىسخور تۈلكىنىڭ ھىكايىسى (261)، پادىشا بىلەن چۆلۈۋردارنىڭ ھىكايىسى (274)، تەرىقەتنى تاشلىغان زاھىتنىڭ ھىكايىسى (281)، قارغۇ يولۇچىنىڭ ھىكايىسى (287)، شەيخ بىلەن دەرۋىشنىڭ ھىكايىسى (291)، ئالدىراڭخۇ خوتۇنىنىڭ ھىكايىسى (303)، ئۇچ ھەسەتخورنىڭ ھىكايىسى (309)، نادان تۆمۈرچىنىڭ ھىكايىسى (321)، ساھىپخان بىلەن باخشىنىڭ ھىكايىسى (334)

ئۈچىنچى باب. دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر بىرىگە ياردەم بېرىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا ..... (345 — 411)

قاغا بىلەن چاشقان ۋە كەپتەرلەرنىڭ ھىكايىسى (347)، كەكلىك بىلەن قارچۇغىنىڭ ھىكايىسى (358)، توگە مىنگەن ئادەمنىڭ ھىكايىسى (366)، زاھىت بىلەن مېھمانىنىڭ ھىكايىسى (378)، سېخى ئەر بىلەن بېخىل خوتۇنىنىڭ ھىكايىسى (380)، ئوۋچى بىلەن بورنىڭ ھىكايىسى

يىسى (381)، ئاچكوز مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى (397).
توتىنچى باب. دۇنيادىن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھىلە-مىكىرلىرىدىن ھۇشيار تۇرۇش كېرەكلىكىگە تۇغرىسىدا ..... (412 — 507)
ھۇقۇشلار بىلەن قاغىلارنىڭ ھىكايىسى (413)، كەشمىر پادىشاسىنىڭ ھىكايىسى (425)، قۇشلار بىلەن قاغىنىڭ ھىكايىسى (433)، توشقان بىلەن پىللارنىڭ ھىكايىسى (435)، كەكلىك، چىل ۋە مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى (444)، زاھىت بىلەن ئالدامچىلارنىڭ ھىكايىسى (454)، سودا-گەر بىلەن خوتۇننىڭ ھىكايىسى (461)، شەيتان، ئوغرى ۋە زاھىتنىڭ ھىكايىسى (463)، ئاخماق ياغاچچىنىڭ ھىكايىسى (467) ئېيىقلار بىلەن مايمۇنلارنىڭ ھىكايىسى (473)، ئوزۇنسىلگە ئايلانغان چاشقانىنىڭ ھىكايىسى (487)، ئىلان بىلەن پاقىنىڭ ھىكايىسى (496)، قۇش-قاچ بىلەن ئىلاننىڭ ھىكايىسى (500).
بەشىنچى باب غاپىللىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق قىلىپ تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت-نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىغى تۇغرىسىدا ..... (508 — 551)
تاشپاقا بىلەن مايمۇنىنىڭ ھىكايىسى (509)، كەشمىر پادىشاسى بىلەن مايمۇن ۋە ئوغرىنىڭ ھىكايىسى (517)، شىر، تۈلكە ۋە ئىشەكلەرنىڭ ھىكايىسى (540).
ئالتىنچى باب. ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىغى تېزلىكنىڭ زىيىنى تۇغرىسىدا .....(552 — 573)
ئالدىراڭغۇ زاھىتنىڭ ھىكايىسى (554)، خىيالپەرەس تەقۋادارنىڭ ھىكايىسى (562)، پادىشا بىلەن قارچۇغىنىڭ ھىكايىسى (568).

يەتتىنچى باب. تەدبىر ۋە ھىلە-مىكىر بىلەن دۇش مەنلەرنىڭ سۇيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا ..... (574 — 611)

چاشقان بىلەن مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى (577)، دېخان بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ھىكايىسى (586)، چاشقان بىلەن پاقىنىڭ ھىكايىسى (604).

سەككىزىنچى باب. ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالدانماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سوزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىگى توغرىسىدا ..... (612 — 646)

ئىبنى مۇدەييىن بىلەن قەيزە ھىكايىسى (614)، دانا دىل بىلەن قاراقچىلارنىڭ ھىكايىسى (619)، كەمپىر بىلەن قىزنىڭ ھىكايىسى (624)، پادىشا بىلەن سازەندىنىڭ ھىكايىسى (628)، تۈمۈر بىلەن ئاغرىق كىشىنىڭ ھىكايىسى (630)، تۈركىستانلىق پادىشانىڭ ھىكايىسى (632)، زاھىت بىلەن بورىنىڭ ھىكايىسى (639) ئەرەپ بىلەن ناۋاينىڭ ھىكايىسى (642).

توققۇزىنچى باب. ئەپۇ قىلىش پادىشالارنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىگى توغرىسىدا ..... (647 — 706)

شىر بىلەن چىلبورىنىڭ ھىكايىسى (653)، ھالۋاپۇرۇش بىلەن دەرۋىشنىڭ ھىكايىسى (661)، باغدات پادىشاسىنىڭ ھىكايىسى (673)، زاھىت بىلەن ھەسەتخورنىڭ ھىكايىسى (684)، پادىشا بىلەن ياساۋۇلنىڭ ھىكايىسى (697).

ئونىنچى باب. ھەركىمنىڭ ئوز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىغى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىغى توغرىسىدا ..... (707 — 729)

زالىم شىر بىلەن قارا قۇلاق ھىكايىسى (709)، زالىم ئوتۇنچىنىڭ ھىكايىسى (720)، مايمۇن بىلەن توگۈزنىڭ

هکایسی (725).
ئون برىنچى باب. هەر كىشى ئوز ئېهتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلسا زيان تارتىدىغانلىغى ۋە بۇرۇنقى ئىشىدىنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىغى توغرد-سىدا ..... (730 — 755)
زاهىت بىلەن مۇساپىرنىڭ هكايىسى (733)، مۇساپىرمېهمانىنىڭ هكايىسى (734)، ئەخمەق ئۇقانىڭ هكايىسى (738)، چاساقال ئادەمنىڭ هكايىسى (740)، ئوۋچى بىلەن تالىپلار هكايىسى (745)، دورامچى قاغىنىڭ هكايىسى (751).
ئون ئىككىنچى باب. يۇۋاش بولۇش، ئېغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كورۇشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا ..... (756 — 819)
هىندىستان شاهى بىلەن مەلىكە ۋە ۋەزىرنىڭ هكايىسى (761) سۇلايمان بىلەن بۇتپەرەسنىڭ هكايىسى (772) يەمەن پادىشاسىنىڭ هكايىسى (799)، ئالدىراڭغۇ كەپتەرنىڭ هكايىسى (808).
ئون ئۇچىنچى باب. ئىككى يۇزلىمچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سوزلىرىدىن پەرهەز قىلىش كېرەكلىگى توغرىسىدا .....(820 — 858).
هەلەپ پادىشاسى ۋە زەرگەر بىلەن سەياهەتچى هكايىسى(824)، پارىس شاهزادىسىنىڭ هكايىسى (830).
ئون تۆتىنچى باب. زامان هادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا ... (859 — 898)
رۇم شاهزادىسىنىڭ هكايىسى (861)، ئەندەلۇسلىق دېخاننىڭ هكايىسى (869)، مويسېپتنىڭ هكايىسى (891)

مولا مۇھەممەد تومۇر يازغان سۆز بېشى

.....ھىكمەت سوزلىرى ئوزئارا باغلىنىش قائىدىسى بويىچە تۇزۇلگەن كىتاپلاردىن ۋە نەسىھەت سىياقىنى بېرىپ يېزىش ئۇسۇلىدا پۈتۈلگەن رىسالىلەردىن بىرى «كەلىلە-دىمنە» كىتاۋىدۇر، بۇ كىتابنى ھىند ئالىملىرى ئوزىگە خاس ئۇسۇل بىلەن رەتلەپ، ھىكمەت بىلەن يۇغۇرۇپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت، ھىكمەت ۋە چاخچاقلارنى قوشۇپ يېزىپ چىققان. دانالارنىڭ ئۇنىڭ ھەقىقىتىدىن لەززەت تېپىش نىيىتىدە مۇتالىئە قىلىشى ۋە نادانلارنىڭ ئۇنىڭ ئەپسانىسىدىن بەھرە ئېلىش مەقسىدىدە ئوقۇشى ئۈچۈن، يەنى كىشىلەرنىڭ تەلىم ئېلىشىغا ئاسان بولۇشىنى ۋە تەبىئىتى ھەم مەيلىنى نەزەردە تۇتۇپ، سوز سوردىنى ئەپسانە تەرىقىسىدە سىزىپ چىققان ۋە ۋەھشى ھايۋانلار، چارپايلار ھەم قۇشلار تىلىدىن تۇرلۈك ھىكايە-رىۋايەتلەرنى بايان قىلىپ، ئۇلارنىڭ زىمىنىغا رەڭمۇ-رەڭ پايدىلىق ھىكمەتلەر ۋە نەسىھەتلەر دۇرلىرىنى چاچقان.

قىسقىسى، بۇ كىتاپ سىر-ئەسرار دەرەخلىرى كىشىلەرنىڭ نەپسى-ئىشتىھالىرىنى قوزغايدىغان گۈل-چىچەكلەرنىڭ تۈسلىرى بىلەن بىزەلگەن ۋە گۈلزارلىرىنىڭ ئەتراپى ھىچقانداق كوز كورۇپ باقمىغان ۋە ھىچقانداق قۇلاق ئاڭلاپ باقمىغان گۈزەل گۈللەرنىڭ بۇيلىرى بىلەن خۇشپۇراققا كىرگەن ھىكمەت بېغىدۇر.

ھەر بىر نوكتىسى مىسالى بىر باغ،
روشەنلىگى ھەم تۇندىكى چىراغ.

زننەتتە گەپ - سوزلىرى گۈلستان،
مەنسى ئۇنىڭدا ئابى ھايۋان ①.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ھەقىقەت مەنسىلىرىنىڭ بۇلىغى تاكى پەيدا بولغاندىن تارتىپ مۇشۇ زامانغىچە ھەر خىل تىل بىلەن، ئىرادەت مەجلىسىنىڭ مەنا تەلەپكارلىرىغا ۋە سائادەت چىگىشلىرىنى يەشكۈچى دانالارغا پايدا - مەنپەئەت يەتكۈزۈپ كەلگەن، تووەندىكى بىيىتلارنىڭ مەزمۇنى شۇ كىتابنىڭ تۈپ - تۈز قامىتىگە مۇناسىپ كېلىدىغان لىباستۇر:

سورىتى بويىتۇ ئۇلۇغلۇق كىيىمىنىڭ زىننىتى،
دولەت - ئىقبال ئۈزۈگىگە كوز بولۇپتۇ مەنسى.
رەڭمۇ - رەڭ شېئىرلىرى ھوسنىدە دىلنى تارتقۇچى،
چىن نەقشىدەك باشتىن - ئاياق ئۈز ئىكەن تىل تىزمىسى.
سوزلىرىدىن خۇددى چاقماقتەك چىقۇر ئەقىل نۇرى،
بىلىم ئەھلى كوڭلىدىن چىققان ئىلىم خەزىنىسى.

بۇ كىتابنى ھەكىم روشەن راي دەپ ئاتالغان بىدپاي بىرەھمەن ھىندىستان مەملىكەتلىرىنىڭ بەزىسىگە پادىشا بولغان دابشىلىم ھىندى نامىغا ھىندۇ تىلىدا تەسنىپ قىلغان ئىدى. سوزىمىزنى باشلاشتىن بۇرۇن، بۇ كىتابنىڭ تۈرلۈك سىياقلاردا يېزىلغانلىغىنى بايان قىلىمىز.

ھەكىم بىدپاي سوز بىناسىنىڭ ھۇلىنى شۇنداق ۋەز - نەسىھەتنىڭ ئۇستىگە قويغان ئىدىكى، ئۇ نەسىھەت پادىشالارنىڭ پۇقرالارغا تۇتقان سىياسىتىدە ئەدل بىساتىنى يېيىش، سىپاھلار ۋە تاۋابئاتلارنى تەربىيەت قىلىش ۋە مەملىكەت دۇشمەنلىرىنى يوق ئېتىش جەھەتلىرىدە كارغا كېلەتتى. دابشىلىم بۇ كىتابنى مەقسەتـ

① ئابى ھايۋان ــ ئابى ھايات.

لىرىنىڭ قىبلىسى ۋە تەلەپلىرىنىڭ مەدىتى قىلىپ، مۇشكۈلىلەرنى ھەل قىلىش ئىشىكلىرىنى مۇشۇ كىتابنىڭ مۇتالىئە ئاچقۇچى بىلەن ئاچاتتى. ئۇنىڭ زامانىدا، بۇ قىممەت باھا جاۋاھىر، خۇددى ئەلا گوھەر سەدەپ خىلۋەتخانىسىدا يوشۇرۇنغاندەك، ھەممە كىشىنىڭ كوزىدىن پىنھان ئىدى ۋە خۇددى بەدەخشان ياقۇتى مىڭلارچە جىگەر قېنىنى سەرپ قىلىمغانلارغا كان ئىچىدىن يۇز كورسەتمىگەندەك، ئاشكارا بولمايتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن قالغان ھەرقانداق ئەۋلات ئۇنىڭ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغاندىمۇ ئۇ كىتابنى ئاشۇ تەرىقىدە مەخپى ساقلىدى. لېكىن ئۇ كىتابنى شۇنچە پىنھان تۇتقان بىلەنمۇ ئۇنىڭ پەزىلەتلىرىنىڭ شوھرەت شامىلى جاھان ئەتراپىنى خۇددى گۈلىستان ئوپچورىسىدەك خۇشپۇراق قىلا توشقۇزدى ۋە ياخشى سۇپەتلىرىنىڭ داڭقى مەنا ئىپارىدىن بۇي ئالغۇچىلارنىڭ دىمىغىنى خۇشبۇي قىلدى.

ھۇنەر ئىپاردۇر ئەگەر ئۇنى پىنھان تۇتساڭمۇ،
كېلۇر ھامان دىماقتا ھىدى بىلەن خەۋىرى.
ئاي بىلەن كۇن يۇزىنى توسۇپ بولماس ھىچقاچان،
كوز قارچۇغى ئىچىدە پاش بولۇر نۇر ئەسىرى.

نوشىروۋان زامانىغا كەلگەندە: "ھىندىستان پادىشاسىنىڭ خەزىنىسىدە بىر كىتاپ بار ئىكەن، ئۇ ۋەھشىلەر، ئۇچارقاناتلار ۋە زۇۋانسىز ھايۋاناتلار تىلى بىلەن بايان قىلىنىدىكەن، ھەر بىر ئالەمپانسا پادىشالار ۋە جاھان ھوكۇمدارلىرىنىڭ سەلتەنەت قائىدىسىنى چىڭ تۇتۇشتا سىياسەت ۋە تەدبىر ئىشلىتىشلىرىگە لازىم بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا يېزىلىپتۇ، دانىشمەنلەر ئۇ كىتابنى ھەر بىر ۋەزىنەسىھەتنىڭ سەرمايىسى ۋە ھەر بىر مەنپەئەتنىڭ ۋاستىسى بىلىدىكەن" دىگەن خەۋەر پاش بولۇپ قالدى. نوشىروۋان ئەدل ئېكىنزارىنىڭ كوچەتلىرى ئۇنىڭ

ئىھسانى يامغۇرددىن كوكەرگەن، ئىنساپ چىمەنىنىڭ گۈلزارى ئۇنىڭ شەپقەت شەبنىمىدە سۇغىرىلغان پادىشا ئىدىكى:

ئادالەت نۇرى بىرلە ئۇز ئېلىنى ئەيلىگەن روشەن،
زۇلۇمنى ئەل بېشىدىن ئەيمەي كەلمەسكە كەتكۈزگەن.

شۇ كىتاپنى مۇتالىئە قىلىشقا مايىل بولدى ۋە كوپ رەغبەتلەندى. پارىس تىلىدىكى ئۇلۇغى، پەزىلەتتە كامىل، ئەدەپتە چىرايلىق ياسالغان بەرزۇيە تىلىدىكى نوشىروۋانىنىڭ رۇخسىتى بىلەن ھىندىستانغا بارىدى ۋە بىرنەچچە ۋاقىت ئۇ يەردە تۇرۇپ، ئۇ كىتاپنىڭ نۇسخىسىنى ياخشى ھالىلەر بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئۇنى ھىند تىلىدىن پەھلىۋى تىلىغا ئورۇدى. چۈنكى ئۇ زامانىدا ئىران پادىشالىرى ئاشۇ تىل بىلەن سۆزلەشەتتى. ئۇ كىتاپنىڭ پەھلىۋى نۇسخىسىنى نوشىروۋانىنىڭ قېشىغا كەلتۈردى. بەرزۇيە بۇ خىزمىتى تۈپەيلىدىن نوشىروۋانىنىڭ ھۇزۇرىدا يۇقۇرى مەرتىۋە ۋە ئۇلۇغ دەرىجە تاپتى. ئەدلى ئىھسان ئىشلىرىدا، پادىشالىق ۋە پۇقرالارنى تۈتۈش قائىدىلىرىدە، نوشىروۋان سەلتەنەت بىناسىنى ئۇ كىتاپنىڭ مۇتالىئەسى ئاساسىغا قويدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئەجەم پادىشالىرىمۇ ئۇ نۇسخىنى مەخپى تۇتماقنى ئوزىگە ئادەت قىلىشتى. تاكى ئابباسى خەلىپىلىرىدىن ئەبۇ جەفەر مەنسۇر (بۇ كىشى مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئابدۇللا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇئەنھۇنىڭ ئوغلى ئىدى) زامانىغا كەلگەندە، ئۇ بۇ كىتاپنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ، بىر كورمەككە مەيلى - رەغبىتى ئاشتى. ئۇ نۇرغۇن ھالىلەر بىلەن پەھلىۋى نۇسخىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئەسىر پازىللىرىنىڭ كاملى بولغان ئىمام ئوبدۇللەھسەن ئابدۇللا ئىبنى مۇقەففاغا بۇيرۇپ، كىتاپنىڭ ھەممىسىنى پەھلىۋى لۇغىتىدىن ئەرەبى تىلىغا ئورۇتتى. ئەبۇجەفەر ئۇنىسى دائىم مۇتالىئە قىلىپ، خەلىپىلىك ئەھكامىنىڭ ئەدلى ۋە

شەپقەت بىناسىنى شۇ كىتاپنىڭ نەسىھەت ھەم ۋەسىيەتلىرى ئۈس-
تىگە قويىدى. ئۇندىن كېيىن، ئوبۇلھەسەن نەسىر ئىبنى ئەھمەد
سامانىنىڭ بۇيرۇغى بويىچە، زامان پازىللىرىدىن بىرى ئۇ نۇس-
خىنى ئەرەپ تىلىدىن پارىسچىغا يوتكىدى. پارىسچە بولغاندىن
كېيىن ئوبۇلھەسەن نەسىرنىڭ ئەمرى بىلەن، شائىر رۇدەكى ئۇنى نەزمە
رىشتىسىگە تارتتى. ئۇندىن كېيىن، سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى
ئەۋلادىدىن ئەبۇلمۇزەپپەر (ئەبۇلمەنسۇر) بەھرام شاھ سۇلتان
مەسئۇدنىڭ ئىلتىماسى بويىچە پاساھەتلىكلەرنىڭ پاساھەتلىكرەكى
ۋە بەدىئى تىلدا يىتۈكلەرنىڭ ئالدىنقىسى بولغان ئەبۇلمەئانى
نەسرۇللا ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەمىد ئوبۇلھەسەن ئاب-
دۇللا ئىبنى مۇقەففا نۇسخىسىدىن پارىسچىغا قايتا تەرجىمە قىل-
دى. ئۇنى ئۇ زاماندا «كىتابى كەلىلە دىمنە» دەپ ئاتايتتى. ئۇ
شىرىن سوزلۇك بۇزرۇكئۇارى ئەزىزنىڭ تەرجىمىسى لەتاپەتتە
جاندەك شىرىن، گۈزەللىكتە مارجاندەك رەڭدار ۋە كۆڭۈلگە
ياقىدىغان لەۋزى لەبلىرى شېكەرلەرنىڭ نازۇ كەرەشمىلىرىدەك
ھالاۋەت بېخشىلىغۇچى، جاننى يايرىتىدىغان مەنىلىرى خۇددى
گۈزەللەرنىڭ زۇلپىدەك كۆڭۈلنى بەنت قىلغۇچى ئىدى.

سوزلىرى گويا ئىدى زۇلپى نىگار،
جانۇ دىل تاپقاي ئىدى ئۇندا قارار.
مەنىسى تۇتقان ئورۇن گەپ - سوزدە،
ئابى ھايات قاراڭغۇلۇق ئىچىدە.

ئۇنىڭ خەتلىرىنىڭ قارىلىشىنى كوز سەھىپىسىنىڭ ئېقىشا
تارتسا بولىدىغان جاۋاھىر سۈرمىسى، ئۇنىڭ ۋاراقلىرىنىڭ
ئاقلىشىنى كوزقارىسى بىلەن كوتەرسە مۇۋاپىق كېلىدىغان شادى-
مانلىق سوھبىتىنىڭ نەمۇنىسى دىسە بولاتتى.

راۋا بولغاي نەققاش قەلىمى چەكسە ئەگەر،
نۇسخىسىنىڭ قارىسىنى ھور كوزىنىڭ ئېقىغاي.

قىسقىسى، يېزىق-ئىنشا بارگاھىنىڭ ئەمەلدارلىرى ئۇ كەتاپنىڭ ئىبارىلىرى ۋە پاساھىتىنىڭ خوپلۇغىنى، ھەر بىر سوزنى ئوز ئورنىدا ئىشلىتىش جەھەتتىكى مەرغۇپلۇغىنى ھەممىسى بىر ئېغىزدىن تەرىپلىشەتتى. بارچە كىشىنىڭ تەبىئىتىگە مەقبۇل بولغان سوز ياخشى سوزدۇر.

ئەمما ئاجايىپ لۇغەتلەرنى كەلتۈرگەنلىگى، ئوزگىچە لەۋزە بىلەن سوز ياسىغانلىغى، پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئوخشىتىش ۋە تەمسىللەر بىلەن مۇبالىغە قىلىۋەتكەنلىگى، چۈشىنىكسىز ئىبارىلەر ۋە سوزلەر بىلەن گەپنىڭ ئوزۇرۇپ كەتكەنلىگى سەۋىدىدىن ئاڭلىغۇچىلارنىڭ خاتىرى لەززەت ئالالمايتتى ۋە ئوقۇغۇچىنىڭ تەبىئىتىمۇ قىسىنىڭ مۇقەددىمىسىنى خاتىمىسىگە ئۇلاشتۇرۇپ، سوزنىڭ ئاخىرىنى چىقىرىشنىڭ ئەھدىسىدىن چىقالمايتتى. شۇ سەۋەپتىن ئوقۇغۇچى ۋە ئاڭلىغۇچىلارغا مالالىق دوچ كېلەتتى. خۇسۇسەن بۇ لەتايەتنى نىشان قىلغان زامانىنىڭ كىتاپخۇمارلىرىنىڭ تەبىئىتى شۇ قەدەر لەتايەتلىك ۋە نازۇك ئىدىكى، ئۇلار كىتاپنىڭ مەنىسىنى لەۋزە ۋە ئىبارەتلىرىنىڭ تېگىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا چۈشىنىشنى خالايتتى. ۋاھالەنكى بۇ كىتاپنى بەزى چۈشىنىكسىز سوزلەر ۋە غەيرى مەشھۇر ئىبارىلەرنىڭ مەنىسىنى ئاڭلاش ئۇچۇن، لۇغەت ۋە تەپسىر كىتاپلىرىغا مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلەتتى. شۇڭا شۇ قەدەر نازاكەتلىك ۋە ناپاسەتلىك كىتاپ خار ۋە بى ئەتىۋار بولۇپ، ئەلنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ قېلىپ. خالايىق ئۇنىڭ پايدىلىرىدىن مەھرۇم بولۇپ قېلىشقا باشلىدى. شۇ سەۋەپتىن شۇ زامانىنىڭ سۇلتانى ۋە ئۇ دەۋرانىنىڭ خاقانى، مەملىكەت ئەھلىگە ۋە پۇقرالارغا ئەمنىلىك ۋە ئامانلىق بېساتنى ئاچقۇچى، مىسكىن ۋە مۇھتاجلارغا ئەدلى ۋە ئىھسان جاۋاھىرىنى

چاچقۇچى، پادىشالىق ئاسمىنىنىڭ نۇرلۇق ئاپتۇبى ۋە ئىشارايەت بۇرچىنىڭ سائادەت نىشان يۇلتۇزى، سەلتەنەتكە ئابروي ۋە مەملىكەتكە زىبۇ-زىننەت بولغان، شەرىئەت ۋە مىللەتنىڭ مادارى ھەزرىتى سۇلتان ھۇسەيىننىڭ پەلەك نىشان ئوردىسىنىڭ يەر-قىن زاتلىرىدىن بىرى، ساپ كۆڭۈللۈك، ئوز زاتىدا دانىشمەنلىك ۋە كامالەتنى جەم قىلغان، قۇياشتەك پارلاق ئەقل-پاراسىتى ئەۋزەللىك مۇقەددىمىسىدىن نۇر چېچىپ چىققان، پادىشاغا ھەر قانچە يېقىن بولغىنى بىلەنمۇ "ھايات ئالدامچىلىق مېلىدىن ئىبارەتتۇر" دېگەن نەسىھەتنى يادىدىن چىقارماي غورۇر غۇبارىنى ھەممەت ئىتىگىگە قوندۇرمىغان:

دۇنيانىڭ پايانى بەش كۇنلۇك خىيال،
نادانلار دېگەيلەر ئۇنى مۇلكۇ مال.

مال-مۇلكى قانچە كوپ بولغىنى بىلەنمۇ، شۇنچىۋالا مال-مۇلۇكنىڭ مۇھەببىتىنى كوڭلىگە قىلچە يېقىن كەلتۇرمىگەن، بەلكى:

دولىتىڭ قەددىگە پاكلىقنىڭ لىباسى يارىشار،
ياخشىلىق خالى بىلەن قۇدرەت يۈزى زىننەت تاپار،

دېگەن سائادەت كەلتۇرگۇچى سوزنىڭ مەزمۇنىنى ئەھۋال نەزدە-رىدە تۇتۇپ، زەئىپلەر ۋە مەھرۇملەرنى مەقسەت ۋە تەلەپلىرىگە يەتكۇزۇش بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئاخىرەتنىڭ زاپىسى دەپ بىلەدىغان:

چەرخنىڭ مېھرۇ ۋاپاسى نەچچە كۇن ئەپسۇن ئىرۇر،
بىل غەنىمەت دوستلارغا ياخشىلىقنىڭ پۇرسىتىن،

دېگەن تەزكىرىنى يادىدا تۇتۇپ، ھېچقاچان ئوزىنى غاپىللىقتا

تۇتمايدىغان ئەمر شەيخ ئەھمەد (مەشھۇر ئىسمى ئەمر سۇھەيلى) "سۇھەيلى يەمەنسى"① دىگەن يۇلتۇزدىنمۇ يورۇق ۋە مېھرۇ - ۋاپا چاچىدىغان ئايپاتىنمۇ پارلاق بۇ زات —

سەن سۇھەيلى كورۇنۇپ كوزگە، قايان چاچساڭ نۇرۇڭ،
ھەر كىشىگە يورۇغۇڭ دولەت نىشانى بولغۇسى.

بۇ كىتاپنىڭ پۈتۈن خالايىقىقا ئومۇملىشىشىنى كوزلەپ، بەدىئى تىل چوققىسىنىڭ تاجى ۋە پاساھەت مەجمۇئەسىنىڭ چىراغى

پەزلىنىڭ مۇلكىگە شاھ مەنانىڭ ئاسمانىغا ماھ،
جامىئۇل تەپسىرى قۇرئان ئاتى مەۋلانا ھۇسەيىن.

مەشھۇر لەقەبى "ۋائىزۇلكاشىفى" غا: "مەزكۇر كىتابقا روشەن ئىبارىلەر ۋە ئېنىق ئىستىئارىلەر بىلەن يېڭى لىباس كىيدۇرگەي، چۈشىنىكسىز ۋە غەيرى مەشھۇر لەۋزىلەر ئىچىدە مەستۇرە بولۇپ تۇرغان مەنا مەھبۇبلىرىنى يوشۇرۇنلۇق پەردىسىدىن چىقىرىپ، ئايانلىق مەرتىۋىسىدە جالۇۋە بەردۇرگەي، تاكى ھەر بىر كورگۈچىنىڭ كوزى ئۇ نازىنىنلار جامالىدىن بەھرە ئالغاي ۋە ھەر بىر دانانىڭ كوڭلى ئۇ پەردە ئىچىدىكىلەرنىڭ ۋىسالىدىن ئارام تاپقاي" دەپ ئىلتىماس قىلدى.

دىدى: مۇنداق ماڭا بەر نۇكتەدانى②،
كى ئەي سوز باغىنىڭ سەن باغبانى.

---

① سۇھەيلى يەمەنسى — بىر يۇلتۇز نامى، يەمەندە ئوچۇقراق كورۇنىدۇ.

② نۇكتەدان — مەنىسى چوققۇر ۋە چىرايلىق سوزلەر.

جاهان باغدا گەر تاپساڭلا پۇرسەت،
تىكىپ قوي مەئىنلەردىن سەن كوچەت.

ئۇنىڭ مۇەسسەدىن كىمكى يىگەي،
ئۇنى يىگەن كىشىگە بۇنى دىگەي:
بۇ باغنىڭ ئىچىدە خوش-خوش مۇەدۇر باق،
لەتاپەتتە بىرىدىن بىرى خوپراق.

دىن ئالىمى ۋە ھەققانىيەتتىن دەرس بەرگۈچى ئۇ زات مەزكۇر بۇيرۇقنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى ئورۇنلىماقچى بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن سۇھەيلى نۇرى ھىكمەت ئاسمىنىدىن يۇز كورسەتتى. ئۇ بۇ ياخشى ئىشقا چوڭ رىغبەت بىلەن كىرىشىپ، غايىپ ئالەمنىڭ تىل قەلسىدىن قەلەم تىلغا جارى بولغان بارلىق سوزلەرنى ياخشىلاپ يازدى ۋە ئۇ تەرجىمىسىگە «ئەنۋارى سۇھەيلى» دەپ ئىسىم قويدى. چۇنكى ھىكمەت ۋە ئەقىل سۇھەيلى يۇلتۇزىنىڭ ئەسىرىدىن بولىدۇ، ئىلىم ئۇنىڭ نۇرىدىن تەربىيەت تاپىدۇ.

تارىخنىڭ بىر مىڭ بىر يۇز ئوتتۇزىنچى يىلى زامان ئەمىرلىرىنىڭ يول باشچىسى ۋە دەۋران ھاكىملىرىنىڭ پىشۋاسى، شەرىئەتنىڭ دوستى ۋە پەزىلەتنىڭ رەھبىرى، ھىكمەت مەنبىرىنىڭ تەلەپكارى، دانىشمەن لەقەملىك، ماختاشقا لايىق خىسلەتلىك، كامالەتكە يەتكەن زات مۇھەممەد ئىمامبەگ كەمىنە قابىلىيەتسىز دولا مۇھەممەد تومۇرگە ئىلتىپات قىلىپ «ئەنۋارى سۇھەيلى» نى پارىس لۇغىتىدىن تۇركى تىلىغا تەرجىمە قىلىشقا بۇيرۇدى، چۇنكى ئۇ: "قەشقەر زىمىنى خەلقىنىڭ تىلى تۇركى تىل بولغاچقا خەلق بۇ كىتابنىڭ مەنىسىدىن يەھرە ئالسۇن ۋە بارلىق ئامۇخاسقا بۇ كىتابنىڭ مەنپەئەتى تەگسۇن" دەپ ھىممەت قىلغان ئىدى.

مەنپەئەتنى خاس تۆتماق پەسكەشلەرنىڭ رەسمىدۇر،
ئالى ھىممەت مەرت كىشى پۈتكۈل خەلقنى كوزلىگەي.

گەرچە بىلىمىم ئاز، ئۇزۇم قابىلىيەتسىز، تېنىم ئاجىز بولسىمۇ، ئۇ ئەسىر بۇيرۇغانلىغى ئۈچۈن، بۇ ئۇلۇغ ئىشنى باشلاشنى ئۇزەگە لازىم تاپتىم ۋە ئۇز جۇغۇمدىن چوڭ بولغان ئىشنى باشلىغانلىغىم ئۈچۈن زامان موتەۋەرلىرى ۋە دەۋران زېرەكلىرىنىڭ تەنقىدىغا ئۇزەمنى نىشان قىلىدىم. "ھەر كىشى سوز تەسنىپ قىلسا مالامەت ئۇقىغا نىشان بولىدۇ" دىگەن سوزدىن قورقۇپ، بۇ ئىشنىڭ قىزىقلىغىدىن ھەرقانچە كوڭۈل سويۇتقان بولسامۇ، "بىر كىمسىنىڭ بۇيرۇغان ئىشىغا ئۇزرە كورسىتىش ناچار ئىشتۇر" دىگەن سوزنىڭ جۇرئىتى بىلەن "ھەر كىشىنىڭ ئىنساۋى بولسا كىشىگە تەنە ۋە مالامەت قىلىشتىن ئۇزىنى تارتىدۇ" دىگەن سوزنى ئۇنتۇغا قارشى قالقان قىلىپ تۇتتۇم.

بۇ ئىشىمدىن ماڭا باردۇر خىجالەت،
ئۇستىلەپ قىلما يەنە سەن مالامەت.
راۋا بولماس سەن كەبى ئازادىگە،
تەنە قىلماق مەن كەبى بىچارىگە.
بىلىملىكلەر كوزىدۇر ئەيىپتىن پاك،
بىلىمسىزلەر ئەگەر ئەيىپ ئەتسە نى باك①.
كىشى كوزى قىلۇر بولسا ئىنساپنى ھۇنەر،
ئەگەر شىشە بولسىمۇ كورەر بىلىپ گوھەر.

رەھمەتلىك جەننىتى مۇسەننىپ (ھۇسەيىن ۋائىز ۋلكاشىفى) ئۇزى تەرجىمە قىلغان پارسچە كىتابقا ئەسىرى سۇھەيلى سەۋەپچى بولغانلىغى ئۈچۈن «ئەنۋارى سۇھەيلى» دەپ ئىسىم قويغان-

① باك ــ قورقۇنچ، خەۋپ.

لىغنى دوراپ، بۇ تۈركى مەجمۇئەنىڭ تەرجىمە قىلىنىشىغا مۇ-
ھەممەد ئىمامىيەگ سەۋەپچى بولغانلىغى ئۈچۈن مەنمۇ «ئاساری
ئىمامىيە» دەپ ئىسىم قويدۇم.

ئۇ كىشىگە ئوخشىمىغىم بولسىمۇ گەرچە قىيىن،
قۇدرىتىمنىڭ يېتىشىچە ئوخشىتىپ باقتىم، لېكىن.
ھەددى يوقتۇر زەررىنىڭ تەڭلەشكىلى قۇياش بىلەن،
بىپايان ئاسمان يۈزىدە چەرخ ئۇرۇپ يۈرگەن بىلەن.

بۇ كىتابنىڭ ئەسلى ئىسمى «كىتابى كەلىلە دىمنە» دەپ
ئاتىلاتتى. بۇ كىتابتا ھىكمەت ئىلمى بايان قىلىنغان. بۇ ھىكمەت
ئىلمى ئىنسانغا ھاياتنىڭ قائىدە-يوسۇنى ۋە قىلىدىغان ئىشلارنىڭ
چارە-تەدبىرلىرىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ھىكمەت ئىككى قىسىم بولىدۇ،
ئۇنىڭ بىرىنچىسى ھەر بىر كىشىگە ئالاھىدە زورۇر بولغان ھىكمەت
بولۇپ، ئۇ پاكلىق ئەخلاقى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭدا كىشىنىڭ
خۇي-پەيلىدىكى پاكلىقنى بايان قىلىدۇ. ئىككىنچىسى جامائەت
بىلەن مۇئامىلە قىلىش ئىشلىرىدا لازىم بولىدىغان ھىكمەت بولۇپ،
بۇمۇ ئىككى خىل بولىدۇ. بۇنىڭ بىرى مەھەللىدارچىلىق، خوش-
نىدارچىلىقتا ياكى ئويدە ئۇچرايدىغان ھەر خىل مۇئامىلىلەردە
لازىم بولىدۇ؛ شۇڭا بۇ مەنزىل تەدبىرى دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە
بىرى بولسا شەھەر-ۋىلايەتلەردە ۋە ئىقلىم-مەملىكەتلەردە
لازىم بولىدىغان ھىكمەت بولۇپ، سىياسەت دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ
كىتاپ يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان ئۈچ خىل ھىكمەت ئىلمىنىڭ
كېيىنكى ئىككىسىنىڭ بەزى پايدىلىرىنى ئۇز ئىچىگە ئالىدۇ. لېكىن
پاكلىق ئەخلاقىغا تەئەللۇق سوزلەر بۇ كىتابتا كورستىلمىگەن.
گەرچە بۇنىڭغا ئالاقىدار مىسالاردىن كىرگۈزۈشنىڭ يولى كەلگەن
بولسىمۇ، رەھمىتى مۇسەننىپ بىدپاي ھەكىمنىڭ سوزىدىن باشقا
ئارتۇقچە مىسالارنى كەلتۈرۈشنى خالىمىغان، بەلكى ھەكىم يازغان

باپلاردىن باشتىكى ئىككى باپنى ــ ئەسلى سوزگە ئالاقىسى يوق ۋە ئارتۇقچە پايدىسىزلىق يوق بولغاچقا ــ چىقىرىۋېتىپ قالغان ئون تۆت باپنى روشەن - ئېنىق سوزلەر ۋە ئاسان تەلەپپۇز بىلەن تەرجىمە قىلغان، ھىكايىلىرىنى ئەسلى كىتابىدىكى بويىچە راي ۋە بىرەھىمەننىڭ سوئال - جاۋابى تەرتىپسىدە يېزىپ چىققان. ھەر بىر باپتىن ئىلگىرى ئەسلى ھىكايىدىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان سوز بېشى ئورنىدىكى بايانلارنى قوشۇپ قويۇشنى لازىم تاپقان، ھەمدە سوزنىڭ زىننەت ئۈچۈن، شۇ جايغا لايىق كېلىدىغان ئايەتلەرنى كىرگۈزگەن ۋە سوز جەۋھەرلىرىنى شېئىرگوھەرلىرى بىلەن زىننەتلىگەن.

يازار ھەركىمكى ئۇ بولسا ئەقىللىق،
ئەسەر نەزمىسىگە شېئرنى يېقىملىق.
ئوقۇپ تاپقاي كىشى كوڭلى ھالاۋەت،
بولۇپ تەن تاپقىنىدەك ئىستراھەت.

ۋە يەنە، تېخىمۇ چىرايلىق كورۇنۈشى ئۈچۈن، بىر دەستە گۈلنى بىر چىغىرتماقتا باغلىغاندەك، خاتىرىگە كەلگەن ئاجايىپ ھىكايىلەر ۋە يارامليق ماقال - تەمسىللەرنى دەل ئوزىگە مۇناسىپ كېلىدىغان ئارىسىغا قىستۇرغان. ئۇ ئون تۆت باپنىڭ مۇندەرىجە - سى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى باپ. راست سوزلۈك بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سوزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

ئىككىنچى باپ. يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىغى ۋە ئاقىۋەتسىزنىڭ شۇملۇغى توغرىسىدا؛

ئۈچىنچى باپ. دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە ياردەم بېرىشىنىڭ پايدىسى توغرىسىدا؛

تۆتىنچى باپ. دۈشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ

هىلە ـ مىكىرلىرىدىن ھۇشيار تۇرۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

بەشىنچى باپ. نادانلىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق بىلەن تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت ـ نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىغى توغرىسىدا؛

ئالتىنچى باپ. ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىغى تېزلىكنىڭ زىيىنى توغرىسىدا؛

يەتتىنچى باپ. تەدبىر ۋە ھىلە ـ مىكىر بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ سۇيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

سەككىزىنچى باپ. ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالدانماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سوزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

توققۇزىنچى باپ. ئەپۇ قىلىش پادىشالارنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىگى توغرىسىدا؛

ئونىنچى باپ. ھەركىمنىڭ ئوز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىغى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىغى توغرىسىدا؛

ئون بىرىنچى باپ. ھەر كىشى ئوز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلسا زىيان تارتىدىغانلىغى ۋە بۇرۇنقى ئىشەنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىغى توغرىسىدا؛

ئون ئىككىنچى باپ. يۇۋاش بولۇش، ئېغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كورۇشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا؛

ئون ئۈچىنچى باپ. ئىككى يۇزلىمچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سوزلىرىدىن پەرھىز قىلىش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

ئون تۆتىنچى باپ. زامان ھادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

يۇقۇرقى باپلارنى بايان قىلىشتىن ئاۋال بۇ ھىكايىلەرنىڭ مۇقەددىمە قىسمى بايان قىلىنىدۇ.

مۇقەددىمە

مەنسەلەر بازىرىنىڭ جەۋھەرپۇرۇشى ۋە سوز سەرراپخانىسى- نىڭ ھىكمەتشۇناسى، غارايىپ ھىكايىلەرنىڭ چىرايىنى ئاچقۇچى ۋە ئاجايىپ رىۋايەتلەرنىڭ رەسسامى، خەۋەرلەر مۇقەددىمىسىنىڭ يۇزىنى بۇ تەرىقىدە ئېچىپ، ئەسەر سوز بېشىنىڭ جامالىغا شۇڭ- داق زىبۇ- زىننەتلەرنى بېرىدۇ.

ئادىل پادىشا بىلەن دانىشمەن ۋەزىرنىڭ ھىكايىسى

قەدىمقى زاماندا چىن مەملىكىتىنىڭ بىر پادىشاھى بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇق ۋە كۆچلۈكلۈگىنىڭ داڭقى پۈتۈن ئالەمگە مەشھۇر ئىدى. ئۇنىڭ شانۇ- شەۋكىتىنىڭ ئاۋازى شەرقتىن غەرپ- كىچە تارالغان بولۇپ، بارلىق داڭلىق پادىشالارمۇ ئىتائەت ھال- قىسىنى جان قۇلىغىغا سېلىپ، ئۇنىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنۇشاتتى.

مۇقامى شاھى جەمشىتتەك، پەرىدۇندەك ھەشەمەتتە،
شان - شەۋكەتتە ئىسكەندەرۇ دارا كۆچتە - قۇدرەتتە.
تۇتاتتى ئوت بىلەن سۇنى بىرگە گويياكى تۇققاندەك،
ئۇنىڭ ئەدلى بىلەن خەلقى ياشاپ ئەيشۇ پاراغەتتە.

ئۇنىڭ پاراۋان دولەت بىساتلىرىدا، ھەممىشە ئالەمگە تونۇلغان مەشھۇر ئەمىرلەر ۋە ياخشى تەدبىرلىك ۋەزىرلەر خىزمەتكارلىق كەمىرىنى بېلىگە مەھكەم باغلاپ ئولتۇرۇشاتتى. بويى ئاسمانغا تا- قاشقان تەختىنىڭ ئەتراپىدا پازىل بۇزرۇكۋار زاتلار ۋە نەسىھەت- چى ھوكۇمالار دائىم ھەۋەس كۆرسىسى ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ھىكمەت- لەرنى بايان قىلىشاتتى. ئۇنىڭ خەزىنىسى ھەددى - ھىسابسىز جا- ۋاھىر ۋە ئالتۇن - كۆمۈش بىلەن تولغان. مۇكەممەل قوراللانغان

لەشكەرلىرى باتۇرلۇقتا يېتىشكەن، غەيرەت - شجائىتى سېخىلىغىغا قېرىنداش ۋە سەلتەنىتى سىياسەتكە ھەمنەپەس بولغان بىر پادىشا ئىدى.

نەشتەر ئۇرۇپ دۇشمەنلەرنىڭ جانلىرىغا،
سايە سېلىپ بەچارىلەر باشلىرىغا.
قانخورلارغا قەھرى قىلسا كارامىتى،
ئاجىزلارغا چارە بولغان مەرھەمىتى.

بۇ پادىشانىڭ ئىسمى ھۇمايۇن پال ئىدى. ئۇنىڭ ئادالەت بىلەن يۇرت سورىشى نەتىجىسىدە، پۇقرالىرى بەخت - سائادەت ۋە خوشال - خوراملىق ئىچىدە كۇن كەچۈرۇشەتتى. ئاجىزلار ۋە كەمبەغەللەرمۇ غەم - قايغۇسىز ئوتەتتى. دەرۋەقە، پادىشانىڭ ئەدلى پۇقرالارنىڭ تەبىئىتىگە كۇچ كورسەتمىسە پىتىنخورلار زۇلۇم - نىڭ يارىدىمى بىلەن ئامۇخاسنىڭ روزگار ئويىدىن تۇتۇن چەقىرىدۇ. ئەگەر پادىشانىڭ ئىنساپ شامى دەرتمەنلەرنىڭ قارائغۇ كۇلبىسىگە نۇر چۈشۈرمىسە، زالىملارنىڭ زۇلمىتى مەملىكەت ئىچىنى يامانلارنىڭ كوڭلىدەك قارا ۋە قارائغۇ قىلىدۇ.

ئەدلۇ ئىنساپ بىلەن يۇرت سورىسا خاقان،
خاراپ بولغان يۇرتمۇ بولۇر پاراۋان.
ئەگەر شاھ ئەدلىدىن قىلسا پۇشايمان،
زۇلمىدىن مەملىكەت بولغۇسى ۋەيران.

بۇ پادىشانىڭ خەلقپەرۋەر بىر ۋەزىرى بار بولۇپ، ئۇ ئىنتايىن دانا تەدبىرلىرى بىلەن خۇددى قارائغۇ كېچىنى يورۇتقان شامغا ئوخشايىتتى. ئۇ باش قاتۇرۇپ پىكىر يۇرگۈزۇش بىلەن مىڭ خىل چىگىشلەرنى يېشۇيتەتتى. ئۇنىڭ ھىكمىتى پىتنە دەرياسىغا چۈشۈپ قالغان ئىنزىراپ كېمىسىنى ھالاكەت گىرداۋىغا ئۇردۇرماي، ئامان - ئېسەن قۇتۇلدۇرۇپ چىقالايىتتى ۋە ئۇنىڭ سەياسىتىنىڭ ھەيۋىتى زۇلۇم تىكىنىنى يىلتىز - تومۇرىدىن قومۇرۇپ تاشلايىتتى.

ئەگەر تەدبىرىنى ئىشلەتسە بىردەم،
بېرەتتى يۇز تۈمەن لەشكەرگە بەرھەم.
قەلەم بىرلە تۈتۈپ پۈقرالىرىنى،
ئېچىپ بىر خەت بىلەن بىر يېڭى ئالەم.

ئۇنىڭ تەدبىرلىرى مۇڭاپىق بولغانلىغى ئۈچۈن، مەملىكەت ئىشلىرى ھەمىشە روناق تېپىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئىسمى خوجەسـ تەراي ئىدى، پادىشا ھۇمايۇن پال ھەرقانـداق ئىشنى ئۇنىڭ مەسلىھەتسىز قىلمايتتى ۋە ئۇنىڭدىن تەدبىر سورىماي تۇرۇپ، ھېچقانداق مۇھىم ئىشلارنى باشلمايتتى. پادىشا ئۇنىڭدىن ئىجازەتسىز جەڭ كەمىرىنى باغلمايتتى ۋە ئۇنىڭدىن ئىشارەتسىز ئەيش ـ ئىشرەت بەزمىدە ئولتۇرمايتتى. ھەر بىر داڭلىق پادىشا مەملىكەتنىڭ بىرەر چوڭ ئىشلىرىنى قىلىشتا كامىل دانىشمەن كىشىلەرنىڭ كېڭىشى بىلەن قىلىشى لازىم. ھەرقانداق يۇرت ئىشىنى بېجىرىشتە، ئاقىل ۋەزىرلەرنىڭ مەسلىھەت ۋە تەدبىرلىرىنى ئاڭلىشى، ئەگەر پۇقرالىرىدىن بىرەر كەمچىلىك سادىر بولسا، ئۇنى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ، بۇ ئامانەت ئالەمنىڭ سەرمايىسى بولغان ئادەملەرنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇشى لازىم.

ئىش كېڭەش بىلەن تاپقۇسى نىجات،
ئۇ سىز يېشىلمەس ھېچبىر مۇشكىلات.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھۇمايۇن پال شىكارغا چىقتى. خوجەسـ تەرايمۇ خۇددى بەخت ـ دولەتتەك ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ئۈزەڭگىسىنىڭ يېنىدا ئۇنىڭغا ھەمرا بولۇپ ماڭغان ئىدى. دالا شىكارگاھىغا پادىشانىڭ مۇبارەك قەدىمىنىڭ يەتكەنلىگىنى كورگەن ئاسمان "ۋاھەسرىتا! پەلەكتىكى ئاينى ئۈزۈپ ئۈزەمنىڭ توھپەم سۈپىتىدە پادىشاغا تۇتالىسامچۇ كاشكى" دەپ يەرنىڭ ئارزۇسىنى يەيتتى. شىكار ئۈچۈن ئېلىپ چىققان قۇشلار ۋە باشقا جانۋارلار ھەممىسى يەنىدىن قۇتۇلۇپ ئۇۋ قىلىش ئۈچۈن ھەركەتكە كەلگەندە دالىدىكى قارا كوزلۇك كىيىكلەر قولغا چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن توت

تەرەپكە تەك قاراپ پۇتۇن ئەزايى - بەدىنىنى كوزگە ئايلاندۇرغان ئىدى. ئوۋ ئىتلىرى شىرەك چاڭگال سېلىپ، توشقان توتۇش ئۈچۈن مىك تۇرلۇك ھۇنەرلىرىنى كورسىتەتتى. لاچىنلار كىشىلەر قولىدىن خۇددى ئوق ئېتىلغاندەك ئاسمانغا چىقىپ ھەر تەرەپكە ھەملە قىلاتتى. قارچۇغا تىرناق نەشتىرى بىلەن قىرغاۋۇللارنىڭ كوز تومۇرىدىن قان ئالاتتى. ئەجەل بۇركوتى كىيىكلەرنىڭ بېشىغا خۇددى ئەزرائىلدەك تىكىلىپ، بىچارە كىيىك ۋە تۇلكىلەرنىڭ جانلىرىنى ئوۋلايتتى. ئىشقىلىپ، ھەر بىر شىكار جانۋارى ئوز ھالىغا مۇناسىپ كەلگۈدەك دەرىجىدە ئوۋ قىلىشاتتى.

ئۇچۇپ قۇشلار ئىگىز، كورسەتتى ھۇنەر،
قىلىپ تىرناقنى قان توككۈچى خەنجەر.
ئېچىپ قارچۇغا چاڭگال ئۇچتى ئەپلىك،
نە تۇتى قالدى ئورنىدا نە كەكلىك.
ئۇزاتقاچ ھەر تەرەپتىن تۇتقىلى قول،
كىيىكلەر قاچقىلى تاپالمىدى يول.
توشقانلار جېنىغا ئىتلار ياقتى ئوت،
بورىلەرمۇ قاچتى بولۇپ كوزى توت.
يەر سەھىسى لەشكەرلەر بىرلە تولدى،
بايماۋان جانۋارلىرىغا تەس بولدى.

دالا يۇزى ھەر خىل ئوۋ ھايۋانلىرىدىن ۋە ئاسمان سەھىسى قۇشلاردىن خالى بولغاندا، پادىشا ئوۋنى توختىتىپ، قوشۇنغا قايتىشقا ئىجازەت بەردى ۋە ئوزى ۋەزىر بىلەن بىللە ئوردىغا قايتماقچى بولدى. لېكىن شۇ ۋاقىتتا ھاۋا شۇنداق ئىسسىپ كەتكەن ئىدىكى، ئاسمان سەھىسىدە تومۇرچىنىڭ ئوچىغىدەك ئىسسىق لاۋۇلدايتتى. ساۋۇتلار ئىسسىق تەسىردە مۇمدەك يۇمشاپ كەتكەن ئىدى.

تونۇرغا ئوخشاش قىزدى ئالەم،
يالقۇنتاغ كەبى كويدى تاغلار ھەم.

ئوتقا ئايلانغان ئىدى ھەر بىر كان،
كويمەكتە ئىدى پىروزە ئاسمان.
بوستان تەرەپكە قاچتى پەررەندە،
كىردى توشۇككە ھەممە چەررەندە.

ھۇمايۇن پال خوجەستەرايغا شۇنداق دىدى:

ــ بۇنداق ئىسسىق ھاۋادا يۇرۇۋېرىش ھىكمەتتىن ئەمەس. چىدىرىنىڭ سايىسىدە ئولتۇرساقمۇ بەربىر سالقىنلىيالمايمىز. چۈنكى يەر يۈزى ئىسسىق توپان بىلەن تولدى، ھاۋامۇ ھارارەتكە تەسلىم بولدى. قانداق قىلىپ بولسىمۇ بىر چارە قىلغىن، بىردەم سايىدە ئولتۇرۇپ راھەتلىنەيلى ـ دە، ئاپتاپ ئوزىنىڭ مەغرىپ ئويىگە كىرگەندە، بىزمۇ ئوز مەنزىلىمىزگە يانايلى.

خوجەستەراي دۇئاغا تىل ئاچتى:

ــ بەندىلەرگە سىزنىڭ سەلتەنىتىڭىز ئىلتىپات سايىسىنى ساپتۇ. ئۇلارغا بۇ ئاپتاپ ئىسسىقلىغىدىن قىلچە زەرەر يەتمەيدۇ.

ئوتپىكىزنىڭ سايىسى بولسا پاناھ بىزگە بۇدەم،
يىمگەيمىز بۇ ھارارەت ئىسسىغىدىن قىلچە غەم.

چۈنكى سىز خۇدانىڭ سايىسىسىز. پۈتۈن خەلق سىزنىڭ بۇ ئالى سۈپىتىڭىزنىڭ شاراپىتىدىن راھەتلىنىپ ياشاۋاتىدۇ. لېكىن بۇنداق ئىسسىق ھارارەتلىك ھاۋادا كىشىگە ھەر تۈرلۈك كېسەل ۋە تەپ پەيدا بولىدۇ. شۇڭا بۇنداق ھاۋادىن پەرھىز قىلماق ۋاجىپتۇر. سىزنىڭ سالامەت بولۇشىڭىز پۈتۈن ئەلنىڭ سالامەتلىگىدۇر. مەن بۇ يېقىن ئەتراپتا خۇددى مەرت يىگىتلەر ھىممەتىدەك، ئالى ۋە دانىشمەنلەرنىڭ مەرتىۋىسىدەك ئىگىز بىر تاغنى كورگەن ئىدىم. شۇ يەرگە بېرىپ سايىدە ئولتۇرۇپ، بىر پەس ئارام ئېلىۋالساق بولارمىكىن؟

ئۇلار بىر ئاز يول يۈرۈپ، تاققا يېتىپ بېرىپ، قارىسا بۇ تاغ باشتىن ـ ئاياق يېشىل كوك ئوتلاردىن لىباس يېپىنغان، ساپ كوكىرىگىدىن مىڭلاپ بۇلاق قايناپ

چىققان، خۇشبۇي گۈل ۋە رەيھانلار پەلەك يۇلتۇزىدەك كوپ بولۇپ، پۈتۈن ئەترابقا يېيىلغان، بۇلاقلاردىن ئېقىپ چىققان ئېرىقلار خۇددى جەننەت ئېرىقلىرىدەك ھەر تەرەپكە ئېقىشىۋاتقان بىر جاي ئىكەن. ئۇلار سۇ بويىدا بىر پەس ئارام ئېلىپ ئولتۇرماقچى بولدى.

سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ ئوتكەن ئۇمۇرگە سال نەزەر،
بىرگە بۇ ئوتكۈچى دۇنيادىن ئىشارەت كورستەر.

ھۇمايۇن پال خوجەستەراينىڭ مەسلىھەتى بىلەن، ئارغىماقتىن چۈشۈپ، ئۇنىڭ ھەمراھىغدا بىرەم مېڭىپ، ئۇ جايىنى سائادەتمەنلەر ئۈچۈن قەدەم جايغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. پادىشا ئايلىنىپ يۇرۇپ بىر تاغنى كوردى. بۇ تاغ ھەممەت بېشىنى ئاسماندىن ئوتكۈزۈپ، ئالەمنى قىزدۇرغان قۇياشقا يېقىن قىلىچىنى تەڭلەپ تۇراتتى. خۇددى چىدام پۈتمەس مۇمكىنچىلىك ئىتتىگى ئىچىگە مەھكەم تىققان قېرى كىشىلەردەك تەمكىن تۇرۇپ، قارلىق بېشى بىلەن ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپ تۇرغان بۇ تاغ يىغلاڭغۇ كوزلىرىدىن ياش سەللىرىنى ھەر تەرەپكە راۋان ئاققۇزۇپ تۇراتتى. پادىشا تاغ ئۈستىگە چىقىپ، ئىتتىگىنى بېلىگە قىستۇرۇپ خۇددى بۇلۇتتەك ھەر تەرەپنى سەيلە قىلدى. ئۇنىڭ بىر تۇزلەڭلىكىكە كوزى چۈشتى. بۇ تۇزلەڭلىك ئارزۇ مەيدانىدەك كەڭرى ۋە ئۈمىد دالىسىدەك بىپايان ئىدى. ئوت - چوپلىرى ۋە گۈللىرىنىڭ يېشىللىغى بىلەن خۇددى جەننەت باغلىرىغا ئوخشايتتى. خۇددى گۈزەللەرنىڭ زۇلپى - چېچى ئۇلارنىڭ يۈزىنى چورىدەپ تۇرغاندەك، بۇ تاغدىمۇ گۈلنىڭ ئەترابىنى بىنەپشە ئوراپ تۇرغان، خۇددى جانان يۈزىگە خال ياراشقاندەك، سۇنبۇل گۈلگە ياندىشىپ، گۈل چېھرىسىگە زىننەت بەرگەن، مەجنۇنتال ئەتلەس كىيىپ، سەرۋى بىلەن پىستە دەرىخى ھەربىرگە ئورالغان، تاڭ شامىلىنىڭ تىلى گۈلزار پۇرىغىنىڭ سىرى - ئەسرارىنى جاھاننىڭ توت تەرىپىگە يېيىۋەتكەن ئىدى. بۇلبۇل گۈللەرنىڭ رەڭگى ۋە پۇرىغىنىڭ ھىكايىسىنى

پۇتۈن ئالەمگە قاپىيلىك ئىبارىلەر بىلەن سوزلەيتتى.

دىلغا باپ، يېقىملىق ئابى ھاۋاسى،
مەنزىلى مۇبارەك، كەڭرى سەيناسى.
ئېرىقلار بويىدا گۈللەر ئۇنۇشكەن،
كى يامغۇر سۈيىدە يۇزلەر يۇيۇشقان.
دەرەخلەر ئۇچىنى پەلەككە تارتقان،
گۈزەللىكتە بىرىدىن بىرى ئارتقان.
بەسى قۇشلار قىلىپ شاخ ئۈزرە ئاۋاز،
بولۇپ سازىدا بىر - بىرىگە دەمساز.
گۈزەللىك باغچىسى ھەر سەرۇى زىبا،
يۇز تۇمەن گۈزەللىك بەرگىدە پەيدا.

بۇ دەرەخزارلىق ئوتتۇرىسىدا بىر كول بار بولۇپ، سۈيى خۇددى ئابى ھايات بۇلىغىدەك جان بېغىشلىغۇچى ۋە جەننەت سۇلىرىدەك ساپ ھەم سۈزۈك ئىدى.

سىماپتەك بېلىقلار ئويناشىپ يۈرگەن،
يېڭى ئاي ئاسماندا سەيرى قىلغاندەك.

ۋەزىرلىك بۇيرۇغى بويىچە مۇلازىملار پادىشا ئۈچۈن ئارام ئالغۇدەك جاي تەييارلىدى. ھۇمايۇن پال پاراغەت تەختىدە ئولتۇرۇپ ئارام ئالدى. مۇلازىملار ئېرىق بويىدىكى دەرەخ - لەر تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئېلىشتى. ئۇ دوزاقتا ئوخشاش دەشت - تىن قۇتۇلۇپ، بۇ جەننەتكە ئوخشاش ئارامگاھ مەنزىلىگە ئۇلاشقانلار پەيتتىنى غەنىمەت بىلىپ، كوكۈل تىلى بىلەن بۇ بەيتنى ئوقۇشاتتى:

شۈكرى لىللا، كەتتى بىزدىن مېھنەتۇ رەنجى ئەلەم،
مەنزىل ئەتمەككە نېسىپ بولدى گۈلىستان باغ ئېرەم.

هۇمايۇن پال ۋە خوجەستەراي ئات ۋە پىلدىن چۈشۈپ پىيادە بولۇپ، پەرزىندەك ھەر تەرەپكە يۈرىدىغان ئالەمنىڭ پاسىد خىياللىرىدىن يېنىپ، دۇنيا - تەئەللۇقاتىنىڭ ماتىلىرىدىن① رۇخنى ② ئۇرۇپ، خۇددى شاھ ۋە پەرزىندەك بىر بىسات تەختىسىدە ئولتۇرۇپ، ئاللاتائالانىڭ بۇ تاغ ئورمىنىدىكى ئاجايىپ سەنئەتلىرىنى ۋە غارايىپ ھۇنەرلىرىنى قۇدرىتىنىڭ يەتكىنىچە تاماشا قىلىپ: "ھەيھات! تەقدىر ئىلاھىنىڭ نەققاشى تاغنىڭ تېشىدىن پۈتكەن لەۋھەگە قۇدرەت قەلىمى بىلەن ھەر تۈرلۈك زىبا نەقىشلەرنى سىزىپتۇ. سۇنئى ئىلاھنىڭ باھارى لۇتپى مەۋسۇمى بىلەن تاش باغرىدىن رەڭگا - رەڭ گىياللارنى چىقىرىپتۇ" دەپ كورگەن ئاجايىپ - غارايىپ سۇنئى ئىلاھنىڭ شۇكرانىسىنى ئوقۇيتتى. ئۇلار گايى گۇل ۋاراقلىرىدىن بۇ بىيىتنى ئوقۇپ قەكرارلايتتى:

بۇلبۇل گۇل ھوسنىگە ئوقۇر مەدھىيە،
زەۋق بىلەن ئوزىنى ئۇرۇپ تىكەنگە.

گايىدا گۇلىستان بەتلىرىدىن بۇ نەقشنى تاماشا قىلاتتى:

گاھى مىنەر ئات قىلىپ گۇل بەرگىنى ئۇچقۇر سابا،
گاھى سابا پۇتىنى باغلاپ قويار سۇ زەنجىرى.

شۇ ئەسنادا ھۇمايۇن پالىنىڭ بىر دەرەخكە ئەزىرى چۈشتى. بۇ دەرەخ غايەت قىيىلىغىدىن يوپۇرماقلىرى توكۇلۇپ، خۇددى غازاڭ توكۈچى بورانغا ئۇچرىغان شاختەك شۇمشەيگەن، قىيرىپ كەتكەنلىگىدىن ماڭالمايدىغان بوۋايلاردەك مۇكچەيگەن، ھادىسىلەر ئوتۇنچىسىنىڭ پالتىسى ئۇنى كېسىشكە تەييارلانغان ۋە روزىغار ياغاچچىسىنىڭ ھەرىسى ئۇنىڭئەزالىرىنى پارە - پارە قىلىش ئۈچۈن چىشلىرىنى بىلىگەن بىر دەرەخ ئىدى.

① ماتــ يېڭىلىش؛ ② رۇخ - شاخمات ئۇرۇغى، پىل.

ياش چاغدا دەرەخ خۇددى گۈزەل قىزدەك تۇرار باغدا،
رەھىم قىلماي كېسەر باغۋەن دەرەخنى قېرىغان چاغدا.

ئۇ دەرەخنىڭ ئىچى دەرۋىشلەرنىڭ كوكسىدەك كاۋاك بولغانلىقتىن، بىر توپ ھەسەل ھەرىسى ھەسەل يىغىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئىچىنى جاي قىلىۋالغان ئىدى. پادىشا ھەرىلەرنىڭ غەۋغاسىنى كورۋپ ۋەزىردىن:

— بۇنداق تېز ئۇچىدىغان جانۋارلارنىڭ بۇ دەرەخنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىۋېلىشىنىڭ سەۋەۋى نىمە؟ بۇ بېلى باغلاقلىقلىرى كىمنىڭ بەرمانى بىلەن بۇنداق يۇقۇرى - تۆۋەن ئۇچۇشۇپ تەرەددۇت قىلىشىپ يۇرىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئەي بەختلىك پادىشا! بۇلار پايدىسى كوپ، لېكىن زىيىنى ئاز بولغان بىر گۈرۇھ. يارىتىلىشتىنلا لاتاپەت ۋە پاكلىقلىرىدىن ئاللاتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن تائەت - ئىبادەت كەمىرىنى بېلىگە مەھكەم باغلىغان ھالدا تەرەددۇت قىلىشىپ يۇرىدۇ. بۇلارنىڭ بىر پادىشاسى بار. ئىسمىنى يەئسۇپ دەپ ئاتىشىدۇ. ئۇنىڭ تەن قۇرۇلۇشى بۇلاردىن چوڭراق. ئۇنىڭ ھەيۋىتى ۋە غەزىۋىدىن قورقۇپ، ھەممىسى ئۇنىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنۇشىدۇ. ئۇ مۇمدىن ياسالغان توت بۇرجەكلىك تەخت ئۈستىدە ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ۋەزىرى، ئىشىك ئاغىسى، ياساۋۇللىرى، پاسىبانلىرى، نائىپلىرى ۋە خىزمەتكارلىرى بار. ئۇلارنىڭ پەم - پاراسەت ۋە زېرەكلىگى شۇ دەرىجىدىكى، ئۇلار ھەر بىرى ئۇزى ئۈچۈن مۇمدىن ئالتە بۇرجەكلىك ئوي ياسىشىۋالغان. ئۇ ئويلەرنىڭ ئەتراپلىرى بىر بىرى بىلەن باپ-باراۋەر ۋە بىرى ئىگىز، بىرى پەس ئەمەس. ھەرقانداق كامىل ئۇستىلارمۇ تاناپ، چۆپگەز ۋە شەيتان ئىشلەتمەي ئۇلاردەك چىرايلىق ئىمارەتلەرنى بىنا قىلالمىغان بولاتتى. ئۇلارنىڭ رەسىم - قائىدىسى شۇكى، ئويلىرى ياسلىپ پۈتكەن چاغدا، ھەممىسى پادىشانىڭ ئالدىغا يىغىلىدۇ. پادىشا: "ھەي تاۋابئاتلىرىم! ئەمدى تاغ ۋە ئورمانلىقنىڭ ئەتراپىغا تارقىشىپ ئوتلاڭلار. شۇنداق پاكىز بولۇڭلاركى، لاتاپەتلىك ئاغزىڭلارنى كاساپەتكە يېقىن

كەلتۈرمەكلار، پاك جىسىملارنى نجاسەت بىلەن بۇلغىماڭلار" دەپ قاتتىق تاپىلاپ، ئۇلاردىن ۋەدە ئالىدۇ. ئۇلار شۇ ۋەدىسى بىلەن بىرىپ خۇشبۇي گۈل ۋە پاكىز چىچەكلەرگە قونۇپ، ئۇنىڭدىن ئىشتىهاسىغا لايىق يەپ قايتىدۇ ـ دە، خۇدايىتائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن يىگەن ئوزۇقلىرى قوسىغىنىڭ ئىچىدە قىسقىنا ۋاقىت ئىچىدە شۇنداق پاكىز ۋە مەزىلىك بىر شەرۋەتكە ئايلىنىدۇ، ئۇ شەرۋەتنى ھىلىقى ياسىغان ئويىگە كىرىپ، ئاغزىدىن قۇسۇپ جۇغلايدۇ. ھېكمىتى ئىلاھى دورىخانىسىدا ياسالغان بۇ نەرسە خالايىقلارنىڭ تۇرلۇك ئىللەتلىرىگە داۋا بولىدىغان ھەسەل دىگەن شىپالىق دورىنىڭ دەل ئوزىدۇر. ھەرقاچان ئۇلار ئوتـ لاقتىن يېنىپ پادىشا دەرگاھىغا قايتىپ كەلسە، ياساۋۇللار ئۇ ـ لارنى پۇراپ باقىدۇ. ئەگەر ۋەدىسىدە تۇرۇپ، پاك نەرسىلەرگە ئولتۇرۇپ، خۇشبۇي چىچەكلەردىن يىگەن بولسا، ئۇنى ئالتە بۇرجەكلىك ئويىگە كىرىشكە رۇخسەت قىلىدۇ.

ۋەدىگە ۋاپا قىلماق ئۇچۇن ماڭا بەرگىن قول،
قىلمىغىن خىلاپ ئەسلا، ئوز ۋەدەڭدە مەھكەم بول.

ئەگەر ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماي ناپاك ۋە بەدبۇي نەرسىلەرـ نى يىگەن بولسا، ياساۋۇللار يول بەرمەي، ئەكسىچە ئۇلارنى ئىككى پارە قىلىپ تاشلايدۇ. ئەگەر ياساۋۇللار بىپەرۋالىق قىلىپ، مۇبادا ئۇ بەدبۇي پۇراق ئويىگە كىرگەن بولسا، پادىشا ۋە ۋەزىر خەۋەر تاپىدۇ ـ دە، ئالدى بىلەن ئوز خىزمىتىنى ياخشى قىلمىغان ياساۋۇلنى، ئاندىن كېيىن ۋەدىسىنى بوزغان بىشەدەپ ھەرنى ئولتۇرۇپ، باشقىلارنىڭ بوندىن كېيىن ئۇنداق بىپەرۋالىق قىلماسـ لىقلىرى ئۇچۇن ئىبرەت قىلىدۇ. ئەگەر بىرەر يات ھەرە ئۇ ئويىگە كىرمەكچى بولسا، ياساۋۇللار ئوي ئىشىگىدىن كىرىشنى مەنئى قىلىدۇ. ئەگەر يانغىلى ئۇنىمىسا ئولتۇرىدۇ. خەۋەرلەردە پادىشا جەمشىت ياساۋۇل، پاسبان، مەھرەم، نائىپلارنى تەيىنلەشنى

ۋە تەختتە ئولتۇرۇش قاتارلىق پادىشالىق ئىشلىرىنى ھەسەل ھەـ
رىسىدىن ئۇگەنگەن ۋە بىردىن ـ بىردىن كامالەتكە يەتكەن دىيىلدۇـ
دەپ چۈشەندۈرۈش بەردى خوجەستەراي.

ھۈمايۇن پال خوجەستەرايدىن بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، ھەربىلەرنىڭ ئىمارەتلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە تەرتىپ ـ قائىدىلىرىنى كورمەكچى بولدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپ، ھەربىلەرنىڭ بارگاھلىرىنى، ئۇلارنىڭ بېرىش ـ كېلىشلىرىنى ۋە پادىشاسىغا مۇلايىملىق بىلەن خىزمەت قىلىشلىرىنى بىر پەس تاماشا قىلدى. ھەربىلەر بولسا ئاللاتائالانىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنۇپ، خۇددى سۇلايمان پادىشاغا ئوخشاش ھاۋا ئېتىغا مىنىپ، پاكىز گۈلسەرنىڭ شىرىسى بىلەن ئوزۇقلىنىپ، پاكىز ئويلەرنى ياسىشۇالغان بولۇپ، ھىچقايسىسى بىر بىرىنىڭ پايدا ـ زىيىنى بىلەن كارى يوق ئىدى ۋە بىر بىرىگە ئازار بېرىشمەيتتى.

ھەممىسى كەمبەغەل لېكىن دولەتمەن،
ئۇلۇغدۇر، كۆچلۈكتۇر كىچىكلىك بىلەن.

ـــ ھەي خوجەستەراي، ـــ دىدى پادىشا، ـــ بۇلارنىڭ نەشـ
تەرلىـ ى تۇرۇپ، بىر بىرىگە ئازار بېرىشمەيدىكەن، بەلكى نەشتەرلىرىدىن شىرىن ـ شەرۇەت چىقىرىدىكەن. گەرچە كورۇنۇشىدە ھەيۋەت بولسىمۇ ناھايىتى مۇلايىملىق قىلىشىدىكەن. ئادەم پەرزەنتـ لىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇلارنىڭ ئەكسىچە بىر بىرىگە زىيان يەتكۈزىدىغان، بىر بىرىنى يوقتىشقا ھەركەت قىلىدىغان ئىشلار بار. بۇ ھال ئەجەپلىنەرلىك ئەمەسمۇ؟

كورۈڭ، بۇ ئاجايىپ جاھاننىڭ ئىشى،
خاتىرجەم ئەمەستۇر كىشىدىن كىشى.

ـــ ئەي، ئالەم پاناھ شاھ! ـــ دەپ چۈشەندۈرۈش بەردى ۋەزىر، ـــ كورۇپ تۇرۇپسىزكى، بۇ جانۋارلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل تەبىئەت ۋە مىجەزدە يارىتىلغان. ئادەم پەرزەنتلىرى بولسا بىر بىرىگە

زىت ۋە خىلاپ كېلىدىغان مىجەزدە يارىتىلغان. شۇ سەۋەپتىن ئىنسانىنىڭ روھى ۋە جىسمىغا لاتاپەت بىلەن كاساپەت، تۇر بىلەن زۇلۇمەت ئارىلاشقان بولىدۇ. ئالەمدە بار بولغان ئىسىللىق ۋە پەسلىككە ئوخشاش خۇسۇسىيەتلەرمۇ ئىنسان قەلبىنىڭ قاچىسىدىن مەلۇم ئورۇن ئالغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەركىمدە بىر ئالاھىدە مىجەز پەيدا بولغان. ئىنسانغا پەرىشتىلەر ئەقلىدىن بەھرە بەرگەن، شەيتان نەپسىدىن ھەسسە قوشقان. شۇڭا ھەر كىم ئەقىل بىلەن بىر ئىش قىلسا يۇقۇرى مەرتىۋە ۋە ئۇلۇغ دەرىجىلەرگە كوتىرىلىدۇ. ئەگەر نەپسىنىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنسا، ھايۋانلاردىن بەتتەر پەس ئورۇنغا چۈشۈپ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خار-زارلىقتا قالىدۇ. كىشىلەرنىڭ كوپچىلىگى نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ، يامان خۇلۇق ۋە يارىماس ئىشلارغا قەدەم قويىدۇ - دە، ھىرىس ۋە ھەسەت، زۇلۇم ۋە رىيا، غەيۋەت ۋە توھمەتكە ئوخشاش ئىشلارنى قىلىشىدۇ.

ئوزىدىن بىخەۋەر بىرنەچچە نادان،
يامانلار ئەيىۋىنى ھۇنەر قىلىشقان.
ئاخىرى بۇرنىغا كىرگەندە تۇتۇن،
ياندۇرغان چىراغى ئوچكۇسى پۈتۈن.

— بۇ سوزلەرنى ياخشى ئېيتتىڭ. پەرقلەرنى چۈشەندۇرۇپ بەردىڭ، — دىدى پادىشا، — مېنىڭ پىكرىمچە، ھەر بىر ئادەم باشقىلارغا ئارىلاشماي بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرسا، باشقىلار بىلەن سوھبەتلەشمىسە، ئوزىنىڭ پاكلىغىنى ساقلاپ، باشقىلار بىلەن ئارىلىشىشتىن كېلىپ چىقىدىغان يۇقۇرقىدەك ھەر خىل يامان سۈپەتلەردىن خالاس تاپالىشى مۇمكىن. ئىلاجى بار، بىر بۇلۇڭدا ياتمرجەم ئوتكەن ياخشى. مەن "كىشىنىڭ ھۇزۇرى يالغۇزلۇقتا، پاراغىتى خىلۋەتتە" دەپ ئاڭلىغان ئىدىم. بۇگۈن ماڭا كوپ كىشىلەرنىڭ سوھبىتى زەھەرلىك ئىلاننىڭ زەھىرىدىنمۇ يامانراق زىيانلىق ئىكەنلىگى بىلىنىۋاتىدۇ. ھەركىم ۋە دانىشمەنلەرنىڭ

كوپىنچىسى ياكى بىر غار ئىچىدە، يا بىر قۇدۇق ئاستىدا تۇرمۇش كەچۈرگەنلىگىنىڭ سەۋەبى شۇ ئىكەن - دە!

قۇدۇق ئاستىغا كىرەر ئاقىل كىشى،
ياخشى بولۇر ئۇ يەردە كۆڭۈل ئىشى.
ياخشىراق قۇدۇقنىڭ قارا‌ڭغۇلىغى،
تاپسا ئەلدىن بىر نەپەس ئاسايىشى.

بەزى كامىل دەرۋىشلەر ئۆزىدىن ئۆزى قاچىدۇ. ئۆزىگە ئۆزى مالال كېلىۋاتسا باشقىلارنىڭ ئىشى بىلەن نېمە پەرۋايى بار.

خىلۋەت ئىستەرمەن، پەلەك گەر چىقىرىپ قاتتىق بوران،
يەر يۈزىن سورۇسا ماڭسا قونمىغاي بىر زەررە چاڭ.

— ھەزرىتى پادىشاھى ئالەمنىڭ بايان قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسى راست، — دىدى خوجەستەراي، — ھەقىقەتەنمۇ كىشىلەرنىڭ سوھبىتى كۆڭۈلنى پاراكەندە قىلىدىغان ۋە تەشۋىش پەيدا قىلىدىغان بىر سەۋەپ. خىلۋەت بولسا زاھىر بىلەن باتىنىنىڭ بىرلىشىشىگە پايدىلىق.

بىلەمسەن قانچىلاپ ئوتۇپ ئاي - يىللار،
كېلەلمەس زاھىتلار بۇ ئوتتۇرىغا.
گۈلنى كور، يىغلاۋۇر غۇنچە چېغىدا،
ياپرىقى توكۈلەر ئەگەر ئېچىلسا.

ئەما بەزى ئۇلۇغلار ۋە دانىشمەنلەر ئۇچۇن "تەبىئىتىگە مۇۋاپىق كەلگۈدەك غەرەزسىز بىر ھەقىقى دوست تېپىلسا، تەنھا - لىقتىن سوھبەت ئەلا" دىگەن گەپمۇ بار. ئەگەر شەپقەتلىك رەپىق بولمىسا، يالغۇزلۇق ياخشىراق. بۇ خۇددى جۇۋا يازدا ئەمەس، قىشتا كېرەك بولغىنىدەك بىر ئىش. ئەقىللىق ۋە زېرەك كىشى ئەقىل ئۆگىنىدۇ، چوڭلارنىڭ بەزمىسىگە لايىق بولۇپ يېتىشىدۇ.

ساۋاپ تېپىپ بۇ دۇنيا ئاخىرەتنىڭ سائادىتىگە ئۇلىشىدۇ.
قايتۇرما تەلەپ ئىلكىنى سوھبەت ئىتىگىدىن،
خىلۋەتتە ئەگەر كوپ ئولتۇرساڭ جىننى بولۇرسەن.

"دۇنيادىن ۋە ئادەمىلەردىن قېچىش ياخشى ئادەت ئەمەس" دىگەن ھىكمەتلىك سوزدىن مەلۇم بولىدۇكى، سوھبەتنىڭ پايدىسى خىلۋەتنىڭ مەنپەئەتىدىن كوپىرەك. ئاللاتائالا ئوز قۇدرىتى بىلەن ئىنسانلارنى بىر بىرىگە مۇھتاج ۋە بىر بىرىگە لازىم قىلىپ يا-راتقان تۇرسا، كىشىلەرگە خىلۋەت تەنھالىق قانداق راۋا بولسۇن؟ ئادەمزاتنىڭ تەبىئىتى تەبىئەت مەدەنىلىرىدىن بەرپا بولغانلىغى ئۇچۇن بىر بىرىگە قوشۇلماققا مايىل كېلىدۇ ۋە بىر بىرىدىن يارەم تىلەشكە ئېھتىياجى چۇشىدۇ. مەسىلەن، ئەگەر بىركىشى تائام پىشۇرماقچى بولسا، يا بىر كىيىم كىيىمەكچى بولسا ئاۋال قازان ياساش ۋە كەتمەن سوقۇش كېرەك بولىدۇ. شۇڭا لاي ئېتىپ بىر قاچا ياساپ، ئۇنىڭدا سۇ ئېلىپ، كەكە سوقۇپ ئۇنىڭ بىلەن ئوتۇن كېسىپ، ھەر ئىشنى ئوز تەرتىۋى بىلەن قىلىش لازىم بولىدۇ. قازان ۋە كەكە سوقۇشقا بولىقا، سەندەل، كۇررەك ۋە كومۇر كېتىدۇ. ئاددىسى كۇررەك ياساش ئۇچۇنمۇ تېرە ئەيلەش كې-رەك. تاققا بېرىپ كومۇر كويدۇرۇپ ئەپكېلىشكە تاغار توقۇش كېرەك. تاغار توقۇش ئۇچۇن يۇڭ تېپىپ، ئۇنى ئېشىش كېرەك، يۇڭ تېپىش ئۇچۇن قوي ياكى توگە بېقىش كېرەك. قىسقىسى، ئەنە شۇنداق نۇرغۇن ئاۋارە بولۇش كېرەك. ئاشۇنداقلا بولسا ھەر قانداق ئادەم بىر كىمسىڭ ياردىمىسز پۇتۇن ئومرى ئىچىدە بىرەر قېتىم ئاش پىشۇرۇپ يا يىيەلەيدۇ، يا يىيەلمەيدۇ. ھەتتا بەزى ئىشلارنى قىلالمايدۇ. شۇڭا زورۇرىيەت يۇزىسىدىن بىر كىم قازان ياسايدۇ. بىرى كەكە سوقىدۇ. بىرى كومۇر كويدۇرىدۇ. ئالاھەزەل قىياس، ھەر كىم بىر ئىشقا مەشغۇل بولۇپ، ئوز ئېھتىياجىدىن ئارتۇغىنى باشقىلارغا بېرىپ، بىر ئىقلىمنىڭ ئادەملىرى بىر بىرىگە قوشۇلۇپ ھايات كەچۇرگەچكە، ھەرقانداق ئىش ئاسانلىق بىلەن ھەل

بولىدۇ. ئادەملەر بىر بىرىگە زوروز. يالغۇزلۇق بىلەن ھېچ ئىشنى پۈتكۈزگىلى بولمايدۇ. مانا بۇلار ئادەملەرنىڭ بىر بىرىگە ئېھتىياجى چۈشىدىغانلىغىنى، بىرلەشمىسە ھېچقانداق ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىشقا بولمايدىغانلىغىنى ئىسپاتلايدۇ. شۇڭا تەنھا ئولتۇرۇش مۇمكىن بولمايدۇ ۋە تەنھا ئولتۇرۇشنىڭ ئىمكانىيىتىمۇ يوق. خۇددى جامائەت ــ رەھمەت دېگەنگە ئوخشاش.

تۇت جەمىيەت ئىتىگىنى، ئىشلىگىن،
يالغۇزلۇقتا ھېچ ئىش ئەسلا پۈتمىگەي.

ــ ھىكمەتلەرنىڭ خۇلاسىسى ۋە ئەقىللەرنىڭ مېغىزىنى بايان قىلدىڭ. لېكىن بىر پىكىر كوگلۇمگە كېلىۋاتىدۇكى، ئادەملەر بىر بىرىگە مۇھتاج بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ بىر يەرگە جەم بولۇشلىرىدىن ئىختىلاپ پەيدا بولىدۇ. چۈنكى بەزىسى بەزىسىدىن كۈچلۈك بولغاچقا باشقىلارنى يېڭىشنى خالايدۇ. بەزىلىرىنىڭ كۈچى ۋە پۇلى بولغاچقا ئۇلار باشقىلارنى ئۆز خىزمىتىگە سېلىشنى، باشقىلارنىڭ ھەممە مال ـ مۈلۈكلىرىنى ئۆز قولىغا كىرگۈزۈۋېلىشنى خالايدۇ. مانا شۇنداق ئىشلار جىدەلگە سەۋەپ بولۇپ، ئاخىرى ئۇرۇش پەيدا بولىدۇ ئەمەسمۇ؟ ــ دىدى پادىشا.

ئۇرۇش ئانداق سالۇر ئوتلار جاھانغا،
ئۇ ئوتتىن كويگۈسى بۇ بارچە ئالەم.

ــ ئەي، ئالەم پاناھ شاھىم! ــ دىدى ۋەزىر ئۇنىڭغا، ــ بۇ ئۇرۇشنى توختىتىش ئۈچۈن شۇنداق بىر تەدبىر بېكىتىلگەن، يەنى ھەر بىر ئادەم ئۆز ھەققىگە قانائەت قىلىپ، باشقىلارنىڭ مال ـ مۈلكىدىن تاما قىلماسلىغى لازىم، كىشىلەرگە زۇلۇم سالماسلىغى ۋە تەئەددى قىلماسلىغى لازىم، مانا بۇ تەدبىر سىياسەت

دەپ ئاتىلىدۇ. سىياسەتنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى بولسا ئادىللىقتۇر. ئادىللىق — ئۇلۇغ مەرتىۋىگە يېتىشنىڭ ۋاستىسى. سىياسەتنى بېجىرىشتە بولسا ئوتتۇراھال دەرىجىدە يول تۇتۇش كېرەك. شۇڭا مۇنداق دېيىلگەن ئىبارە بار:

ئىككى تەرەپ ئورتىسىنى ھەرقاچان قىل ئىختىيار،
يەر ۋە ئاسمان ئورتىسىدا بولدى قۇياش ئاشكار.

— سەن ئېيتقان بۇ ئوتتۇراھال دەرىجىنى قانداق بىلگىلى بولىدۇ! — دەپ سورىدى پادىشا.

— بۇنى كامالەتكە يەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ سوزلىرىدىن بىلگىلى بولىدۇ، — دىدى ۋەزىر، — ئۇلارنى دىن ئۇلىمالىرى رەسۇل (ئەلچى) دەپ ئاتايدۇ. ھوكۈمالار بولسا نامۇسۇل ئەكىپەر دەپ ئاتايدۇ. ئۇ پەيغەمبەرلەر قانداق ئىش ياخشى ئىش بولغان بولسا شۇنى قىلىشنى بۇيرۇغان، ھەرقانداق يامان ئىشنى قىلىشنى مەنئى قىلغان. ئۇلارنىڭ سوزلىرى ھايات ئۈچۈن مەسلىھەت ۋە ئادەملەر ئۈچۈن مەنپەئەت بېرىدۇ. قاچانىكى ئاللاتائالانىڭ ئەمرى بىلەن، شەرىئەت تىكلىگەن ئۇ پەيغەمبەر ئاخىرەت ئۈيىگە سەپەر قىلسا، دىن ۋە شەرىئەتنىڭ بۇزۇلماي ئوز تەرتىۋى بىلەن تۇرۇشى ئۈچۈن چىڭ تۇتۇلىدىغان بىر سىياسەت كېرەك. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ توغرا ئىشلارنى بىلمەي نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ، ھالاكەتكە ئۈچرىماسلىقى ئۈچۈن ئادىل ۋە قاتتىق قول پادىشا كېرەك. ئەمىر ۋە نەھى (بۇيرۇش ۋە توسۇش) قائىدىلىرىنى شەرىئەت دېيىلىدۇ. پادىشا شەرىئەتنىڭ بۇ قائىدىلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ سىياسەت كورسىتىدۇ. نەتىجىدە دىنىڭ بېشى تاجى بىلەن ئىگىز بولىدۇ ۋە دولەت لىباسى دىن ئالتۇنلىرى بىلەن زىننەتلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىش مۇمكىنكى، دىن بىلەن پادىشالىق قوشكېزەكتۇر.

ئەقىل ئالىمىدە شاھۇ پەيغەمبەر،
بىر ئۈزۈك كوزىدىكى ئىككى گەۋھەر.

بۇ مەنىدىن قارىغاندا يەنە ئېيتىش مۇمكىنكى:

شاھلىق بولۇر دىن شەرىئەت بىلەن ئېزىز،
شەرىئەتمۇ شاھلىق بىلەن بېشى ئىگىز.

ــ ئۇنداق بولسا، پەيغەمبەرلەر ئالەمدىن ئوتكەندىن كېيىن پادىشالارغا لازىم بولىدىغان بۇ سىياسەت قائىدىسىنى پادىشا بىلمىسە، ئادالەت يولىنى، مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ۋە تەرەققى قىلدۇرۇش يوللىرىنى قانداق بىلەلەيدۇ؟ ــ دەپ سورىدى ھۇمايۇن پال.

ــ ئەگەر پادىشا ئۇنداق قائىدىلەرنى بىلمىسە، پادىشالىغى ئەبىدى بولماي قىسقا ۋاقىتتا زاۋال تېپىپ، شاھلىقتىن گادايلىق كوچىسىغا كىرگۈسىدۇر، ــ دەپ بايان قىلدى خوجەستەراي،ــ

ئەدلى بىرلە ئىشلار تېپىپ ئىنتىزام،
پادىشالىق ئەبىدى قىلغاي داۋام.

ئادىللىقتىن باشقا يەنە دولەت باشقۇرۇش قائىدىسىنى بىلىش كېرەك. قول ئاستىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ ھەرقايسىسىغا ئوزىگە لايىق مۇئامىلە قىلىپ، تۇھپىسىگە قاراپ بەزىسىنىڭ مەنسەپىنى ئوستۇرۇپ، بەزىسىنى چۈشۈرۈپ، ئۇلاردىن ئوزىنى ئاسراش كېرەك. پادىشانىڭ مۇلازىملىرى، ئوزىنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، پادىشاغا كويۇنۇش كەمىنى بەللىرىگە مەھكەم باغلاپ، پادىشانىڭ ياخشى نام چىقىرىشى ئۈچۈن ھەركەت قىلىشى كېرەك. ھازىرقى مۇلازىملارنىڭ كوپچىلىگى ئوز مەنپەئەتلىرى

ئۇچۇن هىله ـ مىكىر ئىشلىتىپ، ئۇزلىرىنى ياخشى كورسىتىش ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلىشىدۇ ۋە خوشامەت سوزلەرنى ئېيتىشىدۇ.

مەنسەپ ئۇچۇن لاپ ئۇرار ئۇلار، بەس،
دۇنيا ئۇچۇن چوت سوقۇر ئۇلار، بەس.

ئۇلارنىڭ ئەقىلسىزلىكى كۇچى تاماغا يېتىدۇ. ئۇلار پادىشانىڭ هۇزۇرىدا ۋەزىپىسى كوپەيگەن بولغان باشقىلارغا هەسەت قىلىدۇ، بىر كىم بىلەن ئاداۋەتتى بولسا، ئەگەر هوددىسىدىن چىقالمىسا كۇلكىگە سېلىپ قويۇپ، بولمىغان گەپلەرنى ئەرز قىلىپ پادىشا ـ نىڭ غەزىۋىنى قوزغايدۇ. ئەگەر پادىشا ئېهتىيات قىلماي ياماق غەرەزلىك سوزلەرنى ئاڭلىسىمۇ تەپتىش قىلمىسا ۋە هەقىقەتنى ئېنىقلىمىسا، ئىشلارغا زىيان ۋە دەخلى يېتىپ مەملىكەت بۇزۇلۇشى مۇمكىن.

غەرەزلىكلەر هەر سوز دىسە سالما قۇلاق،
كوڭلىدەۋر ئاداۋەتتىن سېسىق پۇراق.
بىر نەپەستە قىلغۇسى ئالەمنى ۋەيران،
قىلار بارچە كىشىنىڭ كوڭلىن پەرىشان.

ئەمما پادىشا دانالىق بىلەن چوڭ ـ كىچىك ئىشلارنىڭ هەممىسىنى ئاخىرىغا يەتكۇزۇپ تەپتىش قىلسا، راستلىقنىڭ روشەنلىگى، يالغانچىلىقنىڭ قاراڭغۇلۇغىدىن غالىپ كەلسە، هەم بۇ دۇنيادا پادىشالىغنىڭ ئاساسى زىياندىن خالى بولىدۇ، هەم ئاخىرەتتىن ـ دوزاختىن قۇتۇلۇپ يۇقۇرى دەرىجىلەرگە يېتەلەيدۇ.

كىمكى بۇ دۇنيادا ئەدلى قىلسا گەر،
ئاخىرەتنىڭ ئويىنى ئاۋات ئېتەر.

يۈرت سورأشنىڭ شەرتى ئېرۇر ئادالەت،
ئازارى يوق ئەلدە بولۇر پاراغەت.

ئەگەر ھەر بىر ئەقسىلىق پادىشا دولەت ئىشلىرىنى ھىكمەت يولىغا سېلىپ، ھوكۇمالارنىڭ پەندى ـ نەسىھەتلىرىنى قۇلاقتا تۇتۇپ، ئەمەل قىلسىمۇ، مەملىكەت ئاۋات ۋە پۇقرالىرى شادمان بولىدۇ. راي ئەزەم دابىشلىم ھىندى پادىشالىغىنى يۈرگۈزۈشتە بىدپاي ھەكىمنىڭ سوزلىرىنى ئاساس قىلغان ئىدى ۋە پادىشالارغا لازىم بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭدىن ئوگىنىپ، ئۇنىڭ سوزلىرىگە ئەمەل قىلغان ئىدى، نەتىجىدە ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە خاتاسىز پادىشالىق قىلىپ، شاتلىق بىلەن ئومۇر كوچۈرۈپ، بۇ پانى دۇنيادىن ماماتلىق سارىيىغا سەپەر قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ياخشى نامى ھايات سەھىپىلىرىدە ھېلىغىچە ساقلانماقتا.

ئويلىسام دۇنيادا ئىنسانلار ئارا،
ياخشىلاردىن قالغۇسىدۇر ياخشى نام.

ھۈمايۇن پال دابشلىم شاھ ۋە بىدپاي ھەكىمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ خۇددى سەھەردە تاڭ شامىلىنىڭ يەلپۈشى بىلەن ئېچىلغان غۇنچىدەك تەبەسسۇم قىلىپ، خوشاللىغىنى ئىزھار قىلدى ۋە كۆلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دىدى:

ــ ھەي خوجەستەراي، بۇ ئىككىيلەنىڭ قىسسىسىنى ئاڭلاش سەۋداسى كوڭلۈمگە چۈشكىنىگە ئۇزۇن ۋاقىتلار بولدى. ئۇلارنى خىيالەن بولسىمۇ كورۇش ئارزۇسى قەلبىمدە ئورۇن ئالغان ئىدى. ھەرقانچە كوپ ئويلىغان بولسامۇ، ئۇلارنىڭ ئەسلى ھالىتىنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرەلمىدىم.

ھىچكىمەرسە ئۇ پەرى پەيكەر سوراغىن بەرمىدى،
يا ماڭا يوقتۇر خەۋەر يا ئۇ نىشان كورسەتمىدى.

مەن ئۇلارنىڭ ئىسمىنى كىمنىڭ ئاغزىدىن چىقسا، ئۇنىڭغا يېپىشىۋالسام، ئۇلارنىڭ ھىكايىلىرىنى سورىسام، دەپ ھەمىشە قۇلاق سېلىپ يۈرەتتىم.

قۇلاق سالدىم تاۋۇشقا، خۇش خەۋەر يېتىشكەيمۇ؟
يولغا تىكتىم كۆزۈمنى ھۇسىن نۇرى چۈشكەيمۇ؟

خۇدايىتائالاغا شۈكرىلەرنى بىجا كەلتۈرىمەنكى، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن ۋەزىرىمنىڭ خەۋەردار ئىكەنلىگىنى بىلدىم.

ئارزۇ - ئارمانىغا يەتتى قارا كۆكلۈم ئاقىۋەت،
ئىزلىگەن بولسام نىمەرسە، شۇنى تاپتىم ئاقىۋەت.

ھەر نىمە قىلساڭمۇ تېزرەك راي ۋە بىراھمان ھىكايە-لىرىنى ماڭا سوزلەپ بېرىپ، مېنى ئۇ سوزلەردىن بەھرىمەن قىلغىن. سېنىڭ سوزلەپ بېرىشىڭدىن، ساڭا ئوز ھەققىڭنى ئادا قىلغاذ-لىغىڭ ئۈچۈن پايدا ۋە ماڭا ئۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ نەسىھەت ۋە ئىبرەت ئالغانلىغىمدىن مەنپەئەت يېتەر دەپ ئۇمىت قىلىمەن. بەس! قانداق بىر سوزنى ئېيتىش بىلەن ئاللاتائالانىڭ نېمەتلىرىگە شۈكرىلەر بىجا قىلىنسا ۋە ئاڭلاش بىلەن ئامۇخاسقا پايدا-مەنپەئەت يەتسە، بۇ سوز ناھايىتى مۇبارەك سوز بولغان بولىدۇ.

ئەقىللىق كىشىنىڭ سوزلىرى گويا،
ھىكمەتلەر ئويىنىڭ ئاچقۇچى بولغاي.
ئېچىپ ئۇ خەزىنىنى ئالتۇن - كۈمۈش چاچ،
ئۇنىڭ كىم جەۋھىرى نەسىھەت بولغاي.
شۇنداق قىل نەسىھەت، ئاڭلىسا شاھلار،
پۇقرالغا كەڭچىلىك، ياخشىلىق قىلغاي.

دابىشلىم پادىشا ۋە بىدپاي ھەكىم ھىكايىسى

ۋەزىر ساپ كۆڭلىدىن بايان تىلىنى چىقىرىپ، پاساھەتلىك سوزلەر بىلەن شۇنداق دىدى:

ــ ئەي، مۇبارەك شاھلارنىڭ شاھى، كوكتە مۇشتەرى① ياخشىلىق نۇرىنى دىدارىڭ نۇرىدىن ئالغۇسى. مېنىڭ سوز شېكەرىستانىنىڭ تۇتىلىرى ۋە سۇخەن بوستانىنىڭ بۇلبۇللىرىدىن ئاڭلىشىمچە، ھىندى مەملىكىتىنىڭ چوڭ بىر شەھرىدە بىر پادىشا بار ئىكەن، پۇتۇن جاھاندىكى خەلقىمۇ شاھلار ئۇنىڭ ئادالەت نەقشىدىن ھۇسنى جامال تاپقان، پادىشالىق تەختى ئۇنىڭ پەرمان زىننىتى بىلەن جابدۇلغان، جەۋىر ــ زۇلۇم كىرلىرىنى جاھان ئەينىگىدىن يۇيۇۋەتكەن ۋە ئادالەت چېھرىسىنى ئىنسان ئەينىگىدە ھەممىگە كورسەتكەن بىر بەختلىك پادىشا ئىكەن.

ئادالەت نۇرى بىرلە مەملىكەتنى قىلدى نۇرانە،
ئادالەتتە بولۇر روشەن جاھانىمايى ئايىنە.

بۇ پادىشانىڭ ئىسمى راي دابىشلىم ئىكەن. بۇنىڭ ھىندى تىلىدىكى مەنىسى چوڭ پادىشا دىگەن بولىدۇ. بۇ پادىشا ئۇزۇنىڭ چۆڭلۇغىدىن ھىممەت كەمەنىنى پەلەكنىڭ كۇنگىرىسىگە تاشلايدىكەن. ھەرقانداق چوڭ كىشىلەرگىمۇ سلىمقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدىكەن. ئۇنىڭ لەشكىرىدە ئون مىڭ پىل ۋە نۇرغۇن كۇچلۇك پەھلەۋان ئەسكەرلىرى بار ئىكەن، خەزىنىسى ھەددى ــ ھىساپسىز بولۇپ، پۇتۇن جاھاندىكى شاھلارنىڭ خەزىنىسىدىنمۇ كوپ ئىكەن. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى يۇرتلار ئاۋات، خەلقى باي ئىكەن. ئۇ

① مۇشتەرى ــ يۇپىتىر يۇلتۇزى.

ئوزى شۇنچه چوڭ بولسىمۇ، ئاجىز بىچارىلەرنىڭ ھالىغا يېتىدىكەن ۋە ئۇلار دات ئېيتىپ كەلسە، ئوزى تەھقىقلەيدىكەن.

پۇقرالاردىن ئالما رىئايەت قولىن،
رىئايەتكە تاپشۇر يۇقىرالىق يولىن.

ئۇ پۇتۇن مەملىكەتنى سىياسەت بىلەن چىڭ تۇتۇپ باشقۇرىدىكەن. ئوزى بولسا ئەيش - ئىشرەت بىلەن بەزمىلەر قىلىپ، ھاياتنىڭ ئەبدى بولمىغان نازۇ - نېمەتلىرىدىن كوڭلى خالىغىنىچە پايدىلىنىدىكەن. ئۇنىڭ خىزمىتىدە ھەمىشە ھىكمەتشۇناس خادىملار ۋە پازىل ھەكىملەر ئولتۇرۇپ، قىزىق لەتىپىلەرنى ۋە ياخشى ئىشلارنىڭ تەئرىپىنى سوزلەپ، ئۇنىڭ بەزمىسىنى قىزىتىپ بېرىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئىززەت تەختىدە ئولتۇرۇپ، شاھانە بەزمىدىن بىرنى ياساپتۇ.

تۇزۇپ بەزم رەسمىنى ئۇ پادىشاھ،
ئاچار ئىدى ئىشرەت ئىشىگىنى گاھ.

بەزمىدە ئالدى بىلەن سازەندىلەرنىڭ ناخشا ۋە نەغمە - ناۋالىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھەكىملەرنىڭ ھەر خىل ھىكايىلىرىنى ئاڭلىماقچى بولۇپ ئۇلارنىڭ ھىكمەت داستانىغا قۇلاق سالىتۇ. ئۇ ھەكىملەرنىڭ ھەر خىل ھىكمەتلەرنى بايان قىلىپ، ئۇنىڭ قۇلىغىغا لايىق كېلىدىغان پەندى - نەسىھەت گوھەرلىرىنى تاقاشنى خالىغان ئىكەن، نەتىجىدە ھەكىملەرنىڭ ھەر بىرى بىردىن ياخشى سۇپەت ۋە ياخشى خىسلەتنى تەرىپ قىلىشىپتۇ. خەيرى ساخاۋەت توغرىسىدا سوز بولغاندا ھەممەيلەن بىردەكلا مۇنداق دەيىشىپتۇ: ساۋاپلىق ئىشلارنىڭ ئىچىدە ھەممە ئىشتىن ساخاۋەت ۋە خەيرى ئېھسان ياخشى. «مۇئەللىمى ئەۋۋەل» دىگەن كىتابتا

نەقىل كەلتۈرۈلۈشىچە: ئاللاتائالانىڭ سۈپەتلىرىدىن ئەۋزەلىرەكى "مەرھەمەت قىلغۇچى" ۋە "ئىھسان قىلغۇچى" دېگەن سۈپەتلەر- دۇر. چۈنكى ئاللاتائالا بارلىق مەخلۇقاتقا تەڭ مەرھەمەت قىلغان، ھەزرىتى يەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام "خەيرى ساخاۋەت شۇنداق بىر دەرەخكى، ئۇ جەننەتتە ئۇنگەن ۋە كەۋسەر لېۋىدە ئوسۇپ كاما- لەتكە يەتكەن" دەپ بىشارەت بەرگەن.

سېخىلىق تەۋپىق يولىنىڭ ئاچقۇسى،
قىيامەتتە ساڭا چۈشكەي سايىسى.
سېخىلىق يولىنى تۇتقايسەن ھامان،
راۋان خەزىنىدىن ئىزلىسەڭ نىشان.
بەرمەي تۇرۇپ تاپمىغىڭ بولماس راۋان،
بۇ ھەقىقەتكە ئەقىل قىلماس گۇمان.

راي بۇ سوزنى ئاڭلاپ، كوڭلىدە سېخىلىق دەريا- سى جۇش ئۇرۇپتۇ- دە، دەرھال بۇيرۇق بېرىپ، خەزىنە ئىشىك- لىرىنى ئاچقۇزۇپ، ئامۇخاستا مەرھەمەت قىلىپ، مۇساپىر- مۇجاپىرلارغا نەرسە-كېرەكلەرنى بېرىپ خۇرسەن قىلىپتۇ؛ ئومۇمغا ئاتە- غان بۇيۇملاردىن چوڭ- كىچىك ھەممەيلەن بەھرىمەن بولۇشۇپتۇ.

ئىھسان يامغۇرى ياغدۇرۇپ بۇلۇت،
ھاجەت قاراسىن يۇيدى زامانىدىن.

ھەممەيلەن نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياشتەك پارقىراق ئالتۇنلارغا ئىگە بولۇپ، كوڭۈل ئېچىپ خوشال ئومۇر ئوتكۈزۈشكە مەشغۇل بولۇشۇپتۇ. ئاستا- ئاستا كەچ كىرىپ كۈن ئۇزىنىڭ زەررىسىنى قاناتلىرىنى يېغىپ، مەغرىپ سارىيىغا كىرىپ ئورۇن ئالغاندا، كېچە قاغىلىرى قارا پەرلىرىنى پۈتۈن ئالەمگە يېيىپتۇ.

كۈن مەغرىپ پەردىسىگە بولدى نىهان،
كېچە قاراڭغۇسىدا قالدى جاهان.
قۇياش ئۈزىنى يوشۇردى خىلۋەتكە،
پەلەك چۈشتى يۈلتۈز بىلەن سوهبەتكە.

پادىشا بېشىنى راهەت ياستۇغىغا قويغاندا، ئۇيقۇ لەشكەرلەرى مىڭگە قەلئەسىگە قاراپ چېپىپىتۇ. پادىشا بىر چۈش كورۈپتۇ، چۈشىدە: ياخشى نىيىتى چىرايىدىن بىلىنىپ تۇرغان، كارامەت ئىگىسى ئىكەنلىگى پىشانىسىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر نۇرانە قېرى كىشى كېلىپ رايىغا سالام بەرگەندەكمىش ۋە "بۇگۈن سەن خۇدا يولىدا نۇرغۇن نەرسىلەرنى سەدىقە قىلدىڭ. ئەمدى تاڭ ئاتقاندا، مۇبارەك پۇتۇكنى دولەت ئۈزەكىگىسىگە قويۇپ، ئورىنىڭ شەرق تەرىپىگە قاراپ يۈرگىن. ئۇ يەردە ساڭا بىر قىممەت باهالىق خەزىنە ساقلاپ قويۇلغان؛ ئۇ خەزىنىنى تاپقىنىڭ ئۈچۈن ماختىمىش پۈتىنى پەرقىدان① بېشىغا قويىساڭمۇ ۋە ئىپتىخار بېشىنى ئاسمانلارغا ئېگىز تۇتساڭمۇ ئەرزىيدۇ دېگەندەكمىش. راي بۇ بىشارەتتىن خەۋەر تېپىپ، ئۇيقۇدىن ئويغىنىپتۇ ۋە تەرەت ئېلىپ ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپتۇ. كېچە خەزىنىدارى ئوز قوۇدىرىقى بىلەن پەلەك خەزىنىسىنى ئېچىپ، پۈتۈن ئالەمگە زەر چاچقاندا، پادىشا ئات كەلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ. يول باشلىغۇچىلار بىر شالدەك تېز يۈگۈرۈك ئاتقا تىللا يۈگەن سېلىپ، گۈھەرلەر بىلەن جابدۇلغان ئىگەرنى توقۇپ كەلتۈرۈپتۇ. پادىشا ياخشى سائەتتە ئاتقا مىنىپ مەشرىق تەرەپكە قاراپ يولغا چۈشۈپتۇ.

دولەت ئىقبال ماڭدى ئاتنىڭ تىزگىنىنى چىڭ تۇتۇپ،
شان زەپەر ماڭدى ئۇنىڭغا قوشكېزەك هەمرا بولۇپ.

① يۈلتۈز ئىسمى. راۋايەتتە ئېيتىلىشىچە بۇ يۈلتۈز ئون مىڭ يىلدا بىر قېتىم كورۈنىدىكەن.

ئاۋات مەنزىرىلەر بىلەن بېزەلگەن سەھرالارغا ئاتلىنىپ چىققان پادىشا ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىپ، مەقسەت قىلىنغان ئىشتىن خەۋەر ئېلىپ كېتىۋاتقاندا، خۇددى سېخىلارنىڭ ھەممىتىدەك بېشى ئېگىز ۋە ئادىل پادىشالارنىڭ دولىتىدەك ئەبىدى بولغان بىر تاققا نەزىرى چۈشۈپتۇ. ئۇ تاغنىڭ ئىتىگىدە بىر قاراڭغۇ غار بار ئىكەن. غارنىڭ ئاغزىدا بولسا خالايىقنىڭ ئاۋارىگەرچىلىگىدىن قېچىپ خىلۋەتتە ماكان تۇتقان، قەلبى روشەن بىر كىشى ئولتۇرغان ئىكەن.

تاپمىسمۇ ھېچ بىرەر ئىشتىن خەۋەر،
ھېچ نىمەرسە قىلمىغان ئادا زەرەر.

پادىشانىڭ ئۇ كىشىگە نەزىرى چۈشۈشى بىلەنلا ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىشنى كۆڭلى تارتىپتۇ. پادىشانىڭ كۆڭلىگە كەلگەننى پەملەپ قالغان ئۇ مەرت دەرۋىشمۇ پادىشانى قېشىغا چىللاپتۇ ۋە ئۇنى ماختاپ شۇنداق دەپتۇ:

بەردى تەڭرىم سادا ئالەمنىڭ شاھىنشاھلىغىنى،
ئەل خەلقنى ئاسرىماقلىق مەنزىلىنى كۆزلىگىن.

ــ ئەي، پادىشا! گەرچە ئالتۇنلار بىلەن جابدۇلغان قەسىردە تۇرۇپ ئادەتلەنگەنلىكلىرى ئۈچۈن، بۇ دەرتمەنلەرنىڭ غەملىك كۈلبىسى مۇبارەك نەزەرلىرىگە ياخشى كۆرۈنمىسمۇ ۋە گەرچە ھەرلەر بىلەن جابدۇلغان تەختتە ئولتۇرۇپ ئادەتلەنگەنلىكلىرى ئۈچۈن بۇ جاپاكەشلەرنىڭ تار سۇپىسى سىلىنىڭ ئولتۇرۇشلىرىغا ئەرزىمىسمۇ، رەسىم ـ قائىدىلەردە "پادىشالار مەرھەمەتلىك نەزەرلىرىنى پەقىرلەردىن ئايمايدۇ، بىر چەتتە قالغانلارنىمۇ ئەركىلىتىپ قويىسۇن. بۇ ئىش ئۇلارنىڭ ئىخلاسىنى ئاشۇرىدۇ" دىگەن گەپ بار.

پەقەرلەرگە نەزەر سالماق ئۇلۇغلۇقنى زىياد ئەتكەي،
ھەشەمەتلىك سۇلايمانمۇ چۈمۈلىگە نەزەر سالغان.

دابىشلىم دەرۋىشنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇ مۇبارەك نەپەس دەرۋىشنىڭ نەپسىدىن ھىممەت تىلەپتۇ.

دەرۋىشنىڭ ھىممىتى ھەرا بولسا گەر،
ئوزگىلەر قالغۇسى سىردىن بىخەۋەر.
كىمدۇ كىم مەندىن بولسا خەۋەردار،
ساھىبى نەزەردىن كوپ ھىممەت تاپار.

ئاندىن كېيىن پادىشا ئولتۇرۇپتۇ. دەرۋىش ئوزرە سوراپ بولۇپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ كەلمىگەي ھەرگىز گادايىنىڭ ئىلكىدىن،
سەن كەبى سۇلتاننى مېھمان ئەيلىمەك.

ئەمما مەزەنىڭ ئورنىدا بىر توھىپەم بار، شۇنى پادىشاغا تارتۇق قىلماقچىمەن. ئۇ بولسىمۇ ماڭا ئاتامدىن مىراس تەككەن بىر خەزىنەنامە. ئۇنىڭ مەزمۇنى: "بۇ غارنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ناھايىتى كوپ خەزىنە بار، ئالتۇن - كۇمۇش ۋە جاۋاھىرلار كومۇلگەن" دىگەندىن ئىبارەت. مەن قانائەت خەزىنىسىنى تاپقانلىغىم بىلەن خۇرسەنمەن. شۇڭا بۇ خەزىنىنى تاپقان بولسامۇ، ئۇنى ئېلىشقا ھەپسىلە قىلمىدىم. تىرىكچىلىك ئۈچۈن تەۋەككۇل بازىرىدا قانائەت خەزىنىسىدىن ياخشىراق ۋە راۋاجلىقراق ھىچ نەرسە يوق. شۇڭا مەن بۇ قانائەتتىن ۋاز كەچمەيمەن:

كورمىگەي ھىچ مەنپەئەت ھەر كىم قانائەت قىلمىسا،
تاپمىغاي دۇنيا ۋە دولەت كىم قانائەت قىلمىسا.

ئەگەر پادىشا جاناپلىرى ئىلتىپات نۇرىنى چاچسا، مۇلازىملارنى بۇيرۇغاي، ئۇلار ئۇ يەرنى كولاپ، چىققان بايلىقنى خەزىنىگە ئا- پارغاي، ئوزىگە لايىق ۋە لازىملىق ئورۇنغا سەرپ قىلغايلا.

دابىشلىم بۇ سوزنى ئاڭلاپ كېچىسى كورگەن چۈشىنى ئۇ دەرۋىشكە بايان قىپتۇ. دەرۋىش ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

ــ بۇ ئەرزىمەس نەرسىلەرنىڭ پادىشانىڭ ئالى ھىممىتى ئالـ دىدا ھېچقانچە قەدرى - قىممىتى يوق بولسىمۇ، ئوزلىرىگە تۇتتۇم. بۇ غايىپتىن ھاۋاله بولغان خەزىنە بولغاچقا قوبۇل قىلىپ ئالماق لىرى لازىم. غايىپتىن كەلگەن نەرسىنى ئەيىپ ئەتمىگەيلا.

راي كولاشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. بىر توپ ئادەم كېلىپ بىر- دەم كولاپ كومۇلگەن خەزىنىنى تېپىپتۇ ۋە تېپىلغان نەرسىلەرنى پادىشانىڭ نەزىرىدىن ئوتكۇزۇش ئۈچۈن كەلتۇرۇشۇپتۇ. پادىشا قارىسا ناھايىتى نۇرغۇن شاھانە ئالتۇن، گوھەر ئۇزۇكلەر- دىن تاشقىرى، سىرتى ئالتۇن ۋە گوھەرلەر بىلەن بېزەتىلگەن، ياقۇت ۋە تىللا توشقۇزۇلغان ساندۇقلار بار ئىكەن. پادىشا ئاچـ تۇرۇپ كورۇپتۇ. سانداقلار ئارىسىدا يەنە رۇم قۇلۇپى بىلەن قۇ- لۇپلانغان بىر ساندۇقمۇ بار ئىكەن. ئۇ پولات قۇلۇپ شۇ دەرىـ جىدە مۇستەھكەم ئىكەنكى، ھېچبىر ئاچقۇچ تېخى ئۇنىڭ گىرەلىرى- نى ئاچالمىغان ۋە ھېچبىر قېيىن مۇشكىلاتلارنى ھەل قىلغۇچى تېخى بۇنىڭ بەنتلىرىنى ئاجرىتمىشنى ھەل قىلالمىغان بىر قۇلۇپ ئىكەن. قانچە ئاختۇرۇپمۇ ياكى ئاچقۇچتىن خەۋەر ياكى ئې- چىلىشىدىن ئەسەر تاپالماپتۇ. راي ئۇ ساندۇقنى ئېچىشقا بەكمۇ قـ زىتىپ قالغان ئىكەن، شۇڭا ئۇ "بۇ ساندۇقتا نىمە بار ئىكىن؟ ھەرقاچان ئەڭ قىممەتباھا گوھەرلەر مۇشۇ ساندۇقتا قويۇلغان بولۇشى مۇمكىن، ئۇنداق بولمسا بۇنداق ئېھتىيات قىلىشنىڭ سە- ۋەبىنى نىمە؟" دەپ مۇلاھىزە قىپتۇ - دە، ساندۇقنى ئېچىشقا بۇيـ رۇق بېرىپتۇ. بىلىگى كۈچلۈك تومۇرچىلەر ئوز ھۈنەرلىرىنى كورسـ تىپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى بۇزۇپ ئېچىپتۇ. قارىسا ساندۇقنىڭ ئى-

چەدىن خۇددى ئاسماندىكى يۇلتۇلاردەك جاۋاھىرلاردىن كوز قويۇلغان بىر تىللا ساندۇقچە چىقىپتۇ. ئۇ ساندۇقچىنىڭ ئىچىدىن يەنە ناھايىتى چىرايلىق بىر قۇتا چىقىپتۇ. شاھ ئۇ قۇتىنى ئەپكەلدۇرۇپ ئوزى مۇبارەك قولى بىلەن ئاغزىنى ئېچىپتۇ. قۇتىنىڭ ئىچىدە ناھايىتى نېپىز بىر پارچە ئاق قەغەزگە سۇرياني ① يېزىغى بىلەن خەت يېزىلغان ئىكەن.

ــ بۇ نىمە دېگەن خەتتۇر؟ ــ دەپ تەئەججۇپلىنىپتۇ دابىشلىم شاھ.

ئوپچورىدە تۇرغانلاردىن بىرى "بۇ خەزىنە ئىگىسىنىڭ ئىسمى بولۇشى مۇمكىن" دەپتۇ. بىرى ئۇنداق، بىرى بۇنداق دەپ، تۇرغان دولەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدە گەپ كوپىيىپتۇ، لېكىن ھەچقايسىسى بىر قارارغا كېلىشەلمەپتۇ.

ــ بۇ خەتنى ئوقۇمىغىچە بۇ شۇبھە كوتىرىلمەيدۇ، ــ دەپتۇ دابىشلىم ۋە خەتنى ئوقۇيدىغان ئادەملەرنى ئىزلەشكە بۇيرۇق بەرىپتۇ. تۇرغانلاردىن ھىچكىم بۇ خەتنى ئوقۇيالمايدىكەن، ئۇلار تەرەپ ـ تەرەپكە چېچىشىپ، سۇرياني يېزىغىنى ئوقۇيدىغان كىشىنى ئىزلەپ يۇرۇپ ئاخىرى بىر ھەكىمنى تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ.

بۇ ھەكىم سۇرياني يېزىغىنى ئوقۇيالايدىكەن ھەم يازالايدىكەن. ئۇندىن باشقا ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىلىملەرگىمۇ ماھارىتى بار ئىكەن. ھەكىم پادىشاھنىڭ ھوزۇرىغا كېلىپ، تازىم بىلەن ھورمەت بىلدۇرۇپ بۇيرۇق كۇتۇپ تۇرۇپتۇ.

ــ ھەكىم جاناپلىرىنى ئاۋارە قىلىشىمنىڭ سەۋەۋى شۇكى، بۇ مەكتۇپنىڭ سوزلىرىنى بايان قىلىپ، ھەقىقى ھالىنى ئوز ئەينى بىلەن چۈشەندۈرۈپ بەرسىڭىز، ــ دەپتۇ دابىشلىم شاھ.

ھەكىم ئۇ خەتنى قولىغا ئېلىپ، سوزلىرىنى ھەرپمۇ ـ ھەرپ نەزىرىدىن ئوتكۈزۈپ، كوپ ئويلاپ ۋە تەپەككۇر قىلىپ "بۇ خەت كوپ پايدا ۋە مەنپەئەت بېرىدىغان، ھەقىقەتنىڭ خەزىنە نامىسى

① سۇرياني يېزىغى ــ كونا سۇرىيە يېزىغى.

ئىكەن" دەپتۇ ۋە مەزمۇننى ئوقۇپ بېرىپتۇ.

مەكتۇپتە شۇنداق دېيىلگەن ئىكەن:

"مەنكى ھۇشەك پادىشاھدۇرمەنكى، بۇ خەزىنىنى دابىشلىم پادىشا ئۈچۈن ئامانەت قويغاندۇرمەن. ئاللاتائالانىڭ ئىلھامى بىلەن بۇ خەزىنە ئۇنىڭغا نىسىپ بولغاي. يەنە بۇ ۋەسىيەتنامىنى دۇررى گوھەرلەرنىڭ ئارىسىغا قويۇپ قويدۇم. خەزىنىنى قولىغا ئالغان چاغدا بۇ ۋەسىيەتلەرنى مۇتالىئە قىلىپ پىكىر يۈرگۈزگەيكى، زەر ۋە گوھەرلەرگە ھېرىس بولماق ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس، چۈنكى بايلىق دېگەن ئامانەت ئەرسىدۇر. ھەر كۈنى بىراۋنىڭ قولىغا ئوتەر ۋە ھېچكىمگە ۋاپا قىلماس.

قىلما ئارزۇ ئۇشبۇ دۇنيا سوھبىتىنى زادىلا،
ھېچ كىشىگە ھېچقاچان ئۇ ئەيلىمەس ئەسلا ۋاپا.
ئالدىنىپ بۇ كور ياڭاق دەۋرانغا بولما كۆڭلى توق،
شاكىلى ئىچىدە ئۇنىڭ زەررە ۋاپانىڭ مېغزى يوق.

پادىشالارنىڭ ئوز ئىشلىرىغا دەستۇر قىلىشى ئۈچۈن بۇنىڭدىن ياخشىراق ۋەسىيەتنامە يوقتۇر. بەس، ھۇشيار پادىشالار بۇ ۋەسىيەتلەرگە قاراپ ئىش قىلغاي. ئەگەر بىرەر پادىشا بۇ بايان قىلىنىدىغان ئون توت قائىدىنى نەزىرىگە ئىلمايدىغان بولسا، ئۇنىڭ دولىتىنىڭ قىسقا بولۇشى ۋە سەلتەنىتىنىڭ ئاساسى مۇستەھكەم بولماسلىقى مۇقەررەردۇر.

بىرىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئەگەر پادىشا ئوز مۇلازىملىرىدىن بىرەرسىنى ئوزىگە يېقىن تۇتۇپ، بېشىنى ئۇستۇن قىلغان بولسا، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭ توغرىسىدا قىلغان سوزلىرىنى قوبۇل قىلمىغاي. چۈنكى ھەر كىم پادىشاغا يېقىن بولسا، باشقىلار ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىشىدۇ. پادىشانىڭ ئۇنىڭغا ئىشەنچىسى مۇستەھكەم ئىكەنلىگىنى كورسە، ھىلە بىلەن ئۇلارنىڭ دولىتىنى بۇزماق

ئوچۇن، كويۇنگەن قىياپەتتە تۇرۇپ، غەرەزلىك سوزلەرنى ئېيتىشىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن مەقسىدى پادىشانىڭ ئۇنىڭغا بولغان دوستلۇغىنى ئوزگەرتىپ ئوز مەقسىدىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت.

ئىككىنچى ۋەسىيەت شۇكى، راست سوزلۈك بولغاي ۋە، گەپ تۇشۇغۇچىلارنى مەجلىسكە يېقىن يولاتمىغاي. چۈنكى ئۇلار پىتنە-خورىدۇر ۋە ئۇرۇش چىقارغۇچىدۇر. ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى يامانىدۇر. شۇڭا بۇ سۇپەتلىك كىشىنى كورسە، ئۇلار پىتنە چىقىرىپ ئالەمنى دۇتقا تولدۇرۇشتىن بۇرۇنراق شەھشەر سۇيى بىلەن پىتنە ئوتىنى ئوچۇرگەي.

ئەل ـ خالايىقنى ئەگەر كويدۇرسە ئوت،
يوق ئوچۇرمەكتىن بولەك چارە ئاڭا.

ئۈچىنچى ۋەسىيەت شۇكى، دولەت ئەركانلىرى ۋە ئەمىرلىرى بىلەن مۇڭاپىق ۋە ياخشى مۇئامىلە قىلىپ، بىر دىل، بىر نىيەتلىك سادىق دوستلارنىڭ ئىتتىپاقى ۋە ياردىمى بىلەن ئىش پۈتتۈرگەي، چۈنكى ئىتتىپاق بولسا پۈتۈن جاھاننى ئالغىلى بولۇر.

تۆتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، دۇشمەنلەرنىڭ يۇمشاق ۋە شىرىن سوزلىرىگە مەغرۇر بولماغاي. دۇشمەن ھەرقانچە خۇرسەن قىلسىمۇ ۋە كۆڭۈل ئىزلىسىمۇ ئېھتىيات يۇزىسىدىن ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەي.

قاچقىن، دۇشمەن مېھرىنى قىلسا يېقىن،
خۇددى ئوتتىن قاچقاندەك قۇرۇق ئوتۇن.

بەشىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھەرقاچان مۇرات ـ مەقسەت گوھىرى قولغا كىرسە، ئۇنى ياخشى ئاسرىغاي، غەپلەت بىلەن زاۋا قىلۇەتمىگەي. چۈنكى ئىككىنچى مەرتىۋە قولغا كەلتۈرگىلى بولـ

ماس. هەرقانچە پۇشايمان قىلسا پايدا بەرمەس ۋە ئېتىلغان ئوق قايتماس.

ئالتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھېچقانداق ئىشقا يەكتىللىك ۋە ئالدىراڭغۇلۇق قىلمغاي، بەلكى ئويلاپ ۋە ئالدىرىماي ئىش قىلغاي. چۈنكى ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ زەردىسى كوپتۇر ۋە پايدىسى يوقتۇر.

يەتتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھېچقانداق ئىشتا تەدبىر تىزگىنىنى قولدىن بەرمىگەي. ئەگەر دۇشمەنلىرى ئىتتىپاق تۇزۇپ قەست قىلسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى بىلەن دوستلىشىپ شۇنىڭ سەۋەبىدىن باشقىلاردىن قۇتۇلماق مۇمكىن بولسا، ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇشقا قەدەم قويغاي، چۈنكى ئۇرۇش پىرىپتىمگەرلىكتۇر.

رەقىبنىڭ مىكرى دامىدىن خالاس بول ئىشلىتىپ ھىلە،
تومۇرنىڭ بەنتىنى ئاچقاي تومۇر ئەسۋاپ بىلەن ھەر كىم.

سەككىزىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئاداۋەتخورلاردىن ھەزەر ئەيلىگەي، ئۇلارنىڭ تىلى يۇمشاقلىغىغا ئالدانمغاي. چۈنكى ئۇلار قەلب سەھىنىسىگە ئاداۋەت دەرىخىنى تىككەندۇر، ئۇنىڭ مىۋىسى زەھەر ۋە ئازاردىن بولەك ھېچنەرسە بولماس.

گەر ئاداۋەت ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىدە ئالسا ئورۇن،
پەيتى كەلسە تىل بىلەن قەست قىلغۇسىدۇر يوشۇرۇن.
گەرچە كورمەككە ساڭا ئۇ سوزلىسىمۇ ياخشى سوز،
كۆڭلىدە لېكىن ھەمىشە تىككۈسى جانىڭغا كوز.

تۆققۇزىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئەپۇ قىلىش پەزىلىتىنى ئادەت قىلغاي، مۇلازىملارنىڭ ئاز - تولا گۇناھى ئۈچۈن غەزەپ قىلمغاي. چۈنكى چوڭلار ھەمىشە كىچىكلەرنىڭ ئەھۋال سەھىپىلىرىدىكى خاتانىڭ خېتىنى ئەپۇنىڭ سۈيى بىلەن يۇيار ۋە شەپقەت قولى

بىلەن مەرھەمەت ئىتىگىدە ئۇلارنىڭ بىئەدەپلىكلىرىنى يايار.

بولدى ئادەم دەۋرىدىن شۇ كەمگىچە بىر رەسىم بۇ،
گەر كىچىكلەردىن گۇنا يۇز بەرسە چوڭلاردىن ئەپۇ.

ئونىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئوزىڭگە ياماڭلىق كەلمىسۇن دىسە، ھىچكىشىگە ياماڭلىق كوزلىمىگەي، بەلكى ياخشىلىق يامغۇرىنى يۇ-تۇن ئالەم ئەھلىگە ياغدۇرغاي. چۇنكى ياخشىلىق باغىدا مۇرات دەرىخى مىۋە بېرەر ۋە ھەر كىم ياخشىلىق قىلسا ئوزىگە قىلۇر.

سەن كورۇرسەن ياخشىلىق، گەر ياخشىلىق قىلساڭ ھۇنەر،
گەر ياماڭلىق ئەيلىسەڭ كورگۇڭ ياماڭلىقتىن بەتەر.
بىخەۋەرسەن ياخشى ئىش بىرلە يامان ئىشتىن بۇگۇن،
تاڭلا تاپقايسەن جىمى ياخشى ياماڭلىقتىن خەۋەر

ئون بىرىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھەر ئىش ئوز ھالىغا مۇنا-سىپ بولمىسا ئۇنى قىلمىغاي، ھەر كىشى نامۇناسىپ ئىشقا قەدەم قويۇپ ئوز ئىشىنى تاشلىسا ئۇ قولىغا كەلمەس، بەلكى قولدىن كېتەر.

ئۇگىنەي دەپ قاغا ماڭماقلىقتا كەكلىك ئىشىنى،
ھەم بىلەلمەي ئۇنى، ئۇنتۇدى ئوز مېڭىشىنى.

ئون ئىككىنچى ۋەسىيەت شۇكى، يۇۋاش ۋە ئېغىر - بېسىق بولغاي، چۇنكى يۇۋاشنىڭ كوڭلى يۇمشاق بولۇر. كوڭلى يۇمشاق كىشىلەر خۇداغا يېقىن بولۇر.

يۇۋاش تەخى قىلىچتىنمۇ تېزراقتۇر،
لەشكەردىنمۇ بەلكى يەڭگۇچىراقتۇر.

ئون ئۇچىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئۇزىڭە ئىشەنچلىك ۋە كارغا ياراملىق مۇلازىملارنى ساقلىغاي ۋە خىيانەتكار كىشىلەردىن يىراق بولغاي. چۈنكى مۇلازىملار ئىشەنچە سۈپىتىگە مۇيەسسەر بولغان بولسا، پادىشانىڭ سىر - ئەسرارى ياخشى ساقلانغاي ۋە خالايىق ئۇلاردىن زەرەر كورمەس. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر ئۇلار-نىڭ كوڭلى خىيانەتنىڭ قاراڭغۇلۇغى بىلەن قارا بولغان بولسا ۋە سوزلىرى پادىشا قېشىدا ئېتىۋار تاپسا، كوپلىگەن بىگۇنا كىشىلەر ئۇلارنىڭ سەۋەبىدىن ئولۇمگە دۇچار بولۇر ۋە بۇ ئىشتىن يامان نەتىجە ھاسىل بولۇر.

مۇلازىملار بولسا سادىق ۋە پىداكار،
ۋىلايەتنىڭ بارچە ئىشى روناق تاپار.
ئەگەر ئۇلار قەدەم قويسا خىيانەتكە،
پادىشالار ئۇچرىغۇسى ھالاكەتكە.

ئون توتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، دەۋرانىڭ يوتكەلمەكلىگىدىن ۋە زامانىڭ مېھنىتىدىن مالالىق غۇبارىنى ھەممىتىنىڭ ئىتىگىگە يۇقتۇزمىغاي. چۈنكى زېرەك كىشىلەر ھەمىشە بالا بەندىگە باغلاقلىقتۇر. غاپىل ئادەملەر داۋاملىق نازۇ - نېمەت ۋە راھەت بىلەن كۈن ئوتكۈزەر.

شىر زەنجىرده باغلاقلىقتۇر، تۈلكە يۇرگەي بوش بىكار،
ئەيش - ئىشرەت بىرلە سەھرا قوينىدا ئەيلەپ شىكار.
زېرەك ئادەم ئوز ئويىدە غەم بىلەن مەشغۇل لېكىن،
يۇرەر غاپىل سەيرى ئەيلەپ نەگە بارسا ئىختىيار.

شۇنى بىلمەك كېرەكىكى، ھەق تائالانىڭ لۇتپى يار بەرمىسە، مۇرات ئوقىي ساتادەت نىشانىسىغا تەگمەس. تەقدىر

ئەراده قولدا شمسا، هىچقانداق پەزىلەت ۋە ھۈنەر پايدا بەرمەس.

ئەگەر مەدەت بەرمىسە قازايۇ - قەدەر،
بەخت بەرمەس ھىچ كىشىگە ئىلمۇ ھۈنەر.

بۇ زىكرى قىلىنغان ئون توت ۋەسىيەتنىڭ ھەر بىرىگە مۇقەررەر قىلىنغان موتىۋەر ھىكايىلەر باردۇر ۋە ئەگەر راي ئول ھىكايەلەرنى تەپسىلى رەۋىشتە روشەن بىلەي دىسە، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەدەمگاھى بولغان سەراندىپ تېغى تامان بارغايىكەم، بۇ گىرەلەر ئۇندا يېشىلگۇسدۇر ۋە تەلەپ گۈلى ئول ئالى باغدا يۈز كورسەتكۈسدۇر. ئول مەقسەتنىڭ ھاسىل بولمىغدا، مەدەت قىلغۇچى ئاللاتائالادۇر."

ھەكىم خەتنى ئوز ئەينى بويىچە ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن، دابىشلىم ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ ئۇنى ھورمەتلەپتۇ ۋە ئۇ خەتنى تازىم بىلەن سويۇپ تۇرۇپ سەلتەنەت بىلىگىگە باغلۇپلىپ، شۇنداق دەپتۇ:

— ماڭا چۈشۈمدە بىشارەت بېرىلگەن بۇ خەزىنىلەر قولۇمغا كەلدى. خۇداغا شۈكرى، بۇ ئەڭ قىممەتباھا جاۋاھىرلاردىنمۇ قىممەتلىك بولغان، ھىكمەت ۋە نەسىھەت بىلەن تولغان بۇ سىر خەزىنىسىمۇ قولغا كەلدى. دۇنيا تەئەللۇقاتى مەندە ھەددى - ھىساپسىز كوپ. ئۇنىڭدىن ئارتۇققا ھاجىتىمۇ يوق. شۈڭا بۇ تاپقىنىمنى تاپمىغان ئورنىدا كورىمەن. ئەمدى بۇ ھەقىقەت خەزىنىسى بولغان نەسىھەتنامە شۈكرانىسى ئۈچۈن بۇ قولۇمغا كەلگەن بارلىق خەزىنىنى ئېھتىياجلىقلارغا سەدىقە قىلىۋېتىمەن، ئۇنىڭ ساۋابى ھۈشەك پادىشانىڭ روھىغا تەگسۇن، مەنمۇ ئۇنىڭ ساۋابىنىڭ ئەجرىگە شېرىك بولغايمەن، چۈنكى ياخشى ئىشقا دالالەت قىلغۇچى ساۋاپتا شۇ ياخشى ئىش قىلغۇچى بىلەن باراۋەردۇر.

ياخشى ئىش قىل ياكى ياخشى ئىش قىلىشقا قىل خىتاپ،
ياخشى ئىش قىلغان كىشىدەك سەنمۇ تاپقايسەن ساۋاپ.

شۇنداق قىلىپ، پادىشانىڭ بۇيرۇغى بىلەن مۇلازىملار ئۇ خەزىنە-نى خۇدا يولىدا پېقىر ۋە مىسكىنلەرگە ئۇلەشتۇرۇپ بېرىپتۇ.

خاس بولۇپتۇ كەرەم ① ئۇچۇن دەرەم ②،
كەلدى دەرەم قاپىيەسىگە كەرەم.

بۇ ئىشلارنى تۇگەتكەندىن كېيىن، دابىشلىم ئوردىسىغا قايتىپ كېلىپ، سەلتەنەت تەختىنى شاھلىق جامالى بىلەن زىننەتلەپتۇ ۋە شۇ كېچىسى تاڭ ئاتقىچە سەرانديپ تېغىغا بېرىشنىڭ خىيالى بىلەن ئۇخلىماي چىقىپتۇ. "سەرانديپ تېغىغا بارسام، ئارزۇ قىلغان تىلىگىمنىڭ ۋەسلىگە يەتسەم ۋە مەقسىدىم ھاسىل بولسا، يەنى بارلىق ۋەسىيەتلەرنىڭ تەپسىلاتىدىن ۋاقىپ بولسام، ئۇ نەسىھەتلەرنى مەملىكەت ئويىگە تۇۋرۇك قىلسام ۋە پادىشالىغىم ئۇچۇن قىبلىنامە قىلسام ئىدى" دەپ ئويلاپتۇ دابىشلىم پادىشا.

ئەتىسى نۇرانە ئاپتاپ خۇددى زامانىنىڭ چوڭ ياقۇتىدەك، سەرانديپ تېغىنىڭ بىر چېتىدىن يۇز كورسىتىپتۇ. ئالماس رەڭلىك ئاسمان لەئىلى نۇرلىرىنى پۇتۇن ئالەمگە چېچىپتۇ.

قۇياش جاھان ئۇستىگە بولدى زەرەپشان،
بولغاچ يۇلتۇز گوھىرىنىڭ نۇرى پىنھان.

دابىشلىم چارە - تەدبىرلىك ۋە مەسلىھەت بېرەلەيدىغان ئەمىر، ۋەزىرلىرىدىن ئون كىشىنى قېشىغا چاقىرتىپتۇ ھەم ئۇلارغا شاھانە ئىلتىپات كورسىتىپ، شاھانە لىباسلار بىلەن تارتۇقلىغاندىن كېيىن ئوز ھالىنى ۋە كېچىسى ئويلىغانلىرىنى بايان قىپتۇ.

① كەرەم — سېخىلىق. ② دەرەم — پۇل.

ــ سەراندىپ تېغىغا سەپەر قىلىشنىڭ ھەۋىسى كۆڭلۈمنى بىر قارار، ئارزۇسى خاتىرەمنى بىئىختىيار قىلدى. سىلەر بۇ ئىشتا قانداق ياخشى مەسلىھەتلەرنى بېرىسىلەر؟ مېنىڭ بېرىدىغىنى قانداق ئويلايسىلەر؟ مەن ئۇزۇندىن بېرى ھەر قانداق مۇشكۈل چىگىشلەرنى سىلەرنىڭ تەدبىرىڭلارنىڭ قولى بىلەن يەشكەن ئىدىم. سىلەرنىڭ رايىڭلارغا بېرىپ قىلغان ئىشلىرىمدىن ياخشى نەتىجىلەر چىققان ئىدى. بۈگۈن قانداق مەسلىھەت بېرىشنى خالىساڭلار سۆزلەڭلار. مەنمۇ باشقا تەرەپلىرىنى مۇلاھىزە قىلىپ باقاي. شۇنداق قىلىپ ھەممەيلەن بىرلىكتە بىر تەدبىر ئۇستىدە قارار چىقرايلى!

ــ پادىشاھىمىز! ــ دېيىشىپتۇ ئۇلار، ــ بۇ سۆزگە دەرھال جاۋاپ بېرىش ياخشى ئەمەس. پادىشا توغرىسىدا چوڭقۇر ئويلىماي سۆزلەش خىجالەتتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدۇ. ئويلىماي قىلىغان سۆز قاتلىمغان بۆزگە ئوخشايدۇ. شۇڭا بۇ خۇسۇستا كۆپرەك ئويلاپ بىر نەمە دېگىنىمىز تۈزۈك. بۈگۈن كېچىچە ياخشى ئويلاپ باقايلى، ئويلىغانلىرىمىزنى ئەتىھان بوتىسىدا ① ئېرىتىپ سىناپ باقايلى. تەسەۋۋۇرلىرىمىزدىن قايسىسى مۇۋاپىق كورۇنسە ئەتە ھۆزۇرلىرىغا ئەرز قىلايلى.

دابىشلىم ئۇلارنىڭ سۆزىنى ماقۇل كورۇپتۇ. ئەتىسى بامدات ۋاقتىدا ئەمىر ــ ۋەزىرلەرنىڭ ھەممىسى پادىشانىڭ قېشىغا يىغىلىشىپتۇ ۋە ھەرقايسىسى ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇپ، ئەقىل قۇلغىنى پادىشا تەرەپكە سىلىشىپتۇ. سۆزلەشكە رۇخسەت ئالغاندىن كېيىن، باش ۋەزىر ئەدەپ تەرزى بىلەن يۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، دۇئا ۋە سانا ۋەزىپىلىرىنى بىجا كەلتۈرۈپ سۆز باشلاپتۇ:

ــ ئەي، جاھانگىر پادىشاھىم، ھەق ئەزەلنىڭ ھوكمىدىن، سىزگە بولغاندۇر مۇقەررەر بۇ جاھاننىڭ شاھلىغى.

قۇللىرىنىڭ خاتىرىگە شۇ نەرسە كەلدىكى، بۇ سەپەردە ئازراق پايدا بار، ئەمما ناھايىتى كوپ مۇشەققەت تارتىپ راھەت ــ

① بوتا ــ زەگەرنىڭ ئالتۇن ئېرىتمىدىغان قاچىسى.

پاراغەتتىن پۈتۈنلەي قول يۇيماق لازىم بولىدۇ. پادىشاھىمىزنىڭ ئاپتاپىتەك روشەن ئەقلىدىن مەخپى ئەمەسكى، سەپەر دوزاختىن نەمۇنەدۇر ۋە ئوز ۋەتىنىدىن ئاجرالماق بالالارنىڭ ئەڭ چوڭ-دۇر. ئادەمنىڭ كوز قارىچۇغى ھىچ ۋاقىت ئوز ئويىدىن تاشقىرىغا چىقمىغانلىغى ئۈچۈن، باش ئۇستىدە ئورۇن ئالغان. ئادەمنىڭ كوز ياشلىرى ئوز ئورنىدا تۇرماي، ئېقىپ تۇرغانلىغى ئۈچۈن ئايان-ئاستىغا چۈشۈپ پايمال بولىدۇ.

سەپەر يولىدا باردۇر كوپ مۇشەققەت،
ۋەتەن ئىچرە لېكىن ئەيشۇ پاراغەت.

ھۇشيار كىشى راھەتنى قويۇپ مۇشەققەتنى كوزلىمەسلىگى كېرەك ۋە نېسى نەرسىنى دەپ تەختى قولدىن بەرمەسلىگى كېرەك. خۇدى ھېلىقى كەپتەردەك ئوز يۇرتىنىڭ ئىززىتىدىن سەپەرنىڭ غۇربىتىنى ئەلا بىلمەسلىك كېرەك. ئۇ نۇرغۇن جاپا - مۇشەققەتكە دۇچ كەلگەن ئىكەن.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— ئاڭلىشىمچە، ئىككى كەپتەر بىر بىرىگە ھەمسوھبەت ۋە سىرداش ئىكەن، — دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ باش ۋەزىر.

ئىككى كەپتەرنىڭ ھىكايىسى

ئىككى كەپتەر بىر بىرىگە ھەمسوھبەت ۋە سىرداش بولۇپ بىر ئۆۋدا ھايات كەچۈرىدىكەن، ئۇلارنىڭ ياكى ئەغيار غۇبارىدىن كوڭۈللىرى كىرلەشمىگەن ۋە ياكى زامان مېھنىتىدىن كوڭۈللىرى رەنجىمىگەن بولۇپ، ئازغىنا سۇ ۋە دانغا قانائەت قىلىپ، خۇدى دەرۋىشلەردەك تەۋەككۈلنى ئىبادەت قىلىپ ئوتىشىدىكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى بازەندە، بىرىنىڭ ئىسمى ناۋازەندە ئىكەن.

ئۇلار ئىككىلىسى تاسۇبھىدىن شامغىچە بىرلىكتە ئەغمە - ناۋا قىلىشىپ، ئەتىگەندىن كەچكىچە ئۇنلىشىپ - سايرىشىپ كۇن ئوتكۇزىدىكەن.

بىللەلىكتە ماكان تۇتقان جامالىنى ئەيلەپ ياد،
يار ئىشقىدا بۇ جاھاننىڭ غېمىدىن بولۇپ ئازات.

بىرىپ - بىرىپ ئىككى يۇزلىمە ھاياتنىڭ بۇ ئىككى غەمگۇزار دوستىنىڭ يېقىنلىغىغا رەشكى كەلگەنمۇ ياكى ئۇ ئىككىسىنىڭ ئازادە يۇرگىنىگە زامانىنىڭ كوزى تەككەنمۇ، ئىشقىلىپ، بىر كۇنى باززەندە سەپەرگە چىقىشنى ئارزۇ قىلىپ قاپتۇ.

پەلەك خالى ئەمەس بۇ كەسپى كاردىن،
جۇدا ئەيلەر ھەمىشە يارنى ياردىن.

شۇنىڭ بىلەن بازەندە دوستىغا شۇنداق دەپتۇ: بىز ھەمىشە بۇ يەردە تۇرىۋېرىمىزمۇ؟ ھەمىشە بىر ئۇۋدىلا ھايات كەچۇرىمىز-مۇ؟ مەن ئىككى - ئۇچ كۇن باشقا جايلارنى سەيلى قىلىپ ئاجايىپ نەرسىلەرنى كورۇپ، ئىبرەت ئېلىپ، تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۇرۇشنى ئارزۇ قىلىۋاتىمەن. بۇزرۇكلار "سەپەر دىمەك زەپەر دىمەك" دەپ ئېيتىشقان. ئەگەر شەمشەر غىلاپتىن چىقمايدىغان بولسا، مەرتلەر مەردىكسىدە يۇزى قىزارمايدۇ. ئەگەر قەلەم سەيرى يولىدا بېشى بىلەن يۇرمەيدىغان بولسا، گۇزەل ئىبارىلەرنىڭ نەقىشلىرى مەۋجۇدىيەت بەتلىرىگە يېزىلمىغان بولاتتى. ئاسمان ھەمىشە سەپەردە يۇرگەنلىگى ئۇچۇن ھەممىدىن ئىگىز تۇرىدۇ. يەر ماڭمايلا ھەمىشە بىر ئورنىدا تۇرغانلىغى ئۇچۇن خالايىقلار پۇتى بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا تېپىدۇ ئەمەسمۇ؟

قارىغىن ئىبرەت ئېلىپ، ئاسمان بىلەن يەر ھالىغا،
بولدى ئۇ يۇرمەك بىلەن ئىگىز، بۇ تۇرماق بىرلە پەس.

گەر كىشى قىلسا سەپەر تاپقۇسىدۇر تۇرلۇك بىلىم،
ھەم قىلۇر ئىززەت تېپىپ مالۇ ھۇنەرنى زىرۇدەست.
يۇرسە ئىدى ھەر تامان، بىر يەردە تۇرماستىن دەرەخ،
تاپماس ئىدى ھەرىدىن ئازار ۋە پالتىدىن شىكەست.

— ھەي يېقىن دوستۇم! — دەپتۇ ناۋازەندە، — سەن تېخى سەپەر مۇشەققىتىنى تارتىپ باقمىغان، غۇربەتچىلىكنىڭ جاپاسى بەختىڭنى خار قىلمىغان. تېخى سېنىڭ جان قۇلىغىڭغا "غېرىپ بولماق — رەنجى مۇشەققەتكە قالماقتۇر" دېگەن ھېكمەتلىك سوز كىرمىگەن ۋە "يار ۋە دىيارىدىن ئايرىلماق — ئوزىنى ئوتقا سالماقتۇر" دېگەن سوغۇق شامال كوڭلۇڭ گۈلشىنىنى پەرىشان قىلمىغان. بىلسەڭ ئىدى كاشكى، سەپەر دېگەن پىراقتىن باشقا مۇڭە بەرمەيدىغان دەرەخ، غۇربەتچىلىك دېگەن كوز يېشىدىن باشقا يامغۇر ياغدۇرمايدىغان بۇلۇتتۇر.

ناماز شام ئارا غېرىپ بىچارە،
يول ئوزرە دىلى غەم بىلەن پارە.

— گەرچە غۇربەتچىلىك جانغا جاپا بولسۇ، — دەپتۇ بازەندە ئۇنىڭغا جاۋابەن، — شەھەرلەرنى كورۇش ۋە ئاجايىپلارنى زىيارەت قىلىش كوڭلىنى ئاچىدۇغۇ؟ كىشىنىڭ سەپەرنى كوڭلى تاتقان ۋاقتىدا، ئۇنىڭ مۇشەققەتلىرى قىلچە بىلىنمەيدۇ. پۈتۈن ئەس - يادى يوللاردىكى ئاجايىپ - غارايىپلار بىلەن بولسا، يولنىڭ كۇلپىتى كوزگە كورۇنمەيدۇ.

غۇربەتتە جاپا تىكىنى بولسا نى غەم،
مەقسەت گۈلى شۇ تىكەندىن ئۇنەر ھەردەم.

— هەي ئوبدان دوستۇم، — دەپتۇ ناۋازەندە، — پۈتۈن جاھان-نىڭ سەيلىسى ۋە باغى ئىرەمنىڭ تاماشاسىمۇ سىرداش دوستلار بىلەن قىزىيدۇ. كىشى دوستلار دىدارىنىڭ سائادىتىدىن مەھرۇم بولغان ۋاقىتدا، ئۇنىڭ دەردى ئۇ سەيلە تاماشا بىلەن قانچىلىك دەرمان تاپالىسۇن ۋە ئۇ تاماشا ئۇنىڭ رەنجىگە قانچە-لىك شىپا بېرەلىسۇن؟ يارۇ - بۇرادەرلەر پىراقىنىڭ دەردى ۋە قەدىناسلار ھىجرانىنىڭ رەنجى ھەممە دەرتلەرنىڭ ئېغىرراقى ۋە ھەممە رەنجى ئەلەمنىڭ قاتتىقراغى ئىكەنلىگىنى مەن ياخشى بىلىمەن.

جەھەننەمدىن نىشاندۇر دوستلار ۋەسلىدىن ئايرىلماق،
غەلەت ئېيتتىم جەھەننەم بىر نىشاندۇر ئۇ جۇدالىقتىن.

ھىسلىمۇ خۇداغا شۈكرى، بىزدە نىملا بولسىمۇ بىر ماكان بار. ئۇ-زۇق - ئوقەت تېپىلىپ تۇرىدۇ. ھەۋەس ياقىسىنى ھاۋا قولغا تۇتـ-قۇزماي، پاراغەت پۈتىنى راھەت ئىتىگىگە يوگەپ ياتساڭچۇ!

كۆتەرمە خەلق ئاراسىدىن بېشىڭنى، ياخشى دىققەت قىل،
بەسى، تەپرىقە تاشىن ئىلگىگە ئالدى ئەنە دەۋران.

— هەي تىرىكچىلىگىمنىڭ ئۇلپىتى دوستۇم، — دەپتۇ بازەندە، — ئەمدى ھىجران - پىراق دېگەن گەپلەرنى تولا دەۋەرمىگىنە، ئالەمدە دوست دېگەن تولا، ھەر كىم بىر دوستىدىن ئايرىلسا غەم قىلمـ-سىمۇ بولىدۇ، يەنە بىرى بىلەن دوست بولۇۋالۇق. ئەگەر بۇ يەر-دە سېنىڭ ۋەسلىڭدىن مەھرۇم قالسام، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە باشقا يەردە يەنە بىر دوست تېپىۋالىمەن.

تۇرمىغىن بىر يەردە دائىم، تۇتمىغىن بىر يەردە يار،
كەڭرىدۇر ئالەم يۈزى ھەم ھەر تەرەپتە خەلق بار.

دېگەن سوزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ بۇنىدىن كېيىن سەپەر مۇشەققىتى دەپتىرىنى ئوقۇماسلىغىنى تىلەيمەن. چۈنكى ھەرقانداق تەبىئىتى خام كىشى ئۇمىت پۈتى بىلەن مۇرات مەيدانىدا يۈگۈرەيدىغان

بولسا، سەپەر جاپاسىنىڭ ئوتى ئۇ كىشىنى پىشۇرىدۇ. شۇڭا پىشاي دىگەن كىشى كوپ سەپەر قىلسا بولىدۇ.

— ھەي ئەزىز دوستۇم! ھازىر، كونا دوستىنىڭ سوھبىتىدىن ئۇزۇلۇش ھەۋىسى بېشىڭغا چۈشۈپتۇ، يېڭى دوست تېپىش پىكرى كوڭلۇڭگە كىرىۋاپتۇ، ھەكىمنىڭ:

بىرنى تاشلاپ يەنە بىرنى تۇتمىغىن،
يېڭىنى دەپ كونىنى ئۇنتۇمىغىن.

دىگەن سوزىگە تاجاۋۇز قىلىدىغان بولدۇڭ. مېنىڭ سوزلىرىم ساڭا قىلچىلىكمۇ ئەسەر قىلمايۋاتىدۇ. ئەمما بىلگىنكى،

مەقسىدىنىڭ تەتۇرىچى بولغۇسىدۇر ئۇ كىشى،
ئاڭلىمسا ئۇ مۇڭاپىق دوستلىرىنىڭ سوزىنى، —

دەپ سوزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ ناۋازىندە.

شۇنىڭ بىلەن گەپ ئۇزۇلۇپ ئۇلار بىر بىرى بىلەن ۋىدالىشىپتۇ. بازىندە دوستىنىڭ سوھبىتىدىن كوڭۈل ئۇزۇپ، ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپتۇ. ئۇ قەپەزدىن ئازات بولغان قۇشتەك پۈتۈن رىخسەتتى بىلەن يۇقۇرى ھاۋادا ناھايىتى تېز ئۇچۇپ، ئىگىز تاغلار ۋە جەننەتتىن گۈزەل باغلارنى كورۇپ، ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ ئالدىغا بىر تاغ ئۇچراپتۇ. بۇ تاغ ئىگىزلىكتە پەلەك بىلەن تەڭلەشتۇرۇپ لاپ ئۇرىدىكەن، چوڭلۇقتا پۈتۈن يەرنى ئوزىنىڭ ئالدىدىكى بىر پارچە تۇپراق سانايدىكەن. بۇ تاغنىڭ ئىتىگىدە بىر ئورمانلىق بار بولۇپ، سىياقى ئاسمان گۈلزارىدىنمۇ گۈزەل ۋە شاملى خوتەن ئىپارىدىنمۇ خۇشپۇراقراق بولغان كوگۈلنى ئاچقۇچى بىر ئورمانلىق ئىكەن.

ئېچىلغان ئۇنىڭ مىڭ خىل گۈللىرى،
سۇلار ئۇيقۇدا كوكاتلار ئويغاق.
گۈللىرى ئۇنىڭ گۈزەل رەڭمۇ - رەڭ،
خۇشپۇراقلارغا تولغان ھەممە ياق.

بۇ ياخشى مەنزىل، بازەندەنىڭ كوڭلىگە يېقىپ قاپتۇ ۋە ئۇ يەرگە چۈشۈپ ئوتمەكچى بولۇپتۇ - دە، شۇ جايغا چۈشۈپ بىر پەس ئارام ئاپتۇ. تېخى ھاردۇقىغى چىقىپ يول ئازاۋى كېتىپ بولالمىغان ۋە كوڭلى ئېچىلىپ بولالماي تۇرغان ئىكەن، بىرددىلا بوران سۇپۇرگىسى بۇلۇت سايمۇدىنىنى ھاۋا سەھىنىسىگە يېيىپتۇ ۋە يامغۇر غەۋغاسى ۋە چاقماق شولىسى قىيامەت ئالامىتىدىن نىشان بېرىپ، جاھاننى قارايتىپتۇ. بىر تەرەپتىن چاقماق ئوتى لاللەر كوكسىگە داغ سالسا، يەنە بىر تەرەپتىن مولدۇر ئوقلىرى نەرگىسلەرنىڭ كوزىگە قادىلىپتۇ.

چاقماق تېغى بىلەن تاغ كوكسى بولدى پارە - پارە،
گۈلدۇرماما غەۋغاسىدا تىترەيتتى يەر ھەر بارە.

بۇ ھالدا بازەندە يېغىن ئوقلىرىدىن پانا بولالىغۇدەك بىرەر جاي تاپالماپتۇ. ھاۋانىڭ سوغۇقلۇغىدىن ئۇنىڭ ئوزىنى دالدىغا ئالغۇدەك ماغدۇرى قالماپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئوزىنى شاخلارنىڭ تۈۋىگە يوشۇرۇپ، بىر پەس يوپۇرماقلارنىڭ دالدىسىدا مۇكۈپ تۇرۇپ بېقىپتۇ. لېكىن يامغۇر ۋە مولدۇر بارغانسېرى كۈچىيىپتۇ. چاقماق ۋە گۈلدۇرماما شىددىتى بارغانسېرى ئەۋجىگە كوتىرىلىپتۇ.

قاراڭغۇ كېچە ھەم ئىتتىك يېغىن، گۈلدۇرلىگەن غەۋغا،
پاراغەت ئۈيقۇدا يار، ئەيلىمەس ھالىمغا ھېچ پەرۋا.

شۇنداق قىلىپ، بازەندە مىڭ بىر غەم - غۇسسە بىلەن ئاران تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ ۋە نائىلاجلىقتىن ئۇ تۈيۇقسىز كەلگەن بالاغا سەۋرى قىلىپتۇ. لېكىن شۇندىلا ئوزىنىڭ ئۇۋىسىنى ۋە ياخشى دوستىنى ياد ئېتىپ، يۇز ھەسرەت ۋە دەرت بىلەن كوڭلى پارە - پارە بولۇپ، جان جىگىرىدىن ئاھ تارتىپتۇ شۇ چاغدا سۇزۇك سۇيىمى مەشرىق مەنبەسىدىن كوتىرىلىپتۇ ۋە قاراڭغۇلۇق خېتى ھايات سەھەر-پەسىدىن يۇيۇلۇپتۇ. ئالەمنى قىزدۇرغۇچى ئاپتاپ نۇرى بىلەن زېمىن ۋە زامان روشەن بولۇپتۇ.

ئوز نۇرىدىن ھەر تەرەپكە تارتتى زەر خەنجەر قۇياش،
يەر - زىمىنىنىڭ چارىگىنى① قىلىدى روشەن زەر قۇياش.

بازەندە يەنە ھاۋاغا پەرۋاز قىپتۇ. ئۇ ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ بىر تۇرۇپ ئويمىگە قايتىپ كېتىشكە تەرەددۇت قىپتۇ ۋە يەنە بىر تۇرۇپ ئىككى - ئۈچ كۈن ئۇچۇپ تاماشا قىلسام خوشاللىقتا ئۇلىشىپ قېلىشىم ئېھتىمال دەپ ئويلاپتۇ. شۇ ئەسنادا، بىر لاچىن بازەندەگە قەست قىپتۇ. بۇ لاچىن شۇنداق لاچىن ئىكەنكى، قانىتى كۈچلۈك، چاڭگىلى ئوتكۇر بولۇپ، ئەگەر بىرەر شىكار جانۋارنى كورسە ئۇنىڭ بېشىغا خۇددى ئاپتاپنىڭ نۇرى يەرگە چۈشكەندىمۇ ئىتتىك ئېتىلىپ كېلىدىغان، ئىگىز ئۇچۇشتا بولسا كوزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە ئارىلىقتا ئاسمان - پەلەكىكە ئورلەپ بولىدىغان لاچىن ئىكەن.

خۇددى ئوخشايتتى بورانغا كوكتە تېز ئۇچماق بىلەن،
ئېتىلاتتى ئۇۋ بېشىغا بەسلىشىپ چاقماق بىلەن.

بىچارە كەپتەرنىڭ لاچىنغا كوزى چۈشۈشى بىلەنلا يۈرىگى قېپىدىن چىقىپتۇ، قورقۇنچىدىن ھېچ بىر ئەزاسىدا ماغدۇر قالماپتۇ.

كەپتەرگە لاچىن يەتكۈزسە چاڭگال،
قورقۇنچ بىلەن ھەم بولۇر بىماجال.

بازەندە ئوزىنىڭ بالا بەندىگە باغلاقلىق ئىكەنلىگىنى كورۈپ، ئۇ ۋاپادار دوستىنىڭ نەسىھىتىنى يادىغا كەلتۈرۈپ، ئوزىنىڭ ئويلىماي قىلغان خام خىيالىنىڭ باتىل ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپتۇ. ئۇ توت ئەتراپىغا قاراپ ئوز ئوزىگە ۋەدە بېرىپ: ئەگەر بۇ ھالاكەتتىن سالامەت قۇتۇلسام ۋە بۇ بالادىن ئاسانلىق بىلەن خالاس تاپسام، ھەرگىز سەپەر قىلىش دەيدىغان خىيالنى خاتىرىمگە

① ئەسلى ئەسەردە، رۇبئى مەسكۇن دېيىلگەن. بۇ يەر شارىنىڭ توتتىن بىرى دېگەن بولىدۇ. شۇڭا چارەك دەپ ئېلىندى. (ت)

كەلتۇرمەيمەن ۋە ئاشۇ ياخشى دوستۇمنىڭ سوھبىتىنى مەھكەم تۇتۇپ، ھوزۇرلىنىن باش كوتەرمەيمەن.

بەخت قولداش بولسا يەتسەم يار ۋەسلىگە شۇئان،
تا تىرىك بولسام قولۇمدىن بەرمىگەيمەن ھىچقاچان، —

دەپتۇ. ئۇنىڭ بۇ ياخشى نىيىتىنىڭ بەركىتىدىن ئۇنىڭغا نىجات يولى ئېچىلىپتۇ. ئۇنىڭ تىلىگى ئىجابەت بولۇپ، بۇ بالادىن شۇنداق خالاس بوپتىكى، دەل لاچىنىڭ پەنجىسى ئۇنى بوغىدىغان ۋاقىتدا، يەنە بىر تەرەپتىن، شىكار قىلغاندا پەلەك ئۇۋىسىدىن يەرگىچە ھەملە قىلىدىغان، ئىشتىھاسى ئېچىلىپ قالغاندا ئاسمان ئورمانلىغىدىكى ھەمەلنىمۇ يەۋېتىدىغان

ھەمەل قورقۇنچ بىلەن چەرخ ئۇتلىغىدا ئوتلىيالمايتتى،
ئاڭا ھامى بولۇپ ھۇكەر كۆزەت قىلغانىدىمۇ گەرچە.

ئەجدىھا سۇپەتلىك بىر بۇركۇت ئۇزۇق ئىزلەپ چىققان بولۇپ، كەپتەر بىلەن لاچىنىڭ ھالىنى كورۇپ قاپتۇ. بۇركۇت ئۇزىچە: "بۇ كەپتەرغۇ ماڭا تۇشلۇق نەرسىمۇ ئەمەس، ناھايىتى بىر لوقما بولىدىغان ئۇزۇق، ئەمما يامان نەپسكە ئازراق بولسىمۇ تەسەللى بەرگىلى بولىدۇ. مۇشۇ نەرسىنى ناشتىلىق قىلىشقا قانائەت قىلىدىغان بولدۇم - دە!" دەپ ئويلاپ، كەپتەرنى لاچىنىڭ ئالدىدىن تارتىۋالماقچى بولۇپ ھەملە قىپتۇ. جۇغى كىچىك بولسىمۇ غەيرىتى چوڭ بولغان لاچىن بۇركۇتكە قارشى ئېتىلىپتۇ، ئىككىسى بىر بىرى بىلەن جەڭگى جىدەلگە چۈشۈپتۇ. بازەندە پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، دەرھال ئۇزىنى يەردە ياتقان بىر تاشنىڭ دالدىسىغا ئاپتۇ.

ئىككى قۇش بىر بىرىگە چاڭگال ئاچتى،
تېپىپ پۇرسەت بۇ كەپتەر بەدەر قاچتى.

تاشنىڭ قۇشقاچمۇ سىغمايدىغان بىر تۇشۇگى بار ئىكەن. بىچارە كەپتەر مىڭ مۇشەققەت بىلەن ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ

كەچ كىرگىچە ئۇنىڭ ئىچىدە يېتىپتۇ. كېچىنىمۇ شۇ توشۇك ئىچىدە ئازاپ ئىسكەنجىسىدە ئوتكۈزۈپتۇ. سەھەردە سۇبھىنىڭ ئاق قاناتلىق كەپتىرى ئاسمان ئوردىسىدا قاناتلىرىنى ئېچىشقا باشلاپتۇ. كېچىنىڭ قارا قاغىسى خۇددى ئەنقادەك ئوزىنى پىنھانغا يوشۇرۇپتۇ.

قۇياش تاۋۇسى سەھەر چېغىدا،
يۇرۇش باشلىدى ئاسمان بېغىدا.

بازەندە گەرچە ئاچلىقتىن ئۇچقۇدەك ماجالى بولمىسىمۇ، كۈچىنىپ قانات قېقىپتۇ ۋە ئوڭ ـ سولغا قاراپ، ئالدى ـ ئارقىسىدىن ھەزەر قىلىپ كېتىۋېتىپ يەر ئۈستىدە تۇرغان بىر كەپتەرنى كورۇپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا دان تۇرغان ئىكەن "بۇ كەپتەر توزاقىغا چۈشۈپ قاپتۇ ـ دە" دەپ ئويلاپتۇ بازەندە، ئەمما ئۇنىڭ بەدەن مەملىكىتىگە ئاچلىق لەشكىرى غالىپ كەلگەنلىكتىن ھەم يەردە ئوز جىنسىنى كورگەنلىكتىن ئارتۇقچە ئېھتىيات قىلماي، ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ـ دە، يەردە تۇرغان دانغا شۇنداق بويۇن سۇنۇشىغلا توزاقىغا ئىلىنىپتۇ.

دان گويا شەيتانكى نەپسىم لەززىتى گويا كى دام،
دان تەقەززاسى سالۇر كوڭلۇم قۇشىنى دام ئارا.

بازەندە ئوزىنىڭ توزاقىغا چۈشكەنلىگىنى كورۈپ ناله ـ پەريات بىلەن ئۇ كەپتەرگە شۇنداق دەپتۇ:

ـــ ھەي بۇرادەر! ئىككىمىز بىر جىنس ئەمەسمۇ؟ مەن سېنى ئوز جىنسىمكەن دەپ بۇ بالاغا گىرىپتار بولدۇمغۇ؟ نىمە ئۈچۈن مېنى بۇ ھالدىن خەۋەردار قىلىپ قويمايسەن؟ دەپ قويغان بولساڭ ھەزەر قىلغان بولار ئىدىم، بۇ توزاقىغا چۈشمىگەن بولار ئىدىم.

ـــ قوي بۇ سوزۈڭنى، ـــ دەپتۇ ئۇ كەپتەر، ـــ قەدەرگە ھەزەر قىلىشنىڭ نىمە پايدىسى بولسۇن؟ قازاغا رىزادىن باشقا ئىلاج يوق.

ئېتىلسا گەر قازانىڭ ياسىدىن ئوق، -
رىزادىن ئوزگە ئۇنىڭغا سىيەر يوق.

— مېنى بۇ بالادىن قۇتقۇزۇشقا بىرەر ئىلاجىڭ بارمۇ؟ ئە-گەر قۇتقۇزالىساڭ، تا قىيامەتكىچە گەدىنىمگە مىننەت قويالىغان بولاتتىڭ، — دەپتۇ بازەندە.

— ۋاي چىرايلىق! — دەپتۇ ئۇ كەپتەر، — ئەگەر قۇتۇلالىغۇدەك ھىلە بىلسەم ئاۋال ئوزەمنى قۇتقۇزمامتىم. ئوزەم نىجاتلىق تا-پالماي يۈرگەن بىر بىچارە تۇرسام سېنى قانداق قۇتقۇزاي؟ سېنىڭ بۇ گېپىڭ خۇددى توگىنىڭ بوتىلىغىنىڭ گېپىگە ئوخشاپ قالدى. بىر بوتىلاق ئانىسى بىلەن بىللە ئۇزۇن يول مېڭىپ ھېرىپ كە-تىپ ئانىسىغا يېغلاپ تۇرۇپ: "ھەي نامەھرىۋان ئانا، بىردەم توختە-ساڭچۇ؟ مەن سەل دېمىنى ئېلىۋالاي، سەل ھاردۇغۇم چىققاندىن كېيىن يەنە ماڭايلى" دەپتىكەن، ئانىسى: "ھەي قارغۇ، كورمەيۋا-تامسەن، بۇ بالانىڭ ئاغامچىسى خەتىنىڭ قولىدا تۇرسا، ئەگەر مەندە كىچىككىنە ئىختىيار بولسا ئوزەمنى يۈك يۈدۈشتىن، سېنى يول يۈرۈشتىن خالاس قىلمامتىم" دىگەن ئىكەن.

بوتىلاق ئانىسىغا ئېيتتى شۇدەم:
"ھېرىپ كەتتىم، ئانىجان، توختا بىردەم".
دىدى: "بولسا ئىختىيار ئوز قولۇمدا،
يۈرەر ئىدىم بوشىنىپ ئوز يولۇمدا".

بازەندە ئۇمىتسىز ئۇزمەي پۈتۈن كۈچى بىلەن تىپرلاپ، قانتى بىلەن قېقىپ، پۇتى بىلەن تېپىپ، زورۇقۇپ بېقىپتۇ. بۇ توزاقنىڭ يېپلىرى بوش ئېشىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە كونە-راپ چىرىپ قالغان ئىكەن. بازەندەنىڭ ئۇمىت رىشتىسى مەھكەم بولغاچقا، توزاقنىڭ يېپى ئۇزۇلۇپتۇ-دە، بازەندەنىڭ بوينى توزاق-نىڭ يېپىدىن خالاس بولۇپتۇ. بازەندە خوشاللىق بىلەن ئۇچۇپ

ئوز ۋەتىنىگە قاراپ يول ئاپتۇ. شۇنداق چوڭ بالادىن قۇتۇلغىنىغا شاتلانغان بازەندە ئاچلىق ئازاۋىنىمۇ ئۇنتۇپ، توختىماي ئۇچۇپ بىر كەنتكە يېتىپ كەپتۇ ۋە بىر ئېتىزلىقنىڭ بويىدىكى تامنىڭ ئۈستىگە قونۇپتۇ. ئۇ يەردە بىر دېخاننىڭ بالىسى زىرائەتلەرنى يېقىپ ئولتۇرغان ئىكەن. كەپتەرنى كورۇپلا، تۇتۇپ كاۋاپ قىلىپ يېيىش ئارزۇسى بىلەن دىمىغىدىن دۇت چىققان دېخان بالىسى ئاستاغىنا كەمەلەككە بىر تاشنى سېلىپ كەپتەرنى نىشانغا ئاپتۇ. بازەندە بۇنىڭدىن خەۋەرسىز ئەتراپتىكى زىرائەتلەرگە قاراپ كوڭلى ئېچىلىپ ئولتۇرغان ئىكەن. شىددەت بىلەن ئېتىلغان تاش ھالى، زەئىپ بازاندەنىڭ قانىتىغا تېگىپتۇ-دە، موللاق ئاتقان پېتى تۇۋىدىكى قۇدۇقنىڭ ئىچىگە يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. بۇ شۇنداق بىر قۇدۇق ئىكەنكى، كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇغىدىن پەلەك چاقى ئۇنىڭ چاقپىلىگى بولغان، ناھايىتى چوڭقۇرلۇغىدىن كۇندۇزنىڭ ئېنى بىلەن كېچىنىڭ قارىسىدىن ئارىلاشتۇرۇپ ئېيتىلگەن ئاغامچىمۇ ئۇنىڭغا بوي بەرمەيدىغان بىر قۇدۇق ئىكەن.

چوڭقۇرلۇقتا قۇدۇق ئانداق ئىدىكى،
تۇۋى يەتتىنچى يەر قەرىگە بارغان.
ئۇنىڭ كەڭلىگى شۇنداق چوڭ ئىدىكى،
پەلەك ئەتراپىدا ئايلانسا ھارغان.

دېخان بالىسى بېرىپ قارىسا كەپتەر قۇدۇقنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ كەتكەن ئىكەن. تەدبىر ئاغامچىسى ئۇنىڭ قەرىگە يېتىشكە ئازىجىزلىق قىلىدىغانلىغىنى چۈشەنگەن دېخان بالىسى ئائۈمىت بولۇپ كەيىنىگە يېنىپ كېتىپتۇ. بازەندە يېرىمجان ھالەتتە ئۇ ئازاپ-ئوقۇبەت زىندانىدا كوڭلى پارە ۋە بەدىنى يارا بولۇپ، بىر كېچە-كۈندۈز يېتىپتۇ ۋە ھال تىلى بىلەن ئاجىزلىق سۇپىتىنى ھەم زەئىپ بە-

چاربلىك سۈرىتىنى ناۋازەندەنىڭ خىيالىغا ئەرز قىلىپ مۇنۇ شېئىرىنى ئوقۇپتۇ:

ئەمدى بىلدىم ئوزدىيارىم ياخشى بىر مەنزىل ئىكەن،
كوزگە روشەنلىك ئۇنىڭ تۈپراغىدىن ھاسىل ئىكەن.
"بىردىن ئايرىلسام يانا بىردوست تاپالايمەن" دىسەم،
نى قىلاي كوڭلۈم خىيالى بارچىسى باتىل ئىكەن.

ئەتىسى بىر ئاز قۇۋۋەت تېپىپ، بار كۈچى بىلەن مەدرىلاپ بىر ئامال قىلىپ ئوزىنى قۇدۇقنىڭ لېۋىگە ئاپتۇ. ئۇ يەردىن نالە-زار قىلغان پېتى ئۇچۇپ ئاش ۋاقتى بىلەن ئوز ئۇۋىسىغا يېتىپ كەپتۇ. ناۋازەندە ئۇنىڭ پەريات-پىغانلىرىنى ئاڭلاپ ئالدىغا چىقىپتۇ ۋە:

دوست دىدارىغا مەن ئاچتىم كوزۈم،
شۇكرى ئېيتىپ پۈتىغا سۈرتەي يۈزۈم.

دەپ ئۇنى قۇچاقلاپتۇ. ناۋازەندە ئۇنىڭ ناھايىتى ئورۇقلاپ ۋە ئاجىزلىشىپ كەتكەنلىگىنى سېزىپ:
ــ نېمە بولدۇڭ دوستۇم؟ نەلەردە يۈردۈڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.
ــ بېشىمدىن شۇنداق دەرت-ئەلەملەر كەچتىكى،

سوردىما دوستۇم ئىچىپ ھىجران زەھرىنى،
كەچۈردۈممەن بېشىمدىن ئىشق دەردىنى،
كەچ كىرىپ بولغاندا خالى بۇ ماكان،
ساڭا ئەيلەي ئەرزى ھالىمنى بايان.

سوزۈمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، "سەپەردە كوپ تەجرىبىلەر ھا-

سل بولدۇ" دەپ ئاڭلىغان ئىدىم، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ بازەز-دە، ــ ماڭا شۇنداق تەجرىبە ھاسىل بولدىكى، ھاياتلا بولسام سەپەرگە چىقمايمەن. زورۇرىيەت بولمسا ئۆۋامدىن سىرتقا چىقمايمەن، ئۆز ئىختىيارىم بىلەن دوستلارنىڭ دىدار دولىتىنى پىراق غۇربتىنىڭ مېھنىتىگە تېگىشمەيمەن.

ئۇچرىمسۇن ھېچ كىشىگە ئايرىلىشنىڭ مېھنىتى،
نېسىپ بولسۇن ئاڭا ھەر دەم يارنى كورمەك دولىتى.

باش ۋەزىر ھېكايىنى تۇگىتىپ مۇنداق دەپتۇ: بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەزرىتى ئالەم پانا شاھىمىز تەخت ئىززىتىنى سەپەر غۇربىتىگە ئالماشتۇرۇپ ئۆز دىيارىدىن كەتمىگەي، نەتىجىسى نالە-زار ۋە ياش تۇكۇشتىن ئىبارەت بولغاي، يار ۋە دىيار پىراقىنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوبۇل قىلمىغاي.

يارنى ھەم يۇرتۇمنى ئەسلەپ ھەر نەپەس سۇرسەم خىيال،
كوز يېشىم ئەگىنىمنى قىلغاي ھول بولۇپ كوكلۈم مالال.

ــ ھەي نەسىھەتچى ۋەزىر! ــ دەپتۇ دابىشلىم، ــ گەرچە سەپەر مۇشەقىتى كوپ بولسىمۇ، مەنپەئەتىمۇ ئاز ئەمەس. ئەگەر كىشى غېرىبەتچىلىكتە جاپاغا قالسا، ئەدەپلىك ۋە پاكىزە بولۇپ قالىدۇ. غۇربەتچىلىكتە كىشىگە پۈتۈن بىر ئومۇر پايدا يەتكۈزىدىغان تەجرىبىلەر ھاسىل بولىدۇ. سەپەردە كىشىنىڭ چوڭراق راۋاج تېپىشى شۇبھىسىز. خاھى سىرتقى كورۈنۈشىدىن بولسۇن، خاھى ماھىيەتلىك مەنىسى تەرىپىدىن بولسۇن، شاخماتتا، پىيادە ئالتە مەنزىل سەپەر قىلغاندىلا پەرزىن مۇقامىغا يېتىشەلەيدىغانلىقىنى كورمىدىڭمۇ؟ يېڭى چىققان ئاي ئون توت كېچە سەپەر قىلىش ئازقىلىق ھىلا للىق مەر-

تۇسىدىن تولۇن ئايلىق دەرىجىسىگە يېتىشىدۇ ئەمەسمۇ؟ پادىشا سەپەر قىلمىسا شەھەر ئالالمايدۇ ئەمەسمۇ؟ ئەگەر كىشى ئۆز ئويىدىن بېشىنى چىقارمىسا، ئۆز يۇرتىدىن تاشقىرى قەدەم قويمىسا، ئاجايىپ شەھەرلەرنىڭ مەنزىرىلىرىنى كورۇشتىن مەھرۇم ۋە ئىبادەت قىلغۇچىلار سوھبىتىنىڭ مەنسىلىرىدىن بى بەھرە قالىدۇ. قارچۇغا ئۇۋ ئۇستىدە بىر يەردە تۇختىماي ئۇچۇپ يۇرگەنلىگى ئۇچۇن، ئۇنىڭ قونىدىغان جايى پادىشالارنىڭ قولى. ھۇقۇش ئۆز ۋەيرانسىدىن ۋاز كەچمىگەنلىگى ئۇچۇن ئۇ ئەسكى تاملىقتا ئورۇن تۇتقان:

سەن ئەگەر لاچىن بولۇپ ھەر يەردە جەۋلان قىلمىساڭ،
ئولتۇرارسەن كونا ۋەيرانلىق ئارا ھۇقۇش بولۇپ.

كاتتا ماشايىخلاردىن بىرى ئۆز مۇرىتلىرىنى تووۋەندىكى رۇبائى بىلەن سەپەرگە دالالەت قىلغان ئىكەن:

ھەر كىمكى سەپەر قىلسا يارام بولۇر،
ئەل ئىشىغا مۇكەممەل ئادەم بولۇر.
ئالەمدە سۇدىن پاك ھىچنەرسە بولماس،
ئاقماي تۇرسا ئۇ مەيىنەت - ھارام بولۇر.

سانىڭ ئۇۋۇسىدا چوڭ بولغان قارچۇغا، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تۇرىۋەرگەن بولسا، سەپەر قىلىش ھەۋىسىدە پەرۋاز قىلمىغان بولاتتى، پادىشانىڭ تەربىيىتىنى تېپىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولالمىغان بولاتتى.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەزىر.

— ئاڭلىشىمچە، ئىككى قارچۇغا بار ئىكەن، — دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ دابىشلىم پادىشا.

سا بىلەن قارچۇغا بالىسىنىڭ ھىكايىسى

ــ بىر زامانىلاردا ئىككى قارچۇغا بار بولۇپ، بۇلار بىر بىرىگە يېقىنلىقتا، مېھرىۋانلىقتا ۋە جۇپلۇكتە ئوز زامانىسىنىڭ يەككە-يېگانىسى ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئۇۋىسى بىر تاغنىڭ چوققىسىدا بولۇپ، ئاسمان بۇركۇتى ئۇچۇش كۇچى بىلەن ئۇلارنىڭ ماكانىغا يېتىپ بارالمايدىكەن.

تاغ ئەمەس ئۇ، ئۇستىدە تۇرغان،
ئاسمان ئۇستىدە يەنە بىر ئاسمان.

ئۇلار ئوز ئۇۋىسىدا خاتىرجەم ۋە خوشال-خورامىلىق بىلەن بىر بىرىنىڭ دىدارىدىن كوڭلى شات بولۇپ ياشايدىكەن.

تاپتىڭ ئەي بۇلبۇل چىمەن سەھىدە گۇل بىرلە ۋىسال،
بىل غەنىمەت بۇ ھاياتنى خەندە ئەيلەپ بول خوشال.

بىر نەچچە ۋاقىتتىن كېيىن ھەق تائالا ئۇلارغا پەرزەنت ئاتا قىپتۇ. ئۇلار پەرزەنتلىرىگە چەكسىز ئامراق بولغانلىغىدىن بالىلىرىغا ئوزۇق تېپىش ئۇچۇن ئىككىسى بىللە بارىدىكەن ۋە ھەر تەرەپتىن بالىلىرىغا غىزا تېپىپ كېلىدىكەن، كەلتۇرگەن غىزاسى بىر ئاز ۋاقىت يېتىدىكەن. بىر كۇنى ئۇلار بالىسىنى يالغۇز قويۇپ، شىكار قىلىش ئۇچۇن كېتىپتۇ. لېكىن ئۇۋلىغۇدەك بىر نەرسە ئۇچرىمايلا كېچىكىپ قاپتۇ. قارچۇغا بالىسىنىڭ قوسىغى ئېچىپ ئىشتىھا جاىزىسى ھەر تەرەپكە تەلمۇرۇپ ۋە ئىنتىلىپ، ئۇۋىسىنىڭ لېۋىدىگە بېرىپ قاپتۇ-دە، ئۇ يەردىن يېقىلىپ تاغنىڭ تۇۋىگە چۇشۇپ كېتىپ بارسا، تاسادىپەن ھالدا بالىلىرىغا ئوزۇق ئىزلەپ چىقىپ

تاغنىڭ قاپتىلىدا ئولتۇرغان بىر سا ئۇنى كورۇپ قاپتۇ ۋە "ئۇ توۋەنگە دوملاپ كەتكەن ياكى بولمىسا، باشقا بىر سانىڭ چاڭ-گىلدىن چىقىپ كەتكەن چاشقان ئوخشايدۇ، ئەمدى يىگۈدەك بىر نەرسە تېپىپتىمەن" دەپ ئويلاپ ئۇنىڭغا ئوزىنى ئېتىپتۇ ۋە ئۇنى چاڭگالىلاپ تۇتۇپ، ئوز ئۇۋىسىغا ئەكىلىپ تۇزۇكرەك قاراپ، تۇمشۇغى ۋە ئايىغىنىڭ نىشانىسىدىن ئۇنىڭ شىكار قۇشلىرىنىڭ جىنسىدىن ئىكەنلىگىنى بىلىپتۇ. ئۇنىڭ ئوز جىنسىدىن ئىكەنلىگىنى چۈشەنگەن سانىڭ كوڭلىگە مېھىر پەيدا بولۇپتۇ. "مۇشۇ ئىشتىن ئاللائاتالانىڭ قۇدرىتىنى بىلگىلى بولىدۇكى، — دەپ ئويلاپتۇ سا، — مېنى ئۇنىڭ هايات قېلىشىغا سەۋەپچى قىلدى، ئەگەر مەن دەل شۇ پەيتتە هازىر بولمىغان بولسام، بۇ جانۋار تاغ بېشىدىن يەرگە چۈشسە، تاشلار ئۇنىڭ ئەزالىرىنى پارە-پارە قىلغان، ئۇسـتىخانلىرى تـوپا بولۇپ شامالىغا سورۇلغان بولاتتى. خۇدانىڭ تەقدىرى مېنى ئۇنىڭ هايات قېلىشىغا ۋاسته قىلغان ئىكەن. دە-مەك، مەنمۇ ئۇنى بالا قىلىۋېلىپ، پەرزەنتلىرىم قاتارىدا بىللە تەربىيەت قىلىشىم لازىم بولىدۇ". بۇ خيال بىلەن سا ئۇنىڭغا مېھىر-شەپقەت قىلىپ، ئۇنى تەربىيەت قىلىشقا مەشغۇل بولۇپتۇ ۋە ئوز بالىلىرىغا قانداق قارىغان بولسا تاكى چوڭ بولغىچە بۇنىڭغىمۇ خۇددى شۇنداق پەرۋىش قىلىپتۇ. قارچۇغا بالىسى چوڭ بولۇپتۇ. "هەر مەخلۇق ئوز خۇيىنى قىلىدۇ" دىگەندەك، قارچۇغا بالىسىمۇ چوڭ بولغاندىن كېيىن، ئوز ئادىتى بويىچە چىقىراشقا ۋە هەركەتـ لىنىشكە باشلاپتۇ. قارچۇغا بالىسى ئوزىنى "سانىڭ بالىسىمەن" دەپ هېسابلايدىكەن. لېكىن ئوزىنىڭ كورۇنۇشى، سالاپىتى ۋە هىممىتى، سانىڭ باشقا بالىلىرىغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى سېزىپ ئەـ چەپلىنىدىكەن، ئۇزۇن ۋاقىتقىچە هەيران بولغان قارچۇغا بالىسى ئاخىرى "مەن بۇلاردىن بولىدىغان بولسام، نىمە ئۈچۈن كورۇنۇشۇم ۋە مىجەز-خۇلقۇم بۇلارغا ئوخشمايدۇ؟ بۇلاردىن بولمايدىغان بولسام نىمە ئۈچۈن بۇلار بىلەن بىر ئۇۋدا ياشايمەن؟" دەپ ئويلاپتۇ.

بۇ ئاراغا بولۇپ قالدىم قايدىن داخىل،
بولماس كۆڭلۈم بۇ ماكانغا زادى قايىل.
ياخشى ئىدى بۇ شۇبھىدىن بىر قۇتۇلۇپ،
بولسام ئاخىر پادىشالىق تەختكە ۋارىس.

ــ يۇرىگىمنىڭ پارىسى بالام، ــ دەپ بىر كۈنى سا قارچۇغىدىن سوراپتۇ، ــ ناھايىتى مالال كۆرۈندىڭىزغۇ؟ بۇنداق مالال بولۇپ قېلىشىڭىزنىڭ سەۋەۋى نىمە؟ كۆڭلۈڭدە بىرەر ئارزۇيۇڭ بولسىدىغان بولسا ماڭا دېگىن. مەن ئۇنى يەيدا قىلىشنىڭ پېيىدا بولاي، قانداق مۇرات ـ مەقسىدىڭ بولسا ئىزھار قىلغىن، كۆڭۈڭنىڭ يېتىشچە ئامالىنى قىلاي.

ــ مەنمۇ ئۆزەمدە مالاللىقنىڭ ئەسىرىنى كۆرۈۋاتىمەن، ــ دەپ تۇ قارچۇغا بالىسى، ــ لېكىن سەۋەبىنى ئۆزەمۇ بىلمەيمەن، بىلىمۇ ئېيتالمايمەن.

بۇ ئەجەپ گۈلنى كۆرۈڭ، مەندە ئېچىلدى بۇ زامان،
نەقىلارمەن رەڭگىنى ئىزھار ۋە بۇيىنى نىھان.

مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى، ماڭا رۇخسەت بەرگىن، ئىككى ـ ئۈچ كۈن ھەركىتىم بەركىتىدىن غەمنىڭ غۇبارى كۆڭلۈم سەھىپىسىدىن ئېرىسە ئەجەپ ئەمەس. كۆڭلۈم ئالەمنىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپلىرىغا مەشغۇل بولسا تەلەتمىنىڭ ئەينىگىدە خوشاللىقنىڭ سۈرىتى كۆرۈنۈشى ئېھتىمال.

سا ئۇنىڭ "كېتىمەن" دېگىنىنى ئاڭلاپ، مىڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ ـ دە، يەريات بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي، بالام! سەن پىراقتىن تولا سوزلەپ بۇنچە كويدۇرمە مېنى، ھەرنە قىلساڭ مەيلى، لېكىن ھىچقاچان قىلما ئۇنى

سەن شۇنداق ئەندىشىلىك خىياللارنىمۇ ئويلىمىدىڭمۇ بالام، سەپەر دېگەن سوزنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالغۇچى بولما. سەپەر دېگەن بىر ئادەمخور دەريا ياكى بىر قانخور ئەجدىھا!

بۇ جاھاننىڭ سەقەرىدۇر ھەر بىر سەپەر،
چۈنكى سەپەر سورىتىدە كەلدى سەقەر ①.

خالايىقلار تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن ياكى بىرەر ئوزۇق - ئوقەت تېپىش ئۈچۈن، ياكى بولمىسا ئوز يۇرتىدا ياشاش قېيىن بولغانلىغىدىن سەپەرنى ئىختىيار قىلىدۇ. ساڭا بۇ ئىككى ئىشنىڭ ھېچقايسىسى سەۋەپ بولالمايدۇ. خۇداغا شۈكرى كۈن كەچۈرگۈدەك ئوزۇق - ئوقەت كەم ئەمەس، راھەت - پاراغەت بىلەن ياشىغۇدەك ماكانىمىز بار. مەنمۇ باللىرىمدىن سېنى ئارتۇق بىلمەن، باللىرىمۇ ھەممىسى سېنىڭ چوڭلۇغۇڭغا بويۇن سۇنۇشىدۇ. بۇنچە راھەتتىن كېچىپ سەپەر مۇشەققىتىنى ئىختىيار قىلىشىڭ ئەقىلدىن يىراق ئەمەسمۇ؟ "ياخشى كۈندىن ۋاز كېچىش ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس" دىگەن گەپ بارغۇ؟

ــ ماڭا شەپقەت ۋە مېھرىۋانلىق يۈزىسىدىن بۇنداق چىرايلىق گەپ قىلىۋاتقانلىغىڭنى چۈشىنىمەن، ــ دەپتۇ قارچۇغا بالىسى، ــ ئەمما ھەرقانچە ئويلاپ باقسامۇ، بۇ ماكان ۋە بۇنداق تائام مېنىڭ ھالىمغا لايىق ئەمەسكەن. مېنىڭ كوڭلۈمگە شۇنداق ئوي - پىكىرلەر تۇغۇلدىكى ئۈنى ئىزھار قىلىشقا سوز تاپالمايمەن.

سا "ھەرقانداق شەيئى ئوز ئەسلىگە قايتىدۇ" دىگەن سوزنى كوڭلىدىن ئوتكۈزۈپتۇ - دە، قارچۇغا بالىسىنىڭمۇ قارچۇغىلىق مەجەزى قوزغالغانلىغىنى چۈشىنىپ ئۈنى توساشتىن توختاپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ.

ــ ھەي بالام! مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنىڭ ھەممىسى قانائەت قىلىش توغرىسىدىكى گەپلەر ئىدى. سەن بولساڭ پەقەتلا ھېرىس توغرىسىدىكى گەپنى قىلىۋاتىسەن. ھېرىس مەھرۇملۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. قانائەت قىلمىغان ئادەم راھەت كورەلمەيدۇ. سەن قانائەت نېمىتىگە شۈكرى قىلمايۋاتىسەن، ھەم پاراغەت

① سەقەر - دوزاخنىڭ بىر بولۇمى.

دۆلىتىنىڭ قەدرىنى بىلمەيۋاتسەن، ھەم ھىرس قىلغان مۇشۇككە كەلگەندەك بالا-قازا ساڭىمۇ كەلمىگىدى دەپ قورقمەن.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قارچۇغا بالىسى.

— قەدىم زاماندا بىر كەمپىر بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ سا.

ھىرس مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى

قەدىم زاماندا بىر كەمپىر بولۇپ، ھالى ناھايىتى خاراپ ئىكەن. ئۇنىڭ جاھىللارنىڭ كۆڭلىدىنمۇ تار ۋە بىخىللارنىڭ گۆرىدىنمۇ قاراڭغۇ بىرلا كۆلىمسى بار ئىكەن. ئۇنىڭ يەنە بىر مۇشۇگى بار بولۇپ، ھەرگىز نان يۇزىنى خىيال ئەينىگىدە كورۇپ باقمىغان ۋە ئومىرىدە ئاش دىگەن ئىسمىنى ئاڭلاپ باقمىغان مۇشۇك ئىكەن. ئۇ مۇشۇك پەقەت توشۇكتىن چاشقان پۇرىغىنى پۇراش ۋە تۇپراق تەختىسىدە چاشقان ئىزىنى كورۇش بىلەنلا قانائەتلىنىدىكەن. ئەگەر بەختى-سائادىتى يار بولۇپ بىرەر چاشقان ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا، خۇددى بىر گاداي زەر خەزىنىسى تاپقاندەك خوشال بولۇپ، كۆڭلى يايراپ، رۇخسارى خۇددى چىراقتەك نۇرلىنىپ، شاتلىق شارابى ئىچكەندەك بولۇپ، چەككەن غەملىرىنىڭ تەشنالىغى قانىدىكەن ۋە تاكى بىر ھەپتىگىچە شۇ غىزا بىلەن ئومۇر كەچۈرىدىكەن.

نەچچە كۈندىن ئومۇر ئوتكۈزگەن ئىدىم ئاچ بىماجال،
ئەمدى يارەب بۇ پاراغەت چۈشمىدۇر ياكى خىيال.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ كەمپىرنىڭ ئويىدىكى قەھەتچىلىكتە يالىشايدىغان بۇ مۇشۇك ناھايىتى ئورۇق ۋە ئاجىز بولغاچقا، يىراقتىن بىر كىم قارىسا بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىغىدا كورۈنىدىكەن. بىر كۈنى

ئۇ مۇشۇك ئاچلىقتىن ناھايىتى بىتاقەت بولۇ
بىلەن ئوگزىگە چىقىپتۇ. قاردا خوشنىسىنىك
شۇك مېڭىپ كېلىۋاتقان ئىكەن. ئۇ مۇشۇك نە
سېمىزلىكتىن ئاستا ماڭىدىكەن ۋە شىرغا ئوخشا
ناپ دەسسەپ كېلىۋاتىدىكەن. كەمپىرنىڭ مۇشۇ... ـ ـ جىنىدە
كىلەردىن ئۇنداق پاكىزە ۋە كۆچلۈك مۇشۇكنى كورۇپ ھەيران
بولۇپ، پەريات چېكىپتۇ ۋە:

ـ قەيەردىن كېلىۋاتسەن بۇرادەر، بۇنداق لاتاپەت بىلەن مە-
ڭىشكىغا قارىغاندا چىن پادىشاسىنىك زىياپەتخانىسىدىن كېلىۋاتا-
سەن نىمە؟ بۇنداق پاكىزە چىرايلىق يۇرۇشۇك ۋە بۇنداق شانۇ-
شەۋكىتىنىك سەۋدۇى نىمە؟ ـ دەپ سوراپتۇ.

ـ مەن پادىشانىك نېنىنى يەيدىغىنى، ھەر كۈنى ئۇنىك
ئويىنىك ئىشىگىدە ھازىر بولىمەن ـ دە، نازۇ ـ نېمەت زىياپەتلىرىنىك
داستىخىنىنى يايغان چاغدا، جۇرئەت بىلەن بىرىپ سېمىز گوش
ۋە پارچە نانلاردىن ئىلىپ قاچىمەن. شۇنىك بىلەن يەنە بىر
كۈن كەچكىچە راھەت بىلەن كۈن كەچۈرىمەن، ـ دەپ جاۋاپ
بېرىپتۇ خوشنىسىنىك مۇشۇگى.

ـ سېمىز گوش دىگەن قانداق نەرسە؟ پارچە نان قانداق
بولىدۇ؟ مەن ئومرۇمدە كەمپىرنىك يۇندىسى ۋە چاشقان گوشىدىن
باشقا نەرسىنى كورگىنىم يوق، ـ دەپتۇ كەمپىرنىك مۇشۇگى.

ـ شۇنىك ئۈچۈنمۇ ئومۇچۇكتەك ئورۇقلاپ كېتىپتىكەنسەن ـ دە! ـ
دەپ كۈلۈپتۇ خوشنىسىنىك مۇشۇگى، ـ مۇشۇ تەلەتىك بىلەن تالاغا
چىقمىغان بولساك، ھەممە مۇشۇكلەر سەندىن نومۇس قىلىشىدۇ.

مۇشۇكلۇكتىن نىشانە، ئۇستىباشۇ قۇيرۇغۇك قاپتۇ،
ئۇنىڭدىن باشقا ئەزايىك مسالى ئومۇچۇك بوپتۇ.

مەن پادىشانىك بارگاھىنى كورسەك ۋە شۇنداق لەززەتلىك ھەم

ئىسىل غىزالارنى پۇراپ باقسا‌ڭ، خۇددى كونا ئولۇك تىرىلگەندەك بولۇپ، قوۋۇرغىلىرىغا گوش قونۇپ، يېڭىدىن ھاياتقا ئېرىشەلمەسلىگى مۇمكىن.

ئەگەر مەھبۇپ بويى يەتمە نىگارى قەۋرىگە ناگاھ،
ئەجەپ بولماس تىرىلمە ھەر بۇزۇلغان ئۇستىخان قايتا.

كەمپىرنىڭ مۇشۇگى يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ:

ــ ھەي بۇرادەر! مېنىڭ سەندە خوشنىدارچىلىق ھەققىم بار، ئۇندىن تاشقىرى، ئىككىمىز بىر جىنىستىن، شۇڭا مۇرۇۋىتىڭ قىلىپ، بۇ قېتىم بېرىشىڭدا مېنىمۇ ئالغاچ بارساڭ، سېنىڭ شارائىتىڭ بىلەن ئاشۇ چوڭ سورۇنغا بېرىپ، سوھبىتىڭ بەرىكىتىدىن كوڭلۇم ئېچىلىپ قالسا نېمە بولىدۇ؟

ئەرەنلەر ئىتىگىدىن ئالمىغىن قول،
ئۇلارنىڭ سوھبىتىدە دائىما بول.

خوشنىسىنىڭ مۇشۇگى ئۇنىڭ بۇ نالە ـ زارىنى ئاڭلاپ، مېھرى ئۇتىدىن كوڭلى ئېرىپتۇ، شۇڭا "بۇ قېتىم بېرىشىمدا چوقۇم سېنى ئېلىپ بارىمەن" دەپ ۋەدە قىلىپتۇ. كەمپىرنىڭ مۇشۇگى ئۇنىڭ ۋەدىسىدىن كوڭلى ئېچىلىپ، ئوگزىدىن چۈشۈپ، خوشنا مۇشۇكنىڭ دېگەنلىرىنى كەمپىرگە بايان قىلغان ئىكەن، كەمپىر نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ:

ــ ھەي مېھرىۋان دوستۇم، دۇنيا ئەھلىنىڭ سوزىگە ئالداڭمىغىن، قانائەت ئويىدىن ۋاز كەچمىگىن، ھىرىس قاچىسى گور توپىسىدىن باشقا نەرسە بىلەن تولمايدۇ. تاما ۋە تەمەك كوزىنى پانا يېڭىسى ۋە ئەجەل يېپىدىن باشقا نەرسە بىلەن تەككىلى بولمايدۇ.

ھەر بىر ئەرنى قانائەت قىلغۇسى باي،
ھىرىس قىلسا ئەگەر باي، ھالىغا ۋاي.

كىشىده بولمىسا ئىمان ۋە تائەت،
خۇدا بەرگەنگە قىلماس ھىچ قانائەت.

ئەمما مىسكىن مۇشۇكنىڭ بېشىغا پادىشانىڭ نازۇ-نېمەتلەر-
رىنىڭ سەۋداسى چۈشكەچكە، نەسىھەت دورىسى ئۇنىڭغا پايدا بەرمەپتۇ.

ئەيلىمەس ئىشق ئەھلىگە پەندۇنەسىھەت قىلچە كار،
خۇددى ئالغاندەك قەپەزگە يەل ۋە غەلۋىر ئىچرە سۇ.

شۇنداق قىلىپ بىر كۈنى كەمبەر مۇشۇگى خوشنا مۇشۇك-
نىڭ ياردىمى بىلەن يېقىلىپ قوپۇپ يۈرۈپ، ئۇزىنى پادىشانىڭ
دەرگاھىغا ئاران يەتكۈزۈپتۇ. لېكىن بۇ بىچارە ئۇ يەرگە بارغىچە
"ھەرىس بولساڭ مەھرۇم قالمىسەن" نىڭ ئەجدىھاسى ئۇنى يۇتۇش
ئۈچۈن ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغان ئىكەن ۋە زەئىپ تەلىيى مەھ-
رۇملۇق سۈيىنى ئۇنىڭ خام تاماسىنىڭ ئوتىغا چېچىپ بولغان
ئىكەن. بۇنىڭ سەۋدۇسى، ئوتكەن كۈنى بىر توپ مۇشۇكلەر مېھ-
مانخانا ئەترابىغا يىغىلۇۋېلىپ، گوش ۋە نان قەستىدە بىر بىرلە-
رى بىلەن ئۇرۇشۇپ غەلۋە چىقارغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ ۋاقىراش-
لىرىدىن مېھمان ۋە ساھىبخانلار ھەممىسى مالال ۋە بىئارام بولغان
ئىكەن. شۇ سەۋەبتىن پادىشا مەرگەنلەرگە، ئوق ۋە يانى تەييارلاپ
بىر بۇلۇڭدا ھوكۇپ ئولتۇرۇپ، قايسى مۇشۇك بىھايالىق قالقىنىنى
يۇزدىگە تۇتۇپ جۇرئەت مەيدانىغا كىرىپ، لوقمىغا قول ئۇزاتسا
ئۇنىڭغا ئوق يېدۇرۇشنى بۇيرۇغان ئىكەن. كەمبەرنىڭ مۇشۇگى
بۇ ئىشتىن بىخەۋەر، تائام پۇرىغىنى پۇراپتۇ-يۇ، گوش بىلەن نان
ئالماقنىڭ قەستىدە داستىخانىغا خۇددى لاچىندەك ئوزىنى ئېتىپتۇ.
تېخى ئىشتىها تارازىسىنىڭ تەخسىلىرىگە لوقما تارتىلماي تۇرۇپ،
يۇرەكنى يارغۇچى ئوق ئۇنىڭ كوكسىگە كېلىپ تېگىپتۇ.

يېقىلدىيۇ بەدەندىن ئاقتى قانى،
كېلىپ ھەلقۇمغا شۇدەم چىقتى جانى.

نىمىشقا قاچتى ئۇ كەمپىر ئويىدىن،
مانا ئايرىلدى ئاخىر ئۇز جېنىدىن.

بۇ مسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەنمۇ مېنىڭ ئۇۋامنى غەنىمەت بىلىشىڭ كېرەك. ھەرقانداق ئوزۇق ساڭا مۇشەققەتسىز كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ قەدرىنى بىلىپ، ئاز بولسىمۇ قانائەت قىلىپ، بۇنىڭدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلماسلىغىڭ كېرەك. ئۇنىڭغىمۇ يېتەلمەي، بۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق قالمىغىن يەنە!

قارچۇغا سادىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ماڭا قىلغان نەسىھەتلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست گەپلەر، لېكىن ئازغىنا نەرسىگە گول بولۇپ ئولتۇرۇش قېرى خوتۇنلارنىڭ ئىشى، پەقەت يىمەك ـ ئىچمەكلا قانائەت قىلىش ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭ ئادىتى، ئەگەر كىشى ئۇلۇغلۇق تەختىدە ئولتۇراي دىسە، چوڭ ئىشلارغا ئوزىنى تەييار قىلىشى كېرەك. ئەگەر يولباش ـ چىلىق تاجىنى بېشىغا كەيمەكنى خالسا ھېممەت كەمىرىنى بېلىگە باغلىشى كېرەك. يۇقۇرى ھېممەت پەس خۇلۇق ۋە خەسىس ئىشلارغا رازىلىق بەرمەيدۇ ۋە ئالى تەبىەت پەسىلىك ماكانىنى تۇتماقنى كۆڭلى كوتەرمەيدۇ.

گەر كىشى ھېممەت بىلەن قويماس قەدەم،
يۇقۇرى چىقماق ئاڭا بولماس بەھەم.
بول ئىگىز تا كورگۇدەك ئاينىڭ يۈزىن،
ئىستىمە قۇدۇق تېگىدىن غەم سۇيىن.

ــ سېنىڭ كاللاڭغا كىرىۋالغان قۇرۇق خىيال ۋە قۇرۇق ئارزۇ بىلەن ھېچنەرسە ۋۇجۇدۇقا چىقمايدۇ. بۇ ھەۋىسىڭنىڭ قازىنى تەمەننا بىلەنلا قاينىمايدۇ ۋە لازىمەتلىكلىرى تەييار بولمىسا ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ. چۈنكى مۇقەددەسى بولمىغان ھېچقانداق نەتىجە

بولمايدۇ، ـ دەپتۇ سا.

يېتەلمەسسەن ئۇلۇغلۇقنىڭ ماقامىغا،
تەييارلىماي ئۇلۇغلۇقنىڭ ئەسۋابىنى.

ـ قۇۋۋەتلىك چاڭگىلىم ئۇلۇغ دولەت پەيدا قىلىشىمغا ياخشى مەدەتكار بولالايدۇ، ـ دەپتۇ قارچۇغا، ـ ھەيۋەتلىك تۇمشۇغۇم يۇقۇرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشىمگە ياخشى ۋاستە بولالايدۇ. شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ئۇمۇ ھىممەت بىلىگىنىڭ زوردىدىن شاھلىق ئارزۇسىنى قىلدى، ئاخىرى نازۇ ـ نېمەت لىباسلىرى ۋە سەلتەنەت بىزەكلىرى بىلەن زىننەتلەندى.

ـ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ سا.

ـ بۇرۇنقى زاماندا بىر كاسىپ بار ئىكەن، ـ دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ قارچۇغا.

شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھىكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا ناھايىتى نامرات بىر كاسىپ بار ئىكەن. ئۇ بالا ـ چاقىلىرىنى بېقىش ئۈچۈن بەكمۇ قىينالغانلىغىدىن دەۋر ۋاراقلىرىدىن ھەرگىز شاتلىق خەتتىنى ئوقۇيالمايدىكەن. ھۇنەرنىڭ تاپاۋىتىدىن بالا ـ چاقىلىرىنىڭ خەرجىگە تۇشلۇقتىن ئارتۇق پايدا ئالالمايدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە خۇدا ئۇنىڭغا دولەتمەن بولىدىغانلىغى پىشانىسىدىن بىلىنىپ تۇرغان، ھەشەمەت ئالامىتى چېھرىسىدىن جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر ئوغۇل ئاتا قىپتۇ.

ئۇ ئىدى خۇش چىراي مۇبارەك تەلەت،
سائادەت بېغىدىكى زىبا كوچەت.

ئۇنىڭ قەدىمىنىڭ بەركىتىدىن ئاتىسىنىڭ ھالى روناق تېپىپ، كەسپى كارى راۋاجلىنىپ، تاپاۋىتى خىراجىتىدىن ئېشىپ قالغۇ-دەك ھالغا يېتىپتۇ. ئاتىسى "ئۇنىڭ ئايىغى ياراشتى" دەپ بىلىپ، ئۇنىڭغا قولىدىن كېلىشچە تەربىيەت قىلىشقا كىرىشىپتۇ. لېكىن ئوغۇل تىلى چىققاندىن باشلاپ سوز قىلسىلا ئوق ۋە يادىن سوز-لەيدىكەن، قالقان ھەم شەمشەر ئويناىدىكەن. ئۇنى قانچە قېتىم مەكتەپكە ئاپىرىپ بەرگەن بولسىمۇ، مەكتەپتىن قېچىپ ئۇ-رۇش - تالاش بولىدىغان مەيدان تەرەپكە بارىدىكەن. ئەگەر خەت تەلىم بەرسە "ا" نى نەيزە، "ر" نى قىلىچ، "م" نى گۇرزغا ئوخشىتىدىكەن. ھەرقاچان قىلىچۋازلىق مەشقىدىن چاھانگىرلىك ھەرپىنى ئوقۇيدىكەن ۋە دائىم "سەپەر" دىگەن خەت يېزىل-سا "مەملىكەتنى قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن قىلىنىدىغان يۇرۇش" دەپ مۇتالىئە قىلىدىكەن.

قىلاتتى "ح" نى كورسە سەپەر گۇمان،
"ئېلىپ" نى بىلىپ ئوق "يا" نى كامان.

ئۇ شۇنداق قىلىپ گودەكلىكتىن ئوسۇپ بالاغەتكە يېتىپتۇ. بىر كۈنى ئاتىسى ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئوغلۇم، مېنىڭ ھەممىتىم سەن ئۈچۈن، ياشلىق دەۋرى گودەكلىك ۋاقتىغا ئوخشىمايدۇ. سېنىڭ ئەھۋالىڭ بەتلىرى-دىن شوخلۇق ۋە ھەۋەسنىڭ ئەسىرىنى روشەن كورۈۋاتىمەن. شۇڭا ئەندىشىلىك نەپسى سېنى شەھۋەت مەلىسىگە تاشلاشتىن بۇرۇن، ساڭا خوتۇن ئېلىپ بەرسەم دەيمەن. ھالىمىزغا چۈشلۇق توي جابدۇغىمۇ تەييارلاپ قويدۇم. ئەمدى بىزگە مۇناسىپ كەل-گۈدەك بىر قىز تېپىلسا، نىكاھىڭغا ئېلىپ بېرىمەن. بۇنىڭغا قان-داق قارايسەن؟

ــ ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا، ــ دەپتۇ ئوغۇل، ــ ئوزەم خالايى-

دىغان خوتۇننىڭ جابدۇغى ۋە ھەققى مەھرىنى ئۇزەم تەييار قىلىپ بولدۇم. بۇ تۇغرىدا سىلەرگە ھېچ ئېغىرلىق سالمايمەن ھەم سىلەردىن ماڭا ھېچقانداق مەدەت ۋە ياردەم كېرەك ئەمەس.

ــ ھەي ئوغۇلۇم، ــ دەپتۇ ئاتىسى، ــ مەن سېنىڭ ھالىڭنى ياخشى بىلىمەن، سەندە ئۇزلۇكسىز تەييار قىلغىلى پۇل ۋە مال يوق ئىدىغۇ؟ توي جابدۇغى راسلىدىم دەيسەن، ئۇنى نەدىن تاپتىڭ ۋە كىملىككە كىمنى كۇزلىدىڭ؟

ئوغلى بۇنى ئاڭلاپ ئويىگە كىرىپ، گۇزەللەرنىڭ كوز تەگكىدىن يۇز ھەسسە قانخورراق ۋە ياقۇت لەۋلىكلەرنىڭ چىشلىرىدىن مىڭ دەرىجە يالتىراق بىر شەمشەرنى ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ مەن ھاكىمىيەت كىملىرنى قولۇمغا كەلتۈرىمەن ۋە سەلتەنەت قىزىنى نىكاھىمغا ئالىمەن. ئۇنىڭ تويلۇغى ۋە ھەققى مېھرى ئۈچۈن مانا شۇ ئوتكۇر شەمشەردىن ياخشىراق نەرسە يوق.

بەختۇ دولەتنى ئەسلا خوشلىماس كىشى يوقتۇر،
ھاكىمىيەت كىملىرنىڭ مېھرى تېغ بىلەن ئوقتۇر.

چۈنكى ئۇ باھادىرنىڭ ھىممىتى پادىشالىقنى قولغا ئېلىشتا ئىكەن. نەتىجىدە پات پۇرسەتتە تېغ زەربى بىلەن پۈتۈن يۇرتنى تەسەرۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ ۋە ھىممىتى ئۇستۈن بولغانلىغىدىن سەلتەنەت دەرىجىسىگە يېتىشىپتۇ.

ئالالمىغاي كىشى ھېچ ۋاقىت پادىشالىق قىزىنى،
قىلمىسا مېھرى ھەققى ئاڭا شەمشەر گوھىرىنى.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ئاللاتالا ئوزى ئىنايىتى بىلەن دولەتكە ئىگىدىشكۈدەك كۈچ ـ قۇۋۋەتنى ماڭا بېرىپتۇ؛ تەۋپىق يار بولۇپ سائادەتمەنلىك ئىشىگى مېنىڭ يۇزۈمگە ئېچە ـ

لىپتۇ. ئۇمتۇارمەنكى، پات پۇرسەتتە تىلگەن ئارزۇيۇمغا يېتىپ، مۇرات قولىنى مەقسەت بويىنىنگ ۋىسالىغا يەتكۈزىمەن. ئەمدى، مەن باشقىلارنىڭ ئەپسانە سوزلىرى ۋە ئەپسۇنلىرى بىلەن بۇ ئىشىمنى تاشلىمايمەن ۋە ئۇزەمنى بۇ خىيالدىن باشقا پىكىرگە باشلىمايمەن. باشقىلارنىڭ مالامەت قىلىشى بىلەن بۇ خىيال كالـ لامدىن كەتمەيدۇ.

سا ئۇنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاپ: بۇ ئالى ھىممەت قۇشـنىڭ ھىلە رىشتىسى بىلەن توزاقتا ئىلىنمايدىغانلىغىنى، ھىكرى ۋە ئالـ دام بىلەن قولغا چۈشمەيدىغانلىغىنى چۈشىنىپ، نائىلاج ئۇنىڭ سەپەرگە چىقىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ، لېكىن ئۇنىڭ كوكسىگە پەـ راق ئەلىمى ئورناپتۇ.

قارچۇغا سانىڭ بالىلىرى بىلەن خوشلىشىپ، ئۇۋۇسىدىن چىققان پېتى سايراھەتنى باشلاپتۇ ۋە بىرەر سائەتتىن كېيىن بىر تاغ بېشىغا ئوزىنى ئاپتۇ. ئۇ ھەر تەرەپكە كوز سېلىپ تاماشا قىلىپ يورغىلاپ يۇرگەن بىر كەكلىكنى كورۇپ قاپتۇ. كەكلىكنىڭ سايراشلىرىنىڭ ساداسىدىن تاغ ئىچى ياڭراپ كەتكەن ئىكەن. قارچۇغا كەكلىكنى ئوۋلاشقا كوڭلى تارتىۋاتقانلىغىنى سېزىپ، بىر ھەمىلە بىلەن ئۇنىڭ كوكسىنى يېرىپ ھەپسىلىسىنى پېرقىپتۇـ دە، گوشىنى يەپ كورۇپ باقسا شۇنداق تاتلىق ئىكەنكى، ئۇ گوشىنىڭ لەززىتى ھايات شەرۇتى بىلەن باراۋەر ۋە مەزىسى جەننەت نازۇـنېمەتلىرىدەك تاتلىق بولۇپ، ئۇ ئوز ئومرىدە ئۇنـ داق ئىسىل گوشنى يەپ باقمىغان ئىكەن.

قارچۇغا ئوز ئوزىگە شۇنداق دەپتۇ: "سەپەرنىڭ پايدىسى شۇ بولدىكى، مانا بىردەمدىلا تېتىقسىز غىزالاردىن قۇتۇلۇپ، شۇنـ داق ئىسىل تاتاملار بىلەن لەززەت تاپتىم ۋە تار، قاراڭغۇ ئۇـ ۋىدىن قۇتۇلۇپ، ھىممىتى يوق تۇققانلاردىن ئۇزۇلۇپ، بۇنداق ئىگىز يەرگە يېتىشتىم. بۇ تېخى مېنىڭ ئېرىشىدىغان دولەتـ سائادىتىمنىڭ دەسلەپكى قەدىمى. بۇنىڭدىن قارىغاندا، بۇندىن كې

يىن تېخىمۇ ئوبدان ئىشلار غايىپ بايىاۋاندىن شاھادەت تەخـ
تىگە چىقىدىغان ئوخشايدۇ. تەقدىر ئوز پەردىسى ئىچىدىن يەنە
قانداق نازۇ - نېمەتلەرنى چىقىرارىكىن".

شۇنداق قىلىپ، قارچۇغا بىرنەچچە كۈن شۇ ئەترايتا خوشاللىق
بىلەن ئۇچۇپ يۈرۈپ، كەكلىك ۋە چىل ئوۋلاپتۇ. بىر كۈنى ئۇ
تاغ ئىتىگىدە ئوۋ قۇشلىرىنى ھەر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ شىكار قىلىپ
يۈرگەن بىر توپ ئاتلىق ئادەملەرنى كورۈپتۇ.

شىكار ئۇچۇن چېلىنغاندەك بولدى ناغرا،
ئۇچۇپ قۇشلار قىلدى جەۋلان شىكار ئارا.
قەھرى بىلەن قارچۇغىمۇ ئۇچۇپ ئىگىز،
ئوۋ بېشىدا تىرناغىنى ئەيلىدى تېز.
قىلدى لاچىن شىكار ئارا تالان تاراج،
چولدە كەكلىك ياكى قىرغول قالمىدى ھېچ.

بۇ كىشىلەر شۇ يۈرتىنىڭ پادىشاسىي بىلەن بىللە ئوۋغا
چىققان مۇلازىملار ۋە چېرىكلەر بولۇپ، ئوۋ ئوۋلاپ شۇ تاغ قې-
شىغا كېلىپ قالغان ئىكەن. شۇ ئەسنادا، پادىشا ئوز قولىدىكى
قارچۇغىنى بىر قۇشقا ساپتۇ. لېكىن پادىشانىڭ قارچۇغىسى ئۇنى
ئېلىشتىن بۇرۇن ھېلىقى ئالى ھىممەت قارچۇغىمۇ ئۇنى ئالغىلى
كەلگەن بولۇپ، پادىشانىڭ قارچۇغىسىنىڭ ئالدىدىن ئۇ قۇشنى
ئېلىۋاپتۇ. ئۇنى كورگەن پادىشا ئۇنىڭ تېز ئۇچۇشى ۋە چاق-
قانلىغىغا ئىچى كويۇپ، شۇ زامان ئۇنى تۇتۇشقا پەرمان بېرىپتۇ.
ئۇستا ئوۋچىلار ئەپچىل ھىلىلەر بىلەن توزاق قۇرۇپ، دام ھال-
قىسىنى ئۇنىڭ كىكىرتىكىگە ئىلىندۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئو-
زىنىڭ ھىممىتىگە ياردىشا، پادىشاغا خىزمەت قىلىش شەرىپىگە
مۇيەسسەر بولۇپتۇ ۋە ئوز بەختىنىڭ مەدىتى بىلەن پادىشانىڭ
قولىنى تەخت قىپتۇ. ئەگەر ئۇ سانىڭ ئۇۋىسىدا تۇرۇپ قالغان

بولسا ۋه سەپەر قىلىپ دەشتى - بايا‌ۋان ۋه ئەتراپ جاھانىي سەيـ
لە قىلمغان بولسا، ئۇنىڭ بۇ دەربجىگە يېتىپ، بۇنداق مەرتىۋەـ
لە گە چىقالىشى ناتايىن ئىدى.

سەپەردە كىشىگە يۇقۇرى مەرتىۋە ۋه ناھايىتى كوپ مەنپەئەت
ھاسىل بولىدىغانلىغىنى ۋه سەپەر ئارقىلىق كىشى تەھتى سەرا يا‌ـ
يا‌ۋانىدىن ئەرشى ئەلا گۇلىستانىغا يېتەلەيدىغانلىغىنى ئىسپاتلاش
ئۈچۈن بۇ مسالنى كەلتۈردۇم.

سەپەر ياخشى بىر مۇبارەك ئىش ئىرۇركى،
تاپقىسىدۇر ئۇنىڭدىن ئەل كوپ مەنپەئەت.
سەپەر قىلساڭ يېتەرسەن ئوز مۇرادىڭغا،
تېپىپ يەرسەن سەپەردىن كوپ نازۇ - نېمەت.

دابىشلىنىڭ سوزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، يەنە بىر ۋەـ
زىر ئالدىغا كېلىپ تازىم قىلىپ، ھورمەت رەسمىنى بىجا كەلـ
تۈرۈپتۇ ۋه شۇنداق دەپتۇ:

ــ خۇدانىڭ سايىسى بولغان ھەزرىتى شاھىنشاھى ئالەمنىڭ سەـ
پەرنىڭ پايدىسى توغرىسىدا سوزلىگەنلىرىنىڭ ھەممىسى راست ۋه توغرا
ئىكەنلىگىگە ھىچقانداق شەك - شۇبھىمۇ يوق. ئەمما پېقىر قۇللىرد‌ـ
نىڭ ئېسىگە شۇ نەرسە كېلىۋاتىدۇكى، پادىشا بىر مەملىكەتنىڭ
چوڭى بولغانلىقتىن، پۇتۇن ئالەم ئەھلىنىڭ راھىتى پادىشالارنىڭ
سالامەت بولۇشىغا باغلىقتۇر. پادىشاھى ئالەمنىڭ سەپەر مۇشەققەـ
تىنى ئىختىيار قىلىپ، ئىشرەت ئويىدىن مېھنەت بايا‌ۋىنىغا سىلـ
جىشى ھىكمەتتىن يىراقتەك قىلىدۇ.

ــ مۇشەققەتكە چىداش ئەرنىڭ ۋه شىرنىڭ ئىشى. پادىشا‌ـ
لارنىڭ ئەيش - ئىشرىتىنىڭ ئىتىگىگە مۇشەققەت تىكىنى چاپلاشمەـ
سا، پۇقرالارغا پاراغەت گۇلىستانىدا مېھنەت گۇلى ئېچىلمايدىغانلىغى
شۇبھىسىزدۇر. پادىشالارنىڭ ھىممىتىنىڭ پۇتى بالا - قازا بايا‌ۋا‌ـ

نىغا قەدەم قويمىسا، تىنچسىز دەرۋىشلەر بېشىنى راھەت ياستۇغىغا قويالمايدۇ.

ئەگەر سەن تىلسەڭ ئوز راھىتىڭنى،
ئارام ئالالماس يۇرتۇڭدا ھەچكىم.

ئالىلاتائالانىڭ بەندىلىرى ئىككى قىسىم بولىدۇ: بۇنىڭ بىرى، پادىشالار بولۇپ، ئۇلارغا پەرمان يۈرگۈزۈش ۋە مەملىكەتنى باشقۇرۇش ئىشلىرىنى بەرگەن؛ يەنە بىرى، پۇقرالار بولۇپ، ئۇلارغا خاتىرجەملىك ۋە راھەتتە ياشاش شەرىپىنى بەرگەن. بۇ ئىككى تائىپەنىڭ ئەھۋالى بىر كىشىدە جەم بولالمايدۇ، ياكى راھەتنى ئىختىيار قىلىپ، ئىززەت يۈزىنى تاپماق كېرەك، ياكى مۇشەققەت تارتىپ دولەت مەرتىۋىسىنى تاپماق كېرەك.

كىشىكىم راھەتتىن تاشلاپ مۇشەققەت ئىختىيار ئەيلەر،
قىلۇر دەۋران ئۇنى ئەھلى زامانە ئۇستىگە سەرۋەر.
چىمەندە پادىشا بولماقنى گۇل ياخشى بىلۇر، يەنى،
ئاشۇ نازۇكلۇغى بىرلە تىكەندىن ئەيلەرمىش بىستەر①.

ھوكۇمالار: "مۇشەققەت تارتماق ئۇلۇغلۇق تاپماقنىڭ ۋاستىسىدۇر" دەپ ئېيتىشقان. تىرىشىش تەلەپكار كىشىنى بەخت مەنزىلىگە يەتكۈزىدۇ، جەددى جەھەت باياۋانىنى كەزمەك مەقسەت جامالىنى كورۇشكە سەۋەپ بولىدۇ. مۇشەققەت تۇلپارغا مىنمەي تۇرۇپ مەنپەئەت ھوسۇلىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ.

پادىشالىق كەمىرىنى باغلىيالماس ھەچقاچان،
راھىتىنىڭ يوتقىنىدا ئۇخلىغان ھەر بىر كىشى.

① بىستەر ــ ئۇزۇن كورپە.

ئەگەر ھەر بىر كىشى ھىممەت مەيدانىدا تىرىشچانلىق بايرىغىنى ئىگىز كوتەرسە ۋە جاپاغا چىداپ، راھەت - پاراغەتتىن ئۆزىنى تارتسا، باشقىلاردىن تېزرەك مەقسەتكە يېتىدۇ ۋە مۇرادىنىڭ كوزىگە مەقسەدى ئوز يۇزىنى كورسىتىدۇ. مەسىلەن، يولۇاس شاتلىق ماكانىغا پادىشا بولماق ئارزۇسىنى قىلغان ئىدى، ھەركىتىنىڭ بەركىتىدىن ئويلىغىنىغا ئېرىشىپ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە، مەقسەدىنىڭ چېھرىسىدىن تەخىر نىقابى چۈشتى ۋە ئۇمىت قولى مۇرادىنىڭ ئىتىگىگە يېتىشتى، — دەپ ئوز مەقسەدىنى شەرھىلەپتۇ دا - بىشلىم شاھ.

بۇنى ئاڭلىغان ۋەزىر دەرھال سوراپتۇ:

— ھېلىقى يولۇاسنىڭ ۋەقەسى قانداق ئىش ئىكەن؟

— بەسرە دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دابىشلىم شاھ.

يولۇاس بالىسىنىڭ ھىكايىسى

— بەسرە دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ، بىغايەت خوش ھاۋالىق، تاغلىرى نايىتى گۈزەل، كىشىنىڭ كوڭلىنى ئاچىدىغان سۈزۈك بۇلاق سۇلىرى ھەر تەرەپتىن ئېقىپ تۇرغان، جان بېغىشلىغۇچى شامالىرى ھەر تەرەپتىن ئۇرۇپ تۇرغان بىرماكان ئىكەن.

دەرەخلەر بارچىسى زىبا ۋە مەرغۇپ،
تىزىلغان شاخلىرىدا مۇلەر خوپ.
سەرۇى بىلەن تۇبى بولۇپ سەرەپراز،
گۈزەللەردەك قىلاتتى ئىشۋەيۇ ناز.
ئېرىقلاردا ئاقاتتى سۈزۈك سۇلار،
ئايان بولغان گۈلشىنده گۈزەل گۈللەر.

ناھايىتى گۈزەل ۋە پاكىزە بولغان بۇ جاينى شاتلىق تېخى دەپ ئاتىشىدىكەن. ئۇ تاغنىڭ چوڭى بىر يولۇاس بولۇپ، ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ يۈرەكلىك شىرلارمۇ ئۇ تەرەپكە قەدەم قويالمايدىكەن ۋە ئۇنىڭ سالاپىتىدىن ئۈركۈپ ياۋايى ھايۋانلار ۋە چەرەندىلەرمۇ ئۇ تاغدا ياشاش خىيالىنى كۆڭلىگە كەلتۈرەلمەيدىكەن.

ئۈزاتسا چاڭگىلىنى ھەر تەرەپكە،
چۈشەر ئىدى پەلەك شىرغا لەرزە.
ئەگەر ھەر يولدا ئۇ ئولتۇرسا بىردەم،
بارالمايتتى ئۇياڭغا خەلقى ئالەم.

شۇ تاغدا ئۇ ئەنە شۇنداق دەۋران سۈرىدىكەن ۋە تاغدىكى بارلىق جانۋارلارغا ھوكۈمرانلىق قىلىدىكەن. ئۇ يولۋاسنىڭ بىر بالىسى بار بولۇپ، پۈتۈن ئالەمنىڭ روشەنلىگىنى بالىسىنىڭ جامالىدىن دەپ بىلىدىكەن ۋە كوزىنىڭ يورۇقلۇغىنى بالىسىنىڭ دادارغا قارىغانلىقتىن دەپ گۇمان قىلىدىكەن. ئۇنىڭ بىردىن - بىر قەستى: "بالام كامالغا يېتىپ، ئاغزى ۋە چاڭگىلىنى پەرەندە ۋە چەرەندىلەرنىڭ قېنىغا بويىيالسا، بۇ تاغنىڭ سەردارلىغىنى ئۇنىڭقولىغا بېرىپ، قالغان ئۆمرۈمنى قانائەت ئويىدە پاراغەت بىلەن ئوتكۈزسەم" دەيدىكەن. تېخى ئۇنىڭ خىياللىرىدىن مۇرات مۇئەسسىنىڭ چېچىگى ئېچىلماي، ھايات بېغىنىڭ مۇئەللىرىنى ئەجەل بۇلاڭچىسى خازان قىپتۇ. يەنى بۇ يولۋاس ئەجەل شىرىنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار بوپتۇ. بۇرۇندىن تارتىپ بۇ تاغنىڭ ئارزۇسىنى يەيدىغان ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى ئۇ تاغنى ئىگەللەشكە قەست قىلىشىپتۇ. يولۋاس بالىسى ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىغىنى بىلىپ، تاغنى تاشلاپ تەركى ۋەتەن بولۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ياۋايى ھايۋانلار ئارىسىدا چوڭ ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چوڭ بىر قانخور قېرى شىر بار ئىكەن. ئۇ ھەممىسىگە غالىب

لىپ كېلىپ، شاتلىق تېخىنى ئۇز تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ. يولۇاس بالىسى بولسا بىرنەچچە كۈن تاغلار ۋە باياۋانلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، باشقا بىر تاقتا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە تاغدىكىلەرگە كۆكلىدىكى خاپىچىلىقلارنى بايان قىلىپ، ئۇلاردىن بۇ ئىش خۇسۇسىدا مەدەت تىلەپتۇ. لېكىن ئۇلار ئۇ تاغدا چوڭ قېرى شىرنىڭ بارلىغىنى ئاڭلاپ، يولۇاس بالىسىغا مەدەت بېرىشنى ماقۇل كۆرۈشمەپتۇ.

ــ ھەي بىچارە، ــ دېيىشىپتۇ ئۇلار، ــ سېنىڭ ماكانىڭنى بىر شىر تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپ بولۇپتۇ. ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن ئۇ تاغ ئۇستىدىن قۇشمۇ ئۇچالمايدۇ. ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ئۇ تاغ قېشىغا پىلمۇ بارالمايدۇ. بىزدە ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش قىلغۇدەك قۇۋۋەت يوق. سەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرۇپ جەڭ قىلالمايسەن. بىز كۆكلىمىزدە مۇنداق مەسلىھەتنى ماقۇل كۆردۇق: سەن ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتىپ بېرىپ، ئىخلاس بىلەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغىن. ئەگەر بىر كىمنىڭ جەڭ قىلىشقا كۈچى يەتمىسە، خىزمەت قىلغىنى ياخشى. دېمەك سەن ئۇنىڭ بىلەن مادارا قىلغىن. ئۇزرە قويغىن.

يولۇاس بالىسى شىرنىڭ دەرگاھىغا بېرىپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلسا ياخشى بولىدىغانلىغىنى ئويلاپ، بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۈپتۇ ــ دە، ئۇز دىيارىغا قايتىپ كەپتۇ ۋە يېقىنلىرىدىن بىرىنى ۋاستە قىلىپ شىرنىڭ خىزمىتىگە كىرىپتۇ. ئۇ شۇنىدىن تارتىپ خىزمەتكارلىق ئىتتىگىنى ساداقەت بىلىگە شۇنداق مەھكەم قىستۇرۇپتىكى، بىر سائەت ئۇنىڭ ھوزۇرىدىن يىراق كەتمەيدىكەن ۋە بىر پەسمۇ ئۇنىڭ خىزمىتىدىن غاپىل قالمايدىكەن. شۇنداقلا ئۇ ئىش ئۈگىنىشكە بەكمۇ تىرىشىدىكەن. نەتىجىدە ئۇنىڭغا بارغانسىرى شىرنىڭ ئىلتىپاتى زىيادە بولۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن باشقا دوستلار ئەركانلىرى ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىشقا باشلاپتۇ.

ئەگەر كىشى تىرىشچان بولسا قانچە،
بولغىسىدۇر دولىتى ئىگىز شۇنچە.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، شىرغا يىراق بىر تاققا زورۇر بىر ئىش ئۈچۈن بېرىپ كېلىشكە توغرا كەپتۇ. شۇ كۈنى ھاۋا ناھايىتى ئىسسىپ كەتكەن، يەر ۋە ئاسمان تونۇرىدەك تاۋلىنىپ تۇرغان، تاغ ۋە دالا شىشىگەرنىڭ كورىسىدەك قىزىغان، ھارارەتنىڭ كۈچىدىن جانۋارلارنىڭ ئۇستىخىنى ئىچىدىكى يىلىگىمۇ قايناپ كەتكەن، دەريا ئىچىدىكى سەرتانلارمۇ ① خۇددى قازانىدىكى بېلىقتەك قورۇلۇپ كەتكەن ئىكەن.

بولسا بۇلۇتلار ئارا سۇ بىر تېمىم،
بولار ئىدى، بىر تېمىم ئۇتلۇق يېغىن.
ئۇچسا پەرۋانە ئەگەر، ئۇتلۇق چېقىن،
كويدۇرەر ئىدى قاناتۇ قۇيرۇغىن.
ئىنتايىن بەك قىزىغاچ ئۇ ئاپتاپ،
بولار ئىدى تابىدىن ئالەم كاۋاپ.

شىر ئوزىچە ئويلاپ قاپتۇ: "بۇنداق قىزىغان ھاۋادا، دەريا تېگىدىكى گوھەرلەرمۇ سەدەپنىڭ ئىچىگە كىرىپ سايىداۋاتقاندۇ، ھەتتا سەمەندەرمۇ ئاپتاپ ئىسسىغىنىڭ قورقۇنچىدىن سىرتقا چىقالماي ئۇتنىڭ ئىچىدە ياتقاندۇ؟ مۇشۇنداق بىر چاغدا بۇ ئىشنىڭ چىقىپ قالغىنىنى قارىمامدىغان. مۇلازىملىرىمدىن قايسىسى بېرىپ ئىشىمنى ئورۇنلاپ كېلەلەر؟". بۇ ئەسنادا يولۋاس بالىسى مۇلازىملارنىڭ سەپىگە كىرىپ، شىرنىڭ خىيال سۈرۈپ قالغانلىغىنى كورۈپ، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭ تەپەككۇرىنىڭ ماھىيىتىنى ئۇقۇپ، ئەشۇ مۇھىم ئىشنى ئورۇنلاپ كېلىشكە ۋەدە بېرىپ ئىجازەت ئالغاندىن كېيىن، بارلىق مۇلازىملار بىلەن يولغا چىقىپ،

① سەرتان — راك، قىسقۇچباقا.

چۇش ۋاقتى بىلەن ئۇ تاققا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ يەرددكى ئىشنى پۈتكۈزۈپ، سەرانجام قىلىپ بولغاندىن كېيىنلا قايتماقچى بولغان ئىكەن، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ كەلگەن مۇلازىملار ھەممىسى بىرلەشىپ ئۇنىڭغا ئەرز قىلىشىپتۇ:

ــ بۇنداق قاتتىق ئىسسىقتا ھىلىمۇ شۇنچە كوپ يول باسقۇق. خۇداغا شۈكرى، ئىشىمىز پۈتتى. سىزنىڭ پادىشاغا ھەممىدىن بەك يېقىن ئىكەنلىگىڭىز بىزگە مەلۇم. بىرەر سائەت سايىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇرسىڭىز نىمە بولىدۇ؟

بولۇپ ئىش غېمىدىن خالى، پاراغەت ئەيلىگىن بىر پەس،
جاھانىنىڭ ئىشلىرى ھەرگىز بەل تىكلەشكە پەيت بەرمەس.

مېنى پادىشاغا يېقىن قىلغان مېنىڭ پادىشانىڭ قېشىدا كوتەرگەن تىرىشچانلىق بايرىغىدۇر، ــ دەپتۇ يولۋاس بالىسى كۈلۈپ، ــ شۇڭا سۈسلۇق ۋە بوشاڭلىق بىلەن بۇ بايراقنىڭ بېشىنى توۋەن قىلىشىم ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس. ئەگەر كىشىنىڭ سەل-پەل ئەقلى-ھوشى بولىدىغان بولسا، مۇشەققەت بىلەن پۈتتۈرگەن ئىمارەتنىنى بىپەرۋالىق بىلەن بەربات ۋە ئاسانلىق بىلەن ۋەيران قىلمايدۇ. بىلمەك كېرەككى، رەنج-مۇشەققەتكە چىدام بەرمەي تۇرۇپ، زەر-گۈۋھەر خەزىنىسىگە يەتمەك مۇمكىن ئەمەس ۋە ئىكەن جاپاسىنى چەكمەي تۇرۇپ، گۈلزار تاماشاسى قىلماق ئاسانغا چۈشمەس.

مەقسەدگە يەتكۈسىدۇر ئۇ كىشى،
گەر بالالار ئوقىغا بولسا سىپەر؛
كەلمەس ئاسانلىق بىلەن قولغا مۇرات،
رەنجى چەكمەي، قان يۇتۇپ كويمەي جىگەر.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار سەپەردىن يېنىپ، شىر دەرگاھىغا كەپتۇ، يولۋاس بالىسىنىڭ خىزمەتكە ناھايىتى بەك تىرىشچانلىغىنى ۋە

ئەشقا ئالدىراپ راھەت - پاراغەتتىن كەچكەنلىگىنى مۇلازىملار شىرغا بىر بىرلەپ يەتكۈزۈپتۇ. شىر ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ ۋە:

— يولباشچىلىق ۋە پادىشالىق دېگەن مانا مۇشۇنداق ئوز خاتىرجەملىگىنى ئۇنىتۇپ، پۈقرالىرىنى خاتىرجەم قىلالايدىغان كىشىگە يارىشىدۇ،— دەپتۇ- دە، يولۋاس بالىسىنى قېشىغا چاقىرىپ، ئىزھەت- ئىكرام بىلەن، شاتلىق تېخىنىڭ سەردارلىغىنى بېرىپتۇ ۋە ئامانەتنى قولىغا تاپشۇرۇپ، ئاتىسىنىڭ ئورنىغا پادىشالىق قىلىپ كوتىرىپتۇ.

شاھ ئەگەر تەخت ئۈستىدە راھەت سۈرەر،
مەملىكەتنىڭ ئەھلىدىن تىنچلىق كېتەر.
بولسا شاھ تۆۋرۈك مۇشەققەت ئوردىسىغا،
يەتكۈسى تىنچلىق - ئارام پۈقراسىغا.

— بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، — دەپ سوزىنى داۋام قىلىپتۇ پادىشا.— ھېچقانداق كىشى سەئى سەۋەپ قىلمىسا، مۇرات ئاپتۇشى ئۇمىت شەرقىدىن كوتىرىلمەيدۇ. ھەركەت قىلماي تۇرۇپ كىشى ئۇمىت مۇقەددەسىدىن ھوسۇل نەتىجىسىگە ئېرىشمەيدۇ.

قولىغا كەلمەس مالۇ دۇنيا، رەنجى مېھنەت چەكمەگۈنچە،
ھاسىل بولماس مۇرات - مەقسەت سەئى سەۋەپ قىلماغۇنچە.

مېنىڭ سەپەر قىلىشتىكى مەقسىدىم ئىلىم تەلەپ قىلىش بولغاچقا، رەنجى مۇشەققەت قورقۇنچىسى بىلەن رايىمنى يانىدۇرمايمەن ۋە ئالى ھىممىتىم مىنگەن ئاتنىڭ تىزگىنىنى بۇنداق سەۋەپلەرتۇپەيلىدىن ھەرگىز كەينىگە بۇرىمايمەن.

بېشىم كەتكەي بۇ سەۋادىدىن، بۇ سەۋدا كەتمىگەي باشتىن،
جاپانى كىم تولا چەكسە جاۋاھىر ئالغاي ئۇ تاشتىن.

شۇڭا بۇ ئىشقا مەھكەم ئىرادە باغلىغانلىغىم ئۈچۈن، سەپەردىن كېلىدىغان زىيان- زەخمەت ۋە جاپا- مۇشەققەتكىمۇ چىدىماقلىغىم لازىمدۇر.

شاھ يۈرۈش باشلاپ ئەگەر قويسا ئۇزەڭگە ئاياق،
ھېچ ئەجەپ يوق كەتسە شۇ ئان چەرخ تولىدىن تىزگىنى.

ۋەزىرلەر ئۇزلىرىنىڭ قىلغان نەسىھەتلىرى پادىشاغا ماقۇل كەلمىگەنلىگىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ رايىغا بېرىپ، ھەممىسى سەپەر جابدۇغىنى قىلىشقا مەشغۇل بولۇشۇپتۇ ۋە سەپەرنىڭ قۇتلۇق بولۇشىنى تىلىشىپ قىلىشقان غۇلغۇلىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاسمانغا يەتكۈزۈپ، بۇ بەيتنى تەكرارلىشىپتۇ:

چىقتىڭ شاھىم سەپەرگە، خۇدا لۇتپى يار بولسۇن،
ئەۋلىيالار قىلسۇن نەزەر، لەشكەرلەر مادار بولسۇن.

شۇنداق قىلىپ، راي داېشىلىم مەملىكەت ھوقۇقى ۋە سىياسەت يۈرگۈزۈشنى دولەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدىن ئۇزىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولغان بىر كىشىگە تاپشۇرۇپ، پۈقرالارغا رەئىيە قىلىش ۋە يۇرتنى ياخشى باشقۇرۇش تۇغرىسىدا سەلتەنەت لىباسىغا ياراشقۇدەك بىر مۇنچە نەسىھەتلەرنى ئۇنىڭ قۇلىغىغا قۇيۇپتۇ.

ئىسكەندەرنىڭ ئەينىگىدۇر مەملىكەت،
كورگىلى يۈزۈڭنى سەن ئۇنىڭغا باق.
كۆرسىتەر چەھرەڭنى ئۇ بەكمۇ گۈزەل،
قىلساڭ زۇلۈم كىرىنى ئۇندىن يىراق،
سەن خەلقنى پەملىگىن مىسلى سەھەر،
سۇبھىدەم ئورغان نەپەستىن قىل ھەزەر.
ئېشىپ كېتەر مىڭ چەۋەندار ئوقىدىن،
ئاھىدىن ئوق ئاتسا بىر مەزلۇم ئەگەر.

ئۇ مەملىكەتنى مۇشۇنداق كۆركەم خاتىرجەم بولۇپ، بارلىق خاس خىزمەتكارلىرىنى ئېلىپ، سەرانىدىپ تېغىغا بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ. ئۇ خۇددى ئايدەك بىر مەنزىلدىن ئىككىنچى مەنزىلگە يېتىپ ھېكۈمدارلىقىنى ئاپتاپتەك شەھەردىن شەھەرگە سىلجىتىپ رېپتۇ. ئۇ يولدا ئۇچرىغان ھادىسىلەر ۋە كارۋانلارغا نەزەر سېلىپ، ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدىن تەجرىبىلەرنى ئېلىپ پايدىلىنىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ چول ۋە كوللەردىن ئوتۇپ، ئىسسىق ۋە سوغۇقنىڭ جاپالىرىنى تارتىپ ھېكۈمدارلىقىنى ئاخىرى سەرانىدىپ شەھەرگە يېتىپ كەلگەندە، پادىشانىڭ دىققىغا ئۇ دىيارنىڭ خۇش پۇراقلىرى كىرىپتۇ.

خۇش بۇيۇقنى ھەر كىشى بادى- سابادىن ھىدلىدى،
ئاشنا بويىنى يارۇ ئاشنادىن ھىدلىدى.

پادىشا سەرانىدىپ شەھىرىدە ئىككى - ئۈچ كۈن تۇرۇپ ھارمۇغىنى چىقىرىپتۇ. ئېغىر ۋە ئارتۇقچە يۈكلىرىنى شۇ يەردە قويۇپ، ئىككى- ئۈچ يېقىن مەھرەملىرىنى ئېلىپ، تاغ تەرەپكە قاراپ ھېكىپتۇ. تاغ ئۇستىگە چىقىپ قارىسا، بۇ تاغ شۇنداق ئىگىز ئىكەنكى، تاغ ئىتىگى ئاپىتاپ بېشىغا سايە سالغان ۋە تاغ چوققىسىنىڭ شولىسى مىرىخ يۇلتۇزىغا روشەنلىك يەتكۈزۈپ بەرگەن بىر تاغ ئىكەن.

پەلەك بىرلە ئۈچى تەڭلىك تالاشقان،
ئۇنىڭدىن كارۋىنىنىڭ بېشى ئاشقان.
گۈزەل ئىدى ئۇ تاغ خۇددى ئەتلەستەك،
پاقىرايىتتى ھەر بىر تېشى يۇلتۇزدەك.
ئايلانغۇچى پەلەك چاقى ئالدىدا،
كورۇنەتتى يېڭى ئۇنگەن كوك مايسا.

ئۇ تېراپتىكى ئورمانلىرى تۈرلۈك - تۈمەن رەيھانلار بىلەن بېزەلگەن ۋە بوستانلىرى باغى ئېرەمدەك دىلنىڭ زوقىنى تارتىدىغان گۈزەل ئىكەن.

باغلىغان گۈل باغلىرى سىلىگە زۇمرەتتىن كەمەر،
گۈلخىزارى ئەگمىدە يېشىل زەبەرجەتتىن لىباس.
بوستانى بۈيىدىن پىردەۋسىدىن كەلگەي نىشان،
سەرۋىسىن كورگەن كىشى قىلاتتى جەننەتنى قىياس.

دابىشلىم ئۇ يەردە ھەر تەرەپكە ھېكمەپ، تەۋرۈك جايلارنى تاۋاپ قىلىپ يۈرۈپ، شۇ ئەسنادا قاراڭغۇلۇغى كوز قارىچۇغىدەك قاپ - قاراڭغۇ غارغا نەزىرى چۈشۈپتۇ. پادىشا شۇ مەنزىلدە ئىستىقامەت قىلىدىغان شەيخىلەردىن سوراپ بىلىپتۇ: ئۇ غار قەلبى روشەن بىر ھەكىمنىڭ تۇرار جايى بولۇپ، ئۇ ھەكىمنى بىدپاي ھەكىم دەپ ئاتايدىكەن. ھىندى تىلىدا بىدپاي ① ھەكىم دىگەن سوز مېھرىۋان تەۋپ دىگەن بولىدىكەن، ئۇ ھەكىم دانىشمەنلىكنىڭ مىراجىغا يەتكەن، نۇتۇق نەپەسلىرىنى پەيزى غەلبىسى بىلەن زىننەتلىگەن، خالايىق سوھبىتىدىن ئوزىنى چەتكە ئالغان، ئازغىنا غىزاغا قانائەت قىلغان، دۇنيا ئالاقىسىدىن كوز يۇمۇپ، ئىبادەتتىن باشقىنى كورمىگەن، ناپاك پەيلىنىڭ خەشەكلىرىنى رىيازەت ئوتى بىلەن ئورتىگەن، كېچە- كۈندۈز بىدار بولغانلىقىدىن ھەچۋاقىت ئۇيقۇ چېھرىسىگە كوز قىرىنى سالمىغان ۋە ناھايىنى پەرھىزكار بولغانلىقىدىن جەننەت ئارزۇسىدىن باشقا سوزنى قۇلىقىغا ئالمىغان بىر ھەكىم ئىكەن.

---

① بەزىلەر بۇنى پىل پاي دەپ ئاتايدىكەن. بۇ ئىككى سوزنىڭ مەنىسى ئوخشاش بولسىمۇ، ھىندى لۇغىتىدە پىل پاي دىگەن سوز موتۇۋەرراقتۇر — ت.

پەيغەمبەر نۇردىن ئاينە ئىدى،
ۋۇجۇدى ئىلىمگە خەزىنە ئىدى.
قىسسە ئىدى سوزى ھەق رىزاسىغا،
باش ئەككەن ئىدى تەگرى قازاسىغا.

دابىشلىم ئۇنىڭ بىلەن مۇلاقات بولۇش ئارزۇسىدا، بىر پەس غار ئاغزىدا ساقلاپ تۇرۇپتۇ ۋە كوگۇل تىلى بىلەن ئۇ كامالەت ئىگىسىنىڭ قەلبىدىن كىرىشكە ئىجازەت تىلەپتۇ، ئۇ ھەكىم كوگ-لىمگە غايىپتىن كەلگەن ئىلھام بىلەن شاھنىڭ مۇرات-مەقسىدىنى بىلىپتۇ - دە: "كىرىڭ" دەپ ئاۋاز قىپتۇ.

كىردى شۇ دەم غار ئىچىگە شاھى ئادىل،
زىبۇ-زىننەت غارغا گويا بولدى ھاسىل.
پىر ئالدىدا تۇردى چەبدەس قولىن باغلاپ،
خىزمەت ئۇچۇن بولۇپ تەييار ئوزىن چاغلاپ.

پادىشا غارغا كىرىپ قارىسا، يالغۇزلۇق قەدىمىنى خىلۋەت ئالىمىگە قويغان، نازۇك نەپسىلەر مەيدانىدا ھەقىقەت تۇغىنى كوتەرگەن بىر بىرەھمەن① ئولتۇرغان ئىكەن. ئۇنىڭ ئادەملىك سۇرىتىدىن پەرىشتىلىك ئالامىتى جىلۋىلىنىپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ جىسمىنىڭ نەزاپىتى روھىنىڭ لاتاپىتىدىن نىشان بېرىپ تۇرۇپتۇ. راي پاراسەت بىلەن ئويلاپ، ئوز مەقسىدىنى ھاسىل قىلالايدىغان، ئوزىنى مۇرادىغا يەتكۇزەلەيدىغان كىشىنىڭ ئەشۇ ئىكەنلىگىنى جەز-مىلەشتۇرۇپتۇ- دە، ئاھايىتى ئەدەپ بىلەن ئۇنىڭغا تەكلىپ ھورمەت تازىمىنى بەجا كەلتۇرۇپتۇ. بىرەھمەن جاۋاپ سالام بىلەن ئىززەت- ئىكرام بىلدۇرگەندىن كېيىن، ئۇنى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن ھەزەر راھىتىنى تاشلىغانلىغى ۋە

① بىراھما دىنىدىكى كىشى.

سەپەر جاپاسىغا ئوزىنى باشلىغانلىغىنىڭ سەۋەپلىرىنى سوراپتۇ. دابىشلىم ئوزىنىڭ چۈش كورگەنلىگى، تاپقان خەزىنىسىنىڭ تەپسىلى ئەھۋالى ۋە خەزىنىدىن چىققان ۋەسىيەتنامىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن سەراندىپ تېغىغا كەلگەنلىگىنىڭ قىسقىسىنى باشتىن - ئاياق ئىزھار قىپتۇ. بىرەھمەن ئۇنى ئاڭلاپ تەبەسسۇم قىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— ئىلىم ۋە ھىكمەت تەلەپ قىلىپ، ھەممە مۇشەققەتلەرگە چىداپ، پۇقرالارنىڭ بەختى ۋە مەملىكەت ئەھلىنىڭ راھىتى ئۈچۈن سەپەر قىلىپ، بۇ يەرگە كەلگەن پادىشانىڭ ھممىتىگە ئاپىرىن!

بەللى! بۇنداق بولسا جاھاندارلىق،
پۇقرالارغا شەپقەت بىلەن يارلىق.
دەرەخكە ئەگەر قىلساڭ پەرۋىش،
ياخشىلىققىتىن دول بەرگۈسى يېمىش.

شۇنىڭ بىلەن، بىرەھمەن سىر - ئەسرار گوھەرلىرى ساقلانغان قۇتىچەنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ ۋە رايغا ھىكمەت جاۋاھىرلىرىنى چېچىپتۇ. ئۇنى ئاڭلىماق بىلەن رايىنىڭ قۇلاق سەدىپى دۇر-گوھەرگە تولۇپتۇ، ئۇلار بىر نەچچە كۈن ئەنە شۇ يوسۇندا سوھبەتلىشىپتۇ. سوزلەر ئارىسىدا ھۈشەڭ شاھنىڭ ۋەسىيەتنامىسى توغرىلىق سوز چىقىپ قاپتۇ- دە، دابىشلىم ئۇ ۋەسىيەتلەرنى ھەكىمگە بىر- بىرلەپ بايان قىپتۇ. بىرەھمەن بولسا ئۇ توغرىدىكى سوزلەرنى رايغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. راي ئۇنى كوڭلىنىڭ لەۋھەسىگە يېزىپ قالدۇرۇپتۇ.

«كەلىلە ۋە دىمنە» كىتاۋى راي ۋە بىرەھمەننىڭ سوئال ۋە جاۋاپلىرىغا دائىر مىساللاردۇر. بىز ئۇنى ئىلگىرى ئېيتقىنىمىز- دەك ئون توت باپ بويىچە بايان قىلىمىز.

بىرىنچى باپ

راست سۆزلۈك بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىگى توغرىسىدا

بىدپاي ھەكىمگە راي ئەزەم دانىشمەن شاھ شۇنداق دەپتۇ:

— بىرىنچى ۋەسىيەت: "ئەگەر بىر كىشى پادىشاغا يېقىن بولۇش شەرىپىگە ئېرىشسە، ئۇنىڭ تەكتۇشلىرى ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىپ، ئۇنىڭ ئابرويىنى توكۇپ، ھورمىتىنى تۆۋەنلەشتۈرۈشكە ھەركەت قىلىشىدۇ ۋە ھىلە-مىكىرلىك سۆزلەرنى قىلىپ، پادىشانىڭ ئۇنىڭغا يېقىنلىغىنى ئۈزگەرتىشكە تىرىشىدۇ. شۇڭا پادىشا بۇنداق غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ياخشى ئېھتىيات قىلغاي؛ ئەگەر ئۇ سۆزلەرنىڭ غەرەز ۋە ھىلە-مىكىرىدىن خالى ئەمەسلىگىنى سەزسە، ئۇنداق سۆزلەرنى قوبۇل قىلمىغاي" دىگەن مەزمۇندا ئىدى.

يېقىن يولاتما قېشىغا كەلسە بەد ئەندىش ئەگەر،
چۈنكى ئۇ كەلتۈرگىسىدۇر ھەم ھەسەل ھەم زەھەر.
كورۇنۈشتە ھەسەل تۇتار، كورسىتىپ ئۆزىنى يار،
ئارقىدىن لېكىن ساڭا ئۇ نەشتىرى ئازار ئۇرار.

ئەمدى مەن پادىشالارغا يېقىن بولغان كىشىلەرنىڭ ئەنە شۇنداق يامان غەرەزلىك سوزلەرنىڭ نەتىجىسىدە، مەرتىۋىسىگە دەخلى يېتىپ دوستلۇغى دۇشمەنلىككە ئايلىنىپ كەتكەنلىگىگە ئائىت داستانلارنىڭ تەپسىلاتلىرىدىن بايان قىلىشىڭنى ئىلتىماس قىلىمەن.

ــ مانا مۇشۇ ۋەسىيەت سەلتەنەتنىڭ ئۇزۇلمەي داۋام قىلىشىغا كۇچ ـ مادار بولىدىغان ۋەسىيەتتۇر،ــ دەپتۇ بىرەھمەن،ــ ئەگەر پادىشا غەرەزلىك كىشىلەرنى ۋە چېقىمچىلارنى پىتنە ـ پاسات تېرىش ۋە زەھەر يەتكۈزۈشتىن توسمىسا، دولەتنىڭ مەدەتكارى بولغان كوپلىگەن يېقىن كىشىلەر خار ـ زار بولىدۇ ۋە كاللىسىدىن ئايرىلىدۇ. نەتىجىدە بۇنىڭ سەۋىبىدىن پادىشالىققا ناھايىتى كوپ زىيان يېتىدۇ. ئەگەر ئۇ پىتنىخورلار ئىككى دوستنىڭ ئارىسىغا خاپىلىق پەيدا قىلغۇدەك ماجال تاپالمسا، ھەۋەدى شىر بىلەن ئوكۇزنىڭ ئارىسىدا بولغان ۋەقەدەك، ئۇ دوستلارنىڭ ئىشى دوشمەنلىشىشكە ۋە قارشىلىشىشقا يۈزلىنىدۇ.

ــ ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ــ دەپ سوراپتۇ راي.

ــ راۋىلارنىڭ بايان قىلىشىچە، بىر سودىگەر بار ئىكەن،ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ بىرەھمەن.

سودىگەر ۋە ئوغۇللىرىنىڭ ھىكايىسى

بىر سودىگەر بار ئىكەن، ئۇ كول ۋە چوللەرنى كورگەن، مەشرىق ۋە مەغرىپ ئىقلىملىرىدا يۈرگەن، زامانىنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇغىنى باشتىن كەچۈرگەن ۋە دەۋرانىنىڭ ئاچچىق ـ تاتلىغىدىن بەھرە ئالغان بىر كىشى ئىكەن.

ئىدى ئۇ ئەقىللىق ھەم ئىش بىلەرمەن،
تەجرىبە كورگەن ھەم كاتتا دانىشمەن.

ۋاقتى كېلىپ، ئولۇم لەشكىرىنىڭ مۇقەددىمىسى بولغان قېرىلىق زەئىپلىگى ئۇنىڭ بەدەن مەملىكىتىگە ئات ساپتۇ، ئەجەل سىپاھى

لمرنڭ جېڭده ئاقارغان چاچ - ساقاللرى ۋۇجۇت قورغىنىنڭ ئەتراپىنى ئىگەللەپتۇ.

يەتسە ئەگەر قېرىلمقنىڭ نوۋىتى،
تكۇسدۇر شاتلىنىڭنىڭ راھىتى؛
ئاق ساقىلىڭ بەرگەي ئەجەلدىن خەۋەر،
گرى قەددىڭ ئولۇمگە سالام بېرەر.

سوددىگەر ئەمدى ئەجەل ئۇنىڭغا پىچىغىنى بىلەۋاتقانلىغىنى ۋە بەدەن ئويىدە ئامانەت قويغان جان رەختىنى تىلەۋاتقانلىغىنى چۈشىنىپ، پەرزەنتلىرىنى يىغىپتۇ. ئۇنىڭ ھەممە بالىلىرى ئەقلى ھۇشى بار، زېرەك ياش ئىكەن. ئەمما تېخى ئىش كورىگەنلىگى ئۇچۇن يىگىتلىكنىڭ غورۇرى بىلەن چېكىدىن ئېشىپ كېتىپ، ئاتىسىنىڭ ماللىرىنى ئىسراپ قىلىشقا باشلىغان ئىكەن ۋە ئىش - ئوقەتكە تىرىشماي، بىپەرۋالىشىپ كەسپى تىجارەتلىرىنى يىغىشتۇرۇپ قويغان ئىكەن. شۇڭا ئاتىسى ئولارغا شەپقەت - مەرھەمەت يوزىسىدىن پەندى- نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ ۋە ياخشىلىق ئۇمىت كۇتۇپ، يامان ئىشلاردىن توساپ شۇنداق دەپتۇ:

— بالىلىرىم بۇ ۋەجنى تېپىشتا سىلەر جاپا تارتمىغانلىغىڭلار ئۇچۇن قەدرىنى بىلمىگەن بولساڭلار، بۇمۇ بىر ئوزرىلىك ئىش، ئەمما بىلىشىڭلار كېرەككى، ۋەج دىگەن بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسىدۇر. ھەر قانداق مەقسەتنى ۋەج ۋاستىسى بىلەن قولغا كەلتۇرگىلى بولىدۇ. ئالەم ئەھلى ئۇچ نەرسىنى تەلەپ قىلىشىدۇ: ئۇنىڭ بىرىنچىسى، مەئىشەتنىڭ كەڭرى بولۇشى ۋە لازىمەتلىكلىرىنىڭ ئاسان تېپىلىشى. بۇ پەقەت يىمەك- ئىچمەك ۋە نەپسىنىڭ لەززىتىنى ئىستىمەككىلا بېرىلگەن گۇرۇھنىڭ تەلىۋى. ئىككىنچىسى، ئۇلۇغ مەرتىۋە تېپىش ۋە دەۋران سۇرۇش تەلىۋى. بۇ پادىشالار، ئەمىرلەر ۋە مەنسەپدارلارنىڭ مەقسىدى. ۋەج بىلىمى

تۇرۇپ ھەرگىزمۇ بۇ ئىككى مەرتىۋىگە يېتىشكىلى بولمايدۇ. ئۇچىنچىسى بولسا، ئاخىرەت ساۋابىنى ھاسىل قىلىش ۋە خۇدا رەھمىتىگە يېتىشنى تەلەپ قىلىشتۇر. بۇ نىجات ۋە دەرىجات تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ مەقسىدى بولۇپ، بۇنىڭغىمۇ ۋەج بىلەن يەتكىلى بولىدۇ. "ياخشى كىشىدە ھالال ۋەج بولسا تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ" دىگەن گەپ بار. مەسنەۋى شەرىپتە ئېيتىلىشىچە:

"مالنى ئەگەر دىن ئۈچۈن قىلساڭ قوبۇل،
ياخشى مال شۇ" دەپ خەۋەر بەردى رەسۇل.

بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ۋەج دىگەن ناھايىتى كوپ تەلەپ بىلەن قولغا كېلىدىغان نەرسە. بىرەر كەسپ ياكى تەلەپ قىلماي تۇرۇپ ۋەج تېپىش مۇمكىن ئەمەس. بەزىسىر كىشىلەر مۇشەققەت چەكمەي تۇرۇپ ۋەج تاپقان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قەدرىنى بىلمەي قولدىن بېرىپ قويىدۇ. دىمەك بىكار يۈرمەي كەسپكە تۇتۇش قىلىڭلار. سودىگەرچىلىك قىلىشقا لازىمەتلىك دەسمايىنى مەن بەرگەندىكىن، ئەمدى ئۇز ئىشىڭلارغا مەشغۇل بولۇشۇڭلار كېرەك.

—ئەي ئاتا!— دەپتۇ چوڭ ئوغلى، —سەن بىزنى كەسپ قىلىشقا دەۋەت قىلىۋاتىسەن. بۇ تەۋەككۈلنىڭ ئىشىدىن ئەمەس. مەن شۇنى بىلىمەنكى، تەقدىردىن ماڭا رىزىق ئۈچۈن ھەر قانداق نەرسە بۇيرۇلغان بولسا، مەن ئۇنى تەلەپ قىلىپ تىرىشمىسامۇ ئوزى كېلىدۇ.

رىزقىڭ بولسا كەلگۈسىدۇر شۇ زامان،
بولمىسا رىزىق كەلمىگەي ئۇ بىگۇمان.
بولمىسا ھەر نىمە ھەقتىن نېسىۋە،
ئاڭا رەنجىش چەكمىگەيسەن بىھۇدە.

ئۇندىن باشقا، مەن بۇزرۇكلارنىڭ ئېيتقان "ماڭا نېسىپ بولمىدى- غان ھەر قانداق نەرسىدىن ھەر قانچە قاچقان بولسامۇ، ئۇ مېنىڭ قولۇمغا كېلىپ قالدى. ماڭا نېسىپ بولمايدىغان ھەر- قانداق نەرسىنى ھەر قانچە چىڭ تۇتقان بىلەن قولۇمدىن كەتتى" دېگەن سوزنى ئاڭلىغان. شۇڭا بىز خاھ كەسپ قىلايلى، خاھى قىلمايلى، تەقدىرى ئەزەل بىزگە نېسىپ قىلغان رىزقىدىن ھېچ ۋاقىت قۇرۇق قالمايمىز. پادىشانىڭ ئىككى ئوغلىنىڭ ھېكايىسى بۇنىڭغا ئىسپات بولالايدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى ئاتىسىدىن قالغان خەزىنىنى مۇشەققەتسىز ھالدا قولغا كەلتۈرگەن ئىكەن. ئىككىنچىسى خەزىنىنى تاپمەن دەپ پادىشالىقنىمۇ قولدىن بېرىپ نادامەتتە كەتكەن ئىكەن.

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟— دەپ سوراپتۇ ئاتىسى.

—ھەلەپ دىيارىدا بىر پادىشا بار ئىكەن،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئوغلى.

ئاكا - ئۇكا شاھزادىلەرنىڭ ھېكايىسى

ھەلەپ دىيارىدا بىر پادىشا بارئىكەن، ھەددى - ھىسابسىز دۇنـ يالىرى بار، ئالىجاناپ، زامان ھادىسىلىرىنى كورگەن ۋە روزىگار- نىڭ ئىسسىق- سوغۇقلىرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن پادىشا ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن. ئۇلار يېگىتلىك غۇرۇرىنىڭ دېگىزىغا چومۇلگەن، دولەتنىڭ كەيپى بىلەن مەس بولغان بولۇپ، ھەمىشە ئويۇن - تاماشا ۋە ئەيش - ئىشرەتلەر بىلەن راھەت - پاراـ غەتتە ئوتىدىكەن ۋە ئۇلار قالۇن تىلىدىن بۇ سازنى ئاڭلايدىكەن:

ئەيش- ئىشرەت قىل ھەمىشە، بىل يۇمۇپ كوز ئاچقۇچە،
نەۋ باھار پەسلى ئوتۇپ، كەلگۈسىدۇر پەسلى خەزان.

پادىشا ھۇشيار ۋە تەجرىبىلىك كىشى ئىكەن. خەزىنىسىدە پۇل،

مالليرى هەددى - هساپسز كوپ بولغاچقا، باللىرىنىڭ خۇي-پەيلىنى كورۈپ بىر ئاز ئەندىشە قىلىپتۇ ۋە: "بۇ باللار مەندىن كېيىن قالسا بۇ ۋەجلەرنى ئوز يولىدا سەرپ قىلماي، بەربات قىلىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلاپتۇ. ئۇ شەھەرنىڭ بىر چېتىدە بىر زاھىت بار بولۇپ، بۇ دۇنيانىڭ بارلىق ئىشلىرىدىن ۋاز كېچىپ ئاخىرەتنىڭ ئىشىنى تۇتقان، بىر خۇدانىڭ ئوزىگە ئاشىق بولغان ۋە خۇدانىڭ ئىشق ئوتىدا كويگەن زاھىت ئىكەن. پادىشانىڭ ئوغلىغا كوپ ئىخلاسى ۋە ئېتىقادى بار ئىكەن. شۇڭا ئۇ بارلىق ۋەجنى يىغىپ ھىچ كىشىگە خەۋەر قىلماي، ئاپىرىپ زاھىتنىڭ ئېتىكاپخانىسىغا كىرىۋېتىۋ ۋە زاھىتقا: "ئەگەر ئىككى يوزلىمە پەلەك پەرزەنتلىرىم قولىدىن بەۋاپا دولەت ۋە مەڭگۈلوك بولمىغان ھەشەمەتنى تارتىۋالسا ۋە ئىنسانىنىڭ كوزىگە مەڭگۇ ئوزۇلمەي ئېقىپ تۇرىدىغاندەك كورۈنىدىغان ئىقبال بۇلغىنىڭ كوزى ۋاپاسىزلىق تۇپرىغى بىلەن تىنىپ قالسا، ئۇ چاغدا ئوغۇللىرىم مۇھتاج ۋە سەرمايىسىز بولۇپ قالىدۇ. ئەنە شۇ چاغدا ئۇلارنى بۇ خەزىنىدىن خەۋەردار قىلىڭ. ئۇلار بىر قۇر مۇشەققەت تارتىپ جاپا چېكىپ باققاندىن كېيىن، ۋەجنىڭ قەدرىنى بىلىپ سەۋەپسىز ئىسراپ قىلماسلىغى مۇمكىن. ئەنە شۇ چاغدا ئۇلار ئىسراپ قىلماي ئوز يولى بىلەن ئىشلەتسە ئەجەپ ئەمەس" دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ. زاھىت پادىشانىڭ ۋەسىيىتىنى قوبۇل قىپتۇ. لېكىن پادىشا كورۈنۈشتە، ئوزى ئولتۇرغان قەسىرنىڭ ئاستىغا ناھايىتى پوختا قىلىپ بىر خەزىنەخانا ياساپتۇ ۋە پەرزەنتلىرىگە: "سىلەر ئوچوۇن ساقلىغان خەزىنەم مۇشۇ جايدا" دەپ قويۇپتۇ. ئانچە كوپ ئوتمەي، پادىشا ھەم ۋەزىرى ئىككىسى تەڭرى يارلىغىنى قوبۇل قىلىپ، ئولۇم شارابىنى ئىچىپتۇ.

ئۇغۇللىغان ھەر كىشى ئىچكەي ئەجەل شارابىنى ئاخىر،
ئولۇم ئىلكىگە چۇشكەي بارچە يەر ئۇستىدىكى جاندار.

زاهىتنىڭ ئېتىكاپخانىسىدا كومۇكلۇك خەزىنە ھېچكىم بىلمەيدىغەچكە مەخپى قاپتۇ. ئۇ ئىككى قېرىنداش ئاتىسىدىن قالغان پادىشالىق ھەم ۋەجنى تالىشىپ، جەڭگى - جىدەلگە چۈشۈپتۇ. چوڭ ئوغۇل قۇۋۇەتلىك ۋە شەۋكەتلىك بولغاچقا، پۈتۈن مەملىكەتنى ئوز تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ. كىچىك ئوغۇل بولسا سەلتەنەت مەنسەپ ۋىدىن بىر نېسىپ ۋە مىراس مال دۇنيادىن بى بەھرە قاپتۇ ۋە ئوزىچە ئويلاپ: "ئەمدى نېمەت ۋە ھەشەمەت ئاپىتىۋى زاۋال غەربىگە قاراپ يۇزلۇنۇپتۇ. جاپاكەش پەلەك بىۋاپالىق ۋە نامېھرىبان ئادەتىنى ئادىتىنى ئاشكارا قىلغىلى تۇردى. ئەمدى دۇنيا تەلەپ قىلىپ ئۇرۇنۇشتىن نىمە پايدا، بىر سىنىغانىنى يەنە سىناشتىن نىمە نەتىجە چىقسۇن!

باقمىغىن بۇ كونا مېھنەتخانىغا،
بىۋاپادۇر ئەرزىمەس بىر دانىغا.
بۇ ئىشىگى ئۇچۇق ئوينى تاشلىغىن،
ئەبىدى ئويگە ئوزۇڭنى باشلىغىن.

دولەتىنىڭ ئەبىدىلىگى ئىختىيارىمدىن ئاجراپ كەتكەندىكىن، ئەمدى قانائەت قىلىپ، زاۋالى يوق پادىشالىق بولغان دەرۋىشلىك مەرتىۋىسىنى قولغا كەلتۇرۇشۇم كېرەك".

دەرۋىشلەر ئالدىدا باردۇر قانائەت خەزىنىسى،
سۇلتان ئىرۇر گەرچە گاداي بولسىمۇ ئۇنىڭ ئىسمى.

دەپتۇ- دە، مۇشۇ نىيەت بىلەن شەھەردىن چىقىپتۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ "پالانى زاھىت ئاتامنىڭ دوستى ئىدى، ئەمدى ئۇنىڭ ئېتىكاپخانىسىغا كىرىپ، دۇنيا ئىشلىرىدىن ئالاقىنى ئۇزۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ ئىبادەت يولىنى تۇتقۇم ياخشى ئەمەسمۇ" دەپ ئويلاپ

زاهىتنىڭ ئىسبادەتخانىسىغا بېرىپتۇ. ئۇ كىرىپ قارىسا زاهىتنىڭ روهىنىڭ تۇتى قۇشى بەدەن قەپىزىدىن چىقىپ، جەننەت بېغى تەرەپكە ئۇچۇپ كەتكەن ۋە ئۇنىڭ مۇبارەك جەسىدى كونا دوستى بولغان گور تۈپرىغىنى قۇچاقلاپ بولغان ئىكەن. ئۇ ئىبادەتخانىنىڭ خالى قالغانلىغىنى كورۇپ، كوپ غەم قىپتۇ ۋە ئاقىۋەت باشقا باراز يېرى بولمىغاچقا شۇ يەردە تۇرۇپ قالماقچى بولۇپتۇ. ئىبادەتخانىنىڭ ئىچىدە بىر قۇدۇق بار بولۇپ، سىرتتا كارىز بار ئىكەن. كارىزدىن قۇدۇققىچە ئېرىق كولانغان بولۇپ، كارىز سۇيى ئېرىق بىلەن ئېقىپ كېلىپ قۇدۇققا قۇيۇلىدىكەن. ئىبادەتخانا ئەھلى ئەنە شۇ قۇدۇقتىن سۇ ئېلىپ ئىچىدىكەن ۋە تاھارات ئالىدىكەن. شاهزادە قۇدۇققا سوغا ساپتۇ، لېكىن قانچە قىلسىمۇ سۇ چىقماپتۇ، شۇڭا قۇدۇق ئاستىغا ياخشى دىققەت قىلىپ قاراپ سۇ يوق ئىكەنلىگىنى كورۇپتۇ- دە: "يەنە نىمە هادىسە بولغاندۇر. ئەجەپ قۇدۇقتا سۇ يوققۇ، ئەگەر كارىزغا ياكى قۇدۇققا بىرەر كاشىلا يېتىپ سۇ قۇرۇپ كەتكەن بولسا- زە، بۇ ئىبادەتخانىدا تۇرماق مۇشكۈل بولىدۇ" دەپ ئويلاپ، سەۋىزىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن قۇدۇققا چۈشۈپتۇ ۋە قۇدۇق ھەم ئېرىقنىڭ ئەتراپلىرىنى زەڭ سىلىپ، تەكشۈرۈپ كورۇپ يوغان كامار ئېچىلىپ قالغانلىغىنى ۋە ئۇ يەردىن بىر بولاق تېشىلغان يۇك ئېرىق ئىچىگە چۈشۈپ، سۇ يولىنى توسۇۋالغانلىغىنى كورۇپتۇ. "بۇ نىمە يۇكتۇ ئەمدى، بۇ كامار قانداق پەيدا بولغاندۇ" دەپ ئويلىغان شاهزادە ئۇ جايىنى ئازراق كولاپ باققان ئىكەن، ناهايىتى ئېغىر خەزىنە كومۇلگەنلىگىنى كورۇپتۇ ۋە خوش بولۇپ خۇداغا شۈكرى قىلىپ سەجدە قىپتۇ. ھەمدە: "گەرچە بۇ ناهايىتى كوپ دۇنيا ۋە ھەددى- ھىساپسىز جاۋاهىرلار بولسىمۇ، تەۋەككۈل ۋە قانائەت مۇقامىدىن ۋاز كېچىشىم تۇغرا ئەمەس. ئەمدى بۇنى ئوز ئېهتىياجىمغا بېقىپ سەرپ قىلىشىم كېرەك" دەپ ئويلاپتۇ. غايىپتىن هاسىل بولغان بۇ كارامەتنى قاراڭ. ئەمما چوڭ ئاكىسى سەلتەنەت تەخ-

تىده ئولتۇرغان بولسىمۇ، پۇقرالارنىڭ ۋە لەشكەرلەرنىڭ ئىشى بىلەن كارى يوق ئىكەن. قولىغا قانداق مال - دۇنيا كىرسە ئۇنى ئىسراپ قىلىپ تۈگىتىدىكەن. ئاداۋەت ساقلىغانلىغى تۈپەيلىدىن ئىنسانىڭ ھالىدىنمۇ خەۋەر ئالمايدىكەن. بەلكى ئۇنىڭ بىلەن گەپلىشىشكىمۇ نومۇس قىلىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە چوڭ دۇشمەن قوشۇنى ھەددى - ھىسابسىز لەشكەرلەر بىلەن باستۇرۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ دىيارىنى تارتىۋالماقچى بولۇپتۇ. ئەنە شۇ چاغدا شاھزادە خەزىنسىنىڭ قۇرۇق، ئەسكەرلىرىنىڭ روھى چۈشكۈن ۋە ھالى خاراب ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاتىسى نىشان بەرگەن ھىلىقى خەزىنىگە بېرىپ، لەشكەر ۋە ئەھلدارلىرىغا ئۇ مال - دۇنيانى سەرپ قىلىپ، ئۇلارنى جەڭگە ئاتلاندۇرماقچى بولۇپتۇ. چۈنكى لەشكەرلەر بولمىسا يۇرت ئالغىلى ۋە مال - دۇنيا بولمىسا لەشكەر يىققىلى بولمايدۇ - دە!

مەملىكەتلەر قولىغا كەلگەي بولسا ئەگەر سەندە لەشكەر،
لەشكەر ساڭا بەرگۈسى جان، ئەگەر چاچساڭ ئالدىغا زەر.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئاتىسى كورسەتكەن خەزىنىنى قانچە ئاخىرتۇرغان بولسىمۇ ئۇنىڭدىن ھىچنىمە چىقمايتۇ. ھەر قانچە ھەركەت قىلغان بولسىمۇ مەھرۇملۇقتىن باشقا مەنپەئەت بەرمەيتۇ.

كىشى يوق نەرسىنى "تاپىمەن" دىگەي،
ئىستىگەي، تاپالماي نادامەت يىگەي.

ئاخىرى خەزىنىنى تاپالماي پۇتۇنلەي ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، تۇرلۇك مادار ۋە چارىلار بىلەن لەشكەر تارتىپ، دۇشمەننى قايتۇرۇش ئۈچۈن شەھەردىن تاشقىرى چىقىپتۇ. ئىككى تەرەپ بىر بىرىگە قارشى سەپ تۈزۈپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاداۋەت بولۇتى جەڭ

هاۋاسىغا ئاغدۇرۇلۇپتۇ ۋە ئاداۋەت ئوقىنىڭ يامغۇرى خالايىق ئۈستىگە بەھسىاپ يېغىشقا باشلاپتۇ.

يېغىپ لەشكەر بېشىغا ئوق مولدۇرى،
ئېقىپ قان يەر يۈزىنى لاله تۈتتى.

تۈيۈقسىز دۇشمەن لەشكىرىدىن بىر ئوق ئۇچۇپ كېلىپ، شاھ-زادىنىڭ يۈرىگىگە تېگىپتۇ - دە، شاھزادە يىقىلىپتۇ. بۇ تەرەپتىنمۇ بىر ئوق چىقىپ دۇشمەن پادىشاسىغا تېگىپ ئۇنىمۇ يىقىتىپتۇ. پادىشالارنىڭ ئولۇشى بىلەن ئىككى تەرەپ قوماندانسىز قالىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپ سەردارلىرى مەسلىھەتلىشىپ: "ئۇرۇشىدە ۋەرسەك بۇ پىتنە ئوتى ئالەمنى قاپلاپ، ئىككى مەملىكەت خەلقىنى كويدۇرۇپ، تۈتۈنى پەلەكتىن ئېشىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ" دىيىشىپ، ئۇرۇشنى توختىتىپ، پادىشا ئەۋلادىدىن سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇدەك كىشى چىقسا، ئىككى تەرەپ بىرلىكتە ئۇنى پادىشا قىلماقچى بولۇشۇپتۇ. ئاخىرى ھەممەيلەن بىرلىكتە: "كىچىك شاھزادە ئۇزىنى تەۋەككۈلغا تاشلىغان كىشى بولغاچقا، ئۇنىڭ بېشى شاھلىق تاجىغا سازاۋەر بولسا ۋە ئۇنىڭ سائادەت ئۈزۈگىگە جاھاندارلىقتىن كوز قويۇلسا مۇناسىپ كېلىدۇ" دىگەن قارارغا كېلىشىپتۇ. شۇ مەسلىھەت بويىچە مەملىكەت چوڭلىرى كىچىك شاھزادە ماكان تۈتقان ئىبادەتخانا ئالدىغا بېرىشىپتۇ ۋە ئىززەت-ئىكرام بىلەن ئۇنى يالغۇزلۇق ماكانىدىن ئاپىرىپ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپتۇ. تەۋەككۈل قىلغانلىغى ئۈچۈن ئۇ ھەم ئاتىسىدىن قالغان خەزىنىنى قولغا كىرگۈزۈپتۇ ھەم پادىشالىق تەختىگە ئولتۇرۇپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، رىزق-نېسىۋە تېپىش ھەركەت ۋە كەسپىكە باغلىق ئەمەسلىگى ۋە تەۋەككۈلغا يولۇنۇش كەسپكارغا ئىشىنىشتىن ياخشىراق ئىكەنلىگى ھەققەتتۇر.

ئوزنى تەڭرىگە قويۇش كوپ ياخشىدۇر،
بارچە كەسپىگىدىن تەۋەككۇل خوپ ساڭا.
قىل تەۋەككۇل بىھۇدە ھەركەتنى قوي،
سەندىن ئارتۇق رىزقى ئامراقتۇر ساڭا.
توختىساڭ رىزقىڭ كېلىپ تۇرغاي چوقۇم،
خۇددى ئاشقىتەك ئوزىن ئۇرغاي ساڭا.

شۇنىڭ بىلەن ئوغلى ھىكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئاتىسى شۇنداق دەپتۇ:

ــ دىگەنلىرىڭنى راست ئوغلۇم، ئەمما بۇ ئالەمنى ۋاستە دۇنياسى ۋە سەۋەپ ئالىمى دەيدۇ. يەنى بۇ دۇنيادا ۋاستە ۋە سەۋەپ بىلەن ئىش پۈتكۈزگىلى بولىدۇ. خۇدا دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى شۇنداق تەرتىپتە ياراتقانكى، مۇتلەق كوپ تەلەپنى سەۋەپسىز ھاسىل قىلمايدۇ. شۇڭا كەسپىڭ مەنپەئەتى تەۋەككۇلىڭ پايدىسىدىن ئارتۇق بولىدۇ. چۇنكى تەۋەككۇل قىلغاندا ئەنە شۇ تەۋەككۇل قىلغۇچىدىن باشقا كىشى پايدا كورەلمەيدۇ. كەسپ ۋە سەۋەپ قىلغاندا بولسا، بۇنىڭ ھەم ئوزىگە ھەم باشقىلارغا پايدىسى تېگىدۇ. باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش دىگەن ئاھايىتى ياخشى ئىش. دۇنيادىكى ئادەملەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزگەن كىشىدۇر. ئەگەر بىر كىشىنىڭ باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزگىدەك قۇدرىتى بار تۇرۇقلۇق كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزمىسە، بەلكى ئوزى باشقىلاردىن مەنپەئەتلەنسە ئۇنداق كىشىگە ئەيىپ ئەمەسمۇ؟ سەن ھامىقى قارچۇغا بىلەن قۇزغۇنىڭ ئىشلىرىنى كورۈپ، سەۋەپ ۋە ئىش ـ ھەركەت قىلىشتىن توختاپ قالغانلىغى ئۈچۈن، خۇدانىڭ غەزىۋىگە ئۇچرىغان دەۋرىشنىڭ ھىكايىسى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

ــ ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئوغلى.

ــ بىر جايدا بىر دەۋرىش بار ئىكەن، ــ دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ ئاتىسى.

ھەركەتنى تاشلىغان دەرۋىشنىڭ ھىكايىسى

بىر جايدا بىر دەرۋىش بار ئىكەن. ئۇ ھەمىشە تەڭرىنىڭ قۇدرىتىنى، رەھمىتىنىڭ نام - نىشانلىرىنى ئويلاپ پىكىر يۈرگۈزىدىكەن. تاسادىپەن بىر كۈنى تېز ئۈچىدىغان بىر قارچۇغىنى كورۇپ قاپتۇ، قارىسا، قارچۇغا چاڭگىلىدا بىر پارچە گوشنى كوتىرىپ، دەرەخ ئۈستىگە قونۇپتۇ، دەرۋىش ئۇنىڭغا بىر ھازا غەچە قاراپ تۇرسا، ھىلىقى قارچۇغا دەرەخ ئۈستىدىكى ئۇۋا ئىچىدە قانات - قۇيرۇغى يوق ياتقان بىر قۇزغۇننىڭ ئاغزىغا چاڭگىلىدىكى گوشنى يۇتالىغۇدەك قىلىپ پارچىلاپ سېلىۋاتقۇدەك. قۇزغۇن ئۇ گوشنى ھە دەپ يۇتۇۋاتقۇدەك.

"سۇبھانالالا، — دەپتۇ دەرۋىش، — ئاللاتائالانىڭ ماۋۇ ئىنايىتى ۋە مەرھىمىتىنى قارىمامدىغان! قانىاتسىز ۋە قۇيرۇقسىز، ئۇچۇشقا قۇۋۋىتى ۋە جەۋلان قىلغىلى شەۋكىتى يوق، ئۇۋىسىدا ياتقان بىر قۇزغۇنىمۇ رىزقسىز قويمايتۇ ئانا!

ھەق يارانتتى يەر - يۈزىنى ئامغا ئەيلەپ داستىخان،
بار ئۇنىڭدا دوست - دۇشمەنگە ھەم يېتەرلىك رىزقى نان.
يايدى كەڭرى داستىخانىنى ئەلگە ئەيلەپ مەرھىمەت،
تىلسىم ئىچرە كۇھقاپتا تاپتى سۇمرۇغ تەربىيەت.

دېمەك مېنىڭ رىزقى ئىزلەپ بىر يەردە تۇرالماسلىغىم ۋە بېشىمنى ھەرىس بايا ۋاقىدا قويۇپ، تۇرلۇك ھىلە بىلەن بىر نادىنى ئارتۇق رىزقنى قولغا كەلتۈرەلمەسلىگىم ئۈزەمنىڭ ئېتىقادسىزلىقىنىڭ سۇسلۇغىدىن ئىكەن - دە!

تەڭرى بەرگەن رىزقىدىن ئەيلەپ گۇمان،
تولا يۈردۇم لوقما ئىزلەپ ھەر قايان.

هەر نەكىم تەڭرى تائالا يەتكۈزۈر،
ئاز ۋە كوپ هەر قانچە بولسا بەس ئىرۇر.

رىزقىمزنى خۇدا ئوزى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. بۇندىن كېيىن ئەمدى پاراغەت بېشىنى خىلۋەت تىزىغا قويۇپ، كەسىپ بەتامىرىدىكى جۇرئەت هەرپىنى قانائەت تىغى بىلەن ئويۇپ تاشلىغىنىم ياخشى ئىكەن. شۇندىن كېيىن ئۇ دۇنيا ئىشلىرىنىڭ سەيى - سەۋەپلىرىدىن قولىنى يۇيۇپ، بىر بۇلۇڭنى ئوزىگە ماكان قىپتۇ ۋە هەقتائالانىڭ بىئىللەت ئىنايەتلىرىگە كوڭۇل باغلاپتۇ. دەمەك ئۇ سەۋەپنى تاشلاپ سەۋەپنىڭ ئىگىسىگە كوڭۇل باغلاپتۇ - دە، ئۇچ - توت كېچە - كۈندۈز هىچقايەرگە چىقماي، ئەشۇ خىلۋەتتە ئولتۇرۇپتۇ. ئەمما هىچ يەردىن ئۇنىڭغا رىزق يېتىپ كەلمەپتۇ. نەتىجىدە ئۇ ئاچلىقتىن سائەتسېرى زەئىپلىشىپ، نىمجان بولۇشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ بەدىنى زەئىپلىشىپ شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى، تائەت - ئىبادەتمۇ قىلالمايدىغان هالغا چۈشۈپ قاپتۇ. ئاخىرى خۇدا ئۇ دەرۋىشنىڭ قېشىغا پەيغەمبەر ئەۋەتىپتۇ. پەيغەمبەر ئۇنىڭغا غايەت غەزەپ بىلەن شۇنداق دەپتۇ: هەقتائالا ساڭا: "هەي بەندەم! بۇ ئالەمنىڭ ئىشلىرىنىڭ هەممىسنى سەۋەپ ۋە ۋاستە ئۇستىگە قويغاندۇرمەن. ئىشلارنى سەۋەپسىز پۈتتۈرۈشكە قۇدرىتىم يەتسىمۇ، هىكمىتىم شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى، ئىشلارنىڭ تولاراغى سەۋەپ ۋە هەركەت بىلەن كېپايەت تاپسا، خالايىقلار ئارىسىدا پايدا يەتكۈزمەك ۋە پايدا كورمەك قائىدىسى باقى تۇرغاي" دەپ ئېيتىدۇ. بەس، ئەگەر سەن ئوزگىلەرنىڭ پايدىسىغا سەۋەپ بولالىساڭ ئاندىن ئۇلارنىڭ سەۋىبىدىن سەنمۇ پايدا ئالغايسەن.

قارچۇغىدەك سەنمۇ ئۇۋ قىل رىزقى تاپ،
قۇش تەرەپكە ئاچمىغىن كور قاغىدەك.

بۇ مسالنى شۇنداق ئۇچۇن كەلتۈردۈمكى، ھەممە كىشىلەر سەۋەپ پەردىسىنى ئېچىپ تاشلاشقا مۇيەسسەر بولالمايدۇ. كىشىگە يارىغۇدەك تەۋەككۈل شۇكى، سەۋەپنى قولدىن بەرمەي، تەۋەككۈل مۇقامىدا چىڭ دەسسەپ تۇرۇش لازىم. شۇنداق بولغاندىلا "كاسپ كىشى خۇدانىڭ دوستىدۇر" دىگەن سوزنىڭ پەيزىدىن بەھرىمەن بولغىلى بولىدۇ. بۇزرۇكلاردىن بىرى: "كەسپ قىلغىن كاھىل① بولمىغايسەن ۋە رىزقىڭنى خۇدادىن بىلگىن، كاپىر بولمىغايسەن" دىگەن ئىكەن.

سەن تەۋەككۈل بىرلە سۇسلۇق قىلمىغىن،
"كەسپ ئىگىسى تەڭرىنىڭ دوستى" دىگىن.
قىل تەۋەككۈل ھەم شۇغۇللان كەسپ بىلەن،
ئىش قىلىپ ئاندىن خۇدايىمغا يولەن.

بۇنى ئاڭلىغان ئوغلى شۇنداق دەپتۇ:

ــ بۇ گەپچە، پۇتۇنلەي تەۋەككۈل قىلىشقا بولمايدىكەن، بىر كەسپ قىلماي چارە يوقكەن. ئۇنداقتا بىز كەسپكە مەشغۇل بولساق خۇدايىتائالا كەسپ ۋاستىسى بىلەن بىزگە سېخىلىق خەزىنىسىدىن مال ـ دۇنيا بەرسە، ئۇنى قانداق تۇتماق كېرەك؟

ــ مال ـ دۇنيا جۇغلىماق ئاسان. لېكىن ئۇنى ئاسراپ ساقلاش ۋە ئۇنىڭدىن پايدا ئېلىش قىيىن ئىش،ــ دەپتۇ ئاتىسى،ــ ئەگەر كىشىنىڭ قولىغا دۇنيا كىرسە ئىككى ئىش قىلىش لازىم. بىرىنچىسى، ئۇنى يوقىتىشتىن ۋە بۇلاڭ ـ تالاڭدا ئۇچراشتىن خاتىرجەم بولغۇدەك دەرىجىدە ساقلاش كېرەك. ئوغرى ـ قاراقچى ۋە ئالدامچىلارنىڭ قولى ئونىڭغا يېتەلمەسلىگى كېرەك. چۇنكى زەرىنىڭ دوستى كوپ ۋە زەردارنىڭ دۇشمىنى ئاز ئەمەس.

---

① كاھىل ــ سۇس، بوشاڭ.

پۇلسىزلارنى يولدا ئۇرماس قاراقچى،
ھەشەمەتلىك زەردارلارنى ئۇرغۇسى.

يەنە بىرى شۇكى، پايدىسىدىن خەجلەش كېرەك ۋە ئەسلى سەرمايىنى يوقاتماسلىق كېرەك. چۈنكى پايدىسىغا قانائەت قىلماي، سەرمايىدىن خەجلىسە، تېز ئارىدا ھەممە دۇنياسى شامالغا سورۇلىدۇ.

كۆلىمسە دەريا سۇيى ھەردەم ئېقىپ،
سۇ تۈگەپ دەريا قۇرۇق قالغاي بېقىپ.
تاغدىن تۇپراق ئېلىشنى قىلساڭ داۋام،
ئورنىغا گەر قويمىساڭ بولغاي تامام.

ئەگەر ھەر كىمنىڭ تاپاۋىتى بولمىسا، لېكىن بارىنى خەجلەۋەرسە ياكى تاپاۋىتى بولسىمۇ خىراجىتى تاپاۋىتىدىن ئارتۇق بولسا، ئاقىۋىت ئۇ مۇھتاجلىققا چۈشۈپ قالىدۇ. بەلكى ھىلىقى غەم بىلەن ئوزىنى ھالاك قىلغان تەلەپكار چاشقاندەك ھالاكەتكە ئۇچرىشىمۇ مۇمكىن.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئوغلى.

ــ بىر دېخان بار ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ئاتىسى.

بىغەم چاشقاننىڭ ھىكايىسى

ــ بىر دېخان ئېھتىياتى يوزىسىدىن بىر قىسىم بۇغدايىنى يوشۇرۇپ قويغان ئىكەن ۋە ئۇنىڭغا پەقەت قول تەككۈزمەي، ئەڭ زورۇر ئېھتىياجى چۈشكەندە ئىشلەتمەكچى بولغان ئىكەن. ناھايىتى ھېرىس بولغانلىغىدىن ئاسمان زىرائەتگاھىدىكى ھۆكەرنىڭ بېشىغا چاڭگال سالىدىغان ۋە ئاي خامىسىدىن دان ئوغرىلايدىغان

بىر چاشقان نەخ هىلىقى بۇغداي يۆشۈرۈلغان ئورۇنىڭ بىر بۇر-جىگدە ئۇۋا تۇتقان ئىكەن. ئۇ چاشقان ھەر تەرەپكە توشۇك كولاپ ئوزى خالىغان جايغا بېرىپ يۇرۇپ، بىر كۈنى ھىلىقى ئورۇنىڭ ئاستىدىن ئۇستىگە قارىتىپ بىر توشۇك ئاچقان ئىكەن، بۇغدايغا كامار ئېچىلىپ، خۇددى ئاسماندىن يۇلتۇزلار چۈشكەندەك ئوردىكى بۇغدايلار ئۇنىڭ بېشىغا چېچىلىپتۇ. چاشقان: "رىزقى ئاسماندا" دىگەن سوز راست ئىكەن - دە!" دەپ ئويلاپ، شۇنچە كوپ نازۇنېمەتلەرنى تاپقىنىغا شۈكرى قىلىپ، شۇنداقلا قىممەتلىك گوھەرلەر قولغا كەلگىنىگە خوشال بولۇپ كېتىپ، ئوزىنى قارۇن ۋە پرئەۋن بىلەن تەڭلەشتۈرۈپ، لاپ ئۇرۇپ پو ئېتىشقا باشلاپتۇ. شۇ مەھەللىنىڭ چاشقانلىرى ئۇنىڭ شۇنچىلا كوپ نەرسىلەرنى تاپقىنىدىن خەۋەردار بولۇشۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بەل باغلىشىپتۇ ۋە ئۇنى يۇقۇرى ئورۇنغا چىقىرىشىپتۇ. ئۇنىڭ دوست ۋە دۇشمەنلىرى ھەممىسى قېشىغا كېلىپ، خۇشخۇيلۇق كورسىتىشىپ، خوشامەت قىلىشىپ، ئۇنى ماختاپ كوڭلىگە ياقىدىغان گەپلەرنى تېپىپ قىلغىلى تۇرۇپتۇ. ئۇ چاشقانمۇ خۇددى ساراڭغا ئوخشاش ئاغزىغا كەلگەننى سوزلەپ، لاپ ئۇرغىلى باشلاپتۇ ۋە توشۇكتىن چۈشۈۋاتقان بۇغدايلارنى تۇگىمەيدۇ دەپ ئويلاپ، چاشقانلارغا ئايماي ئۇلەشتۈرۈپ بېرىۋېرىپتۇ. لېكىن ئەھۋالنى مۇلاھىزە قىلىپ، كەلگۈسىنى ئويلاشقا ئۇنىڭ ئەقلى يەتمەپتۇ ۋە بۇگۈنىلا كورۈپ، ئەتە توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزمەپتۇ. ئۇ خۇددى: "ساقىيا مەي بەر بۇگۈنكىم كىم كورۈپتۇ ئەتىنى" دىگەندەك ئەيش-ئىشرەت بىلەن كۈن كەچۈرۈۋاتقان مەزگىلدە، سىرتتا قەھەتچىلىك بولۇپ، كىشىلەر تەڭلىكتە قېلىپ، ئاچلىق ئوتى كىشىلەر كوكسىدە يانغان پەيت ئىكەن. ھەممە يەر ئاچلىقتىن "نان" دەپ جان بېرىشۋاتقان كىشىلەر بىلەن تولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ھېچ كىمنىڭ كارى يوق ئىكەن. كىشىلەر ئوي، مال-مۇلۇكلىرىنى ئاشلىقا تېگىشىمەن دىسىمۇ ھېچكىم ئالمايدىكەن.

نان كورمەكچى بولۇپ كىشى قىلسا ھەۋەس،
ئۇستۇن قاراپ ئاي ۋە كۈننى كورەتتى بەس.
تەڭلىك ئىچرە قالغان ئىدى بارچە كىشى،
ئاچلىقتىن جان بەرمەك ئىدى خەلق ئىشى.

ئوز دولىتىگە مەغرۇر بولغان چاشقان نازۇ نېمەتلەرنى توكۇپ تاشلاپ، قەھەتچىلىكتىن قىلچە بىخەۋەر، ئىززەت بىساتىدا ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. قەھەتچىلىك جېنىغا يەتكەن دىخان ئاخىرى ئو-رنىنى ئىچىپتۇ. بۇغداينىڭ كەملەپ كەتكەنلىگىنى كورگەن دىخان ئاھ ئۇرۇپ، پىغان چېكىپ، پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ، يەنە قال-غىنىغا شۈكرى قىلىپ، ئاشلىقىنىڭ ھەممىسىنى سۇپۇرۇپ سېرىپ ئىلىپ كېتىپتۇ. دىخان بۇغدايىنى ئىلىۋاتقان پەيتتە، ھىلىقى ئوزى-نى پۇتۇن ئورىنىڭ خوجايىنى ۋە ئاشلىقىنىڭ ئىگىسى دەپ لاپ ئۇرىدىغان چاشقان ئۇيۇدا ئىكەن. باشقا چاشقانلارمۇ ئوزلىرىگە قاتتىق تەمەنا قويغانلىغىدىن، دىخاننىڭ ئورىدىن بۇغداي ئىلى-ۋاتقان شەپىسىنى ئاڭلىماپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ھۇشيار چاشقان بار ئىكەن. ئۇ شەپىنى ئاڭلاپ گۇمانلىنىپ، ئۇۋۇسىدىن ئورىنىڭ قىرغىغا چىقىپتۇ ۋە توشۇكتىن قاراپ دىخاننىڭ ۋەقە-سىنى كورۇپ، ھودۇققان پېتى يۈگۈرۈپ كىرىپ يارانلىرىنى خە-ۋەردار قىلىپ قويۇپلا ئوزىنى بىر چەتكە ئاپتۇ. باشقا چاشقانلارمۇ بىردىن بۇلۇڭغا ھوكۇنۇشۇپتۇ، ئۇلارنىڭ نازۇ نېمەتلىرىنىڭ ئى-گىسى بولغان چاشقان ئۇخلىغان يېرىدە يالغۇز قېلىۋېرىپتۇ.

دوستلىرىڭ دوست بولغۇسىدۇر ئىشىڭغا،
يەتسە مېھنەت بىرى كەلمەس قېشىڭغا.
بولسا كىم مېھنەتتە دوست، ئۇ جانغا دوست،
دوست ئەمەس دولەتتە دوست، ئۇ نانغا دوست.

ئاشنالىق بولسا ئۇنىڭ بېشى ئاش،
تاشلا ئىلكىگىدىن ئۇنى قىلما تالاش.

بۇ ۋەقەدىن بىر كۈن ئوتكەندە، ئۇيغۇدىكى چاشقان راھەت ياستۇغىدىن باش كوتىرىپ، ئوڭ ۋە سولغا قاراپتۇ. لېكىن مۇلازىملىرىدىن ھېچ قايسىسى كورۇنمەپتۇ. ئالدى ۋە كەينىگە قاراپتۇ، ئۇلاردىن نىشان تاپالماپتۇ - دە، پىغان چېكىپتۇ:

ئاشنالار ماڭا دائىم قىلىشاتتى جان پىدا،
نە بالا بولدى ئۇلارغا، بوپتۇغۇ مەندىن جۇدا.

ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى تەھقىقلەش ئۈچۈن تالاغا چىقىپتۇ. قارىسا خالايىقلار ئىچىدە قەھەتچىلىك بولغان ئىكەن. بۇنى كورگەن چاشقان: "بۇ ئاچارچىلىق پەيتىدە، بۇغداينى ئىسراپ قىلماي، ياخشى ساقلىشىم لازىمكەن" دەپ ئويلاپ دەرھال ئۆۋىسىغا يېنىپ كىرىپ، توشۇككە قارىسا، بۇغدايىنىڭ ئەسىرى كورۇنمەپتۇ. ئورا ئىچىگە چىقىپ قاراپمۇ بىر كۇنلۇك ئوزۇق بولغۇدەك بىر نەرسە تاپالماي، تاقىتى - تاق بولۇپ، ئىزتىراپ قولى بىلەن جان ياقىسىنى تۇتۇپ، سەۋدايى بېشىنى يەرگە شۇنداق ئۇرۇپىتۇكى، مىڭىسى چاچراپ چىقىپتۇ. بەتىخەجلىكىنىڭ كاساپىتى ۋە تەلەپكارلىقىنىڭ شۇملۇغىدىن ھالاكەتكە ئۇچراپتۇ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ھەرقانداق كىشى كىرىمگە بېقىپ چىقىم قىلىش كېرەك. دەسمايىسىنى ياخشى ساقلاپ ئۇنىڭ پايدىسىدىن مەنپەئەتلىنىش كېرەك.

ئەگەر كىرىم بولمىسا قىل چىقمىنى كەم،
چىقىم كىرىمگە نەزەر ئەيلە ھەردەم.

ئاتىسى بۇ ھىكايىنى سوزلەپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئالدىغا كىچىك ئوغلى كېلىپ، ئالدى بىلەن ئاتىسىغا دۇئا قىلىپتۇ، ئاندىن ئوز سوزىنى زىننەتلەپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي، ئاتا! ئەگەر كىشى مال ـ دۇنياسىنى ئوز قائىدىسى بىلەن مۇھاپىزەت قىلسا، ئۇنىڭدىن ناھايىتى كوپ پايدا قولغا كەلسە، ئەنە شۇ پايدىسىنى قانداق تەرىقىدە خەرج قىلسا ياخشى بولىدۇ؟

ــ ھەممە ئىشتا ئوتتۇرا ئال يول تۇتۇش ياخشى، بولۇپمۇ مەئىشەت بابىدا شۇنداق قىلىش تېخىمۇ زورۇر. شۇڭا مال ـ دۇنيا تېپىپ، ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ، پايدا تاپقان كىشى مۇنۇ ئىككى قائىدىگە رىايە قىلىش كېرەك: ئۇنىڭ بىرى شۇكى، ئىسراپ قىلىش ۋە بىھۇدە خەرج قىلىشتىن ئوزىنى تارتىش كېرەك. بۇنداقتا پۇشايمان يەپ قېلىشتىن ۋە خالايىقىنىڭ تەنە قىلىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ مال ـ دۇنياسىنىڭ ھېساۋاتنى بىلمەي، ئىسراپ قىلىش شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىدىدۇر. ئىسراپخورلار شەيتانىنىڭ تۇققانلىرىدۇر.

گەرچە بولمايدۇ بېخىل ئىككى جاھاندا يۈزى ئاق،
شۇنىڭدىمۇ بېخىل ئىشى ئىسراپ قىلىشتىن ياخشىراق.

ئىككىنچىسى شۇكى، بېخىللىق بەتنامىدىن ئوزىنى يىراق ساقلىشى لازىم. بېخىل كىشى بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يامان ئاتلىق بولىدۇ. دۇنيادار بولغان كىشى مۇسىبەت بولۇپ قالسا، ھەممە ۋاقىت خالايىقىنىڭ تەنە ئوقىغا نىشان بولۇپ قالىدۇ ۋە ئوزىگە دۇشمەن كوپەيتىۋالىدۇ. بېخىلنىڭ دۇنياسى ئاقىۋەت بۇلاڭ ـ تالاڭغا كېتىدۇ. بۇنىڭ مىسالى شۇكى، بىر چوڭ كول بولسا، ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئېرىقلاردىن ھەمىشە سۇ كىرىپ تۇرسا، لېكىن ئايىغى چىقمىسا، يىغىلغان سۇ كولغا پاتماي قىرغاقتىن تېشىپ

هەر تەرەپكە يار ئېلىپ كېتىپ، ئاخىرى كولمۇ بىر يولى ۋەيران بولۇپ، ئەتراپتىكى خەلقلەرنىمۇ پاراكەندە قىلماي قويمايدۇ. بېخىلىنىڭ قولىدىكى مال ـ دۇنيا يا بىرەر ھادىسە بىلەن ياكى مىراسخور قولىغا چۈشمەك بىلەن غەيرىنىڭ قولىغا ئوتۇپ كېتىدۇ.

كەتكۈسىدۇر بېخىلنىڭ مېلى،
بولۇپ تاراج ئىلكىدە بەرباد.
ياكى چۈشۈپ ۋارىس قولىغا،
لەنەت تىلىدا قىلغاي ئۇنى ياد.

سودىگەرنىڭ ئوغۇللىرى ئاتىسىنىڭ نەسىھىتىنى ياخشى ئاڭلاپ، سوزىنىڭ مەنىسىنى بارلىغىنى چۈشىنىپتۇ ۋە بىرى بىردىن كەسىپ قىلىشقا تۇتۇنۇپتۇ. چوڭ ئوغۇل سودىگەرچىلىككە قەدەم قويۇپ، ئۇزاق سەپەرگە چىقىپتۇ. ئۇنىڭ يۈك ئارتىدىغان ئىككى ئوكۇزى بار ئىكەن، ئۇ ئوكۇزلەر بىر ئاندىن تۇغۇلغان بولۇپ، شۇنداق كۈچلۈك ئىكەنكى، پەلەكنىڭ كۈلرەڭ ئېتى ئۇنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتىگە ھەرگىزمۇ باراۋەر كېلەلمەيدىكەن، چەرخ شىرى ئۇلارـ نىڭ ھەيۋەت ۋە سالاپەتلىرىنىڭ ئالدىدا خۇددى ئوغرى مۈشۈك تەك بولۇپ قېلىپ، تىرناقلىرىنى پەنجىسىنىڭ ئىچىدىن چىقىرالـ مايدىكەن.

ھەيۋىتىدىن مىسلى پىل، ھەملىسىدىن مىسلى شىر،
ھەم كورۇنمەككە مۇلايىم ھەم مېڭمىتنا بىنەزىر①.

ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى شەنزەبە ۋە بىرىنىڭ ئىسمى مەنزەبە ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خوجايىنى ئوزى خەۋەر ئېلىپ، بېقىپ تۇرىدىكەن. ئەمما سەپەر مۇددىتى ئۇزاققا تارتـ

① بىنەزىر ــ تەڭدىشى يوق.

لىپ كېتىپ، ناھايىتى كوپ يوللارنى باسقاچقا ئۇلارنىڭ ئەھۋالىغا بىر ئاز نۇقسان يېتىپ، سەل ئاجىزلىشىشقا باشلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا، يول ئۈستىدە چوڭ سۇ ئۇچراپ، شەنزەبە لايغا پېتىپ قاپتۇ. خوجايىن بۇيرۇق بېرىپ، كىشىلەرگە ئۇنى ناھايىتى ھىلە ۋە چارىلەر بىلەن تارتىپ چىقىرىشىپتۇ. ئەمما ئۇنىڭ ماڭغۇدەك ماجالى قالمىغانلىغىنى كورگەن خوجايىن ئۇنى بېقىش ئۈچۈن بىر كىشىنى يوللاپ تەيىنلەپ: "ئوبدان بېقىپ، قۇۋۋەتكە كىرگەندە كارۋان ئارقىسىدىن ماڭا يەتكۈزۈپ بەرگىن" دەپ تاپىلاپ قويۇپ كېتىپتۇ. كىراكەش ئوكۇزنى ئېلىپ قېلىپ، ئىككى كۈن بېقىپتۇ، كېيىن يالغۇزلۇقتىن زېرىكىپ، ئوكۇزنى تاشلاپ، كارۋان ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپتۇ ۋە خوجايىنغا "ئوكۇز ئولۇپ قالدى" دەپ يالغان ئېيتىپتۇ. ئۇ خەۋەر يېتىپ بارغان جايدا، مەنزەبە ناھايىتى بەك ھېرىپ زەئىپلىشىپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن ۋە شەنزەبەنىڭ پىراق ئىشتىياقىدا ئاخىرەتكە سەپەر قىپتۇ. ئەمما شەنزەبە ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە قۇۋۋەتكە كەپتۇ ۋە ئوتلاق ئىزلەپ ھەر تەرەپكە مېڭىپ يۇرۇپ، بىر ئورمانلىققا بېرىپ قاپتۇ. بۇ ئورمان ھەر تۈرلۈك خۇشپۇراق گۈللەر بىلەن تولغان، رەڭگا - رەڭ گۈللەرنىڭ گۈزەللىگىدىن ئۇنىڭ گۈلزارى جەننەتنىڭ رەشكىنى كەلتۈرىدىغان دەرىجىدە چىرايلىق ئىكەن. ئاسمان ھەرقاچان ئۇنىڭغا ھەيران قالىق كوزىنى ئېچىپ نەزەر سالىدىكەن.

گۈل - چىچەكلەر ھەم ئېقىن سۈلار بىلەن ئالەمدە تاق،
باشقىچە بىر ياخشى جەننەتكى يامان كوزدىن يىراق.

شەنزەبەگە ئۇ جاي يېقىپ قاپتۇ - دە، شۇ جايدا تۇرۇپ بىر-نەچچە كۈن ھېچنىمىدىن غەمسىز ھالدا ئورمانلىقتا ئوتلاپ، تازا سەمىرىپ كوچ - قۇۋۋەتكە تولۇپتۇ. كوكۈللۈك ئەيىش - ئىشرەت ۋە سەيلى - تاماشانىڭ لەززىتى بىلەن كوڭلى ئېچىلغان شەنزەبە-

ئىك خوشاللىغى چەكسىز بولغانلىقتىن بىر موردىگۈسى كەپتۇ - دە، ناھايىتى قاتتىق ئاۋاز بىلەن سوزۇپ بىر مورەپتۇ. ئۇ ئورمانلىق ئىچىدە ناھايىتى ھەيۋەتلىك ۋە شەۋكەتلىك بىر شىر بار بولۇپ، ئۇ ئورمانلىقتىكى بارلىق ۋەھشى ھايۋانلار ئۇنىڭ خىزمىتىگە بەل باغلاپ، ئىتائەت بەلۋىغىنى بېلىگە ئورىغان. بارلىق ياۋايى جانداراار ئۇنىڭ پەرمان خېتىگە بويسۇنۇش بېشىنى قويۇپ تۇرغانلىغىدىن، ئۇ شىر ياشلىق غۇرۇرى ۋە ھاكىمىيەت ئىپتىخارى بىلەن پەخىرلىنىپ، خادىملىرىنىڭ كوپ ۋە مۇلازىملىرىنىڭ سانسىزلىغى سەۋەبىدىن جاھاندا "مەندىن چوڭراق جانۋار يوق" دەپ ئويلايدىكەن. ئوزىنىڭ تېز ئېتىلىدىغانلىغى ۋە چاققىلى كۈچلۈك بولغانلىغىدىن، پىلنىمۇ كوزىگە ئىلمايدىكەن. لېكىن ئۇ ئوز ئومرىدە ئوكۇزنى ھەرگىز كورۈپ باقمىغان ئىكەن، ھەتتا ئاۋازىنىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان ئىكەن. شۇڭا شەنزەبەنىڭ موردىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ بەكمۇ قورقۇپتۇ. ئەمما: "مېنىڭ قورقانلىغىمنى قول ئاستىدىكىلەر بىلىپ قالمىغدى" دەپ ئەنسىرەپ، ھېچ ياققا قارىماي ئورنىدا مەھكەم ئولتۇرۇپتۇ. شىر پادىشانىڭ قېشىدا ئىككى چىلبۇرە بار بولۇپ، بىرىنىڭ ئىسمى كەللە ۋە يەنە بىرىنىڭ ئىسمى دېمىنە ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى زېرەكلىك ۋە ھۇشيارلىقتا مەشھۇر ئىكەن. ئەمما دېمىنە شوھرەت قازىنىشقا ۋە يۇقۇرى مەرتىۋىگە كوتىرىلىشكە ھېرىس ئىكەن. دېمىنە ئەقىل - پاراسەت بىلەن ئويلاپ كورۈپ شىرغا قورقۇنچ پەيدا بولغانلىغىنى، شۇ سەۋەپتىن ئۇنىڭ غەمگە پاتقانلىغىنى پەملەپ قاپتۇ.

— پادىشا ناھايىتى ئەندىشە قىلىۋاتقاندەك كورۈنىدۇ، — دەپتۇ دېمىنە كەللىگە، — شۇڭا ئىش - ھەرىكەتلىرىدە خوشاللىق ئالامىتى كورۈنمەيۋاتىدۇ. سەن بۇ توغرىدا نېمە دەيسەن؟

يۇزىدە باردۇر مالامەتنىن ئەسەر،
دىل غېمىگە ئۇ دالالەت كورسىتەر.

ـ سېنىڭ ئۇ ئىش بىلەن نىمە كارىڭ بار؟ بۇنداق سوزنى قىلىشقا نىمە ھەققىڭ بار؟ سەن نەدە، پادىشالىق ئىشلىرى نەدە؟ پادىشالىق ئىشلىرى توغرىسىدا سوزلەشكە نىمە ھەددىڭ سېنىڭ؟ ـ دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ كەللە، ـ بىز مۇشۇ پادىشانىڭ دەرگاھىدا ئوزۇق تېپىپ يەۋاتىمىز ۋە مۇشۇ پادىشانىڭ دولىتىنىڭ سايىسىدا كۈن كورۈۋاتىمىز. سەن شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ، پادىشالارنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرىنى تەپتىش قىلىش ۋە ئەھۋاللىرىنى تەھقىقلىشىڭنى تاشلا، چۈنكى بىز تېخى پادىشانىڭ مەخسۇس كىشىلىرىدىن بولالىغىنىمىز يوق ۋە بىزمۇ پادىشا گېپىمىزنى ئاڭلىغۇدەك دەرىجىدىكى كىشىلەر ئەمەسمىز. شۇنداق بولغاندىنكىن، پادىشانىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىپ ئوتكىنىمىز تۈزۈك. ھەر قانداق كىشى ئوزىگە مۇيەسسەر بولمايدىغان ئىشقا قەدەم قويسا، خۇددى مايمۇنغا يەتكەندەك بالا ـ قازا يېتىپ قېلىشى مۇمكىن.

ـ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ـ بىر مايمۇن، ـ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەللە.

دورامچى مايمۇننىڭ ھىكايىسى

ـ بىر مايمۇن بىر ياغاچچىنى كورۈپ قاپتۇ. قارىسا ياغاچچى بىر ياغاچنىڭ ئۇستىگە ئولتۇرۇۋۇلۇپ، ياغاچ ھەرلىگىلى تۇرغان ئىكەن. ياغاچچىنىڭ ئىككى شىناسى بار بولۇپ، بىرىنى ياغاچنىڭ يېرىغىغا قېقىپ قويۇپ، ياغاچنى ھەرلەيدىكەن. شىنا قېقىلغاچقا ياغاچنىڭ يېرىغى كېڭىيىپ، ھەرىنىڭ يۇرۇشۇشى ئاسان بولىدىكەن. بىر ئاز ھەرلىگەندىن كېيىن يېرىقىنىڭ كېڭەيگەن يېرىدىن يېراقلاپ ھەرە قادىلىپ يۇرۇشۇشى قىيىنلاشقاندا، ياغاچچى يەنە بىر شىنانى ھەرىگە يېقىنراق يەرگە قاقىدىكەن ـ دە، ئاۋالقى شىنا بوشاپ چىقىدىكەن. ياغاچچى ئەنە شۇ تەرتىپتە خېلى ئۇزۇن ئىش قىلىپتۇ. مايمۇن ئۇنى كورۈپ ئولتۇرسا،

ياغاچچى تۈيۇقسىز ھاجەت ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇپ بىر چەتكە كېتىپتۇ. مايمۇن يەرنىڭ خالى قالغانلىغىنى كورۇپ، دەرھال يېرىپتۇ ـ دە، ياغاچنىڭ ھەرىلىنىپ بولغان تەرىپىگە مىنىپتۇ. بۇ چاغدا مايمۇننىڭ جان يېرى ياغاچنىڭ ئارىسىغا سائگىلاپ چۈشۈپتۇ. مايمۇن ئىككىنچى شىنانى قاقماي تۇرۇپ ياغاچنىڭ يېرىغدىكى بىرىنچى شىنانى شۇنداق بىر تارتىپ چىقارغان ئىكەن، ياغاچنىڭ يېرىغى يۇمۇلۇپ قېلىپ جان يېرى يېرىدىق ئارىسىدا قىسىلىپ قاپتۇ. بىچارە مايمۇن ئاغرىقتا چىدىماي جان ئاچچىغىدا ۋاقىرىۋېتىپتۇ ۋە ناله بىلەن:

ياخشى ئىكەن ھەر كىشى قىلسا ئۆزىنىڭ ئىشىنى،
قويىدىكەن غەيرىنىڭ ئىشى بالاغا كىشىنى.

"مېنىڭ ئىشىم ياغاچ ھەرىلىمەك ئەمەس، بەلكى مىۋە تەرمەك ئىدى. مەن قولۇمغا پالتا ـ كەكە ئالمەن دىمەي، تاغلارـ دا يۈگۈرۈپ ئويناسام بولاتتى. كىشى ئۆزىنىڭ لايىغدا ئىشى قىلمىسا مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قالىدىكەن" دەپتۇ مايمۇن. شۇ ھالدا تۇرغىنىدا، ياغاچچى كېلىپ قېلىپ ئۇنىڭ جازاسىنى بېرىپتۇ. دىمەك ئۇ ئورۇنسىز ئىشقا ئۆزىنى ئۇرغانلىغىنىڭ كاساپىتىدىن ھالاكەتكە ئۇچراپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن "ياغاچچىلىق ئەمەس مايمۇننىڭ ئىشى" دىگەن گەپ بار. بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن ھەر كىشى ئۆز ئىشىنى قىلىپ، ئۆز ئىقتىدارىدىن تاشقىرى ئىشنى قىلماسـ لىغى لازىملىغىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك. چۈنكى ھەر ئىشنى قىلـ دىغان مەخسۇس كىشىلەر بولىدۇ. ئۇ ئىش ساڭا مۇناسىپ ئىش ئەمەس. شۇڭا ئۇنى تاشلا. خۇدا ساڭا ئازغىنا ئۆزۈق ياكى لوقما بەرسە شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ غەنىمەت بىلگىن.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان دېمىنە شۇنداق دەپتۇ:

ـــ بىر كىم پادىشالارغا يېقىن بولۇشقا ھەركەت قىلسا، ئۇ

پەقەت ئۆزۈق ۋە نەپسى ئۇچۇنلا ئۇنداق قىلمايدۇ. چۈنكى ھەر قانداق يەردە، ھەر نسمە بىلەنمۇ قوساق تويغۇزغىلى بولىدۇ. پادىشالارغا يېقىن بولماقنى كوزلىگەن ئادەم يۇقۇرى مەنسەپ تېپىشنى كوزلەيدۇ. چۈنكى مەنسەپكە چىققاندىلا دوستلارغا ياخشىلىق قىلىپ مەدەت بېرىپ، ئۇلارنى خوش قىلغىلى بولىدۇ، دۇشمەنلەرنى قەھرى ئوتى بىلەن كويدۇرگىلى بولىدۇ. ھەرقانداق كىشىنىڭ ھىممتى پەقەت ئوز نەپسى ئۇچۇنلا بولسا، ئۇ توت پۇتلۇق ھايۋان قاتاردا سانىلىدۇ. بۇلار خۇددى ئاچ ئىت بىر پارچە سوڭەك بىلەن شات بولغىنىدەك ۋە ئوغرى مۇشۇك بىر بۇردا نان بىلەن خوشال بولغىنىدەك بىر ئىش. مەن شىرنىڭ توشقان ئوۋلىغىلى تۇرغاندا قۇلان ئۇچراپ قالسا، توشقاننى تاشلاپ قۇلانغا يۇگۇرگەنلىگىنى كوردۇم.

ئالى ھىممەت بولكى، ھەق ئالدىدا ھەم خەلق ئالدىدا،
ئېتىۋار - ھورمەت تاپارسەن، ھىممتىڭگە يارىشا.

ئەگەر بىر كىم يۇقۇرى دەرىجىلەرگە يېتىشكەن بولسا، ئەگەر ئۇنىڭ ئومرى گۈلگە ئوخشاش قىسقا بولسىمۇ ئەل ئۇنىڭ ياخشى سۈپىتىنى يادلايدۇ. ئۇنىڭ نامى ئۇزۇنغىچە ئوچمەيدۇ. ئەگەر بىر كىشىنىڭ ھىممتى پەس بولسا، ئۇ خۇددى قارىغاينىڭ بەرگىدەك ئۇزۇن ياشىسىمۇ ئۇنىڭ كىشىلەر ئالدىدا ئېتىۋارى بولمايدۇ، قاتارغا ئوتەلمەيدۇ.

ئەل ئىچىدە ياخشى نام ئالغان كىشى ھەرگىز ئولمەس،
شۇ بولغۇسى ئولۇك، ئەل ئۇنى ياخشى دىمەس.

— مەنسەپ ۋە يۇقۇرى مەرتىۋە ئىزلەش شۇنداق كىشىلەرگە يارىشىدۇكى، — دەپتۇ كەلىلە، — ئۇلار ياكى نام - نەسەپلىرى يۇقۇرى بولسا، ياكى بۇزرۇكلارنىڭ ئەۋلادى بولسا، ياكى ئۇلار-

نىڭ قابىلىيەت ۋە ئىستىداتلىرى بولسا، ئاندىن ئۇلار مەرتىۋە تەلەپ قىلسا بولىدۇ. بىز ئۇ تەبىقىدىن ئەمەسمىز. شۇڭا ئۇنداق يۇقۇرى مەرتىۋىلەرگە يارىمايمىز.

خۇددى بىر دەريا بولۇشنى ئويلىساممۇ ھەر نەپەس،
لېكىن مەندەك قەترە دەريا بولمىغى مۇمكىن ئەمەس.

— بۇ ئۇلۇغلۇقنىڭ دەسمايىسى ئەقىل ۋە ئەدەپتۇر، — دەپتۇ دېمىنە ئۇنىڭغا، — ھەرقانچە ئىسىل ۋە يۇقۇرى نەسەپلىك بولغانلارمۇ ئەقلى كەم ۋە غەيرەتسىز بولسا، چوقۇم يۇقۇرى دەرىجىدىن تۆۋەن ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ.

ئىگىز ئاسمانىنى تەسەررۇپ قىلغىلى تاشلا كەمەن،
ئەقىل - ئىدراك مەدىتى، چوڭقۇر پىكىر غەيرەت بىلەن.
مەنىلەر دىدارىنى كورگىلى بولماس ھىچقاچان،
گەر كوڭۈلگە كوز ئېچىلمىسا ئۇلۇغ ھىممەت بىلەن.

بۇزرۇكلار: "يۇقۇرى مەرتىۋىگە چىقىش ناھايىتى مۇشەققەت بىلەن قولغا كېلىدۇ، لېكىن ئىززەت - ھورمەتتىن خالىق مەرتىۋىسىگە چۈشۈش ناھايىتى ئاسان. بۇ خۇددى ئېغىر تاشنى ناھايىتى كوپ جاپا بىلەن ئوشۇنگە ئالغىلى بولسىمۇ، كىچىككىنە ئىشارەت بىلەنلا يەرگە تاشلىۋەتكىلى بولغاندەك بىر ئىش" دېيىشكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەتكە چىدىيالايدىغان يۇقۇرى ھىممەتلىك كىشىلەرلا ئۇلۇغلۇق مۇقامغا يېتىشەلەيدۇ.

ئاغىنازۇكلار چىدالماس ئىشق يولىنىڭ دەردىگە،
بۇ جاپا ئېچىرە قەدەم قويغاي بالاكەش شىرى مەرت.

ھەر كىشى "خاتىرجەملىك راھەت" دەپ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرسا، ئاخىرى ئىززەت - ئابرويىدىن ئاجراپ، خالىق كوچىسىدا قان

يۇتىدۇ. ھەر كىم "مەشھۇر بولۇپ ئاتاق چىقىرىش ئامەتتۇر" دىگەن سوزدىن قورقمىسا، ئازغىنا ۋاقىتتا مۇرات گۈلى ئېچىلىپ، ئىشـ رەت تەختىدە ئورۇن تۇتالايدۇ.

رەنجۇ مېھنەت چەكمىسەك بولماس سېنىڭ ئورنۇڭ ئىگىز،
لەئلى باغرى بولمسا قان قەدرى قىممەت تاپمىغاي.

سەن مۇنداق ئىككى ھەمراھنىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخـ شايسەن، ئۇلارنىڭ بىرى جاپا ـ مۇشەققەت تارتىپ ئوزىنى پادە شالىق دەرىجىسىگە يەتكۈزگەن، يەنە بىرى سۈسلۇق ۋە بوشاڭـ لىق قىلىپ مۇھتاجلىق ۋە پەرىشانلىق ھالىتىدە قېلىۋەرگەن.

ــ ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ــ ئىككى دوست بار ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

ئىككى دوستنىڭ ھىكايىسى

ئىككى دوست بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى سالىم، بىرىنىڭ ئىسمى غانىم ئىكەن. ئۇ ئىككىيلەن ھەمرا بولۇپ سەپەرـ گە چىقىپ، نۇرغۇن يوللار ۋە مەنزىللەردىن ئوتۈپ، بىر تاغ باغرىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ تاغ شۇنداق تاغ ئىكەنكى، تاغنىڭ چوققىلىرى ئىگىزلىكتە ئاسمانىنىڭ كوك ئارغىمىغا يۈگەن سالدىـ كەن، تاغ ئەگمىلىرىنىڭ كەڭلىگى بولسا پەلەكنىڭ ئون ئىككى بۇرجەكلىك ساربېمنىڭ سىرتقى يۈزىگە ئۇزەڭگە بولىدىكەن. تاغ ئاستىدا سۇزۇكلۇگى گۈل يۇزلۇك گۈزەللەرنىڭ رۇخسارىدەك ساپ ۋە تاتلىقلىغى شىرىن سوزلۇك جانانلارنىڭ شېكەر لېۋىدەك لەززەتلىك بولغان بىر بۇلاق بار ئىكەن. بۇلاق يېنىدا، سۇيى قاشلىرىدىن تېشىپ تۇرىدىغان بىر چوڭ كول بار بولۇپ، كول

بويىدىكى يوغان دەرەخلەرنىڭ ئۇچلىرى بىر بىرىگە تۇتىشىپ، پۈتۈن كول ئەتراپىغا سايە چۈشۈرۈپ تۇرىدىكەن.

ئېچىلىپ ھەر تەرەپتە گۈل ۋە رەيھان،
باش تارتىپ دەرەخلەر پەلەكتىن ئاشقان؛
سەرۋى ئايىغىغا سۈنبۈل قويۇپ باش،
بىنەپشە سەۋسەن ئالدىدا سۈنۈپ باش.

دوستلار چولدىن كولگە يېتىپ كېلىپ، ئۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى كۆڭلىگە يېقىپ قالغاچقا بىردەم ئولتۇرۇپ، ئارام ئېلىشىپتۇ ۋە ھاردۇغى چىققاندىن كېيىن كول ۋە بۇلاقنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ، ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىشقا باشلاپتۇ. ئۇلار ئايلىنىپ يۈرۈپ، كولنىڭ سۇ كىرىدىغان تەرىپىدىكى بىر ئاق تاشنى كورۇپ قاپتۇ، تاشقا قۇدرەت قەلىمى بىلەن توۋەندىكىچە مەزمۇندا يېزىلغان ئىكەن:

"ھەي بۇ مەنزىلگە كەلگەن مۇساپىر! بىلگىنكى، بىز مېھمانغا ياخشى زىياپەت تەييارلاپ قويدۇق. لېكىن ئۇ زىياپەتكە مۇنداق شەرت بىلەن يېتىشەلەيسەن: بېشىڭدىن كېچىپ بۇ بۇلاق سۈيىگە كىرگىن، چوكۇپ كېتىش خەۋپى ۋە غەرق بولۇپ كېتىش خەتىرىدىن قورقماي ئۈزۈپ، ئوزەڭنى نېرىقى قىرغاققا ئالغىن، ئۇ يەردە تاغ تۈۋىگە قويۇپ قويۇلغان بىر تاش شىر بار. ئۇنى ئوشنەڭگە ئېلىپ كوتەرگىن - دە، ھەرگىز توختىماي، يۈگۈرگەن پېتى ئارام ئالماي، تاغ بېشىغا چىقىغىن، ئەگەر جان ئالغۇچى ياۋايى ھايۋانلار كېلىپ جېنىڭغا قەست قىلسىمۇ ۋە تىكەنلەر ھەر تەرەپتىن ئەتلىرىڭنى ئېلىسىمۇ توختىمىغىن، تاغ بېشىغا يېتىپ چىقالىساڭ مەقسىدىڭ ھاسىل بولغاي".

تاكى يۈرمەي كىشى مەنزىلگە يەتمەس زادىلا،
مەقسىدىن ھاسىل قىلالماس ئەيلىمەي جاننى پىدا.

گەر قوبۇللۇق شولسى ئالەم يۇزنى قاپلسا،
چۇشمگەي قابىل كىشىدىن باشقىسغا شۇ جۇلا.

ئۇلار خەتنى ئوقۇپ مەزمۇنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، غانىم سالىمغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ كەل بۇرادەر، تىرىشچانلىق قەدىمى بىلەن بۇ خەتەر مەيدانغا كىرەيلى ۋە بۇ تىلسىمنىڭ ھەقىقتىنى ئېچىش ئۇچۇن ئىمكانىنىڭ بېرىچە ھەركەت قىلايلى.

يامۇرات بىرلە پەلەك باشغا قويغايمىز ئاياق،
ياكى بەرگەيمىز بۇ ئىش يولىدا ھىممەت بىرلە باش.

ــ ھەي ئەزىز بۇرادەر، ــ دەپتۇ سالىم، ــ يازغۇچىسى نامەلۇم ۋە ھەقىقتى ئېنىق بولمىغان خەتنى كورۇپلا، چوڭ خەتەرگە ئۇزنى ئۇرۇش، خىيالى مەنپەئەت ۋە ۋەھىمىلىك پايدىنى كوزلەپ، ئۇزنى بۇنداق چوڭ ھالاكەتكە سېلىش جاھىللىقنىڭ ئالامتى. ھەرقانداق ھۇشيار كىشى گۇمانسىز زەھەر يىمگەندەك، گۇمانلىق تەرياقمۇ يىمەيدۇ ۋە نېسى راھەت ئۇچۇن نەق جاپاغا ئۇزنى تۇتۇپ بەرمەيدۇ.

باراۋەر كەلمىگەي دانا ئالدىدا،
بىر دەملىك غەم بىلەن ئەبىدى راھەت.

ــ ھەي شەپقەتلىك دوستۇم، ــ دەپتۇ غانىم ئۇنىڭغا، ــ جاپادىن قېچىش مۇھتاجلىق ۋە خارلىقنىڭ مۇقەددىمىسى. جاپا ـ مۇشەققەت بولسا دولەت ۋە ئىززەتنىڭ نىشانىسى.

ئىزلىسە ھەر كىشى ئەگەر راھەتنى،
كوڭلىنى بەخت بىلەن قىلالمىغاي شات.

خۇمارلىق ئاغرىقتىن قورقسا كىمكى،
ئىچەلمەس ھىچقاچان شارابنى مۇرات.

يۇقۇرى ھىممەتلىك ئەر ئاسانلىق بىلەن بېشىنى ئەگمەيدۇ ۋە ئازغىنا ئوزۇققا قانائەت قىلىپ ئولتۇرىۋەرمەيدۇ تاكى ئۇلۇغ مەرتىۋىنى قولغا كەلتۈرمەي ئارام ئالمايدۇ. قىيىنچىلىق تىكىنىنىڭ جاپاسىنى چەكمەي تۇرۇپ شاتلىق گۈلىنى ئۈزگىلى بولمايدۇ. مۇرات خەزىنىسىنىڭ ئىشىگىنى رەنجۇ مۇشەققەت ئاچقۇچىنى تۇتماي تۇرۇپ ئاچقىلى بولمايدۇ. مېنى ھىممىتىم ئوزى يېتىلەپ تاغ بېشىغا ئېلىپ چىقىدۇ. بالا گىرداۋى ۋە جاپا دولقۇنلىرىنىڭ ئەندىشىسىنى ھىممىتىم ئوزى كۆتلۈمدىن سۈرۈپ چىقىرىدۇ.

تەلەپ يولىدا بىرگە رەنجۇ مېھنەت يەتسە ھىچ گەپ ئەمەس،
كۆكۈلدە كەئبە شەۋقى بولسا گۈلزاردۇر بايا‌ۋانلار.

ــ ئۇ دېگەنلىرىڭىز راست، ــ دەپتۇ سالىم، ــ ئەگەر دولەت باھارىنىڭ بۇيى كېلىپ تۇرغان بولسا، ئۇنىڭ ئۇمىددە مېھنەت خازانىنىڭ جاپاسىنى تارتسا بولىدۇ. ئەمما پايانى مەلۇم بولمىغان يولدا يۈگۈرۈش ۋە قىرغىنى كورۈنمەيدىغان دەريانى ئۈزىنى ئۈرۈش ئەقىلسىلىق ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەس. ئەگەر بىر كىم بىر ئىشنى باشلىماقچى بولغان بولسا، ئۇنىڭ بىر تەرىپىنى كورۈپلا قالماي، ئۇنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە قاراپ، ھەممە شۇنداق بولماندىلا بىھۇدە مۇشەققەت يۈكىنى كوتەرمەيدۇ ھەم ئەزىز ئومرىنى زايا قىلمايدۇ.

يەرگە دەسسەپ تۇرالمىساڭ ئەگەر مەھكەم،
قويمىغايسەن ئاشۇ يولغا ئەسلا قەدەم.
كىرەر بولساڭ ھەر ئېھتىمال ھازىرى بول،
كوزلىگەيسەن چىقماق ئۇچۇن بىر توغرا يول.

ئۇ خەتنى خەقنى ئاخماق قىلىش ئۈچۈن يېزىپ قويغان بولۇشىمۇ مۇمكىن ياكى ئويۇن - چاقچاق قىلىپ يېزىپ قويسىمۇ قويغاندۇر. ياكى بولمىسا بۇ بۇلاق ئادەم چوكتۇرىدىغان بۇلاق بولۇپ، چۈشكەن ئادەم چىقالمايدىغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال، ياكى بۇلاقتىن چىقالىغان ھالەتتىمۇ ھىلىقى تاش شىرنى يەردىن كوتىرىپ ئالغىلى بولماسلىغىمۇ ئېھتىمال. ئەگەر ئۇنداق بولمىغان ھالەتتە، ئۇنى كوتىرىپ بىر يۇگۇرۇپلا تاغ بېشىغا چىققىلى بولامدۇ، بۇمۇ بىر گەپ. ئەگەر چىققىلى بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنىڭدىن قانداق نەتىجە چىقىشىنى كىم بىلىۋېلىپ! مەن بۇ ئىشتا ساڭا ھەمرا بولالمايمەن، شۇنداقلا سېنىڭ بۇ ئىشقا قەدەم قويۇشۇڭغىمۇ رازىلىق بەرمەيمەن.

— ئۇنداق دېمىگىن دوستۇم، — دەپتۇ غانىم، — مەن بۇ باشلىغان ئىشىمنى باشقىلارنىڭ رايىغا بېقىپ توختىتىپ قويسام بولمايدۇ. مەن بىر ئىشقا ۋەدە قىلغانىكەنمەن، شەيتان ۋەسۋەسىسى بىلەن ئۇ ئىشىمنى توختىتىپ ۋەدەمدىن قايتمايمەن. ماڭا قوشۇلۇشقا ماجالىڭ ۋە بىللە يۇرۇشكە تاقىتىڭ يوقلۇغىنى سېزىدۇاتىمەن. ئۇنداقتا، سەن بىر چەتتە تاماشا كورگەچ ھالىمغا نەزەر سېلىپ، دۇئا - تەلەپ بىلەن مەدەت بېرىپ تۇرغىن.

سەندە مەي ئىچمەككە قۇۋۋەت بولمىسا،
كەل تاماشا ئەيلە مەسلەر ھالىنى.

سالىم ئۇنىڭ ئوز ئىرادىسىدە مەھكەم تۇرغانلىغىنى كورۈپ:

— بۇرادەر، مېنىڭ نەسىھىتىم بىلەن بۇ ئىشتىن ۋاز كەچمەيدىكەن، مېنىڭ بۇ ھالەتنى كورۈشكە تاقىتىم يوق، كوڭلۈم خالىمغان ئىشنى تاماشا قىلىشنىمۇ خالىمايمەن، شۇڭا بۇ ھالاكەتلىك ئىشتىن ئوزەمنى تارتقىنىم ياخشى، — دەپتۇ - دە، ئېتىغا مىنىپ دوستى بىلەن خوشلىشىپ يولغا چۈشۈپتۇ.

غانىم جاندىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، بۇلاق بېشىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

دەريانا چۈشكەيمەن بۇگۈن ھالىمغا قىلماي نەزەر،
ياكى ئۇندا غەرق بولارمەن ياكى سۇزگەيمەن گوھەر.

شۇنداق قىلىپ غانىم ئەزىمەتلىك پېشىنى ھىممەت بىلىگە مەھكەم قىستۇرۇپ، بۇلاققا چۈشۈپتۇ.

بۇلاق ئەمەس تىلسىم ئۇندا بىنا ئىدى،
كورۇنۇشى بۇلاق ئوزى دەريا ئىدى.

غانىم بۇ بۇلاق كورۇنۇشلۇك دەريانىڭ تىلسىم گىردابى ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپتۇ. لېكىن كوگلىنى توق تۇتۇپ، راستىنلا غۇلاچلاپ سۇ ئۇزۇپتۇ، ئانچە ئۇزۇن ئوتمەي نىجات ساھىلىغا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە قىرغاقىغا چىقىپ بىردەم دېمىنى رۇسلىۋېلىپ، تاشتىن ياسالغان شىرنى تەمكىنلىك قۇۋۋىتى بىلەن دەس كوتىرىپ ئوشنىسىگە ئاپىتۇ - دە، ھەرقانچە قىينالسىمۇ يۇگۇرگىنىچە تاغ بېشىغا چىقىپ ئارام ئاپتۇ. ئۇ تاغنىڭ نېرىقى تەرىپىگە قارىسا خۇش ھاۋالىق، كوگۇلگە ياقىدىغان بىر كاتتا شەھەر كوزىگە كورۇنۇپتۇ.

ئەجەپ گۈزەل شەھەردۇركى بەھىش رۇخسار،
ھەر نەمەرسە ئىستەر بولساڭ ھەممىسى بار.

غانىم ئۇ شەھەرگە نەزەر سېلىپ قاراپ تۇرغىنىدا، تۇيۇق سىزدىن ھىلىقى تاش شىرىدىن ناھايىتى قاتتىق ئاۋاز چىقىپتۇ - دە، تاغ ۋە سەھرالار تىترەپ كېتىپتۇ. ئۇ ئاۋازنى ئاگلىغان شەھەر خەلقى تەرەپ - تەرەپتىن توپلىنىپ تاققا چىقىشىپتۇ. غانىم خەلقنىڭ ئۇنداق كوپ چىققانلىغىدىن ھەيران بولۇپ، ئۇلارغا تەئەججۇپ بىلەن قاراپ تۇرغان ئىكەن، چىققان خەلقنىڭ

چوڭلىرى ۋە بايلار ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ھورمەت بىلەن تەلغا ئېلىپ ۋە ماختاپ دۇئا قىلغىلى باشلاپتۇ. ئاندىن كېيىن ئۇنى ئالماس جابدۇقلار بىلەن بېزەلىگەن بىر ئارغىماقتا مىندۇرۇپ، شەھەرگە ئېلىپ كىرىپتۇ؛ ئۇنى باشتىن - ئاياق گۈلاپ ۋە كاپۇر بىلەن يۇيۇپ، شاھانە لىباسلارنى كىيدۇرۇپ، ناھايىتى كاتتا ئىززەت - ئىكرام بىلەن سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپتۇ، مەملىكەت باشقۇرۇش ئىختىيارىنى ئۇنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. بۇ ئىشلاردىن ئەجەپلەنگەن غانىم ئۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى سورىغان ئىكەن.

ئۇلار: "ئەي، پادىشاھى ئالەم، سىز كورگەن ھىلىقى بۇلاقنى ھوكۈمالار تىلسىم بىلەن ياسىغان، بۇ تاش شىرنى ناھايىتى چوڭقۇر ئويلاش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق سەييارىلەر ۋە داڭلىق يۇلتۇزلارنىڭ دەرىخسىنى مۇلاھىزە قىلىپ ياساپ چىققان. قاچانكى بۇ شەھەرنىڭ پادىشاسىغا ئەجەل يېتىپ ھاياتىنىڭ ئاپتۇي مەغرىپكە پاتسا، ھەقتائالا ئۇلىگەن پادىشانىڭ ئورنىغا پادىشا قىلماقنى خالىغان بىر سائادەتمەن كىشىنىڭ ھەشەمەتلىك قامىتى بۇ تاغ ئۈستىدە جىلۋىلىنىدۇ. ھەقتائالا ئۇنى بىر بانا - سەۋەپ بىلەن بۇلاق بويىغا يەتكۈزىدۇ. ئۇ كىشى بۇلاقتىن ئوتۇپ، شىرنى ئېلىپ، تاغ بېشىغا چىقىقاندا شىردىن بىر ئاۋاز پەيدا بولىدۇ. شەھەر خەلقى ئۇ سائادەتمەن كىشىنىڭ سەلتەنەت ۋارىسلىغى ئاشكارىلانغانلىغىدىن خەۋەر تاپىدۇ - دە، ئۇنى پادىشالىققا كوتىرىپ، ئۇنىڭ ئادالىتىنىڭ سايىسىدە راھەت - پاراغەت بىلەن ئومۇر كەچۈرىدۇ، ئەگەر بۇنىڭمۇ ئومرى ئاخىرىغا يەتسە يەنە بىرىگە بۇ ۋەقە يۈزبېرىدۇ - دە، پادىشالىق ئۇنىڭغا يوتكىلىدۇ. دىمەك بىرى كەتسە يەنە بىرى كېلىدۇ. خېلى كوپ زامانلاردىن بېرى پادىشالىق تەكلەش ئىشى مۇشۇ قائىدە بويىچە ئىجرا قىلىنىۋاتىدۇ. پادىشالىق نوۋىتى ئەمدى سىزگە كەلدى. ھەممەيلەن پەرمانىڭىزغا بوي سۇنىدۇ. نىمىنى خالىسىڭىز شۇنىڭغا پەرمان بەرگەيسىز" دەپ چۈشەنچە بېرىپتۇ. شۇ چاغدا غانىم

ئوزىنىڭ تارتقان جاپالىرى دولەت تەقەززاسىدىن بولغانلىغىنى چۈشىنىپتۇ.

هەر كىشىنىڭ بېشىغا كەلسە دولەت،
كېچەر ئۇنىڭ كۆڭلىدىن نەچچە هىكمەت.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، نازۇ نېمەت شەرەپتىنى ئىچىش جاپا نەشتىرىسىنىڭ ئازارىسىز قولغا كەلمەيدۇ؛ هەر كىشىنىڭ كۆڭلىگە يۇقۇرى دەرىجىگە كوتىرىلىش سەۋداسى چۈشكەن بولسا، ئۇ هەرقانداق بىر پەس كىشىگە ئاياق - ئاستى بولمايدۇ، توۋەن مەرتىۋە ۋە خارلىق ئۇرۇنغا قانائەت قىلمايدۇ. مەن شىرغا يېقىن بولالمىسام ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋالالمىسام بېشىمنى پاراغەت ياستۇغىغا قويۇپ ياتمايمەن. ئايىغىمنى ئىستىراھەت كورپىسىگە ئۇزاتمايمەن.

ــ ئۇنداق بولسا، بۇ ئىشنىڭ ئاچقۇچىنى قانداق قولغا كەلتۈردۇڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ــ هازىرقى پەيتتە شىرغا غەم - ئەندىشە پەيدا بولۇپتۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ مەن ئۇزەمىنىڭ كۆڭۈل كوتەرگۈچى نەسىھەتلىرىم بىلەن ئۇنىڭغا ئەرز قىلسام، ئۇنىڭ قېشىدا مەهرەملىك ۋە يېقىنچىلىقىنى قولغا كەلتۈرەلەيمەن.

ــ ئۇنداقتا، سەن قانداقسىغا يۇقۇرى مەرتىۋىگە چىقالايسەن؟ يا سەن بۇرۇن پادىشالارنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ باقمىساڭ، يا ئۇلارغا مۇلازىمەت قىلىشنىڭ رەسىم - قائىدىلىرى ۋە ئەدەپلىرىنى بىلمىسەڭ، يۇقۇرى دەرىجىگە چىققان هالەتتىمۇ، ئۇنى تۇتۇپ تۇرۇشنىڭ ئىلاجىنى قىلالماي، ئاز پۇرسەتتە قولغا كەلتۈرگەنلىرىڭدىن ئايرىلىپ قالارسەنمىكىن؟ ــ دەپتۇ كەللە.

ــ ئەگەر كىشى دانا ۋە قاۋۇل بولسا، چوڭ ئىشلارغا قەدەم قويۇش ئۇنىڭغا زىيان كەلتۈرمەيدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ

دېمىنە، ــ ھەر كىمنىڭ ئوز ھۈنىرىگە ئىشەنچىسى بولسا ھەرقانداق مۇھىم ئىشنى باشلىسىمۇ ئۇنىڭ ھوددىسىدىن چىقالايدۇ. ئىككىنچىدىن، ئەگەر كىشىنىڭ بېشىغا دولەت كەلسە دولەت ئوزى يول كورسىتىپ ئىشلىرى روناق تېپىۋېرىدۇ. راۋىلەرنىڭ خەۋەر بېرىشچە، "بازار كىشىلىرىدىن بىرىنىڭ دولىتىنىڭ ئاپىتىۋى ئىگىز ئورلەپ، ئۇ پادىشالىق مەرتىۋىسىنى تېپىپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ خەۋىرى پۈتۈن ئالەمگە يېيىلىپ كېتىپتۇ. ئۇنى ئاڭلىغان كونا پادىشالاردىن بىرى ئۇنىڭغا خەت ئەۋەتىپ: سېنىڭ ئەسلى ھۈنىرىڭ ياغاچچىلىق ئىكەن، سەن ئوز ھۈنىرىڭنى بىلسەن. سەن مەملىكەت باشقۇرۇش تەدبىرلىرى ۋە پادىشالىق قىلىش يوللىرىنى قاچان بىلىۋالغان، كىمدىن ئۆگەنگەن؟ دەپ سورىغان ئىكەن. ئۇ: ماڭا دولەت نېسىپ قىلغان زات يۇرت سوراش قائىدە ـ يوسۇنىنىمۇ ئۆگەتتى، دەپ جاۋاپ يېزىپتۇ.

تەكرى ئەقىل دەپتىرىمگە يازسا ھىكمەت،
چىقار مەندىن كېرەكلىك ئىش، نەچچە سەنئەت.
كىمنىڭ ئەگەر سائادەتتىن يانسا شامى،
جەم بولغۇسى دانىشمەنلىكىنىڭ ئەنجامى.

ــ پادىشالار پەزىلەتلىك كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگىلا ھورمەت قىلىۋەرمەيدۇ. بەلكى ئۇرۇق ـ ئەۋلادىدىن تارتىپ پادىشاغا خىزمەت قىلىپ، ئوز پەزىلىتى ۋە ھۈنىرى بىلەن خىزمەتكارلىق ھەققىنى ئادا قىلغان كىشىلەرگىلا ئالتىپات كورسىتىدۇ. سېنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادلىرىڭدىن ھىچكىم بۇرۇن پادىشانىڭ مۇلازىملىغىنى قىلىپ باقمىغان، ياكى ئۇلارغا ھىچبىر خىزمەت تەگمىگەن تۇرسا، سەن پادىشانىڭ مەرھىمەت نەزىرىگە يېتىشەلمەي، مەھرۇم قېلىشىڭ مۇمكىن، شۇ سەۋەپتىن دۇشمەننىڭ دامىغا چۈشۈپ كېتەرسەنمىكىن، ــ دەپتۇ كەللە.

ـــ ھەرقانداق كىشى پادىشانىڭ مۇلازىملىغىنى قىلىپ يۈ-
قۇرى مەرتىۋە تاپماق بولسا، ئۇ مەرتىۋىنى قەدەممۇ - قەدەم ئور-
لەش بىلەن تاپىدۇ. بىر يولى يۇقۇرى دەرىجىگە چىقىدىغان ئىش
ئەمەس بولسۇن! ـــ دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ دېمىسە، ـــ خىزمەت يولىغا
تىرىشچانلىق بىلەن قەدەم قويغان كىشىلەر ئوز تىرىشچانلىقى
سەۋەبىدىن پادىشانىڭ تەربىيىتىنى تېپىپ، ئوزىنى ئۇنىڭغا ئۇلاش-
تۇرىدۇ. مەنمۇ شۇنداق قىلىپ شۇ تەلەپتە يۈگۈرىمەن. ئەمدى
مەن كوپلىگەن جاپا چېكىشكە ئوزەمنى تەييارلىدىم. بىرمۇنچە
مۇشەققەتلەرنى تارتىشنى لازىم كوردۇم. مەن پادىشالارنىڭ دەر-
گاھىدا مۇلازىم بولغان كىشىلەرنىڭ بەش تۈرلۈك ئىشنى قىلىشى
كېرەكلىگىنى بىلىمەن. بىرىنچىسى، ئاچچىق ۋە غەزەپ ئوتىنى
يۇۋاشلىق سۈيى بىلەن ئوچۇرۇش كېرەك. ئىككىنچىسى، ھاۋايى
ھەۋەس ۋە شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسىدىن ھەزەر قىلىش كېرەك.
ئۈچىنچىسى، كىشىنى ئالدايدىغان ھىرىس ۋە پىتنە پەيدا قىلىدە-
غان تامانى كىشىگە توغرا يول كورسەتكوچى ئەقىلدىن غالىپ
ئورۇنغا قويماسلىق كېرەك. توتىنچىسى، ھەرقانداق ئىشنى راست-
لىق ۋە دىيانەت بىلەن قىلىش كېرەك. بەشىنچىسى، ھەرقانداق
بىر ھادىسە يۈزبەرسە، ئۇنى مۇلايىملىق ۋە مادارا بىلەن ھەل
قىلىش كېرەك. ھەر كىمەرسە بۇ سۈپەتلەرنى ئوزىگە لازىم بىلسە،
ئەلۋەتتە ياخشىلىق بىلەن مۇرادىغا يېتىدۇ.

ـــ ماقۇل، سەن پادىشاغا يېقىن بولدۇڭمۇ دەيلى، قانداق
سەۋەپ بىلەن ئۇنىڭ نەزىرىگە مەنزۇر بولالايسەن ۋە قايسى
ھۈنىرىڭ بىلەن قەدىر - قىممەت ۋە مەرتىۋە تېپىپ خوشال - خورام ملىق
تاپالايسەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

ـــ ئەگەر ماڭا ئۇنىڭغا يېقىن بولۇش شەرىپى مۇيەسسەر
بولسا، مۇنۇ بەش ئىشنى قىلىمەن، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ بىرىنچىسى،
پۈتۈن ئىخلاسىم بىلەن خىزمەت قىلىمەن. ئىككىنچى، ئۇنىڭ
تەبىئىتىگە ياقىدىغان ئىشلارنى قىلىمەن. ئۈچىنچى، ئۇنىڭ خۇي-

پەيلنى كشىلەرگە ياخشى تەرىپ قىلىپ بېرىمەن. توتىنچى، ئەگەر ئۇ ياخشى ئىش ۋە ياخشى تەدبىرلەرنى يولغا قويسا، ئۇنىڭ ئالدىدا ياخشى تەرىپ - تەۋسىپ قىلىپ ماختايمەن ۋە ياخشىلىق-لىرىنى بايان قىلىمەن. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىش ۋە تەدبىرلىرى-نىڭ ياخشى ۋە توغرىلىغى ئوزىگە روشەن بولۇپ خوشاللىغى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. بەشىنچى، ئەگەر بىر ئىشنى باشلىماقچى بولغان بولسا، ئۇ ئىشنىڭ ئاخىرى زىيانلىق ياكى يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدىغان بولسا، ئۇ ئىشنىڭ زىيىنىنى شىرىن سوزلەر ۋە ياخشى تەمسىللەر بىلەن ئۇنىڭغا بايان قىلىمەن. نەتىجىدە ئۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئاگاھ بولىدۇ. ئەگەر پادىشا مېنىڭ بۇ ھۇنەر-لىرىمنى كورسە، مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتنى مەخسۇس ماڭىلا بېغىش-لايدۇ ھەمدە ھەمىشە سوھبىتىمگە مايىل ۋە نەسىھەتلىرىمگە تەم-راق بولۇپ قالىدۇ. چۈنكى ھەرقانداق ھۇنەر ئاشكارىلانماي قالمايدۇ ۋە ھېچقانداق ھۇنەرۋەن تەربىيەتتىن بەھرىسىز قالمايدۇ.

ھۇنەر گويا ئىپاردۇر قالمىغاي ئۇ ھېچقاچان پىنھان،
جېمى ئىنسان ئۇنىڭ خۇش بۇيىدىن تاپقاي خەۋەر شۇئان.
جاھاندا ھاسىل ئەيلە بىر پەزىلەتلىك ھۇنەر تاكى،
پەزىلىتىڭ تامامى يەر يۈزىگە بولغۇسى ئەپشان.

ــ مەلۇم بولۇشىچە، بۇ مەقسەتكە ھەقسىقى تىرىشچانلىق بىلەن قەدەم قويۇپسەن، ــ دەپتۇ كەلىلە، ــ بوپتۇ، ئۇزەڭ بىلەرسەن. لېكىن ھەزەر قىلغىنكى، پادىشالارغا مۇلازىم بولۇش خەتەرلىك ئىش. ھوكۇمالار "ئۇچ ئىشقا قەدەم قويۇش نادانلىق" دەپ ئېيتىشقان، ئۇنىڭ بىرى، پادىشالار خىزمىتىگە يېقىنلاشماق؛ ئىك-كىنچىسى، گۇمان بىلەن زەھەر ئىچمەك؛ ئۈچىنچىسى، خوتۇن كى-شىگە سىر ئېيتماق. ئالىملار پادىشالارنى ئىگىز تاقتا ئوخشىتىدۇ. گەرچە تاغدا قىممەتلىك جاۋاھىر كانلىرى بار بولسىمۇ، يەنە شۇ

تاغدا ئېيىق، بوره، يولۋاس ۋه ئىلان - چايانده‌ك زه‌ره‌رلىك نه‌رسىله‌رمۇ بار، تاقا چىقماقمۇ ته‌س هه‌م تاغدا ئورۇن تۇتماقمۇ قىيىن، يه‌نه "پادىشالارنىڭ سوھبىتى ده‌ريادىكى سه‌په‌رگه ئوخشايدۇ" دىگه‌ن گه‌پمۇ بار. چۇنكى سودىگه‌ر ده‌ريادا سه‌په‌ر قىلسا ياكى ناھايىتى كوپ پايدىنى قولغا كه‌لتۈرىدۇ، ياكى غه‌رق بولۇپ ھالاكه‌تكه ئۇچرايدۇ.

ده‌ريا سه‌په‌رده كوپ بولسىمۇ نه‌پ،
لېكىن ساق - سالامه‌ت چىقماق قىيىن گه‌پ.

— توغرا، — ده‌پتۇ دېمىنه، — ئېيتقانلىرىڭنىڭ ھه‌ممىسى پايدىلىق ئىكه‌نلىگىنى چۈشىنىمه‌ن. ھه‌قىقه‌ته‌نمۇ پادىشالار كويدۇرىدىغان ئوتقا ئوخشايدۇ. ھه‌ر كىم ئىسىنغۇسى كېلىدۇ، لېكىن خه‌تەرى كوپ.

يىراق بول شاھلارنىڭ سوھبىتىدىن،
قاچۇرغاندە‌ك ئوتۇننى خۇددى ئوتتىن.

ئه‌مما ھه‌رقانداق ئادەم خه‌تەرلىك ئىشقا ئۆزىنى ئۇرالمىسا، يۇقۇرى مه‌رتىۋىگه چىقالمايدۇ.

ئول كىشى تاپقاي ئۇلۇغلۇقكى، خه‌تەردىن قاچمىسا،
سودىگه‌رلەر ئالغۇسى پايدا سه‌په‌ردىن قاچمىسا.

ھەممەت كه‌مىرىنى مەھكەم باغلىيالمىغان كىشى بۇ ئۇچ ئىشقا قەدەم قويماسلىغى كېرەك. بىرىنچىسى، پادىشالارنىڭ خىزمىتى؛ ئىككىنچىسى، ده‌ريا سه‌پىرى؛ ئۈچىنچىسى، دۇشمه‌ن ئۈستىدىن غه‌لبه قىلىش. مېنىڭ ھىممىتىم پەس ئه‌مه‌س. شۇنداق تۇرۇقلۇق نىمە ئۈچۈن پادىشاغا خىزمه‌ت قىلىشتىن قورقىمه‌ن؟

هەر كىشىنىڭ ھىممىتى گەر بولسا يولەك،
ھاسىل بولغاي قەلبىدىكى ئارزۇ - تىلەك.
ئەگەرچەندە ئىستەر بولساڭ شاراپەتنى،
ھېچقاچان قولدىن بەرمە شۇ ھىممەتنى.
ھەر مۇرادىڭ تەرەپكە گەر قول سالارسەن،
ھىممىتىڭ گەر كۆچلۈك بولسا ئالالارسەن.

— سېنىڭ بۇ ئىشقا ئۇرۇنۇشۇڭغا ماقۇل بولمىسامۇ، سېنىڭ رايىڭ شۇنى خالاپتۇ، بوپتۇ، مۇبارەك بولسۇن. بۇ تېخى ئىشنىڭ بېشى. بارغىن، سالامەت بولغايسەن، — دەپتۇ كەلىلە.

شۇنىڭ بىلەن دىمىنە شىرنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە شىرغا سالام قىپتۇ.

— بۇ كىشى كىم؟ — دەپ سوراپتۇ شىر پادىشا يېنىدىكىلىرىدىن.

— بۇ پالانىنىڭ ئوغلى، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاستاملىرىدە مۇلازىم ئىدى، — دېيىشىپتۇ باشقىلار.

— ھە راست. ئۇنى بىلىمەن، — دەپتۇ شىر ۋە ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ سوراپتۇ، — نەچچە ۋاقىتتىن بېرى قەيەردە ئىدىڭ؟

— ئاتامنىڭ دەستۇرى بىلەن ئۇزەمنى پەلەك پانا دەرگاھلىرىغا مۇلازىم قىلغان ئىدىم. ئاستانىلىرىنى ھاجەت قىلىسى ۋە مۇرات كەئىبىسى بىلىپ، مۇنتەزىر بولۇپ تۇرماقتىمەن. ئەگەر بىرەر مۇھىم ئىش چىقىپ قالسا، بەخت قۇشىغا ئوخشاش يارلىقلىرى سادىر بولسا، ئەقلىمنىڭ مەدىتى بىلەن ئۇ ئىشنى بىجا كەلتۈرگەيمەن. چۈنكى بەزى مۇھىم ئىشلارنى ئورۇنلاشتا دولەت ئەركانلىرىغا، سەلتەنەت ئەئىيانلىرىغا، ۋەزىر - ئەمىرلەرگە ئېھتىياج چۈشىدۇ، پادىشالار دەرگاھىدا بىرگە ئوخشاش كىچىك قۇللىرىنىڭ مەدىتى بىلەن پۈتىدىغان بەزى مۇھىم ئىشلارمۇ بولۇشى مۇمكىن. تاۋۇس يۇرگەن باغدا چىقىمۇ لازىم بولۇپ قالىدۇ. يىگىنە ئىلەلەيدىغان ئىشنى نەيزە قىلالمايدۇ. ئاجىز قەلەمتۇراچ قىلالايدىغان ئىشنى چوڭ قىلىچ قىلالمايدۇ. ھېچ

قانداق قەدرى - قىممىتى يوق بىر خىزمەتكارمۇ زەرەرنى يوق قىلىش ياكى مەنپەئەت پەيدا قىلىشتا كارغا كېلىپ قالىدۇ. بىر پارچە شىرشەق خار بولۇپ يولدا ياتقان بولسا، شۇنىڭمۇ بىر كۈنى كارىغا ياراپ قېلىشى ئېھتىمال، ئەگەر ھەچنىمگە يارىمىسىمۇ بىر چىش كولىغۇچ ياساپ، چىش كولىغلى ياكى قۇلاق كولىغۇچ ياساپ قۇلاقنىڭ كىرىنى ئالغىلى كارغا كەلسىمۇ ئەجەپ ئەمەس.

بولمىساممۇ مەيلى مەن بىردەستە گۈل،
مەن بولالارمەن ئۇچاغىڭغا ئوتۇن.

شىر دېمىنەنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ سوزىدىكى قابىلىيەت ۋە پاساھەتلەر ئۇنىڭغا خۇش يېقىپ قاپتۇ ۋە تەئەججۇپلىنىپ، ئەتراپىدا تۇرغانلارغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھۇنەرۋەن كىشى گەرچە ئوزىنى يۇشۇرۇپ يۈرسىمۇ، ئۇنىڭ ئەقلى ۋە دانىشمەنلىگى ئۇنىڭ پەزىلىتىنى ئىختىيارسىز ھالدا ئاشكارا قىلىپ قويىدۇ، بۇ خۇددى ئوتنىڭ شولىسىغا ئوخشاش، ئوتنى يانىدۇرغۇچى ئۇنى پەس يانىدۇراي دېسىمۇ، ئوت ئوزى تېخىمۇ ئىگىز كويگەندەك بىر ئىش.

بولسا ھەركىم كوڭلى ئىچرە ئىشقى بار،
بولغۇسىدۇر چېھرىسىدىن ئاشكار.

دېمىنە بۇ سوزدىن خوشال بولۇپتۇ ۋە ئوزىنىڭ ئەپسۇنى شىرغا تەسىر قىلغانلىغىنى، بىر پىرىپتىگەرلىگى شىرنىڭ كوڭلىنى ئېرىتكەنلىگىنى چۈشىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ:

ــ ھەممە مۇلازىملار ۋە تاۋابىئاتلار ئۇچۇن ۋاجىپتۇركى، ئەگەر پادىشاغا بىر مۇھىم ئىش دۇچ كەلسە، ئوز ئەقلى ۋە پەمى

بىلەن ئۇنىڭ تېگىگە يېتىپ، كوڭلىگە كەلگەن ھەرقانداق سىر-نى ئەسھەت تەرىقىسىدە ئۇنىڭغا ئەرز قىلماق كېرەك. بۇنىڭ بىلەن پادىشا ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى تونۇيدۇ. چارە-تەدبىر ۋە ئىخلاس، قابىلىيەتلىرىدىن ۋاقىپ بولۇپ، ھەم ئۇلارنىڭ خىز-مىتىدىن مەنپەئەتمۇ تاپىدۇ، ھەم ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئەھۋا-لىغا بېقىپ ئىلتىپاتمۇ قىلىدۇ. چۈنكى ئۇرۇق يەرگە كومۇكلۇك ۋاقتىدا ئۇنىڭغا ھېچكىم نەزەر سالمايدۇ. قاچانكى تۇپراق نىقا-ۋىدىن يۇز كۆرسەتسە، ئاندىن ئۇنىڭ مۇۋىلىك ئۇسۇملۇك ئىكەن-لىگى، ئۇنىڭ كىشىلەرگە نەپ يەتكۈزۈشىدە شەك يوق ئى-كەنلىگى مەلۇم بولىدۇ-دە، پەرۋىش قىلىشقا باشلايدۇ ۋە ھۆسۈ-لىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا نەزەر سالمايدۇ. ئەزەلدىن تارتىپ، پادىشالار پەزىلەت ئەھلىدىن ھەركىمگە ھەممە باپتا تەربىيەت نەزىرىنى سالسا ئۇنىڭ خىزمىتىدىن پايدا ئالىدۇ.

سەن بولۇپسەن بىر قۇياش، مەن تۇپراقتۇ تەكەنمەن،
قىلساڭ ئەگەر تەربىيەت، لالەيۇ گۈل بېرەرمەن.

— ئەقىللىق كىشىلەرنى قايسى يوسۇندا تەربىيەت قىلماق كېرەك ۋە ئۇلاردىن قايسى تەرىقىدە پايدىلانماق كېرەك؟ — دەپ سوراپتۇ شىر پادىشا.

— توغرىسى شۇكى، — دەپ سوز باشلاپتۇ دېمىنە، — پادىشا-لار كىشىلەرنى تەربىيەت قىلمىشتا، ئۇنىڭ قابىلىيىتىگە قاراش كېرەك. نامۇ نەسەبىگە قارىماسلىق كېرەك. ئۇلارنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ قىلغان خىزمىتىنى كوزدە تۇتۇپلا ئىلتىپات قىلماسلىق كېرەك. چۈنكى ھەر كىشى ئاتا-ئانىسى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ھۈنەرى قابىلىيىتى بىلەن تونۇلىدۇ.

سوزلسەڭ ھۇنەر بىلەن پەزىلىتىڭدىن سوزلىگىن،
ئوتتۇپ كەتكەن كىشىلەرگە ئوزنى تەڭلەشتۇرمىگىن.
سەن ئولۇك بىلەن بىرلە تىرىلمە، بۇ ئىشڭ بولغاي ئۇيات،
سەن تىرىك بولساڭ، ئولۇككە بەر ھۇنەر بىرلە ھايات.
ئەي يىگىت ئولگەن ئاتاڭ ھۇنەرلىرىدىن ئۇرما لاپ،
ئىت ئەمەسسەن يۇرمە قۇرۇق ئۇستىخانىنى غاجىلاپ.

مەسىلەن، چاشقاننى ئالايىلى، ئۇ خالايىقلار بىلەن بىللە ياشىسىمۇ، ئۇنىڭدىن زىيان يېتىدىغانلىغى ئۇچۇن ھەممە ئادەم ئۇنى يوقىتىشقا ھەركەت قىلىدۇ. قارچۇغا خەلقتىن يىراق ياشاي-دىغان ۋەھشى جانۋار بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەت كېلىدىغان بولغاچ كىشىلەر ئۇنى ناھايىتى ئىززەت بىلەن قولغا كەلتۇرىدۇ. پادىشالار ئوز يېقىنلىرى ۋە دوستلىرىغا ئەمەس، بەلكى ئەقىل ۋە دانىشمەن كىشىلەرگە نەزەر سېلىشى كېرەك. ھەرقانداق كىشى ھۇنەر-قابىلىيەتسىز ۋە ئىش بىلمەيدىغان بولسا، ئۇنى پازىل ئەمەس دەپ ۋە كامال كىشىلەردىن ئارتۇق كورمەسلىگى كېرەك. ئەقىل كىشىلەرنىڭ مەنسەپلىرىنى بىئەقىل كىشىلەرگە بەرمەك، خۇددى سەللىنى پۇتىغا ئورىغاندەك ۋە ئوتۇكنى بېشىغا كىيگەندەك بىر ئىش. ھەرقانداق مەملىكەتتە پازىل ۋە دانىشمەن كىشىلەر زايا بولۇپ كەتسە ۋە جاھىللار ئىختىيار تىزگىنىنى قولىغا ئالسا ئۇ مەملىكەتكە چوڭ نۇقسان يېتىدۇ. ئۇنىڭ شۇملۇغى شاھلار ۋە پۇخرالارنىڭ ھەممىسگە باراۋەر تېگىدۇ.

ئەي، ھۇمايۇن شۇ ماكانغا سايە سالما زادىلا،
بولدى ئۇندا قاغا-قۇزغۇن توتى قۇشتىن ئەتىۋا.

دېمىنە سوزىنى تۇگەتكەندىن كېيىن شىر ئۇنىڭغا غايەت

ئىلتىپات ، كورسىتىپ، ئۇنى "خاس كىشى" مەرتىۋىسىگە كوتىرىپ- تۇ ۋە ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن ئۇلپەتلىشىپ سوزلىرىنى ئاڭلاپ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ھەرقانداق مۇھىم ئىشتا ئۇنىڭ نەسىھىتى- نى ئاڭلايدىغان بولۇپتۇ. دېمىنەمۇ ئەقىل-ئىدراك ۋە پەم-پارا- ستى بىلەن سەلتەنەت ھەربىگە مەھرەم بولۇپ، مەملىكەت ئىش- لىرىنى تېخىمۇ ياخشى تۈزەشكە كىرىشىپتۇ.

بىر كۈنى دېمىنە بىر ياخشى سائەت ۋە مۇۋاپىق پەيت تېپىپ، شىر بىلەن يالغۇز قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— خېلى ئۇزۇندىن بېرى سىلە پەقەت بىر يەردىلا تۇرۇۋا- تىدىلا. ھەركەت لەززىتى ۋە شىكار شاتلىغىنى تاشلاپلا قويدىلىغۇ؟ شۇ ئىشىنىڭ سەۋىۋىنى بىر ئاڭلاپ بېقىشنى خالايمەن ھەم ئۇ توغرىدا قۇدرىتىمىنىڭ باردىچە بىر خىزمەت كورسەتكۈم بار.

شىر قورقۇنچىسى ھەم غەم-ئەندىشىسىنى دېمىنەدىن يوشۇرماقچى بوپتۇ. لېكىن شۇ ئەسنادا شەنزەبە يەنە قاتتىق مورەپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان شىر بەك بىسەرەمجان ۋە بىئارام بولۇپ، تىتە- رەشتىن ئۆزىنى قىلچە توختىتالماپتۇ. شۇڭا نائىلاج بولۇپ سە- رىنى دېمىنەگە ئېيتىشقا مەجبۇر بوپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— سەن ھازىر ئاڭلىغان ئاشۇ ئاۋازدىن مەن مانا شۇنداق ئىزتىراپقا چۈشۈپ قالدىم. بۇنىڭ كىمنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىگىنى بىلمەيمەن. لېكىن ھەيۋىتى ۋە قۇۋۋىتىمۇ ئاۋازىغا يارىشا كۆچلۈك بولسا كېرەك دەپ گۇمان قىلىمەن. ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا بىزنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشىمىز خاتا.

— پادىشاھىم، بۇ ئاۋازدىن باشقا، كوڭۇللىرىدە يەنە ئەن- دىشە بارمۇ؟

— يوق.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ دېمىنە، — بۇنچىلىك غەم-ئەندە- شە ئۇچۇن ئاتىدىن قالغان يەرنى تاشلاش ۋە ئۇلپەت ئالغان ماكاندىن قېچىشقا باشلاش مۇۋاپىق ئەمەس. ئاۋازنىڭ نېمە ئې-

تۇارى بار؟ نەرە تارتقانغىمۇ كىشى ئورنىدىن تەۋرەمدىكەن؟ پادىشا دىگەن ھەرقانداق قاتتىق بورانمۇ مىدىرلىتالمايدىغان تاغدەك مەزمۇت دەسسەپ تۇرۇشى كېرەك. ئۇلۇغلار: "ھەرقانداق يۇقۇرى ئاۋازغا ۋە ھەيۋەتلىك كورۇنۇشكە ئىلتىپات قىلغۇلۇق ئەمەس" دىيىشكەن. ھەرقانداق سۇرەت مەنىدىن دالالەت بېرەلمەيدۇ ۋە ھەر كىمنىڭ سىرتقى كورۇنۇشى ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا ئوخشىمايدۇ. قومۇش ھەرقانچە يوغان بولسىمۇ كىچىككىنە ياغاچ بىلەن سۇندۇ. قودای ھەرقانچە چوڭ بولسىمۇ قارچۇغىنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار بولىدۇ. ھەرقانداق كىشى سىرتقى كورۇنۇشىنىڭ يوغان ئىكەنلىگىنىلا نەزەردە تۇتسا، ھىلىقى تۇلكىگە ئۇچرىغاندەك ھاددىسە يۈز بېرىشى مۇمكىن.

— ئۇ قانداق ھاددىسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— بىر تۇلكە، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

ئالدانغان تۇلكىنىڭ ھىكايىسى

بىر تۇلكە ئۇزۇق ئىستەپ، ھەر تەرەپكە قاتىراپ يۇرۇپ، بىر دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ. قارىسا بىر توخۇ دان ئىستەپ ئۇيەر-بۇيەرنى تاتىلاپ، چوقۇپ يۇرگەن ئىكەن. تۇلكە ئۇنى تۇتماقچى بولۇپ ماراپ تۇرغان ئىكەن، تۇيۇقسىزدىنلا بوران چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ دەرەخنىڭ شىخىغا يوغان بىر دۇمباق ئېسىپ قويۇلغان ئىكەن، بوراندا شاخ ئېگىلىپ، شاخلار دۇمباقنى تېگىپ قاتتىق تاراڭلاپتۇ-دە، ئۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان تۇلكە ئۇستۈنگە قاراپ دۇمباقنى كو-روپ ئوز-ئوزىگە: "ۋاھ، نەمە دىگەن ياخشى، ئەجەپ يوغان ۋە سېمز بىر جانۋار ئىكەنغۇ بۇ، بۇنىڭ تېرىسى ۋە گوشى ئاۋازدىنىڭ چوڭلۇغىغا ياراشا جىق بولسا كېرەك" دەپتۇ-دە، توخۇنى ئولاشتىن ۋاز كېچىپ، دۇمباقنى ئالماق ئۈچۈن ھەركەت قىپتۇ. شۇ ئەسنادا توخۇ تۇيۇپ قېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. تۇلكە مىڭ مۇ-

شەققەت بىلەن دەرەخكە چىقىپ دۇمباقنى يىرتىپ قارىسا، بىر پارچە تېرە ۋە ياغاچتىن ياسالغان ھېچنىمە يوق ئىكەن. بۇنىڭ بىلەن ھەسرەت - نادامەتتىن ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئوت كېتىپ، كوزدەن پۇشايمان ياشلىرىنى تۆرغۇن ئاققۇزۇپ تۇرۇپ: "ۋاي دەردىخ، كورۇنتۇشى يوغان تۇرغىنى بىلەن بۇنىڭ ئىچى بوش ئىكەن ئەمەسمۇ؟ بۇنى دەپ ھالال لوقما قولۇمدىن كەتتى، ئىسىت، بۇ بىمەنە سۇرەتتىن زەردىچىلىكىمۇ پايدا كەلمىدى" دەپتۇ.

كورۇنمەككە مەپتۇن قىلار، لېكىن ئۇنىڭ،
ئىچى كاۋاك بولماس ئۇندىن ھېچ نە ھاسىل.
ئەگەر سەندە ئەقىل بولسا مەنىگە باق،
سۇرەتىگە مەغرۇر بولۇپ بولما جاھىل.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەيۋەتلىك ئاۋاز ۋە چوڭ ھەشەمەتتىن ئەندىشە قىلىپ، شىكارنىڭ زوقىدىن ۋە ھەركەت لەززىتىدىن مەھرۇم بولۇپ، ئۆزلىرىنى غەمگە مۇپتىلا قىلماسلىقلىرى كېرەك. ئەگەر ياخشى دىققەت بىلەن قارايدىغان بولسا، ئۇ قورقۇنچلۇق ئاۋاز ۋە ھەشەمەت ھېچقانداق كارغا يارىمايدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئەگەر بۇيرۇسلا ئۇنىڭ قېشىغا باراي ۋە ئۇنىڭ ھالىنىڭ بايانىنى ۋە ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلاي.

دېمىنەنىڭ سوزى شىرغا ماقۇل كەپتۇ. دېمىنە شىرنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ راۋان بوپتۇ. دېمىنە شىرنىڭ كوزىدىن غايىپ بولۇشى بىلەنلا، شىر تەپەككۇر قىلىپ دېمىنەنى بۇيرۇغانلىغىدىن پۇشايمان قىلىپتۇ - دە، ئۆز - ئۆزىگە شۇنداق دەپتۇ: "ۋاي دەردىخ، چوڭ خاتا قىلدىم. ئويلىماستىن بىر ئىش قىلىپ قويدۇمغۇ! ئەمدى بۇ ئىش نىمە نەتىجە بېرەركىن. بۇزرۇكلار: پادىشالار ئون خىل كىشىگە سىر ئېيتماسلىقى كېرەك،

هەرقانداق مۇھىم ئىشلارنى ئۇلارغا ئۇقتۇرماسلىقى كېرەك. چۈنكى ئۇلار ئۇنى مەخپى تۇتمايدۇ ياكى مۇبالىغە قىلىدۇ. نەتىجىدە ئۇنىڭ سىرى يېيىلىپ كېتىدۇ دېيىشكەن ئىدى. ئۇ ئۇن خىل كىشىلەرنىڭ بىرىنچىسى، پادىشانىڭ دەرگاھىدا گۈنا ئوتكۈزمەي ۋە خىيانەت سادىر قىلماي تۇرۇپ، جەۋرى-جاپاغا ۋە تىل-ئاھانەتكە ئۇچراپ، ئۇلارنىڭ تارتقان رەنجۇ بالاسىنىڭ مۇددىتى ئۇزۇن بولغانلار. ئىككىنچىسى، پادىشانىڭ خىزمىتىنى قىلىمەن دەپ يۇرۇپ، مال-دۇنيا ۋە ئىززەت-ھورمىتىدىن ئايرىلىپ مەنسۇپ قىلىنغانلار. ئۈچىنچىسى، پادىشانىڭ دەرگاھىدا مەنسۇپ بولۇپ ئاجراپ قالغان بولۇپ، ئۇنى قايتا قولغا كەلتۈرۈشتىن ئۈمىت ئۈزگەنلەر. تۆتىنچىسى، پىتنە-پاساتچى يامان ئادەملەر بولۇپ ھەممىشە جەدەل چىقىرىپ، ئاداۋەت ساقلاپ يۈرىدىغان، خاتىرجەملىك، كۆڭۈل تىنچلىغىنى خالىمايدىغانلار. بەشىنچىسى، گۈنا ئوتكۈزگەن بولۇپ، شۇ ۋاقىتتا باشقىلارنى ئەپۇ قىلغان بولسىمۇ، پادىشانىڭ شەپقىتىگە ئېرىشەلمەي، ئۇزۇن مۇددەت ئازاپ-ئوقۇبەت تارتىپ قالغانلار. ئالتىنچىسى، ئۆز جىنسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى جاپا تارتقان بولسىمۇ ئۇلاردىن بەكرەك ئازاپ ۋە ئەلەم چەككەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاداۋەت ساقلاش ئادىتى باربولغانلار. يەتتىنچىسى، ياخشى خىزمەت قىلغان بولسىمۇ مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتتىن مەھرۇم قالغان ۋە لېكىن شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە باشقىلارنىڭ ئانچە چوڭ خىزمەت قىلمايلا يۇقۇرى مەرتىۋىگە چىقىۋالغىنى كورگەنلەر. سەككىزىنچىسى، پادىشانىڭ مەدىتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئورۇن-مەرتىۋىلىرىنى دۇشمەنلىرى تارتىۋېلىپ، ئۆزى تووەن ئورۇندا ئېتىۋارسىز بولۇپ قالغانلار. توققۇزىنچى، پادىشادىن بىر نەرسە ئۈمىت قىلىپ ئۈمىدىگە يېتەلمىگەنلەر. ئونىنچى، بىر پادىشانىڭ قېشىدا مەرتىۋە ۋە ئېتىۋار تاپالمىغانلىقتىن بۇ پادىشاغا دۇشمەن بولغان يەنە بىر پادىشانىڭ قېشىغا بېرىپ مەرتىۋە تېپىشنى ئويلىغانلار. پادىشالار مانا مۇشۇ ئون خىل كىشىلەرگە سىرىنى ئاشكارا قىلماس-

لىغى كېرەك ئىدى. ھەرقانداق كىشىنىڭ دىنى - دىيانىتى ۋە ئۇ- نىڭ ئەسلىنى تولۇق بىلمەي تۇرۇپ، ئۇز سىرىغا مەھرەم قىلماس- لىق لازىم ئىدى.

ئاچما سىرلار ئاغزىنى ھەركىشىگە، يەر يۇزىدە، —
سەيرىلەر قىلدىم، لېكىن سىرىمغا مەھرەم تاپمىدىم.

مانا شۇ ئولچەملەر بىلەن دېمىنەنى ئىمتىھان قىلىپ باقماي تۇرۇپ، ئالدىراپلا دۇشمەن قېشىغا ئەۋەتكەنلىگىم ئەقىلدىن يىراق ئىش بولۇپ قالدى. بۇ دېمىنەغۇ خېلى زېرەكتەك تۇرىدۇ. لېكىن ئۇ خېلى ئۇزاق ۋاقىت مېنىڭ دەرگاھىمدا خاپا ۋە مەرتىۋىدىن مەھرۇم بولۇپ يۇرگەن ئىكەن. ئەگەر ئۇنىڭ كوڭلىگە مەندىن ئازار تېكىنى تەككەن بولسا، بۇ مەھەلدە خۇدايىم ساقلىسۇن، خىيانەت قىلىش ئېھتىمالىمۇ بار، پىتنە چىقىرىشىمۇ مۇمكىن. ئەگەر دۇشمەن كۇچ - قۇدرەت ۋە شان - شەۋكەتتە مەندىن غالىپ- راق بولسا، بەلكىم ئۇنىڭ خىزمىتىگە كىرىشىمۇ مۇمكىن. ئۇ ۋاقىت بولۇۋالغان سىرلىرىمنى بېرىپ دۇشمەنگە ئېيتىشىمۇ مۇمكىن. ئەگەر شۇنداقلا بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا چارە قىلماق ناھايىتى قىيىن بولىدۇ - دە! مەن نېمە ئۈچۈنمۇ "ھەجىيىپ تۇرغان كىشىدىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ" دىگەن گەپنى ئۇنتۇپ قالغاندىمەن. نېمە ئۈچۈن- مۇ ھەكىملەر:

بەد نەپس بولما، بولغىن بەدگۇمان،
پىتنە - مىكىردىن بولغايسەن ئامان.

دىگەن بىيىتنىڭ ھۆكمىنى تۇتماي ئىش قىلغاندىمەن! ئەگەر بۇ ئىشىمدىن بىرەر بالايى ئاپەت كېلىپ قالىدىغان بولسا، ماڭا مېڭ مەرتىۋە ھەق بولغان بولىدۇ.

شىر شۇ خىيال بىلەن تىپىرلاپ، ئىنتىزارلىق كۆزىنى يولغا تىكىپ بىردەم ئولتۇرۇپ، بىردەم قوپۇپ نىمە قىلىشنى بىلمەي تۇرغاندا، تۆيۈقسىزدىنلا دېمىنە پەيدا بولۇپ قاپتۇ ۋە شىر ئۇنى كورگەندىن كېيىن كۆكلى بىرئاز ئارام تېپىپ ئورنىدا ئولتۇرۇپ تۇ. دېمىنە كېلىپ يەرنى سويۇپ تازىم قىلغاندىن كېيىن:

تا قىيامەت بولغىچە تۇرسۇن بۇ شانۇ شەۋكىتىڭ،
بەندىلەرگە نۇر تاراتسۇن ئاپتابى دولىتىڭ.

— ئەي، پادىشاھىم! مۇبارەك قۇلاقلىرىغا ئاۋازى يەتكەن ئۇ نەرسە بىر ئوكۇز ئىكەن. ئۇ مۇشۇ تاغ ئەتراپىدا ئوتلاۋېتىپ تۇ. ياتماق - قوپماق، يىمەك - ئىچمەكتىن باشقا نەرسە بىلەن كارى يوق. ھىممىتى گېلى بىلەن قوسىغىدىن ئوتەلمەيدىغان بىر نەرسە ئىكەن، — دەپتۇ.

— كۇچ - قۇۋۋىتى قانچىلىك ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— ئۇنىڭدا كۇچ - قۇۋۋەتكە دالالەت قىلغۇدەك ھىچنەرسە كورمىدىم. ئۇنى كورگەندىن كېيىن كۆكلۈمگە قىلچە قورقۇنچ پەيدا بولمىدى. ئۇنىڭدا قەدرى - قىممەت ۋە ھورمەت قىلىشقا بولغۇدەك بىرەر ئالامەتمۇ يوقتەك تۇرىدۇ.

— ئۇنى زەئىپ دىگىلى بولماسمىكىن. سېنىڭ بىر قېتىم ئۇچراشقىنىڭ بىلەنلا ئۇنىڭغا ئالدىنىپ قالساق بولمايدۇ. چۈنكى قاتتىق بوران ئاجىز گىياالارنى ئۇچۇرۇپ كېتەلمىسىمۇ، چوڭ دەرەخلەرنى قومۇرۇپ تاشلىيالايدۇ. چوڭ باھادىرلار ۋە پەھلىۋانلار ئوزىگە تەڭ كېلەلىگۈدەك كۈچلۈك كىشىلەرنى تاپمىسا، ئوزىنىڭ قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتلىرىنى ئاشكارا قىلمايدۇ - دە، — دەپتۇ شىر.

قارا قۇشقاچ ئۇۋلىغىلى قارچۇغا تەلپۈنمىگەي،
ئاچمىغاي چىۋىن شىكار قىلماق ئۈچۈن لاچىن قانات.

ـــ ئۇنى بۇنچىلىك چوڭ بىلىپ كەتمىسىلە، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ ھەم ئۇنىڭغا تەڭ كېلىشنى ئۇنچىلا قىيىن كورمىسىلمۇ بولىدۇ. ئەگەر سىلە خالايدىغان بولسىلا، مەن ئۇنى دەرگاھلىرىغا كەلتۈرەلەيمەن، ئۇ ئەلۋەتتە بويۇن سۇنۇپ ئىتائەت قىلىدۇ ۋە بەندىچىلىكنى بىجا قىلىدۇ.

شىر بۇ سوزدىن خوش بولۇپ كېتىپتۇ ۋە دېمىنەگە ئۇنى كەلتۈرۈشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. دېمىنە شۇ زامان شەنزەبە قېشىغا بېرىپتۇ ھەم كوڭلىنى توق تۇتۇپ، ھىچ تەرەددۇت قىلمايلا سوز باشلاپتۇ:

ـــ نەدىن كەلدىڭ؟ بۇ يەردە نىمىشقا تۇرۇۋاتىسەن؟ بۇ جايغا كېلىشىڭ ۋە بۇ يەردە تۇرۇپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نىمە؟

شەنزەبە ئەھۋالنى ئوز ئەينى بىلەن بايان قىلىپتۇ. دېمىنە ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن تولۇق ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

ـــ بۇ تاغدىكى بارلىق ۋەھشى ھايۋانلارنىڭ پادىشاسى بولغان شىر ساڭا شۇنداق پەرمان بەردىكى، مەن سېنى دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارىمەن. ئەگەر دەرھال بارساڭ ھازىرغىچە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بارمىغان گۇناھىڭدىن ئەپۇ قىلماقچى بولدى. ئەگەر سەللا تەخىر قىلساڭ مەن يېنىپ بېرىپ ۋەقەنى ئېيتىمەن.

شىر ۋە ۋەھشى ھايۋانلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان شەنزەبە قورقۇپ كېتىپتۇ ۋە:

ـــ ئەگەر سەن كوڭلۈمنى خاتىرجەم قىلساڭ ۋە شىرنىڭ سىياسىتىدىن مېنى ساقلاپ قالالىساڭ مەن باراي ھەم سېنىڭ ھەمراللىغىڭنىڭ يۈزىدىن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىش شەرىپىنى تاپاي، ـــ دەپتۇ.

دېمىنە ئۇنىڭ كوڭلى تىنغۇدەك ئەھدى ـ پەيمانلارنى قىلىپ قەسەم ئىچىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن بىللە شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ. دېمىنە سەل ئىلگىرىرەك كىرىپ شىرغا ئوكۇزنىڭ كېلىۋاتقانلىغىدىن خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. بىر پەستىن كېيىن ئوكۇزمۇ يېتىپ

كېلىپ تازىم بىجا كەلتۈرۈپتۇ. شىر شۇ هامانلا سوراپتۇ:
ــ بۇ تەۋەلىكىكە قاچان كەلدىڭ؟ بۇ يەرگە كېلىشىڭنىڭ سەۋىۋى نىمە؟
ئوكۇز ئوز قىسقىسىنى باشتىن-ئاخىر تولۇق بايان قىپتۇ.
ــ سەن بۇ يەردە تۇرۇپ قالغىن، ــ دەپ بۇيرۇپتۇ شىر ئۇ-نىڭغا، ــ بۇ يەردە تۇرساڭ مېنىڭ شەپقەت ئىكرامىم ۋە مەرھىمەت ئىشاممىدىن ناھايىتى كوپ نېسىۋە تاپسەن. بىر ئوز يۇرتىمىزدىكى مۇساپىر-مۇجاپىرلارنىڭ يۇزلىرىگە مېھرىۋانلىق ئىشىگىنى ئېچىپ كېلىۋاتىمىز. ئوز مەرھىمىتىمىزنى ئاستانىمىزدىكى مۇلازىملىرى-مىزنىڭ ئىنايەت داستىخىنىغا چېچىپ كېلىۋاتىمىز.

ئەگەر مېنىڭ يىل ئىزلىسەڭ بۇ مەملىكەتنى،
تاپالماسسەن بىزدىن خاپا بىر كىشىنى.
بىزگە بولدى هەممە ئىشتا شۇنداق مۇرات،
پۇقرالارنىڭ ئىش-كۇشلىرى تاپقاي كۇشات.

ئوكۇز شىرغا دۇئا قىلغاندىن كېيىن ئوزىنى مۇلازىملىققا قو-بۇل قىلغانلىغىغا خوشال بولۇپ، خىزمەت كەمىرىنى رىغبەت بىلىگە باغلاپتۇ، شىرمۇ ئۇنىڭغا "يېقىن كىشى" لىك ئورۇن بېرىپ سائەت-سېرى ئۇنىڭ ئىززەت-هورمىتىنى ئاشۇرۇپتۇ. كوڭلىدە بولسا ئۇ-نىڭ ئەھۋالىنى مۇلاهىزە قىلىپ، ئەقىل-ئىدرىگى ۋە قابىلىيەت ۋە تەجرىبىسىنى ياخشى باهالاپ كورۇپتۇ. قارىسا پەم-پاراسىتى تازا، مىجەز-خۇلقى ياراملىق بولغاچقا، تولاراق ئۇنىڭ خۇي-پەيلىنى ياقتۇرۇپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭ دانىشمەنلىگىگە بولغان ئىشەنچىسى تې-خىمۇ ئېشىپتۇ.

ئۇنى كورۇپ، خۇش پەمىلىك هەم سوزشۇناس،
كوزى ئوتكۇر دانالىغىن قىلدى قىياس.

ئۇ ئىدى بىركۆپنى كورگەن ئىش بىلەرمەن،
تەجرىبىلىك ئىشقا پۇختا ھەم دانىشمەن.

شىر كوپ ئويلاپ ۋە تەپەككۇر يۈرگۈزگەندىن كېيىن، ئۇنى ئۇزىگە سىرداش قىلىپتۇ. ئۇ دائىم شىر قېشىدا تۇرۇپ، قەدىر-قىممىتى ئوسۇپىرىپتۇ. ھوكۇم سۈرۈش ۋە پەرمان يۈرگۈزۈشتە شان-شەۋكىتى ئېشۇپىرىپتۇ. ئۇنىڭ مەرتىۋىسى بارلىق دولەت ئەركان-لىرى ۋە ھوكۇمەت ئەئيانلىرىدىن يۇقۇرى دەرىجىگە كوتىرە-لىپتۇ.

دېمىنە شىرنىڭ ئوكۇزگە ناھايىتى كاتتا ھورمەت كورسەتـ-كەنلىگىنى ئۇنىڭغا ئىنئام ۋە ئىكرام قىلىشتا ھەددىدىن ئاشقانلىغـ-نى، لېكىن ئۇزىگە ھېچقانداق چوڭ ئىشلاردا مەسلىھەت سالمايۋاتـ-قان ۋە سوزىنى ئاڭلمايۋاتقانلىغىنى كورۇپ، ھەسەت قولى بىلەن نەپرەت سۇرمىسىنى كوڭلىنىڭ كوزىگە تارتىپتۇ ھەم غەزەپ ئوتى غەيرەت شولىسىنى دىمىغىغا ئۇرۇپ ئۇنىڭ پىغانىنى ئاشۇرۇپتۇ.

ھەسەت ئوتىنى ياندۇرسا ھۇسۇدى،
بۇرۇنراق كويگۈسى ئاندا ئوز ۋۇجۇدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن دېمىنەنىڭ ۋۇجۇددىدا سەبرۇ قارار ۋە كوڭـ-لىدە ئارام قالماپتۇ. ئاخىرى شىكايەت قىلىش ئۈچۈن كەلىلەنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ.

ــ ھەي، بۇرادەر، مېنىڭ ئەقلىمنىڭ ئاجىزلىغىنى، تەدبىرىـ-نىڭ سۇسلۇغىنى كورگىنە، ــ دەپتۇ دېمىنە كەلىلەگە، ــ بارلىق ھەمـ-مىنى مەخسۇسلا شىرنىڭ راھەت ـ پاراغىتىگە بېغىشلىدىم. ئوكۇزنى ئۇنىڭ خىزمىتىگە كەلتۈرۈپ بەردىم. مانا ئەمدى ئۇ شىرغا يېقىن بولۇپ، مەرتىۋە تېپىپ، ھەممە ئۇلازىملاردىن ئارتۇق تۇرىدىغان بولۇپ قالدى. مەن بولسام ئورۇن ـ مەرتىۋەمدىن چۈشۈپ نەزەردىن قالدىم.

ـــ بۇ ئىشنى سەن ئۆزەڭ قىلغىنىڭ. ئۆزەڭ تاپقان بالاغا داۋا يوق ئەمدى. بۇ پالتىنى ئوز پۇتۇڭغا ئوزەڭ ئۇردۇڭ. بۇ پىتنە چاڭلىرىنى ئوز يولۇڭدا ئوزەڭ تورۇتتۇڭ. ئەمدى سەن ھىلىقى زاھىت كورگەن ۋەقەلەردەڭ ھادىسىگە دۇچ كەپسەن، ـــ دەپتۇ كەلىلە.

ـــ ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ دىمنە.

ـــ بايان قىلىنىشچە، بىر زاھىت بار ئىكەن، ـــ دەپ ھىكايە-سىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

زاھىتنىڭ ھىكايىسى

ـــ بايانداكەلتۇرۇلۇشچە، بىر پادىشا بىر زاھىتقا قىممەتبا-ھالىق تون ئىنئام قىپتۇ. بۇنىڭدىن بىر ئوغرى خەۋەر تېپىپ قېلىپ، تونىنى ئوغرىلاش قەستىدە زاھىتقا قول ببرىپ مۇرىت بولۇپتۇ؛ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ، تەرىقەت ئەدەپلىرىنى ئۆگەنگەن بولۇپ، كېچە-كۇندۇز ئۇنىڭ سوھبىتىدە چوگىلەپتۇ. مانا شۇنداق قىلىپ يۇرۇپ، ئۇ زاھىتقا مەھرەم بولۇۋاپتۇ-دە، بىر كېچىسى پۇر-سەت تېپىپ، ئۇ تونىنى ئېلىپ قېچىپتۇ. زاھىت ئەتىسى قارىسا تونىمۇ كورۇنمەپتۇ. يېڭى مۇرىدىمۇ ھازىر بولماپتۇ. تونىنى ئۇنىڭ ئېلىپ قاچقانلىغىنى بىلگەن زاھىت ئۇنى ئىزلەپ شەھەر تەرەپ-كە مېڭىپتۇ. يولدا كېتىۋاتسا ئىككى كىيىك ئۇچراپ قاپتۇ. قارىسا ئۇ ئىككى كىيىك ئۇسۇشۇۋاتقان ۋە ئىككىسىنىڭ بېشى يېرىلىپ قان ئېقىۋاتقان ئىكەن. زاھىت ئۇ يەردە بىر پەس قاراپ تۇ-رۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن بىر تۇلكە پەيدا بولۇپ، ئارىغا كىرىپ، كىيىكلەرنىڭ ئاققان قانلىرىنى يالاشقا باشلاپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۇ ئىككى كىيىكنىڭ يەنە غەزىۋى قوزغىلىپ، بىر بىرىگە ئېتىلىپتۇ. ئىككى باش ئىككى ياندىن بىر يولى تېگىپ، تۇلكە ئوتتۇرىدا قە-سىلىپ قېلىپ، ئەجەل ئىسكەنجىسىگە گىرىپتار بولۇپ ئولۇپتۇ. زاھىت بۇ

هادىسىدىن تەجرىبە ئېلىپ يۇلغا راۋان بولۇپتۇ، كەچ كىرگەندە شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. قارىسا شەھەر دەرۋازىسى تاقىلىپ قالغان ئىكەن، زاھىت كىرگىلى جاي تاپالماي چوگىلەپ يۈرۈپتۇ. گۇ- زەردە بىر خوتۇن ئوگزە ئۇستىدە تۇرۇپ ھەر تەرەپكە قاراۋاتقان ئىكەن. ئۇ زاھىتنى كورۇپ قاپتۇ- دە، ئۇنىڭ بۇ يەرلىك ئەمەس- لىگىنى پەملەپ، ئۇنى ئويىگە تەكلىپ قىلىپتۇ. زاھىت ئۇنىڭ تەكلە- ۋىنى قوبۇل قىلىپ ئويىگە كىرىپتۇ ۋە بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ تائەت- ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپتۇ. ئۇ خوتۇن داڭقى چىققان جا- لاپ ئىكەن ۋە ئۇنىڭ مەخسۇس ئەنە شۇنداق بۇزۇق ئىشلارغا ئىشلىتىش ئۈچۈن باققان بىر چورىسى بار ئىكەن. ئۇ چورە شۇنـ داق چىرايلىق ئىكەنكى، ئۇنىڭ نازۇ كەرەشمىسى ھورلەرگىمۇ جەلۇنگەرلىك ئۇگىتىدىكەن ۋە خۇمار كوزلىرى غەمزە ئوقى بىلەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ كوكسىنى تېشىدىكەن.

خىرامان قەددى سەرۋى، يۇزلىرى خۇددى مەھى تابان،
ئەقىلنىڭ بويىنغا زۇلپى بىلەن بەندى كەمەن سالغان.

يەنە بىر، ئوزى چىرايلىق، بۇرۇتلىرى ئەمدى خەت تارتقان شىرىن سوزلۇك، شېكەر لەۋلىك بىر يىگىت، ئۇ چورە بىلەن ئاشنا بولۇۋالغان ئىكەن، ئۇلار ھەمىشە خۇددى زوھرە يۇلتۇزى بىلەن مۇشتىرى يۇلتۇزىدەك بىر ئورۇندا يېتىشىدىكەن. بۇ يىگىت: "باشقا كىشىلەر كېلىپ ئۇنىڭ ۋىسال جامىدىن شەرۋەت ئىچىۋالمىغىدى ۋە تەشنا بولغانلار ئۇنىڭ تەلەپ شارابىدىن تېتىپ كورۇپ ئۇس- سىزلىنىنى قاندۇرۇۋالمىغىدى" دەپ رەشك قىلىپ، بىر كۈننىمۇ ئوت- كۈزۈۋەتمەي ھەر كۈنى كېلىدىكەن.

شۇ قەدەر رەشكىم يامانكى، كەلسە قولۇمدىن ئەگەر
قويماس ئىدىم خىيالىڭنى غەيرى دىلغا كىرگىلى.

هىلىقى يامان خوتۇن، بۇ ئىككىسى ھەر كۈنى بىللە بولۇ-
ۋالغانلىغىدىن ئۆزىنىڭ تاپاۋىتىگە دەخلى يەتكەنلىگى ئۈچۈن بىتا-
قەت بولۇپ، ھايا پەردىسىنى ئوتتۇرىدىن كوتىرىۋېتىپ، ھاياتىدىن
قول يۇيۇپ، زاھىت ئۇنىڭ ئويىدە قونغان ئاشۇ كېچىسى ھىلىقى
يىگىتنى ئولتۇرۇۋېتىشكە قەست قىلىپتۇ. شۇڭا، ئۇ خوتۇن بىر بانا
بىلەن ئۇ ئاشىق - مەشۇقتا شاراپ تۈتۈپ، ئۇلارنى مەس قىلىپ قويۇپ-
تۇ - دە، پۈتۈن ئۇيى ئەھلى ئۇخلىغان ۋاقتىدا، ئەڭ ئوتكۇر زەھەر-
نى قۇتىچىغا سېلىپ، نەپەس ئالغاندا بېرىپ زەھەرلەپ ئولتۇرسۇن،
دەپ ئۇ يىگىتنىڭ بۇرنىغا پېقىن ئاپىرىپتۇ. تېخى يىگىت دىمىغىغا تار-
تىپ ئۇلگۈرمەيلا بىر چۈشكۈرۈۋېتىپتۇ - دە، زەھەرنىڭ بۇسى ئۇ يامان
خوتۇننىڭ ئاغزى - بۇرنىغا كىرىپ كېتىپ، شۇ ھامان جان بېرىپتۇ.

زاھىت بۇ ھالنى كورۈپ، قىيامەت كۈنىدەك ئۇزۇن بىلىنگەن
بۇ كېچىنى ناھايىتى تەسلىكتە تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ. سۇبھى زاھىدى
نۇرانە جاينىمازىنى ئاسمان مېھرابىغا يايغان چاغدا، زاھىت پەسقى
پاسات تائىپەسىنىڭ زۇلمىتىدىن قۇتۇلۇپ، باشقا مەنزىلگە كوچۇپتۇ.
يولدا زاھىتنىڭ مۇرتلىرىدىن بولغان بىر موزدۇز ئۇچراپ قېلىپ،
زاھىتنى ئۇز ئويىگە باشلاپ بېرىپتۇ ۋە زاھىتقا ياخشى خىزمەت
قىلىشنى ئويىدىكىلەرگە تاپىلاپ قويۇپ، ئۇزى بىر دوستىنىڭكىگە زىيا-
پەتكە كېتىپتۇ، ئۇ موزدۇزنىڭ خوتۇنىنىڭ خۇش تەبەتلىك، ئۇزى
كېلىشكەن بىر ئاشنىسى بار ئىكەن.

ئۇزى نازۇ ئىشۋىلىك - كوزلىرى شوخ غەمزىلىك،
يۈز چىرايى جىلۋىلىك، ئۇ ئىدى جانغا بالا.

ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا موزدۇزغا خوشنا بولغان سەتراچنىڭ
خوتۇنى دەللالىق قىلىدىكەن. ئۇ خوتۇن ئەپسۇنگەرلىك قىلىپ،
ئوت بىلەن سۇنى بىر بىرىگە قوشالايدىغان ۋە تىل ياغلىمچىلىق
بىلەن تاشنى مۇمدەك ئېرىتىۋېتەلەيدىغان بىر خوتۇن ئىكەن.

ئىدى شۇنداق يېتىشكەن پەرىپتىگەر،
سۇمرۇغ بىلەن پاشىنى جۇپ قىلاتتى.
ئىسىل بىلىۋر تەسۋىنى ئورۇپ تۇرۇپ،
كەمەر ئورنىغا زۇننار ئالدۇراتتى.

موزدۇزنىڭ خوتۇنى ئېرى بىر ياققا كېتىپ، ئوي خالى قالغانلىغىنى كورۇپ، دەللالغا: "بۇگۈن ئوي خالى قالدى، ئاشنامغا خەۋەر قىلىپ قوي" دەپتۇ. ئاشىنسى خەۋەر تېپىپ شۇ ئاخشىملا كېلىپ، ئىشكىنىڭ ئېچىلىشىغا ئىنتىزار بولۇپ كۈتۈپ تۇرسا، موز-دۇز خۇددى كورۇنمەس بالا-قازادەكلا تۇيۇقسىز يېتىپ كېلىپ قاپتۇ-دە، ئىشكىنىڭ قېشىدا تۇرغان كىشىنى كورۇپ قاپتۇ. موز-دۇز ئىلگىرىمۇ ئۇ ئادەمدىن بىر ئاز گۇمان قىلىدىكەن. شۇ پەيتتە ئۇنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغانلىغىنى كورۇپ گۇمانىنى مۇقەررەر-لەشتۇرۇپتۇ-دە، غەزەپ بىلەن ئويگە كىرىپ، خوتۇنىنى راسا ئۇ-رۇپ، هويلىسىدىكى بىر تۇۋرۇككە مەھكەم باغلاپ قويۇپ، ئوز ئورنىغا كىرىپ يېتىپ قاپتۇ. بۇنى كورگەن زاهىت: "بۇ ئادەم هېچقانداق سەۋەپسىزلا بۇ بىگۇنا خوتۇنىنى كوپ ئۇرۇۋەتتى، ئەمدى مەن ئۇنى تىلىۋالاي" دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا سەتىراچنىڭ خو-تۇنى كېلىپ، موزدۇزنىڭ خوتۇنىغا: "يىگىت كېلىپ ساقلاپ قالدى، ئۇنى تولا ئىنتىزار قىلما، چىقىپ تېزرەك كوڭلىنى خوش قىل، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگىن" دەپتۇ. موزدۇزنىڭ خوتۇنى ئۇنى ئاستا چاقىرىپتۇ ۋە: "ئوبدان ئاچا، نالەزارىمنى ئاڭلا، ماۋۇ زالىم، رەهىمسىز ئېرىمنى كورگىنە، تالادىن كىرىپلا خۇددى سارائغا ئوخ-شاش ئۇرۇپ تۇۋرۇككە مەھكەم باغلاپ قويدى. ئەگەر ماڭا مېھرى-ۋانچىلىق قىلساڭ تېزرەك مېنى يېشىپ قويغىن. سېنى ئوزەمنىڭ ئورنۇمغا تۇۋرۇككە باغلاپ قويۇپ، تېزرەك يارىمنىڭ قېشىغا بېرىپ ئوزرە ئېيتىپ، ئۇنى قايتۇراي ۋە كېلىپ سېنى يېشەي، بىر مەرھە-مەت قىلىپ مېنى مىننەتدار قىلساڭچۇ، ئاچا" دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

سەتەراچىنىڭ خوتۇنى ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى يېشىپ ئوزىنى باغ-لاشقا رازى بولۇپتۇ ۋە ئۇنى يېشىپ ئوزى باغلىنىپتۇ. زاھىت بۇ سوزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئەھۋالنىڭ ھەقىقتىنى پەملەپتۇ. شۇ ئەسنادا موزدۇز ئويغىنىپ قاپتۇ - دە، خوتۇنىنى چاقىرىپتۇ. سەتە-راچىنىڭ خوتۇنى "ئاۋازىمدىن تونۇپ قالمىسۇن" دەپ جاۋاپ بە-رمەپتۇ. موزدۇز ھەر قانچە چاقىرغان بولسىمۇ ئۇ خوتۇن ئۇنچىقمى-غاندىن كېيىن موزدۇزنىڭ غەزىۋى قوزغىلىپ، قولىغا پىچاق ئېلىپ كې-لىپ ئۇ خوتۇننىڭ بوۇرنىنى كېسىۋېتىپتۇ - دە، "مانا بوۇنى ئاشتاڭغا توھپە قىلىپ بەر" دەپ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ.

خوتۇن قورقۇنچىدىن ئۇن چىقىرالماپتۇ، زاھىت ئوز - ئوزىگە: "ئاجايىپ ئىش، ئەيش - ئىشرەتىنى باشقىلار قىلىپ، خاپىلىغىنى باشقىلار تارتقىنىنى كورمەمدىغان" دەپتۇ. موزدۇزنىڭ خوتۇنى قاي-تىپ كېلىپ، دەللىنىڭ بوۇرنى كېسىلگەنلىگىنى كوروپ ناھايىتى خە-جالەتچىلىكتە قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا ئوزرە ئېيتىپ، ئۇنى يېشىپ ئوزىنى باغلاپتۇ. سەتىراچىنىڭ خوتۇنى بوۇرنىنى قولىدا كوتىرىپ ئويىگە كەپتۇ. ئۇ ھەيرانلىقتىن بىر تۇرۇپ كۇلىدىكەن، بىرتۇرۇپ يىغلايدىكەن. زاھىت بۇ ئىشلارنى كوروپ ۋە سوزلەرنى ئاڭلاپ، ھەيران بولوپ ئولتۇرۇپتۇ. موزدۇزنىڭ خوتۇنى بىرەر سائەت باغلاقلىق تۇرۇپتۇ ۋە ئاندىن كېيىن قولىنى دۇئاغا كوتىرىپ مۇناجات قىلىشقا باشلاپتۇ: "خۇدايا-خۇداۋەندە، پاك پەرۋەردىگارا! ئوزەڭ بىلىسەن. ئېرىم ماڭا زۇلۇم قىلىپ، قىلمىغان گۇناھى گەدىنىمگە ئارتىپ، مېنى باغلىدى ۋە جا-مالىمنىڭ زىننىتى بولغان بوۇرنۇمنى كەستى. خۇدايا پاكلىغىنىڭ ھەققى ھورمىتىدىن بوۇرنۇمنى ئوزەڭ ساقايتقىن!" ئۇنىڭ ئېرى موزدۇز ئويغاق يېتىپ، ئۇ مۇناجاتنى ئاڭلاپتۇ.

— ھەي بىھايا، ھارامزادە جالاپ! — دەپ ۋاقىراپتۇ ئۇ ئويدە تۇرۇپ، — نىمە دەۋاتىسەن؟ پاسىقلارنىڭ دۇئاسىنىڭ نىمە قەدرى-قىممىتى بار، بوۇزۇقلارنىڭ مۇناجاتىنىڭ نىمە ئېتىۋارى بار؟

كىشىنىڭ دۇئاسى بولار مۇستىجاب،
تىلى بىلەن دىلى ئوخشاش بولسا ساپ.

ئۇ خوتۇن بىردىنلا ۋاقىراپتۇ:

— ھەي دىل ئازار، زالىم! — دەپتۇ ئۇ ئېرىگە، — تۇر ئورتۇڭدىن، خۇدايىتائالانىڭ قۇدرىتىنى تاماشا قىل، مەن پاك بولغاچقا خۇدايىتائالا بۇرنۇمنى ساقايتتى ۋە خالايىق ئوتتۇرىسىدا شەرمەندە قىلمىدى.

ھىلىقى نادان موزدۇز ئورنىدىن تۇرۇپ، چىراق يېقىپ، خوتۇنىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە خوتۇنىنىڭ بۇرنى ساق ئىكەنلىگىنى، ھەچىبىر يەردە زەخمى، يارا ياكى كېسىك ئەسىرى يوق ئىكەنلىگىنى كورۇپ، گۇنايىغا ئىقرار قىلىپ خوتۇنىدىن ئۇزرە سوراپتۇ:

— مەن بۇندىن كېيىن ئۇنداق ساختىپەز پىتىنخورلارنىڭ سوزىگە كىرمەيمەن، — دەپتۇ ئۇ خوتۇنىنىڭ قولىنى يېشىپ تۇرۇپ ناھايىتى مۇلايىملىق بىلەن توۋا قىلغان ھالدا، — ئەمدى قالغان ئۇمرۇمنى سېنىڭ بۇيرۇغۇڭغا پەرمانبەردارلىق بىلەن ئوتكۇزىمەن. ساڭا ئوخشاش دۇئاسى ئىجابەت بولىدىغان ئىپپەت پەردىسى ئىچىدىكى مەستۇرە ئايالنى قەدىرلەيمەن.

ئۇ تەرەپتە بولسا سەتىراچنىڭ خوتۇنى بۇرنىنى قولىدا كوتىرىپ ئويىگە كەپتۇ ۋە ئەمدى قانداق ھىلە بىلەن بۇ ئىشنى ئېرىگە كورسىتىشنى بىلمەي ھەيران بولۇپ، خولۇم - خوشنا ۋە دوست - دۇشمەنلەرنىڭ نىمە دەپ سوز - چوچەك قىلىشىدىن ئەنسىرەپ تۇرسا، سەتىراچ ئويغىنىپ ۋاقىراپتۇ:

— ھەي خوتۇن، ئەسۋاپلىرىمنى ئەپكەل، پالانى غوجامنىڭ ئويىگە بارىمەن.

خوتۇن كېچىكىپ‌رەك جاۋاپ بېرىپ، ئەسۋاپنى ئەپكېلىشتىمۇ سەل تەخىر قىلىپ، ئاخىرى بىر ئۇستۇرنى ئېچىپ، ئۇستىنىڭ قولىغا بېرىپتۇ. سەتىراچنىڭ ئاچچىغى كېلىپ، خوتۇنىنى تىللىغان

پېتى قاراڭغۇدا ئۇستۈرنىنى خوتۇنى تەرەپكە ئېتىپتۇ، خوتۇن دەر-
ھال ئوزىنى يەرگە تاشلاپ "ۋاي بۇرنۇم، ۋاي بۇرنۇم" دەپ
پەريات قىلىشقا باشلاپتۇ. سەتىراچ ھەيران بولۇپ نېمە قىلا-
شىنى بىلەلمەي قاپتۇ. ئۇ خوتۇننىڭ ئۇرۇق - تۇققان ۋە خولۇم - خوش-
نىلىرى يىغىلىپ، خوتۇننىڭ ھالىنى كورۇپ سەتىراچنى مالامەت
قىلىشقا باشلاپتۇ. ئۇ بىچارە ھەيران بولۇپ، يا ئىقرار قىلىشنى، يا
ئىنكار قىلىشنى بىلمەي قاپتۇ. شۇ ئاردا تاڭ ئېتىپ، قاراڭغۇلۇق
زۇلمىتى كوتىرىلىپ، ئالەمنى قىزدۇرغۇچى ئاپتاپ نامايەن بولۇپتۇ.

تارتتى لەشكەر پەلەككە شاھى شەرق،
شاھى مەغرىپ قان ئىچرە بولدى غەرق.

خوتۇننىڭ ئۇرۇق - تۇققانلىرى ئولىشىپ، سەتىراچنى قازىنىڭ
ئالدىغا ئاپىرىپتۇ. زاھىتمۇ موزدۇزنىڭ ئويىدىن چىقىپ قازى مەھ-
كىمىسىگە بېرىپتۇ. ئۇ قازى بىلەن قەدىردان دوست ئىكەن. خو-
تۇننىڭ تۇققانلىرى دەۋا قىلىشىپتۇ. قازى سەتىراچتىن سوراپتۇ:

ــ ھەي ئۇستا، نىمىشقا بۇ خوتۇننىڭ بۇرنىنى كەستىڭ؟

سەتىراچ جاۋاپ بېرىشقا ئاجىز كەپتۇ. قازى قىسىنى ئېلىپ
بېرىش ئۈچۈن سەتىراچنىڭمۇ بۇرنىنى كېسىشكە بۇيرۇپتۇ.

ــ بۇ ئىشتا كوپرەك پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك قازى ئاخۇنۇم! ــ
دەپتۇ زاھىت ئورنىدىن تۇرۇپ، ــ ئەگەر تونىنى ئوغرى ئالمىغان
بولسا، تۇلكىنى كىيىكلەر ئۇسۇپ ئولتۇرگەنلىگى، جالاپ خوتۇننى
زەھەر ھالاك قىلغانلىغى، موزدۇز سەتىراچنىڭ خوتۇننىڭ بۇرنىنى
كەسكەنلىگى قاتارلىق بالا - قازالارنى كورمىگەن بولاتتىم.

قازى زاھىت تەرەپكە قاراپتۇ ھەم ۋەقەنى سوراپتۇ. زاھىت
كورگەن - ئاڭلىغانلىرىنى بىرمۇ - بىر بايان قىلىپتۇ ۋە ئاخىردا شۇڭا-
داق دەپتۇ:

ــ مەندە مۇرىت ئېلىش ئارزۇسى بولمىغان بولسا، ئوغرىنىڭ

هىلە - مىكرىسىگە ئالدىنىپ، تونىنى ئوغرىلاتمىغان بولاتتىم. ئەگەر تۆلكە نەپسى يامان، قانخور بولمىغان بولسا، كىيىكلەرنىڭ ئارىسىدا قېلىپ ئولمىگەن بولاتتى. ئەگەر بۆزۇق خوتۇن باشقىلارغا يامانلىق ئىستىمىگەن بولسا، زەھەر تېتىپ جان بەرمىگەن بولاتتى. ئەگەر سەتراچنىڭ خوتۇنى ئۇ ھارام ئىشقا مەدەت بەرمىگەن بولسا، بۇرنى كېسىلىپ رەسۋا بولمىغان بولاتتى. ھەر كىم يامانلىق قىلسا ياخشىلىقتىن ئۈمىت تۈتماسلىغى كېرەك. ھەر كىمگە ناشكەر لازىم بولسا ھەنزەل① ۋە چاچراتقۇ تېرىماسلىغى كېرەك.

بۇ جاھان توغرىسىدا، دەپتۇ ئاقىللار شۇنى،
تېرىمىغىن يامانلىق، ئۇرارسەن ئاخىر ئۇنى.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، بۇ جاپا يولىنى ئوزەڭ ئىختىيار قىلغانلىغىڭنى، بۇ مۇشەققەتنى ئوزەڭ چەككەنلىگىڭنى چۈشىنىشىڭ كېرەك. ئوزەڭگە ئوزەڭ قىلغان تۇرۇقسىزلىق ئەمدى يەنە كىمدىن نالە قىلىسەن!

— راست ئېيتىسەن، — دەپتۇ دېمىنە ئۇنىڭغا، — بۇ ئىشنى ئوزەم قىلدىم، لېكىن ئەمدى مېنىڭ بۇ ئىشتىن قوتۇلۇش تەدبىرىم توغرىسىدا نېمە دەيسەن؟

— بۇ توغرىدا باشتىمۇ مەن ساڭا قوشۇلمىغان، ھىلىمۇ ساڭا ئارىلاشمايمەن ۋە دەخلى بەرمەيمەن، ئوزەڭ ئويلاپ پىكىر قىل، ھەر كىم ئوز مەسلىھەتىنى ئوزى ياخشى بىلىدۇ، — دەپتۇ كەلىلە.

— ئۇنداق بولسا مەن ھىلە ئىشلىتىپ ھەركەت قىلىمەن، تا ئوكۇزنى ھازىرقى مەرتىۋىسىدىن چۈشۈرۈپ بەلكى مۇشۇ يۇرت تەۋەسىدىن قوغلاپ چىقارمىغىچە ھەرگىز غاپىللىق ۋە بوشاڭلىق قىلمايمەن. مەن ئارتۇق مەرتىۋىمۇ ئىزلىمەيمەن. بۇزرۇكلار "ئاقىلانە ئىشلىمىغان بەرخىل دورا. خەنزۇچە گۇالۇ دېيىلىدۇ.

① ھەنزەل — ئاچچىق تاۋۇز. مىللى ۋە جۇڭىي تەبابەتتە ئىشلىتىلىدىغان بەرخىل دورا. خەنزۇچە گۇالۇ دېيىلىدۇ.

لار بەش ئىشقا ئالدىرسا بولىدۇ" دەپ ئېيتىشقان. بۇنىڭ بىرىنچىسى، مەنسەپ ۋە مەرتىۋە تەلىۋىدە، ئەگەر ئۇنىڭغا يېتىشىش مۇمكىن بولىدىغان بولسا؛ ئىككىنچىسى، زەرەردىن قېچىشتا؛ ئۇچىنچىسى، ئوز مەنپەئەتىنى قوغداشتا؛ توتىنچىسى، ئوزىنى بالا ۋە ئايەتتىن قۇتقۇزۇشتا؛ بەشىنچىسى، نەپ ئالماق ۋە زىيانىنىڭ ئالدىنى ئالماقتا ئالدىرسا بولىدۇ. مەن شۇنىڭ ئۈچۈن ھەركەت قىلىمەن. تاكى ئوز مەنسۇبىمگە يېتىشپ، ئىززەت-ئابروي ۋە ھوقۇقۇم قولۇمغا كەلمىگىچە توختىمايمەن، مەن قۇرغۇيدىن ئىنتىقام ئالغان قۇشقاچتىنمۇ زەئىپ ئەمەسمەن، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ئىككى قۇشقاچ بىر دەرەختە چاڭگا تۇتقان ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

قۇشقاچ بىلەن قۇرغۇينىڭ ھىكايىسى

ئىككى قۇشقاچ بىر دەرەختە چاڭگا قۇرۇپ، ئازغىنا دان ۋە سۇغا قانائەت قىلىپ ھايات كەچۈرىدىكەن. شۇ دەرەخ ئوسكەن تاغدىكى باشقا بىر دەرەخ ئۇستىدە بىر قۇرغۇي بار ئىكەن. ئۇ قۇرغۇي ئۇۋ قىلىدىغان ۋاقتىدا چاقماقتەك چاچراپ، خۇددى چەمەنداقتەك قۇشلار جەنىنىڭ خامىنىغا ئوت سالىدىكەن.

قانچىلاپ قۇشلارغا چاڭگال ئاچاتتى،
بىر ھەملىدە مىڭ قۇشقاچنى ئالاتتى.

قاچانكى قۇشقاچلار بالا چىقارسا، ئۇچۇرما بولغان ۋاقتىدا، قۇرغۇي بىر يانىدىن پەيدا بولۇپ كېلىپ، قۇشقاچ بالىلىرىنى ئوۋلاپ، ئوز بالىلىرىغا بېرىدىكەن. قۇشقاچلار بولسا "ۋەتەنىنى سويىمەك ئىمان جۇملىسىدىندۇر" دەپ ئۇ يەردىن كوچۇپ كەت-

ھەيدىكەن، لېكىن ئۇ يەردە تۇرۇشقىمۇ ئامالسىز قالغان ئىكەن. بىر نوۋەت قۇشقاچلار بالا چىقىرىپتۇ، بالىلىرى بولسا چوڭىيىپ قانات چىقىرىپتۇ ۋە ھەركەت قىلىشقا باشلاپتۇ، ئاتا-ئانىلىرى بالىلىرىنى كورۇپ، سۆيۈنۈپ-قۇۋۇنۇپ، خوشال-خورامليق بىلەن پەرۋاز قىلىپتۇ. ئەمما تۆيۈقسىزدىن قۇرغۇنىڭ ئەندىشىسى خىيا-لىغا چۈشۈپ، شۇ زامانلا خوشاللىقلىرى قايغۇغا ئالمىشىپ، ئىز-تىراپ بىلەن ناله-زار قىلغىلى تۇرۇپتۇ. پەرزەنتلىرىنىڭ ئىچىدە ۋۇجۇدىدىن باتۇرلۇق ئالامتى چىقىپ تۇرغان بىرى بار ئىكەن، ئۇ ئاتا-ئانىسىدىن سوراپتۇ:

— خۇرسەنتلىگىلار كېتىپ ناله-زار قىلىشىڭلارنىڭ سەۋەبى نىمە؟

ئۇلار:

سورىما بىزدىن، قەلبىمىز كويىمەكتە يالقۇنلاپ شۇنان،
يېشىمىزدىن سورا ئۇنى، ئۇ قەلبىمىزگە تەرجىمان.

دەپ قۇرغۇنىڭ زۇلمىنى ۋە پەرزەنتلىرىنى كۆتۈپ تۇرغان ئاقىۋەتنى سوزلەپ بېرىپتۇ.

— تەقدىرنىڭ قازاسىدىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ. ئەمما دەردىگە داۋا، رەنجىگە شىپا تېپىش ئۈچۈن سەۋەپ قىلىشنى خۇدا مۇقەررەر قىلىپ ياراتقان. بۇ چېگىكنى يېشىش ئۈچۈن بىر قەدەم كوتەرسەڭلار، بۇ بالا دەپئىسى بولۇشى مۇمكىن، — دەپتۇ قۇشقاچ بالىسى.

بۇ گەپ قۇشقاچلارغا ياراپ قاپتۇ-دە، ئۇلاردىن بىرى بالىسىنى بېقىپ ئولتۇرۇپتۇ. يەنە بىرى قۇرغۇيدىن مۇداپىە كورۇش ئۈچۈن تەرەددۇت قىلىپ كوپ ئويلىغاندىن كېيىن ئاخىرى: "ھەرقانداق بىر جانۋار ئالدىمغا ئۇچرىسا، ئۇنىڭغا دەردىمنى ئېيتىپ ئىلاجىنى سورايمەن" دەپ كوڭلىگە پۈكۈپ كېتىپ بارسا، ئوت كاندىن چىقىپ، سەھرادا كېتىپ بارغان بىر سەمەنە-دەرنى كورۇپ قاپتۇ. قۇشقاچ ئۇنىڭ شەكلى ۋە كورۇنۇشىدىن ئەجەپلىنىپ "مۇشۇ جانۋارغا ئوز ھالىمنى بىر بايان قىلىپ

باقاي" دەپ ئويلاپ، تازىم ۋە ئىززەت-ئىكرام بىلەن سەمەدە-
دەرنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە سالام قىلىپ ئەدەپ بىلەن تۇرۇپتۇ.
سەمەندەر غەلىتە تىل بىلەن ئۇزۇنىڭ مۇساپىرلارغا يېقىنچىلىق
قىلىدىغان ۋە غېرىپ پەرۋەرلىك قائىدە-يوسۇنىنى بىجا كەلتۇ-
رۇپتۇ ۋە:

ــ چىرايىڭدا مالامەت ئەسىرى كورۇنىدۇغۇ؟ ئەگەر يول
ئازاۋىدىن بۇنچە رەنج چەككەن بولساڭ، بۇ مەنزىلدە بىر-
نەچچە كۈن تۇرغىن ۋە ئارام ئالغىن، ئەگەر باشقا ئىش تۇپەيـ-
لىدىن خاپا بولۇپ قالغان بولساڭ، ئېيتقىن، ئۇنى ھەل قىلىش
ئۈچۈن قولۇمدىن كېلىشچە ھەركەت قىلاي، ــ دەپتۇ.

قۇشقاچ ئەگەر تاشقا سوزلىسە تاشمۇ پارە-پارە بولۇپ
كەتكۈدەك ھالدا زار-زار يىغلاپ تۇرۇپ، ئۇز ھالىنى بايان
قىلىپتۇ.

ھەركىمگە ھالىمنى بايان ئەيلەرمەن،
كوكسىگە يۇزلەرچە ئەلەم باغلارمەن.

ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلىغان سەمەندەرنىڭ مىڭىسىدىن تۇتۇن
چىقىپتۇ-دە، قۇشقاچقا:

ــ غەم يىمىگىن، مەن بېشىڭدىن بۇ بالانى كەتكۈزۈۋېتـ-
مەن. بۇگۈن كېچە، قاراپتۇر، بىر ئۇچقۇنۇم بىلەن ئۇنىڭ ئويـ-
نى ۋە ئۇزىنى كويدۇرۇپ كۈللىرىنى سورۇۋېتىمەن. سەن ئاۋال
ماڭا ئويۇڭنى كورسىتىپ قوي، ۋاقتى كەلگەندە مەن بارىمەن، ــ
دەپتۇ. قۇشقاچ ئۇزىنىڭ ئويىنى سەمەندەر ياخشى تونۇغۇدەك
قىلىپ ئېنىق كورسىتىپ قويۇپ، سۇيۇنۇپ ئوز مەنزىلىگە قايتىپ
كېتىپتۇ. ئۇ كۈنى كەچ كىرىپتۇ. كېچىسى ھىلىقى سەمەندەر بىر-
نەچچە سەمەندەرنى يىغىپ، ھەر بىرى بىر پارچىدىن چوغ ۋە
گۈگۈرت ئېلىپ قۇشقاچنىڭ ئويىگە كېلىشىپتۇ. قۇشقاچئوزى يول باشلاپ
ئىلاۋنى قۇرغۇينىڭ ئۇۋىسىغا باشلاپ بېرىپتۇ. قۇرغۇي بالىلىرى

بىلەن ئۇ بالا-قازادىن بىخەۋەر ئۇخلاۋاتقان ئىكەن. سەھەندەر-لەر چوغىنى ئۇنىڭ ئۇۋۇسىغا توشقۇزۇۋېتىپتۇ. شامال چىقىپ ئوت يالقۇنلاپ كويۇپتۇ، قۇرغۇيلار خەۋەر تاپقان ۋاقتىدا ھەركەت قولى بىلەن ئۇ ئوتنى ئوچۇرۇپ بولمايدىغان ھالەتكە يەتكەن ئىكەن. شۇڭا ئۇلار ھەممىسى كويۇپ كۇل بولۇپتۇ.

زالىم ئوز زۇلمىدىن ئوت ياقسا ئەگەر،
ئوزىن ھەم ئوزگىنى تەڭلا كويدۇرەر.

بۇ مىسالىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەركىم دۇشمەننى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن تەرەددۇت قىلسا، گەرچە ئوزى كىچىك، دۇشمىنى چوڭ بولسىمۇ غەلبە قازىنىش ئېھتىمالى بار. بۇنى ئاڭلىغان كەللە شۇنداق دەپتۇ:

— ھازىر ئوكۇز شىر بىلەن ناھايىتى ئىناق ۋە بىقىن ئوتۇۋاتىدۇ. ئوكۇزنىڭ مېھرى شىرنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالغان. شۇڭا ئۇنىڭ مۇھەببىتىنى شىرنىڭ كۆڭلىدىن كوتەرمەك ۋە ئۇنىڭ مەجەزىنى ئوزگەرتمەك غايەت مۇشكۈل ئىش، پادىشالار ھەر-قاچاندا بىرەر كىشىنى تەربىيەت قىلسا، ئۇنى سەۋەپسىز خارلىمايدۇ. ئەگەر ھەر كىمنىڭ ئورنىنى يۇقۇرى كوتەرسە، ئۇنى بىكاردىن-بىكار غەلا نەزەردىن تاشلىمايدۇ. سۇ ھەرقانچە ئۇلۇغ بولسىمۇ سۇ ئۇستىدىكى كىچىككىنە چوپنى يۇتۇپ كەتمەيدۇ. مانا شۇنىڭ ھىكمىتىگە قارىساڭ بولىدۇ. ھەرقانداق كىشى ئوزى تەربىيەت قىلىپ ئاسرىغان نەرسىنى ئوزى نابوت قىلمايدۇ-دە!

— پادىشا قانداق سەۋەپ بىلەن ئۇنى تەربىيەت قىلمىدىكەن؟ نىمە ئەۋزەللىگى ئۈچۈن ئۇنى باشقا ۋەزىرلەردىن ئۇستۇن ئورۇنغا چىقىرىدىكەن؟ — دەپتۇ دېمىنە، — بۇ توغرىدا دولەت ئەركانلىرىنىڭ ھەممىسى پادىشادىن رەنجىيدۇ، ئەلۋەتتە. ھوكۇمالار "پادىشالىققا مۇنۇ ئالتە نەرسىنىڭ بىرىدىن ئاپەت يەتكەي" دەپ

ئېيتىشقان. ئۇنىڭ بىرى، دولەت ئىشلىرىغا كويۇنىدىغان كىشىلەرنى ئوزىدىن مەھرۇم قىلسا ۋە تەجرىبىلىك كىشىلەرنى نەزەردىن چۈشۈرسە؛ ئىككىنچىسى، مەملىكەتتە پىتنە پەيدا بولۇپ، ھاجەتسىز ئۇرۇشلار ۋە كۈتۈلمىگەن ھادىسىلەر پەيدا بولۇپ، بىر بىرىگە قارىمۇ-قارشى گۇرۇھلارنىڭ خەنجەرلىرى غىلاپتىن چىقسا؛ ئۇچىنچىسى، پادىشالار ھاۋايى ھەۋەس، راھەت-پاراغەتكە بېرىلىپ كەتسە، شىكارغا ھېرىس بولسا؛ توتىنچىسى، پۇتۇن جاھانغا كەلگەن، تەبىئەتنىڭ نورمال تەرتىۋىگە خىلاپ بولغان يەر تەۋرەش، سۇ ئاپىتى، ئوت ئاپىتى قاتارلىق ھادىسىلەر يۈز بەرسە؛ بەشىنچىسى، پادىشالار بەدخۇي، غەزەپلىك بولسا، سىياسەتتە مۇبالىغە قىلسا؛ ئالتىنچىسى، جاھىللىق قىلسا، يەنى سۇلۇھ قىلىدىغان جايدا ئۇرۇش قىلسا، ئۇرۇش قىلىدىغان پەيتتە سۇلۇھ قىلسا:

بىمەھەل سۇلۇھ، ئۇرۇش بولماس بىكار،
گۇل جايىدا گۇل، تىكەن جايىدا خار (!)

ــ ئىنتىقام كەمىرىنى باغلىغانلىغىڭ ۋە شەنزەبەنىڭ پېيىغا چۈشكەنلىگىڭنى بىلدىم، ــ دەپتۇ كەللە، ــ لېكىن مەن كىشىگە ئازار بېرىشنىڭ ياخشى ئەمەسلىگىنى، يامانلىقنىڭ چوقۇم مۇكاپاتى يېتىدىغانلىغىنىمۇ بىلىمەن. ھەر كىم ئىبرەت كوزىنى ئاچىدىغان بولسا ۋە يامانلىقنىڭ مۇكاپاتىنى ئويلىسا، خۇددى ئادىل پادىشا كورگىنىدەك، ياخشىلىق ۋە مەرھەمەتنى تىلەپ، قولى ۋە تىلىنى ئازار ۋە ئىزادىن تارتىشىدا شەك يوق.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ ئاڭلىشىمچە، ئىلگىركى زاماندا بىر پادىشا بار ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەللە.

شاهی ئادىلنىڭ ھىكايىسى

ــ ئىلگىركى زاماندا، بىر پادىشا بار ئىكەن، ئۇ غەزەپ قولىنى ئېچىپ، زۇلۇم پۇتنى ياخشىلىق ۋە ئادىللىقنىڭ سىرتىدا قويغان بىر پادىشا ئىكەن. پۇقرالىرى ئۇنىڭ جەبرى - زۇلمىدىن ھەمىشە دۇئاغا قول كوتەرگەن ۋە لەنەتكە تىل ئاچقان ئىكەن. ئۇ پادىشا بىر كۈنى ئۇۋغا چىقىپتۇ ۋە ئۇۋدىن قايتىپ كېلىپلا: "ھەي زۇلۇم كورگەن كىشىلەر! مېنىڭ دىلىم تاكى بۇگۈنگىچە ساۋاپ جامالىنى كورمىگەن ئىدى. جاپا - مۇشەققەتكە قالغانلارغا رەھىم قىلمىغان ئىدىم. بۇگۈندىن تارتىپ خەلقىمۇ ھەرلىكىگە بەل باغلىدىم ۋە ئادالەت قىلىشقا نىيەت قىلدىم. ئۇمىدىم شۇكى، بۇندىن كېيىن ھېچقانداق زالىم پۇقرالارنىڭ ئىشىگىنى قاقالمىغاي" دەپ جاكا قىلدۇرۇپتۇ. بۇ خوشخەۋەردىن پۇقرالار دىلى شاتلىققا يۇزلىنىپ، پەقەرلەر بۇ بىشارەتتىن گۇل تېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئازغىنا پۇرسەتتە ئۇنىڭ ئادالىتىنىڭ بەركىتىدىن شۇنچىلىك كەڭرىچىلىك بولۇپتىكى، بورە شىرنىڭ ئەمچىگىدىن سۈت ئەمگۈدەك، كەكلىك قارچۇغا بىلەن بىر ئويدە ياشىغۇدەك دەرجىدە ئادالەت ئورناپتۇ. شۇ سەۋەپتىن ئۇ پادىشا "شاھى ئادىل" دىگەن نامغا ئېرىشىپتۇ.

ئەدلۇ ئىنساپ شۇقەدەر مەھكەم بولۇپ قىلدى داۋام،
ئۇ زاماندا بولدى گويا ئوتقا گۈڭگۈرت پاسىبان.

سەلتەنەت يېقىنلىرىدىن بىرى بىر پۇرسەت تېپىپ، پادىشادىن ئۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى ۋە ئۇنىڭ خۇي - پەيلى تۇزۇلۇپ، خەلقىگە زۇلۇم سېلىشتىن ئادالەت تەرەپكە ئوتۇشىنىڭ بائىسىنى سوراپتۇ.

ـــ مەن شكارغا چىقىقان كۈنى ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ، ھەر تامانغا نەزەر سېلىپ يۈرۈپ تۈيۈقسىز بىر ئىت بىر تۈلكىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كېتىۋاتقانلىغىنى كوردۇم، ـــ دەپتۇ پادىشا، ـــ قاراپ تۇرسام، ئىت يۈگۈرۈپ بېرىپ تۈلكىنىڭ پۇتىنى چىشلەپ چاينىۋەتتى. تۈلكە بىچارە ئاقساقلىغىنچە بىر توشۇككە كىرىپ كەتتى. ئىت قايتىپ كەلدى. شۇ ئەسنادا، بىر كىشى بىر تاشنى ئىتقا ئاتتى، ئىتنىڭ پۇتىغا تېگىپ پۇتى سۇندى. ئۇ كىشى تېخى ئۇچ-توت قەدەم ماڭا-ماڭمايلا، ئات تېپىپ ئۇ ئادەم-نىڭمۇ پۇتى سۇندى. ئۇ ئاتمۇ ھېچقانچە ماڭماي تۇرۇپ، بىر توشۇككە سېپىلىپ كېتىپ، پۇتى سۇندى. شۇندا مەن ھۇشۇمنى تاپتىم ۋە ئوز-ئوزەمگە: "كوردۇڭمۇ؟ نېمە ئىشلار يوز بەردى؟ ئەقىللىق كىشى بۇ كورگەن ھادىسىلەردىن ئىبرەت ئېلىشى كېرەك" دېدىم.

ياخشىلىق قىلغىن قىلما يامانلىق،
ئىشىڭغا لايىق جازا كورەرسەن.
گەر ياخشىلىققا مايىللىق قىلساڭ،
ئابروي دولەت راسا كورەرسەن.
ئەگەر يامانلىق ئەيلىسەڭ رەببەت،
بىرنەچچە يامان بالا كورەرسەن.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ئاقىۋىتىدە جازا تارتىپ ئويلاپ، باشقىلارغا يامانلىقنى سېغىنسا، يامانلىغىنىڭ شۇمىلۇغى تېگىپ قالمىسۇن يەنە! ھەر كىم باشقىلارغا ئورا كولىسا ئالدى بىلەن ئوزى يىقىلىدۇ. بۇزرۇكلاردىن بىرسى: "يامانلىق قىلما، يامانلىق كورەرسەن، ئازگال كولىما، ئوزەڭ يىقىلۇرسەن" دەپ ئېيتقان.

ـــ مەن بۇ ۋەقەدە زالىم ئەمەس، مەزلۇممەن! ـــ دەپتۇ

دېمىنە، ــ زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ئەگەر ئىنتىقام ئالسا ئۇنىڭغا جازا كەلمەيدۇ. ئەگەر ئازار يەتكۈزگۈچىگە ئازار بەرسە زەرەر تارتمايدۇ.

ــ پەرىزىمچە، مېنىڭ نەسىھىتىم بىلەن ئوز قىلمىشىڭدىن ۋاز كەچمەيدىغاندەك تۇرىسەن. ئەمما ئۇ سەندىن زور ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى سېنىڭ دوستلىرىڭدىن كوپ تۇرسا، سەن ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلالايسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

ــ بۇ ئىشنىڭ بىناسىنى قۇرۇشقا كوپ كۈچ ۋە كوپ مەدەتكار كەتمەيدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ھىلە ۋە تەدبىر بىلەن چارە قىلماق كېرەك، چۈنكى ھىلە كۈچ-قۇۋۋەتتىن كۈچلۈكرەكتۇر. سەن بىر ئىلانىنى ھىلە بىلەن ئولتۇرگەن قاغىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىماپتىكەنسەنده ــ دە؟

ــ ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

ــ بىر قاغا، ــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

قاغا بىلەن ئىلاننىڭ ھېكايىسى

ــ بىر قاغا تاغنىڭ كامىرىغا ئۇۋا ياساپ، تاشنىڭ توشۇگىنى ماكان قىلىپ ياشىغان ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇۋىسىنىڭ يېنىدا بىر زەھەرلىك ئىلاننىڭ ئۇۋىسى بار بولۇپ، قاچانكى قاغا بالا چىقارسا ئۇنىڭ بالىلىرىنى ئىلان يەپ كېتىدىكەن. قاغا جىگەر پارىسى بولغان بالىلىرىنىڭ پىراقىدا داغ بولىدىكەن. بارغانسېرى ئىلاننىڭ زۇلمى ھەددىدىن ئېشىپتۇ. قاغا تاقەتسىزلىنىپ، ئوزىگە دوست بولغان بىر چىلبورىگە: ئاشۇ ئىلاندىن قۇتۇلسام بولاتتى، دەپ شىكايەت قىلىپتۇ.

ــ قانداق قۇتۇلماقچىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ چىلبورە.

ــ ئىلان ئۇخلاۋاتقان چېغىدا تۇمشۇغۇم بىلەن كوزىنى چوقۇپ قارغۇ قىلىۋەتسەم دەيمەن. ئۇنىڭ كوزى قارغۇ بولغاندىن كېيىن كوز نۇرلىرىم، جىگەر پارىلىرىم ئۇنىڭ ۋەھىمىسىدىن خا-

تەرجەم بولدۇ،ــ دەپتۇ قاغا.

ــ سېنىڭ بۇ تەدبىرىڭ خاتا، ــ دەپتۇ چىلبورە. ئۇنىڭغا، ــ ئاقىل كىشى دۈشمەنگە قەست قىلىشتا ئۆزىگە بىخەتەر ئۇسۇل بىلەن ئىش قىلىشى كېرەك. سەن بۇ خىيالىڭدىن ۋاز كەچكىن. سەن قىسقۇچپاقنى ھالاك قىلىشقا ھەركەت قىلىپ ئۆزىنىڭ ئەزىز ھاياتىنى بەربات قىلغان بىلىقئالغۇچتەك ئىش قىلمىغىن.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ قاغا.

چىلبورە ئۇنىڭغا بىلىقئالغۇچ بىلەن قىسقۇچپاقنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ:

ــ بىر بىلىقئالغۇچ سۇ بويىنى ۋەتەن قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھاجىتىگە لايىق بىلىق تۇتۇپ يەپ، خوشاللىق بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن. بېرىپ-بېرىپ ئۇ قېرىپتۇ-دە، كۆچىدىن قىلىپ، بىلىق ئالالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ غەم دامىغا گىرىپتار بولۇپ:

ۋاي ئىستىكى ئومرىمىزنىڭ كارۋىنى كەتتى ئوتۇپ،
باشىمىزغا غەم غۇبارىدىن تولا چاڭ توزۇتۇپ.

"ئەپسۇسكى، ئەزىز ئومرۇم بەربات بولدى. ياش ۋاقتىمدا قېرىلىق ئۆچۈن مال-دۇنيا ساقلاپ قويمايتىمەن. ھازىر كۆچ-قۇۋۋىتىم قالمىدى. ماغدۇر بولمىسا ھېچ ئىش قىلغىلى بولمايدىكەن. ئەمدى ھىلە-مىكىر ئىشلىتىپ كون كەچۈرمىسەم بولمىدى" دەپ غەم يەپ، ئاھ ئۇرۇپ ناله قىلىپ بىر سۇ لېۋىدە ئولتۇرغان ئىكەن، نېرىدىن بىر قىسقۇچپاقا كورۇنۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ خوشال-خورامليق بىلەن "غەمكىن كورۇنسەنغۇ، غەمكىنلىگىڭنىڭ سەۋەۋى نىمە؟" دەپ سوراپتۇ. "نىمە ئۈچۈن غەمكىن بولماي! ــ دەپتۇ بىلىقئالغۇچ، ــ مېنىڭ مەئىشىتىمنىڭ شارابى ۋە تىرىكلىگىمنىڭ سەرمايىسى مانا مۇشۇ بىلىقلار ئىدى. ھەر كۈنى

ئىككى بېلىق تۇتاتتىم، ماڭا ئۇنىڭدىن كۈن كورگەدەك قۇۋۋەت هاسىل بولاتتى. ئۇنىڭلىق بىلەن بېلىقلار كېمىيىپ كەتمەيتتى. مەن ئاشۇ ئازغىنا ئوزۇققا قانائەت قىلىپ كۈن كەچۈرەتتىم، ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەرسىنىمۇ تەلەپ قىلمايتتىم. بۇگۈن بۇ يەر-دىن ئىككى ئوۋچى ئوتتى. ئۇلاردىن بىرى: بۇ يەردە بېلىق كوپ ئىكەن، تۇتايلى دىگەن ئىدى، يەنە بىرى: پالانى يەردە-كى سۇدا بېلىق بەك كوپ، ئاۋال ئۇنى تۇتۇپ ئاندىن كېيىن بۇ يەرگە كېلەيلى، — دىدى. ئەگەر شۇنداقلا بولىدىغان بولسا ماڭا جاندىن قول ئۇزۇپ ئولۇمگە بەل باغلىماق لازىم بولىدۇ".

بۇنى ئاڭلىغان قىسقۇچپاقا دەرھال بېلىقلار ئالدىغا قايتىپ بېرىپتۇ-دە، بۇ يامان خەۋەرنى سوزلەپ بېرىپتۇ. بېلىقلار ۋاڭ-چۇڭ قىلىپ، غوغا چىقىرىشىپ بېلىقئالغۇچىنىڭ قېشىغا كېلىشىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ: "ئوۋچىلارنىڭ بىزنى تۇتماقچى بولغانلىغىنى بىزگە سەن خەۋەر قىلىپ قويۇپسەن. سەندىن مەسلىھەت سوراپ كەلدۇق. چۈنكى، مەسلىھەت سورالغان كىشى ئامانەتدار بولىدۇ. ئەقىللىق كىشىلەر: ئەگەردە دۇشمەن كىشى بولسىمۇ، بىر ئىشنى مەسلىھەت سالسا توغرا مەسلىھەت بېرىشى كېرەك، خۇسۇسەن بىر ئىشتا ئۇنىڭ ئوزىگىمۇ نەپ تېگىدىغان بولسا، دەپ ئېيتىشقان. سېنىڭ تىرىكچىلىگىڭ بىز بىلەن ئىكەنلىگىنى ئوزەڭمۇ ئېيتىپسەن. ئەمدى بىزنىڭ بۇ ئىشىمىز توغرىسىدا نىمە دەيسەن؟"

"مەن ئۇ سوزنى ئوۋچىلاردىن ئاڭلىغان، — دەپتۇ بېلىق ئالغۇچ، — ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇشنىڭ ئىلاجى يوق. ماڭا مۇنداق بىر ھىلە ماقۇل كورۇنۇۋاتىدۇ. مۇشۇ يېقىن ئەتراپتا سۇ توختايدىغان بىر جاي بار. سۇيىي خۇددى جاھانىمىما ئەينىگىدەك ناھايىتى سۇزۇك، ئۇنىڭ تېگىدىكى قۇم دانىچىلىرىنىمۇ سانغىلى بولىدۇ. غەۋۋاسلار ئۇنىڭ ئاستىغا يېتەلمىگىدەك ۋە شۇڭغۇغۇچىلار ئۇنىڭ چوڭقۇرلۇغىنى ئولچىيەلمىگىدەك چوڭقۇر. ھىچقانداق ئوۋ-

چىنىك كوزى تېخى ئۇ سۇغا چۈشمىگەن. ئۇ كولنىڭ بېلىغى سۇ دولقۇنىدىن ئوزگە زەنجىرنى ۋە ياكى تورنى كورۈپ باقمىغان.

شۇنداق كولكى ئۇ گويا كى دەريا،
لېكىن باش-ئۇچى بولمىغان بەرپا.

ئەگەر شۇ جايغا كوچىمىزلار خاتىرجەملىك ۋە راھەت-پاراغەت بىلەن ئومۇر كەچۈرەتتىمىزلار".

"بۇ ياخشى تەدبىر ئىكەن، — دەپتۇ بېلىقلار، — ئەمما ۋاقىت زىق. كېچىكمەي ئوۋچىلار كېلىپ قالىدۇ. قانداق قىلىمىز؟" بېلىقلار ناھايىتى ئىززەت-ئىكرام ۋە مىننەتدارچىلىق بىلەن قارار قىلىشىپتۇ. يەنى بېلىقئالغۇچ ھەركۈنى بىرنەچچە بېلىقنى كوتىرىپ ئاشۇ كولىگە ئاپىرىپ قويىدىغان بولۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بېلىقئالغۇچ ھەر كۈنى بىرنەچچە بېلىقنى ئېلىپ بېرىپ بىر دوڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ يەپ قايتىپ كېلىدىكەن. بېلىقئالغۇچنىڭ قايتىپ كەلگەنلىگىنى كورگەن بېلىقلار "مېنى كوتەرگىن" دەپ تالىشىدىكەن. ئەقىل ئىبرەت كوزى بىلەن ئۇلارنىڭ غەپلىتىگە نەزەر سالىدىكەن. زامانە مىڭ كوز بىلەن ئۇلارنىڭ ھالىغا يىغلايدىكەن. ھەرقانداق كىشى دۇشمەن سۈزىگە ئالدىنىپ ئەسلىدىن يامان بولغانلارغا ئىشەنسە ئۇنىڭ جازاسى مانا شۇنداق بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئاردىدىن بىرنەچچە كۈنلەر ئوتۈپتۇ. قىستۇچىپاقمۇ ھىلىقى كولىگە كوچۇش ئارزۇسىنى بايان قىلىپتۇ. بېلىقئالغۇچ ئويلاپ "ماڭا، بۇنىڭدىن بەكرەك دۇشمەن يوق، ئۇنىمۇ ئۇنىڭ يارانلىرى بارغان جايغا ئېلىپ بارغىنىم ياخشى" دەپتۇ-دە، قىستۇچىپاقنى گەدىنىدە كوتىرىپ ھىلىقى دوڭگە ئېلىپ كەپتۇ. قىستۇچىپاقا بېلىقلارنىڭ سوڭگىنى كورۈپ: "ئەقىللىق كىشى دۇشمەننىڭ سۈيىقەستىدىن ۋاقىپ بولسا، ھەركەت قىلىشى كېرەك، ئەگەر ھەركەت قىلمىسا ئوز خۇنىغا

شىرىك بولىدۇ. ئەگەر ئۇ سۈيىقەستتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلسا، دۈشمىنى ئۇستىدىن زەپەر قازىنىدۇ، مەردانىلىغىنىڭ شوھرىتى ئالەمگە تارقىلىدۇ ۋە بەخەيرەتلىكنىڭ تەنىسىنى ئاڭلىمايدۇ" دەپ پىكىر يۈرگۈزۈپتۇ.

دۈشمەن ساڭا قىلسا قەست، سەنمۇ ھەرىكەت قىلغايسەن،
بولساڭ ئەگەر پاراسەت مەردانىلىقتا مەشھۇر.
مۇرات كىرسە قولۇڭغا تاپارسەن شات-خورامىلىق،
بولمىسا نە بولغايسەن ئەرلەر ئالدىدا مەغرۇر.

شۇنىڭ بىلەن قىسقۇچپاقا بېلىقنىڭ ئالغۇچىنىڭ دۈمبىسىدىن كانىيىغا ئومىلەپ بېرىپ كانىيىنى مەھكەم سىقىپتۇ. بېلىقنىڭ ئالغۇچ قىيىرى ۋە زەئىپ ئىكەن. شۇڭا بىر ئاز سىقىش بىلەنلا يەرگە يىقىلىپ بەھۇش بولۇپ تۇپراق يەر بىلەن يەكسان بوپتۇ. قىسقۇچپاقا ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ ئوز يولىغا مېڭىپتۇ ۋە قالغان بېلىقلارنىڭ سالامەتلىگىنىڭ سۈيۈنچىسىنى ئاپتۇ ھەمدە قىسىنى باشتىن-ئاياق سوزلەپ بېرىپتۇ. بېلىقلارنىڭ ھەممىسى سۈيۈنۈپ بېلىقنىڭ ئالغۇچىغا قۇتۇلغىنىغا شۈكرى قىلىپ يېڭى ھايات تېپىپتۇ.

دۈشمەندىن قۇتۇلۇپ بىر نەپەس ئالماق،
بىلگىنكى يۇز يىللىق ھاياتتىن ياخشى.
دۈشمەندىن بىر نەپەس قۇتۇلماق گويا،
جاھاننى ئىلكىگە ئالغاندىن ياخشى.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، كوپ كىشىلەر ئوزىنىڭ ھىلە-مىكرىسى بىلەن ئوزى ھالاك بولىدۇ. ئەمما مەن ساڭا دۈشمىنىڭ ھالاڭ قىلىدىغان ۋە لېكىن ئوزىڭ ھايات

قالدىغان بىر ئىشنى ئۇگىتەي.
ــ دوستلارنىڭ بۇيرۇغىدىن ۋە ئەقىللىقلارنىڭ مەسلىھەتىدىن چىققىلى بولمايدۇ، ــ دەپتۇ قاغا.

ماڭا مەيخانىگە بارماقتا ئىرشات ئەيلىدىڭ ساقى،
سېنىڭ تەبئىڭ خىلاپىن ئەيلىمەك بولماس بۇرادەرلىك.

ــ ياخشىسى شۇكى، ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپ ئۇچقىن، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ چىلبۇرە، ــ تاماقارغا ۋە ئويلەرگە نەزەر سال، قەيەردە رومالغا ئوخشاشىراق بىرەر نەرسە كۆرسەڭ، ئۇنى ئالغىن-دە، ھاۋاغا كوتۇرۇل. لېكىن ئادەملەرنىڭ كوزىدىن غايىپ بولما. شۇنداق قىلساڭ كىشىلەر سېنى كورۈپ ئارقاڭدىن چوقۇم ئەگىشىدۇ. سەن ئەنە شۇنداق ئۇچۇپ ئىلانغا يېقىن كېلىپ، رومالنى ئۇنىڭ ئۇستىگە تاشلىغىن. ئادەملەرنىڭ كوزى ئۇنىڭغا چۈشسە ئاۋال ئىلاننى ئولتۇرۇپ، ئاندىن رومالنى ئالىدۇ. سېنىڭ كۆڭلۈڭ ھېچقانداق خەتەرسىز ھالدا ئۇ ئىشتىن پاراغەت تاپىدۇ.

قاغا چىلبۇرىنىڭ سوزى بىلەن ئاۋات بىر مەھەللىگە ئۇچۇپ بېرىپتۇ. قارسا بىر خوتۇن رومىلىنى تامنىڭ لېۋىگە قويۇپ قويۇپ، ئوزى تاھارەت قىلغىلى تۇرغان ئىكەن. قاغا ئۇ رومالنى ئېلىپ قېچىپتۇ ۋە چىلبۇرىنىڭ دىگىنىدەك قىلىپ رومالنى ئاپىرىپ ئىلانىنىڭ ئۇستىگە تاشلاپتۇ. رومالنى ئالغىلى قاغىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ كەلگەن كىشىلەر ئىلاننى ئولتۇرۇپ رومالنى ئاپتۇ. شۇنداق قىلىپ دۇشمىنى يوقىلىپ، قاغىنىڭ كوز يېشى توختاپتۇ.

ــ بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۇردۇمكى، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ھەرقانداق كۈچ بىلەن ئەمەس، بەلكى ھىلە بىلەن پۈتتۈرگىلى بولىدىغانلىغىنى چۈشىنىشىڭنى خالايمەن.
ــ ئو كوزدە كۈچ ــ قۇۋۋەت، ئەقىل ــ پاراسەت ۋە چارە ــ تەدبىر

بىر بار دەپتۇ كەللە، ــ ئۇنداق كىشنى ھىلە-مىكر بىلەن بىر-نەرسە قىلغىلى بولمايدۇ. ئەگەر سەن ھىلە-مىكر بىلەن بىر يوچۇق ئاچساڭ ئۇ تەپەككۇر بىلەن ئۇنى ئېتىۋېتىش ئېھتىمالى بار. سەن ئۇنى كەچلىك قىلىپ بولغىچە ئۇ سېنى ئەتىگەنلىك قىلىۋېتەرمىكىن. سەن ھىلىقى تۇلكىنى تۇتۇپ بېرىمەن دەپ ئوزى تۇتۇلۇپ قالغان توشقاننىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن.

ــ ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ بىر ئاچ بورە، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەللە.

تۇلكە بىلەن توشقان ۋە بورىنىڭ ھىكايىسى

بىر ئاچ بورە دالىدا ئوزۇق ئىزلەپ، ھەر تەرەپنى كېزىپ يۈرۈپ، بىر تۇپ چىغ تۇۋىدە تۇخلاۋاتقان توشقانىنى كورۇپ قاپتۇ-دە، ئۇنى غەنىمەت بىلىپ، ئاستا قەدەم تاشلاپ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپتۇ. بورىنىڭ ئاياق تىۋىشىنى ئاڭلىغان توشقان ئور-نىدىن سەكرەپ تۇرغان ئىكەن، بورە ئۇنى قاچقىلى قويماي ئالدىنى توساپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ:

كەل قېشىمغا، تاقىتىم يوق بولغىلى سەندىن يىراق،
كەتمىگىن، كەتسەڭ جېنىمغا يەتكۈسىدۇر ئىشتىياق.

توشقان ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ تىترەپ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قاپتۇ ۋە بىردەمدىن كېيىن زارلىنىپ يالۋۇرغىلى تۇرۇپتۇ.

ــ ئەي دەررەندىلەرنىڭ بېگى، ــ دەپتۇ توشقان يۇزىنى يەرگە سۈرتۈپ تۇرۇپ، ــ سىزدە ھازىر ئاچلىق ئوتى شولە ئۇرۇپتۇ. نەپسىڭىز غىزا تەلىۋىدە ئىكەنلىكىنى چۈشۈپتۇ. مەن بىر ئاجىز ۋە ئورۇق نەرسە. شۇڭا مەن سىزگە بىر لوقمىدىن ئار-

تۇق غىزا بولالمايمەن. مېنى يىمەك بىلەن سىزنىڭ ئىشتىھايىڭىز-
غا قانچىلىك نەپ يەتسۇن؟ مۇشۇ يېقىن ئارىدا ناھايىتى
سېمىزلىكتىن يول ماڭالمايدىغان، ئىنتايىن يوغانلىغىدىن ھەركەت
قىلالمايدىغان بىر تۆلكە بار. ئۇنىڭ گۆشى تاتلىق ۋە لەززەت-
لىك جەھەتتە خۇددى ئابى ھاياتقا، قېنىنىڭ تاتلىقلىغى ناۋات
شەرۋىتىگە ئوخشايدۇ دەپ ئويلايمەن. ئەگەر سىز ئۇنىڭ تەرد-
يىگە قەدەم رەنجى قىلسىڭىز، مەن ئۇنى بىر ھىلە بىلەن قېشى-
ڭىزغا ئەكىلىمەن. ناشتىلىق قىلارسىز، ئەگەر ئۇنى يەپ بىر خۇر-
سەن بولسىڭىز مەن ئۆمۈرۋايەت قۇلۇڭىز بولىۋېرەي.

بورە ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئەقلى-ھوشى كېتىپ، ئۇ-
نىڭ ئەپسۇنىغا ئالدىنىپ، تۆلكىنى تېپىش ئۈچۈن مېڭىپتۇ. ئۇ
دالىدا راستىنلا بىر تۆلكە بار ئىكەن. ئۇ ئالدامچىلىقتا شەيتان-
غا دەرس بېرىدىغان، ھىلىگەرلىكتە ئىبلىسقا ساۋاق ئۆگىتىدىغان
بىر تۆلكە ئىكەن.

ھىلىگەر بىر تۆلكە ئۇندا بار ئىدى،
جانۋارلار ئىچرە كوپ ئەييار ئىدى.

دەشت بىلەن قىشلاقتا كوپ ھىلە قىلىپ،
بورە كىرپىگىنى ئالاتتى تېرىپ.

ھەممە جان شۇم تۆلكىدىن يىغلەن ئازار،
ئۇۋچى ئىتىمۇ ئۇنىڭدىن بولغان بىزار.

يۇرەتتى كىشىگە كەم-كەم كورۇنۇپ،
ئىزىنى قۇيرۇغى بىلەن سۈپۈرۈپ.

ئۇ تۆلكە بىلەن توشقاننىڭ ئوتتۇرىسىدا كونا ئاداۋەت بار
ئىكەن. شۇڭا بۇگۈن پۇرسەت تاپقاچقا، ئىنتىقام ئېلىشنىڭ پېيىگە
چۈشۈپ بورىنى باشلاپ بېرىپتۇ-دە، بورىنى تۆلكىنىڭ توشۇگە-

نىڭ ئاغزىدا قويۇپ قويۇپ، ئوزى ئىچكىرى كىرىپ سالام قىپتۇ. تۇلكە ئۇنىڭغا جاۋاپ سالام بېرىپ شۇنداق دەپتۇ:

— خۇش كېلىپسەن، كەل قېشىمغا كەل بېرى،
كوزلىرىم تەشنا ئىدى كوپتىن بېرى.

— كوپتىن بېرى ساڭا مۇلاقەت بولۇش شەرىپىنى تېپىش ئارزۇسىدا ئىدىم. خۇداغا شۇكرى، جامالىڭ نۇرىدىن كوزۇمگە روشەنلىك بېرەلىدىم، — دەپتۇ توشقان، — ئەمما كارامەت ئېلىدە بېشى ئۇستۇن پادىشا ۋە ئۇلۇغلۇق مەملىكىتىدە مۇرىت تەربىيىلىگۈچى بولغان بىر ئەزىز سېنىڭ مېھماندوست ۋە ئىلتىپاتلىق ئىكەنلىگىڭنى ئاڭلاپ كوڭلىنىڭ كوزىنى جاھان ئارا جامالىڭ بىلەن مۇنەۋۋەر قىلىش ۋە جېنىنىڭ دىمىغىنى ئىپارەڭ نەپىسىڭ بىلەن خۇشبۇي قىلىش ئۈچۈن، تەۋەرۈك مازارىدىن ئىشىگىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە مەن پەقەر-ھەقىر بەندىنى ساڭا ۋاستە قىلىدى. ئەگەر سەن بىلەن مۇلاقەت بولۇشقا رۇخسەت بولسا كېرەك. ئەگەر ۋاقىت تەقەززا قىلمىسا قايتىپ كېتىپ يەنە بىر قېتىمدا كەلسۇن.

بالاغا ئوخشاش يانسۇنمىكىن ئۇ،
دۇئاغا ئوخشاش كەلسۇنمىكىن ئۇ.

تۇلكە بۇ سوزلەر بېتىدىن ھىلە خېتىنى ئوقۇپتۇ ۋە بۇ سۇخەنلەر ئەينىگىدە مىكىر سۇرىتىنى كورۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ "ئەككى خىل مەخلۇقنىڭ ئوز ئۇسۇلى بويىچە مۇئامىلە قىلاي ۋە ئوزىگە ئوز شەرۋەتلىرىدىن ئىچۈرەي. چۈنكى چالما ئاتقان كىشىگە تاش ئاتماق كېرەك" دەپ ئويلاپتۇ-دە، چىرايىغا كۇلكە يۇگۇرتۇپ، خوشامەت قىلغان بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— مەن ئوزەمنى ئەزىزلەر خىزمىتىگە ئاتاپ قويغان، مېھماندوست ئىكەنلىگىڭنى ئاڭلاپ ئىدىم. ئەمما ئىشىگىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئىشىگىڭ ئېغىزىدا ياتقان ئىنسانلارنىڭ سۆڭەكلىرىنى كورۇپ قورقۇپ كەتتىم. ئەگەر ئىشىگىڭ ئالدىدا ياتقان ئىنسانلارنىڭ سۆڭەكلىرى بولمىسا ئىدى، ئىشىگىڭ ئالدىغا كەلگەن ھامان ئىچىگە كىرىپ كېتەتتىم.

خانامنڭ ئىشىگىنى ئەزىزلەرنىڭ يۈزىگە ئېچىپ قويغان. مەن ئەنە شۇ سەۋەپ بىلەن ئۇلارنىڭ كامالەتلىرى ۋە كەيپىياتلىرى جامالىدىن بەھرە ئالارمەنمىكىن دېگەن ئۇمتتىمەن. خۇسۇسەن سەن تەرىپلەپ نىشان بەرگەن بۇنداق كامالەت ئىگىسى بولغان ئەزىز مېھمانىنى كۈتۈۋېلىشتا قىلچىمۇ نۇقسان قىلمايمەن، ئەلۋەتتە. ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشتا قانداقسىغا غەپلەتتە قالالايمەن؟ مەن "ھەر قاچان ئويگە مېھمان كەلسە ئوز رىزقى بىلەن كېلىدۇ" دېگەن سوزنى بىلمەن ئەمەسمۇ؟ بۇزرۇكلار مۇشۇنداق دەپتىكەنغۇ:

ھەركىشى ئالەم ئارا يىگەي ئوزىنىڭ رىزقىنى،
گەر سېنىڭ ئويۇڭدە نان يەر، يا ئوزىنىڭ خانىدىن.①
بەس، سېنىڭ بوينۇڭغا مىننەت قويما بولغاي مېھمىنىڭ،
چۈنكى ئۇ يەر داستىخانىڭدا ئوزىنىڭ نانىدىن.

— سەن بىردەم تەخىر قىلىپ تۇرغىن، كۇلبەمنى سۈپۈرۈپ، خەس-خەشەكلەرنى بىر چەتكە چىقىرىۋېتىپ تازىلاي، مېھمانغا لايىق كەلگىدەك بىساتلارنى سالاي.

توشقان ئوزىنىڭ ئەپسۇنى ئۇلكىگە تەسىر قىلدى بولغاي دېگەن پىكىرگە كەپتۇ-دە، دەرھال ئۇنى بورىگە ئۇچراشتۇرۇش تەقەززاسىدا:

— بۇ مېھمان تەكەللۇپسىز دەرۋىش كىشى، ئوينى ياساپ-جابدۇش ۋە بىسات سېلىش ئىشلىرى بىلەن ئانچە خوشى يوق. كوكلۇڭ تارتقان بولسا، تەكلىپ قىلساڭلا كۇپايە، باشقا ئىشنىڭ ھاجىتى يوق! — دەپتۇ ۋە تاشقىرىغا چىقىپ بولغان گەپلەر ۋە تۇلكىنىڭ ئالدانغانلىق خوشخەۋەرىنى بورىگە يەتكۈزۈپتۇ ھەمدە يېگۈزاشتىن تۇلكىنىڭ گوشىنىڭ سېمىز، تاتلىق ۋە پاكىز ئىكەنلىگىنى، ھەر بىر ئەزاسىدا قۇۋۋەت بارلىغىنى تەرىپ قىلىشقا باشلاپتۇ. بورىنىڭ ئىشتىھاسى قوزغىلىپ، ئاغزىدىن سېرىق سۇ

① خان — خۇان، بۇ يەردە داستىخان كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاققىلى تۇرۇپتۇ. توشقان بولسا "مۇشۇ خىزمىتىم بىلەن بوردىدىن قۇتۇلدىغان بولدۇم" دەپ ئويلاپتۇ. لېكىن تۇلكە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۇۋۇسىنىڭ ئىچىگە ئېھتىيات يۇزىسىدىن چوڭقۇر ئورا كولاپ قويغان ئىكەن ۋە ئورنىڭ ئۈستىنى خەس-خەشەك لەر بىلەن يېپىپ قويۇپ، زورۇر بولغاندا قېچىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن توشۇك كولاپ قويغان ئىكەن. ئۇ توشقانىنى ئۇزىتىپ قويۇپلا ئورا ئۈستىدىكى خەس-خەشەكلەرنى سەل-پەل تۈزىتىپ بولۇپ ۋاقىراپتۇ:

— ھەي، ئەزىز مېھمان، قەدەم تەشرىپ قىلىڭ!

ئەمما ئۇلار كىرىشى بىلەنلا تۈلكە ھىلىقى توشۇكتىن چىقىپ قېچىپتۇ. توشقان زوق بىلەن، بورە ھىرىس بىلەن ھىلىقى قاراڭغۇ ئۇۋۇغا شۇنداق كىرىشىگىلا ئىككىلىسى ئورىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. "بۇ ھىلىنى توشقان قىلغان ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلغان بورە دەرغەزەپ بولۇپ، توشقانىنى ئىككى پارچە قىلىپ تاشلاپ، بۇ ئالەمنى ئۇنىڭ نومۇسىدىن قۇتقۇزۇپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن دانىشمەنلەرگە ھىلە-مىكىر ئىشلەتكىلى بولمايدىغانلىغىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دەپتۇ دېمىنە، — لېكىن شەنزەبە مەغرۇر بولغانلىغىدىن مېنىڭ دۇشمەنلىگىمدىن غاپىل قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھىلە بىلەن يەقتىقىلى بولىدۇ. چۈنكى مەككارلىق ئوقىنى دوستلۇق ياسى بىلەن ئاتسا دەل تېگىدۇ. سەن باشقا بىر توشقانىنىڭ ھىلە-مىكىرىنىڭ شىرغا قانداق تەسىر قىلغانلىغىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ شىرنىڭ گەرچە ئەقلى-ھوشى ئارتۇق بولسىمۇ، ئۇنىڭ مىكىرىدىن غاپىل قالغاچقا، ھالاكەتكە ئۇچرىغان ئىكەن.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

— باغدات ئەتراپىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

شىر بىلەن توشقاننىڭ ھىكايىسى

باغدات ئەتراپىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ، ئۇنىڭ شامىلى جەننەت شامىلىدەك خۇشپۇراق، كورۇنۇشى پەلەك كوزىنى روشەن قىلغۇدەك دەرىجىدە گۈزەل ئىكەن، ئۇنىڭ گۈلزارىنىڭ ھەر شېخىدىن يۈز يورۇق يۈلتۇز ھەيران ۋە ھەر گۈلىنىڭ ھوسنىگە توققۇز پەلەك سەرسان بولىدىكەن.

بىنەپشە بىلەن بېزەلگەچ ئەتراپ،
ھاۋاسىدىن تۇراتتى ئەتىر پۇراپ.

ئۇ ئورمانلىقتا ياۋا ھايۋانلار كوپ ئىكەن. ھاۋاسىنىڭ خوپلۇغىدىن، سۇلىرىنىڭ كوپلۈگىدىن، نازۇ نېمەتلىرىنىڭ تولىلىغىدىن مەخلۇقلارنىڭ تۇرمۇشى بەكمۇ ياخشى ئوتىدىكەن. يېقىن ئەتراپتا ناھايىتى ئاچچىق يامان بىر شىر بار ئىكەن، ئۇ ھەركۈنى ئۇ بىچارىلەرنىڭ شاتلىقلىرىنى ئاچچىقلا ئايلاندۇرىدىكەن. بىر كۈنى ھەممىسى بىرلىشىپ شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا قوللۇق بىلدۇرۇشۇپ شۇنداق دېيىشىپتۇ:

ــ ئەي پادىشا! بىز ھەممىز سېنىڭ پۇقرالىرىڭغۇ، سەن بولساڭ ھەر كۈنى زەخمەت چېكىپ ئاۋارە بولۇپ، بىردىمزىنى تۈتۈپ يىيەلەيسەن يا يوق. ئەمما بىز ھەمىشە سەندىن قورقۇپ، ئۇزىمىزنى قويىدىغان جاي تاپالماي قالمىز. سەنمۇ بىزنى تۇتىمەن دەپ جاپا تارتىپ قالسەن. بۇگۈن بىز بىرلىكتە ساڭا مۇ پاراغەت بېرىدىغان، بىزگىمۇ راھەت كورۈشكە سەۋەپ بولىدىغان بىر مەسلىھەتنى قىلىشتۇق. يەنىى سەن بىزنىڭ تىنچ ھايات كەچۈرۈشىمىزگە توسقۇنلۇق قىلمايدىغان بولساڭ، بىز ھەر كۈنى چاشكا ۋاقتىدا بىردىن جانۋارنى سېنىڭ ئاشخانىڭغا

يەتكۈزۈپ بەرمەكچىمىز. بۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلىشتا ھەرگىزمۇ ئۇقسان كۆرسەتمەيمىز.

شىرمۇ ئۇلارنىڭ سوزىگە رازى بولۇپتۇ. ياۋا ھايۋانلار ھەركۈنى بىر قېتىم قۇرئە سالىدىكەن. كىمنىڭ ئېتى چىقسا شۇنى شىرغا تۇتۇپ بېرىدىكەن. شۇ تەرتىپتە بىر مۇددەت ئوتۇپ تۇ. بىر كۈنى توشقانىنىڭ ئىسمىغا قۇرئە چىقىپتۇ.

ــ ئەگەر مېنى ئەۋەتىشتە بىپەرۋالىق قىلمىسىڭلار سەلەرنى بۇ بالادىن قۇتقۇزمەن، ــ دەپتۇ توشقان.

ــ ئەگەر شۇنداقلا بولسا نېمە دېسەڭ شۇنى قىلايلى، ــ دېيىشىپتۇ باشقىلىرى.

شۇنىڭ بىلەن توشقان بىر سائەت ساقلاپ تۇرۇپتۇ. نەتىجىدە چاشكا ۋاقتى ئوتۇپ، شىرنىڭ قوسىغى ئېچىپ، ئۇ ھايۋانلارنىڭ ۋاقتىدا كەلمىگەنلىكىدىن غەزەپلىنىپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىشقا باشلاپتۇ. شۇ چاغدا توشقان ئاستاغىنا شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالى باشقىچىرەك ئىكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ. قەھرى ـ غەزەپ ئالامىتى ئۇنىڭ ھەركەتلىرىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغان ئىكەن.

ئاچلىق ئەگەر قېرىنغا سالسا بىر ئوت،
ھېچ كىشى بىلمەس ئۇ كۈندۈر مۇسىبەت.

توشقان شىرنىڭ غەزەپلىنىپ، ئىنتىقام قۇيرۇغىنى يەرگە ئۇرۇپ، ۋەدىسىنى بۇزماق ئۈچۈن بانسا ئىزلەپ تۇرغانلىغىنى سېزىپ، ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئاستاغىنا سالام قىلىپتۇ.

ــ قەيەردىن كەلدىڭ؟ باشقا ياۋا ھايۋانلارنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ــ ئاۋالقى يارلىقلىرىڭنى بىنائەن يەنە بىر توشقان بىلەن مېنى قوشۇپ ئەۋەتكەن ئىدى، ــ دەپتۇ توشقان، ــ ئىككىمىز بىللە

خزمەتلىرىگە كېلىۋاتساق تۇيۇقسىز بىر شىر ئۇچراپ قالدى. بىز "بىز ھەزرىتى پادىشانىڭ غىزاسى" دەپ قانچە ئېيتساقمۇ، ئۇ قىلچە پەرۋا قىلماي "بۇ مېنىڭ شىكار قىلىدىغان يېرىم، بۇ يەردە ئۇچرىغان ھەرقانداق جانۋار ماڭا تەئەللۇق" دەپ بىر-مۇنچە لاپ ئۇردى. مەن بىتاقەت بولۇپ، ئەھۋالنى مۇبارەك كوڭۇللىرىگە ئەرز قىلىش ئۈچۈن قېچىپ كەلدىم.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئاچ شىرنىڭ جاھىللىق ھېسىتى تۇتۇپ غەزەپلىنىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەي توشقان، سەن ئۇنى ماڭا كورسىتىپ بېرەلەمسەن؟ مەن ئىنتىقام ئالماقچىمەن؟

ماڭا خاستۇر زەربە بەرمەك، تەنە قىلماق ئادىتى،
ئۇگىنەر يولۋاس مېنىڭدىن ئەدەپ ئەخلاق ھەرپىنى.
قايسى شىر بۇنداق يۇرەكلىك قىلغۇسى غەيرەت قىلىپ،
بۇ مېنىڭ رىزقىمغا سوزغان قولىنى جۇرئەت قىلىپ.

ــ نىمىشقا كورسىتىپ بېرەلمەيدىكەنمەن؟ ــ دەپتۇ توشقان، ــ ئۇ سىز پادىشاھىمىزنىڭ ھەققىدە شۇنداق بىئەدەپ سوزلەرنى سوزلىدىكى، ئەگەر مەن كۆچلۈك بولىدىغان بولسام، ئۇنىڭ كاللا-سىنى جانۋارلارنىڭ سۇ ئىچىشى ئۈچۈن جام قىلىپ بەرگەن بولاتتىم.

مەن ئىرۇرمەن سەن ئىگەمدىن ئۇمىتۋار،
كورسەم دەيمەن چاڭگىلىڭدا ئۇنى خار.

توشقان شىرنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ يول باشلاپتۇ. ئالدىغان ساددا شىر ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىۋېرىپتۇ. توشقان ئۇنى باشلاپ بىر چوڭ قۇدۇقنىڭ لېۋىگە كېلىپ كەپتۇ. ئۇ قۇ-

دۇقنىڭ سۇيى خۇددى چىن پارپۇرلىرىدەك سۇزۈك بولۇپ، ھەر كىم ئۇنىڭغا نەزەر سالسا ئۇز ئەكسىنى كورىدىكەن.

سالماس ئىدى ھىچكىم ئۇ يەرگە نەزەر،
ئۇز ئەكسىنى كورەتتى سالسا ئەگەر.

ــ ئۇ ئەدەپسىز مۇشۇ يەردە، ــ دەپتۇ توشقان، ــ مەن ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقىمەن. ئەگەر پادىشاھىمىز مېنى قۇچىغىغا ئالسا كورسىتىپ قويا تتىم.

شىر ئۇنى قۇچىغىغا ئېلىپ قۇدۇققا قاراپتۇ ۋە ئۇز سۇرىتىنى كورۇپ: "ھە، باشقا بىر شىر مەن يىمەكچى بولغان توشقانىنى قۇچىغىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ-دە!" دەپ ئويلاپ، توشقانىنى تاشلاپ ئۇزىنى قۇدۇققا ئېتىپتۇ ۋە بىر ئىككى چۈمۈلۈپ دېمەي كېسىلىپ ھالاك بولۇپتۇ. توشقان ساق-سالامەت قايتىپ بېرىپ، باشقا ياۋا ھايۋانلارغا بولغان ۋەقەنى سوزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلار شۇكرى قىلىپ، سالامەتلىك بېغىدا خاتىرجەملىك بىلەن ئوتلاپ، خوشال-خورام لىق بىلەن ھايات كەچۈرۈشۈپتۇ ۋە ئۇلار بۇ بىيىتنى تەكرار قىلىشىپتۇ:

تەشنالىقىڭ بىر قانسا، يامان ئاپەت ئولگەندە،
ساقلا ئۇ مىڭ ياخشىدۇر يۇز يىل ئومۇر كورگەندىن.

بۇ مىسالدىن مەلۇمكى، دۇشمەن ھەرقانچە زور بولسىمۇ، غەپلەتتە قالغان ۋاقتىدا ئۇنىڭغا قول سالغىلى بولىدۇ.

ــ ئەگەر ئوكۇزنى ئولتۇرەلىسەڭ، ئۇنىڭدىن شىر رەنجىمەيدىغان بولسىمۇ مەيلىدى. لېكىن ئۇنداق بولمايدۇ-دە! شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرگىزمۇ بۇ ئىشنى قىلمىغىن. ئەقىللىق كىشى ئۇزىنىڭ خوشاللىغى ئۈچۈن غوجىسىنى رەنجىتمەيدۇ، ــ دەپتۇ كەلىلە.

سوز بۇ يەرگە يەتكەندە دېمىنە ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر بۇ-
لۇڭغا كېتىپىتۇ ۋە بىر كۇنى پۇرسەت تېپىپ ئۇزىنى شىرنىڭ
خىلۋەتخانىسىغا يەتكۈزۈپ، كوپ غەمكىن ۋە خاپا بولغاندەك
قىلىپ، بېشىنى توۋەن سېلىپ ئولتۇرۇپتۇ.

ــ نەچچە كۈندىن بېرى سېنى كورمىدىم، تېچ تۇردۇڭمۇ؟ ــ
دەپ سوراپتۇ شىر.

ــ خۇدايىم تىنچ ــ ئامان قىلار،ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ
دېمىنە. شىر ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ ۋە:

ــ نىمە ھادىسە بولدى؟ بايان قىل؟ ــ دەپتۇ.

ــ بولغان ئىشنى خالى جايدا ئېيتىمەن.

ــ ھازىر بۇ يەر خالى،ــ دەپتۇ شىر،ــ تېزرەك بايان قىل-
غىن، چۈنكى مۇھىم ئىشلاردا تەخىر قىلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر
بۇنداق چوڭ ئىش ئەتىگە قالسا ئاپەت يۈز بېرىدۇ.

ــ قۇلاققا ياقمايدىغان ھەرقانداق سوزنى سوزلەشتە كوپ
ئويلاش ۋە ئەندىشە قىلىش كېرەك. ئەگەر ئاڭلىغۇچى بىئە-
قىل بولسا ياكى ئۇنىڭ پاراسىتىگە ئىشەنچ بولمىسا، سوزلىگۈچى-
نىڭ ھالىنى مۇلاھىزە قىلالىغىدەك بىر سامى كېرەك بولىدۇ. ئاڭ-
لىغۇچى سوزلىگۈچىنىڭ سوزىنىڭ ياخشى ــ ياماناڭلىغىنى ئويلاپ،
گەپ ــ سوزىنىڭ غەرىزى مەقسەتلىك بولىدىغان بولسا، ئۇنى قوبۇل
قىلىشى كېرەك، خۇسۇسەن ئۇنىڭغىمۇ مەنپەئەت تېگىدىغان سوز-
لەردە تېخىمۇ شۇنداق،ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ سەن مېنى ياخشى بىلمىسەن،ــ دەپتۇ شىر،ــ مەن پادىشا-
لار ئارىسىدا ئەقىل ــ پاراسەت بىلەن تونۇلغانىمەن ۋە ھەربىر
سوزنى ياخشى ئويلىنىمەن، سەن تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرماي،
نىمىنى خالىساڭ شۇنى سوزلىگىن. ھېچنىمىنى ئېلىپ قالما.

ــ پادىشاھىمىزنىڭ دانىشمەنلىگىگە ئىشەنچىم بولغاچقا،
مەن سوزلەشكە جۈرئەت قىلىۋاتىمەن،ــ دەپتۇ دېمىنە،ــ مەن ھەقە-
قى شەپقەت يۈزىسىدىن سوزلىمەكچى بولۇۋاتىمەن. مېنىڭ سوزۇم

غەرەزلىك سوز ئەمەس. ئىشىمەنكى، پادىشا جاناپلىرىنىڭ قەلبى خۇددى ئەبجەش نەرسىلەر بىلەن ساپ نەرسىلەرنى ئايرىيدىغان بوتىغا ئوخشاش، مېنىڭ سوزۇمنىڭ خالىس ئىكەنلىگىنى بىلىۋالالايدۇ.

ــ سېنىڭ راست سوزلەيدىغان ئامانەتدار ئىكەنلىگىڭ ئوچۇق ـ ئاشكارىغۇ؟ بۇنىڭغا قىلچە شەك ـ شۇبھەم يوق، ــ دەپتۇ شەر.

ــ ھەممە ياۋا ھايۋانلارنىڭ تىرىكچىلىگى سىلىنىڭ ئەمرىلىرىگە باغلانغان، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ شۇڭا پۇقرالارنىڭ ھەممىسى ھالاللىق ۋە پاكىزلىق بىلەن پادىشانىڭ ھەققى ۋە ھوقۇقىنى ئادا قىلماق ئۈچۈن، راست سوزنى يوشۇرماسلىغى كېرەك. ھوكۇمالار: "ھەركىم راست سوز ۋە ھەقىقەتنى پادىشادىن يوشۇرسا، كېسەللىگىنى تېۋىپتىن يوشۇرسا، ھاجىتىنى دوستلىرىدىن يوشۇرسا، ئوز ـ ئوزىگە خىيانەت قىلغان بولىدۇ" دەپتىكەن.

ــ سېنىڭ ماڭا تەرەپدار ئىكەنلىگىڭ، مېنى قوللايدىغانلىغىڭ ۋە دىيانەتلىك ئىكەنلىگىڭنى چۈشىنىمەن، ئېيتقۇەرگىن، نىمە ھادىسە بولدى؟ ئاۋال بىلىپ، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ تەدبىرىنى قىلايلى، ــ دەپتۇ شەر.

دېمىنە ئەنە شۇ يوسۇندا شەرنى ئوز ئەپسانە ۋە ئەپسۇنلىرى بىلەن ئالداپ، ئاندىن كېيىن يەنە تىلىنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي، جاھانپانا پادىشاھىم! سىلىگە ئەقىل يولباشچى بولۇپ، دۇشمەنلىرى ئايال ـ ئاستى بولسۇن. ئاگاھ بولسىلا، شەنزەبە سىلىنىڭ قەستلىرىدە لەشكەرلەر ۋە ئەمرلەر بىلەن خالىخلۇەت جايدا سوزلىشىپ: "مەن شەرنى سىناپ كورۇپ باقتىم. ئۇنىڭ كۇچ ـ قۇۋۋىتى ۋە ئەقل ـ ئىدرىگىنىڭ ئەندىزىسىنى بىلدىم. ئۇنىڭ ھەربىر يېرىدە ناھايىتى كوپ زەئىپلىك، تولىدىن تولا سۇستلۇق بارلىغىنى كوردۇم" دەپتۇ.

مەن ئۇنى دەيتتىم تېخى بارچە سۇپەتتە بەركامال،
ئاللا ـ ئاللا ئەمدى بىلدىم، ئۇ ئىكەن باتىل خىيال.

مەن شۇنىڭغا ھەيرانمەنكى، سىلە ئۇ كۇپرانى نېمەت، ئىك-
كى يۈزلۈك تۇزكور، نابىكارنىڭ ئىززەت ـ ئىكرامىنى ھەددىدىن
ئاشۇرۇۋەتتىلە. ھوكۇمرانلىق ۋە پەرمان راۋانلىقتا بارچىمىزدىن
يۇقۇرى تۇتتىلا. ئەنە شۇ نېمەت نەتىجىسىدە ئۇنىڭدىن مانا شۇنـ
داق ئەھۋال كېلىپ چىقتى. شۇنداق ياخشى ئىززەت باراۋىردـ
دە مۇنداق يامان نىيىتى ئاشكارىلاندى. كىشى قولىنى ئىسياـ
دىن تارتمىسا ۋە خالايىق سەرەنجامىنىڭ تىزگىنىنى ئىختىيارى
ئىلكىگە ئالغان بولسا، پىتنە قوشى ئۇنىڭ مىڭىسىنىڭ چاڭگىسىغا
تۇخۇم چىقىرىدۇ ۋە ئىسيان ھەۋىسى ئۇنىڭ كوكرىگىدە ئورۇن
تۇتىدۇ.

كىشى سوزى شاھ ئالدىدا بولسا قوبۇل،
ئىزدىگۈسى كوككە چىقماق ئۇچۇن يول.
ئەجەپ ئەمەس شاھلىق ئۇچۇن دەۋا قىلسا،
كىبرى بىلەن بەلكى كۇمۇش كۇلاقىلسا.

ـ ھە! نىمە دەۋاتىسەن؟ بۇ سوزلەرنى سەن نەدىن ئاڭلـ-
دىڭ؟ ئەگەر ئىشىڭ ھەقىقىتى راستىنلا سەن ئېيتقاندەك بولسا،
بۇنىڭ تەدبىرى قانداق بولىدۇ؟ ـ دەپتۇ شىر.
ـ ئۇنىڭ دەرىجە ۋە مەرتۇبىسى ماڭا مەلۇملۇق، ـ دەپتۇ
دېمىنە، ـ پادىشالار ئۇز مۇلازىم ۋە خىزمەتكارلىرىنىڭ ئىچىدە
قايىسىنى ھورمەت دەرىجىسىگە چىقارغان بولسا، ئەمما ئۇ بويۇنـ
تاۋلىق قىلغان بولسا، ئۇنى تېزرەك ئۇز دەرگاھىدىن يوق ئېتىـ
شى كېرەك. ئەگەر ئىش قولدىن كېتىپ ۋە جانابى ئاللىرىنىڭ
ئوزىگە خەۋپ يېتىپ قالسا، ئۇنىڭ چارىسىنى ئوچۇق پىكىر ۋە
روشەن ئەقىل بىلەن ئوزلىرى قىلمىسلا، بىزنىڭ كالتا پەمىمز

ئەمگە يەتسۇن؟ ئەما مېنىڭ پەرىزىمچە ئوكۇزنىڭ بۇ ئىشىنى تېزرەك تۈگەتمەك كېرەك. ئەگەر تەخىر بولۇپ قالسا، ئىش شۇ يەرگە يېتىدۇكى، تەدبىر قەدىمى ئۇ يەرگە بېرىشقا ئاجىز كېلىپ قالىدۇ.

دۇشمەن ئىدى بىر چۈمۈلە ئەمدى بولدى بىرئىلان،
شۇم رەقىبىڭ ئىلاجىنى ئەيلىگەيسەن شۇ ھامان.
تۇر تاقابىل، بۇندىن ئارتۇق بەرمىگەيسەن ئاڭا يول،
بولغۇسىدۇر ئەجدىھا، بىر - ئىككى كۈن بەرسەڭ ئامان.

ئادەملەر ئىككى گۇرۇھ بولىدۇ: بۇنىڭ بىرى ھۇشيارلار؛ يەنە بىرى ئاجىز - ناتۇانلار. ھۇشيارلار ھەمىشە پىكىر يۈرگۈزۈپ ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلىپ تۇرىدۇ، ئاجىزلار بولسا ۋەقە پەيدا بولغاندا سەراسىمگە چۈشۈپ ھالى پەرىشان ۋە سەرگەردان بولىدۇ. بۇلار غەپلەتتە تۇرۇپبرىدىغان جاھىللاردۇر. ھۇشيار ۋە ئېھتىياتكارلارمۇ ئىككى خىل بولىدۇ. بىر خىلى بىر ھادىسىنى بولماستىن بۇرۇن بىلىدۇ ۋە ئېپتىداسىدىلا خاتىمىسىنى كۆرەلەيدۇ. باشتىلا چارە - تەدبىر كۆرۈپ قويىدۇ. بۇنداق كىشىلەر بالا گىردابىغا چۈشۈشتىن ئىلگىرىلا ئۆزىنى قۇتۇلۇش ساھىلىغا يەتكۈزۈپ بولىدۇ. ئىككىنچى خىلى، بالا - قازاغا ئۇچراپ قالسا، كۆڭلىنى بىر يەردە توختىتىپ ئۇنىڭغا چارە قىلماقتا مەشغۇل بولىدۇ ۋە ھەيرانلىقتا قالمايدۇ. ھەر قانداق چاغدىمۇ بۇ كىشىگە مەسلىھەت يولى ۋە تەدبىر ئۈسۈلى باغلىنىپ قالمايدۇ. ئەقلى كارغا ياراپ خالاسلىق ۋە سالامەتلىككە چىقالايدۇ. بۇلارنىڭ ئاۋالقىسى مۇكەممەل ئاقىل، كېيىنكىسى يېرىم ئاقىل ھەساپلىنىدۇ. بىر يەردە تۇرۇپ قالغان ئۇچ كىشىنىڭ يەنى، مۇكەممەل ئاقىل، يېرىم ئاقىل ۋە جاھىل كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى خۇددى بىر كولدە بىللە ياشاپ قالغان ئۇچ بېلىقنىڭ ۋەقەسىگە

ئوخشايدۇ.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— يولدىن چەت بىر جايدا، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

ئۈچ بېلىقنىڭ ھىكايىسى

— يولدىن چەت بىر جايدا بىر كول بار ئىكەن، يىراقلىغىدىن ھېچقانداق يولۇچىنىڭ قەدىمى ئۇ يەرگە يەتمەيدىكەن. ئورنى مەخپى بولغانلىغىدىن ھېچقانداق تەشنا بولغۇچى ئوزىنى ياكى ئۇلىغىنى ئۇ يەردە سۇغىرالمايدىكەن. سۇيى بولسا خۇددى سوپىلارنىڭ ئېتىقادىدەك ساپ ئىكەن. كورۇنۇشى ئابىي ھايات بۇلغىنى تىلىگۈچىلەرگە كۇپايە قىلىدىكەن. بۇ كولدە ئۈچ بېلىق بار بولۇپ، يەرنى كوتىرىپ تۇرىدىغان بېلىقنىڭ ئەقلى ئۇلارنىڭ چوڭلۇق ۋە سېمىزلىكلىرىگە ھەيران ئىكەن. ئاسمانىدىكى ھۇت ① ئۇلاردىن رەشك قىلىپ كۇنىلۇك ئوتىدا كويىدىكەن، ھەمەل ② ئاپتاپ تابىدا پىشقاندەك پۇچۇلۇنىدىكەن. ئۇ ئۈچ بېلىقنىڭ بىرى مۇكەممەل ئاقىل، بىرى يېرىم ئاقىل. بىرى جاھىل ئىكەن. بىر يىلى باھار ۋاقتىدا جاھان خۇددى پىردەۋس بېغىدەك گۈلزارلار بىلەن جابدۇلغان، يەر يۈزى رەيھانلار بىلەن خۇددى زۇمرەت ئاسمانىدەك بېزەلگەن، ساپا سۇپۇرگىسى رەڭگارەڭ بىساتلار بىلەن زىمىنى زىننەتلىگەن، قۇدرەت باغۋىنى ھەر كۇنى خىلمۇ-خىل گۈللەرنى ئېچىلدۇرۇپ بەرگەن ئىكەن.

ساباداىن چىمەن سەھنى خۇشبۇي بولۇپ،
سۇمەن ھەم دىلرەبادەك خۇشرۇي بولۇپ.

---

①② ھۇت ۋە ھەمەل — پەسىل - مەۋسۇملەرنى بىلدۇرىدىغان يۇلتۇزلار ناملىرى.

سەھەر سالقىنى گۈل ئاغزىنى ئېچىپ،
بۇلبۇلغا يۇز مىڭ خىل لاتاپەت چېچىپ.

ئۇ كولگە ئىككى-ئۈچ بېلىقچىنىڭ نەزىرى چۈشۈپتۇ ۋە قازايى ئىلاھىنىڭ تەقەززاسى بىلەن ئۇ يەردە بېلىق بارلىغىدىن ۋاقىپ بولۇپ قاپتۇ-دە، ئەتىسى تور ئەپكېلىپ بېلىقلارنى تۇتماقچى بولۇپ، ۋەدىلىشىپ ئويلىرىگە قايتىشىپتۇ. بېلىقلار بۇ ماجىرادىن خەۋەر تېپىپ، سۇ ئىچىدە ھەسرەت ۋە غەم ئوتىدا بىلەن كويۇپتۇ. ئۇ كۈنى كەچ كىرىپتۇ. ھىلىقى مۇكەممەل ئاقىل ۋە ھەممىدىن ھۇشيارراق بېلىق جاپاكار زامانىنىڭ كۈلپەتلىرى ۋە ئىككى يۈزلىمە پەلەكنىڭ مۇشەققەتلىرىنى كوپ كورۈپ، نۇرغۇن تەجرىبە ھاسىل قىلغاچقا، ئۇۋچىلارنىڭ تورلىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ پىكرىگە چۈشۈپتۇ.

مەردى دانا بىر ئىشقا قويسا قەدەم،
سالار ئىش بىناسىنىڭ ھۇلىن مەھكەم.
گەر بولمىسا كىشىنىڭ ئەقلى دۇرۇست،
بولغۇسىدۇر بىنانىڭ ئاساسى سۇست.

ئۇ قارىسا، كولنىڭ بىر ئېرىقى بار بولۇپ، ئېرىق ئارقىلىق كەلگەن سۇ دەريا‌غا يېنىشما بولۇپ تۇرغان ئىكەن. ئۇ ئېرىق ئارقىلىق چىقىپ دەريا‌غا كېتىپتۇ. ئىككى بۇرادىرى ئۇنىڭدىن خەۋەرسىز قېلىۋېرىپتۇ. تاڭ ئاتقاندا، ئۇۋچىلار كېلىشىپ ھىلىقى ئېرىقنى چىڭ باغلاپتۇ. يېرىم ئاقىل بېلىقنىڭ بىر ئاز ئەقىل-ھۇشى بولسىمۇ تەجرىبە كورمىگەن بولغاچقا، بۇ ئەھۋالنى كورۈپ ناھايىتى كوپ پۇشايمان يەپتۇ ۋە ئۇز-ئۇزىگە: "ۋاي دەرىغ، غەپلەتتە قاپتىمەن، غاپىللارنىڭ ئىشى مانا شۇنداق بولىدىكەن-دە! مەنمۇ ئۇ بېلىقتەك بالا كېلىشتىن بۇرۇن ئۇز

غېمىمنى يېگەن بولسام، ئاپەت يېتىشتىن ئىلگىرى قۇتۇلۇپ كەتكەن بولماسمىدىم.

هادىسە تەدبىرىنى ئىشتىن بۇرۇن قىلماق كېرەك،
ئىش ئوتۇپ كەتكەندە ھەسرەت پايدا بەرمەس زادىلا.

گەرچە قېچىش پۇرسىتى ئوتۇپ كەتكەن بولسىمۇ، تېخى ھىلە-مىكىر ئۇچۇن ۋاقىت بار. "بالا كەلگەندە تەدبىر پايدا بەرمەيدۇ" دېگەن گەپ بار بولسىمۇ، ئاقىل كىشى ئوز ئىدرىكىنىڭ مەنپەئەتىدىن ھېچ ۋاقىت نا ئۇمىت بولماسلىقى كېرەك ۋە دۇشمەننىڭ يامانلىقىدىن مۇداپىە كورۇشتە ھەرگىز تەخىر قىلىپ قاراپ تۇرماسلىقى كېرەك" دېگەن ئويغا كەپتۇ-دە، ئوزىنى ئولگەندەك قىلىپ كورسىتىپ قوسىقىنى ئاسمانغا قىلىپ، ئېرىقنىڭ باغلانغان يېرىگە يېقىن بېرىپ تۇرۇپتۇ. بىر ئوۋچى ئۇنى كورۇپ "ئولگەن بېلىق ئوخشايدۇ" دەپ قولىغا ئېلىپ قىرغاققا تاشلاپتۇ. ئۇ بولسا ئىككى سەكرەپلا ئوزىنى ئېرىققا تاشلاپ، جېنىنى سالامەت قۇتقۇزۇپ دەريا‌غا بېرىۋاپتۇ.

ئوزەڭنى ئولتۇرۇپ تاپقىن نىجاتلىق،
ئولمەي تۇرۇپ تاپمىغايسەن كۇشاتلىق.

ئەما غەپلەتكە ماھىر بولغان، ئاجىزلىق ئوز خۇيىنى پەيلىدە ئاشكارا كورۇنۇپ تۇرغان ئۇچىنچى بېلىق بولسا، ھەيران ۋە سەرسانلىق بىلەن ئوڭ ۋە سول تەرەپكە قېچىپ موكۇپتۇ. تىپرلاپ يۇقۇرى چىقىپ، توۋەن چوكۇپ يۇرۇپ، ئاخىرى ھېچ ئىشى پايدا بەرمەي ئۇۋچىلارنىڭ قولىغا گىرىپتار بولۇپتۇ.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۇشۇمدىن ئوزلىرىگە مۇقەررەر ۋە ماقۇل بولسۇنكى، شەنزەبەنىڭ ئىشىنى تېزرەك تۇتۇپ، پۇرسەت ئوتۇپ

كېتىشتىن بۇرۇن، ئۇ خاكسارنىڭ باغرىغا ئوتكۇر تىغ بىلەن ئۇرماق كېرەك ۋە ئومۇر خامىنى پانا شامىلغا سورۇماق كېرەك.

ــ دەيدىغانلىرىڭنى ئاڭلىدىم، ــ دەپتۇ شىر، ــ ئەمما شەنزەبە-نىڭ مېنىڭ ھەققىمدە خىيانەتنى كوزلەپ، نېمەت شۇكرانىسىنى ئاداۋەت كۆپرانىيىتىگە ئالماشتۇرۇشنى خىيالىمغا كەلتۈرەلمەيمەن. چۈنكى مەندىن ئۇنىڭغا ناھايىتى كوپ ياخشىلىقتىن باشقا نەرسە سادىر بولمىغانتىغۇ؟

ــ ئۇغۇ شۇنداق، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ سىلىنىڭ ئاشۇ ياخشى-لىقلىرى بۇنى مۇشۇ مۇقامغا يەتكۈزدى. لېكىن ئۇ بۇ تەربىيەتكە مۇناسىپ كىشى ئەمەس ئىدى. باشتىلا ئۇنى خارۇ زار ۋە ئېتە-ۋارسىز ھالىتىدىلا قويۇۋېرىشلىرى كېرەك ئىدى.

داغلاپ ساقايتىدىغان يەرگە كىشى،
مەلھەم ئېتىپ ياغلىسا كورگەي زىيان.

بەتقىلىق پەسلەر ئوزلىرى تاما قىلىدىغان مەرتىۋىسىنى تاپقىچە ئارىلىقتا، دوست ۋە بىر نىيەتتە بولىدۇ. ئەمما مەقسىدى ھاسىل بولغاندىن كېيىنلا، دوستلۇغىنى تاشلاپ، ئوز ھالىدىن يۇقۇرى مەرتىۋىلەرگە يېتىشىنىڭ تەمەنناسىنى قىلىدۇ. بۇزرۇكلار: "ئېسى پەس ئاخماق كىشىلەر تاما ياكى قورقۇنچ بىلەن خىز-مەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇمىدى ھاسىل بولۇپ مۇھتاجلىقتىن قۇتۇلسا، كۆپرانى نېمەتلىك ۋە پىتنىخورلۇق ئوتنى ياندۇرىدۇ. ئەگەر قورقۇنچىدىن قۇتۇلسا، تەرەپدارلىق چەشمىسىنىڭ سۈيىنى لېيىتىدۇ" دېيىشكەن.

ــ ئۇنداق بولسا نادان ۋە پەس تەبىئەتلىك مۇلازىملار بىلەن قانداق يوسۇندا مۇئامىلە قىلماق كېرەك ۋە قانداق قىل-غاندا ئۇلاردىن كۆپرانى نېمەتلىك ئەسىرى كورۇنمەيدىغان قىلغىلى بولىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ـــ ئۇلارنى بىر يولىلا نا ئۇمىت بولۇپ دۇشمەن تەرەپكە ئوتۇپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن، شەپقەت ۋە ئىلتىپاتتىن مۇتلەق مەھـ رۇم قىلىۋەتمەسلىك كېرەك، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ لېكىن، نەپسى سەمرىپ يامان نىيەتكە كەلمەسلىگى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ مەرتىۋەـ سىنى ئاشۇرۇپ دولەتمەن قىلىۋەتمەسلىك لازىم. شۇڭا ئۇلارنى قورقۇنچ بىلەن تامانىڭ ئوتتۇرىسىدا ساقلاش كېرەك. ئۇلارنىڭ ئىشلىرى ۋەدە، ئۇمىت ۋە خەۋپ ئارىسىدا تۇرۇشى كېرەك، چۈنكى بايلىق ۋە خاتىرجەملىك ئۇلارنىڭ نەپسىلىرىنى سەمرەـ تىپ، بويۇنتاۋلىق ۋە ئىسيان قىلىشىغا، پەرماندىن باش تارتـ شىغا سەۋەپ بولىدۇ. نا ئۇمىتلىك ۋە قۇرۇقلا قاراپ قويۇش خىزمەتكارلارنىڭ ئېتىقادىنى ياندۇرىدۇ. نەتىجىدە بۇ ئىش پادەـ شالارنىڭ شىكەست تېپىشىنىڭ سەۋەۋى بولۇپ قالىدۇ.

نا ئۇمىت كىشى بولغاي بىئېتىقات بىپەرۋا،
تۇتما مېنى ھەچقاچان مەرھىمەتتىن نا ئۇمىت.

ـــ ھەي دېمىنە! ـــ دەپتۇ شىر ئۇنىڭغا، ـــ مېنىڭ كۆڭلۈمگە شۇ كېلىۋاتىدۇكى، شەنزەبەنىڭ ئەھۋالىنىڭ ئەينىگى خىيانەت غۇباربىدىن ساپ ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ سەھىپسى بۇ يامان خىيالـ لىڭ رەقىبىدىن پاكىتەك تۇرىدۇ. مەن ھەمىشە ئۇنىڭغا شەپقەت ۋە مەرھىمەت كورسەتتىم، مەندىن ئۇنىڭغا داۋاملىق مەنپەئەت يېتىپ تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ مۇكاپاتى تەرىقىسىدە ئۇ ماڭا قانداقـ سىغا يامانلىق ۋە زەرەر يەتكۈزۈش ئەندىشىسىنى قىلسۇن؟

تاشلىسام مەن دوستلۇق ۋادىسىغا مەزمۇت قەدەم،
ئۇ نەچۈك دۇشمەنلىگىم مەيدانىغا تىكلەر ئەلەم.

ـــ ئەي پادىشاھىم! ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ كۆڭلى ئەگرى

كىشىدىن ھەرگىز ياخشىلىق كەلمەيدۇ. ئەسلىدىن يامان بولغان نەرسە ھېچ ۋەج بىلەن ياخشى سۈپەتلىك بولمايدۇ. ھەرقانداق كوزدىن ئۇزىنىڭ ئېچىدىكى نەرسە تەپچىپ چىقىدۇ ئەمەسمۇ؟ سىلە تېخى چايان بىلەن تاشپاقىنىڭ ۋەقەسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايلا؟

ــ ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ــ بىر تاشپاقا بىلەن بىر چايان بار ئىكەن، ــ دەپ ھەكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

تاشپاقا بىلەن چايانىڭ ھېكايىسى

بىر تاشپاقا بىلەن بىر چايان ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق مۇناسىۋىتى. ئاشنالىق ئۇلپىتى ناھايىتى مەھكەم ئورنىغان ئىكەن.

ئەتىدىن ئاخشامغىچە بىر بىرلىرىگە ھەمنەپەس،
كېچىدىن تاڭ ئاتقىچە سوھبەتلىشىپ ئوتەتتى بەس.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر زورۇرىيەت يۈزىسىدىن ئىككىلىسى سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ قاپتۇ ۋە ئىككىسى بىللە كېتىۋېتىپ بىر ئوستەڭگە دۇچ كەپتۇ. ئوستەڭنىڭ سۈيى ناھايىتى ئۇلۇغ بولغاچقا، چايان ئۇنىڭدىن ئوتمەكنى مۇشكۈل كورۇپ، كوپ غەم قىلىپ ئەندىشىگە پېتىپ قاپتۇ.

ــ نىمانچە غەم ـ غۇسسىگە پېتىپ قالدىڭ؟ كوڭلۇڭدىن شات ـ خورامىلىغىنىڭ كېتىپ قېلىشىدىكى سەۋەپ نىمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ تاشپاقا.

ــ ھەي بۇرادەر، ــ دەپتۇ چايان، ــ بۇ سۇدىن ئوتۇشنىڭ ئەندىشىسى ھېنى ھەيرانلىق گىرداۋىغا سالدى. ئەقلىم ئۇنىڭغا ئىلاج قىلىشقا ئاجىز كەلدى. بۇ سۇدىن ئوتۇشكە قۇۋۋىتىم يوق ياكى سەندىن

ئايرىلىشقا تاقىتىم يوق.

سەن كېتەرسەن مەن قالۇرمەن بىسەۋەپ،
سەندىن ئايرىلسام بۇ بولمامدۇ ئەجەپ.

قىلچە غەم يىمىگىن، ئۇچامنى كېمە قىلىپ سېنى چىقىرىمەن ۋە ساڭا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەي، سېنى نىجات ساھىلىغا چىقىرىپ قويىمەن. سەندەك ياخشى دوستنى مۇشكۈللۈك بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ، ئاسانلىق بىلەن قولدىن بېرىپ قويسا ئەيىپ ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ تاشپاقا.

شۇنىڭ بىلەن تاشپاقا چايانىنى ئۇچىسىغا ئېلىپ كوكسىنى سۇغا پاتۇرۇپ راۋان بوپتۇ. تاشپاقا سۇ ئۈزۈپ كېتىۋاتسا چايان ئۇنىڭغا نەشتەر ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. قاتتىق ئۇچىسىغا چايانىنىڭ نەشتىرىنىڭ تەككەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان تاشپاقا ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ھەي خوپىي يامان، مەن ئاڭلاۋاتقان نېمە شەپە ئۇ؟ سەن نېمە قىلىۋاتىسەن؟

— نەشتىرىنىڭ نەيزىسىنى ۋۇجۇدۇڭنىڭ قالقىنىغا سانجىپ سىناپ كورۇۋاتىمەن، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ چايان.

— ھەي ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان؟ — دەپتۇ ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ ئاچچىقى كەلگەن تاشپاقا، — سەن ئۇچۇن ئوز جېنىمنى خەتەر گىرداۋىغا سېلىپ، سېنىڭ خەۋپلىك ۋۇجۇدۇڭنى ئۇچامنىڭ كېمىسىگە ئېلىپ، سۇددىن ئوتكۈزۈۋاتسام، سەن تېخى مىننەتدار بولۇپ دوستلۇق ھەققىنى ساقلاش بۇياقتا تۇرسۇن، ماڭا نەشتەر سانچىشىڭدىكى سەۋەپ نىمە؟ مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ساڭا مەلۇمغۇ؟ سېنىڭ نەشتىرىڭدىن ماڭا ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ ۋە تاشتەك تېرەمگە نەشتىرىڭ تەسىر قىلمايدىغۇ؟

ئاغرىتۇر ئوز جانۇ ئىلكىن، ھەر قوپال قىلسا ئۇرۇش،
ئۇرسا ئۇ نادانلىغىدىن قەھرى بىرلە تاشقا مۇشت.

ـــ مەن بۇ ئىشتا بىئىختىيارمەن. ـــ دەپتۇ چايان، ـــ مېنىڭ ئەبىئىتىم ھەرقانداق نەرسىگە ئىختىيارسىز ۋە تارتىنماي نەشتەر ئۇرۇشنى ئەقەززا قىلىدۇ. بۇ توغرىسىدا خاھ دوستىڭ ئۇچىسى بولسۇن، خاھ دۇشمەننىڭ كوكرىگى بولسۇن ماگا ئوخشاش.

ھەر كىشىدە بار بولسا ياماڭ ئادەت،
ئۆزى قىلماي ئىختىيار بولۇر سادىر.
نەشتىرنى ئۇرغۇسى چايان تاشقا،
گەرچە تەسىر قىلماقتا ئەمەس قادىر.

شۇنداڭ تاشپاقا ئويلاپ ئۆز-ئۆزىگە: دانىشمەنلەرنىڭ "ئەسكى كىشىنى پەرۋىش قىلىش ئۆز ئابرويىنى توككەنلىك ۋە ئىشنىڭ يېپ ئۇچىنى يوتتۇرگەنلىك بولىدۇ" دېگەن سۆزلىرى راست ئىكەن، ـــ دەپتۇ-دە، سۇغا شۇڭغۇپتۇ.

زەرۇ زىۋەرنى توكۇپ تۇپراقتا، ھەسرەت چەكمىگىن،
كەلتۈرەر ھەسرەت يامانغا ئەيلىسەڭ گەر ياخشىلىق.

بۇزرۇكلار: "ھەر كىشى ئەسلىدە نەسەپسىز بولسا ئۇمۇمەن بىلىنىدىن نېسىۋىسىزدۇر. چۈنكى ياخشىلىق قىلغانلارغا يامانلىق قىلماي دۇنيادىن ئوتۇش ناپاك ئادەملەر ئۈچۈن ھارامدۇر" دەپ ئېيتىشقان.

ھېچ ۋاقىتتا خوپ ئەمەس ئەسلى پەسكە تەربىيەت،
نە ئۈچۈن ساقلار كىشى ئۆز قوينىدا چاققاق ئىلان.
پەرۋىش قىلغانغا تاتلىق بولمىغاي ئاچچىق دەرەخ،
ھەر كىشى ئەگسە تېكەننى گۈل ئۈزەلمەس ھېچقاچان.

بۇ مسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى، ھەزرەتلىرىنىڭ روشەن ئەقلىگىمۇ ماقۇل كەلسە كېرەك. شەنزىبەنىڭ تېگى پەس ئىكەنلىگى ۋە ئۇنىڭ زاتى ناپاكلىغىدىن ئەندىشە قىلماق كېرەك ۋە شەپقەتلىك خىزمەتكارلىرىنىڭ نەسىھەتلىرىنى ھۇش قۇلىغى بىلەن ئاڭلىماقلىرى كېرەك. چۈنكى ھەر كىم نەسىھەتچىلەرنىڭ سوزىنى ــ گەرچە ئۇلار سوزىنى قوپال ۋە بىئەدەپلەرچە ئېيتقان بولسىمۇ ــ ئاڭلىمسا، راھىتىنىڭ ئاخىرى نادامەت ۋە مالامەتتىن خالى بولالمايدۇ. بۇ خۇددى، تېۋىپنىڭ بۈيرۇغىغا ئەمەل قىلماي، نەپسى خالىغىنىچە شەرۇەت ئىچىپ غىزا يىگەن كېسەلنىڭ بارغانسېرى تېنى زەئىپلىشىپ، ئاغرىغى ھالاكەتكە تارتقىنىغا ئوخشاش ئىش بولىدۇ.

قوپال سوزلىسە دانا ئەيىپ ئەمەستۇر،
سەۋرە ئاچچىقتۇر لېكىن مەۋسى تاتلىق.

پادىشالارنىڭ ئاجىزى ــ ئىشىنىڭ ئاخىرىدىن غاپىل قالغۇچى ۋە مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنى سەل چاغلىغۇچىلاردۇر. ئۇلار ھەمىشە بىرەر ھادىسىگە ئۇچراشتىن بۇرۇن ئېھتىيات ۋە ھۇشيارلىق قىلمايدۇ. پۇرسەت ئوتۇپ كەتكەندە، دۇشمەن ئۇنىڭغا غالىپ كەلسە، ئىشنى مۇلازىملىرىدىن كۆرىدۇ. تارتقان زىيانلىرىنى ئۇلارغا ئارتىدۇ.

سىرىڭنىڭ تىزگىنىنى ئوز ئىلكىڭگە ئالغايسەن،
ھەرگىز ئۇنى كىشىنىڭ قولىغا بەرمىگەيسەن.
شۇ يوسۇندا ھەرقاچان سادىر قىلساڭ خاتالىق،
نىمە ئۈچۈن غەيرىنىڭ گەدىنىگە يۈكلەيسەن؟

ــ شۇنداق قاتتىق گەپ قىلدىڭكى، ئەدەپ دائىرىسىدىن

خىللا چىقىپ كەتتىك، ــ دەپتۇ شىر، ــ لېكىن نەسىھەتچىلەرنىڭ سوزى قاتتىق بولسىمۇ ئۇنى رەت قىلغىلى بولمايدۇ. ئەمما سەن ئېيتقاندەك، شەنزەبە ماڭا دۇشمەن بولغان ھالەتتىمۇ، ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى؟ ھەقىقەتتىمۇ ئۇ مېنىڭ ئوزۇغۇمغۇ؟ چۈنكى ئۇنىڭ تىرىكچىلىگى ئوت - چوپ ۋە سامان بىلەن، مېنىڭ ھايات كەچۈرۈشۈم بولسا گوش ۋە قان بىلەن تۇرسا، گىيا يەيدىغان نەرسىگە گوش يەيدىغان نەرسە ئەلۋەتتە غالىپ كېلەلەيدۇ - دە؟ ئەگەر ئۇنىڭ كوكلىگە ماڭا قارشى چىقىش پىكرى ۋە خاتىرىگە مەن بىلەن ئۇرۇشۇش نىيىتى ئورنىغان بولسىمۇ، مەن ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمايمەن.

دۇشمىنىمگە نەيزەكتۇر ماڭا قارشى چىققىلى،
ھەددى ئەمەس پاشىنىڭ پىلغا رەپتار بولغىلى.

ئەگەر مېنىڭ تەڭرىنىڭ ئىنايەت مەشرىقىدىن كوتىرىلگەن دولەت ئاپىتىدىمغا شەنزەبە خۇددى ئايغا ئوخشاش ئوزىنى تەڭ - لەشتۇرۇش دەۋاسىنى قىلىدىغان بولسا، ئۇ ئەلۋەتتە كەمتۇك ۋە پوچۇق بولۇپ قالىدۇ. ئەگەر ئاسمان سايىۋىنىڭ نۇسخىسى بولغان ھۇمايۇنغا ئوخشاش چېدىرىمغا خۇددى ئاپتاپتەك تەخ تارتسا ئاقۋەت زاۋال تاپىدۇ.

جەڭ ئەمەس ھېچ قۇۋۋىتى يوقنىڭ ئىشى،
يولنى كوپ يۇرەلمىگەي ئاقساق كىشى.
بېشى ئىگىز بولسا ئۇنىڭ مەن بىلەن،
مەن سالارمەن يەنە بويىنغا كەمەن.

ــ "ئۇ مېنىڭ ئوزۇغۇم، مەن ئۇنىڭغا غالىپ كېلەلەيمەن" دەپ ئالدىنىپ قالمىسلا، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ چۈنكى ئوزى يالغۇز جەڭ قىلىشقا كوچى يەتمىسە، يار - دوستلىرىنىڭ مەدەتكارلىغى بىلەن ئىشنى پوتكوزىدۇ ياكى بىر ھىلە - مىكرى بىلەن ئەلۋەتتە

شکه‌ست یه‌تکۇزه‌له‌یدۇ. مه‌ن شۇنىڭدىن قورقمه‌نكى، بارلىق ياۋا هايۋانلار سىلىنى ئاغدۇرۇشقا همرىس بولۇپ قېلىشىپتۇ. مۇبادا ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشۇالسا، هەممىسى سىلىگە قەست قىلىشتا بىر نىيەت، بىر دىل بولىدۇ ـ ده، سىلە يالغۇز قالىلا، بىر كىشى هەر-قانچە كۇچلۇك بولسىمۇ كوپ دۇشمەنگە تەڭ كېلەلمەيدۇ.

پاشىلار توپلىشىپ گەر هۇجۇم ئەتسە،
پىلنى هەم ناتۋان قىلغۇسى بىشەك.
شىر تېرىسىنىمۇ پارە قىلغۇسى،
چۇمۇلە يىغىلىپ كەلسە گەر كوپ‌رەك.

ـــ سوزلىرىڭىڭ راستلىغى ۋە نەسىھەتلىرىڭىڭ خالىس ئىكەنلىگىنى بىلدىم، ـــ دەپتۇ شىر، ـــ ئەمما شۇ نەرسە كوڭلۇمگە ئۇنى كوپ ئۇلۇغلىغان ۋە مەجلىسلەردە ياخشى سۇپەتىنى قىلغان ئىدىم. ئۇنىڭ دېيانىتى ۋە ئىخلاسىنى ئاغزىمدىن چۇشۇرمىگەن ئىدىم، ئەمدى ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىش قىلسام خالايىق مېنى "ئىككى سوزلۇك، سوزىنىڭ تۇتروغى يوق" دىمەمدۇ؟ ئەلىنىڭ ئالدىدا گېپىم بىئىتىۋار ۋە ئىز باسمايدىغان بولۇپ قالمامدۇ؟

قىلىڭىز هەر كىشىنىڭ باشىن ئىگىز،
گەر ئىلاجى بولسىلا پەس ئەيلىمەڭ.

ـــ راست پىكىر ۋە دۇروس تەدبىرنىڭ پايدىسى شۇكى، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ ئەگەر بىر دوستتىن دۇشمەنلىك ئەسىرى كورۇلسە ۋە ئۇز خىزمەتكارىدىن ئۇلۇغلۇق ئالامتى بىخلانسا، دەرهال ئېھتىياتىنىڭ پىيىگە چۇشمەك كېرەك ۋە ئۇنىڭدىن ئۇلپەت ۋە ئاشنالىق ئېتىگىنى تارتماق لازىمدۇر. ئۇ چۇشلۇك قىلىشقا پۇر-سەت تېپىشتىن بۇرۇن، ئۇنى ناشتىلىق قىلغايلا، ئىغىزدىكى چىش

قەدىمدىن تارتىپ كىشىگە ئۇلپەت ۋە ھەمدەم بولغاچقا، ئۇنىڭدىن ناھايىتى كوپ پايدا يېتىدۇ. ئەمما ۋاقتى كېلىپ دەرت بەرسە، ئۇنى تارتىپ تاشلىماي رەنجىدىن شېرا تاپقىلى بولمايدۇ. تىرىكلىك تائام بىلەن بولىدۇ، لېكىن تائام مەيدىدە ھەزىم بولماي دەرت يەتكۈزسە، ئۇنى قەي قىلىۋەتمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ زەردىدىن خالاس تاپقىلى بولمايدۇ.

دېمىنەنىڭ ئۇندىشى ھەم ۋەسۋەسە قىلىشى شىرغا ئەسەر قىپتۇ ۋە:

ــ شەنزەبەنىڭ سوھبىتىنى تەرك قىلدىم. ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئولتۇرۇش دېگەن يوق گەپ، مېنىڭ مەسلەھىتىمچە ئۇنىڭغا بىر كىشى ئەۋەتەي ۋە ۋەقەنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلىپ قويۇپ، ئۇنىڭغا رۇخسەت بېرەي، نەگە بارسا شۇ يەرگە بارسۇن، ــ دەپتۇ.

دېمىنە ناھايىتى بەك قورقۇپ كېتىپتۇ ۋە "بۇ سوز شەنزەبەگە ئاڭلىنىپ قالغاندىن كېيىن ئۇ دەرھال ئۇزىنىڭ پاكلىغى ۋە ئىخلاسىنى ھەم ئېتىقادىنى شىرغا مەلۇم قىلىدۇ. ئۇ چاغدا مېنىڭ ھىلە ـ مىكرىم ئاشكارىلىنىپ قالسا ياخشى بولمايدۇ" دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، شىرغا:

ــ بۇنداق قىلىش ئاگاھلىق ۋە ھۇشيارلىقتىن ئەمەس پا ـ دىشاھىم. ئەگەر سوز ئېيتىلمىغان بولسا، ئۇنى ھەرقاچان ئېيىتقىلى بولىدۇ. ئەمما ئىزھار قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭ زەردىدىن ساقلىنىش چارىسىنى قىلغىلى بولمايدۇ.

ھەر چاغ دېگىلى بولۇر دېمىگەننى،
ياندۇرغىلى بولماس لېكىن دېگەننى.

ئېغىزدىن چىققان سوز ئورنىدىن چاچرىغان كوزدۇر. سوزنى يانـدۇرۇۋالغىلى بولمىغىنىدەك، كوزنىمۇ ئورنىغا سالغىلى بولمايدۇ. "زۇۋانغا كەلدى، زىيانغا كەلدى" دېگەن مەسەل بار. بۇزرۇكلار-

مۇ: "تىل كۆڭۈلنىڭ ئايغاقچىسىدۇر. كۆڭۈل بەدەن مەملىكىتىنىڭ پادىشاسىدۇر. سوز بولسا ئۇنىڭ خەزىنىسىدىكى جاۋاھىردۇر. ئەگەر سوز گويالىق قۇتىسىدا خامۇشلۇق قۇلۇپى سېلىنسىپ، سۆكۈت مۇھرىسى بېسىلغان ھالدا ساقلانغان بولسا، ھەمىشە تىرىكلىك چىمەنلىرىدە سالامەتلىك رەيھانى ئېچىلىدۇ ۋە ھايات دەرىخى خاتىرجەملىك ۋە راھەت مۇۋىسىنى بېرىدۇ. ئەمما بالاغەت غۇنچىسى تەبەسسۇم قىلىپ، پاساھەت بۇلبۇلى نەغمە ساز قىلىشقا باشلىغان ۋاقىتدا، سوز گۈلزارى ھەدىنىڭ كۆڭۈل شاتلىغىغا ۋە مىڭىنىڭ قۇۋۋەتلىنىشىگە سەۋەپ بولۇشىدىن ۋە ياكى زۇكام ماددىسى ھەم باش ئاغرىق ۋاستىسىنىڭ ئىللىتىگە باغلاقلىق بولۇشىدىن ئەمىن بولغىلى بولمايدۇ. چۈنكى بىر ئورۇنلۇق سوز نۇرغۇن گىرەلەرنى ئېچىۋېتىدۇ ۋە ئورۇنسىز سوز ئېيتقۇچىنى ئېغىر زەنجىرگە باغلىنىدۇ. ئاڭلىغۇچىنىڭ بەدىنىگە جان كىرگۈزىدىغان سوزمۇ بار، ئېيتقۇچىنىڭ بېشىنى شامالغا ئۇچۇرىدىغان سوزمۇ بار" دېيىشكەن ئىكەن.

ئېچىپ ئەقلىڭ كوزىنى ئەگەر سوزگە قارساڭ،
نەخ پۇل كەبى بەرەر ئۇ ھەم پايدايۇ ھەم زىيان.
دەپتۇ بىر كىم بۇ سوزنى: "چىقسا گەر سوز ئېغىزدىن،
يەتكۈزگۈسى كىشىگە ئولۇم ياكى بەرەر جان".
لېكىن بۇگۈن ئۇنىڭدىن ئاداۋەتلىك بۇ سوزنى،
ئەگەر پىنھان تۇتمساق ئولتۇرگۈسى ناگاھان.

ئەي، پادىشاھىم بۇ سوز شەنزەبەگە ئاڭلانسا: "سەرىم ئاشكارا بولۇپتۇ، ئەمدى جىم تۇرغانلىقىڭ پايدىسى يوق" دەپ جەڭگە كىرىشى ياكى بىر پىتنە قوزغىشى ئېھتىمال. ھۇشيار كىشىلەر ئاشكارا گۇناھ پىنھان ئازاپ - ئوقۇبەت قىلمايدۇ ۋە يوشۇرۇن تەدبىر كوردىغان ئىشتا ئاشكارا ئوقۇبەت قىلىشنى راۋا كورمەيدۇ. ياخشىسى شۇكى، ئۇ مەخپى گۇنا قىلغان ئىكەن،

ئۇنىڭغا پىنھان سىياسەت **بىلەن** چارە قىلغايلا.

ــ مەخپى گۇمان بىلەن، ــ دەپتۇ شىر، ــ يېقىن كىشىلەرنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرۇش ۋە ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئېنىقلىمايلا ئۇلارنىڭ ھوقۇقىنى زايا قىلىش، ئۆز پۇتىغا ئوزى كەكە چاپقانلىق ۋە مۇرۇۋۋەت ھەم دىيانەت يولىنى تاشلىۋەتكەنلىك بولىدۇ.

پىسەنت كەلمەس ئەقىلگە، توغرا كورمەس شەرىئەت،
ھازىر بولماي گۇۋاچى، قىلسا ئەگەر شاھ پەرمان.
ھوكۇم قىلسا ئەگەر شاھ ھوكمى بولغاي قازادەك،
گاھى ئۇندىن جان ئېلىپ گاھى بۇكا بېرەر جان.

ــ پەرمان يۇرگۇزگۇچىلەر ئۇچۇن ئۆزىنىڭ پاراسىتىدىن ئارتۇق لايىق گۇۋاچى بولمايدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ چۇنكى ئۇ ئىككى يۇزلىمە مەككار كەلسە، ئۇنىڭغا نەپرەت نەزىرى بىلەن قارىسلا يامان ئەقىدىسى سەت تەلەتىدىن بىلىنىپ قالىدۇ، بۇزۇلغان نىيىتى كورۇمسز سۇرىتىدىن ئىپادىلىنىپ قالىدۇ. ئۇنىڭ كوڭلىنىڭ ئەگرىلىگىنىڭ بەلگىسى شۇكى، قاشلىرىغا كەلگەندە ئۆزىنى تۇتۇشى باشقىچەرەك بولىدۇ، ئوڭ ــ سولغا ۋە ئالدى ــ كەينىگە ئېھتىيات قىلىدۇ. جەڭ جابدۇقلىرىنى ئېلىپ كېلىدۇ.

ــ ياخشى دىدىڭ، ــ دەپتۇ شىر، ــ ئەگەر بۇ ئالامەتلەردىن بىرەرسى كورۇلسە، ئەلۋەتتە ئىش ھەقىقىتى رۇزىدىكى شۇبھە غوبارى كوتىرىلىدۇ ۋە گۇمان داغدۇغىسى يېقىنلىق مەرتىۋىسىنىڭ ئورنىنى ئىگەللەيدۇ.

دېمىنە ئۇزىنىڭ پىتنە بىلەن يۇغۇرۇلغان پۇدىشى ئارقىلىق شىرنىڭ بالا ئوتى ئورلىگەنلىگىنى كورۇپ، ئوكۇزنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭدىمۇ پىتنە ــ پاسات يالقۇنىنى ياندۇرماقچى بوپتۇ.

ئىككى بەدەن ئارا جەڭ خۇددى ئوتتۇر،
توشۇلغان سوز ئۇ ئوتقا ئوتۇن بولۇر.

لېكىن دېمىنە يەنە: "شەنزەبەنىڭ قېشىغا بارساممۇ شىرىنىڭ مەسلىھىتى بىلەن باراي، مەندىن گۇمانلىنىپ قالمىسۇن يەنە" دەپ ئويلاپتۇ ۋە شىرغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي پادىشاھىم، — ئەگەر ماڭا پەرمان بولسا، شەنزەبە تەرەپكە بارسام ۋە ئۇنىڭ سىرىدىن نېمىنى ئاڭلىسام، كېلىپ ھەزرەتلىرىگە ئەرز قىلسام ياخشى بولاتتى.

شىر ئۇنىڭغا ئىجازەت بېرىپتۇ. دېمىنە دەرھال پەرىشان ۋە غەمكىن كورۇنۇشكە كىرىپ، شەنزەبەنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا سالام - تازىم شەرتلىرىنى بىجا كەلتۈرۈپتۇ، شەنزەبە جاۋاپ سالام بېرىپ، ئۇنىڭ ھالىغا تۇشلۇق تازىم قىلىپ شۇنداق دەپتۇ:

— بىزنى ياد ئەتمىگەن ئىدىڭ، ئەمدى ياد ئېتىپسەن - دە، دېمىنە، — دەپتۇ شەنزەبە ئوكۇز، — كوپ ۋاقىتلاردىن بېرى دوستلارنىڭ كوزلىرىنى جامالىڭنىڭ نۇرى بىلەن روشەن قىلمىدىڭ ھەم ۋەيران بولغان كۆلبىلىرىمىزنى سوھبىتىڭ گۈللىرى بىلەن گۈلشەن قىلمىدىڭ.

ئومرۇڭ ئىچرە قىلمىدىڭ ياد، ئاشۇ دوستنى بىر نەپەس،
ئۇ سېنىڭ يادىڭنى قىلماي ئالمىدى ھىچبىر نەپەس.

— گەرچە كورۇنۇشتە ساڭا مۇلاقات بولۇش شەرىپىدىن مەھرۇم بولغان بولساممۇ، كوڭلۇم ھەمىشە دىلكۇشا جامالىڭنىڭ قېشىغا بېرىغلىق ۋە مۇھەببىتىڭنىڭ ئۇرۇغى دائىم جېنىمنىڭ سەھنىسىگە تېرىغلىق ئىدى.

مېھرىڭىزگە دەرىزە ئاچتى بۇ جان،
ئىشقىڭىزنى ئوزىدە قىلىپ پىنھان.

كوپتىن بېرى يالغۇزلۇق بايقاۋىنى ۋە خىلۋەت بۇلۇڭىدا دولەت ۋە سائادەتنىڭ تىلەپ، دۇنيا ۋە سانا ۋەزىپىسىگە مەشغۇل

ئىدىم، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ئەل ئارىسىدىن چىقىپ خىلۋەتتە ئورۇن تۇتىمىغىڭغا نىمە سەۋەپ بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ شەنزىبە.

ــ چۈنكى كىشى ئوزىگە ئاگاھ بولمىسا ۋە ئوزگىنىڭ ئەسىرى بولسا، بىردەممۇ قورقۇنچ ۋە خەتەردىن خالى بولالمايدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ھەمىشە قىسلىپ قورۇلۇپ يۈرسە، غەم ـ ئەندىشە قىلماي بىر ئېغىز گەپ قىلالمىسا، نىمە ئۈچۈن بىر بۇلۇڭنى ئىختىيار قىلمىسۇن ۋە قانداقسىغا خاۋەت ئىشىگىنى دوست ـ دۇشمەنگە تاقىۋالمىسۇن.

بۇ زامانىنىڭ پىتنىسىگە كوزۇڭ ئاچ،
كورگىن ئۇنى بىر تەرەپكە سەنمۇ قاچ.
قاچماق ئۈچۈن قويالمىساڭ گەر ئاياغ،
بىر بۇلۇڭنى ماكان تۇتۇپ يېشىڭ چاچ.

ــ سوزۇڭنى بۇنىڭدىن ئوچۇقراق ئېيتقىنا دېمىنە، ــ دەپتۇ شەنزىبە، ــ غەرىزىڭنى ئاڭلاپ، ئەقلىمنىڭ پىكرى ئۇنىڭ پايدىسىغا ئۇلانسۇن.

ــ بۇ جاھاندا ئالتە نەرسىنىڭ ئالتە نەرسىسىز بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ دۇنيانىڭ مېلى ھەركەتسىز بولمايدۇ. نەپسىنىڭ خاھىشى مېھنەتسىز بولمايدۇ. خوتۇنلار بىلەن بىللە بولماق بالاسىز بولمايدۇ. يامانلارغا قوشۇلماق نادامەتسىز بولمايدۇ. بېخىلدىن تاما قىلماق خارلىقسىز بولمايدۇ. پادىشاغا مۇلازىم بولماق ئاپەتسىز بولمايدۇ. ھەر كىشى دۇنيا مەيخانىسىدىن بىر يۇتۇم مەينى قولغا كەلتۈرگەن بولسا، ئۇ ئەلۋەتتە مەس ۋە ناپاك بولىدۇ؛ ئىسيان بېشىنى تەكەببۇر ياقىسىدىن چىقىرىدۇ. ھەر كىمەرسە نەپس يولىغا قەدەم قويغان بولسا، ئۇ چوقۇم ھالاكەت چوڭقۇرىغا تېگىدۇ. ھەرقانداق ئەر كىشى

خوتۇنلار بىلەن تولا ئۇلپەتچىلىك قىلسا ۋە مۇھەببەت تۇتسا بالاغا مۇپتىلا بولىدۇ. ھەرقانداق كىشى يامان ۋە پىتنىخورلار بىلەن ئولتۇرسا، ئاقىۋەت پۇشايمانغا قالىدۇ. ھەر بىر نامرات پەس ۋە بىخىلىلەردىن مەنپەئەت ئىستىسە خار ۋە بىئىبتىۋار بولىدۇ. ھەر بىر بىچارە سۇلتانلار خىزمىتىنى قىلىدىغان بولسا، خاتىرجەم ۋە سالامەت بولالمايدۇ.

ئىرۇر شاھ سوھبىتى مىسالى دەريا،
سۇيىنىڭ ھەددى يوق، يوق ئۇندا قىرغاق،
بولسا كىشى ئۇنىڭغا قانچە يېقىن،
ئۇنىڭ قورقۇنچىسى بولغاي يامانراق.

— سوزۇڭ شۇنىڭغا دالالەت قىلىدۇكى، — دەپتۇ شەنزەبە، — ياكى شىردىن ساقا كۇلپەت يەتتى بولغاي، ياكى كوڭلۇڭنىڭ ئارامى كەتتى بولغاي.

— بۇ سوزنى مەن ئۇزەم ئۇچۇن ئېيتمىدىم، بەلكى ھەممە غەم - ئەندىشەم سەن ئۇچۇن بولۇۋاتىدۇ، — دەپتۇ دېمىنە، — ئۇزەڭ بىلسەن، بۇرۇندىن تارتىپ سەن بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرىمىزدا دوستلۇق ۋە بىر نىيەت، بىر دىللىق بار. سەن بىلەن قانداق ۋەدە قىلىشقان بولساق ھەمىسىگە ۋاپا قىلىشتۇق. لېكىن ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن بولغان بارلىق ھادىسىنى ساقا ئېيتىشقا مېنىڭ چارەم يوق.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شەنزەبەنىڭ قورقۇنچىدىن پۇتۇن ئەزاسىغا تىترەك ئولىشىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەي شەپقەتلىك يار ۋە مۇڭاپىق دوستۇم، مېنى پاتىراق بۇ ھالىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەردار قىلغىن، ئەسلى غەرىزىڭ نىمە؟ تېزرەك دېگىنە، — دەپتۇ.

— ئىشەنچىلىك بىر كىشىدىن ئاڭلىشىمچە، — دەپتۇ دېمىنە، — شىر: "شەنزەبە راسا سەمىرىپتۇ. مېنىڭ دەرگاھىمدا ئۇنىڭغا

هەچ ئېھتىياجىم يوق. شۇڭا ئۇنى ئولتۇرۇپ، گوشى بىلەن ۋەھشى هايۋانلارنى بىر مېھمان قىلاي دەيمەن، ناهايىتى شۇ هەممەيلەنگە بىر كۈنلۈك شلانغا① يارار" دەپتۇمىش. مەن بۇ سوزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سېنى ئاڭاهلاندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كەلدىم، مانا مۇشۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈش بىلەنمۇ ساڭا ۋەدەمگە ۋاپا قىلغانلىغىمنى ئىسپات قىلالايمەن. مېنىڭ مانا شۇ تەرىقىدە دوستاۋۇق هەققىنى ئادا قىلىشىم مۇرۇۋۋەت شەرتىتىدە ماڭا ۋاجىپتۇر.

مېهرىۋانلىق بىرلە ئېيتتىم ئاڭلىغانىنى مەن تامام،
خاھ سوزۇمگە سال قۇلاق، خاھى ئىشەنمە ئىختىيار.

ئەمدى ياخشىسى شۇكى، ئەندىشە قىلىپ، تەدبىر بىلەن چارە سازلىقىنىڭ پېيىگە چۈشكىن.

دېمىنە سوزىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن شەنزەبە بىردەم ئويلاپ بېقىپ، شىرنىڭ ياخشى ۋەدىلىرىنى خاتىرىگە كەلتۈرۈپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ هەي دېمىنە، شىرنىڭ ماڭا يامانلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس جۇمۇ! چۈنكى مەندىن ئۇنىڭغا بىرەر خىيانەت سادىر بولغانلىغى ماڭا مەلۇم ئەمەس. مېنىڭ مەزمۇت قەدىمىم هېچقاچان ئۇنىڭ ياخشى خىزمەتلىرىدىن تايمىدى. گەرچە سېنىڭ سوزۇڭنى "ماڭا خەيرىخالىق قىلىپ راست گەپنى يەتكۈزگەندۇر" دەپ پەرەز قىلغاندىسمۇ، مېنىڭ دۇشمەنلىرىم مەن يوق يەردە بەزى يالغان سوزلەرنى شىرغا يەتكۈزگەن بولۇشى ۋە ئالداميچىلىق بىلەن ئۇنىڭ ماڭا غەزىۋىنى قوزغىغان بولۇشى ئېھتىماللىغىغا كۆپرەك ئىشىنىمەن. ئۇنىڭ خىزمەتىدە بىر توپ يارامسىزلار بار ئەمەسمۇ؟ ئۇلار بەدنىيەت، هارامزادە ۋە خىيانەتكارلار. شىر

① شىلان ــ كونا جەمىيەتتە مۇتەۋەرلەرنىڭ ئائىلىسىگە ناهايىتى كوپ ئادەملەر يىغىلغاندا خەتمە ئوقۇپ ئېتىدىغان ئۇماچ.

ئۇلارنى ئاۋال سىناپ كورۈپتىكەن ۋە ئۇلارنىڭ تۈرلۈك خىيا-
نەتلىرىنى تولۇق سېزىپتىكەن. شۇلارغا قىياس قىلىپ، مېنىڭ
ھەققىمدە ئېيتىلغان يامان سوزگىمۇ ئىشىنىپ قالغان بولۇشى
ئېھتىمال. كوپىنچە، يامانلار سوھبىتىنىڭ شۇملۇغىدىن ياخشىلارنىڭ
ھەققىدىمۇ بەدگۇمانلىق پەيدا بولىدۇ. يالغاننى تولا ئاڭلاۋەرسىمۇ
راستلىقنىڭ يۈزى يېپىلىدۇ. ئودەكنىڭ قىسسىسى مانا مۇشۇ مە-
نىگە ئىشارەت ۋە دەلىل بولالايدۇ.

— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.
شەنزەبە سوزلەپ بېرىپتۇ:

— بىر ئودەك سۇدا ئاينىڭ ئەكسىنى كورۈپ: "بېلىق ئوخشايدۇ"
دەپ چاغلاپ، ئۇنى تۇتۇۋالماقچى بولۇپ، نەچچە نوۋەت
سۇغا چوكۈپمۇ ھېچنىمنى تاپالماپتۇ - دە، ئوزىچە ئويلاپ: "مې-
نىڭ بۇ پەرزىم خۇددى چولدە ئۇسسىغانلار نېرىدا كورۈنگەن
نەرسىنى سۇمكىسىن دەپ خىيال قىلغانلىغى ۋە گادايىلارنىڭ
ۋەيرانىنى كورسە خەزىنە بارمىكىن دەپ ئويلىغانلىغى بىلەن ئوخ-
شاش بىر ئىش ئىكەن" دەپتۇ ۋە شۇ نا ئۇمىت بولغىنچە بېلىق
تۇتۇپ يېيىشنى مۇتلەق تەرك ئېتىپتۇ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھەر
قېتىم بېلىقنى كورسە "ئۇ ئاينىڭ شولىسى" دەپ ئۇنىڭغا پەقەت
ئىلتىپات قىلماپتۇ ۋە "بىر قېتىم سىنىغانىنى يەنە سىنسا نادامەت
كەلتۈرىدۇ" دەپ ھەمىشە ئاچ ۋە ھالى خاراپ كۇن ئوتكۈزۈپتۇ.
ئودەك تەجرىبىسىنىڭ مەھسۇلى ئەنە شۇ. ئەگەر شىرغا مېنىڭ
توغرامدا سوز يەتكۈزگەن بولسا، ئۇ ئۇنىڭغا ئىشىنىپ قېلىپ
"ھەرقانداق كىشى بىر كىمدىن يامان سوز ئاڭلسا، كوڭلى كىر
بولىدۇ، دېگەندەك، ئۇنىڭمۇ كوڭلىگە كىر پەيدا بولغان بولسا،
ئۇنىڭ سەۋىۋى ئەنە شۇ ناپاكلاردىن ئالغان تەجرىبىدۇر. ۋاھا-
لەنكى، ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا كېچە بىلەن كۇندۇز
ۋە ئاسمان بىلەن يەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكىدەك پەرق بار.

قىلمىغىن پاكلارنى ئۇزەكگە ئەزىر①،
گەرچە ئوخشاش يېزىلسىمۇ سىر ۋە شىر.②
ئىككى ھەرە ھالىغا باق بىر مەھەل،
بىرى نەشتەر بېرىدۇ، بىرى ھەسەل.
باق يەنە ئىككى كىيىك كىنىدىگى بار،
بىرىدىن قان چىقىدۇ، بىرىدىن ئىپار.

— پادىشالارنىڭ بىر كىشىنى سەۋەپسىزلا يۇقۇرى مەرتىۋىگە چىقىرىدىغان، يەنە بىر كىشىنى بولسا ھېچ گۇنا قىلمىسىمۇ، ئولـ تۇرۇپ مېلىنى تالان ـ تاراج قىلدىغان ئادىتى بار ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ يەنە دېمىنە، — سېنى يامان كورۇپ قېلىشىغا شۇ ئادىتى سەۋەپ بولغان ئوخشايدۇ.

ئاڭلىماي سوزۇمنى ھەم كورمەي مېنى ئۇ قىلدى لۇتف،
كوردى ـ بىلدى، مەدھى قىلدىم، قىلمىدى ھېچ مەرھەمەت.
پادىشانىڭ ئادىتى شۇنداق ئىكەن، ئاغرىنمىغىن،
تەكرى بەرسۇن پادىشاغا ئەدلى، تەۋپىق ـ مەرھەمەت.

— شىرنىڭ ماڭا غەزىۋى كەلگەن بولسا، ئۇنىڭغا مەندىن ھېچقانداق گۇنا ۋە ھېچبىر بانا ـ سەۋەپ سادىر بولماي تۇرۇغلۇق، ئاچچىغى كەلگىندىن قايتماندا، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلماق تەستەك تۇرىدۇ، — دەپتۇ شەنزەبە، — چۇنكى بىرەر كەمچىلىك تۇپەيلىدىن ئاچچىغى كەلگەن بولسا ئوزىرە قويسام ئاچچىغى يانغان بولاتتى. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر ئۇنىڭ ھېچقانداق بانا ـ سەۋەپسىزلا

① ئەزىر — تەك، ئوخشاش.

② سىر — سىركە، شىر — سۇت. بۇ يەردە سىر ۋە شىر دېگەن ئىككى خەت ئوخشاش يېزىلسىمۇ مەزمۇنى ئوخشىمايدۇ. سەن ئوزەكنى پاكلارغا تەكلەشتۇرمە دەمەكچى.

ئاچچىغى كىلىپ قالغان بولسا ياكى چېقىمچىلارنىڭ سوزى بىلەن ئاچچىغى كەلگەن بولسا، ئۇنىڭغا چارە قىلماق مۇشكۇل. چۈنكى يالغان گەپ ۋە بوھتاننىڭ ئەندىزىسى يوق، ھىلە - مىكىر دېگەندىنىڭ ھەددى - ھىساۋى ۋە چېكى يوق. شىرغا خىزمەت قىلىشتا مەندىن قانداق گۇنا ئوتكىنىنى بىلمىسەممۇ، بەزى چاغلاردا ئۇنىڭ ئوز مەنپەئەتى ئۈچۈن ئۇنىڭ تەدبىرىنىڭ ئەكسىچە سوزلەرنى ئېيتقان ئىدىم. شۇنى - زەھ، كوڭلىدە "بىئەدەپلىك قىلدى" دەپ ئويلاپ قالغان ئوخشايدۇ. ۋاھالەنكى، مېنىڭ ئۇ سوزلىرىم باشتىن - ئاياق ئۇنىڭ ئوزى ئۈچۈن پايدىلىق ئىدى. مەن ھەمىشە ئۇنىڭ ئۈلۈغلۇق ھورمىتىنى كوزلەپ، تازىم ۋە ئىززەت - ئىكرامىنى بىجا كەلتۈرگەن تۇرسام، مېنىڭ نەسىھىتىم غەزەپكە، خىزمىتىم ئاداۋەتكە سەۋەپ بولۇپ قالغىنى ئەجەپلىنەرلىكمۇ؟ ياكى بولمىسا، ئۈلۈغلارنىڭ يېقىن مېھرىۋان كىشىلەرنىڭ نەسىھىتىنى يامان كورۇپ، ئۇنى نەزەردىن چۈشۈرۈپ، ئىككى يۇزلىمە مەككارلارنىڭ خوشامەتلىرىنى ياخشى كورۇپ، ئۈلارنى ئوزىگە مەھرەم قىلىۋالغانلىقى ئادەتتى شىرىدىمۇ پەيدا بولۇپ قالغانىدىمۇ - يا؟ بۇ توغرىدا ھوكۇمالار: "دەريانىڭ قەرىدە لەھەڭ بىلەن بىللە بولماق ۋە قۇيرۇغى كېسىلگەن ئىلاننىڭ ئاغزىدىن زەھەر ئالماق پادىشالارغا يېقىن ۋە مۇلازىم بولۇشتىن ياخشىراقتۇر" دېيىشكەن ئىكەن. مەنمۇ پادىشالارغا خىزمەت قىلىشنىڭ خەتىرى كوپلۇكىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا مەشغۇل بولماقنىڭ زەردىرى ئاز ئەمەسلىكىنى بىلگەن ئىدىم. بەزى ھوكۇمالار پادىشالارنى ئوتقا ئوخشىتىدىكەن. چۈنكى ئۇلار گەرچە مەرھەمەت نۇرى بىلەن ئۇممەتۋارلارنىڭ قاراڭغۇ كوڭلىلىرىنى روشەن قىلسىمۇ، سىياسەت شولىسى بىلەنمۇ خىزمەتكارلارنىڭ ھەققىنى ھوقۇقلىرىنى كويدۇرىدۇ. ئاقىللارغا ئوتقا يېقىن بولسا زەرەر يەتمەيدىغانلىقى چۈشىنىشلىك. ئەمما كىشىلەر ئوتنى يىراقتىن تاماشا قىلىپ ئىسسىنىدۇ. شۇڭا كويدۇرۇشنى بىلمەيدۇ - دە، پادىشالارغا يېقىن بولماقنى ئەنە شۇ لەززەت ۋە مەنپەئەتكە ئوخشىتىدۇ. ئە -

مىلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. ئۇلار ئەگەر پادىشالاردىن كورگەن سىياسەت ۋە ھەيۋەتلىرىمىزدىن ۋاقىپ بولغان بولسىدى، مىڭ يىلـلىق مەرھەمەت ۋە ئىلتىپات بىر سائەتلىك سىياسەت ۋە ئوقۇبەتكە باراۋەر كەلمەيدىغانلىغىنى چۈشەنگەن بولاتتى. بۇ سوز خۇددى قارچۇغا بىلەن توخۇنىڭ مۇنازىرىسىدەك بىر ئىش بولدى.

ئۇ قانـداق ئىـش ئىـكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ بىر ۋاقىتلاردا، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزىبە.

قارچۇغا بىلەن توخۇنىڭ ھىكايىسى

بىر ۋاقىتلاردا، بىر قارچۇغا بىلەن بىر توخۇ مۇنازىرىلىشىپ قالغان ئىكەن. قارچۇغا دەپتۇ:

ــ ھەي توخۇ، سەن ناھايىتىمۇ بىۋاپا ئىكەنسەن، ۋاھالەنـكى، ئەخلاق سەھىپىسى ۋاپا بىلەن يېزىلغانـدۇر. "ۋەدىـگە ۋاپا قىلىش ئىماندىندۇر" دىگەن سوزنىڭ مەزمۇنى بويىچە قارىغاندىمۇ ۋاپا ئىمانىنىڭ كامالەتكە يەتكەنلىگىنىڭ دەلىلىدۇر. مەرتلـكـنىڭ مۇرۇۋۋەتى ھەر كىشىنىڭ ئوز ئەھۋالى سەھىپىسىگە بىۋاپالىق رەقەملىرىنى يازماسلىغىنى تەقەززا قىلىدۇ.

ئىت ئىرۇر مەھرۇ ۋاپا بابىدا شۇنداق بىباھا،
ياخشىدۇر ئىت ئۇ كىشىدىن، بولمىسا ئىتچە ۋاپا.

ــ ھەي قارچۇغا، مەندىن قانداق بىـۋاپـالىقىنى كوردۇڭ؟ قاچان ۋەدىگە ۋاپا قىلماپتىمـەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ توخۇ.

ــ سېنىڭ بىۋاپالىغىڭ شۇكى، ــ دەپتۇ قارچۇغا، ــ ئادەمىزاتـلار ھەمىشە ساڭا شەپقەت كورسىتىدۇ ۋە ياخشىلـىق قىلىشىـدۇ. ساڭا ھىچقانداق زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەي، دان ۋە سۇلىرىنى ئالدىڭغا قويىدۇ. كۈندۈزى يۇرۇشۇڭـدىن، كېچىسـى قونۇشۇڭدىن

خەۋەر ئېلىپ ئۇرىدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق سېنى تۇتماقچى بولسا، ئالدىدىن قاچسەن ۋە تۇتۇق بەرمەي تامدىن تامغا ئۇچسەن ئەمەسمۇ؟

سەمرمەك بىرلە بولۇپ نەپسىڭ يامان،
قىلسەن ئىگەڭگە تۇزكورلۇق هامان.

مەن باياۋاندا يۈرىدىغان ۋەهشى بولسامۇ، ئىككى - ئۈچ كۈن ئادەملەر بىلەن هەمسوهبەت بولسام ۋە ئۇلارنىڭ قولىدىن ئوزۇق يىسەم، ئۇنىڭ هەققىنى ساقلاپ، تۇتقان نەرسىلىرىنى ئو-لارغا بېرىمەن. ئەگەر يىراقراق كېتىپ قالغان بولسام، چاقىرد-شى بىلەنلا قايتىپ ئۇچۇپ كېلىپ قولىغا قونىمەن.

قۇش ئۇگەنگەن بولسا قولغا، ئۇ ئەگەر كەتسە يىراق،
ئىگىسى "گاھ" دەپ چاقىرسا كەلگۈسى شاتلىق بىلەن.

بۇنى ئاڭلىغان توخۇ ئۇنىڭغا مۇنداق جاۋاپ بېرىپتۇ:
— راست ئېيتىسەن، مېنىڭ قېچىشىم ۋە سېنىڭ كېلىشىڭ شۇ سەۋەپتىنكى، مەن ناهايىتى كوپ توخۇلارنى زىخقا تارتىپ كاۋاپ قىلغانلىغىنى كوردۇم. سەن بىرەر قارچۇغىنى ئوتتا پىشۇ-رۇپ يىگەننى كوردۇڭمۇ؟ ئەگەر سەنمۇ ئۇنى كورگەن بولساڭ هەرگىز ئادەملەرگە يېقىن يولىماس ئىدىڭ. مەنمۇ ئوگزىدىن ئوگ-زىگە قاچتىم، ئۇنى كورىدىغان بولساڭ سەن تاغدىن تاقىقا قاچ-قان بولاتتىڭ. بەلكى يەر يۈزىدە ئوزۇق يىيىشتىن پۈتۈنلەي ئۈمىت ئۈزۈپ، ئاسمان سەهنىسىدە ئۇچۇپلا يۈرگەن بولاتتىڭ.
— بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، سەنمۇ بىلە-سەن، پادىشالارنىڭ سوهبىتىنى ئارزۇ قىلىدىغان ئۇ بىر توپ كىشىلەر پادىشانىڭ سىياسىتىنى كورمەگەن. ئۇلار پادىشانىڭ

كىشىنى قارار تاپقۇزمايدىغان زەھرى بار، لېكىن ئارام ئالدۇرىدىغان بەھرى يوق ئىكەنلىگىنى بىلمىمەيدۇ.

يېقىن بولغان كىشىلەرگە كوپتۇر ئاپەت،
سىياسەتتىن يەتكۈسىدۇر كوپ مالامەت.

— شىر ئوزىنىڭ ئۇلۇغلۇغى ۋە شانۇ شەۋكەتلىك بولغانلىغى ئۈچۈنلا سېنىڭ توغرايدا بۇ خىيالنى قىلمىغاندۇ؟ چۈنكى سېنىڭ ھۈنەر، قابىلىيىتىڭ ۋە پەزىلىتىڭ ناھايىتى كوپ تۇرسا، پادىشالار ھەچقانداق ۋاقىتتا پەزىلەتمەنلەرگە ئېھتىياجەت بولمايدۇ- دە، دەپتۇ دېمىنە.

— ماڭا بۇ زىيان ئوز قابىلىيىتىمدىن كەلدى بولغاي، — دەپتۇ شەنزەبە، — چۈنكى، يۈگۈرۈك ۋە چىرايلىق يورغىلايدىغان ئاتنى باغلاپ باقمدۇ. بۇلبۇل چىرايلىق سايرىغانلىغى ئۈچۈن قەپەزگە سولايدۇ. مۇددىئا دەرەخ مۇۋە بەرگەنلىگى ئۈچۈن ئۇنىڭ بېشىغا چىقىپ دەسسەپ شاخلىرىنى سۇندۇرىدۇ ۋە تاۋۇس ئوز ھوسنى جامالى بىلەن جىلۋە ئەيلىگەنلىگى ئۈچۈن قانات قۇيرۇغىنى قىرقىدۇ.

ھۈنىرىم بولدى بېشىم ئوزرە بالا، چۈنكى قىلۇر،
تېرىسى تۈلكىگە ھەم قۇيرۇغى تاۋۇسقا زەرەر.
بولمىسا گەر ھۈنىرىم ئەيىپ، مەن بېشىمغا ئاخىرى،
كوز قويۇپ گوھەر بىلەن كىيگەن بولاتتىم تاجى زەر.

جاھاندا ھۈنەر قابىلىيەتسىز كىشىلەر قابىلىيەتلىك كىشىلەردىن كوپ، شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقلىشىپ قابىلىيەتلىك كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىدىن گەپ تاپقىلى تۇرىدۇ- دە، بارچە ماڭغان- تۇرغىنىنىڭ ھەممىسىنى گۇنا ھىساۋىدا بىلمىدۇرۇپ، ئامانەتنى ئا-

هانەت، دىيانەتنى خىيانەت، ئادالەتنى ئاداۋەت سۈرىتىدە كورسەتىپ، ئۇلارغا دولەت ۋە سائادەتكە ئېرىشىشكە سەۋەپ بولغان ئىشلارنى، بەتبەختلىك، شۇملۇق ۋە ئىپلاسلىق دەپ ئاتايدۇ.

كور بولۇر ئۇ ناتۇۋانىڭ كوزىنىڭ نۇرى كېتىپ،
كورمىسە تاكى خالايىق ھۇنىرىنى ھەممە ئەيىپ.

بۇزرۇكلارمۇ بۇ توغرىدا مۇنداق دىگەن ئىكەن:

ھۇنەرۋەن ھۇنەر تاپسا ناگاھان،
دىگۈسىدۇر بەھۇنەرنى يامان.
ھۇنەرسىز ئۇنىڭغا قول ئۇرغۇسىدۇر،
ئىشىغا كوپ شىكەست يەتكۈزگۈسىدۇر.

ئاندىن كىشىنى تولا ئەيىپ قىلىدىغانلارنىڭ نائىنساپلىغى توغرىسىدىمۇ مۇنداق دەپتىكەن:

ئىنساپ بىلەن كورەر بولسا كىشى ئەگەر،
كورسە ئەگەر ساپالىنمۇ سانار گۇھەر.
بولسا كىشى ئەيىپ تاپقاق ھەمدە سوزمەن،
تۇرسا ھەردەم ئۇنى كوروپ دىگەي چەكمەن.
كورمىگۈسى ھىچ ئەيىپنى ياخشى كىشى،
خەقتىن نۇقسان تاپماسلىقتۇر ئىمان ئىشى.

ــ ئەگەر تەقدىر ھوكمى بىلەن، پىتىنسخورلار بۇ قەستنى قىلغان بولسا، بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى قانداقراق بولار؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ ئەگەر خۇدانىڭ تەقدىرى ئۇنىڭغا مۇۋاپىق كەلمىسە،

ئۇنىڭدىن ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ، ــ دەپتۇ شەنزەبە، ــ ئەگەر تەقدىرنىڭ قازاسى ئۇلارنىڭ ھىلە-مىكرىگە مۇۋاپىق چۈشسە، ھېچقانداق ھىلە بىلەنمۇ ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلغىلى بولمايدۇ. تەقدىرى ئەزەلگە تەدبىر پايدا بەرمەيدۇ-دە!

ــ ئەقلى-ھوشى بار كىشى ھەمىشە ئويلاپ ئىش قىلىشى كېرەك. چۈنكى ھەر كىشى ئىشنى ئەقىل بىلەن ئويلاپ قىلسا، ئەلۋەتتە ئۇز مەقسىدىگە ئېرىشەلەيدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ئەقىل دېگەنمۇ، قازا ئۇنىڭ زىتىغا ھوكۇم قىلمىغان ۋاقىتتىلا كارغا كېلىدۇ، ــ دەپتۇ شەنزەبە، ــ ۋە ھىلە دېگەنمۇ تەقدىر ئۇنىڭ خىلاپىغا جارى بولمىغان بولسا پايدا بېرىدۇ. ئەگەر ھەر ئىش قازايى قەدەردىن كەلگەن بولسا، چارە ئۇنى قانداق قۇتقۇزالسۇن ۋە ھىلە ئۇنىڭغا قانداق پايدا بەرسۇن؟ ھەر قانداق كىشىنىڭ قازانىڭ بەندىدىن ۋە تەقدىرنىڭ دائىرىسىدىن ئاجراپ چىقالمىغىدا، ھىلە ۋە تەدبىر بىلەن مەقسەت ھاسىل بولمايدۇ.

ھەر ئوتنى، قازا قولى ياندۇرغۇسى،
ئۆڭا پىكىر-تەدبىر ئوزىن ئۇرغۇسى.

ئەگەر ئاللاتائالا ھوكۇم قىلمىغان بولسا غەپلەت مىلى① كوزى ئوتكۇرلەرنىڭ كوزىگە تارتىلىپ، ھەممىسىنى خىرە قىلمىدۇ-دە، ئۇ ھوكۇمدىن خالاس تاپماقنىڭ يولى ئۇلار ئۇچۇن باغلىنمىدۇ.

ئەگەر يەتسە قازايۇ قەدەر،
بارچە ئاقىللار بولۇر كور ۋە گەر②.

① مىل-كوزنى قارغۇ قىلىش ئۇچۇن كوزگە سۇركەيدىغان پولات زىخچا. بۇ قەدىمقى زاماندىكى جازا قوراللىرىدىن بىرى بولغان ئىكەن.
② كور ۋە گەر ــ قارغۇ ۋە گاس.

سەن بۇلبۇلنىڭ قىسسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن تېخى.
ــ ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.
ــ بىر دىخاننىڭ بىر بېغى بار ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزەبە.

دىخان بىلەن بۇلبۇلنىڭ ھىكايىسى

بىر دىخاننىڭ بىر بېغى بار بولۇپ، ئۇ باغ ناھايىتى گۈزەل بوستان ۋە پاكىز گۈلستان ئىدى. ھاۋاسى باھار شامىلى بىلەن تەڭشەلگەن ۋە گۈللىرىنىڭ پۇرىغى جان دەمىغا خۇشپۇراق بېرىدىغان بىر تاغ ئىكەن.

چىمەنلىرى گۈزەل گۈللەرگە تولغان،
گۈللىرى ھايات بەخش ھۇزۇر تاراتقان.
ئەتىرپەرۋەر شامىلى راھەت بەخش،
بولبۇلنىڭ ناۋاسى ئىشرەت بەخش.

ئۇ دىخان باغنىڭ بىر تەرىپىدە گۈل تېرىپ، گۈلزار ياساپ قويغان ئىكەن. ئۇ گۈللىرى خۇددى تولغان يىگىتلىك چېغىدەك جىلۋىلىك، شادىمان سەرۋىدەك چىرايلىق ۋە بەشى ئىگىز ئىكەن، ھەر سەھەردە خۇددى كىشىلەر قەلبىنى ئوغرىلاپ قاچىدىغان دىلبەرلەر يۈزىدەك نازۇك خۇيلۇق ۋە سۆمەن پەرىلەر رۇخسارىدەك سۆمەن بوي خۇش رەڭ گۈللەر ئېچىلىپ دىخانىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىدىكەن. دىخان بولسا ئۇ رەنا گۈللەرگە ئىشقىۋازلىق قىلىپ شۇنداق دەيدىكەن:

گۈل لېۋى ئاستىدا بىلمەسمەن، نېمە دەركىن يەنە،
بىناۋا بۇلبۇلنى ئەپغانۇ ناۋاغا كەلتۈرۈر.

دىخان بىر كۈنى يەنە ئاۋالقى ئادىتى بويىچە گۈل تاما-شىسىغا كەپتۇ. قارىسا بىر بۈلبۈل سايراپ ناله قىلىپ، يۈزىنى گۈلنىڭ ياپراقلىرىغا سۈرتۈۋاتقان ئىكەن. تۇمشۇغى بىلەن گۈل-نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالتۇن رەڭلىك چاڭدىنىنى چوقۇپ چۇشۇرۇ-ۋاتقان ئىكەن.

بۈلبۈل گۈلگە قاراپ ئوزىن مەست ئېتەر،
ئىختىيارى تىزگىنى قولدىن كېتەر.

دىخان گۈل ۋاراقلىرىنىڭ چېچىلغىنىغا نەزەر سېلىپ، بە-تاقەت بولۇپ، ئىزتىراپ قولى بىلەن سەۋرى ياقىسىنى يىرتىپ چاك قىلىپتۇ، بىقارارلىق تىكىنى ئۇنىڭ كوكۈل ئىتىگىنى پارە-پارە قىلىۋېتىپتۇ. ئەتىسى قارىسا يەنە شۇ ھال تەكرارلىنىپتۇ.

گۈل پىراقى شولىسى ياقتى چىراغ،
داغىنىڭ ئۇستىگە قويدى يېڭى داغ.

ئۇچىنچى كۈنى قارىسا، يەنە بۈلبۈلنىڭ تۇمشۇغىنىڭ ھەر-كىتى بىلەن گۈل توزۇپ تۇگەپ، تىكەنلا قالغان ئىكەن، ئۇ ھالىنى كورۇپ، دىخاننىڭ كوكسىگە جاپا تىكىنى سانچىلىپتۇ-دە، ھىلە توزىغىنى بۈلبۈلنىڭ يولىغا قۇرۇپ، مىكىر دانىلىرىنى چېچىپ قو-يۇپ، بۈلبۈلنى ئالداپ تۇتۇپ قەپەزگە سولاپتۇ. بىچارە بۈلبۈل تۇتىدەك تىلغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

—ئەي ئەزىز، مېنى نىمە سەۋەپتىن قەپەزگە گىرىپتار قىلدىڭ؟ نىمە سەۋەپتىن ماڭا غەزەپ ۋە ئازاپ-ئوقۇبەت قىلە-سەن؟ ئەگەر مېنىڭ سايرىغانلىغىم ۋە ناۋا چەككەنلىگىم ئۇچۇن شۇنداق قىلغان بولساڭ، بۇ ئىشىڭ مۇناسىپ ئەمەس. چۇنكى مېنىڭ ئۇۋام سېنىڭ بوستانىڭ ئىچىدە ئىدىغۇ؟ ھەر سەھەر گۇ-

لىستانىڭنىڭ ئەتراپىنى ياخشى نەغمە سازلىرىم بىلەن بەزمىخانا قىلىپ بېرەتتىمغۇ؟ ئەگەر ئۇندىن باشقا نەرسىنى ئويلىغان بولساڭ، مېنى خەۋەردار قىلغىن قېنى؟

خەستە جاننى مۇنچىلا ئاغرىتمىساڭچۇ ئەي رەقىپ،
نە بولاتتى ئاشۇ دام ئۈستىگە ياپساڭ ئەي نىقاپ.

ــ مېنىڭ توغرامدا نېمە ئىشلارنى قىلغانلىغىڭنى بىلمەمسەن تېخى! ــ دەپتۇ دىخان، ــ مېنى نازىنىن يارىمدىن ئايرىۋېتىپ شۇنچە ئازار بەردىڭغۇ؟ ئاشۇ قىلغان ئەمەلىڭنىڭ مۇكاپاتى سۈپىتىدە سەنمۇ يار ۋە دىيارىڭدىن ئايرىلدىڭ ۋە تاماشا كۆرۈشتىن مەھرۇم بولۇپ قەپەزدە زار قىلىۋاتىسەن. مەنمۇ ھىجران دەردىگە مۇپتىلا بولۇپ، غەم كۆلبىسىدە ناله قىلغان ئىدىمغۇ؟

ناله قىل بۇلبۇل، ماڭا قىلماقچى بولساڭ يارىلىق،
ئىككىمىز ئاشىق ئىرۇرمىز ئىشىمىزدۇر زارىلىق.

ــ بۇ گۈنايىمدىن ئۆتكىن، ــ دەپتۇ بۇلبۇل، ــ ئويلاپ باققىنا، مەن گۈلنى بۇزغان شۇنچىلىك بىر گۈنايىم ئۈچۈن بۇ ئازاپ-ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولدۇم. سەن تېخى كۆكۈلنى ۋەيران قىلىۋاتسەن. سېنىڭ ھالىڭ نېچۈك بولار!

چەرخنىڭ ئەۋزايىدىن ئالغىن قىياس،
ئۇ يامان ھەم ياخشىلارغا ھەقشۇناس.
ياخشىلىق قىلغانغا ياخشىلىق بېرەر،
ھەم يامانلىققا يامانلىق يەتكۈزەر.

بۇ سوز دىخاننىڭ كۆڭلىگە تەسىر قىلىپ، بۇلبۇلنى قەپەزدىن

چىقىرىپ قويۇپ بېرىپتۇ. بۇلبۇل شۇكرىگە تىل ئۇچىپ شۇنداق دەپتۇ:

— سەن ماڭا بۇ ياخشىلىقنى قىلدىڭ. "ياخشىلىق مۇكاپاتى ياخشىلىقتۇر" دىگەن سوزنىڭ ھوكمى بىلەن، مەن ساڭا قىلغان ياخشى ئەمىلىڭنىڭ ئەجرى سۈپىتىدە ياخشى مۇكاپات بېرىشىم كېرەك. ھەي دېخان، بىلگىنىكى، بۇ دەرەخنىڭ تۈۋىگە ئۇچىگە لىق ئالتۇن قاچىلانغان بىر ئاپتۇۋا كومۇلگەن. سەن ئۇنى ئېلىپ، ئېھتىياجىڭغا سەرپ قىلغىن.

دېخان ئۇ يەرنى كولىسا راست دىگەندەك، ئالتۇنغا لىق تولغان ئاپتۇۋا چىقىپتۇ.

— ھەي بۇلبۇل، يەر ئاستىدىكى ئاپتۇۋىنىڭغۇ كورۈپسەن، لېكىن يەرددىكى توزاقنى كورمىگەنلىگىڭ ئەجەپلىنەرلىكتۇ! — دەپتۇ ھەيران بولغان دېخان.

— "قەدەر يەتسە ھەزەر بۇزۇلىدۇ" دىگەن سوزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ قازا بىلەن ئۇرۇشۇش مۇمكىن ئەمەس - دە! — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ بۇلبۇل، — ئەگەر قازايى ئىلاھى كەلسە كوزى ئوتكۇرلەرنىڭ كوزىدە نە روشەنلىك قالسۇن؟ نە ئەقىل ۋە تەدبىر پايدا بەرسۇن؟

قازانىڭ ئىلكىگە سۇنمىغىن پەنجە،
كۇچۇڭ يەتمەس ئارتۇقچە تارتما رەنجە،
پايدا بەرمەس قەدەردىن ھەزەر قىلماق،
لازىم بولغاي قازاغا رىزا بولماق.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، مەن قازايى قەدەرنىڭ ئۇلپىتى ئەمەسمەن. شۇڭا تەسلىم بېشىنى ھوكمى ئىلاھنىڭ خېتىگە ئەگمەي چارەم يوق.

باش ئېگىپ تۇرغان يېرىم ئاستانەيى دەرگاھىدۇر،
ھەر نە كەلسە بۇ بېشىمغا تەڭرىنىڭ دىلخاھىدۇر.

ــ ھەي شەنزەبە، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ مېنىڭ كۆڭلۈمگە شەك چۈشكەن يېرى شۇكى، شىر ساڭا ھەرقانداق ياماڭلىق قىلىشنى خيال قىلغان بولسا، ئۇ چېقىمچىلارنىڭ سوزلىرى تۈپەيلىدىن ياكى سېنىڭ ئۇنىڭغا بەك يېقىن بولۇپ كەتكەنلىگىڭ ۋە ياكى سېنىڭ ھۈنەرڭنىڭ بەك كوپ بولۇپ كەتكەنلىگىدىن قىلىمغان بولۇشى مۇمكىن. بەلكى مەن "ئۇ بىۋاپالىق ۋە زالىملىغىدىن ساڭا ئاشۇ قەستنى قىلىۋاتىدۇ" دەپ گۇمان قىلىمەن. چۈنكى ئۇ زالىم، ھەددىدىن ئاشقان جەۋىر قىلغۇچى ۋە مەجەزى ئەسكى ھەمدە ناھايىتى مەككار. گەرچە ئۇنىڭ سوھبىتى دەسلەپتە ھاياتقا ھالاۋەت بەرسىمۇ، ئۇنىڭ خىزمىتىنىڭ ئاخىرى ئولۇم ئاچچىغىنى يەتكۈزىدۇ. شۇنداق تەسەۋۇر قىلىش مۇمكىنكى، ئۇ سىرتى رەڭگا ـ رەڭ نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن، لېكىن ئىچى ھېچقانداق تەرياق پايدا قىلمايدىغان ھالاك قىلغۇچى زەھەر بىلەن تولغان بىر ئىلاندۇر.

باشتىن ـ ئاخىر ئىشلىرى ئالدامچىلىق ھىلە ـ مىكىر،
ئۇندا يوقتۇر ياخشىلىق ھەم مۇرۇۋەت بىرلە سەبىر.

ــ ياخشىلىق شارابىنىڭ تەمىنى تېتىغان ئىدىم، ــ دەپتۇ شەنزەبە، ــ زۇلۇم نەشتىرىنىڭ ۋاقتى كەپتۇ. غەم ۋە مېھنەت چېغى كېلىپ، خوشاللىق ۋە راھەت سائىتى كېتىپتۇ.

ئەي كۆڭۈل شىرىن شىكەر ۋەسلىنى تاپتىڭ نەچچە كۈن،
ئەمدى بىچارە بولۇپ ئىچمەكچىسەن زەھرى پىراق.

ئەمدى مەلۇم بولدىكى، ئەجەل ياقامنى تۇتۇپ مېنى بۇ تەرەپكە ئېلىپ كەلگەن ئىكەن. بولمىسا مەن ئەسلىدە شىرنىڭ خىزمىتىگە لايىق ئەمەس ئىدىم! مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈق بولىدىغان ھەرقانداق نەرسىنىڭ قېشىغا مېڭە كەمەن بىلەن تارتىسمۇ بارماسلىغىم كېرەك ئىكەن ۋە ئۇ تەرەپتە يۈزمىڭ ھىلىلەر بىلەن توزاق قۇرسىمۇ ئىلىنماسلىغىم كېرەك ئىكەن.

مەن نېمىشقا شۇ نىگار ۋەسلىنى قىلىدىمكىن ھەۋەس،
تا يېراقتىن قەددىنى كورسەم بولاتتى ماڭا بەس.

ئەمما، ئەي دېمىنە، تەقدىر ئىلاھى ۋە سېنىڭ سوزلىرىڭ مېنى مۇشۇ ھالاكەتكە يەتكۈزدى. ھالا بۈگۈنلۈكتە تەدبىر قولى بۇ-نىڭ ئىلاجىنى قىلىماققا قىسقا بولۇپ قالدى. ئۇزەمنىڭ غاپىللىغىم-دىن مۇھىم ئىشلىرىم كوڭلۇمنىڭ خاھىشىدەك بولمىغىدىن ۋە خام تامالىغىمدىن شۇنداق بىر ئوتنى ئۇزەمگە تۇتاشتۇرۇپتىمەنكى، غەم ئوتى ۋۇجۇدۇمنى ئورتىمەكتە، مالاللىق تۇتۇنى دىمىغىنى پەردىشان قىلماقتا. بۇ ئىشنى مەن ئۇزەمگە ئۇزەم قىلدىم. ئۇزى قىلغان ئىشقا چارە يوق. بۇزرۇكلار "ھەر كىم دۇنيالىقتىن ئازغا قانا-ئەت قىلمىسا ۋە كوپنى ئىزلىسە، ئۇ كىشى خوددى ئالماس تې-غىغا بېرىپ بىر كىچىك ئالماس پارچىسىنى ئالغىچە، تېخىمۇ چوڭراق بىر پارچىغا كوزى چۈشۈپ، ئۇنى ئالغىچە ئۇنىڭدىن چوڭراق بىرنى كورۈپ، ئۇنى قويۇپ بۇنىڭغا ئوتۇپ، مانا شۇ تەرىقە بىلەن مەقسىدى قولىغا كەلسىمۇ ئۇنىڭغا يېتىپ بولغىچە، ئالماسنىڭ پارچىلىرى پۈتىنى پۈتۈنلەي جاراھەت قىلىۋەتكەنلىگى ئۈچۈن ئەسلى مەنزىلىگە قايتىپ كېتەلمەي، شۇ يەردە قېپ-قېلىپ، ئىت ۋە قۇشلارغا يەم بولغان كىشىگە ئوخشايدۇ" دەپ ئېيتىشقان ئىكەن.

گەر زىيادە ئىستىسەك جەزمەن كورەرسەن كوپ زىيان،
پايدا كورگەيمەن دىسەك ئازغا قانائەت ئەيلىگىن.

ـ بۇ سوزنى ناھايىتى توغرا دىدىك، ـ دەپتۇ دېمىنە، ـ كىشىگە ھەرقانداق بالا يەتسە ھىرىس ۋە تاما سەۋىۋىدىن يېتىدۇ.

بولغۇسىدۇر جانغا ئاپەت، شۇ تامانى تاشلا سەن،
قىلغۇسىدۇر ئۇ كىشىنى خارۇ زار باشى توۋەن.
باغلىنىپ قالسا ئەگەر بوينۇڭغا ھىرىس زەنجىرى،
شۇ زامان كەسكىن ئۇنى تىغى قانائەت بىرلە سەن.

ئەگەر قانائەت تىغى بىلەن ھىرىس زەنجىرىنى ئۈزمىسەك، ئاقىۋەت نادامەت تىغى بىلەن بېشىڭ كېسىلىدۇ ۋە ئاخىرى خارلىق تۈپرىغىدا قالمىسەن. ھەرقانداق باشتا ئەگەر تاما سەۋداسى بولسا ئاخىرى خارلىق ۋە بىئېتىۋارلىق دەرىجىسىگە چۈشىدۇ. كوپ كىشىلەر ھىرىس بىلەن دولەت ئۈمىدىدە پالاكەتكە قالغان ۋە مەنپەئەتنى تىلەپ خارلىقنى تاپقان. ئۇۋچىمۇ تۈلكىنى تۇتماق تاماسىنى قىلغان ئىكەن. لېكىن يولۋاسنىڭ ئالقىنى ئۈنىڭ ۋۇجۇدىدىن تۇتۇن چىقارغان ئىكەن.

ـ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ شەنزەبە.

ـ بىر كۈنى بىر ئۇۋچى، ـ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

ئۇۋچى بىلەن تۈلكە ۋە يولۋاسنىڭ ھىكايىسى

بىر كۈنى بىر ئۇۋچى سەھرادا يۈرۈپ، ھەر تەرەپكە ئوينىقىشىپ جىلۋە قىلىپ كېتىۋاتقان بىر تۈلكىنى كورۈپ قاپتۇ.

ئۇۋچىغا تۆلكىنىڭ تېرىسى ناھايىتى ياخشى كورۇنۇپ كېتىپتۇ- دە، ئۇنى ھىلە بىلەن تۇتۇپ، تېرىسىنى تازا يۇقۇرى باھادا سېتىش تامامسىنى قىلىپ، تۆلكىنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ. قاراپ تۇر- سا تۆلكە بىر توشۇككە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇۋچى توشۇكىنىڭ ئاغزىدىغا بېرىپ، بىر ئورا كولاپ، ئۇستىنى خەس - خەشەكلەر بىلەن يېپىپ، ئۇستىگە بىر پارچە تاپ قويۇپ، ئوزى دالدىغا كىرىپ ماڑىلاپ قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا تۆلكە توشۇكتىن چىقىپتۇ ۋە ھىلىقى گوشنىڭ ھىدىنى ئېلىپ ئورا بېشىغا كېلىپ: "گەرچە بۇ گوش دىمىغىمنى خۇشپۇراق قىلغان بولسىمۇ، بۇ گوشتىن يەنە بالا ھىدى كېلىۋاتىدۇ. ئاقىللار خەتەرگە ئۇچراش ئېھتىمالى بولغان ئىشنى قىلماسلىقى كېرەك. بۇ يەردە بىرەر جانۋار ئولۇپ قال- غان بولۇشىمۇ مۇمكىن، لېكىن ئاستىدا توزاق قۇرۇپ قويۇلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال، ھەر ھالدا ھەزەر قىلغىنىم ئەلا" دەپ ئويلاپتۇ.

ئىككى ئىشنىڭ ياخشى - يامانلىغى،
ئىلغىيالماي تاكى ئەقلىڭ بولسا لال.
باشلىمايلا تاشلىغىن ئۇ ئىشنى،
ئۇندا بار بولسا خەتەرگە ئېھتىمال.
ھەر ئىشنىكىم بولسا بىخەۋىپۇخەتەر،
بار ئۇنىڭ مەشغۇلىدا بول بىمالال.

تۆلكە شۇ خىيال بىلەن ئۇ تاپىنىڭ مېھرىدىن كېچىپتۇ - دە، سالامەتلىك يولىنى تۇتۇپتۇ. بۇ ئەسنادا بىر ئاچ يولۋاس تاغ ئوسـ- تىدىن چۈشكەن ئىكەن. يولۋاس ئۇ تاپىنىڭ ھىدىنى ئېلىپ، ئورا بېشىغا كەپتۇ ۋە تاپىنى ئالماقچى بولۇپ، ئوردىغا يىقىلىپتۇ. ئۇۋچى ئۇنىڭ ئوردىغا چۈشكەن شەپسىنى ئاڭلاپ: "تۆلكە ئوخ- شايدۇ" دەپ كەلگەنچە كېلىپ ئوردىغا سەكرەپ چۈشۈپتۇ. يولۋاس

تاپتىن قىزغىنىپ ئۇۋچىنىڭ قارىنىنى پارە-پارە قىلىۋېتىپتۇ. ئۇۋ-چى ھېرىسىنىڭ شۇملۇغىدىن ئۇزىنى ئەجەل دامىغا ساپتۇ. ئۇلكە بولسا قانائەتنىڭ بەركىتىدىن ۋۇجۇدىنى نىجات قىرغىغا ئاپتۇ.

— بۇ مىسالنى كەلتۈرمەكنىڭ پايدىسى شۇكى، تاما قىلماق ۋە كوپنى ئىستىمەكنىڭ ئاپىتى ئازاتنى مەھبۇس، مەھبۇسنى ھالاك قىلىدۇ، — دەپ ھىكايىنى تۈگىتىپتۇ دېمىنە.

— ۋاي دەردىخ! دەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ شەنزەبە، — مەن شىرنىڭ خىزمىتىنى ئۇزەمنىڭ نادانلىغىمدىن ئىختىيار قىلغان ئىكەنىمەن، ئۇنىڭ خىزمەت قەدرىنى بىلمەيدىغانلىغىنى ئۇقمىغان ئىكەنمەن. "قەدىر بىلمەس كىشى بىلەن سوھبەت تۈزمەك ۋە خىزمەت قىممىتىنى بىلمەس كىشى قېشىدا خىزمەت قىلماق خۇددى ھوسۇل ئېلىشنى تاما قىلىپ شور يەرگە ئۇرۇق چاچقانغا ياكى ئاندىن تۈغما گاسىنىڭ قۇلىغىغا سوزلىگەنگە ياكى قارغۇدىن كىشىنىڭ ھوسنى جامالىنى تەرىپلەشكە سوز تەلەپ قىلغانغا ۋە ياكى سۇنىڭ يۈزىگە خەت يازغانغا، ياكى ھامام ئىشىگىگە ئېسىپ قويۇلغان سۈرەتنى تۈغدۇراي دەپ جۇپلەشمەكچى بولغانغا ۋە ياكى ئىتنىڭ كوتىرلىگەن قۇيۇندىن يامغۇر تامچىلىرىنى كوزلىگەنگە ئوخشاش بىر ئىشتۇر" دىگەن گەپ بار ئىدى.

شاھتىن ۋاپا تىلىمەك مۇشۇنداق بىر ئىشتۇركى،
مۇۋە بېرەلمىگەندەك سەرۋى ئالدىغا بارساڭ.
سوگەت بەرمەس ھىچقاچان شىرىن شېكەر مۇنىنى،
گەرچە جەننەت سۈيىدە مىڭ يىل ئۇنى سۇغارساڭ.

— بۇ سوزلەرنى قويۇپ، ئوز ئىشىڭنىڭ تەدبىرىنى قىلغىنا، — دەپتۇ دېمىنە ئۇنىڭغا.

— نىمە چارە قىلاي، قانداق ھىلە بىلەن ئالدىنى ئالاي، — دەپتۇ شەنزەبە، — مەن شىرنىڭ خۇي-پەيلىنى بىلدىم. مېنىڭ پارا-

سىتىم شۇنىڭغا ھوكۇم قىلىدۇكى، شىر مېنىڭ توغرامدا ياخشىلىق-
تىن ئۆزگە ئىش قىلماس، ئەمما ئۇنىڭ يېقىنلىرى مېنى ئولتۇ-
رۇشكە ھەركەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولىدىغان بولسا تىرىك-
لىگىم تارازىسىنىڭ تېشى يوقلىش تەرىپىگە بەكرەك بېسىپ
كېتىدۇ. چۇنكى بىرنەچچە زالىم مەككار جەم بولۇشۇپ، بىر
بىرىگە قول بەرسە ۋە بىرلىكتە بىراۋغا قەست قىلسا، ھەرقان-
داق ھالدا ئۇنى يېقىتالايدۇ. بۇرە قاغا ۋە چىلبۇرە ئىتتىپاقلە-
شىپ توگىگە قەست قىلىپ، نەتىجىدە غالىپ بولۇپ، مۇرات-
مەقسىدىگە يەتكەن ئەمەسمۇ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

— بىر قارا كوز قاغا، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزىبە.

توگە بىلەن قاغا ۋە بۇرە ھەم چىلبۇرىنىڭ ھېكايىسى

بىر قارا كوز قاغا، بىر تېرە چاڭگال بۇرە ۋە بىر ھىلىگەر چىلبۇرە بىر شىرنىڭ خىزمىتىدە ئىكەن. ئۇلار تۇرغان تاغ بىر چوڭ يولغا يېقىن ئىكەن. يولدىن ئوتكەن سودىگەرلەرنىڭ بىر توگىسى ھېرىپ چولدە قېپقالغان ئىكەن. توگە بىر ئاز ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن، ماغدۇرىغا كېلىپ ئوتلاق ئىزلەپ ھەر تەرەپ-
لەرگە مېڭىپ، ھىلىقى تاغ تەرەپكە بېرىپ قاپتۇ-دە، شىرغا يېقىن كېلىپ قالغانلىقتىن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلماسلىققا چارە تاپالماپ-
تۇ. شىرمۇ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ، ئەھۋالنى سوراپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ تۇرماقچى ياكى كەتمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى سوراپتۇ.

— ئىلگىرى ھەر بىر ئىشىمدا ئىختىيارىم بار ئىدى،
سىزنى كوردۇم كەتتى قولدىن ئىختىيارىم تىزگىنى.

سىلە ھەرقانداق پەرمان قىلسىلا بەندىلەرنىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن قىلىدىلا، مەن قانداق قىلسام ياخشى بولىدىغان-

لىغىنى مەندىن ياخشىراق بىلىدىلا، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ تۇگە.
ــ ئەگەر رىغبەت قىلساڭ مېنىڭ سوھبىتىمدە ئەمەن بولـ
غىن، ــ دەپتۇ شىر.
ــ تۇگە خوشال بولۇپ ئۇ تاغدا يۈرىۋېرىپتۇ ۋە بىرنەچچە
ۋاقىتتىن كېيىن ناھايىتى بەك سەمرىپ كېتىپتۇ.
بىر كۈنى شىر شىكارغا بېرىپ بىر مەس پىلغا ئۇچـراپ
قاپتۇ ـ دە، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى قاتتىق ۋە چوڭ
ئۇرۇش پەيدا بولۇپ، شىر خېلى قاتتىق زەخمىلىنىپ تاقىقا قاي ـ
تىپ كەپتۇ ۋە ناله قىلىپ بىر بۇلۇڭدا يېتىپتۇ. ئۇنىڭدىن قالغان
تاپنى يەپ كۈن كەچۈرىدىغان ھىلىقى بورە، چىلبورە ۋە قاغىلار
ئاچ قېلىشىپتۇ. شىر ئەزەلدىنلا سېخى ۋە مەرھىمەتلىك بولغاڭ ـ
لىغىدىن خىزمەتكارلىرىغا رەھىم قىلىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئاچ قالـ
غانلىغىنى كورۈپ، ئۇنىڭ رەھمى كېلىپ ۋە تەسىرلىنىپ:
ــ سىلەرنىڭ رەنجىگىلارنى كورۈش ماڭا ئوز رەنجمىدىنمۇ
قاتتىقراق. ئەگەر بۇ يېقىن ئەتراپتا ئۇۋ قىلغۇدەك بىرەر نەر ـ
سە كورسەڭلار ماڭا خەۋەر قىلىڭلار. مەن مۇشۇ ھالىدا بولساممۇ
بېرىپ ئۇۋ قىلىپ سىلەرنى تەڭلىكتىن چىقىراي، ــ دەپتۇ.
ئۇلار شىرنىڭ قېشىدىن چىقىپ بىر بۇلۇڭغا بېرىپ مەسـ
لىھەت قىلىشىپتۇ ۋە: "توگىنىڭ بۇ تاغدا تۇرۇشىدىن بىزگە نىمە
پايدا، ئۇنىڭ پادىشاغا نىمە مەنپەئەتى بار ۋە بىزنىڭ ئۇنىڭغا
نىمە ئۇلپەتچىلىگىمىز بار؟ شىرنى تەرغىپ قىلىپ ئۇنى ئولتۇرگۈز ـ
سەك، ئىككى ـ ئۈچ كۈنلۈك تەرىكچىلىگى شۇنىڭ بىلەن ئوتىدۇ.
بىزگىمۇ نەپ تېگىدۇ تېخى" دېيىشىپتۇ.
ــ بۇ گەپنى قىلىمائىلار، ــ دەپتۇ چىلبورە، ــ شىر ئۇنىڭغا
ئامانلىق بېرىپ خىزمىتىگە كەلتۇردى. ھەركىم پادىشانى ئالداما ـ
چىلىق قىلىپ ۋەدىسىدىن قايتىشقا تەرغىپ قىلسا، ئۇ خىيانەتچى
بولىدۇ. خىيانەتكار ھەر قاچان مەردۇت① بولىدۇ. ئۇنىڭدىن خەلق

① مەردۇت ــ دەرگاھتىن قوغلانغان كىشى مەنىسىدە.

بىزار بولدۇ.

ۋەدىسىگە قىلسا ھەركىم خىيانەت،
ئۇندىن نېرى كېتەر دىنۇ دىيانەت.

— بۇ توغرىدا ھىلە ئىشلەتمەك كېرەك، — دەپتۇ قاغا، — شىرنى مۇشۇ ۋەدىسىدىن ياندۇرساقلا بولىدۇ. سىلەر توختاڭلار. مەن بىر نېرسە كېلەي.

شۇ گەپ بىلەن قاغا شىرنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئۇنى كۆرگەن شىر:

— بىرەرسىڭلار ئۇۋلىغۇدەك بىر نەرسە تاپتىڭلارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەي پادىشا! ئاچلىقتىن ھېچقايسىمىزنىڭ كۈزى كارغا كەلمىدى. ھەركەتكىمۇ قۇۋۋىتىمىز قالماپتۇ. ئەمما بىر مەسلىھەتىمىز بار. ئەگەر ئوزلىرى ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلسىلا ھەممە پارا-ۋان نازۇ نېمەت ھاسىل بولغۇسىدۇر، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ قاغا.

— ئېيتقىن، قېنى مەن ئاڭلاپ باقاي، — دەپتۇ شىر.

— بۇ توگە بىزنىڭ ئارىمىزدا يات نەرسە ئىكەن، — دەپتۇ قاغا، — ئۇنىڭ سوھبىتىدىن بىزگە ھېچقانداق نەپ يۇقمايدۇ. ئۇ بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشكەن شىكار ۋە توزىغىمىزغا ئىلىنغان ئوۋ جانۋارى.

بۇ سوزنى ئاڭلىغان شىر غەزەپلىنىپتۇ:

— بۇ زامانىڭ دوستلىرىنىڭ باشلىرىغا تۆپراق ياغسۇن ئىلاھىم، ئىككى يۈزلىمىلىكتىن باشقا ئادەتتى يوق ئىكەن. يۈلار مۇروۋەت مەرتلىك يولىنى تاشلاپتۇ جۇمۇ!

بۇ زامانە ئەھلىنىڭ ۋاپا ئەمەس ئىشلىرى،
ۋاپا قىلاي دەيدۇيۇ جاپادۇر قىلمىشلىرى.

ۋەدىسىنى سۈندۈرماق قايسى مەزھەپتە جايىز بولىدىكەن؟
ئامان بەرگەنگە قەست قىلماق قايسى مىللەتتە راۋا بولىدىكەن؟

ئۈزەڭ ئوستۇرگەن شاخنى سۈندۈرما،
ئۈزەڭ سۇنغاندەك بولغۇسىدۇر ئۇ.

— بۇ سوزلەرنىڭ بىلمەن، — دەپتۇ قاغا، — ئەمما ھوكۇمالار "بىر كىشىنى بىر ئوي ئەھلىگە پىدا قىلسا بولىدۇ. بىر ئوي ئەھلىنى بىر قەبىلىگە، بىر قەبىلىنى بىر شەھەرگە، بىر شەھەرنى بولسا پادىشاغا پىدا قىلسا بولىدۇ. چۈنكى ئاز بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ خەتەرلىكىگە چۈشۈشى پۈتۈن بىر ئىقلىمغا پايدا يەتكۈزىدۇ" دەپ ئېيتىشقان؛ ئىككىنچىدىن، ۋەدە قىلغۇچى ئالدامچىلىق قىلمىغان ھالەتتە تۇرۇپ، پۈتۈن بىر جامائەنى ئاچلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بانا ئىزلىسە بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

شىر بېشىنى تۇۋەن ساپتۇ. قاغا قايتىپ بېرىپ يارانلىرىغا مۇنداق دەپتۇ:

— مەقسەتنى شىرغا ئېيتقان ئىدىم. ئۇ ئىلگىرى بويۇن تاۋلىدى، كېيىن رام بولدى. ئەمدى تەدبىر شۇكى، ھەممەيلەن بىرلىكتە توگىنىڭ قېشىغا بارايلى ۋە شىرغا ئاچلىق رەنجى يەتكەنلىگىنى ئېيتايلى ۋە: "بىز ھەممىمىز پادىشانىڭ دولىتىنىڭ پانا-ھىدا كۈن كەچۈرىمىز، بۈگۈنكى كۈنلۈكتە پادىشا بۇ ھادىسىگە ئۇچراپتۇ. مۇرۇۋەت شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى، جېنىمىزنى ئۇنىڭغا پىدا قىلايلى. بولمىسا كۈپرانى نېمەتلىك قىلغان دېگەن بەتنامغا قالىمىز. ئۇ ھالدا بىزدە مەرتلىك ۋە مۇرۇۋەت دېگەن سۈپەت قالمىغان بولىدۇ. شۇڭا ھەممىمىز بىللە شىرنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ ئۆلۈغلۇغى ۋە ئىنئامىنىڭ شۈكرىسىنى ئېيتايلى ۋە بىزنىڭ قولىمىزدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىكەن، ئەمما ئۇزىمىزنى ساڭا پىدا قىلدۇق دەپ جېنىمىزنى بولەك-بولەك ھالدا شىرغا

تۇتايلى، دەيلى. بارغاندىن كېيىن شىر قايسىسىزنى يەمەكچى بولسا، بىز ئۇزىمىزنى مۇداپىە قىلىش ئۈچۈن بىرىدىن گەپ قىلايلى. مۇشۇ تەرىقىدە ئىش قىلساق، ئولۇم تۇگىگە قارار تاپىدۇ.

ئۇلار مۇشۇ مەسلىھەت بىلەن تۇگىنىڭ ئالدىغا كېلىشىپتۇ ۋە ھىلىنى ئۇنىڭغا ئۇگىتىشىپتۇ. توگە بولسا ساددىلىقتىن ئۇلارنىڭ ئەپسۇنلىرىغا ئالدىنىپ، ئۇلار بىلەن بىللە شىرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. شۇكرى ماختاش سوزلىرىنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن قاغا تىل ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ شاھا! جاھانغا بولغىن ھوكۇمران،
ئىشرەت بەزمىدە بولغىن شادمان.

بىزنىڭ راھىتىمىز جاناپلىرىنىڭ سوھبىتىگە باغلىق. ھازىر بىر زورۇرەت تۇغرا كېلىپ قالدى. مېنىڭ گوشۇمدىن ئىشتىھالىرى قانائەت قىلىدىغان بولسىلا، مېنى ئولتۇرۇپ ناشتىلىق قىلغايلا.

ــ سېنى يەمەكتىن نىمە پايدا؟ گوشۇڭ قانچىلىك بىر ئىشتىھانى پەس قىلالىسۇن، سەن قانچىلىك بىر نىمە ئىدىڭ؟ ــ دېيىشىپتۇ باشقىلىرى، قاغا بۇ سوزنى ئاڭلاپ بېشىنى تۇۋەن سالىپتۇ. شۇندا چىلبۇرە سوز باشلاپتۇ:

ــ شاھىم، ئەجەل ئەلچىسى كەلسە ھەردەم،
جەكسىز ئالۇرتەن ئىچىدىن جان خىتىنى.

كوپ مۇددەتتىن بېرى دولەتلىرىنىڭ سايىسىدە ئاپىتاپنىڭ تابىدىن ئەمىن بولۇپ، ھايات كەچۈردۇق. بۇگۇنكى كۇنلۇكتە ئۇلۇغ زاتلىرى ئاچلىق خەۋپىگە مۇپتىلا بولدىلا. مەن ئىقبال يۇلتۇزى مېنىڭ ئەھۋالىم بېتىدىن چاقناپ، پادىشاھىمزنىڭ مېنى ئوزۇق

قىلىپ، چۈشلۈكىنىڭ ئەندىشىدىن پارىڭ بولۇشىنى خالايتتىم.

ــ دىگەنلىرىڭ ھەققىڭنى ئادا قىلىش ۋە تەرەپتارلىق يۈزىسىدىن ئىبىتىلىۋاتقان بولسىمۇ، سېنىڭ گۈشۈڭ بەدبۇي ۋە زىيانلىق، مۇبادا پادىشانىڭ كېسىلى تېخىمۇ زىيادە بولۇپ قالسا، قانداق قىلىمىز؟ ــ دىيىشىپتۇ باشقىلىرى.

بۇنى ئاڭلىغان چىلىبىورە خاموش بولۇپتۇ. بورە ئالدىغا كېلىپ سوزگە تىل ئېچىپتۇ:

ــ پادىشاھىم ھەمىشە خۇدا ساقلا يار بولسۇن،
دۇشمەنلىرىڭ جەڭ ئارا ئالدىڭدا شىكار بولسۇن.
مەنمۇ شۇدەم ئۇزەمنى بېغىشلىدىم، ئاچلىقتا،
يىسەڭ ئەگەر بىر پەسلىك خۇمارىڭغا كار بولسۇن.

مەنمۇ مېنىڭ ئەزالىرىمغا چىشلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئورۇن بەرسىلە ئىدى دىگەن ئارزۇدىمەن.

ــ بۇ سوزۇكىدىن ئىخلاسىڭ چىقىپ تۇرىدۇ. ئەمما سېنىڭ گۇشۇڭ بوغۇز ئاغرىغى پەيدا قىلىدۇ. زەھەر جەھەتتىن ئالغاندا زەھەرىدىن قېلىشمايدۇ، ــ دىيىشىپتۇ باشقىلىرى.

بورە ئارقىسىغا قايتىپتۇ. ئاخىرىدا ھىلقى ئۇزۇن بويۇن "ئىگىز كىشى ئەخمەق بولىدۇ" دىگەن سوزنىڭ ھوكمى بىلەن سوزگە كىرىپتۇ ۋە ئۇزۇن ئەخمەق بوينىنى ئۇزىتىپ دۇئا ۋە ماختاشتىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئۇلۇغ شاھىم، ئېچىپتۇ پەلەك شۇدەم،
بوسۇغاڭدا زەپەر ــ نۇسرەت ئىشىگىنى.

مەن بولسام ھەزرەتلىرىنىڭ دولىتىدە تەربىيە تاپقانىمەن. ئەگەر دەرگاھلىرىنىڭ قازىنى ۋە داستىخىنىغا لايىق بولىدىغان

بولسام، جېنىمنى ھەرگىز ئايىمىغان بولاتتىم.

ئايىماسمەن بىر جېنىمنى بېشىڭدىن،
جانغا ئىش كەلسە كېچەرمەن بېشىمدىن.

باشقىلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقلىشىۋالغان بولغاچقا:
— بۇ سوزۇڭدىن ئىخلاسىڭنىڭ ساپلىغى ۋە ئەقىدەڭنىڭ راستلىغى چىقىپ تۇرىدۇ. دېمىسىمۇ سېنىڭ گوشۇڭ مېزىلىك ۋە پادىشانىڭ مەجەزىگە مۇۋاپىق كېلىدۇ. ھېممىتىڭگە رەھمەت. ئۇ-زەكنى ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭدىن ئايىمىدىك. بۇ ئىش بىلەن ياخشى ئېتىكنى ھايات سەھىپ لىرىدە يادىكار قىلىدىغان بولدۇڭ.

بۇ جاھاندا كىشىگە پۇل بەرگۈچىلەر بىھىساپ،
جان ساخاۋەت قىلغۇچىنى تاپقىلى بولماس لېكىن.

دېيىشىپ ھەممىسى بىرلىكتە توگىگە قەست قىلىپتۇ. ئۇ بىچارە ھېچ دەم چىقىرالماپتۇ. ئۇلار ئۇنىڭ ھەممە ئەزالىرىنى پارە-پارە قىلىپ، ھەتتا ئالتىگىچە قويماي ئۇزۇپ يەپتۇ. بۇ مىسالىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈرۈمكى، غەرەزلىك كىشىلەر ئىتتىپاقلىشىپ ھەركەت قىلىشسا، بىر تەسىر يەتكۈزمەي قالمايدۇ.
— ئەمدى قانداق چارە قىلماقنى ئويلاۋاتسەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.
— ئەندىشە قىلىۋېرىشنىڭ پايدىسى يوق، — دەپتۇ شەنزەبە، — ئەمما ئۇرۇشماقتىن باشقا چارە يوقتەك تۇرىدۇ. ھەر كىم مال-مۈلكىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ياكى نەپسىنىڭ ھېممىتى ئۈچۈن ئۇزىنى ھالاكەتكە يەتكۈزسە شېھىتلارغا قوشۇلىدۇ. شېھىتلارنىڭ ئەجرى ۋە مەرتىۋىسى لەۋھەگە يېزىلىدۇ. ئەگەر ئەجىلىم شىرنىڭ

قولدا بولدىغان بولسا ئومۇسۇمنى ساقلاپ، ھەممەت ۋە غەيرەت بىلەن ئولۇشنى خالايمەن.

بېشىمنى بېرەي ئات كوتەرمەك ئۇچۇن،
نام كېرەك ماڭا شۇدەم ئولمەك ئۇچۇن.

ــ ئەقىللىق كىشىلەر ئۇرۇش ۋاقتىدا سۇسلۇق ۋە بوشاڭلىق قىلماسلىغى كېرەك، ــ دەپ نەسىھەتگويلۇق قىلىپتۇ دېمىنە، ــ ئۇرۇش قىلغان چاغدا ھەرگىزمۇ دۇشمەنگە ئەل بولماسلىغى كېرەك. چوڭ ئىشلارغا ئوز ئىختىيارى بىلەن ئارىلىشىش زېرەكلىكنىڭ ئالامىتى ئەمەس، بەلكى دوستلارنى ياخشىلىق ۋە مادارا ئارقىلىق ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، دۇشمەن ئىشنى سەرەنجام قىلىش كېرەك. "دۇشمەندىن مۇداپىە كورۇشتە مۇلايىملىق ئۇسۇلىنى قوللىنىش ئەلادۇر" دىگەن گەپ بار. يەنە بىر تەرەپتىن دۇشمەننى خار كورۇپ ئۇنى ئاجىز دەپ قارىماسلىق كېرەك. چۇنكى دۇشمەن كۇچىنى قالغان ھالەتتىمۇ ھىلە ـ مىكىر ئوتىنى يېقىشىڭ كېرەك. سەن شىرنىڭ زورلۇغىنى بىلسەن، شۇڭا ئۇنىڭ دۇشمەنلىگىنى ھىساپقا ئېلىپ، ئۇنىڭ ئۇرۇش ۋە ھىلە ـ مىكىرلىرىدىن غەپلەتتە قالما، ھەر كىم ئوز دۇشمىنىنى خار كورسە ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇش ھەم ھىلە ـ مىكىرلىرىدىن ئەندىشە قىلمىسا، خۇددى تەيتۇرنى خار كورگەنلىگى سەۋىۋىدىن دەريا ۋەكىلى پۇشايمان قىلغىنىدەك ھادىسىگە ئۇچرايدۇ.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ شەنزەبە.

ــ ھىندى دەرياسىنىڭ لېۋىدە، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

بىر جۇپ تەيتۇرى بىلەن دەريا ۋەكىلىنىڭ ھېكايىسى

ھىندى دەرياسىنىڭ قىرغىغىدا تەيىتۇرى دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل قۇشلار ياشايدىكەن. بىر جۇپ تەيتۇرى دەريانىڭ لېۋىدىلا ماكان تۇتقان ئىكەن. بىر كۈنى:

— تۇخۇم قويۇشقا مۇۋاپىق كەلگۈدەك باشقا بىر جاي تاپساق بولاتتى، — دەپتۇ چىشسى ئەركىگىگە.

— بۇ جاي تازا كۆڭۈلدىكىدەك جايغۇ؟ بۇ يەردىن كوچۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؛ مەشەگىلا تۇخۇم قويۇۋەرسەكمۇ بولىدىغۇ، — دەپتۇ ئەركىگى.

— شۇنى ئويلاش كېرەككى، — دەپتۇ چىشسى، — ئەگەر دەريا تېشىپ، دولقۇن ئۇرسا، بالىلىرىمىزنى ئېقىتىپ كېتىدۇ، تارتقان ئەجرىمىز زايا كېتىدۇ.

— مەن دەريا ۋەكىلى ئۇنداق ئىشنى قىلماس ۋە بىزنى تاشلىۋەتمەس دەپ ئويلايمەن، — دەپتۇ ئەركىگى، — ئەگەر ئۇ راستىنلا شۇنداق قىلىدىغان بولسا ۋە بالىلىرىمىزنى غەرق قىلىۋەتسە بىز ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالىمىز.

گەر مۇرادىم ئەكسىگە، چەرخ يۇرسە بۇزغايمەن ئۇنى،
مەن ئەمەس چەرختىن زۇلۇم تارتىپ يەنە جىم تۇرغۇچى.

— ھەددىمىزدىن ئاشمىساق بولامدىكىن، — دەپتۇ چىشسى، — ھەددىدىن زىيادە ئۇرۇش ئەقىلغا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. سەن قايسى كۈچ - قۇۋۋەتتىكى بىلەن دەريا ۋەكىلىنى قورقۇتالايسەن ۋە قايسى شان - شەۋكەتتىكى بىلەن ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇش قىلالايسەن؟

بۇنداق خىيالنى تاشلا! مېنىڭ نەسىھىتىمدىن بويۇن تولغماي، تۆ-خۇم بېسىنىڭ ئۇچۇن لايىقراق بىرەر جاي تاپساڭچۇ! ھەر كىم نەسىھەت ئاڭلىمسا ياكى نەسىھەتكە ئەمەل قىلمسا، ئۇنىڭغا خۇددى تاشپاقنىڭ يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئەركەك تەيتۇرى.

چىشسى سوزلەپ بېرىپتۇ.

تاشپاقا بىلەن ئۇدەكلەرنىڭ ھىكايىسى

بىر جايدا بىر كول بار بولۇپ، ئۇنىڭ سۇيىنىڭ سۇزۇكلۇ-گىدىن يۇزى خۇددى ئەينەكتەك كورۇنىدىكەن، تاتلىقلىغى خۇددى ئابى ھاياتتەك ئىكەن. ئۇ يەردە ئىككى ئۇدەك ۋە بىر تاشپاقا بىللە ياشايدىكەن. دائىم بىر بىرىگە ھەمسوھبەت بولىدىكەن. بارا-بارا ئۇلارنىڭ ھەمسايىلىكلىرى ھەمخانلىكىكە تەرەققى قىلىپ، خوشال - خورامىلىق بىلەن ئومۇر كەچۈرۈپتۇ.

ياخشىدۇر شۇنداق ئومۇر يار - ئاشنا بىرلە ئوتەر،
ياخشىدۇر شۇدەمكى يار مېھرىۋان بىرلە ئوتەر.

تاسادىپەن ئىككى يۇزلىمە ھايات ھادىسە تىرنىغى بىلەن ئۇ-لارنىڭ ئەھۋالى يۇزىنى تاتىلاپتۇ ۋە ئەينەككە ئوخشاش تەقدىر ئۇلارغا ئايرىلىش سۇرىتىنى كورسىتىپتۇ.

دىلغا راھەتنۇر گۇزەللەرنىڭ ۋىسالى شەرۋىتى،
ئارقىدىن لېكىن ئۇنىڭ ھىجران خۇمارى يەتكۇسى.
يىسە گەر بۇ داستىخاندىن ھەركىشى بىرلوقما نان،
ناگاھان بىرتاش تېگىپ ئۇنىڭ چىشىنى سۇندۇرغۇسى.

يەنى ئۇلارنىڭ ھايات كەچۈرۈشىگە سەۋەپ بولىدىغان ئۇ سۇ بارا - بارا ئازىيىپ، ئۇلارغا قىيىنچىلىق يۇز بېرىپتۇ. ئۇ ئىككى ئۈدەك ئەھۋالنى پەملەپ ۋەتەندىن كۆچۈل ئۆزۈپتۇ.

سەپەر ياخشى شۇ كىشىگە، گەر ئويدە،
غەم - ئەندىشە بىلەن بولسا كۆڭلى سۇنۇق.
بولسىمۇ گەر سەپەر رەنجى شۇنچە يامان،
ۋەتىنىڭ جاپاسىدۇر ئۇندىن ئۆلۈق.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۆڭلى غەمكىن بولۇپ، كوزىدىن ياش ئاققۇزۇپ، تاشپاقىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالاشماقچى بولغانلىغىنى ئېيتىپ:

— زامانىنىڭ يامان كوزى تېگىپ، بىزگە بۇ جۇدالىقنى سالدى، — دەپ ھال ئوقۇپتۇ.

تاشپاقا بۇنى ئاڭلاپ ناله قىپتۇ ۋە دەرت بىلەن پەريات چېكىپ شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ نىمە دېگەن گەپ؟ سىزلەرسىز ماڭا تىرىكچىلىك بولامدۇ؟ ياردەمسىز ۋە ھەمدەمسىز مەن قانداق ھايات كەچۈرىمەن؟

سەنسىز ماڭا تىرىكلىك بولۇر ھارام،
گەر ئۇنىڭغا ھايات دەپ قويسىمۇ نام.

مېنىڭ پىراقىغا قىلچە تاقىتىم يوق تۇرسا، تىرىكچىلىگىم نىمە بولۇپ كېتەر؟

كوزۇمدىن تېخى ئۇ سەرۋى راۋان بولماي تۇرۇپ غايىپ،
كۆڭۈل ھىجرانىنىڭ تەسۋىرىدىن تال بەرگىدەك تىترەر.

— پىراق تىكىنى بىزنىڭمۇ جىگەرلىرىمىزنى تەشمەكتى قەستە-
لەۋاتىدۇ، — دەپتۇ ئودەكلەر ۋاقىرىشىپ، — ئەمما سۇسىزلىقنىڭ مېھ-
نىتى ۋۇجۇدىمىزنى يوقلۇق شامىلىغا سورۇۋېتىشىمۇ يېقىنلىشىپ
قالدى. شۇڭا ئىلاجسىزلىقتىن بۇ يەردىن كەتمەكچى بولۇۋاتىمىز.

باش ئېلىپ ئاشىق كېتەلمەس دىلبىرى كوچىسىدىن،
ھېچكىشى جەننەتنى تەرك ئەتمەكتى قىلماس ئىختىيار.

— ھەي دوستلىرىم، سىلەر بىلمەمسىلەر؟ — دەپتۇ تاشپاقا، —
سۇنىڭ كېمىسىپ كەتكەنلىگىنىڭ ماڭا تېخىمۇ كوپ-رەك زىيىنى
تېگىدىغۇ؟ مەن سۇسىز ھايات كەچۈرەلمەيمەنغۇ؟ ھازىرقى پەيتتە
بىزنىڭ دوستلۇق ۋە سوھبەتداشلىغىمىزنىڭ ھەققى ھورمىتى شۇ-
نى تەقەززا قىلىدۇكى، مېنىمۇ بىللە ئېلىپ كېتىڭلار، پىراق مېھنەت-
خانىسىدا تەنھا ناشلۇېتىپ كەتمەڭلار.

جان ئىدىڭ سەن يولغا چىقماقچى بولۇپ،
جېنى يوق يالغۇز بەدەننى تاشلىدىڭ.

— ھەي مېھرىۋان دوستۇم! — دېيىشىپتۇ ئودەكلەر، — سېنىڭ
ھىجرانىڭنىڭ دەردى بىز ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلىشنىڭ مېھنىتىدىنمۇ
ئارتۇق، بىز ھەر يەرگە بېرىپ ئىشرەت بىلەن ئوتسەكمۇ سەن-
سىز بىزنىڭ كۆزىمىز خىرە ۋە ئىشرىتىمىز قاراڭغۇ بولىدۇ. بىز-
دە ساڭا مۇلاقات بولۇشتىن باشقا ئارزۇمۇ يوق. ئەمما يەر يۈزىدە
بىزنىڭ پۈت بىلەن يۈرۈشىمىز بەكمۇ مۇشەققەتلىك، قانداق
قىلىمىز؟

— بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى سىلەر مەندىن ياخشىراق بىلىسىلەر، —
دەپتۇ تاشپاقا، — چۈنكى مەن ھىجران غېمىنى بىلەن ئەقلى-ھوشۇم
ئۇچقان بولۇپ، نېمە ئىلاج قىلماقنى بىلمەيمەن.

قىلمسا ھەر ئىشتىن بۇرۇن مەسلىھەت،
شىكەستە كۆڭۈلدىن يېتىشمەس مەدەت.

— ھەي ئەزىز، — دېيىشىپتۇ ئودەكلەر، — سېنى يەڭگىللىك قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاۋاتىمىز. بىزنىڭ دېگىنىمىزگە ئەمەل قىلماي قالارسەنمىكىن؟

— سىلەر مېنىڭ پايدام ئۈچۈن گەپ قىلۋاتىسىلار، مەن ئۇ-نىڭ ئەكسىچە ئىش قىلىشنى ئويلىسام ياكى ۋەدە قىلىپ ۋەدەمگە ۋاپا قىلمىسام، ئۇ قانداق بولغىنى؟

ۋەدىلەر قىلدىمكى ۋەدەمنىڭ خىلاپىن قىلمايىن،
قايسى شەرت قىلسام شۇ شەرتىمنى ھەرگىز بۇزمايىن.

— ئۇنداق بولسا، — دېيىشىپتۇ ئودەكلەر، — شەرتىمىز شۇكى، سېنى كوتىرىپ ئۇچمىمىز. سەن ھەرگىز سوزلىمەيسەن، ھەر كىم-نىڭ بىرگە نەزىرى چۈشۈپ، ھەرقانداق سوز قىلسىمۇ ۋە تەنە سوزلىسىمۇ جاۋاپ قايتۇرمايسەن.

— ئېيتقىنىڭلار بويىچە ئىش قىلىمەن. ھېچكىمنىڭ سوزىگە جاۋاپ قايتۇرمايمەن، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ تاشپاقا.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بىر چۇڭقۇر تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ. تاش-پاقا چۇڭقىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن مەھكەم چىشلەپتۇ ۋە ئودەك-لەر ئىككى تەرىپىدىن كوتىرىپ ئۇچۇپتۇ. ئەنە شۇ تەرەپتە ئۇ-چۇپ بىر يېزىدا يېتىپ بارغاندا، يېزىدىكى كىشىلەر ئۇ ھالنى كورۈپ ئەجەپلىنىپتۇ ۋە تاماشا قىلغىلى چىقىپ ھەر تەرەپتىن ۋا-قىرىشىپتۇ:

— قاراڭلار، قاراڭلار، بۇ ئودەكلەرنى؟ تاشپاقىنى قانداقمۇ كوتىرىپ ئۇچالىغاندۇ؟ بۇنداق ھالنى ھېچكىم ئومرى ئىچىدە كور-مىگەن بولغدى؟

ئۇلارنىڭ غەلۋە ۋە غوغالىرى تېخىمۇ كۈچىيىپتۇ. تاشپاقا بىرەر سائەت تاقەت قىلىپ خاموش تۇرۇپتۇ، ئاخىرى تاقىتى-تاق بولۇپ چىدىيالماي:

— بۇرۇن كورمىگەن بولساڭ ئەمدى كورۈپ كوزۈڭ كور بولسۇن، — دەيمەن دەپ شۇنداق ئاغزىنى ئېچىشىغا توۋەنگە موللاق-لاپ چۈشۈپتۇ. بۇنى كورگەن ئودەكلەر:

— دوستلار نەسىھەت قىلسا، بەختلىك كىشىلەر ئاڭلاپ ئەمەل قىلىشاتتى. گەرچە بىز ياخشىلىق يۇزىسىدىن ساڭا نەسىھەت قىلغان بولساقمۇ، سەندە ئاڭلاش ۋە ئەمەل قىلىش بەختى يوق ئىكەن. نەسىھەتسىز پايدا بەرمىدى، — دەپ ۋاقىرىشىپتۇ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ھەر كىم دوستلارنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلمىسا، ئۆزىنى ئوزى رەسۋا قىلىپ، ئىززەت پەردىسىنى يىرتىدۇ.

ھەر كىشىكىم نەسىھەتكە سالماس قۇلاق،
قولىنى چىشلەر نادامەت بىرلە ھەر چاغ.

— بۇ مەسەلنى ئاڭلىدىم ۋە مەزمۇنىنى چۈشەندىم. ئەمما قورقمىغىن ۋە بۇ جايدىن ھەرگىز كەتمىگىن، چۈنكى قورقۇنچاق كىشى مۇرادىغا يېتەلمەيدۇ، — دەپتۇ ئەركەك تەيتۇرى.

شۇنىڭ بىلەن چىشسى تۇخۇم بېسىپتۇ ۋە باللىرى تۇخۇمىدىن چىقىپتۇ. دەل شۇ پەيتىتە دەريا دولقۇنى ئورلەپ، ئۇنىڭ باللىرىنى ئېلىپ كېتىپتۇ. چىشى تەيتۇرى بۇ ئەھۋالىنى كورۈپ، ئىزتىراپقا چۈشۈپتۇ ۋە ئەركىگىگە:

— ھەي خاكسار؟ مەن تەقدىر بىلەن ئويناشقىلى بولمايدىغانلىغىنى ئوبدان بىلەتتىم. كوردۇڭمۇ مانا، باللىرىمىزنى نابۇت قىلدىڭ، يۇرىگىمىزگە مەلھەم بولغۇدەك بىر تەدبىر تاپقىن ئەمدى، — دەپ كايىپتۇ.

— مەن ئۆز گېپىمدە تۇرىمەن، نىمىنى دېگەن بولسام شۇنىڭ هوددىسىدىن چىقىمەن. مەن بېرىپ دەريا ۋەكىلىدىن ئىنتىقام ئالىمەن، — دەپتۇ ئەركىگى ۋە باشقا قۇشلار ئالدىغا بېرىپ هەربىر گۈرۈھنىڭ سەركەردىلىرىگە ئەرز قىلىپ، ئۇزىگە ياردەم بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ.

مالالىق رەنجى مېھنەت ئەدەتسىزدۇر بىنىھايەتتۇر،
قىلىپ ياردەم قولۇمنى تۇت، بۇ دەم ۋاقتى ئىنايەتتۇر.

— ئەي ئەزىزلەر! — دەپتۇ ئۇ، — ئەگەر بۇ ۋەقەدە سىلەر ماڭا ياردەم بېرىپ، ئىتتىپاق بىلەن دەريا ۋەكىلىدىن ئۇچۇمنى ئېلىپ بەرمىسەڭلار، ئۇنىڭ جۈرئىتى تېخىمۇ ئاشىدۇ - دە، مەندىن باشقا قۇشلارنىڭمۇ باللىرىنى نابۇت قىلىدۇ. ئەگەر بۇ ئىش قائىدە-يوسۇنغا ئايلىنىپ قالسا، ئۇ چاغدا بۇ ۋەتەندىن كۆڭۈل ئۈزۈپ كېتىش كېرەك ياكى نەچچە خىل خارلىق بىلەن هايات كەچۈرۈپ، يوقىلىش ۋە جاپا بايا ۋەتەنگە قەدەم قويۇش لازىم بولىدۇ.

قۇشلار ئۇنىڭ بۇ سوزىدىن كۆڭلى ئازاپلىنىپ، سۇمرۇغ بار-گاھىغا بېرىپ داتلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەگەر قۇشلارنىڭ غېمىنى يېسەڭ، سەن بىزنىڭ پادد-شاھىمىزسەن. ئەگەر مەزلۇملارنىڭ ئىنتىقامىنى ئالالمىساڭ، پادىشا لىقتىن قول يۇيغىن!

يىگىن زىر دەستىلەر ① غېمىنى زىنهار،
ساڭىمۇ زەبەردەستلەر ② بولسا دەركار.

سۇمرۇغ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئىستەپ، هەشەمەت بىلەن خادىم-

① زىردەست — قولى قىسقا.
② زەبەردەست — قولى ئۇزۇن.

لىرنى ئەگەشتۇرۇپ، سەلتەنەت ئوردىسىدىن چىقىپتۇ. قۇشلار بىر بىرىنىڭ قوللىشى ۋە ھەمىسىنىڭ جەم بولۇشىدىن دىلى قۇۋۋەتلىنىپ، دەريا كانارىسىغا كېلىشىپتۇ، سەپلىرنى ساناش مۇمكىن بولمىغان بىھىساپ لەشكەرلەرنى باشلىغان سۇمرۇغ دەريانى يۇز كەلتۇرۇپتۇ.

ھەمىسىنىڭ قېنى قايناپ قەھرى تېشىپ،
تۇرغان ئىدى ئۇرۇش ئۈچۈن شۇنچە قەيسەر.
قاناتلىرى بەدىنىگە ساۋۇت بولۇپ،
تۇمشۇقلىرى بولغان ئىدى نەيزە - شەمشەر.

ئۇلار شۇ قىياپەت بىلەن دەريانى يېتىپ كېلىشىپتۇ، سابا بۇ خەۋەرنى دەريا ۋەكىلىگە يەتكۈزۈپتۇ. دەريا ۋەكىلى ئوزىدە كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ھەپسىلە يوقلۇغىنى ھىس قىلىپ، ئائىلاج ئوزرە ئېيتىپ، تەيتۇرىنىڭ بالىلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىپتۇ.

بۇ مىسالدىن غەرەز شۇكى، ھىچقانداق دۇشمەنىنى خار كورمەسلىك كېرەك. چۈنكى "يىگىنىڭ قولىدىن كەلگەن ئىش نەيزىدىن كەلمەيدۇ. ئوت گەرچە كىچىك بولسىمۇ پۈتۈن بىر ئالەمنى كويدۇرۇشى مۇمكىن" دەپ ئېيتقان ئىكەن ھوكۇمالار.

دوستۇڭ ئەگەر مىڭ بولسىمۇ ئازدۇر،
دۇشمىنىڭ ئەگەر بىر بولسا كوپدۇر.

— ماڭا بەتنام يۇقۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ۋە كىشىلەرنىڭ مېنى "كۇپرانى نېمەتلىك قىلدى" دەپ قالماسلىقى ئۈچۈن، مەن ئالدى بىلەن ھەمىلە قىلمايمەن. ئەمما شىر ماڭا قەست قىلسا ئوزەمنى ئاسرىمىغىم لازىم دەپ ھىساپلايمەن، — دەپتۇ شەنزەبە.

— ئەگەر شىرغا يېقىن بارساڭ، ئۇنىڭ قەددىنى كېرىپ، قۇيرۇغىنى يەرگە ئۇرغانلىقىنى كورسەڭ "ماڭا قەست قىلىپتۇ" دەپ

بىلگىن، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ئەگەر بۇ ئىشلاردىن بىرەرسى كورۇلسە گۇمان ھەققەتكە ئايلانغان بولسۇ، ــ دەپتۇ شەنزەبە.

شۇنىڭ بىلەن دېمىنە خوشال بولۇپ كوكلى ئېچىلىپ ئوز كۇلبىسىگە قايتىپ كېتىپتۇ.

بىئەقىل ئۇ ئوزگىلەرنىڭ رەنجى بىلەن شات ئىرۇر،
ئىستىمە ئۇندىن ۋاپا، ئۇ بارچىدىن ئازات ئىرۇر.

ــ ھە، ئىش نەگە بېرىپ يەتتى؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ــ خۇداغا شۇكرى، پاراغەت ھاسىل بولدى. شۇنداق قىيىن ئىش ئاسانلا پۇتۇپ قالدى، ــ دەپتۇ دېمىنە.

دېمىنە ئۇ سوزنى دەۋاتقاندا، روزىگار مۇكاپات تىلى بىلەن ئەقىللىقلارنىڭ قۇلىغىغا بۇ مەزمۇننى نەغمە قىلىپ بېرىۋاتقان ئىكەن:

يارى زۇلپىنى قولىغا ئالدى ساقى ياخشىلاپ،
چەرخ ئەگەر قويسا قولىنى تاپقۇسى ئۇندا قارار.

شۇنداق قىلىپ، ئىككىسى بىللە شىرنىڭ ئالدىغا كېلىشىپتۇ. شۇ ئەسنادا شەنزەبەمۇ يېتىپ كەپتۇ. شىرنىڭ ئۇنىڭغا كوزى چۈشۈشى بىلەنلا دېمىنەنىڭ كۇشكۇرتىشى ۋە ئەپسۇنى تەسىر قىلىپ، غەزىۋى قوزغىلىپ، قۇيرۇقلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ، غەزەپتىن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كېتىپتۇ. شەنزەبە: "شىر ماڭا قەست قىلىدىغان بولدى" دەپ ئويلاپتۇ ــ دە، ئوز ــ ئوزىگە: "پادىشالارنىڭ خىزمىتى خەۋپ ۋە ۋەھىمە جەھەتتىدىن ئىلانغا ھەمخانا ۋە شىرغا ھەمسايە بولغاندەك بىر ئىش ئىكەن. گەرچە ئىلان ئۇخلىغان، شىر پىنھان بولغان بولسىمۇ، ئاقىۋەت ئىلان بېشىنى كوتىرىپ، شىر ئاغزىنى ئاچىدىكەن" دەپتۇ كوكلىدە.

قورقۇپ تۇرۇپ قىلما سۇلتان خىزمەتىن،
تاش ۋە ساپال سوھبەتدەك بولمىسۇن.

ئۇ شۇ خىيال بىلەن ئۇزىنى ئۇرۇشۇشقا تەييارلاپتۇ. ئاڭسىز چە ھەر ئىككى تەرەپتىن دېمىنە كورسەتكەن ئالامەتلەر كورۇلۇپ-تۇ ـ دە، ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپتۇ. غەۋغا ۋە نەرە ئاۋازى زېمىن-دىن ئاسمانغا يېتىپتۇ.

ئۇلار نەرسىدىن ئاشۇ دەشت ئىچىدە،
قۇشلار بىلەن ۋەھشىلەر بولدى پەرىشان.
بىرى تاش توشۇگىگە ئېلىپ ئۇزىنى،
بىرى خەسىنىڭ ئارىسىغا بولدى پىنھان.

كەللە بۇ ئەھۋالنى كورۇپ دېمىنەگە شۇنداق دەپتۇ:

يۇز ھىلەيۇ رەڭۇازلىقنى پەيدا قىلدىڭ،
ئىشنى تېرىپ ئۇ ئارادىن ئۇزەڭ قاچتىڭ.
يۇز يىل ئىچرە ئوچۇرەلمەس ئۇنى يامغۇر،
بۇ جاھانغا ئاداۋەتنىن توزان چاچتىڭ.

ھەي نادان، قانداق يامان ئاقىۋەت كەلتۇرۇپ چىقارغانلىغىڭنى كوردۇڭمۇ؟ ئاقىۋىتىڭنىڭ شۇملۇغىنى تونۇدۇڭمۇ ئەمدى؟

ــ يامان ئاقىۋەت دىگىنىڭ قايسى؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ سەن قىلغان بۇ ئىشتا يەتتە زەرەر بار، ــ دەپتۇ كەللە، ــ بىرىنچىسى، ھىچقانداق زورۇرەت بولماي تۇرۇپ ساڭا ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭنى مۇشەققەتكە سالدىڭ. ئىككىنچىسى، خوجاڭنى بۇلاپالىق ۋە ۋەدىسىگە تۇرماسلىقتا مۇتىھەم قىلدىڭ، ئۇنىڭ بەتنامىغا قېلىشىنى راۋا كوردۇڭ. ئۈچىنچىسى، سەۋەپسىز ھالدا ئوكۇز-

نىڭ قېنىنى توكۈش ئۈچۈن ھەركەت قىلدىڭ. تۇتىنچىسى، بىر بىگۇنانىڭ خۇنىنى گەدەنىگە ئالدىڭ. بەشىنچىسى، پۈتۈن بىر جا-مائەتنى پادىشاغا بەدگۇمان قىلدىڭ، ئۇلارنىڭ بەزىسى قورققانلىـ-خدىن ۋەتىنىنى تاشلاپ، ئاۋارە بولۇپ مۇساپىر بولۇپ كېتىشى ئېھتىمال. ئالتىنچىسى، لەشكەر باشلىغىنى يەنى شەنزەبەنى نابۇت قىلدىڭ، بۇ سەۋەپتىن ئىشلاردا نىزام بۇزۇلدۇ. يەتتىنچىسى، ئوزەڭـ-نىڭ ئاجىز ۋە زەئىپلىگىنى ئاشكارىلاپ قويدۇڭ. دەسلەپتىدە بۇ ئىشنى مۇلايىملىق بىلەن تۈزىتىمەن دېگەن ئىدىڭ، ئۇنداق قىلالـ-مىدىڭ. بېسىلىپ قالغان پىتنىنى ئويغاتقان، سۇلۇھ بىلەن قىلغىلى بولمىدىغان ئىشنى ئۇرۇش بىلەن قىلغان كىشى كىشىلەر ئارىسىدـ-كى ئەڭ نادان كىشىدۇر.

دېمىسە يەنە بوي بەرمەي مۇنداق دەپتۇ:

ـــ ئەگەر ئىشىڭ ئەقىل بىلەن پۈتمىسە،
تەلۇملىك بىرلە دۇرۇس قىلماق كېرەك.

دېگەن سوزنى ئەڭلىمغانمۇسەن؟

ـــ سەن بۇ ئىشتا ئەقىل-پاراسەت ۋە تەدبىر جەھەتتىن قانداق ئىش قىلدىڭ، ئىش ئاخىرى ئۇرۇش بىلەن بولدىغۇ؟ ئاخىرى يەنە جەڭگە ھاجەت چۈشتىغۇ؟ ـــ دەپتۇ كەلىلە. ـــ " ياخشى ئويلانغان پىكىر پەھلىۋانلىقتىن ياخشى" دېگەن گەپنى ئاڭلىمغانـ-مىدىڭ؟

نەچچە يۈزمىڭ باتۇر لەشكەر قىلالمىغان ئىشلارنى،
ھەل قىلدۇ ئەقىللىقلار چىن مۇكەممەل سوز بىلەن.

ماڭا سېنىڭ ئەجەپ بىر خىل كۆڭلى قارا، مەغرۇر، دۇنيانى دوست تۇتىدىغان، ھېرىسخور ئىكەنلىگىڭ بۇرۇندىنلا مەلۇم ئىدى. شۇڭا

مەن سېنىڭ ئاگاھ بولۇپ مەسلىكتىن ئويغىنىپ، جاھالەتتىن قايتىشىڭ ئۈچۈن، ئۇ سوزلەرنى سېنىڭ ئوزەكىگە ئېيتىپ قويۇشنى ئويلاپ يۈرەتتىم. لېكىن مەن ھەددىدىن ئېشىپ، خارلىق ۋە گۇمرانلىق دەشتىدە سەرگەردان بولدۇڭ. ئەمدى سېنىڭ نادانلىق، بىمەنلىك ۋە كوڭلى قارىلىقلىرىڭدىن سوزلەشنىڭ ۋاقتى كەلدى. ئەيىپلىك سوزلىرىڭ، قەبىھ ئىشلىرىڭدىن، دەريادىن بىر تامچە ياكى تاغدىن بىر زەررىچىلىك بولسىمۇ كورسىتىپ باقايچۇ قېنى؟

ــ ھەي بۇرادەر، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ياشلىغىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە مەندىن بىرەر يارىماس ھەركەت ياكى بىرەر ئەسكى ئادەت سادىر بولمىغان ئىدى. ئەگەر مەندىن بىرەر ئەيىپ كورگەن بولساڭ سوزلىگىن قېنى؟

ــ سېنىڭ ئەيىپلىرىڭ ئېيتىپ كەلسە تولا گەپ، ــ دەپتۇ كەلىلە، ــ ئەڭ ئاۋۋلى شۇكى، سەن تېخى "ئەيىپسىزمەن" دەۋاتىسەن. ئۇندىن قالسا سېنىڭ ئىشىڭدىن گېپىڭ چىرايلىق. بۇ جاھاندىكى ئالەم ئەھلى ئوزلىرىنىڭ ھەركىتى ۋە خۇيـ پەيلىگە قاراپ توت خىلغا بولۇنىدۇ. بىرىنچىسى، دەيدۇ قىلدۇ، بۇ تىرىكچىلىك يولىنى بىلىدىغانلارنىڭ قائىدىسىدۇر. ئىككىنچىسى، دىمەيدۇ قىلدۇ، بۇ مەرتىلەرنىڭ ئادىتىدۇر. ئۈچىنچىسى، دەيدۇ قىلمايدۇ، بۇ مۇناپىقلارنىڭ ئۇسۇلىدۇر. توتىنچىسى، دىمەيدۇ قىلمايدۇ، بۇ بېخىل ۋە ھىممىتى پەسلەرنىڭ خىسلىتىدۇر. سەن بولساڭ دەيدىغان لېكىن قىلمايدىغانلارنىڭ تائىپىسىدىنسەن. مەن ھەمىشە سېنىڭ ئىشىڭدىن گېپىڭ كوپلۇگىنى كوردۇم. شىر سېنىڭ سوزۇڭگە مەغرۇر بولۇپ، بۇ خەتەرلىك ئىشنى باشلىدى. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر شىرغا بىرەر ئاپەت يېتىپ قالسا ياكى بۇ دىيارىدا بىرەر پىتنە قوزغىلىپ، پۇقرالار خانۇۋەيران بولۇپ ھەممەيلەننىڭ مالىلىرى تالان ـ تاراجغا كېتىدىغان بولسا، ھەممەيلەننىڭ ئۇۋالى سېنىڭ گەدىنىڭدە بولىدۇ. كىمكى بەتخىيال ۋە بەتقىلىق بولسا، ئۇ ياخشىلىق يوزىنى كورەلـ

هەيدۇ. زىيان دەرىخىنى تەككەن كىشى مەنپەئەت مۇنىسىنى قانـ داقمۇ يىمەيدىغان ئادەم بولسۇن؟

— مەن ھەممىشە پادىشاغا نەسىھەت قىلغۇچى ۋەزىر بولدۇم. ئۇنىڭ ئەھۋالى گۈلشەندە پەندى - نەسىھەت دەرىخىدىن ئۈزگە كۆچەت تىكمىدىم، — دەپتۇ دېمىنە.

— ئەگەر سېنىڭ ئۇ كۆچىتىڭنىڭ مېۋىسى مۇشۇ بولىدىغان بولسا، يىلتىزى كېسىلىپ قۇرۇپ كەتكىنى ياخشىراق. نەسىھەتىڭنىڭ نەتىجىسى شۇ بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئېيتىلمىغىنى ۋە ئاڭلانمىغـ نى ئەلا، — دەپتۇ كەللە، — سېنىڭ سۆزۈڭدە قانداق پايدا بولسۇن! ۋەھالەنكى، ئېيتقانلىرىڭ ئەمەلدە كورۇلمەيۋاتسا. ئەمەل قىلىنمىغان ئىلىم ھەسەلسىز مومغا ئوخشايدۇ. ئەمەلگە ئاشمىغان سوز خۇددى شاخ - يوپۇرماقسىز دەرەخكە ئوخشاش، ئوتۇن قىلىپ كويدۇرۇشتىن باشقىغا يارىمايدۇ. ئەمەلنىڭ نىشانسى بولمىغان ئىلىم جېنى يوق جەسەتتۇر. ئۇلۇغلار ئۆز دەپتەرلىرىگە "ئالتە نەرسىدىن پايدا ئالغىلى بولمايدۇ" دەپ يېزىپ قويغان ئىكەن. ئۇلار، ئەمەلسىز سوزدىن، جەۋرىلىك مالدىن، تەجرىبىسىز دوستـ لۇقتىن، رىيايە قىلىنمىغان ئىلىمدىن، مەقسەتسىز سەدىقىدىن ۋە ساقسىز تىرىكلىكتىن پايدا ئالغىلى بولمايدۇ، دېيىشكەن. گەرچە پادىشا دانىشمەن ۋە كەم ئازار بولسىمۇ ۋەزىرى بەتنىيەت ۋە ناپاك بولسا، مەزلۇملارنىڭ داتلىرى سۇلتانغا يەتمەيدۇ. بۇ خۇددى تەشنا بولغان كىشى سۇيى سۇزۇك بىر بۇلاقنىڭ سورىتىنى كورسىمۇ قول ئۈزىتىپ سۇيىنى ئىچەلمىگەندەك بىر ئىش.

— بۇ ئىشنى قىلىشىمدا پادىشاغا ياخشى خىزمەت قىلىشتىن باشقا غەرىزىم يوق، — دەپتۇ دېمىنە.

— خىزمەتكارلار، چاكارلار ۋە ئىش بىلىدىغان مۇلازىملار پادىشا ئۈچۈن زىننەتتۇر، — دەپتۇ كەللە، — ئەمما سەن، ئۈزگـ لەرنىڭ بۇ دەرگاھتىن يوقىلىشىنى، پەقەت ئۆزەڭلا ئىشەنچلىك ۋە پىقىن كىشى بولۇشۇڭنى، ۋەزىرلىك پەقەت ساڭلا مەخسۇس بولۇـ

شىنى خالايسەن. بۇ پەقەت نادانلىق ۋە ئەقىلسىزلىقتۇر. چۈنكى سەلتەنەت دىگەن ھوسنى ـ جامالغا ئوخشايدۇ. شۇڭا ئاشىق قانچە كوپ بولسا گۈزەللەرنىڭ جىلۋىسى ئاشىدۇ، جامالى تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىدۇ. سۇلتانمۇ خادىم ۋە مۇلازىملىرى ھەرقانچە كوپ بولسىمۇ يەنىمۇ كوپ بولۇشنى ئىزلەيدۇ. شۇڭا ھوكۈمالار: "ئەخمەقنىڭ ئالامىتى بەش تۈرلۈك بولىدۇ، يەنى ئۇز پايدىسىنى دەپ باشقىلارغا زىيان سالسا، رىيازەت چەكمەي تۇرۇپ ئاخىرەت ساۋابىنى تاما قىلسا، بەتخۇيلۇق بىلەن خوتۇنلارغا ئاشىق بولسا، راھەت بىلەن ئىلىم بىلمەكنى ئىزلىسە، بۇاپالىق ۋە رىيا قىلماسلىق بىلەن بىركىمدىن دوستلۇق ئۈمىت قىلسا، بۇ ئىشلار ئەخمەقلىقتىندۇر" دەپ ئېيتىشقان. مەن ساڭا شەپقەت يۈزىسىدىن بۇ سوزنى ئېيتىۋاتىمەن. ماڭا يەنە ئاپتاپتەك روشەنكى، سېنىڭ بەتبەختلىگىڭنىڭ كېچىسى مېنىڭ نەسىھەتلىرىم شولىسى بىلەن يورۇمايدۇ. سېنىڭ زاتىڭدا بار بولغان جاھىللىق زۇلمىتى ۋە ھەسەت قاراڭغۇلۇغى نەسىھەت نۇرى بىلەن نۇرلانمايدۇ.

زەمزەمۇ كەۋسەر سۇيى بىرلە ئاقارتىپ بولمىغاي،
كىشى بەختىنىڭ گىلىمى توقۇلغان بولسا قارا.

ھازىر سەن بىلەن مەن شۇنىڭغا ئوخشاپ قالدۇقكى، بىر قۇش يەنە بىر قۇشقا: "بىھۇدە رەنج تارتىپ، سوزۇڭنى ئاڭلىمغان جاماڭەگە سوزلىمىگىن" دىگەن ئىكەن. ئۇ ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلىماي ئاقىۋەت جاجىسىنى يىگەن ئىكەن.

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.
ـــ بىر توپ مايمۇنلار، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

مايمۇنلار بىلەن قۇشنىڭ ھىكايىسى

بىر توپ مايمۇنلار بىر تاغدا ۋەتەن تۇتقان بولۇپ، مۇنۇ ۋەقەنى بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن. خۇددى پاسىقلارنىڭ كۆڭلىدەك قارا ۋە پىتىنخورلارنىڭ كۆكسىدەك قاراڭغۇ بولغان بىر كېچىسى سوغۇق لەشكىرى ئۇلارغا قاراپ چېپىپتۇ. سوغۇق شامالنىڭ ھەيۋىتىدىن ئۇلارنىڭ بەدىنىدىكى قان ئۈيۈپ قالغىلى تاسلا قاپتۇ.

پەلەك شىرى قورقۇپ سوغۇقتىن
قىلغانتى بارلىق پوستىنى جۇۋا.

ئۇ بىچارىلەر سوغۇقتىن ئامالسىز قېلىپ، پانا ئىزلەپ تەرەپ - تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، تۈيۇقسىز بىر تەرەپتە پارقىراپ تۇرغان بىر قۇمۇشنى كورۇپ "ئوت ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلىپ، نۇرغۇن ئوتۇن يىغىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا دوۋىلەپ پۈدەشكە باشلاپتۇ. ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىدىكى بىر دەرەخ ئۇستىدە ئولتۇرغان بىر قۇش "ئوت ئەمەس، دەپ قانچە ۋاقىراپ پەريات قىلسىمۇ، ئۇنىڭغا ھەرگىز ئىلتىپات قىلماپتۇ. لېكىن ئۇ قۇش ئۇ پايدىسىز ئىشنى قويماپتۇ. شۇ ئەسنادا بىر قۇش كېلىپ ئۇ قۇشقا: "كوپ جاپا تارتما، ئۇلار سېنىڭ سوزۇڭنى ئاڭلىمايدۇ.

كىم تۇغۇلسا ئانىسىدىن قىسمىتى شۇملۇق بىلەن،
كوپ تىرىشچانلىق بىلەن ھەرگىز بەختلىك بولمىغاي.

بۇنداق نادانلارنىڭ تەربىيىتى ئۈچۈن ھەركەت قىلىش قىلىچنى تاشقا چاپماق ۋە ھالاك قىلغۇچى زەھەردىن تەرياق خاسىيىتىنى ئىستەمەك بولىدۇ" — دەپتۇ.

كىمكى ئەزەلدىن بولسا نائۈمىت،
قىلما ئۇنىڭدىن ياخشىلىق ئۈمىت.
تىرىشماق بىلەن بولمىغاي ھېچ ۋاخ،
قارا قاغىنىڭ قاناتلىرى ئاق.

قۇش مايمۇنلارنىڭ ئۇز سوزىنى ئاڭلىمايۋاتقانلىغىنى كورۈپ، دەرەختىن چۈشۈپ، ئۇز سوزىنى ئاڭلىتىش ۋە ئۇلارنى ھىلىگە بىھۇدە رەنجىدىن ئاگاھ قىلىپ قويۇش ئۈچۈن، مايمۇنلارنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئەمما مايمۇنلار ئۇنىڭ كەلگىنىنى يامان كورۈپ، شۇ زامان كاللىسىنى ئۇزۇپتۇ. سەن بىلەن مېنىڭ ئىشىم ئەنە شۇنداق بولۇپ قالدى. مەن ئومرۇمنى زايا قىلىپ پايدىسىز سوزلەيمەن. ساڭا ھېچقانداق مەنپەئەتى يوق، ماڭمۇ زەررى يوق.

ئۇ سېنىڭ سوزۈڭنى گەر قىلماس قوبۇل،
قىلمىغىن بىھۇدە كوڭلۇڭنى مالال.
گەر دىسەڭ: "مىڭگىن سائادەت ئېتىغا،
مەنزىلىڭگە تاكى تاپقايسەن ۋىسال".
ئاڭلىماي كەتسە ئوزىنىڭ يولىغا،
قوي، پىيادە كەتكىنى ئەۋزەل ئۇ ھال.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ دېمىنە، — خاھ ئاڭلىسۇن، خاھى ئاڭلىمىسۇن، چوڭلار كىچىكلەرگە نەسىھەت قىلىدۇ. دانىشمەنلەر ۋەز - نەسىھەتلىرىنى سوزلەۋېرىدۇ.

ھېچكىشىدىن ئايىماي نەسىھەتىڭنى سوزلىگىن،
ئاڭلىغۇچى تەرىپىدىن كەمچىلىك تاپساڭ ئەگەر.
تاقىما ياماغۇر تامچىسىنى ياغدۇرار دائىم بۇلۇت،
پەتمىسمۇ گەرچە تاشنىڭ يۈزىگە ھېچبىر زەرەر.

— مەن نەسىھەت ئىشىگىنى سەن تۇچۇن تاقىۋالمايمەن، — دەپتۇ كەلىلە، — ئەمما شۇنىڭدىن قورقىمەنكى، سەن ئوز ئىشىڭنىڭ ئىمارىتىنى ھىلە ئاساسىغا قۇرۇپسەن. پەقەت ئوز گېپىڭنىلا گەپ قىلىپ، ئوز رايىڭنىلا ئويلايسەن. بىر كۇنى شۇنداق پۇشايمان يەيسەنكى، قىلچە پايدا بەرمەيدۇ. يۇرىگىڭنى قانچە تاتىلىساڭمۇ پايدىسى بولمايدۇ. ھەرقانداق ئىشنىڭ بىناسى مەككارلىق ئاساسىغا قۇرۇلغان بولسا، خۇددى ئاقىل شىرىككە تەككەندەك، ئاقىۋەت ئۇنىڭ شۇملۇغى تېگىدۇ. ئۇنىڭ ئوز ھىلىسىنىڭ توزىغى ئوز ھەلقۇمىغا چۇشۇپ، غاپىل شىرىك توغرىلىغى ۋە ساددىلىغىنىڭ بەركىتىدىن ئوز مىرادىغا يەتكەن ئەمەسمۇ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

— ئىككى شىرىك بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

ئاقىل بىلەن غاپىلنىڭ ھىكايىسى

ئىككى شىرىك بار بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى ئاقىل، بىرى غاپىل ئىكەن. ئاقىل شۇنداق زېرەك ئىكەنكى، مىڭ خىل ھىلە-نەيرەڭ نەقىشلىرىنى سۇغا يازالايدىكەن. كىشىلەر ئۇنى "تىز ھوش" دەپ ئاتىشىدىكەن. غاپىل بولسا شۇنداق يۇۋاش ۋە نادان ئىكەنكى، پايدا - زىيانىنى بىلمەيدىكەن. كىشىلەر ئۇنى "خۇرام دىل" دەپ ئاتىشىدىكەن. ئۇ ئىككىسىگە سوۋغەرچىلىك قىلىش ھەۋىسى چۇشۇپ، ئىككىسى بىرلىكتە سەپەر قىلىپتۇ. ئۇلار مەنزىللەردىن ئوتۇپ، يوللارنى بېسىپ كېتىۋېتىپ، يول ئۇستىدە تۇيۇقسىزدىن بىر ھەمىيان تىللا تېپىۋاپتۇ ۋە بۇنى چوڭ غەنىمەت دەپ بىلىپ توختاپتۇ.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ ئاقىل، — ھەرقانچە پۇل تاپقىمەن دەپ ھەركەت قىلساقمۇ بۇنچىلىك بىرنەرسە

تېپىشىمىز مۇمكىن ئىدى. ئەمدى مۇشۇ بىر ھەمیان تىللاغا قانائەت قىلىپ، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرغىنىمىز ياخشى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قايتىشىپتۇ ۋە ئوز شەھرىگە يېقىن كېلىپ، بىر مەنزىلگە چۈشۈپتۇ.

— كەل بۇرادەر، — دەپتۇ غاپىل، — بۇ ئالتۇننى تەقسىم قىلىۋالايلى - دە، داغدۇغىدىن قۇتۇلۇپ، ھەرقايسىمىز ئوز ھەسسىمىزنى ئېلىپ، خالىغان نەرسىمىزگە خەجلەيلى.

— بۇنى ھازىر بولۇشۇۋېلىشىمىز ياخشى ئەمەس. ھازىرچە خراجىتىمىزگە چۈشلۈقنى ئېلىپ، قالغىنىنى ئېھتىيات بىلەن كۆمۈپ قويايلى. يەنە بىرنەچچە كۈندىن كېيىن كېلىپ زورۇر بولغىنىچە ئېلىپ، قالغىنىنى يەنە ئاۋالقىدەك ساقلايلى. مۇشۇنداق قىلساق ئاپەتتىن يىراق بولۇپ ساق ساقلىيالايمىز، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئاقىل.

غاپىل بۇ سوزگە ئالدىنىپ، ئۇنىڭ ئەپسانىسىنى قوبۇل قىلىپتۇ ۋە ئېيتقاندەكلا ئازراغىنى ئېلىپ قالغىنىنى دەرەخ ئاستىغا كومۇپ قويۇپ، شەھەرگە قايتىپ، كېلىپ، ھەرقايسىسى ئوز جايلىرىدا ئارام تېپىپتۇ.

ئەتىسى كۈن ھىلىگەر دەۋران،
قىلارکىن قانداق ھىلىنى ئايان.

ئەتىسى ئاقىل دەرەخ ئاستىغا بېرىپ، كومۇلگەن ئالتۇننى ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ. غاپىل بولسا ئۇنىڭدىن بىخەۋەر، قولىدا بارىنى خەجلىگىلى تۇرۇپتۇ ۋە ھېچنىمە قالمىغان چاغدا ئاقىلنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— يۇر بۇرادەر، ھىلىقى كومۇكتىن بىر نىمە ئالايلى، مەن كوپ مۇھتاج بولدۇم، — دەپتۇ.

ئاقىل ئۇنى بىلمەسلىككە سېلىپ "ماقۇل" دەپ، ئۇنىڭ بىلەن

بىللە دەرەخ تۇۋىگە كەپتۇ. لېكىن ئۇلار ھەرقانچە ئىزلىگەن بولسىمۇ ھېچنىمىنى تېپىشالماپتۇ. ئاقىل شۇئان:

— بۇ ئالتۇننى سەن ئاپسەن. سەندىن باشقا ھېچكىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى، — دەپ غاپىلنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپتۇ.

ئۇ بىچارە قانچە قەسەم ئىچكەن بولسىمۇ ئاقىل ئۇنۇ-ماپتۇ ۋە ئۇنى سوراپ قازى قېشىغا ئاپىرىپ ئۇستىدىن دەۋا قىلىپتۇ. ۋەقەنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەنگەن قازى غاپىلدىن سوربىغان ئىكەن، ئۇ ئىنكار قىلىپتۇ. قازى ئاقىلدىن دەۋاسىغا گۇۋاچى سوراپتۇ.

ئالتۇننى ئۇ دەرەخ ئاستىغا كومگەن چاغدا گۇۋاچى يوق ئىدى. دەرەختىن سوربىساق خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن دەرەخ سوزگە كېلىپ گۇۋالىق بەرسە، بۇ نائىنساپ ئوغرى رەسۋا بولىدۇ دەپ ئۇمىت قىلىمەن،— دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئاقىل.

قازى بۇ سوزدىن ئەجەپلىنىپ كوپ ئويلانغاندىن كېيىن: ئەتىسى ئۇ دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپ دەرەختىن گۇۋالىق سورىماقچى، ئەگەر گۇۋالىغى مۇددىاغا مۇۋاپىق بولسا، ئاندىن ھوكۇم قىلماقچى بولۇپ قارار قىلىپتۇ. شۇندىن كېيىن ئاقىل ئويىگە قايتىپ كەپتۇ ۋە ئوتكەن ئىشلارنى ئاتىسىغا سوزلەپ بېرىپ ھەقىقەتنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا! سىزگە ئىشىنىپ "دەرەخ گۇۋالىق بەرسۇن" دىدىم، بۇ ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى سىزنىڭ شەپقىتى-ڭىزگە باغلىق. ئەگەر قوبۇل قىلىسىڭىز قالغان پۇتۇن ئومرىمىزنى ئاشۇ ئالتۇن بىلەن راھەت - پاراغەتتە ئوتكۇزەلەيمىز.

— قانداق قىل دىمەكچىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئاتىسى.

— ئۇ دەرەخنىڭ ئوتتۇرىسى كاۋاك، — دەپتۇ ئاقىل، — ئۇنىڭ ئىچىگە ئىككى كىشى يوشۇرۇنسىمۇ ھېچكىم كورمەيدۇ. بۇگۇن كېچىسى بېرىپ دەرەخ ئىچىگە جايلىشىۋېلىپ تاكى ئەتىسى قازى بارغىچە پېتىۋېرىسىز. قازى بېرىپ گۇۋالىق سورىسا

گۈۋالىق بېرىسىز.

— بۇنداق ھىلە - مىكىرىدىن ۋاز كەچكىن ئوغلۇم، — دەپتۇ ئاتىسى، — چۈنكى خەلقنى ئالدىغىنىڭ بىلەن خۇدانى ئالدىيالمايسەن. ھىلىنىڭ تولىسى ھىلە ئىشلەتكۈچىنىڭ ئۆزىگە زەرەر قىلىدۇ ۋە جازاسى يېتىدۇ. ئاخىرى ھىلە پەردىسى يىرتىلىپ رەسۋا بولىدۇ. سېنىڭ ھىلەڭ پاقىنىڭ ھىلىسىگە ئوخشاپ قالمەخمىدى دەپ قورقىمەن.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغلى.

— بىر پاقا بىر ئىلانغا يېقىن جايدا ماكان تۇتقان ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ئاتىسى.

پاقا بىلەن ئىلان ۋە مولۇننىڭ ھىكايىسى

بىر پاقا بىر ئىلانغا يېقىن جايدا ماكان تۇتقان ئىكەن. قاچانىكى پاقا بالا چىقارسا ئۇ زالىم ئىلان ئۇنىڭ بالىلىرىنى يەيدىكەن ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىگە پەرزەنتلىرىنىڭ پىراق داغىنى سالىدىكەن. بۇ پاقا بىر قىسقۇچپاقا بىلەن دوست ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ قىسقۇچپاقىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ئوبدان دوستۇم! ماڭا لايىق بىر تەدبىر ئويلاپ بەرسەڭ ئىكەن! بىر چوڭ دۇشمىنىم بار. يا ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە تۇرۇشقا سەۋرى قىلالمايمەن، يا ئۇ يەردىن كېتىشكە تاقەت قىلالمايمەن. چۈنكى مەن تۇرغان ئۇ يەر شۇنداق ياخشى جاي ئىدىكى، دەرەخزارلىقلىرى پەلەك سەھىنسىدەك گۈزەل ۋە كۆكۈلنى ئاچىدىغان، مەيىن شامالىرى خۇددى گۈزەللەرنىڭ زۇلپىدەك ئەتىر چاچىدىغان گۈزەل ماكان ئىدى.

گۈل دەپتىرى ئېچىپ يۈز ۋاراقنى،
قەدەھ ئالغان ئىلكىگە لالە ھەرۋاخ.

ئۇندا چىقىپ دائىما خۇشبۇي شامال،
ئەيلىگەن ئەتراپنى شۇنداق خۇشپۇراق.

ھىچقانداق ئەقىللىق كىشى ئۇز ئىختىيارى بىلەن بۇنداق ياخشى ماكاننى قولدىن بەرمەيدۇ.

ۋەتىنىم شۇنداق گۈزەل كوگىلۇمنى ئاچقان جاي ئىدى،
بۇ قەدەر ئاۋات ماكاننى تاشلىماس ئاقىل كىشى.

— بۇنداق غەم يىمىگىن، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ قىسقۇچپاقا، — كۆچىلۇك دۇشمەننى ھىلە كەمەنگە ئىلسا ۋە غالىپ دۇشمەننى مىكىر توزىغىغا چۈشۈرسە بولىۋېرىدۇ.

تۇتقىلى بۇلار قۇشنى دام ئىچىپ،
ھىلە دانلىرىن ئۇ يەرگە چېچىپ.

— سەن بۇ توغرىدا ھىلە كىتاۋىدىن نېمە مەسىلىنى ھەل قىلدىڭ؟ بۇ دۇشمەننىڭ شۇمىلۇغىنى توساش ئۈچۈن نېمە چارە ئويلىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ پاقا.

— پالانى يەردە ئۇرۇشقاق ۋە ئاچچىغى يامان بىر مولۇن بار، — دەپتۇ قىسقۇچپاقا. — سەن بىرنەچچە تال ئۇششاق بېلىقنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ، مولۇننىڭ ئۇۋۇسىنىڭ ئالدىدىن تارتىپ تاكى ئىلانىڭ توشۇگىنىڭ ئاغزىغىچە ئۇ يەر - بۇ يەرگە بىر تالدىن تاشلاپ ماڭغىن. مولۇن چىقىپ بېلىقنى يىمىش بىلەن ئىلانىڭ توشۇگى ئالدىغا بېرىپ ئۇنىمۇ يەيدۇ. بۇ ھىلە بىلەن ئۇنىڭ شۇمىلۇغىدىن قۇتۇلىسەن. بۇ تەدبىر ئوكۇشلۇق كېلىپ بەرگەنلىگى ئۈچۈن پاقا شۇ ئۇسۇل بىلەن ئىلانىنى يوقتىپتۇ. شۇندىن كېيىن ئاربىدىن ئىككى - ئۈچ كۈن ئوتۇپتۇ. مولۇننىڭ يەنە بېلىق يىگۈسى كېلىپ

ئۇۋىسىدىن چىقىپ، ئاۋالقى ئىزى بىلەن مېڭىپ، ئىلانىڭ ئۇۋىسىغا بېرىپتۇ ۋە ھېچنەرسە تاپالمای ئىزلەپ يۇرۇپ پاقىنى تېپىپ، ھەممە بالىلىرى بىلەن قوشۇپ يەۋېتىپتۇ.

بوردىدىن قۇتقۇزۇپ مېنى ئەي دەردىخ،
يىدىڭ بورە يەڭلىغ مېنى ئەي دەردىخ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھىلىنىڭ ئاخىرى گىرىپتارلىقتۇر ۋە مىكرىنىڭ ئاخىرى خاكسارلىقتۇر.

مىكر يولىغا قويساڭ گەر قەدەم،
بالا دامىغا چۈشۈرسەن ئاخىر.

— سوزنى قىسقا قىلىڭ ئاتا، بۇنداق ئۇزۇن ئەندىشىنى قويۇڭ. بۇ ئىش ئاز مۇشەققەتلىك ۋە كوپ مەنپەئەتلىك ئىش،— دەپتۇ ئوغلى.

ئاخىرى بۇ بىچارە مال-دۇنيا ھېرىسى ۋە پەرزەنت مېھرى تۈپەيلىدىن دېيانەت مەنزىلىدىن خىيانەت ۋادىسىغا ئوتۇپتۇ. مۇرۇۋۋەت يولىنى تاشلاپ، شەرىئەتتە ۋە ئورپ - ئادەتتە يامان ھېساپلىنىدىغان بۇ ئىشنى قىلماقنى راۋا كورۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ كېچىسى بېرىپ دەرەخ كاۋىگىدا يېتىپتۇ.

ئەتىسى پاكىز ئاپتاپ پەلەك قازىخانىسىغا چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ ۋە قارا يۇز كېچە ھايات ئالەم ئەھلىگە كۈندۈزدەك روشەن بولۇپتۇ. قازى بىر توپ كىشىلەر بىلەن دەرەخ تۈۋىگە ھازىر بولۇپتۇ ۋە دەرەخ ئەتراپىدا سەپ تۈزۈپ تۇرۇشۇپتۇ. قازى دەرەخكە قاراپ دەۋانىڭ ھەقىقى ئەھۋالىنى بايان قىلغان ئىكەن، شۇ زامات دەرەخ ئىچىدىن: "ئالتۇننى خورام دىل ئېلىپ كەتتى. ئۇ شىرىنگى تېز ھۇشقا زۇلۇم قىلدى" دېگەن ئاۋاز چىقىپتۇ.

قازى پاراسەت بىلەن دەرەخ ئىچىدە بىر كىمنىڭ يوشۇرۇۋالغانلىغىنى، بىرەر ياخشى چارە قوللانمسا، ئۇنى ئاشكارا قىلغىلى بولمايدىغانلىغىنى پەملەپتۇ.

سىر نەقشىسى كىشىدىن بولسا پىنھان،
چارە - تەدبىر ئەينىگىدە بولغاي ئايان.

شۇنىڭ بىلەن قازى دەرەخ ئوتۇنىنىڭ ئارىسىدا قالغۇدەك دەرىجىدە دەرەخنىڭ چوڭىسىگە ئوتۇن دوۋىلىتىپ، ئوت يېقىشقا بۇيرۇپتۇ. ئوت دەرەخكە تۇتاشقاندىن كېيىن، ھىلىقى خام تاما ئوبۇشقا كويۇشكە باشلاپتۇ. بىچارە بۇۋاي بۇ ئوتنىڭ بىرپەستە ئوز ۋۇجۇدىنى كۆل قىلىپ كوككە سورۇۋېتىدىغانلىغىنى بىلىپ، دەرھال ئامانلىق تىلەپ پەريات قىلىپتۇ. قازى كۆلۈپ كېتىپ، بۇۋاينى تارتىپ چىقارغۇزۇپ، ئۇنىڭدىن ھەقىقى ئەھۋالنى سوراپتۇ. بۇ مال ھىرىسىغا كويگەن بۇۋاي ئائىلاج ۋەقەنىڭ ھەقىقىتىنى راستلىق بىلەن ئېيتىپ بېرىپتۇ. قازى ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپ، خورام دىلىنىڭ دىيانەتلىك ۋە راستچىل ئىكەنلىگىنى، تېز ھۆشنىڭ خىيانەتچى ۋە نابۇكار ئىكەنلىگىنى پۇتۇن خالايىقىغا ئايان قىلىپتۇ. بىر پەس ئوتمەي ھىلىقى بۇۋاي پانى جاھاندىن ئاخىرەت سارىيىغا ھايات مۇلكىنى كوتىرىپ سەپەر قىلىپتۇ ۋە بۇ دۇنيا ئوتنىڭ ھارارىتىدىن قۇتۇلۇپ، ئاخىرەت ئوتى يالقۇنىنىڭ ۋەسلىگە ئوزىنى يەتكۈزۈپتۇ. تېز ھۇش رەسۋا ۋە شەرمسارلىق بىلەن ئاتىسىنىڭ ئولۇگىنى گەدىنىگە ئېلىپ شەھەرگە يۈزلىنىپتۇ. خورام دىل راستچىللىغى ۋە دىيانىتىنىڭ بەركىتىدىن ھەممە ئالتۇننى ئېلىپ سەرەنجام قېيتۇ ھەم شات - خورام بولۇپ راھەت - پاراغەت سۈرۈپتۇ.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىن غەرەز شۇكى، پۇتۇن خالايىقا ھىلە - مىكىرنىڭ ئاقىۋىتى شۇملۇق ۋە خاكسارلىقتىن باشقا پايدا

بەرمەيدىغانلىقى، بۇنداق ئىشنىڭ ئاقىۋىتى يامان، خاتىمىسى زىيان بولىدىغانلىقى مەلۇم بولسۇن. بۇزرۇكلار دەپتىكەن:

راست بولۇش لازىم كىشىدە ئېتىقات،
ئەگرى كىشى تاپمىدى ھەرگىز مۇرات.

ۋە يەنە:

ھەر كىشى قويسا خىيانەتكە قەدەم،
ئاخىرى ئۇزۇنى خار - رەسۋا قىلۇر،
ئىككى باشلىق بىر ئىلاندۇر ھىلە - مىكىر،
ھەر بىرى ھەرخىل زەھەر پەيدا قىلۇر.
ئۇ بىرى قىلغۇسىدۇر دۇشمەنگە قەھر؛
بۇ بىرى ئىگىسىگە سالغاي زەھەر.

— سەن چارە - تەدبىرگە ھىلە - مىكىر دەپ ئىسىم قويدۇڭ. مەن بۇ مۇھىم ئىشنى تەدبىر بىلەن دۇرۇس قىلدىم، — دەپتۇ دېمىنە.

— ئەقىلگىنىڭ ناقىسلىقى ۋە تەدبىرىگىنىڭ زەئىپلىگىدە شۇنچىلىك ئىكەنسەنكى، ئۇنى بايان قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ؛ قەلبىگىنىڭ ئىپلاسلىقى ۋە مەنسەپ مەرتىۋىگە ھېرىسلىقتا شۇ مىقدارىدا سەنكى، ئۇنى ئادا قىلىشقا ھەرقانداق بايان ئاجىزلىق قىلىدۇ. سېنىڭ ھىلە - مىكىرلىرىڭنىڭ ساڭا ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭغا پايدىسى شۇ بولدىكى، ئۇنى مانا شۇنداق مۇشەققەتكە سالدىڭ. كورۇپ قالارسەن، سېنىڭ بۇ ئىككى، يۇزلۇك، ئىككى تىللىق قىلمىشلىرىڭ ئۇزەڭگە قانداق يانار، — دەپتۇ كەلىلە.

— ئىككى يۇزلۇك بولغانىنىڭ نىمە زىيىنى بار ئىكەن؟ قىزىلگۈل ئىككى يۇزلۇك بولغانلىقى ئۈچۈن بوستانىنىڭ زىننىتى بولدىغۇ؟ — دەپتۇ دېمىنە ئۇنىڭغا جاۋابەن، — ئىككى تىللىق بولغانىنىڭ نىمە زەھەرى بار ئىكەن؟ ۋەزىرىنىڭ قەلبىنىڭ تىلى

ئىككىگە ئايرىلغاچقا پادىشانىڭ مال - مۈلكىگە ۋە مەملىكەتكە پاسىۋانلىق قىلىدىغۇ؟ قىلىچ بىر بىسلىق بولغانلىغى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىشى قان ئىچىش ۋە قان توكۈشتۇر. ئەمما تاغاق بولسا كوپ تىللىق ۋە ئىككى بىسلىق بولغانلىغى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئىشى نازىنىنلارنىڭ بېشى ئۈستىدە ئورۇن تۇتۇشتۇر.

قىلىچ كەبى ئۇ كىشى يۇتقۇسىدۇر بۇگۈن قان،
يالغۇز يۇزلۈك بىر تىللىق بولسا خۇيى ھەر زامان.
مەھبۇبىلەر بېشىدا ئويناپ يۈرەر دائىما،
بولسا كىشى تاغاقتەك ئىككى يۈزلۈك، يۈز زۇۋان.

ــ ھەي دېمەنە، ــ دەپتۇ كەللە، ــ بۇنداق بىھۇدە سوزلەرنى قويغىن. سەن جامالنى كورۇش بىلەن كوز روشەن بولىدىغان گۈل ئەمەس، بەلكى بىر دىل ئازار تىكەنسەن. سەندىن خالايىقا زەردىن بولەك نەرسە تەگمەيدۇ. سەن پادىشالىق ئىشلىرىنىڭ سىرلىرىدىن خەۋەر بېرىدىغان ئىككى تىللىق قەلەم ئەمەسسەن، بەلكى ئىككى تىللىق ئىلانسەن. سېنىڭ تىلىڭدىن زەھەردىن باشقا نەرسە چىقمايدۇ، بەلكى ئىلان سەندىن ياخشىراق. چۈنكى ئۇنىڭ بىر تىلىدىن زەھەر چىقسا، يەنە بىر تىلىدىن تەرياق ھاسىل بولىدۇ. لېكىن سېنىڭ ئىككىلا تىلىڭدىن تەرياق ھاسىل بولىدۇ. بەزىدە دۇشمەنلىرى ھەققىدە ئازراق زەھەر كورسەتسەمۇ كېرەك يوق. بۇ خۇددى بۇزرۇكلارنىڭ:

بارتىلمىنىڭ ئۈچىدا تەرياق بىلەن ئوتكۇر زەھەر،
بىرنى قويدۇم دۇشمىنىمگە، بىرىنى دوست - يارئۈچۈن.

دىگىنىگە ئوخشايدۇ.

ــ ماڭا مالامەت قىلىشنى قويغىنا، شىر بىلەن شەنزەبە

ئوتتۇرىسىدا ئاشنالىق پەيدا بولۇپ، مۇھەببەت سەۋىيىسى تۇزۇلگەن بولسىمۇ كاشكى، — دەپتۇ دېمىنە.

— بۇ سوزۇك ناتايىن، — دەپتۇ كەلىلە، — سەن بىلمەيسەن، ئۇچ نەرسە ئۇچ ئىشتىن ئىلگىرى بەرقارار تۇرالايدىغان بولسىمۇ، بۇ ئۇچ ئىش پەيدا بولغاندىن كېيىن ئاۋالقى ئىسكەتىدە تۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس. بۇنىڭ بىرىنچىسى، بۇلاق ۋە كارىز سۇيى دەريا سۇيىگە قوشۇلماستىن ناھايىتى شىرىن ۋە خۇشياقىدىغان بولىدۇ. شۇنداق دەريا‌غا قوشۇلغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ ئاۋالقى شىرىنلىغىدىن ئومىت تۇتقىلى بولمايدۇ. ئىككىنچىسى، ئۇرۇق - تۇققان، يار - بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى يېقىنلىق ۋە دوستلۇق پىتىنخورلارنىڭ يامان ئەندىشىلىك سوزلىرى ئارىغا كىرمەستە ناھايىتى ياخشى بولىدۇ. ئەگەر ئۇ كۆڭلى ئەگرى بۇزۇقلارنىڭ سوغۇق نەپەسلىرى ئارىدىكى ئۇلپەت يېقىنلىغىنى يوقاتسا يېڭىۋاشتىن مۇۋاپىقىيەت قازىنىغا ئىسىق ئوتۇشى بىلەكمۇ مۇشكۈلدۇر. ئۇچىنچىسى، سوھبەت ۋە مۇھەببەت بۇلغىنىڭ سۇيى تاكى گەپ توشىغۇچى پىتىنخورلارغا ئارىدا يول بەرمىگەنگە قەدەر ساپ ھالدا تۇرىدۇ. قاچانكى ئۇ خاكسار پۇرسەت تېپىپ، پىتنە - پاسات تۇپرىغى بىلەن لېيىتە - ۋەتسە، قايتىدىن غوبار كوتىرىلىپ، دوستلۇق پەيدا بولۇشىغا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇندىن كېيىن، ئەگەر ئوكۇز شىرىنىڭ پەنجىسىدىن خالاسلىق تاپالىغان بولسا، خوشامەت سوز ۋە ياخشى ۋەدىلەرگە ئىشەنمىگەن ھەم غەرەزسىز دوست بولغان ھالەتتىمۇ بىر بىرىنىڭ كۆڭلىدىكى داغ - دۇغلار كوتىرىلىپ كەتمىگەن بولاتتى. چۈنكى ئۇزۇلگەن نەرسىنى ئۇلىغان ھالەتتىمۇ ئوتتۇرىسىدا تۇگۈن پەيدا بولىدۇ - دە!

— ئەگەر شىرغا مۇلازىمەت قىلىشنى تەرك قىلىپ، ساڭا مۇلازىمەت قىلىپ، ئىتىگىنى توتوپ يالغۇزلۇق بېشىنى خىلۋەت ياقىسىغا يوشۇرسام قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

— خۇدا ساقلىسۇنكى، مەن سەن بىلەن سوھبەت تۇتمايمەن، — دەپتۇ كەلىلە، — بۇرۇنمۇ سەن بىلەن بىللە يۇرۇشتىن قورقاتتىم. چۇنكى ئولىمالار: "جاھىل ۋە پاسىقلارنىڭ سوھبىتىدىن پەرھىز قىلماق كېرەك. پاسىقلار بىلەن ئۇلپەت بولماق ئىلاننى تەربىيەت قىلغانغا ئوخشايدۇ. چۇنكى ئىلاننى ساقلاشتا شۇنچە رەنج تارتساڭمۇ ئۇنىڭ زەھىرى ۋە زەرىرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. ئەمما ياخشىلارنىڭ ۋە دانىشمەنلەرنىڭ سوھبىتى ۋە مۇلازىمىتى خۇددى ئەتتارلارنىڭ ساندۇغىغا ئوخشايدۇ. گەرچە ئۇنىڭ ئىچىدە ھىچنىمە بولمىسىمۇ، كىشىنىڭ دىمىغىغا ئۇنىڭ پۇرىقى پۇراپ دىماقنى خۇشبۇي قىلىدۇ" دەپ ئېيتمىشقان.

بولما ئەتتارلار دۇكانىدىن يىراق،
سەن تاپالارسەن ئۇنىڭدىن خۇشپۇراق.
سالما تومۇرچى دۇكانىغا نەزەر،
يەتكۈزۈر ئوت بىرلە ئىستىن كوپ زەرەر.

سەندىن قانىداقمۇ ۋاپا ئۈمىت قىلغىلى بولىدۇ؟ ھەممە ئىززەت - ئىكرامنى ساڭا ئاتا قىلغان ئوز پادىشاھىڭغا شۇنداق يامان ئىشنى راۋا كوردۇڭ. ئۇنىڭ ساڭا قىلغان ئىنئام ۋە ئىززەت - ئىكرامىنىڭ ھەققىنى نابۇت قىلمۇەتتىڭ.

نە خەلقتىن، نە ھەقتىن سەندە شەرمۇ ھايا بار،
خالايىقتىن كوزۇڭدە ئۇيات ئەمەس بەر قارار.

مەن سەندەك كىشىدىن مىڭ پەرسەك يىراقلىقتا قاچسام، ئەقلىمنىڭ رەھنامىسى بۇ ئىشمنى ياخشى تەدبىر دىگۈسىدۇر.

كەلسە ئەگەر مەجلىسىڭگە بىر پىتىخور، شۇم سۇپەت،
تېز ئۇزەڭنى بىر چەتكە ئال، ھەرگىز تۇتمىغىن سوھبەت.

سوهبتىدىن هىچقاچاندا بولمىغاي گۈزلۈك خوشال،
قېشىدا تۇرما، ئۇنىڭدىن يۈز چاقىرىم نېرى كەت.

شۇنداق گەپ، ياخشىلار سوهبتىنىڭ مەنپەئەتىى كۆپ، يامانلار بىلەن ئۇزلىپەت بولۇشنىڭ زەررى ئاز ئەمەس. يامانلار سوهبتىنىڭ زىيىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا مەلۇم بولىدۇ. شۇڭا ئاقىل ۋە كامىل كىشى دانالار، ياخشىلار ۋە راستكويلار بىلەن دوستلۇق قىلىشى، يالغانچى ۋە دىيانەتسىزلەردىن ئۆزىنى تارتىشى كېرەك.

بولالماس كىشى خىلۋەتنى ياراتقاپ،
ئوي ئىچرە ئولتۇرۇپ ئىشكنى باغلاپ.
مۇڭاپىق ئاشنانى ئەيلە هاسىل،
يارىماس سوهبتىڭگە شۇم قارادىل.
دىدى ماڭا بۇ سوزنى ئالىمدىن بىرى،
كى رەهمەت ئەيلىسۇن روهىغا تەڭرى:
"هەر كىشى يامانلار بىرلە بولسا يار،
بولۇر ئاخىر بالا ئىچرە گىرىپتار".

هەر كىشى ناجىنسىنى يار تۇتۇپ، ناچار دوستتا ئىشەنسە، ئۇنىڭغا بىر باغۋەنگە يەتكەندەك هادىسە يېتىپ قالىدۇ.
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.
— بىر باغۋەن بار، — دەپ هىكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

باغۋەن بىلەن ئېيىقنىڭ هىكايىسى

بىر باغۋەن بار ئىكەن. ئۇ تىرىكلىك ئۈقىتى ئۈچۈن تۇرلۇك زىرائەتلەرنى تېرىشنى ئۆزىگە ۋاجىپ دەپ بىلىپ،

گۈزەل ئومرەنى باغ - بوستانلارنى ياساش ئۈچۈن سەرپ قىلغان ئىكەن. ئۇنىڭ چىمەنلىرى جەننەتتۇل پىردەۋسىدىن نىشان بېرەدىغان، گىيالىرى گۈزەللىكتە ھەسرەت تۇپراغنى باغى ئېرەمنىڭ كوزىگە چاچقان، گۈللىرى ۋە ئېرىقلىرى چىرايلىقلىقتا ۋە سۈپەتلىكلىكتە جەننەت بوستانىنىڭ كۆكسىگە ھەيرانلىق دېغىنى قويغان، رەڭگا - رەڭ دەرەخلىرىدىن تاۋۇسلار جىلۋىسى كورۈنۈپ تۇرغان، ھايات گۈللىرىدىن كەيكاۋۇس تاجىنىڭ ئازادىلىگى ۋە نازۇك بەدەنلەرنىڭ كىيگەن خىلمۇ - خىل كىيىملىرىدەك نۇرلار جىلۋىلىنىپ تۇرغان، شامىلى ئەنبەر پۇرۇشلارنىڭ ئويلىرىدەك خۇشبۇي ۋە ھاۋاسى خۇشپۇراق بولغان بىر بېغى بار ئىكەن. ئۇنىڭدىكى ياش دەرەخلەرمۇ مۇڭلىرىنىڭ كوپلۇگىدىن خۇددى قېرىلارنىڭ دۇمبىسىدەك ئېگىلىپ، ھالاۋەت بېغىشلىغۇچى مۇڭلىرى خۇددى جەننەت ھالۇللىرىدەك ئوتسىز پىشقان بولۇپ، يازلىق يىمىشلىرى غايەت نازاكەتلىك ۋە كوركەم مۇڭلىرى ناھايىتى لاتا - پەتلىك ئىكەن. ئالمىلىرى رەڭگى سۈزۈكلۈكتە دىلبەرلەرنىڭ مەڭزىلىرىدەك كۆڭۈلنى ئوۋلىغان ۋە راھەتبەخش بۇيلىرى بىلەن ئالەم ئەھلىنى ئوزىگە قاراتقان ئىكەن.

ئالمىنى "يار مەڭزىگە ئوخشايتتى" دەپ ئېيتقان شۇ چاغ،
چېھرىسى بولدى قىزىل ۋە نۇرى بىرلە تولدى باغ.
ئالما شاخ ئۇستىدە مەشئەلدەك يورۇق شولە بېرەر،
خۇددى كۈندۈز كۈندە شۇ شاخ ئۇستىدە كويدى چىراق.

ئامۇت بولسا ھەر بىر شاختا خۇددى ئالىھايات كوزىسىدەك ياكى ناۋات شەرۇمتى توشقان پىيالىدەك ئېسىلىپ تۇرۇپ، پۇلسىزلارغا ئوز پۇرىغنى سېخىلىق تىلى بىلەن ئايىماي بېرىدىكەن.

ئۇنى ئامۇت دىمەكلار خۇددى شەرۇەتنىڭ ئوزى،
ئېسىلمىتۇ شاخ ئۇستىگە ئەينى ناۋات كوزىسى.

يۇك چەكمەن گىيمۇالغان بەھى خۇددى كېچىدە بىدار تۇرغان سوپىلاردەك سېرىق يۇزى بىلەن قۇدرەت خانىقا-سىنىڭ ھوجرىسىدىن يۇز كورسىتىدىكەن. ئالۇچىنىڭ چېھرىسى ئاشقىلارنىڭ دەرتلىك كۆڭۈللىرىدىن نىشان بېرىدىكەن.

بەھى سېرىق مېھرىدىن مەن تېخى مېھرىمدىن سېرىق،
سارغىيىپتۇ ئۇ مېھرىدىن مەن مۇھىمنىڭ مېھرىدىن.

ئانار كوچىتىنىڭ ئالتۇن رەڭلىك غۇنچىسى كوك يوپۇرماقلار ئىچىدىن كوكتىكى ئاپتاپتەك تولۇن بولۇپ، غايەت خۇش-بۇيا‌ۇقلىرى بىلەن چىمەن سەھىنىسىدە پارلايدىكەن.

ھاياتلىق سۇلىرى ئىچىگە تولغان،
ئانارى دىلبەرلەر لېۋىدەك خەندان.
سىناش ئۇچۇن ئۇنى بۇ چەرخى دەۋۇار،
ياقۇتلارنى ئىچىگە تىزدى قاتار.
لېۋىدىنى لەۋگە تېخى قىلماي دۇرۇس،
لاتاپەت سۇيى ئېقىپ ئاغزىدىن چۇس.
تەرىپلىسەم شاپتۇلنىڭ گەر سۇپىتىن،
ئەلگە سوزۇم بىلىنگەي سۇلۇق، شىرىن.

بىر تەرەپتە، قۇدرەت قولى قەن ۋە كوكنار ① بىلەن ئۇنىڭ ھورمەت تاۋىغىنى تولغۇزۇپ، جامالىنى زىننەتلىگەن ئەنجۇر ۋە يەنە بىر تەرەپتە ھىكمەت قەلىمى ئۇنىڭ سۇپىتىنى ھايات سەھىپىسىگە يازغان ئۇزۇم شاخلىرى ئارىسىدىن ساپاقلىرى باش چىقارغان ۋە ئالقانلىرى ئاپتاپ ئوقىنىڭ شىددىتىدىن قاپارغان

① بۇ يەردە ئەنجۇرنىڭ ئۇرۇغى كوكنارنىڭ ئۇرۇغىغا ئوخشىتىلغان.

هالدا تۇرغان بولسا، چىمەن ئەتراپىدا ئۇندۇرگەن قوغۇنلىرىنىڭ ھەر بىرى پىلەك ئارىسىدا خۇددى كوك سەھنىسىدە تولۇن ئاي كورۇنگەندەك جىلۋە قىلىپ ياتىدىكەن.

كورۇنسە گەر قوغۇن پىلەك ئارىسىدىن،
بۇي ئالغان ئۇ شەكسىز جەننەت مۇئەسسىدىن.
ئىپارىدىنمۇ ھىدى ئۇنىڭ ئىدى خۇشبۇي،
سىرتى ئۇنىڭ بولسىمۇ كوك، يوق ئىدى مويى.

باغۋەن بېغىدىكى ھەر بىر دەرەخكە شۇنداق كوڭۈل بەرگەن ئىكەنكى، ئاتا - ئانا يادىدىن پەرۋايى، بالا - چاقا پىكرىدىن غېمى يوق ھالدا، ئۇ باغدا تەنھالىق بىلەن ئۆمۈر كەچۈرىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ يالغۇز قېلىپ، كوڭلى مالال بولۇپ، تەنھالىقتىن تەڭلىككە قاپتۇ. "گۈل ۋە مېۋە بولغان بىلەن يار بولمىسا، ئۇنىڭ نېمە پايدىسى؟" دەپ ئويلىغان باغۋەن ھەمدەمسىزلىك ئەلەمى بىلەن كوڭلىگە دەرت تولۇپ، دەشت تەرەپكە چىقىپتۇ ۋە سەيناسى ئۇمىت مەيدانىدەك كەڭرى بىر تاغ باغرىدا ھەر تەرەپكە قاراپ تۇرسا، تاسادىپەن كورۇنۇشى قوپال، سورىتى قەبىھ، چىرايى ناخۇش بىر پاسكىنا ئېيىق ئۇنىڭغا ئۇچراپ قاپتۇ. ئۆمۈ تەنھالىق رەنجى بىلەن ھالى پەرىشان بولۇپ، تاغ بېشىدىن چۈشكەن ئىكەن ۋە ئىككىسى يالغۇزلۇق دەردىنى تارتىپ، ئوزىگە ھەمجىنىس ئىزلىگەن ئىكەن. شۇڭا بىر بىرىنى كورمەك بىلەنلا مۇھەببەت زەنجىرلىرى ھەركەتكە كېلىپ، ئۇ ئادەمنىڭ كوڭلى ئېيىقنىڭ ئاشنالىغىغا مايىل بولۇپتۇ.

بارچە يەر ئەھلى بىلەن ئەھلى ساما،
جىنسىنى تارتار، گويا چوپ - كەھرىبا.
دوزاخ ئەھلى دوزەخنى تارتقۇسى،

نۇر ئەھلى جىنسىنى تەلەپ قىلمۇسى.
سۆزۈك مەيگە ساپ كىشى رىغبەت قىلار،
دۇغمۇا قەلبى قارا ساھىپ بولار.
ئەسكىلەرگە خوپ كورۈنۈر ئەسكى ئىش،
ئاقىللارغا خوش كېلۈر ھەم ياخشى ئىش.

بۇ بىمەقىل ئېيتقىمۇ ئۇ سەھرالىق باغۋەننىڭ ئوزىگە خوشا - مەت قىلىۋاتقىنىنى كورۈپ، جان - دىلى بىلەن ئۇنىڭ سوھبە- تىنىڭ رىغبىتىگە گىرىپتار بولۇپتۇ ۋە ئازغىنا ئىشارەتلەر بىلەن بىر بىرىنى چۈشىنىپ، ئۇ بىمەشتەك گۈزەل باققا كىرىپتۇ ۋە باغدىكى رەڭگا - رەڭ مۆلىلەرنى كورۈپ چەكسىز خوشال بو- لۇپ، باغۋەنگە مۇھەببىتى تېخىمۇ ئېشىپتۇ ۋە دوستلۇق دەرىخىنىڭ يىلتىزى ئىككىسىنىڭ كوڭلىگە مەھكەم ئورناپتۇ.

تېپىشىپ بىر نەچچە كۈن دىلبەندىلىق،
بىر بىرىنىڭ ۋەسلىدىن خۇرسەندىلىق.

ھەرقاچان باغۋەن ئىستىراھەت سايىسىدە ياراغەت بېشىنى راھەت ياستۇغىغا قويۇپ ياتسا، ئېيىق غەمخورلۇق ۋە تەرەپ- تارلىق يۈزىسىدىن باغۋەننىڭ ياستۇغى بېشىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ يۈزىدىن چۈشىنلارنى قورۇيدىكەن. ئۇنىڭ باغۋەننىڭ يۈزىگە چۈشىن قونۇشىغىمۇ تاقىتى يوق ئىكەن. بىر كۈنى باغۋەن ئاۋالقى ئادىتى بويىچە ئۇخلاۋاتقان ئىكەن، ناھايىتى كوپ چۈشىنلار ئۇنىڭ يۈزىگە ئولىشىۋاپتۇ. ئېيىق ھەر قانچە قورۇپ ھەيدىسىمۇ شۇ زامان يەنە كېلىپ قونىدىكەن ۋە بىر تەرەپتىن ھەيدىسە يەنە بىر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدىكەن. ئاخىرى ئېيىقنىڭ غەزىۋى جۇش ئۇرۇپتۇ - دە، يېنىدا تۇرغان يىگىرمە پاتمان ئېغىرلىقتىكى بىر تاشنى كوتىرىپ كېلىپ چۈشىنى ئولتۇرۇش مەقسىدىدە بىچارە

دىخاننىڭ يۇزىگە ئۇرۇپتۇ، چۈشىلارغا ھەچقانداق زىيان يەتمەي ئۇچۇپ كېتىشىپتۇ. باغۋەننىڭ بېشى يەر بىلەن يەكسان بولۇپتۇ. مۇشۇ سەۋەپتىن بۇزرۇكلار: "ھەر ھالدا نادان دوستتىن دانا دۇشمەن ياخشىراق" دەپ ئېيتىشقان ئىكەن.

گەرچە دانا دۇشمىنىڭ ساڭا بالايى جان ئىرۇر،
ياخشىراق ئۇ دوستتىنكىم ئەبلەخۇ نادان ئىرۇر.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن بىلەن دوست بولۇشۇم بېشىمنىڭ جاپا تېشىنى تەلەپ قىلىشى ۋە كوكسۇمنىڭ بالا ئوقىغا نىشان بولۇشىدەك نەتىجە بېرىدۇ خالاس. چۈنكى نادانلار ۋە ئەبلەخلەرنىڭ سوھبىتى خۇددى ئىچى قۇرۇق ۋە تېشى قارا قازانغا ئوخشايدۇ.

— مەن دوستۇمنىڭ پايدا-زىيىنىنى ئايرىيالمىغۇدەك دەرىجىدىكى نادان ئەمەسمەن، — دەپتۇ دېمىنە.

— توغرا، مەنمۇ بىلىمەن، سەن ئۇنداق دەرىجىدىكى ھامما-قەت ئەمەسسەن، — دەپتۇ كەللە، — ئەمما غەرەز غوبارى كۆرەر كۆزۈڭنى قاراڭغۇلاشتۇرسا، دوستلۇقنىڭ شاكىلىنى تاشلىۋەتمەسلىگىڭ مۇمكىن، لېكىن ئۇنىڭغا ئۇزۇن كۆرسىتىش ئۈچۈن مىڭ خىل دەللىلەرنى تەييارلىشىڭ چوقۇم. شۇ بىلەن شەنزىبە توغرىسىدا قانداق ئىشنى قوپاردىڭ؟ دىلى پاكلىق ۋە تۈزۈكاۋۇك دەۋاسىنى قىلمىسەن تېخى!

گەر دەرسەن ئۇزەڭنى "مەن پاكى دامان"
جەندەڭدە نەقىلۇر شاراپ داغلىرى.

سېنىڭ ئىشلىرىڭ خۇددى سودىگەر بىلەن ئۇنىڭ دوستىنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ. سودىگەر "چاشقان يۇز پاتمان تومۇرنى يەپ

كەتسە ئەجەپلەنمەيسەنۇ، قارچۇغا بىر بالىنى كوتىرىپ ئېلىپ قاچسا ھەيران بولامسەن؟" دىگەن ئىكەن.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ بىر سودىگەر، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

سودىگەر بىلەن خىيانەتچى دوستنىڭ ھىكايىسى

بىر سودىگەر ئازراق سەرمايىسى بىلەن سەپەرگە چىقماقچى بوپتۇ. ئۇنىڭ ئويدە قالدىغان يۈز پاتمان تومۇرى بار ئىكەن، ئۇنى بىر دوستىغا ئاپىرىپ ئامانەت بېرىپتۇ ۋە زورۇرىيەت بولغان ۋاقتىدا يەنە ئېلىپ دەسمايە قىلماقچى بولۇپ، ئوزى سەپەرگە چىقىپ كېتىپتۇ. بىر نەچچە زامان ئوتكەندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ، ھىلىقى تومۇرگە ئېھتىياجى چۈشۈپ، دوستىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. لېكىن ئۇ دوست دىيانەتنى تاشلاپ، تومۇرنى سېتىپ خەجلەپ كەتكەن ئىكەن. شۇڭا ئۇ سودىگەرگە:

ــ ۋاي خوجايىن، مەن تومۇرنى قاچىلاپ ماڭا مۇشۇ ئويگە قويۇپ قويغان ئىدىم. ئۇ يەردە چاشقان ئۆۋۈسى بار- لىغىنى بىلمىگەن ئىكەنمەن. ئاخىرى خەۋەردار بولۇپ قارىسام، ئۇنىڭ ھەممىسىنى چاشقان يەپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ راست ئېيتىسەن، ــ دەپتۇ سودىگەر، ــ چاشقان دىگەن تومۇر يېيىشكە ناھايىتى بەك ئامراق، ئۇنداق يۇمشاق لوقمىنى چاينىشقا چىشى ناھايىتى ياخشى ئوتىدۇ.

ئۇ خىيانەتكار بۇ سوزنى ئاڭلاپ خوشال بولۇپتۇ ۋە ئوز- ئوزىگە:

"بۇگۈن سودىگەر يالغان سوزلىرىمگە ئالداندى ۋە تومۇردىن مۇتلەق كوگۈل ئۈزدى. ئەمدى ياخشىسى شۇكى، ئۇنى مېھماندار- چىلىققا تەكلىپ قىلىپ، زىياپەت خېرىتلىرىنى تەييارلىسام، ئۇ

مەندىن تېخىمۇ ئارتۇقراق كۆڭلى خاتىرجەم بولىدۇ" دەپ سو-
دىگەرنى مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىپتۇ:

ناگاھان مېھمانلىغىڭ بولسا گەر بىزگە بەھەم،
لۇتپى بىرلە قويساڭ ئىكەن كوزۇم ئۈستىگە قەدەم.

— بۇگۈن مېنىڭ زورۇر ئىشىم بار، ئەتە كەلسەم، — دەپتۇ سودىگەر ۋە ئۇنىڭ ئويىدىن چىقىپ، ساھىپخانىنىڭ ئىشىك ئالدىدا ئويناۋاتقان ئوغلىنى ئېلىپ ئوز ئويىگە كېتىپتۇ ۋە ئوغۇلنى يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. ئەتىسى قويۇپ تەكلىپ قىلغۇچىنىڭ ئويىگە بېرىپتۇ. ساھىپخان سودىگەرنى كورۇپ پەرىشان ھالدا ئوزرە سوراپ تىل ئېچىپتۇ:

— مەزۇر تۇتۇقۇڭ ئەزىز مېھمان، تۇنۇگۈندىن بېرى ئوغلۇم غايىپ بولدى. ئىككى نوۋەت شەھەر ۋە سەھرالاردا ئورلاتتۇق①، لېكىن ئۇنىڭدىن ھىچقانداق خەۋەر تاپالمىدۇق.

ناله بىرله خۇددى ياقۇپتەك قىلارمەن مەڭ پىغان،
كىم خەۋەر بەرگەي يوقالغان يۇسۇپۇمدىن ناگاھان.

— مەن تۇنۇگۈن سېنىڭ ئويۇڭدىن چىقىپ كېتىپ بېرىپ، سەن ئېيتقان ئوغۇل بالىنى بىر قارچۇغىنىڭ كوتىرىپ ئوچۇپ كېتىپ بارغانلىغىنى كوردۇم، — دەپتۇ سودىگەر.

— ھەي بەئەقىل، — دەپ ۋاقىرىۋېتىپتۇ ساھىپخان، — نېمىشقا بۇنداق بولمىغۇر سوزنى قىلىسەن؟ بۇنداق قاملاشمىغان يالغان گەپنى نەدىن تاپتىڭ؟ قارچۇغىنىڭ ئېغىرلىغى يېرىم پاتمان چىقمايدۇيۇ، ئون پاتمان كېلىدىغان ئوغلۇمنى كوتىرىپ ھاۋادا قانداقمۇ ئوچالسۇن؟

① ئورلاتماق — جاكا سالدۇرماق.

— ئەجەپلەنمەگىن، — دەپتۇ سودىگەر كۈلۈپ، — يۈز پاتمان توەۈرنى چاشقان يەپ كەتسە ئەجەپلەنمەيسەنۇ، ئون پاتمان ئېغىرلىقتىكى ئوغۇلنى قارچۇغا كوتىرىپ ئۇچسا ھەيران بولامسەن؟

ساھىپخان ئوزىگە كېلىپ ھەقسىزى ئەھۋالدىن خەۋەردار بولۇپتۇ ۋە:

— غەم يېمىگىن خوجايىن، توەۈرنى چاشقان يىمىدى، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا سېنىڭ ئوغلۇڭنىمۇ قارچۇغا ئېلىپ قاچىمىدى، توەۈرنى بەر، ئوغلۇڭنى ئال، — دەپتۇ سودىگەر.

بۇ مەسەلىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن ئوزەڭگە ئاتتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭغا ئەنە شۇنداق خىيانەت قىلغان يەردە باشقىلارغا نېمىلەرنى قىلماسسەن؟ پادىشاغا ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلدىڭكى، سەندىن ئەمدى ۋاپادارلىق ۋە ئادىللىقتىن ئۈمىت قالمىدى. ماڭا سېنىڭ زۇلمىتىڭدىن پەرھىز قىلماق لازىملىغى روشەن بولدى ۋە سېنىڭ كوڭلى قارىلىق ۋە مەككارلىغىڭدىن ھەزەر قىلماق ۋاجىپ بولدى.

بەخت ـ دولەت كەلتۈرگۈسى سەندىن نېرىغا كەتمەك،
سائادەتكە سەرمايىدۇر سېنىڭدىن يۈز ئورۇمەك.

كەللە بىلەن دېمىنەنىڭ تالاش ـ تارتىشلىرى شۇ يەرگە يەتكەندە، شىر ئوكۈزنى ئولتۈرۈپ، ئۇنى تۈپراققا باراۋەر قىلىپ بولغان ئىكەن. ئەمما شىر سىياسەت پەنجىسى بىلەن شەنزەبەنى ئولتۈرۈپ غەزىۋى تەسكىن تاپقان بولسىمۇ ئوتكەننى ئويلاپ: "ۋاي ئىسىت، شەنزەبە شۇنداق ئەقىللىق ۋە قابىلىيەتلىك تۈرۈپ ئەجەپ ھالاكەتكە ئۈچراپ كەتتىيا، زادى بۇ ئىشتا تۇغرا قىلدىممۇ ياكى خاتا قىلدىممۇ؟ ئۇنىڭ ماڭا ئېيتقانلىرى ئامانەتمىدى ياكى خىيانەتمىدى؟ ئەجەپ بىر خىسىيانەتكارلىق بىلەن ئوزەڭنى مۇسىبەتدار قىلدىم؟ ئوزەڭنىڭ ۋاپادار يارىمنى ئەجەپ ئوز قولۇم بىلەن ئولتۈردۇم؟

كىشى يارىبىرلە قىلۇرمۇ بۇ قەدەر قاتتىق جەدەل،
قىلمىغاي جاھىلمۇ ئوز يارىغا بۇنداق شۇم ئەمەل"

دەپ بېشىنى توۋەن سېلىپ، ئوزىنى ئوزى مالامەت قىلىپ ئولتۇرغان ئىكەن. شىر ئوزىنىڭ ئالدىراڭغۇلۇغىغا نەپرەت ئوقۇپ، شەنزەبەنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ تىلىدىن بۇ مەزمۇننى ئاڭلاپتۇ:

بى سەۋەپ يارىكنى ئولتۇرمەك نەچۈك،
مەن ۋاپادارىكنى ئولتۇرمەك نەچۈك.
گەرچە مەن بولغاندىمۇ دۇشمەن ساڭا،
بۇنچىلا خارزار ئولتۇرمەك نەچۈك.

بۇنى ئاڭلىغان شىر يىغلاپتۇ ۋە كوكۈل رەنجى تېخىمۇ ئارتىپتۇ.

دېمىنە ئۇزاقتىن شىردەكى پۇشايمانلىق ئەسىرىنى كورۈپتۇ ۋە نادامەت ئالامىتىنى ئۇنىڭ پىشانىسىدە روشەن پەملەپتۇ. ئانچە كەلسىلە بىلەن بولغان گەپنى ئۇزۇپلا شىرنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— جاھانپانا شاھىم! ئەندىشە ۋە ئويلىنىپ قىلىشلىرىنىڭ سەۋىۋى نىمىكىن؟ بۇنىڭدىنمۇ مۇبارەك كۇن بولامدۇ؟ چۇنكى پادىشاھىمىز نۇسرەت تېپىپ دۇشمەن تۇپراق بىلەن باراۋەر بولدىغۇ؟

— ھەرقاچان شەنزەبەنىڭ ئەدەپ - ئەخلاقىنى، دانىشمەنلىك ۋە ئىش بىلەرمەنلىكلىرىنى يادىمغا كەلتۈرسەم، يۈرىگىم ئېزىلىپ كېتىدۇ، — دەپتۇ شىر، — ئەنە شۇنداق چاغلاردا ھەيرانلىغىم ئاشىدۇ، ھەقىقەتەن ئۇ پۇقرالارغا پۇشتى پانا ۋە لەشكەرلەرگە يار - يولەك بولغان ئىدى.

بۇ جاھان ئىشلىرىغا قىلغانتى كۆپ ياخشى قارار،
كەتتى ئۇ، بولغان ئىدى بۇ خانىمزگە ئۇستىۋار.

— ئۇ كۆپرانى نېمەت مەككارغا رەھىم قىلمىشنىك ئورنى يوق، — دەپتۇ دېمىنە، — بەلكى ئۇنىك يوقالغىنىغا شۈكرى ئېيتىش كېرەك. ئاللاتائالانىك سېخىلىغى بىلەن، پادىشاھىمىزغا بۇ زەپەر ۋە نۇسرەت يار بولدى. بۇ شۇنداق مۇبارەك بىر غەلىبىكى، بۇنىك ئۈچۈن ئېپتىخارلانماق لازىم.

بۇگۈن ياخشى بەختىم بېرۇر بىشارەت،
مرادىمنىك گۈلى كۆلۈر شۇ سائەت.

— ئەي ئالەم پانا شاھ! ئۇزى خاتىرجەم بولالمايدىغان كىشىگە رەھىم قىلىش خاتادۇر، دۇشمىنىنى گور زىندانىغا ھەپسى قىلماق ئاقىللارنىك ئىشىدۇر. قولىنىك بارمىغى گەرچە قولغا زىننەت بولسىمۇ، ئەگەر ئىلان چېقىپ زەخمىدار قىلىپ قويغان بولسا، قالغان بەدەنىنىك سالامەتلىگى ئۈچۈن، ئۇنى كېسىش كېرەك ۋە ئۇ كېسىشنى راھەت دەپ بىلىش كېرەك.

دۇشمىنىك ئولگەنگە ھەرگىز ئەرزىمەس دات ئەيلىمەك،
ياخشىدۇر ئۇنداق ئولۇمگە خاتىرىك شات ئەيلىمەك.

شىر بۇ سوزلەردىن بىر ئاز ئارام تېپىپتۇ. ئەمما روزىگار ئاخىر ئوكۇزنىك ئىستىقامىنى ئاپىتۇ - دە، ئاقىۋەت دېمىنە رەسۋا بولۇپ يامان قىلىقلىرى بەرگەن مىۋىنى يەپتۇ. يەنى ئوكۇزنىك قىساسى ئۈچۈن، شىر ئۇنى ئولتۇرۇپتۇ. ھىلە - مىكىر ۋە ئالدامچىلىقنىك ئاقىۋىتى ھەمىشە مانا شۇنداق يامانىدۇر. ھىلە ۋە يامان نىيەتلىكنىك خاتىمىسى نامۇبارەك ۋە زىيانىدۇر.

مىكىرنىڭ شۇملۇغى تىگەر مەككارغا،
پايدا بەرمەس ھىلىسى ئەييارغا.
ھىلىگەردىن ياخشىلىق ئۇمىت قىلما،
بولماس ئاچچىق تاۋۇزدىن ئۇزۇم پەيدا.
ئارپا تېرىپ دەشت بايا‌ۋانلار ئارا،
"بۇغداي ئۇراي" دىمە پىشقان چېغىدا.
دانىشمەندىن ئاڭلىغانتىم بىر نەدا:
"ھەرنە قىلساڭ ئاڭا تاپقايسەن جازا".
كورگۈسى ئىككى جاھاندا ياخشىلىق،
كىمكى بولسا خۇيى يۇمشاق خۇش قىلىق.

ئىككىنچى باب

ياماناق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىغى ۋە ئاقىۋەتسىزلىكنىڭ شۇملۇغى توغرىسىدا

راي شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھىلە ئىشلىتىش ئارقىلىق راستلىقنىڭ جامالىنى ئەگەر رىلىك خالى بىلەن ياپقان يالغانچى ۋە چېقىمچىلارنىڭ قىسقىنى ئاڭلىدىم. ئۇ ئۆزىگە ئاتمدارچىلىق قىلغان خوجىسىنى مۇرۇۋەت كۆچىسىدىن چىقىرىپ، بۇ ئاپالىق ۋە بەتنامىلىقتا مۇتلەھەم قىلىپتۇ. نەتىجىدە ئۇنىڭ ھىلىسىرى شىرغا ئەسەر قىلىپ شىر ئۇز شەۋكىتىنى سۇندۇرۇش ۋە دولەت ئويىنى خاراپ قىلىشقا ھەركەت قىلىپتۇ. ئەگەر دانىشمەن ھەكىم مۇئاپىق كورسە، دېمىنەنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولغانلىغىنى ۋە شىر ئۇ ۋەقەدىن كېيىن دېمىنەگە بەدگۇمان بولۇپ قايسى ئۇسۇل بىلەن چارە قىلغانلىغىنى، ھەمدە ئۇنىڭ ھىلە ـ مىكىرلىرىدىن قانداق ۋاقىپ بولغانلىغى، دېمىنەنىڭ قانداق ئۇزىلەرنى كورسەتكەنلىگى، ئۇزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن نىمىلەرنى قىلغانلىغى ۋە ئىشى قانداق سەرەمجانلانغانلىغىنى بايان قىلسا بولاتتى.

ھەكىم شۇنداق دەپتۇ:

پادىشاھىم، مەملىكەت ھەم ئەلگە بولغايسەن پانا،
شەپقىتىڭ خۇددى چىراقتەك پارلىسۇن ئالەم ئارا.

ــ تەپەككۇر قائىدىسى ۋە ئېھتىياج شۇنى تەقەززا قىلدۇكى، پادىشالار بىرەر سوزنى ئاڭلىسا ئورنىدىن قىمىرلىماسلىغى كېرەك ۋە تاكى شۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتىگە تەئەللۇق ئېنىق دەلىل بولمىسا ھوكۇم قىلماسلىغى كېرەك. ئۇنىدىن قالسا، ئەگەر غەرەز-لىكلەرنىڭ سوزىنى قوبۇل قىلىپ، بىرەر ناماقۇل ئىش ۋۇجۇتقا كېلىپ قالغان بولسا، ئۇنىڭ چارىسىنى شۇنداق قىلىش كېرەككى، ئۇ غەرەزگويغا باشقىلارنىڭ ئىبرەت ئېلىشىغا سەۋەپ بولۇپ، ئاشۇ ئازاپ - ئوقۇبەتنىڭ قورقۇنچىسىدىن ھېچكىم ئۇنداق ئىشقا قەدەم قويالمىغۇدەك دەرىجىدە بىر نەسىھەت قىلىش ئارقىلىق ھەممەيلەننى ئۇ ئىشتىن مەنئى قىلىش كېرەك.

پۈتەر بولسا ئەگەر خار يىقىتقىن شۇ دەرەخنى،
پىشقان بولسا مېۋىسى ئېگىۋەرگىن ئۇ شاخنى.

بۇ سوزنىڭ مىسالى شىر ۋە دېمىنەنىڭ ھېكايىسىدۇر. يەنى شىر دېمىنەنىڭ مەككارلىغى ۋە خىيانىتىدىن ۋاقىپ بولۇپ ۋە ھىلە - مىكىر، پىتنە - پاساتلىرىنى بىلىپ، شۇنداق سىياسەت قىلىپتۇكى، ئۇزگىلەرگە ئىبرەت بوپتۇ. بۇ ھادىسە مۇنداق بوپتۇ:

شىر ئوكۇزنىڭ ئىشىنى تۇگەتكەندىن كېيىن، ئالدىراڭغۇلۇق قىلغانلىغىدىن پۇشايمان يەپ، مالاھەت بىلەن قولىنى چىشلەپتۇ ھەم غەم بىلەن سوغۇق ئاھ تارتىپ، خىيال سۈرۈپتۇ: بۇ ئىشتا زادى نىمىشقا كوپىرەك ئويلاپ باقمايى، تەدبىر بىلەن ئىش قىلمايى، ئالدىراپ كەتتىم؟

تىزگىنىمنى بەردىم ھاۋا ئىلكىگە،
ئەقىل بىلەن پەمنى خاتا ئىلكىگە.
كېيىن بىلدىم، لېكىن ئاندىن نەپايدا،
ئوز يارىمنى بەردىم پانا ئىلكىگە.

شۇنىڭدىن بېرى كوڭلى مالالليق بىلەن ئوتتىدىغان بوپتۇ. شىرنىڭ خاپىلىغى تۆپەيلىدىن لەشكەر ۋە پۇقرالارغىمۇ خاپىلىق يۈزلىنىپ، ھەممىنىڭ كوڭلى يېرىم بولۇپتۇ.

ئوتلۇق ئاھتىن بارچە دىل لالىدەك باغرى قارا،
كىمگە ئەي سالسام نەزەر مۇشۇ دەرتكە مۇپتىلا.

شىر تىولا ۋاقىتلاردا شەنزەبەنىڭ خىزمەت قىلغانلىرىنى ۋە قىلغان مۇلازىمەتلىرىنى يادلاپ، ئۇنىڭ پەرىشانلىغى تېخىمۇ زىيادە بولىدىكەن. ئۇنداق چاغلاردا، شىر ئوز مۇلازىملىرىنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاش بىلەن كوڭلى بىر ئاز تەسەللى تاپىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن شىر مۇلازىملىرىنىڭ بىرەرسىنى قېشىغا چاقىرىپ، جايىنى خالى قىلىپ، ئۇلاردىن گەپ - سوز ۋە ھېكايە - يىلەرنى سورايدىكەن. بىر كۈنى كەچتە ئۇ بىر يولۇاسقا سوز تاشلاپ، كوڭۈل كويۇكلىرى ۋە خاتىرى پەرىشانلىقلىرىنى بايان قىلىپتۇ.

— ئەي پادىشاھىم، — دەپتۇ يولۇاس، — ئوتكەن ئىشلارغا چارە قىلىشقا تەدبىر قولىمۇ قىسقا كېلىپ قالىدۇ. ئۇنى تىولا ئويلاۋېرىشىمۇ ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس.

ئاتقان ئوقنىڭ قايتىشى مۇمكىن ئەمەس،
ئوز ئورنىغا بۇ ئىشمۇ قايتىپ كەلمەس.

ھەرقانداق كىشى بۇنداق قولغا كەلمەيدىغان ئىشقا قەدەم

قويسا، ئۇنى ئۇمىت قىلىپ يۈرۈپ، قولىدىكى نەق نەرسىسىنى قولدىن كېتىش ئېھتىمالى بار. بۇ خۇددى قولغا كەلمەيدىغان سېمىز توخۇنى ئالمەن دەپ، ئاغزىدىكى غەنىمەت تېرىنى ساغا ئالدۇرۇپ قويغان تۈلكىنىڭ ۋەقەسىگە ئوخشاش ئىش بولىدۇ.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— بىر ئاچ تۈلكە، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ يولۋاس.

ھەرىسخور تۈلكىنىڭ ھېكايىسى

بىر ئاچ تۈلكە ئوزۇق ئىزلەپ توشۇكتىن چىقىپتۇ ۋە ھەرىس ھەم ئاچلىق قەدىمى بىلەن ھەر تەرەپكە سوكۇلداپ كېتىپ بارسا، توساتتىن بىر نەرسىنىڭ پۇرىغى ئۇنىڭ بۇرنىغا پۇراپتۇ. تۈلكە شۇ تەرەپكە قاراپ مېڭىپ، بېرىپ قارىسا، ياۋا ھايۋانلاردىن بىرى گۆشىنى يەپ بولۇپ تاشلىۋەتكەن بىر پارچە تېرە ياتقان ئىكەن. ئاچ تۈلكىنىڭ ئۇنى كورۇشى بىلەنلا كوزى روشەن بولۇپ، پۈتۈن بەدىنگە سۈيۈنچ قۇۋۇتىنى كەلتۈرۈپتۇ.

دىلىمدىكى بۇيى دىماغىمغا يۇگۇردى ناگاھان،
ئولگەن ئىدىم كىردى بۇ ۋەيران تەن ئىچرە يېڭى جان.

تۈلكە ئۇ تېرىنى تەسەررۇپ چاڭگىلىغا ئېلىپ، ئۇۋىسىغا يۈزلىنىپتۇ.

قولغا ئەگەر كىرسە يار،
خىلۋەت ياخشى بارچىدىن.

ئۇ تېرىنى ئېلىپ كېتىۋېتىپ، بىر كەنتنىڭ بىر چېتىگە كوزى چۈشۈپ قاپتۇ ۋە ئۇ يەردە دانىلاپ يۈرگەن سېمىز تو-

خۇلارنى كورۈپتۇ. زېرەك ئىسملىك بىر ئوغۇل بالا توخۇلاردىن خەۋەر ئېلىپ يۇرگەن ئىكەن. تۇلكىنىڭ توخۇ يېمىش ئىشتىهاسى ھەركەتكە كەپتۇ - دە، توخۇلارنىڭ بېشىنى چاپىناش خىيالىدا تېرە چاپىناش زوقىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا بىر چىبۇرە ئۇ يەرگە يېتىپ كېلىپ تۇلكىدىن سوراپتۇ:

— ماڭا نېمە ھادىسە يۈز بەردى بۇرادەر؟ بەكمۇ تېپىر - لاپ قاپسەنغۇ؟

— ماڭا ئوزەمنىڭ خاھىشىمغا مۇۋاپىق نېمەت ئۇچرىدى، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ تۇلكە، — ئۇنىڭ ھەر بىر ئەزاسىدا نەپىس ئارزۇ قىلىدىغان نەرسىلەر تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ.

بېشىدىن تا ئاياق روھىي مۇجەسسەم،
بۇنىڭدەك ياخشى روھ ئالەمدىدۇر كەم.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاچلىق بالاسى ۋە ئاچارچىلىق ئازاۋىغا گىرىپتار بولغان ئىدىم. بۇگۈن رىزق خەزىنىچىسى ماڭا بىر پارچە تېرە بەردى. ئەمدى مانا بۇ توخۇلارنى كوردۇم. ئىشتىهايىم جازىبىسى ئۇلاردىن بىرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئارزۇ دىمىغىنى ئۇنىڭ گۆشى بىلەن تاتلىق قىلىشىمنى تەقەززا قىلىدۇ.

ئەيشىم ئاچچىقتۇر كۆڭلۈم خوشلايدۇ شېكەر،
قىلسا شەرۇەت مەرھىمەت شىرىن لېۋىدىن دىلبەر.

— ھەيھات، ھەيھات؟ — دەپتۇ چىلبۇرە، — نەچچە كۈنلەر بولدى، مەنمۇ ئاشۇ توخۇلارنىڭ قەستىدە يۈرۈۋاتىمەن. ئەمما، ئاۋۇ ئوغۇلنى كوردۇڭمۇ؟ ئۇ توخۇلارنى شۇنداق مۇھاپىزەت قىلىۋاتىدۇكى، خىيال ئۇۋچىسى ئۇنىڭ قورقۇنچىسىدىن ھېچ

قايسسىنىڭ سۈرىتىنى تەسەۋۋۇر دامىغا چۈشۈرەلمەيدۇ ۋە تەپەككۇر تەقەززاسى ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قولى تىترەپ، ھېچقايسىسىنى ئالماق نەقشىنى خىيال لەۋھەسىگە يازالمايدۇ. مەن مۇشۇ ئارزۇدا قۇرۇقتىن - قۇرۇق ئوبۇر كەچۈرۈۋاتىمەن. سېنىڭ ئاغزىڭدا نەق بىر پارچە تېرە بولغانىدىن كېيىن، شۇنى غەنىمەت بىلىپ، بىھۇدە تامادىن ۋاز كەچسەڭچۇ؟

قولۇڭدا بارىغا قانائەت قىل بەس،
ئۇندىن ئارتۇقنى يەنە قىلما ھەۋەس.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ تۇلكە، — مۇرات ئاسمىنىغا چىقىش مۇمكىن بولغان ھالدا، تۇۋەن ۋە پەس جايدا تۇرۇش ھەممىتەسىزلىكتىن بولىدۇ. راھەت چىمەنزارلىغىدا ئىشرەت گۈلىنى تاماشا قىلىشقا قۇدرىتى يار بەرگەن تۇرۇقلۇق، مېھنەت تىكەنلىگىگە قەدەم قويۇش جۈرئەتسىزلىكتىن بولىدۇ.

كوكۇلاۋۇك ئىشرەتكە چىقماق بولسا ئەگەر ئېھتىمال،
خارلىق تۇپراغىدا تۇرماق بولغۇسىدۇر چوڭ ئۇۋال.

مېنىڭ ئالى ھىممىتىم ئاشۇ يېڭى ۋە سېمىز گوشتىن ئۈمىت ئۈزۈپ، مۇشۇ سېسىق ۋە بىمەزە تېرىگە قانائەت قىلىشقا يول قويمايدۇ.

— خام تاما ھەرىسقا ھىممەت دەپ ئىسىم قويۇۋاپسەن ۋە تاماغا غەيرەت دەپ لەقەم قويۇپسەن. تاما ھايا پەردىسىدىن چىقىرىدۇ. ھەسەت دىندىن چىقىرىدۇ.

ھەسەت دىندىن چىقرار، غەزەپ ئەقلىنى قاچۇرار،
يالغانچىلىق ياخشىنى، تاما ھايانى ئۇچۇرار.

سەن راھەتنىڭ قانائەتتە، غەيرەتنىڭ دەرۋىشلىكتە ئىكەنلىگىدىن بىخەۋەر ئىكەنسەن. ئەزەلدە كىشىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن رىزقىغا قانائەت قىلىشتىن ياخشى ئىش يوق. ئارتۇقنى تىلەش تەرىپىگە ئورۇلمىگىن.

رىزق بولغاندۇر مۇقەررەر ھەم مۇئەييەن سائىتى،
كەلمىگەي ئۇندىن بۇرۇن ياكى كېيىن ھەم مۇددىتى.

مەن سېنىڭ ئوز تەقسىماتىڭدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلىشىڭ نەتىجىسىدە، تاپقان تېرەكمۇ قولدىن كېتىپ، بىر يوللا مەھرۇم ۋە شىكەستە دىل بولۇپ قالمىغايسىڭ دەپ ئەنسىرەيمەن. سېنىڭ ئەھۋالىڭ خۇددى قۇيرۇقسىز ئىشەكنىڭ قۇيرۇق ئىزلەپ، قۇلىغىنىمۇ نابۇت قىلغىنىغا ئوخشاش ئىش بولۇپ قالدى، ــ دەپتۇ چىلبۇرە.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ تۇلكە. چىلبۇرە سوزلەپ بېرىپتۇ:

بار ئىدى بىر چوڭ ئىشەك قوسىغى توق،
بارچە ئەزاسى دۇرۇس، قۇيرۇغى يوق.
بىر كۈن چېكىپ ئۇ تولا نالەيۇ ئاھ،
قۇيرۇق ئىزلەپ تالاغا چىقتى ناگاھ.
كەتكەچ ئۇنىڭ ئوزىدىن ئىختىيارى،
بىر زىرائەت ئىچىگە بېرىپ كىردى.
ئۇندا دىخان بار ئىدى، ئۇنى كوردى،
بېرىپ ئىككى قۇلاقنا راسا ئۇردى.
قۇيرۇق تاپاي دەپ چىققان ئىدى ئىشەك،
ئىككى قۇلاقنىمۇ يوق ئەتتى بىشەك.

هەددىن ئېشىپ ھەركىشى قەدەم قويسا،
تاپار ببرىپ ئاخىرى شۇنداق جازا.

لېكىن تۇلكە ناھايىتى بەك ھېرىس بولغانلىغىدىن چىلبۇرۇ-
نىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلماپتۇ.

چۈشتى باشىمغا مېنىڭ زارىمغا يەتمەكتىن خىيال،
مېنى ئۇندىن مەنئى قىلماقلىق ئېرۇر پىكرى مەھال.

ــ سەن تاماشا قىلىپ تۇرغىنا، مەن ئۇ توخۇلارنى ھىلە بىلەن قانداق تۇتىدىكەنمەن ۋە تەسەررۇپۇم دامىغا قانداق چۈشۈرىدىكەنمەن ــ دەپتۇ تۇلكە ۋە ئۇ تېرىنى تاشلاپ، توخۇلار تەرەپكە يۈزلىنىپتۇ. چىلبۇرە ئۇ بىخەۋەرلىگە ئۇزىنىڭ قاتتىق نەسىھەتلىرى تەسىر قىلمىغانلىغىنى كۆرۈپ، ئۇز يولىغا كېتىۋېرىپتۇ، شۇ ئەسنادا ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان سايەردە ياتقان تېرىنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە ئۇنى ئولۇپ قالغان جانۋار ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ، كۆڭلى سۈيۈنۈپ، ئۇنى ئېلىپلا ھاۋاغا ئورلەپتۇ. تۇلكە توخۇ قېشىغا تېخى يەتمەي تۇرۇپلا، زىرەك كەمەنگاھىدىن يۇگۈرۈپ چىقىپ تاياقنى چەنلەپ ئاتقان ئىكەن، تۇلكىنىڭ پۇتى سۇنۇپتۇ. بىچارە تۇلكە جان ئاچچىغى بىلەن يىقىلىپ - قوپۇپ قېچىپ، توخۇ يىيىشىنى تاشلاپتۇ ۋە تېرىنى تاشلىغان يېرىگە ئۇزىنى ئېلىپ، قارىسا تېرىدىن ھېچ ئەسەر كۆرۈنمەپتۇ. پەرىشانلىغى زىيادە بولغان تۇلكە ناله - زار قىلى بىلەن دۇئا قىلماقچى بولۇپ، ئاسمانغا قاراپتۇ، قارىسا سا تېرىنى ئېلىپ كېتىۋاتىپ:

ئالغان ئىدىڭ، كەلگەن ئىدى ئۇڭ،
خاتا كەتتىڭ، ئەمدى ئۇتتۇردۇڭ، ــ

دەۋاتقۇدەك. تۇلكە توخۇنى قولىغا كەلتۈرمەن دەپ

پۈتى سۇنغانلىغى ھەم تاپقان تېرىسىدىنمۇ قۇرۇق قالغانلىغىدىن ئەلىمى ئېشىپ، بېشىنى يەرگە ئۇرۇۋېرىپتۇ ۋە ئاخىرى مىكىسى چاچراپ ئولۇپتۇ.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىن غەرەز شۇكى، پادىشاھىم دولەت قەسرىنىڭ بىر يېنىنى ئوز قوللىرى بىلەن يىقىتتىلا، لېكىن قالغانلىرىنى ياساشقا مەشغۇل بولىدىلا. دەرگاھلىرىنىڭ يېقىنلىرى، ئەمىرلەر ۋە سىپاھ بەگلەرنىڭ ئەھۋالىغا پەرۋا قىلمايۋاتىدىلا. بۇ ئىش بىلەن ئولگەن شەنزەبە تېرىلمىگەنىنىڭ ئۈستىگە، ھازىر بار خىزمەتكارلار ۋە مۇلازىملارمۇ دەرگاھلىرىدىن يوقىلىدۇ.

شىر ئۈزاق ئويلانغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ سوزۇڭ ھەقىقەتەنمۇ دولەتخاھلىق يۈزىسىدىن قىلىنغان نەسىھەت بولدى. ئەمما شەنزەبە توغرىسىدا مەندىن خاتالىق ئوتتى. شۇ ئىشقا خاپا بولۇپ، ئوزەمنى قويۇشقا جاي تاپالمايۋاتىمەن.

— بۇ بۇزۇلغان ئىشنى تۈزەش ئىزتىراپىقا چۈشۈش بىلەن ئەمەس، بەلكى توغرا تەدبىر ۋە ئوبدان كېڭىشىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ، — دەپتۇ يولۋاس، — بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلىشتا سىلە بۇنداق بىخوتلۇقنى تەرك ئېتىپ، ئىش بىناسىنى تەدبىر ئاساسىغا قويۇپ، شەنزەبەنىڭ ئىشىنى سۈرۈشتۈرگەيلا ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى تەھقىقلەپ چىققايلا. ئەگەر ئۇنىڭ خۇسۇسىدا يەتكۈزۈلگەن سوزلەر راست بولسا، ئۇ ئوزىنىڭ مەككارلىغىنىڭ جازاسى ۋە كۈپرا نېسىتىنىڭ مۇكاپاتىنى ئالغان بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ توغرىسىدا، ئۇ سادىر قىلمىغان غەلىتە بىر نەمىلەرنى سوزەتكە كەلتۈرۈپ بوھتان چاپلىغان بولسا، چېقىمچى ۋە يامان غەرەزلىكلەرنى تېپىپ، ئىنتىقام ئوقىغا نىشانە قىلماقلىرى كېرەك. چۈنكى ھەرقانداق بىر بانا بىلەن بولسىمۇ يامانىنى يوق قىلىش ياخشى ئىش.

— سەن مەملىكىتىمىزنىڭ ۋەزىرىسەن، — دەپتۇ شىر، — مەن

هازىرقى پەيتته سېنىڭ تەدبىرىڭگە ئىشىنىپ تۇرۇۋاتسەن. قانداق قىلساڭ شۇنداق قىلىپ، ئەقلىڭ تەقەززا قىلمۇاتقان بۇ ئىشنى ئوڭلىغىن ۋە مېنى بۇ ئىزتىراپ گىرداۋىدىن چىقارغىن.

يولۋاس ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە، بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى پادىشاغا روشەن قىلىپ، ياخشى تەھقىقلەپ، خەۋىرىنى بېرىشكە ۋەدە بېرىپتۇ.

بىلىڭ شاھىم چىقىراي، قىلىپ پىنھانىنى ئايان،
خۇددى خىمىر ئىچىدىن قىل سۇغارغاندەك ئاسان.

شىر بۇ ۋەدىدىن بىر ئاز تەسەللى تېپىپتۇ، يولۋاس بولسا شىردىن ئىجازەت ئېلىپ، ئوز ماكانىغا قايتىپتۇ. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ، تۆيۇقسىزلا كەللە ۋە دېمىنەنىڭ ئويىگە كوزى چۈشۈپتۇ ۋە ئوتۇپ كېتىۋېتىپ قۇلىغىغا چىڭ-چىڭ سوزلىگەن گەپلەر ئاڭلىنىپ قالغاچقا، توختاپ يەخەسلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ، ئۇلارنىڭ ئوزئارا بەس-مۇنازىرە قىلىشىۋاتقانلىغىنى ئۇقۇپتۇ. يولۋاس ئىلگىرىدىلا دېمىنەدىن گۇمان قىلىپ يۇرگەن ئىكەن. ھازىر بولسا كەللىنىڭ غەزەپ بىلەن خىتاپ قىلىۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ گۇمانى تېخىمۇ ئېشىپتۇ-دە، يېقىنراق بېرىپ، تامنىڭ كەينىدىن ئۇلارنىڭ ماجراسىغا ھوش قۇلىغىنى ئاچقان ئىكەن، مۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاپتۇ:

"ھەي دېمىنە، ــ دەۋاتقان ئىكەن كەللە، ــ بەكمۇ چوڭ ئىش قىلدىڭ ماڭا! ئاخىرى ئوزەڭگە ئېغىر يۇكنى يۇكلىدىڭ. پادىشانىڭ ۋەدىسىنى سۇندۇردۇڭ ھەم ئۇنى خىيانەتكار، بەۋاپا دەپ ئات كوتەرتتىڭ. لەشكەرلەر ئارىسىدا پىتنە ۋە توپىلاڭ ئوتىنى تۇتاشتۇردۇڭ. ئەمدى بۇ ئىشىڭنىڭ ساڭا ناھايىتى تېز جازاسى تېگىدۇ. ئەمدى قانداقراق جازاغا ئوچرارسەنكىن دەپ قورقمەن.

كىمكى تارتسا كىشىگە زۇلۇم تىغى،
چەرخ ئۇنىڭ بىرلە ئۇزىن ئولتۇرگۈسى.

تاغ ئەھلى سېنىڭ بۇ يامان ئەملىكىدىن ۋاقىپ بولىدىغان بولسا، ھېچقانداق ۋەجە بىلەنمۇ سېنى ئەپۇ قىلمايدىغانلىغىنى ۋە بەلكى ھەممىسى بىرلىكتە ساڭا ئازاپ - ئوقۇبەت قىلىشقا ھەم سېنى ئولتۇرۇشكە ھەركەت قىلىدىغانلىغىنى ئويدان بىلىمەن، ئۇندىن كېيىن سەن بىلەن ھەمخانە بولۇشۇم خوپ ئەمەس.

قاچ يامانىدىنكىم يامانلىقىڭ سوھبىتى،
قىلغۇسى بولساڭمۇ پاك ئېپلاس سېنى.
كۇن يۇزى گەر بەرسىمۇ ئالەمگە نۇر،
نۇرى چىقماس، بىر بۇلۇت توسسا ئۇنى.

مېنىڭ سەندىن يىراق بولۇشۇم زورۇر بولۇپ قالدى. سەنمۇ بۇندىن كېيىن مەن بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشتىن ئۇمىدىڭنى ئۇزگىن. ئەمدى مەندىن ساڭا ھەرگىز دوستلۇق ۋە ھەمسوھبەتلىك كەلمەيدۇ."

"ئەي ئەزىز دوستۇم، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ

ئەگەرسەندىن كوتەرسەم مېھرىنى ياكى كوڭۇل ئۇزسەم،
سېلىپ مېھرىمنى مەن كىمگە كوڭۇلنى كىمگە باغلايمەن.

يىراق توغرىسىدا ئويلىما ۋە مېنى سوھبىتىڭدىن مەھرۇم قىلما. شەنزەبەنىڭ ئىشىدا ماڭا مالامەت قىلما. ئوتكەن ۋەقەنى يادىغا كەلتۇرمەك كىشىگە مالال بولۇشقا سەۋەپ بولىدۇ. بۇ بۇزۇق خىيالنى كاللاڭدىن چىقىرىۋەتسەڭ، شاتلىق ۋە پاراغەتكە يۇزلەنسەڭچۇ! دۇشمەن يوقلۇق يولىنى تۇتتى ۋە ئارزۇ ھاۋاسى

شۇبهه غۇبارىدىن ساپ بولدى. مۇرات ساقسى راهەت شارابنى شاتلىق قەدەھىگە قۇيدى ھەم مەقسەت ئىشىگى بەختت يۇزىگە ئېچىلدى ۋە ئۇمىت غۇنچىسى خوشلۇق چىمەنىدە ئېچىلدى.

ساقىيا ئەندىشە قىلما دوست ۋە دۇشمەن ئىشىدىن،
بىر قەدەھ تۇت شۇ زامانكىم، كەتتى دۇشمەن كەلدى دوست."

"ھەي ئەخمەق، ــ دەپتۇ كەللە، ــ شۇنداق ئىشلار ۋۇجۇتقا كەلدىكى، مۇرۇۋەت يولىدىن ئازدىك ۋە مەككارلىق تىشىسى بىلەن ئىشەنچ تېمىنىك تۇۋنى كولىدىك. شۇنداق تۇرۇپ، پارا-غەتتىن كوز تۇتۇپ سالامەتلىكتىن ئۇمىتۋار بولۇۋاتامسەن تېخى؟ ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئىشنى ئويلاپ، خام تامادا يۇرۇپسەن!"

"مەنمۇ خىيانەتنىك شۇملۇغنى ۋە چېقىمچىلىق قىلىشنىك يامانلىغنى بىلەتتىم، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ مەندە مەنسەپ ۋە ئورۇن، مال ۋە دۇنيا مۇھەببىتى ناھايىتى غالىپ كەلگەچكە بۇنداق يامان ئەمەلگە قەدەم قويغان ئىدىم. شۇڭلاشقىمۇ مانا بۇ ھالغا چۈشتۈم. ئەمدى بۇ ئىشنى قانداق قىلسام بولىدىغانلىغنى بىلەمەيمەن ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىشقا بىرەر تەدبىر كوزلىيەلمەيمەن. بۇ ئىشىمنىك چارىسى تەدبىردىن تاشقىرى بولۇپ قالدى ــ دە!"

يولۋاس بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، ئەھۋالىنىك ھەقىقىتىنى بىر ئاز چۈشەنگەندەك بولۇپتۇ ۋە دەرھال شىرنىك ئانىسىنىك قېشىغا بېرىپ:

ــ ئەي مەلىكەم، زورۇرىيەت بولىمسا كىشىگە پاش قىلماسلىققا ۋەدە بەرسىلە، سىلىگە بىر سىرنى ئېيتىپ بېرەمەن، ــ دەپتۇ. شىرنىك ئانىسى ماقۇل بولۇپ ۋەدە بېرىپتۇ. يولۋاس شۇنداق، كەللە بىلەن دېمىنە ئارىسىدا بولۇپ ئوتكەن سوزلەرنىك ھەممىسىنى تولۇق بايان قىلىپتۇ. شىرنىك ئانىسى بۇ ھادىسىنىك

تەپسىلاتىنى ئاڭلاپ ئەجەپلىنىپتۇ ۋە ئەتىسى شىرنى كورگىلى بېرىپتۇ. قارىسا شىر ناھايىتى غەمكىن ئولتۇرغان ئىكەن.

— بۇنداق ئويغا پېتىپ، ھەيرانلىققا چۈشۈپ قېلىشىڭنىڭ سەۋدۇى نىمە؟ — دەپ سوراپتۇ شىر ئانىسى.

تولۇن ئېيىڭ بولدى نىمىشقا ھىلال،
راۋان سەرۋىڭ بولدى نىمىشقا نىھال.
بولدى غۇسسەڭ قايسى ئىشىڭ بەھرىدىن،
نالىشىڭ ھەم قايسى كىشى قەھرىدىن.

— مالالليغىمنىڭ سەۋىۋى، شەنزەبەنى ئولتۇرگىنىمدىن ۋە ئۇنىڭ ياخشى، ساپ ئەخلاقى يادىمغا يەتكىنىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ شىر، — ھەرقانچە ھەركەت قىلىپ باقساممۇ، ئۇنىڭ سوزلىرى خاتىرىمدىن كوتۇرىلمەيدۇ ۋە يادى كوڭلۇمدىن نېرى كەتمەيدۇ.

تەڭرى ھەققى بولمىدىڭ بىردەم خىيالىمدىن نېرى،
ئىلگىرى بولساڭمۇ نېرى، ئەمدى بولماسسەن نىتەي.
"ئۇنتۇغىن مېنى" دىگەن سوزۈڭنى ئېيتما دىلرەبا،
قانچە قىلسام خىزمىتىڭنى ئۇنتۇيالماسمەن نىتەي.

ھەرقاچان مەملىكەت ئىشلىرىنى ئويلايدىغان ۋاقتىمدا بىر مېھرىۋان نەسىھەتچى، شەپقەتلىك مۇخلىس ۋە ۋاپادار يارغا ئېھتىياجىم چۈشسە، شەنزەبە خىيالىمغا توغرا كېلىدۇ ۋە ماڭا "خىزمەت ئەركاندا ھەم مېھرۇ ۋاپا ئايۋاندا ھەرقانچە ئىستەسەڭمۇ، مېنىڭدەك دوستنى ھەرگىز تاپالمايسەن" دىگەندەك قىلىدۇ.

— يېقىنلىق يۇزىنى شەك زۇلمىتىگە غالىپ قىلىشتا ھېچقانداق گۇۋا پاك كوڭۇلدەك بولالمايدۇ، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى، —

سوزۇڭدىن شۇ مەلۇم بولۇۋاتىدۇكى، كوكلۇڭ شەنزەبەنىڭ بىگۇنالىقىغا گۇۋا ئىكەن. ھەرقاچان ئۇنى ئولتۇرۇشۇڭ روشەن دەلىل ۋە راست گۇۋاسىز بولغاچقا، ھەسرەت ۋە پۇشايمىنىڭ زىيادە بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن ساڭا يەتكۈزۈلگەن سوزلەرنى تەپەككۇر قىلىپ، غەزەپلىنىڭ ئاساۋ ئېتىنى سەۋرە يۇگىنى بىلەن تارتقان بولساڭ ۋە ئەقىلسىڭ روشەنلىكى بىلەن گۇمان قاراڭغۇلۇغىنى يورۇتقان بولساڭ، مانا مۇشۇ پەيتتە ئۇزەكىنى نادامەت دامىغا چۈشۈرمىگەن بولاتتىڭ ۋە شاتلىق دەپتىرىنى يوقىلىش تەكچىسىگە يىغىشتۇرۇپ قويمىغان بولاتتىڭ.

سەۋرە قىل، ئالەم ئىشنى ئاستا قىل،
ئىش قىزىقلىق بىرلە پۈتمەس بۇنى بىل.
شام يورۇغاچ بەكمۇ قىزىقلىق بىلەن،
ئۇزى كويەر، كويگۈسى پەرۋانە ھەم.

ــ ھەي ئانا، ــ دەپتۇ شەر، ــ قانداق قىلاي؟ بۇ ئىشتا نەپسىم ئەقلىم ئۇستىدىن غەلبە قىلىدى ۋە غەزەپ ئوتى يۈۋاشلىق ئويىنى كويدۇردى. شۇڭا ماڭا غەپلەتتە قېلىشتىن باشقا چارە بولماي قالدى. ئەمدى ھەممىدىن يامىنى شۇكى، پۇقرالىرىم مېنى مالامەت ئوقىغا نىشان قىپتۇ. بىۋاپالىق ۋە زالىملىق قۇرئەسىدە مېنىڭ ئىسمىمنى چىقىرىپتۇ. مەن شەنزەبەنىڭ خىيانەتچى ئىكەنلىگىنى ئېنىقلاپ، ئۇنىڭ گۇناھىنى مۇقىملاشتۇرۇپ، مۇشۇ ۋاستە ئارقىلىق خالايىقنىڭ تەنە ۋە مالامىتىدىن قۇتۇلاي دەپ قانچە ھەرىكەت قىلسامۇ، ھىچ ۋەجە بىلەن مۇيەسسەر بولالمايۋاتىمەن. ھەر قانچە كوپ تەپەككۇر قىلسام، گۇمانىم ئۇنىڭ ياخشىلىغىغا تولاراق گۇۋالىق بېرىدۇ ــ دە، نادامىتىم ئاشىدۇ. بىچارە شەنزەبەم ياخشى تەدبىرلىك ئىدى، ھەم كوزى بىر ئىشنى پەرق ئېتەلەيدىغان ئىدى. بۇنداق ياخشى سۈپەتلىرى بىلەن ئۇنى ھەسەت

قىلىدۇ دىسە قاملاشمايتتى ۋە بۇنداق كىشىنىڭ كاللىسىدا بۇزۇق سودانىڭ بولۇشى ناتايىن ئىدى. ئۇنىڭ ماڭا قارشى چىقىپ مەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشنى خىيالىغا كەلتۈرۈشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مەنمۇ ئۇنىڭغا شەپقەت ۋە ئىززەت-ھورمەت كۆرسىتىشتە ئۇنىڭ ئاداۋەت ۋە خۇسۇمىتىگە سەۋەپ بولغۇدەك ھېچقانداق نۇقسان قىلمىغان ئىدىم. ئەمدى كۆڭلۈم شۇنى خالاۋاتىدۇ: بۇ ئىشتا ياخشى پەخەس بولۇپ، ئىش ھەقىقىتىنى روشەن خەۋەرلەر بىلەن راست ئاڭلاپ باقسام، بۇ ئۇسۇل چوڭ پايدا بەرمىگەن ھالەتتىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن خاتىرەم تەسەللى تېپىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس. ئۇندىن باشقا چېقىمچى، ئالدامچىلارغا ئەدەپ بەرسەم، ئاندىن ئۆزۈمنى خالايىق ئالدىدا قوبۇل بولىدۇ. ئەگەر سەن بۇ توغرىدا بىرەر گەپ-سوز ئاڭلىغان بولساڭ، يا بىرەر خەۋەر ئىشىتكەن بولساڭ، ئۇنىڭدىن ھېنىمۇ ئاگاھ ئەيلىشىڭ لازىم.

شۇندىن كېيىن شىرنىڭ ئانىسى شۇنداق دەپتۇ:

بىر ياراملىق سىر گوھەرنى يوشۇردى دىل،
لېكىن ئۇنى مىخ بىلەن بەنت ئەيلىدى تىل.

بىر سوزنىڭ ئاڭلىغان ئىدىم، لېكىن ئۇنى ئىزھار قىلىشىم جايىز ئەمەس، بىر ئىشتىنمۇ خەۋەر تاپقان ئىدىم، لېكىن ئۇنى پاش قىلىشىم ئەمدى پايدا بەرمەس. بەزى يېقىن كىشىلىرىڭ ئۇنى پىنھان تۇتۇشۇمنى تەلەپ قىلغان ئىدى، چۈنكى مەرتلەرنىڭ كۆڭلى سىرلارنىڭ كوزىدۇر.

سورىدىم مەن بىر كىشىدىن: "قايسىدۇر نىجات يولى؟"
جام ئېلىپ ئىلگىگە، ئېيتتى: "سىرنى پىنھان ساقلىماق".

سەنمۇ بىلسەن، كىشىنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويماق ۋە سىر

ئېيتماق كاتتا ئەيپ ۋە چوڭ نۇقساندۇر. ئەگەر ئولمالار بۇداق ئىشۋاگەرلىكتىن پەرھىز قىلىشنى تەكتلىمىگەن بولسىدى، ھەممىنى ساڭا ئېيتقان بولاتتىم ۋە ئەندىشە ئەخلەتلىرىنى جىگەر پارەم بولغان سەن پەرزەنتىمنىڭ كۆڭۈل سەھىسىدىن پاك - پاكىز سۈپۈرۈۋەتكەن بولاتتىم.

ــ ئولما ۋە ھوكۇمالارنىڭ بۇ توغرىدىكى گەپلىرىنى ناھايىتى كوپ، ــ دەپتۇ شەر، ــ گەرچە ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سەرىنى ئاشكارا قىلىشتىن پەرھىز قىلىشقا بۇيرۇغان بولسىمۇ، بۇنىڭدا ئاساسەن سەر ئېيتقۇچىنىڭ سالامەتلىگىنى ۋە ئامانلىغىنى كوزدە تۇتقان. ئەمما يەنە بەزىلىرى ئەگەر خەلقى ئالەمگە مەنپەئەتلىك بولىدىغان بولسا، سىرنى ئىزھار قىلىشقىمۇ رۇخسەت بەرگەن. ئەگەر بىركىشى بىر مۇسۇلمانىنى ناھەق ئولتۇرۇشكە قەست قىلغان بولسا ۋە بۇ سىرنى بىر كىمگە بايان قىلىپ ئۇنىڭدىن بۇ سىرنى پىنھان تۇتۇشقا چىڭ ۋە كۇچلۇك ۋەدە ئالغان بولسىمۇ، ئاڭلىغۇچى ئۇ مۇسۇلماننىڭ ئېھتىيات قىلىپ ئوز جېنىنى ئامان ساقلىشى ئۈچۈن ئۇ سىرنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويغان بولسا، ھەرقانداق چاغدا ئۇ كىشى شەرىئەتتە گۇناكار بولمايدۇ ۋە خۇدايىتائالانىڭ ئالدىدا ئوقۇبەت كورمەيدۇ. بۇنداق چاغلاردا سىرنى مەخپى تۇتۇش يامانلارغا شىرىكلىك قىلغانلىق بولىدۇ. بۇ خەۋەرنى ساڭا يەتكۇزگۇچى سىرنى ساڭا ئېيتىش بىلەن ئوزى ياقىغا چىقىپ، بۇ سىرنى پاش قىلغانلىق توھمىتىنى ساڭا يۇكلەپ قويۇشىمۇ ئېھتىمال. ياكى مەندىن تارتىپ بۇ سىرنى پاش قىلىشتا سېنى ۋاستە قىلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئىشقىلىپ، مېنى ئۇنىڭدىن خەۋەردار قىلغىنىڭ ياخشىراق. بۇ توغرىدا قانچە نەسىھەت ۋە شەپقەتنىڭ بولسا ماڭا كورسەتكەيسەن.

سىرىڭنى بايان ئەيلە مەن سىرىڭغا مەھرەممەن،
نازىڭنى نېرى تاشلا، مەن ئەمرىڭدە بەردەممەن.

ـــ بۇ قىلغان بىشارەتلىرىڭ ناھايىتى ياخشى بولدى، ـــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى، ـــ ئەمما سىرنى ئىزھار قىلمىشىڭ ئىككى ئەيىۋى بار: بىرى، كىشىگە ئوز سىرىنى ئېيتقۇچى ئۇ كىشىگە دۇشمەنلىك قىلغانلىق بولىدۇ؛ ئىككىنچىسى، خەلق ئارىسىدا ئاغزى بوش دەگەن بەتنامغا قالىدۇ. بىر كىم سىرنى پاش قىلىپ قويسا، ھىچكىم ئۇنىڭغا ئىشىنىپ سىر ئېيتمايدىغان بولىدۇ ھەم نەزەردىن چۇشۇپ قالىدۇ. دۇشمەنلەرنىڭمۇ تەنىسىگە گىرىپتار بولىدۇ.

نىھان تۇتماققا سىرىمنى، ئەگەرچەندە جىگەر كويىدى،
ۋە لېكىن دۇشمىنىم قورقۇنچىدىن ئاغزىمغا موم تىقتىم.

مەن ھوكۇمالارنىڭ: "كىشىنى ئوز سىرىنىڭ شىرى ئولتۇرىدۇ" دىگەن سوزىنى ئاڭلىغانمەن. يەنى ئەگەر كىشى ئوزىنىڭ سىر گوھەرلىرىنى يوقلۇق قۇتىچىسىغا يوشۇرمىسا، ھەر قاچان ئۇ سىر ئۇنىڭ بېشى قەستىگە ئەلەم كوتىرىدۇ. ھەر كىشى سىرىنى قولدىن چىقىرىپ قويسا خۇددى بېشىنى تەندىن جۇدا قىلغانغا باراۋەر بولىدۇ. كىشى بېشىنى ساقلاشنى تىلەيدىغان بولسا سىرىنى ساقلىشى كېرەك. سەن تېخى چۇلۇۋاردارنىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن، ئۇمۇ پادىشانىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويۇپ، ئاقىۋەت ئوز بېشىدىنمۇ ئايرىلغان ئىكەن.

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ـــ ئوتكەن زاماندا بىر پادىشا بار ئىكەن، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

پادىشا بىلەن چۇلۇۋاردارنىڭ ھىكايىسى

ئوتكەن زاماندا بىر پادىشا بار ئىكەن، ئۇنىڭ تەختى ئادالەت زەرلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن ۋە شەپقىتىنىڭ شامى مەملە-

كەت ئەتراپىغا روشەنلىك سالغان ئىكەن.

مۇقامى شاھى جەمشىتتەك، پەرىدۇندەك ھەشەمەتتە،
كۇچ - قۇدرەتتە دارا ھەم ئىسكەندەر شانۇ - شەۋكەتتە.

بىر كۈنى ئۇ شىكارغا چىقىپتۇ. ئۇ كۈنى ھەممەيلەن ئۇۋ-
يا ئالغان بولۇپ، ھەر كىم ئوز ئىشىغا مەشغۇل بولغان ئىكەن.
ــ مەن سەن بىلەن ئات چاپتۇرۇشمەن، چۈنكى ئۇزۇن
ۋاقىتلاردىن بېرى، مەن مىنگەن ئات يۈگۈرۈكمىكىن ياكى سەن
مىنگەن ئات يۈگۈرۈكمىكىن، شۇنى بىر بىلەيلى بولاتتى دەگەن
گەپ كوللۇمدە بار ئىدى، ــ دەپتۇ پادىشا ئوز چۇلۇۋۇردارىغا. شۇ-
نىڭ بىلەن ئىككىيلەن ئاتقا مىنىشىپتۇ.
ئۇلار خېلى ئۇزاق چېپىشىپ، شىكارغا چىققانلارنىڭ نەزە-
رىدىن يىراقلاشقاندىن كېيىن، پادىشا ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ
توختىتىپتۇ. چۇلۇۋۇردارمۇ توختاپتۇ.
ــ مېنىڭ بۇ يەرگە ئۇزۇلۇپ چىقىشىمدىكى غەرەز شۇ ئىك-
كىسى، ــ دەپتۇ پادىشا چۇلۇۋۇردارغا، ــ مۇشۇ كۈنلەردە كوللۇمگە
بىر ئەندىشە پەيدا بولۇپ قالدى. خاس خادىملىرىمدىن ھېچقاي-
سىسىغا ئىشەنمىگەنلىكىم ئۈچۈن، مۇشۇ بانا بىلەن جايىنى خىلۋەت
قىلىپ، بۇ سىرىمنى ساڭا ئېيتماقچى بولغان ئىدىم، لېكىن باشقا
كىشى ھەرگىز بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولماسلىقى كېرەك.
چۇلۇۋۇردار خىزمەت شەرتىنى بىجا كەلتۈرۈپ، تازىم بىلەن
شۇنداق دەپتۇ:

ــ شاھىم، دەۋران ساڭا پۇرخەندە بولسۇن،
ئاي كۈن بىلەن پەلەك ھەم بەندە بولسۇن.

گەرچە پەقىر قۇللىرى ئوزەمدە بۇ ئىشقا ھېچقانداق سالا-

هىيەت بارلىغنى كۆرمىگەن بولسامۇ، ئىنايەتلىرىنىڭ ئاپىتىۋى ما-
گا دولەت نۇرىنى چۈشۈرسە، باھار ئەسرارلىرىنىڭ ھەقىقىتىگە مەھ-
رەم بولالايدىغان ساباملىق بۇ چىمەندىن بۇيى ئالالمىغاي ۋە ھەتتا
كۆكلۈمىدىكى سىر مالىرىغا خەزىنە بولغان ۋۇجۇدۇمدىن بۇ سىرنى
بىلىشنىڭ پېيىگە قەدەم قويالمىغاي.

خۇددى پىنھان بولغاندەك تەن ئىچىدە جان،
تۇتارمەن بۇ سىرنى جانىم ئىچرە پىنھان.

ئۇنىڭ سوزىدىن پادىشانىڭ كۆڭلى خوش بولۇپتۇ ۋە شۇنداق
دەپتۇ:

— مەن ئوز ئىسمىدىن ئەندىشە قىلىپ قالدىم. بۇ كۇنلەردە
ئۇنىڭ ماڭا قەست قىلماقچى بولۇۋاتقانلىغى خۇيى-پەيلىدىن ئاش-
كارىلىنىپ قېلىۋاتقانلىغنى ئېنىق سەزدىم. ئۇ مېنى ئولتۇرۇشكە
بەل باغلاپتۇ. مەنمۇ ئۇنىڭدىن ماڭا زەرەر يېتىشتىن بۇرۇنراق
ئۇنىڭ ۋۇجۇت تېشىنى يولۇمدىن كوتىرىۋېتىش ۋە پەلەك چە-
مەنلىگىگە ئۇنىڭ ئازار تىكىندىن خالاسلىق بېرىشكە ئىرادە باغ-
لىدىم. سەن ھەمىشە مېنى ئاسراشقا ئېھتىيات قىلىشىڭ لازىم.

چۈلۈۋردار پادىشانى ئاسراشقا ۋە ئۇ سوزنى يوشۇرۇشقا
ۋەدىلەرنى بېرىپ قەسەم ئىچىپتۇ. لېكىن تېخى ئوز مەنزىلىگە
يېتىپ بارماي تۇرۇپ بىۋاپالىق قىلىپ، مەككارلىق ۋە خىيانەت
كوچىسىغا قەدەم قويۇپتۇ. ئۇ بىر كۇنى پۇرسەت تېپىپ، پادىشا-
نىڭ ئۇكىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى بايان
قىپتۇ. ئۇنى ئاڭلىغان شاھزادە ناھايىتى كوپ مىننەتدار بولۇپ،
ئۇنىڭغا نۇرغۇن نەسى ئىلتىپاتلارنى ۋەدە قىلىپتۇ ۋە ئوزىنى ئوبە-
دان مۇھاپىزەت قىلىپتۇ. ئەنە شۇ يوسۇندا ئازغىنا ۋاقىت ئوتۇپ،
زامانىنىڭ ئادەتى بويىچە پادىشالىق دولەت باھارى خازانغا ئالا-
مىشىپتۇ-دە، تەخت خالى قاپتۇ. خالايىقلار شاھزادىنى ئۇنىڭ
ئورنىغا تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

مەملىكەت باغدا دولەت غۇنچىسى خەندان ئۇرۇپ،
سەلتەنەت بوستانىغا تىكلەندى بىر يېڭى كوچەت.

ئۇ تەختكە چىققان كۈنىلا چۈلۈۋۇردارنى ئولتۇرۇشكە ھوكۇم قىلىپتۇ. بىچارە چۈلۈۋۇردار ناھايىتى كوپ زارلىنىپ شۇنداق دەپتۇ:
ــ مېنىڭ ئۇزلىرىگە ئىخلاس ۋە تەرەپتارلىقتىن باشقا گۇناھىم يوق ئىدى، پادىشاھىم!
ــ كىشىنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويۇشتىنمۇ چوڭ گۇنا بولامدۇ؟ ــ دەپتۇ يېڭى پادىشا، ــ ئاكام پۈتۈن دولەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدىن يالغۇز سېنى ئۆز سىرىغا مەھرەم قىلغان ئىدى. لېكىن سەن ئۇنى ئاسرىمىدىڭ، شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە ساڭا ئىشەنگىلى بولامدىكەن؟ بىۋاپا دوست بىلەن بىللە بولغاندىن كۆرە، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتكەن مىڭ ھەسسە ياخشى.

گەر زۇۋانىڭ بولسا ساڭا سىر ساقلىغۇچ،
كارى يوقتۇر بېشىڭ بىلەن قىلىچنىڭ ھىچ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، سىرنى پاش قىلىش ياخشى نەتىجە بەرمەيدۇ.
ــ ئەي مېھرىۋان ئاتا، ــ دەپتۇ شىر، ــ ھەر كىم ئۆز سىرىنى پاش قىلغان بولسا، ئۇنىڭ غەرىزى شۇ سىرنى ئىزھار قىلىۋېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ــ دە! چۈنكى ئۆز سىرىغا ئۆزى مەھرەم بولالمىماي، ئۆز سىرىنى ئۆزى ساقلىيالمىماي، بىر كىمگە دېگەن بولسا ئۇ يەنە باشقا بىراۋغا دېسە، ئەلۋەتتە ئۇنى مەزۇر تۇتۇش كېرەك. بىر كىشى ئۆزى كوتىرەلمىگەن يۈكنى باشقىلارمۇ كوتىرەلمەيدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئەجەپلىنىدىغىنى يېرى يوققۇ؟

ئۆز سىرىڭغا بولمىدىڭ ئۆزەڭ مەھرەم،
ئاسرىمىسا ئۆزگىلەر ئەجەپلەنمە.

گەرچە سىرتى پاش قىلىش ئەيمپ بولسىمۇ، ئۇنى ئېيتىش بىلەن ھەقىقەت ئاشكارىلىنىپ، ئەيىپىنى بوشۇرىدىغان سىرلار مۇ بولىدۇ. مەن سېنىڭ ھەقىقەتنى سوزلەپ كوڭلۇمدىكى غەمنى كوتەرىۋېتىشىڭنى ئۈمىت قىلىمەن. ئەگەر ئېنىق ئېيتىشقا ئوڭايسىزلانساڭ كىنايە بىلەن دىسەڭمۇ بولىدۇ، سوز-ئىبارىلەر بىلەن ئىپادە قىلىمساڭ ئىشارەت بىلەن سوزلىسەڭمۇ بولىدۇ.

ــ مۇشۇ پىتىنىنى قوزغاتقان پىتىنخور نابۇكارنىڭ جازاسىنى بېرىشىڭ شەرتى بىلەن ئېيتسام ئېيتىپ بېرەي، ــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى، ــ شۇ شەرت بىلەنكى ئالىملار ۋە دانىشمەنلەر ئەپۇ قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا بەزى مۇبالىغە سوزلەرنى ئېيتقان بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ئۇنىڭ كوزىگە ئەپۇ جامالىنى كورسەتمەيسەن. ئالەمگە پىتنە-پاسات پەيدا قىلىدىغان گۇناھكار يۇز بەرگەن بولسا، ئۇنى ئەپۇ قىلىشتىن جازالاش ئەلادۇر. سادىر قىلغان ئۇنىڭ زەرىرى پادىشاغا ئائىت بولغان گۇناھلاردا تېخىمۇ شۇنداق. پادىشانىڭ دىيانىتى ۋە مۇروۋۋەتىنى مەككارلىق ۋە خىيانەت بىلەن بۇلغۇيتىدىغان بۇنداق گۇناھلاردا، ئەگەر ئۇنىڭ ئىقام ئېلىنمىسا، باشقا پىتىنخورلارمۇ پىتنە-پاسات پەيدا قىلىدىغان ئىشلاردىن يانمايدۇ ۋە بەلكى ھىلىقى بەتقىلىقنىڭ يامان ئىشلىرى بۇلارغا ئوز ئەمەللىرى ئۈچۈن دەستۇر بولۇپ قالىدۇ. بۇ توغرىدا ئەپۇغا يول بېرىش ياخشى ئەمەس. "قىساس ئېلىنغاندا ھايات ئۇلى مۇستەھكەم بولىدۇ" دىگەن سوزنىڭ ھوكمى بويىچە، ئۇنداق چېقىمچىلارنى ئولتۇرمەك كېرەك. گېپىمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، قىساس ئېلىنغاندىلا، قىساس ئېلىنىشتىن قورقۇپ، كىشى كىشىنى ناھەق ئولتۇرەلمەيدۇ ھەم زەرەر سېلىشقا پېتىنالمايدۇ.

قىلسا دەۋەت كىشى ئازارىغا ھەر كىمكى سېنى،
مەملىكەتنىڭ دۇشمىنىدۇر، ئولتۇر ئاۋال ئوزىنى.

بۇ مۇقەددەسلەردىن كېيىن دەمەكچى بولغان غەزىم شۇ-كى، سېنىڭ ھاياتىڭغا بۇنچىلا غەم-غۇسسىلەرنى سالغان مەككار دېمەنەدۇر.

ــ سەن ئەمدى يانغىن، بۇ تۇغرىدا مەن ياخشىراق پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئويلاپ بېقىشىم لازىم، ــ دەپتۇ شىر.

شىر ئىنسى ئۈز مەنزىلىگە قايتىپ كېتىپتۇ. شىر ناھا-يىتى كوپ پىكىر يۈرگۈزگەندىن كېيىن، بارلىق لەشكەر ۋە تاۋا-بىئاتلارنىڭ ھازىر بولۇشىغا ئەمر قىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بارلىق دولەت ئەركانلىرى ــ ئەمرلەر، ۋەزىرلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ھۇ-زۇرىغا يېغىلىپتۇ. شۇنداق كېيىن، شىر ئانىسىغا كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى چاقىرتىپ كەپتۇ ۋە دېمەنەنىمۇ چاقىرتىپ ھازىر قىلىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن يۈزىنى ئورۇپ، ئۈزى بىلەن ئۈزى ئۇزۇن پىكىر يۈرگۈرۈپ كېتىپتۇ. دېمەنە ئۈزى ئۇچۇن يۈزىگە بالا ئىشىگى ئې-چىلىپ، خالاسلىق يولى باغلانغانلىغىنى سېزىپ، يېنىدا تۇرغان بېقىنلىرىنىڭ بىرىگە ئاستاغىنا دەپتۇ:

ــ بۇ جامائەتنىڭ بۇنچىۋالا يىغىلىپ كېتىشىنىڭ سەۋەۋى نىمە؟ قانداق ھادىسە يۈز بېرىپتۇ؟ ئەجەپ پادىشا شۇنچىۋالا خىيالغا چوكۇپ كېتىپتىغۇ؟

ــ پادىشانى سېنىڭ ھاياتىڭ توغرىسىدىكى خىيال ئەشۇ-داق تەھەككۇرغا سېلىپ قويىدى. سېنىڭ خىيانىتىڭ ۋە پىتنە-پاساتىڭ ھەم ئۇنىڭ مېھرىۋان دوستى توغرىسىدا ئېيتقان يالغان سۆزلىرىڭنىڭ ھەممىسى ئاشكارىلاندى. ھىلە-مىكىرلەر يۈزىدىن پەردە كۆتۈرىلدى. ئەمدى كوز ئېچىپ-يۇمۇچە، ئارىلىقتا، سېنىڭ تېرىك قېلىشىڭنىڭ ئېھتىمالى يوق. سەندەك يامانلىق ئوچىغىنى ھاياتلىق ھوجىرىسىدا ساقلاشنىڭ ئورنى قالمىدى، ــ دەپ ۋاقە-راپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قالغان شىرنىڭ ئانىسى.

ــ بۇرۇن ئوتكەن بۆزىرۇكلار ھەر بىر ئىشقا بىردىن ھوكۇم

قىلىشقان ۋە كېيىنكىلەرنىڭ ئاسايىشى ئۈچۈن روشەن يوللارنى پەيدا قىلىپ قويغان. ئۇلارنىڭ ھىكمەتلىك سوزلىرىدىن بىرى: "ھەر كىشى جان-دىلى بىلەن پادىشانىڭ خىزمىتىنى قىلسا، ئۇ پادىشاغا يېقىنلىق دەرىجىسىنى تاپارە ئەگەر كىمكى پادىشاغا يېقىنلىق دەرىجىسىگە يەتسە، ئۇنىڭغا پادىشانىڭ دوستلىرى ھەم دۇشمەنلىرى تەڭلا دۇشمەن بولىدۇ. دوستلار ھەسەتتىن، دۇشمەنلەر ئۇنىڭ پادىشانىڭ ئىشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن نەسىھەت ۋە مەسلىھەت بېرىۋەيدىغان بولغانلىقى ئۈچۈن دۇشمەنلىك قىلىشىدۇ" دېگەندىن ئىبارەت دەپ كېلىپ دېمىنە سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ،تە كىمكى پادىشاغا قانچە يېقىن بولسا، ئۇنىڭ خەتىرى شۇنچە كوپ بولىدۇ. شۇ سەۋەپتىن ھەقىقەت ئەھلى ئوزىنىڭ خاتىرجەملىگى ۋە راھىتىنى دەپ، پانى دۇنيادىن يۈز ئوروپ، خۇداغا ئىبادەت قىلىشنى مەخلۇققا خىزمەت قىلىشتىن ئارتۇق بىلگەن. چۈنكى ئاللاتائالانىڭ دەرگاھىدا سەھۋە-خاتالىق يۈز بەرمەيدۇ؛ جەۋر-زۇلۇم سادىر بولمايدۇ؛ ياخشىلىققا يامانلىق، تائەتكە ئوقۇبەت ۋە جازا بېرىش يوسۇنىي يوق. ئۇ بارلىق پادىشالارنىڭ پادىشاسىدۇركى، ئۇنىڭ ھوكمى ئادالەتنىڭ سىرتىغا چىقمايدۇ.

تەڭرى ئەدلى بىر يوسۇندا تۇرغۇسىدۇر تائەبەت،
ئوزگە يەردە گاھ رەزا بار، گاھى بار مەجبۇرىيەت.
يوق ئىرۇر ئۇندا زۇلۇم، گەر بار ئىرۇر بۇندا زۇلۇم،
يوق ئىرۇر ئۇندا غەلەت، گەر بار ئىرۇر بۇندا غەلەت.

خالايىقنىڭ تولا ئىشى خۇدانىڭ سۇپىتىگە خىلاپ ھالدا، كوپىنچە ئىختىلاپ ۋە بولگۇنچىلىك بىلەن ئارىلاشقان بولىدۇ. ئۇلار گايىدا ئازاپ-ئوقۇبەت لازىم بولغان گۇناكارلارغا رەھىم-شەپقەت قىلىدۇ، گاھىي تەرىپىيەت قىلىش ۋاجىپ بولغان ۋا-پادارلارغا قەھرى-غەزەپ يەتكۈزىدۇ. چۈنكى نۇقسان ھاۋاسى

ئۇلارنىڭ ئەھۋاللىرىدا غالىپلىق ئورۇننى ئىگىلىگەن بولىدۇ. شۇڭا خاتا شەيتانى ئۇلارنىڭ خۇي-پەيلىگە خوجايىن، سوزلىرىدە غەرەز روشەن، ئەمەللىرىدە رىيا ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىگەن بولىدۇ. ياخشى بىلەن يامان ئۇلارنىڭ ئالدىدا تەڭ، پايدا بىلەن زەرەر ئۇلارنىڭ نەزىرىدە باراۋەر كورۈنىدۇ. ئەگەر بىر كىم پۈتۈن يەر يۈزىنىڭ خەزىنىسى بىلەن پادىشانىڭ خەزىنىسىنى تولدۇرۇۋەتسە، پادىشا ئۇنىڭدىن بىر دان ئارپىچىلىق مىننەتدار بولمايدۇ. يەنە بىر كىشى كېلىپ پادىشانى دەشنام قىلسا، پادىشا ئۇنىڭ بېشىنى ئىززەت ئاسمىنىغا چىقىرىدۇ.

بۇنچە نازنى كور يەنە بىرمۇنچە ئىستىغنىغا باق،
نەغمە-ساز بولسۇن ئىشىك، يا ئۇن سېلىپ زار يىغلىماق.

ئەسلىدىغۇ مەن مۇلازىمەتچىلىككە يېقىن يولىماسلىغىم كېرەك ئىدى ۋە خىلۋەت بۇلۇڭدىن چىقىپ، كويۇپ تۇرغان ئوتقا ئوخشايدىغان پادىشا خىزمىتىنى قوبۇل قىلماسلىغىم كېرەك ئىدى. ھەر كىشى پاراغەتنىڭ قەدرىنى بىلمەسە ۋە خۇداغا تائەت قىلىشنى مەخسۇقا خىزمەت قىلىشقا ئالماشتۇرسا، ئۇنىڭغا ھىلىقى زاھىتقا يەتكەندەك ھادىسە يېتىشى مۇمكىن ئەمەس-دە!

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن، ــ دەپ سوراپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

ــ مەسىلدە كەلتۈرۈلۈشىچە، بىر زاھىت، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

تەرىقەتنى تاشلىغان زاھىتنىڭ ھىكايىسى

بىر زاھىت بار بولۇپ، ئۇ دۇنيا تەئەللۇقاتىدىن يۈز ئورۇپ، خىلۋەت بۇلۇڭنى ۋاجىپ بىلگەن، يىمەك ۋە كىيمەكتە تەكەللۇپنى تاشلاپ، بوز ۋە چەكمەنگە قانائەت قىلغان كىشى ئىكەن.

قاچتى غەمدىن بەردى ئوزۇن پاراغەتكە،
ئىتىگىنى قىلدى بەنت تاغ ئىتىگىگە،
نېمەت بەرمەي تېنىگە قىلدى جاپا،
قىلىپ ئازغا قانائەت يىدى گىيا.

ئۇنىڭ تائەتچى ۋە تەقۋادارلىغىنىڭ داڭقى ئازغىنا ۋاقىتتا شۇ دىيارنىڭ شەھەر ۋە سەھرالىرىغا تارقىلىپتۇ ۋە خالايىق ئۇنى تەۋەرۈك دەپ بىلىپ، يىراق-يېقىندىن ئۇنىڭ خىزمىتىگە كېلىشكە باشلاپتۇ.

ئۇ دىيارنىڭ خۇدا رىزالىغىنى ئوز پادىشالىغىدىن ئەلا بىلىدىغان ۋە ھەمىشە ئەنبىيا ھەم ئەۋلىيالارنىڭ ئەخلاقلىرىنى جارى قىلغان بىر ئادىل پادىشاسى بار ئىكەن.

پاك نەزەرلىك ياخشى خۇيلۇق شۇ كەبى گۈزەل ئەخلاق،
ياخشىدۇر پۇقراغا، سۇلتانغا ئۇنىڭدىن ياخشىراق.

پادىشامۇ ئۇ زاھىتنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ مۇلازىمىتىگە بېرىپ، مۇبارەك نەپەسىدىن مەدەت ئىزلەپ، ئۇنىڭدىن پادىشالارغا لايىق نەسىھەت قىلىشنى تىلەپتۇ.

— ئەي پادىشا، — دەپتۇ زاھىت، — خۇدانىڭ بەندىلەر ئۈچۈن ياساپ قويغان ئىككى ساراينىڭ بار: ئۇنىڭ بىرى پانىدۇر، ئۇنى دۇنيا دەپ ئاتايدۇ. يەنە بىرى باقى بولۇپ، ئۇنى ئاخىرەت دەپ ئاتايدۇ. ئالى ھىممىتىڭ تەقەززاسى بىلەن ساڭا سازاۋەر بولىدىغىنى شۇكى، پانى مەنزىلىگە باش لىڭشىتماي، باقى مەملىكىتىنىڭ پادىشالىغىغا نەزەر سالغايسەن.

ئاخىرەتنى ئىستىگىن، ئۇندا خوشاللىق بىپايان،
ئاخىرەت چوڭلۇغىدىن بىر زەررىدۇر بۇنداق جاھان.

كوپ تىرىشقايسەن بۇ دۇنيا ئىچىدە سەن ھەممىشە،
ئاخىرەتتىن تېپىشقا ئاخىردا بىر نەسىۋە.

ــ قانداق تەدبىر بىلەن باقى مەملىكىتىنىڭ پادىشالىغىنى ئوزىگە قاراتقىلى بولىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشا.

ــ ئۇنى مەزلۇملارنىڭ دادىغا رەھىم قىلىش ۋە مەھرۇملارنىڭ ھەم مۇھتاجلارنىڭ پەريادىغا يېتىش ئارقىلىق قولغا كەلتۇرگىلى بولىدۇ، ــ دەپتۇ زاھىد، ــ ھەر پادىشا ئەگەر ئاخىرەتتە راھەت كورۇشنى خالسا، پۇقرالارنىڭ راھەت كورۇشى ئۈچۈن ھەركەت قىلىشى كېرەك.

باتار گورده راھەت بىلەن شۇنداق كىشى،
خالايىقنىڭ ئاسايىشى بولسا ئىشى.
شاھلار كورەر بەختۇ ئىقبال، ياخشى دولەت،
ئاجىزلارغا تاڭمىسا گەر مەجبۇرىيەت.
بىرقولىدا تۇتسا مەزمۇت شاھلىق ئىشىن،
بىر قولىدا بولماق كېرەك ئەدلى ۋە دىن.

زاھىد ئۇز نەسىھىتىنى تامام قىلىپتۇ. زاھىدنىڭ سوزلىرى بەك ياراپ كەتكەنلىكتىن، پادىشا ئىرادەت قولىنى ئۇ پىرنىڭ ھەممەت ئىشىگە ئۇرۇپتۇ ۋە دائىم ئۇنىڭ خىزمىتىگە كېلىپ تۇرىدىغان بولۇپتۇ ھەم ئۇنىڭدىن تەلىم ئېلىپ تۇرۇپتۇ. بىر كۈنى پادىشا زاھىدنىڭ قېشىدا تۇرغان چاغدا، بىر توپ دادخورلار كېلىپ، پەريات ۋە پىغان چېكىشىپتۇ. زاھىد ئۇلارنىڭ دادىغا يېتىش ئۈچۈن، پادىشاغا مەملىكەت ۋە مىللەتنىڭ ھالىغا مۇۋاپىق ۋە دەرمان تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىغا لايىق سوزلەرنى تەلىم بېرىپتۇ. پادىشا زاھىدنىڭ بۇ ئىشىدىن بەكمۇ خۇرسەن بولۇپ،

شۇنداق ئىلتىماس قىلىپتۇ:

ــ ئەي، روشەن كۆڭۈللۈك پەرىدەم، ماڭا شەپقەت يۈزىدىن بەزى چاغلاردا دادخورلارنىڭ ئىشلىرىغا ۋاستە بولۇپ، مەندىن توغرىلىقىغا مۇۋاپىق تەلىم ۋە سوزلىرىنى ئايىمىغايلا.

زاھىت مەھرۇملار ۋە دەرمان تەلەپلەرنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ تېزلىك بىلەن مۇۋاپىق ھەل قىلىنىشىنى كۆزلەپ ۋە پادىشانى ياخشى ئىش قىلىشقا تەرغىپ قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭمۇ ساۋاپ تېپىپ قېلىشىدىن ئۈمىتۋار بولۇپ، پادىشانىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىپتۇ. شۇندىن تارتىپ زاھىت ھەر بىر مۇھىم ئىش توغرىسىدا ۋاقىت تەقەززاسىغا مۇناسىپ كەلگىدەك نەسىھەتلەرنى سوزلەپ تۇرىدىغان بولۇپتۇ. پادىشامۇ ئۇ نەسىھەتلەرنى چوڭ قىزىقىش بىلەن قوبۇل قىلىدىغان بولۇپتۇ. ئىش شۇ يەرگە يېتىپتىكى، ئۇ مەملىكەتنىڭ نۇرغۇن مۇھىم ئىشلىرى زاھىتنىڭ ھوكمى بىلەن بىر تەرەپ قىلىنىدىغان بولۇپتۇ. زاھىتنىڭمۇ كۆندىن كۆنگە مال دۇنياسى كۆپىيىشكە باشلاپتۇ ۋە بىرىپ-بىرىپ مەنسەپ ۋە ئۇلۇغلۇق سەۋداسى كۆڭلىگە كىرىۋېلىپ، تائەت-ئىبادەتلىرىنىڭ بىناسىغا يوچۇقلار پەيدا بولۇشقا باشلاپتۇ. ئۇلۇغلۇق ۋە مەنسەپ ئەسۋاۋىنىڭ تەمەنناسى زاھىتنىڭ بېشىنى پاراغەت ياستۇغىدىن ئېلىپ، كىبرى تاجى تەرەپكە يۈزلەندۈرۈپتۇ.

بۇ جاھاندا كىمنى دۇنيا چىقارمىدى يولدىن،
غەپلەت مەيىن كىم ئىچمىدى بۇ جاھاننىڭ قولىدىن.

بۇ دۇنيا بىر مەككار قىزدۇركى، نۇرغۇن مەرت يىگىتلەرنى ئۆزىنىڭ مۇھەببەت كەمىنگە ئىلغان. بۇ دۇنيا بىر ھىلىگەر كەمپىركى، كۆپلىگەن پەھلىۋانلارنى خۇددى پىچەنگە ئوخشاش بالا قۇدۇغىغا سالغان.

زۇلۇم زالىنىڭ ① ئىلكىدە رۇستەم ②،
پىجەن ③ قۇدۇقتا چەكتى دەرت - ئەلەم.
مىسردا جاپا نىلى دولقۇنلاپ،
قانلىق كىيىمدە يۈسۈپ زار يىغلاپ.
تۈتتى مۇسلى ④ پىراق يولىنى،
مۇئەدى ⑤ ئالدى نىپاق كويىنى،
قەسىر ئەتتى ئەل بېشىنى تىزمەپ،
قىلدى دەريا خەلق قېنىن ئاققۇزۇپ.

شۇنداق قىلىپ زاھىت ھەق تائىتىنىڭ مۇشەققىتىنى تاشلاپ، نەپس لەززىتىنىڭ راھىتىنى باشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بويىنىغا "دۇنيانى دوست تۇتماق جېمى بالالارنىڭ بېشىدۇر" دېگەن سوزنىڭ توقى لەنتى چۈشۈپتۇ. پادىشا ئۇنىڭ كورسەتمىلىرى ۋە تەدبىرلىرىنى مەملىكەت ئىشلىرىنىڭ مەسلىھىتىگە مۇۋاپىق كورۈپ، بىر يولىلا ئىختىيار تىزگىنىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. بۇرۇن ئازغىنا نان تېپىشتىن بولەك غېمى بولمىغان زاھىتنىڭ بېشىغا ئەمدىلىكتە بىر پۈتۈن جاھاننىڭ غېمى چۈشۈپتۇ.

يوقالدى چىمەنده سەن كورگەن گۈلزار،
بولدى كۈز، ئەمدى قالمىدى باھار.

بىر كۈنى ئۇنىڭ قېشىغا پات-پات كېلىپ سوھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ كېتىدىغان بىر دەرۋىش ئۇنىڭ قېشىغا كەپتۇ. ئۇنىڭ شۇنداق شان-شەۋكىتى ۋە ھەشەمىتىنى كورۈپ ھەيران قاپتۇ.

---

①②③④⑤ ـ بۇلار پىردەۋسىي يازغان «شاھنامە» دىگەن چوڭ ئەسەرنىڭ قەھرىمانلىرى.

ئابى هايات قارا بولدى، ئۇندا خسلەت قالمىدى،
گۈل شېخىدىن تامدى قان، ئاۋالقى گۈلزار قايىدىدۇر؟

كەچ كىرىپ خەلق غەۋغاسى سەل-پەل بېسىلغاندا، ئۇ دەر-ۋىش زاھىتقا شۇنداق دەپتۇ:
— ئەي شەيخ، ماڭا كورۇنۇۋاتقان بۇ قانداق ھال، مەن كورۇۋاتقان بۇ قانداق سۇرەت؟

ئۇمىت قىلغان سائىشكىدە كەپ تۇراتتى ئوقتىك،
قايدا قالدى ئاشۇ پۇرسەت ئاشۇ ئەھۋال قايىدىدۇر؟

زاھىت قانچە سەۋەپ كورسەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ماقۇل چۈشمەپتۇ ۋە:
— بۇ سوزلىرىڭنىڭ ھەممىسى نەپسىڭنىڭ بانىسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، — دەپتۇ دەرۋىش، — گېپىڭنىڭ مەزمۇنىدىن شۇ مەلۇم بولدۇكى، مۇبارەك خاتىرىڭ دۇنيا ماتاينغا مايىل بولۇپ قاپتۇ. شەرەپلىك كوڭلۇڭ مەنسەپ ۋە مال تېپىش پىكرىگە باغلىنىپ قاپتۇ.

سەن كەبى ئالى ھۇماغا ئۇستىخان ھىرىس ئەجەپ،
ساپتۇ ھىممەت سايىسىنى مۇردا ئۇستىگە ئىست.

— مېھرىۋان دوستۇم! — دەپتۇ ئۇنىڭغا زاھىت، — خالايىقنىڭ بېرىش-كېلىشلىرى ۋە غوغا سېلىشلىرىدىن مېنىڭ ھالىمغا ھېچ نۇقسان يەتمىدى. مەن كوڭلۇمدە ئاشۇ سەن بىلگەن ئىشقىلا مەشغۇل بولۇۋاتىمەن.
— سەن تېخى بىخەۋەر ئوخشايسەن، — دەپتۇ مېھمان دەرۋىش، — نەپسى غەرىزى سېنىڭ كورەر كوزۇڭنى توسۇاپتۇ. سەن ھۇشۇڭنى تاپقان ۋاقىتتا پۇشايمان پايدا بەرمەيدۇ.

مۇنداق ئىشنى ئەيلىدىڭ، كەلسە ساڭا ئىش ئاخىرى،
يۈز پۇشايمان كەلتۈرەرسەن پايدا بەرمەس ئاخىرى.

سېنىڭ ھازىرقى ئىشىڭ خۇددى قامچا بىلەن ئىلاننى ئايرىـ يالماي، ھالاكەتكە ئۇچرىغان قارغۇنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ قاپتۇ.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت.

— بىر قارغۇ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دەرۋىش.

قارغۇ يولۇچىنىڭ ھېكايىسى

بىر قارغۇ بىلەن بىر كىشى بىرلىكتە سەپەرگە چىققان بولۇپ، ئۇلار بىر مەنزىلگە كېلىپ چۈشۈپتۇ، كېچىسى شۇ يەردە قونۇپتۇ. ئۇلار ئەتىسى ئەتىگىنى تېخى سۈبھى يورۇمىغان ۋاقتىدا يولغا چىقماقچى بولۇپ ئاتلىنىپتۇ. لېكىن قارغۇ قامچىسىنى ئىزلەپ تاپالماپتۇ. شۇ جايدا سوغۇقتىن توڭلاپ قالغىلى تاس قالغان بىر ئىلان ياتقان ئىكەن، قارغۇ ئۇنى قامچا خىيال قىلىپ قولىغا ئاپـ تۇ ۋە سىلاپ كورۇپ بېقىپ، سىلىق ۋە يۇمشاق قامچا ئىكەن دەپ كوڭلى شات بولۇپتۇ. ئۇلار ئاتلىنىپ بىرەر سائەت يول يۈرگەن ئىكەن. سۈبھى يورۇپ ئالەم روشەن بولۇپتۇ. قارغۇنىڭ ئىلانىنى تۇتۇۋالغانلىغىنى كورگەن ھەمرايى پەريات كوتىرىپتۇ.

— ھەي بۇرادەر، قولۇڭدا زەھەرلىك ئىلان تۇرىدۇ، ئۇنى دەرھال تاشلىغىن، بىكار ساڭا زەرەر يەتكۈزۈپ قويىدۇ.

قارغۇ "ھەمرايىمنىڭ ئۇ قامچىغا كوزى چۈشكەن ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلىپتۇ.

— ھەي ئەزىز،— دەپتۇ ئۇ،— كىشىنىڭ بەختى بىلەن كىشـ ىنىڭ نىمە كارى بار؟ مەن قامچامنى يۇتتۇرۇپ قويغان ئىدىم، سېخى پەرۋەردىگارىم ماڭا ئۇنىڭدىن ياخشىراق قامچا ئاتا قىلدى.

ساڭمۇ تەلىيىڭ مەدەت قىلسا، ياخشى قامچىدىن بىرنى تېپىۋالارسەن. مەن سېنىڭ ئەپسۇنىڭ بىلەن بۇ قامچىنى تاشلۇۋېتىددىغان ئاخماق ئەمەسمەن.

— ھەي بۇرادەر،— دەپتۇ ھەمرايى كۆلۈپ،— مەن ھەمرالىق ھەققىنى ئادا قىلماق ئۈچۈن، سېنى بۇ خەتەردىن ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇۋاتسەمەن. سۆزۈمنى ئاڭلاپ ئىلانىنى تاشلا.

قارغۇنىڭ ئاچچىغى كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ قامچىغا سەن تاما باغلىۋالدىڭ نىمانچە،
ئاڭلىنىكى ھەر كىمگە ھەقتىن يېتەر نەسىۋە.

— سەنزە مېنىڭ قامچامغا كوز تىكىپ، مەن تاشلۇۋەتسەم ئۆزەڭ ئېلىۋېلىشنى ئويلاۋاتامسەن؟ سېنىڭ بۇ ئويۇڭ خام خىيال. ماڭا غايىپ ئالەمدىن كەلگەن قامچا بۇ. خەقنىڭ سۆزى بىلەن قولدىن بېرىمەنمۇ بۇنى؟ ھەرگىز بەرمەيمەن!

كوزى ساق كىشى بۇ توغرىدا قانچە گەپ-سۆزلەرنى تەكتىلىگەن بولسىمۇ، قارغۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغىلى ئۇنىماپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋاتقاندا ئاپتاپ چىقىپتۇ ۋە ئىلانغا سەل-پەل ئىسسىق ئوتۇپ مىدىراپتۇ، پىلان كوزىنى ئېچىپ ئۆزىنىڭ بەنتكە چۈشكەنلىگىنى كورۈپ قارغۇنى چېقىپ ئولتۇرۇپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەنمۇ بۇ دۇنياغا ئىشەنمە ۋە ئۇنىڭ نەقىشلىك ئىلانغا ئوخشايدىغان سۇرىتىگە ئالدانما، ئۇنىڭ پوستىنىڭ يۇمشاقلىغىنى دوست تۇتقىنىڭ بىلەن، ئۇ ئېچى ھالاك قىلغۇچى زەھەر بىلەن تولغان قاتىلدۇر.

زەھەردىن چىقمىغاي شېكەر شەرۇتى،
كورمەككە پاك بولۇپ زەھەر سۇرىتى.
سەن ئۇنى كورۈپلا دىمىگىن ھەسەل،
شەرۇەتتۇر ئۇ سۇنى يەتكۈزدى ئەجەل.

زاهىت ئۇنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاپ، بۇرۇنقى ئوتكەن كۈنلىرىنى ياد ئېتىپتۇ ۋە بۇگۈنكى كۈنلۈكته كوڭلىنىڭ ئېتىگىنى بۇلغىغان تەتەللۇقاتنى ئەينەن كورۇپ، ئۇ دوستىنىڭ سوزلىرى ھەقىقى شەپقەت ۋە مۇھەببەت يۇزىسىدىن ئېيتىلىۋاتقانلىغىنى بىلىپ، نا-دامەت بېشىنى كوزىدىن ئاققۇزۇپ، ھەسرەت ئوتىدا كويگەن كوك-سىدىن دەرتلىك ئاھ-پىغان تارتىشقا باشلاپتۇ.

غەم ئوتىدا كويدى جان، قانداقچە ئەپغان چەكمەيىن،
ئۇيقۇ ئىچره قالدى بەختىم يىغلمايمۇ زارۇ-زار.

زاهىت ئۇ كېچىسى تا تاڭ ئاتقىچە خۇددى شامدەك كوڭ-لىنى كويدۇرۇپ يېشىنى تۆكۈپتۇ ۋە خۇددى پەرۋانىدەك جامالى شەۋقىنىڭ شولىسى ئارزۇسىدىن ئىزتىراپلار قىلىپتۇ. شۇ يوسۇندا تاڭ ئېتىپ، سۇبھى سادىقىنىڭ ئاق كېيىملىك زاهىدى ئاپتاپ جاينىمازىنى روشەنلىك مېھرابىنىڭ ئالدىغا يېيىپ، كېچىنىڭ قارا لىباسلىق سوپىسى قاراڭغۇلۇق خىلۋەتخانىسىغا كىرگەندە، يەنى:

سۇبھى كېيدۇرۇپ پەلەكنىڭ ئەڭنىگە نۇردىن لىباس،
قوغلىغاندا قارا پەردىسىنى يۇزىدىن جاھان.

زاهىتنىڭ ئىبادەتخانىسى ئالدىغا خالايىقلار يەنە ھۇجۇم قىلىشقا باشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلۇغلۇق ۋە بىلەرمەنلىك شاملى يەنە زاهىت تەرەپكە كېلىشكە باشلاپتۇ-دە، كېچىدىكى پۇشايمانلىق ئەلىمىنى ئوچۇرۇپ تاشلاپتۇ.

كېچە دىدىم: "تاڭلا بۇ سەۋدانى زادى تەرك ئېتەي"،
تاڭ ئېتىپ ئۇنتۇلدى ئۇ سوز قايتىدىن كەلدى ھەۋەس.

شۇنداق قىلىپ زاھىت مەملىكەت ئىشىنى پۈتۈنلەي ئوز قولىغا ئېلىپ، ئەمىر-ۋەزىرلەرنى بىكارلا قىلىپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ نەپسىنىڭ ھاۋاسى شۇنداق ئۇلغىيىپتىكى، ئادالەت يولىنمۇ ئۇدۇتۈپتۇ. بىر كۈنى ئۇ شەرىئەت ھوكمىدە قەتلى قىلىش جائىز بولىدىغان بىر كىشىنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇپتۇ، لېكىن ئۇنى ئولتۇرگەندىن كېيىن پۇشايمان قىلىپتۇ-يۇ، ئۇنىڭغا ھېچقانداق چارە قىلالماپتۇ. شۇڭا ئولگەن ئولۇكنىڭ ۋارىسلىرى زاھىت ئۇستىدىن پادىشاغا داتلاپتۇ. ۋەقەنىڭ ئەينى ئەھۋالى پۈتۈنلەي مەلۇم بولغاندىن كېيىن، پادىشا بۇ مۇھىم ئىشنى شەرىئەتكە سالىتۇ. بارلىق مۇپتى ۋە قازىلارنىڭ ئالدىغا بارغان ئىكەن، ھەممىسى زادىلا ھېتنى قىساس يولى بىلەن ئولتۇرۇشكە بۇيرۇپتۇ. زاھىت ھەر قانچە شېپىي كورسىتىپ، جىق مال-دۇنيالارنى ھازىر قىلغان بولسىمۇ، ھېچ پايدا بەرمەپتۇ. ئاخىرى خۇدانىڭ تائىتىنى مەخسۇس ئۈمگە كېتىپ، بۇ دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن مەھرۇم قالغانلىقىنى ئۇستىگە ئۇ دۇنيانىڭ نېمىتىگىمۇ يېتەلمەپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، مەنمۇ خۇدانىڭ تائىتى قىلىشتىن يۈز ئوروپ، شاھىنشاھقا ئىتائەت قىلىشقا مەشغۇل بولغان ئىدىم ۋە پەرۋەردىگارنىڭ پەرمانى خېتىدىن بېشىمنى ئېلىپ، پادىشانىڭ ئاستانىسىگە قويماقنى ۋاجىپ بىلگەن ئىدىم. شۇڭا، ماڭا ھەرقانداق بالا كەلسە ئۇ ماڭا تېخى ئاز.

دېمىمنە سوزلىرىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن، سەلتەنەت مۇلازىملىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ سوزىدىكى پاساھەتتىن ھەيران قېلىشىپتۇ. شىر بولسا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپلا قاپتۇ. ئۇ بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى قانداق قىلسا ۋە دېمىمنەنىڭ سوزىگە قانداق جاۋاپ بەرسە بولىدىغانلىقىنى تاپالماي قاپتۇ.

شۇ ئەسنادا، شىرنىڭ يېقىنلىرىدىن بولغان بىر قارا قۇلاق① ئورنىدىن تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي دېمىنە! پادىشاھىمىزنىڭ بېشى "ئادىل پادىشا خۇدانىڭ سايىسىدۇر" دېگەن تاج بىلەن ئاسمانغا تاقاشقان. سېرىنىڭ پادىشانىڭ ھۇزۇرىدا ئۇنىڭغا مۇلازىمەت قىلىشنى بۇنداق مۇزەممەت قىلىشقا ھەددىڭ ئەمەس. سەن پادىشانىڭ بىر سائەتلىك ئومىرى ئادالەت بىلەن ئوتسە، ئۇ ئاتىمىش يىللىق ئىبادەت بىلەن باراۋەر بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان ئوخشايسەن! نۇرغۇنلىغان زاھىتلار ۋە ئەۋلىيالار خۇدانىڭ بەندىلىرىنىڭ كارسازلىقى ئۈچۈن پادىشالارنىڭ خىزمىتىنى ئىختىيار قىلىپ ئوتۇشكەنغۇ! ھەممىنى پەرۋىش قىلىدىغان روشەن كوكۇللۇك شەيخنىڭ ھىكايىسىمۇ بۇ ھالغا ئادىل گۇۋا بولالايدىغۇ!

— ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

— پارىس شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ قارا قۇلاق.

شەيخ بىلەن دەرۋىشنىڭ ھىكايىسى

پارىس شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە، كارامەتتە ۋەلىلىق مەيدانىنىڭ پارىسلىرىدىن ئوتۇپ كەتكەن ۋە تەركى جاھان تاجىسى ئۇستۇنلۇكتە ئاسمان گۈمبىزىگە شىكەست بەرگەن بىر شەيخ بار ئىكەن.

ئۇ ۋىلايەت مۇلكى ئوزرە ئىدى شاھ،
ئىككى ئالەم تەركىدىن كېيىگەن كۇلاھ.

① بۇ پارىسچە نەم كاسە (يېرىم قاچا) دەپ ئاتىلىدىغان، شەكلى قاپلانغا ئوخشايدىغان ھايۋان.

چاپتۇرۇپ ئاتنى ئەزەل مەيدانىدا،
ھوكمى ھەقنى شەرھ ئېتىپ جەۋلانىدا.

ئۇنى: "روشەن كوكۇللۇك پىر" دەپ ئاتىشىدىكەن. ئۇنىڭ كارامىتىنىڭ تەنتەنىسى رۇم ئەترابى ۋە مەغرىپ دىيارلىرىدا ساياھەت قىلىدىكەن: مۇقاماتىنىڭ دەبدەبىسى مىسىر، شام، ھوججاز ۋە يەمەن مەملىكەتلىرىنىڭ ئاھالىسىگە يول باشچى بولغان ئىكەن. ئىراق شەيخلىرى ۋە خۇراسان دەرۋىشلىرى ئۇنىڭ مۇھەببەت خېتىگە باش قويغان، تۈركىستان سادىقلىرى ۋە ھىندىستان ئاشىقلىرى ئىخلاس قولىنى ئۇنىڭ ئىرادەت ئېتىگىگە ئۇرغان بىر كىشى ئىكەن. بىر كۈنى ماۋرائۇننەھرنىڭ ① سەمەرقەنت ناھىيىسىدىكى بىر دەرۋىش ئۇ شەيخنىڭ ئاستانىسىنى زىيارەت قىلماقنى كوزلەپ، كوپ جاپالارنى چېكىپ، پارىس مەملىكىتىگە كەپتۇ. ھەر قانداق كىشى تەلەپ پۇتنى ئازار تىكىنى بىلەن جاراھەت قىلمىسا، ۋىسال قولى مەقسەت گۈلىنىڭ ياقىسىغا يەتمەيدۇ.

تىكەن جاپاسىدىن گەر بۇلبۇل چەكمىسە زەخمەت،
تىلى بىلەن دىلغا كەلمەس گۈلدىن ھىكايەت.

دەرۋىش مەھرۇملۇق باياۋانىدىن ئوتۇپ، خاتىرجەملىك ۋە ئامانلىق كەئبىسىگە كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئاستانىسىنىڭ تۈپرىغىنى سۈيۈپ، شەۋق ھالقىسىنى قېقىپتۇ. خانىقا خادىملىرىدىن بىرى ئاۋازنى ئاڭلاپ چىقىپ، دەرۋىشتىن ھال سوراپتۇ ۋە يول جاپاسىنى سوراپتۇ. ھەممە ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن خادىم دەرۋىشكە:

ــ بىرەر سائەت تەخىر قىلىپ تۇرغىن، شەيخ ھەزرەتىم

① ئىككى دەريانىڭ ئارىسى، بۇ ئىمۇ دەريا سى بىلەن سىر دەريانىڭ ئارىلىغىدىكى جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

سۇلتاننىڭ قېشىغا كەتكەن ئىدى. ئەمدى كېلەر چېغى بولدى، — دەپتۇ.

دەرۋىش شەيخنىڭ سۇلتاننىڭ مۇلازىمىتىنى قىلغىلى كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ مىسسىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ-دە:

— بەھۇدە يول رەنجى قىلىپ كەلگىنىمگە ئىسىت! بۇ شەيخ سۇلتاننىڭ سوھبىتىگە مايىل بولۇپ، ئۇنىڭغا خوشامەت قىلىدىكەن ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭدىن ماڭا قانداق كەشپى كارامەت ھاسىل بولسۇن؟

ئىت كەبى ئاياغى ئاستىدا ئولۇش ئارزۇ ئىدى،
تۇپراق بولدى بۇ تامايىم بىر يولى ۋاي، ۋاي ئىسىت! —

دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن دەرۋىش خانىقادىن چىقىپ، بازارغا بېرىپتۇ ۋە كەچ كىرگەندىمۇ بازاردا يۈرىۋېرىپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلى تېخى رىيازەت ئوچمىغىدا كويۇپ، ئىشق ئوتى بىلەن ئىچىمىگەچكە ۋە ئۇ تېخى شەيخنىڭ ھالىدىن تولۇق خەۋەر تېپىپ بولمىغاچقا ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، شەيخكە لەنەت تاشلىرىنى ئېتىشقا باشلاپتۇ.

ئۇشبۇ ئادەم قىلدى دەريانىڭ كانارى ئوزرە سەير،
نەبىلۇر ئۇ سۇدا غەرق بولغان كىشىلەر ھالىنى.

تاسادىپەن ئۇ كۈنى بىر ئوغرى زىندانىدىن قاچقان ئىكەن. پادىشا ئۇ ئوغرىنى قاچۇرغانلىغى ئۈچۈن پاششاپقا قاتتىق سىياسەت قىلىپ، ئۇنى ھەر يەردىن بولسىمۇ ئىزلەپ تېپىپ، قولىنى كېسىشكە يارلىق چۈشۈرگەن ئىكەن. پاششاپ ئۇنى بازاردا ئىزلەپ يۈرۈپ، تۇيۇقسىزدىن ھىلىقى دەرۋىشكە كوزى چۈشۈپتۇ ۋە

ئۇنى ئاشۇ قاچقان ئوغرى خىيال قىلىپ، ئۇنى سىياسەتگاھقا ئېلىپ كەپتۇ ۋە جاللاتلارغا "قولىنى كېسىڭلار" دەپ بۇيرۇپتۇ. بىچارە دەرۋىش "مەن ئوغرى ئەمەسمەن" دەپ قانچە پەريات قىلسىمۇ بايدا بەرمەپتۇ. جاللات پىچاقنى دەرۋىشنىڭ قولىغا قويۇپ كېسىدىغان ۋاقتىدا "روشەن كوكۇللۇك پىر" ئۇ ھالدىن ئىلھام تېپىپ دەرھال "ھۇ" تارتىپ، ئۇ يەرگە ھازىر بولۇپتۇ ۋە پاششاپقا:

— بۇ ئوغرى ئەمەس. بۇ مېنىڭ ئۇستازىمنىڭ دەرۋىشلىردىن بولىدۇ، قولۇڭنى تارت! — دەپتۇ. پاششاپ شەيىخنىڭ مىنگەن ئېتىنىڭ ئىزىنى سۈيۈپتۇ ۋە دەرۋىشكە ئوزرە ئېيتىپ ئوز ئىشىغا كېتىپتۇ. دەرۋىش ھالاكەتتىن خالاسلىق تاپقاندىن كېيىن شەيىخنىڭ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ راۋان بولۇپتۇ. يولدا كېتىۋاتقاندا شەيىخ دەرۋىشنىڭ ئۇستىگە قولىنى قويۇپ ئاستاغىنا:

— ئەي بۇرادەر، ئېتىراز قىلماق دەرۋىشلەرگە مۇناسىپ ئەمەس، ئەگەر مەن سۇلتانغا مۇلازىمەت قىلمىسام، سىزدەك بىچارىلەر زىلىلارنىڭ قولىدىن نىجات تاپالمايتتى، — دەپتۇ.

شۇنىدا دەرۋىش ئوزىنىڭ ئېتىراز قىلغانلىقى نادانلىقتىن ئىكەنلىگىنى، شەيىخنىڭ كامىل كىشىلەردىن ۋۇجۇتقا كەلگەن ھەرقانداق ئىش نۇقساندىن خالى ئىكەنلىگىنى، چۇنكى بۇنداق كامىل شەيىخلەرنىڭ ئىرادىسى خۇدانىڭ ئىرادىسى بويىچە بولىدىغانلىقىنى، شۇڭا خۇدانىڭ مۇرادى بولمىغان ھېچ نەرسە ئۇنىڭدىن سادىر بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ھەرقانداق ئەقىلغا سىغمايدىغاندەك كورۇنگەن خۇي - پەيلىمۇ ئۇنىڭ ئوزىدىن ئەمەسلىگىنى چۈشىنىپتۇ.

ئۇ ئوغۇلنىكىم خىزىر قەتىل ئەيلىدى،
خەلق ئۇ سىرنى بىلمىگەچ ھەرنە دىدى.
دەريادىكى كېمىنى سۇندۇردى گەر،
شۇ سۇنۇش ئىچرە پۇتۇنلۈك جىلۋىگەر.

تامنی ئورۇش ئىشدا بىر ئىش نەھان،
ياسماقتا بىر شىكەستى بىگۇمان.
گەرچە تەندىن قىلسا بىر باشنى نابۇت،
لېكىن ئۇندىن تاپتى يۇزمىڭ باش ۋۇجۇت.
كامىل ئەگەر تۇپراق ئالسا زەر بولۇر،
ناقىس ئالتۇن ئالسا خاكستەر بولۇر①.

① (بۇ شېئىرنىڭ مەزمۇنى توۋەندىكى ھىكايىگە ئاساسلانغان: بىر كۈنى مۇسائەلەيھىسسالام ئوزىچە پەخىرلىنىپ "جاھاندا مەندىن بىلىم-لىكرەك كىشى يوق" دەپ ئويلىغاندا، خۇدا ئۇنىڭغا مەجمەئەيى بەھ-رەين (ئىككى دەريانىڭ يىغىندىسى) دىگەن جايغا بېرىشنى بۇيرۇپتۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇ جايغا بېرىپ خىزرئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇچرىشىپتۇ ۋە ئىككىلەن بىللە يولغاچقىپتۇ. خىزىر ئۇنىڭدىن ئوزى ھەرقانداق ئىش قىلسا ئۇنىڭ سەۋەبىنى سورىماسلىقنى تەلەپ قىلىپتۇ. ئۇلار كېتىۋې-تىپ بىر جايغا كەلگەندە، خىزىر ئەلەيھىسسالام دەريا بويىدا تۇرغان بىر كېمىنى تېشىۋېتىپتۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا ئاچچىغى كەپتۇ - يۇ، گەپ قىلالماپتۇ. ئۇلار كېتىۋېتىپ يول ئۇستىدە بىر مومانىڭ ئويىگە كىرىپتۇ. مومانىڭ بار - يوقى ئىككى ئوشكىسى بار ئىكەن، ئۇ ئوشكە-دىن بىرنى ئولتۇرۇپ ئۇلارنى مېھمان قىلىپتۇ. ئۇلار ئوشكىنى يەپ بولغاندىن كېيىن قايتار ۋاقتىدا خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇ مومانىڭ يەنە بىر ئوشكىسىنمۇ ئولۇپ قېلىشى ئۈچۈن دۇئا قىلىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مۇسائەلەيھىسسالامنىڭ قاتتىق غەزىۋى كەپتۇ. لېكىن ئوزى ۋەدە بەرگەن بولغاچقا سەۋەبىنى سورىيالماپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ، بىر مەھەللىگە بارغاندا خىزىرئەلەيھىسسالام بىر كونا تامنى ئورۇپ يېقىتىۋېتىپ، ئورنىغا يېڭىلاپ تام سېلىپ قويۇپتۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇنىڭغا ھەيران بولۇپتۇ - يۇ، يەنە سورىيالماپتۇ. ئۇلار يەنە يولنى داۋاملاشتۇرۇپ كېتىۋاتقاندا خىزىر ئەلەيھىسسالام ئالدىغا ئۇچرىغان بىر كىچىك بالىنى ئولتۇرۇۋېتىپتۇ. بۇنى كور-گەن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئوزىنى تۇتۇۋالالماي: "ساق تۇرغان كېمىنى تېشىۋېتىپ،

بۇ مسالنى كەلتۇرۇشۇمدىن غەرەز شۇكى، ئوتتەن زامانىدا ئوتتەن بۇزرۇك كىشىلەرمۇ پادىشالارغا مۇلازىمەت قىلىشنى تەخ- تىيار قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ دەرگاھىدا يۇرمەكنى ئار كورمىگەن. بۇگۇنكى سەن ئوزەڭنى نىمە چاغلاۋاتىسەن؟

— بۇزرۇكلارنىڭ پادىشالارنىڭ خىزمىتىنى قىلغانلىغى توغرا- سىدا ئېيتقانلىرىڭۇ راست، — دەپتۇ دېھقان — لېكىن ئۇلار ئوزى ئوزلۇگىدىن قىلغان ئەمەس. ئەگەر ئۇلار خىزمەت قىلدى دېگەن- دىمۇ، ئۇلار ئىلھام ئىلاھى بولمىسا خىزمەت قىلمىغان

ياخشىلىق قىلغان مومايغا يامان دوئا قىلىپ ساق تامنى ئورۇۋېتىپ قايتا ياساپ ئاۋارە بولغانلىقىڭ ئوستىگە، بىكاردىن- بىكار بىر كىچىك بالىنى ئولتۇرۇۋەتكىنىڭز نىمە قىلغىنىڭز؟" دەپ سوراپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خىزىر ئەلەيھىسسالام: "پادىشا ئوروش قىلىش ئۈچۈن كىمە يىغماقچى بولغان ئىدى، مەن ئۇ كەمبە- غەلنىڭ كىمىسىنى تېشىۋەتتىم. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئالاۋاڭدىن ساقلىنىپ قالىدۇ- دە، كىمىسىنى ئوڭشاپ تىرىكچىلىك قىلىۋېرىدۇ! موماي ئومرى ئاز قالغان بولسىمۇ ئاشۇ بىر ئوشكىنى بىلەن ئاۋارە بولۇپ خۇداغا ئىبادەت قىلىشتىن غاپىل قالغان ئىدى. ئەمدى ئۇ ئوشكىسىمۇ ئولىسە ئاخىرقى ئومرىنىڭ خۇداغا ئىبادەت قىلىش بىلەن ئوتكۈزۈپ ئاخىرەتنىڭ دولىتىنى تاپالايدۇ. مەن ئورۇۋەتكەن تامنىڭ تۈۋىگە خەزىنە كومۇلگەن ئىدى. لېكىن ۋارىسلار كىچىك ئىدى. ئۇلار چوڭ بولۇپ بولغىچە تام ئورۇلۇپ كېتىپ خەزىنە ئېچىلىپ قېلىپ، باشقىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمىسۇن ئۈچۈن يېڭىلاپ تام سېلىپ قويدۇم. مەن ئولتۇرۇۋەتكەن كىچىك بالا چوڭ بولسا يۈز ئادەمنى ئولـ تۇرۇپ، دۇنياغا پاراكەندىچىلىك سېلىشى ئىنىڭ پىشانىسىگە پۈتۈلگەن ئىدى. مەن ئۇنى ئولتۇرۇۋېتىپ ئۇنىڭ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ قېنىنى توكۈشىدىن ۋە دۇنيانىڭ پاراكەندىچىلىككە پېتىپ قېلىشىدىن ساقلاپ قالدىم" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇسائەلەيھىسسالام سىردىن ۋاقىپ بولۇپ جاھاندا ئوزىدىنمۇ بىلىملىك كىشىنىڭ بارلىغىنى چۈشە- نىپتۇ. — ت).

ۋە ئۇ خىزمەتكە ئۆز ئەپسىنىڭ غەرىزىنى قوشمىغان. ئەگەر كىشى مۇشۇنداق نىيەتتە بولۇپ، ھەر نەمە دېسە ۋە ھەرقانداق قىلسا، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا ئېتىراز قىلىشىغا ھەددى ئەمەس. لېكىن بىزگە ئوخشاش كىشىلەر ئۇ دەرىجىگە قانداقمۇ يېتەلەيمىز؟ ئۇنداق دەرىجىنى تەمەننا قىلىشىغا قانداق ھەققىمىز بار؟ سەن يەنە "پادىشا خۇدانىڭ سايىسى" دېدىڭ. ئۇ گېپىڭنىمۇ ماقۇل دەيمەن، ئەمما بۇ سۈپەت ئۇز ئىشلىرىنى ھەق يول بىلەن بېجىرىدىغان، باتىل يولدىن يىراق بولغان پادىشانىڭ سۈپىتىدۇر. ھەرگىزمۇ كىشىگە غەرەز بىلەن تەرىپىەت قىلىدىغان، كىشىگە ئورۇنسىز ئازاپ - ئوقۇبەت قىلىدىغان پادىشانىڭ سۈپىتى ئەمەس. پادىشالارنىڭ ئەخلاقىنىڭ ئەڭ ياخشىسى ۋاپادار مۇلازىملارنى ئەزىز كۆرىدىغان، بەدنىيەت ۋە مەككار خىزمەتكارلارنى خار كۆرىدىغان بولۇشتىن ئىبارەت.

ياخشىلارنىڭ ئىززىتىنى گۈلشەندەك،
پاكىزە تۇتماق كېرەك ئىززەت بىلەن.
يامانلارنىڭ پەيلى خۇددى تىكەندۇر،
يۇلۇپ ئاتماق كېرەكتۇر ھەيۋەت بىلەن.

ــ ھەي دېمىنە، ــ دەپتۇ شېرنىڭ ئانىسى، ــ بۇ دېگەنلىرىڭ راست، ئەمما سېنىڭ قىلغان ئىشلىرىڭ ئېيتقان سوزۇڭنىڭ ئەكسىچە بولۇۋاتىدۇ. چۈنكى بۇ مەجلىستە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسى شۇنى ياخشى بىلىدۇكى، شەنزەبە پادىشانىڭ يارامليق ياخشى مۇلازىمى ئىدى. لېكىن سېنىڭ سوزۇڭ بىلەن ئۇنىڭ ۋۇجۇت خامسىغا ئوت كەتتى ۋە سېنىڭ پىتنە - پاساتىڭنىڭ شۇملۇغى بىلەن پادىشانىڭ ۋاپادارلىغىنىڭ ئاساسىغا ۋەيرانلىق يەتتى.

ئەل جېنىغا ئوت ياقتىڭ ھەسەتتىن،
كويدۇرۇپ كۆلىن چاچتىڭ ھەسەتتىن.

ـــ پادىشاھىمىزنىڭ ئوكۇز بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا ھېچ-
قانداق زىددىيەت يوقلۇغى، روشەن كۆكلىدىنمۇ يوشۇرۇن ئەمەس
ئىدى ۋە بۇ يەردە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسىگىمۇ ئايان ئى-
دى، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ ئەگەر ئۇ ماڭا قەست قىلىدىغان بولسا، مېنى
يوقاتقۇدەك كۈچ - قۇۋۋىتىمۇ بار ئىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇ ماڭا دا-
ئىم شەپقەت ۋە مەرھىمەت كورسىتەتتى. مەنمۇ پادىشانىڭ ئالدىدا
ئوكۇزنىڭ ھورمىتىگە ھەسەت قىلىپ، دۇشمەنلىككە مەشغۇل بول-
غۇدەك دەرىجىدە ئۇنچىلا خار ۋە بېئىتىۋار ئەمەس ئىدىم. لېكىن مەن
پادىشاغا نەسىھەت قىلدىم. چۇنكى ئۇنىڭ ئوغرىسىدا ئاڭلىغان
سوزلەر ۋە ئۇنىڭدىن كورگەن ئالامەتلەرنى راستلىق بىلەن ئېيە-
تىشىم ۋاجىپ ئىدى. شۇڭا مەن ئېيتتىم. پادىشامۇ ئۇ سوزلەرنى
ئەقلى بىلەن تەپەككۇر قىلىپ تەھقىقلەپ، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ھولچەرلەپ
بېقىپ، ئوز ئىختىيارى بىلەن بۇ ئىشنى قىلدى. شەنزەبە بىلەن
ئاداۋەت ۋە خيانەتتە شېرىك ھەم بىر تەلىق بولۇۋالغان كىشى-
لەرمۇ بار ئىدى. ئۇلار راستچىللىغىنى بىلىپ، ئوز قورقۇنچىسى-
دىن مېنى يامان كوردىۋ. مېنىڭ ھەق سوزۇم ئۇلارغا ئاچچىق
ئاڭلىنىدۇ. دېمىسىمۇ راست سوز دېگەن ئاچچىق بولىدىكەن.

كىمگە ھەق راست سوزنى ئېيتسام بولدى ئۇ دۇشمەن ماڭا،
ئېيتالمسا كىشى ھەق سوز خاموش بولماق خوپ ئىكەن.

ھەرقانداق ئىككى يۇزلىمە بولغانلىكى كىشى مېنىڭ قېنىمنى
توكۇشكە ھەركەت قىلدۇ. مەن "قىلغان نەسىھىتىمنىڭ مۇكاپاتى
ۋە خىزمىتىمنىڭ نەتىجىسى سۇپىتىدە، مېنىڭ ھايات بولۇشۇم پادە-
شانى بۇنچىلا غەمكىن ۋە رەنجۇر قىلىپ قويار" دەپ گۇمانسىمۇ
قىلمىغان ئىكەنمەن.

دېمىنە سوزىنى شۇ يەرگە يەتكۇزگەندە كۇن كەچ كە-
رىپتۇ.

ـــ ئۇنى قازىلارغا تاپشۇرۇڭلار، ئەتە تاڭ ئاتقىچە ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى مۇلاھىزە قىلسۇن. چۈنكى سىياسەت ئەھكامى ۋە ئادالەت شارائىتىدا، گۇڭا ۋە ھوججەت بىلەن ئىش ھەققىنى روشەن كورمەي تۇرۇپ، ھوكۇم سۇرۇش ھوكۇمەت ئەھلىگە مۇناسىپ ئەمەس، ـــ دەپتۇ شىر.

ـــ قايسى ھاكىم ھەزرىتى شاھىمىنىڭ ئەقىلدەك راستكار بولالىسۇن ۋە قايسى قازى شاھىمزىنىڭ ئەدلىدەك ئىنساپلىق بولالىسۇن؟ خۇداغا شۇكرى، شاھىمزىنىڭ روشەن كوڭۈللىرى بىر ئەينەكتۇر، يەنى شۇنداق سۇزۇك ۋە ساپ بىر جامى جاھاننەما- دۇركى، ھەر بىر مۇلازىمنىڭ ھالى ئۇنىڭدا ئېنىق - ئاشكارا كورۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئەقلىڭىز ئوقۇپ زامان بەتلىرىدىكى ئىلمنى،
قىلدى تەكرار سىرى - ئەسرار دەپتىرىن باشتىن - ئاياق.

شۇنىڭ ئۈچۈن شۇبھە ئىقابى ۋە شەك پەردىسىنى ئېچىۋېتىشتە ھىچقانداق نەرسە پادىشاھىمزىنىڭ پاراسىتىگە باراۋەر كېلەلمەيدىغانلىغىنى باخشى بىلىمەن. شاھىمزىنىڭ ھوكۇم ئەينىگى غەرەز زەنگارىدىن ساپ بولغاچقا، ئەگەر ياخشى مۇلاھىزە قىلىدىغان بولسا، مېنىڭ ئەھۋالىمنىڭ پاكلىغى ئاشكارىلىنىدۇ ۋە خۇددى سۇبھى سادىقنىڭ نۇرى پۈتۈن ئالەم ئەھلىگە روشەنلىك بەرگىنىدەك، مېنىڭ سوزلىرىمنىڭ راستلىغى روشەن بولىدۇ دېگەن ئۈمىتتىمەن. چۈنكى شاھىمزىنىڭ ئەقلىنىڭ روشەنلىگى ھىچكىمگە مەخپى ئەمەس، ـــ دەپتۇ دېمىنە.

ـــ ھەي دېمىنە، ـــ دەپتۇ شىر، ـــ بۇ ئىشنى ئالاھىدە چىڭ تەپتىش قىلماقچىمەن ۋە زىيادە تەھقىقلىمەكچىمەن.

ئەيلىگەيمەن ئۇشبۇ ئىش تەپتىشىدە مەن كوپ ئىلاج، خۇددى ئالغاندەك خېمىردىن قىلنى قىلماستىن خاتا.

ـــ مەن گۇناسىز بولغانلىغىمدىن مانا شۇنداق جۇرئەت بىلەن سوزلەۋاتىمەن، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ مەن ھەزرەتلىرىنىڭ تەھـ قىقلىشى بىلەن مېنىڭ راستلىغىم ۋە ئىخلاسىم ئاشكارىلىنىدۇ دەپ ئىشىنىمەن. ئەگەر بۇ ئىشتا مېنىڭ گۇناھىم بولغان بولسىدى، ھەزرەتلىرىنىڭ دەرگاھىدا مۇلازىملىققا قاراپ تۇرۇۋەرمەي، باشقا ئىقلىمغا كەتكەن بولاتتىم. يەر يۈزى دېگەن شۇنداق كەڭرى مەيدان تۇرسا!

ـــ بۇ تەلەپپۇزۇڭدىن قارىغاندا، ـــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى، ـــ كۆڭلۈڭ داغدۇغىدىن خالى ئەمەس ئىكەن ۋە سەن زېرەكلىك بىلەن ئۇزەكنى بىگۇنا كورسىتىپ، جېنىڭنى بىر ياقنىغا ئېلىشنى خالاۋاتىسەن. ئەمما سېنىڭ بىگۇنالىغىڭ ئىسپاتلانمىغىچە خالاسلىق تېپىشىڭ خام خيال.

ـــ مېنىڭ دۇشمىنىم ناھايىتى كوپ، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ مېنىڭ بۇ ئىشىمنى غەرەز ۋە شۇبھىدىن خالى بولغان بىر كىشىگە ھاۋالە قىلىنسا، ئۇ مەندىن سوزنىڭ ھەقىقتىنى بىلىپ، ئۇنى شاھمىزنىڭ ئۇلۇغ قۇلىغىغا ئەرز ئەيلىسە، شاھمىز جاھانىنەماغا ئوخشاش ئەقلىنىڭ ئەينىگىدە ئۇنى بىغۇبار ھالدا كورسە، مەن شۇبھە ۋە گۇمان تۇپەيلىدىن ئولۇپ كەتمەس ئىدىم ۋە ئاخىرەتتە ناھەق قېنىم ئۇچۇن دەۋا قىلمىغان بولاتتىم.

ئولتۇرۇشۇڭدىن ماڭا ھىچ قورقۇنچ يوقتۇر لېكىن،
مەن شۇنىڭدىن قورقىمەن ناھەق قېنىم تۇتقاي سېنى.

ـــ مەن ھىچقانداق بىر ھوكۇمدە ئادالەتنىڭ سىرتىغا چىققان ئەمەسمەن. ئەگەر بۇ خىيانەت سەندىن سادىر بولغان بولسا، چوقۇم جازا بېرىمەن، جاھان زىرائەتگاھىغا نىسبەتەن بولساڭ شۇنى ئورنىدا، ـــ دەپتۇ شىر.

ـــ مەن بۇنداق خىيانەت قىلىشنى قانداقمۇ ئويلىيالايمەن؟

مەن ئۇلۇغ ئىشلار ۋە ئالى مەنسەپنى قانداقمۇ ھەۋەس قىلالايمەن؟ مەن شاھمىزنىڭ ئادالەتلىك ئىكەنلىگىنى بىلىمەن. شۇڭا بۇ ئالەم ئىچىدە مېنى مەھرۇم قويماس دەپ ئىشىنىمەن. شاھمىز ئادىللىغى ۋە ئىناپلىقلىغىنىڭ بەركىتىدىن مېنىڭ ئۇمىدىمنى يەردە قويماس! ــ دەپىتۇ دېمىنە.

ــ دېمىنە بۇ سوزنى شاھمىزغا تەۋەززۇ ئۇچۇن ئېيتىۋاتقىنى يوق، بەلكى بىر ئېغىز سوز بىلەن بىر بالادىن قۇتۇلۇشنى كوزلەۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ شۇ يەردە تۇرغانلاردىن بىرى.

ــ ماڭا ئوزەمدىن شەپقەتلىكرەك ۋە ئوزەمنى قۇتقۇزۇشقا ئوزەمدىن مېھرىۋانراق كىم بار قېنى؟ ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ بىر كىشىنىڭ بالاغا قالغانلىغىدىن شۇ كىشىنىڭ ئوزى غەم يىمىسە، باشقىلار ئۇنىڭ خاپىلىغىدىن ھەرگىز ئەندىشە قىلمايدۇ ــ دە! ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا خالايمىقلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ.

ئوز ئىشىڭغا گەر يىمىسەڭ ئوزەڭ غەم،
غەم يىمەسسەن كىشىگە يەتسە ئەلەم.

ــ بۇ سوزلىرىڭنىڭ ھەممىسى سېنىڭ پەمىڭنىڭ ئازلىغى ھەم جاھىللىغىڭنىڭ كوپلۇگىگە دەلىل بولىدۇ، ــ دەپتۇ قارا قۇلاق، ــ سەن بۇ ئىشىڭنى پادىشانىڭ پەمىدىن پىنھان قالدى دەپ گۇمان قىلما، شاھمىز پاساھىتىڭنى نەسىھىتىڭدىن تەپەككۇر بىلەن ئايرىپ ئاڭلىغۇسىدۇر. ئۇنىڭ روشەن كوڭلى بىر كېچىنىڭ ئىچىدە بىر ئومۇرلۇك ئىشلارنىڭ تەدبىرىنى تۇزەلەيدۇ ۋە كاتتا لەشكەرلەرنى بىر پىكىر بىلەن ئاياق ــ ئاستى قىلىۋېتەلەيدۇ.

شاھمىز بىر سائەتتە قىلسا مىڭ ــ مىڭ ئىش تەدبىر بىلەن، بىر ئومۇر ئىچرە قىلالماس مىڭدىن بىرىنى ئوزگىلەر.

سېنىڭ مۇشۇ ھالەتتە تۇرۇپمۇ يەنە شۇنداق ۋەزە ئېيتىپ، زۇۋۇلدارازلىق قىلىۋاتقانلىغىڭغا قاراپ، ئاۋالقى ھىلە ــ مىكىرلەرنى

قىلغانلىغىدىنمۇ قىلچە ئەجەپلەنمىدىم.

ــ شۇنداق، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ئەگەر قوبۇل قىلىدىغان بولسا ۋەزە ئېيتىدىغان چاغ مانا مۇشۇ؛ ئەگەر ئېقىل قۇلىغى بىلەن ئاڭلايدىغان بولسا، مىسال كەلتۈرىدىغان مەھەل مانا مۇشۇ.

ــ ھەي مەككار! مانا شۇنداق ھىلە ـ مىكىرلەرنى ئىشلىتىپ تۇرۇپمۇ قۇتۇلۇشنى ئۈمىت قىلىۋاتامسەن تېخى! ــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

ــ گەرچە باشقىلار ياخشىلىققا يامانلىق قىلغان بولسىمۇ مەن پەقەت نەسىھەت بىلەن ياخشىلىقلا قىلدىم، ۋەدىگە ۋاپا قىلدىم ۋە خىزمەت ۋەدىسىنى ئاخىرىغا يەتكۈزدۈم. پادىشانىڭ ئالدىدا ھېچقانداق خىيانەتكار سۆزگە ۋە سۆزمەنلىككە جۈرئەت قىلالماي دىغانلىغىنى پادىشا ئۆزىمۇ ياخشى بىلىدۇ. ئەگەر پادىشا مېنىڭ ھەققىمگە زۇلۇمنى راۋا كورسە، ئۇنىڭ زىمىنى ئۆزىگە يانىدۇ ۋە ئەگەر بۇ ئىشنى ئالدىراپ قىلسا ۋە ئويلاپ ئىش قىلمىسا، خۇددى

كىمكى ئىشلارنى ئالدىراپ قىلۇر،
ئەقىل ئويىنى ھەم خاراپ قىلۇر.

دىگەندەك ئاقىۋەت پۇشايمانغا قالىدۇ. ئەگەر ھەر كىشى ئالدىراپ ئىش قىلسا ۋە سەۋرە قىلىش پەزىلىتىدىن ئۆزىنى مەھرۇم قىلسا، ئۇنىڭغا خۇددى ئالدىراڭغۇ خوتۇنغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان شىر سوراپتۇ:

ــ ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟

ــ كەشىر شەھىرىدە بىر سودىگەر بار ئىكەن، ــ دەپ يەنە ھىكايە باشلاپتۇ دېمىنە.

ئالدىراڭغۇ خوتۇننىڭ ھېكايىسى

كەشمىر شەھىرىدە بىر سودىگەر بولۇپ، مال-دۇنيالىرى ھەددى-ھىسابسىز ۋە ھەشەمەتى ھەم خادىملىرى ساناقسىز بىر ئادەم ئىكەن. ئۇنىڭ ئاي يۈزلۈك ۋە زۇلپى ئىپارھىدلىق بىر خوتۇنى بار بولۇپ، تېخى ئاسمان كوزى ئۇنداق ئاپىتاپنى تاماشا قىلمىغان ۋە تېخى روزىگار قولى ئۇنداق گۈزەللىگە ئۇزىتىلمىغان، رۇخسارى ۋەسسال كۆنىدەك روشەن ۋە تابان، زۇلپى پىراق كېچىسىگە ئوخشاش قارا ۋە بىسپايان بولغان خوتۇن ئىكەن.

پارلىغان ئاپتاپتەك ئىدى جامالى،
كوز قىسىپ ئاجايىپ غەمزە قىلاتتى.
كىشىگە باقسا يۈزى خۇددى گۈلزار،
قەددىنىڭ بېغىدا شاپتۇلا ۋە نار.
شېكەردىن خۇيى شىرىنلىقتا خۇشراق،
مۇلايىملىقتا گۈلدىن تېخى يۇمشاق.

ئۇ سودىگەرنىڭ بىر نەققاش خوشنىسى بار بولۇپ، ئۇنىڭ چىھرە ئاچقۇچى قەلىمىدىن چىن سۈرەتچىلىرى غەيرەت ۋادىسىدە سەرگەردان بولىدىكەن ۋە ئۇنىڭ رەڭگا-رەڭ نەقىشلىرىدىنمۇ ماچىن نەقىشدارلىرىنىڭ كۆڭۈللىرى ھەمىشە ھەيران بولىدىكەن.

ئەجەپ ماھىر تېزلىك بىلەن ئۇ ئۇستاز،
سۇغا نەقىش سالار ئىدى شۇنچە ساز.
دىلبىرىنىڭ كورۇپ زۇلپى يۈزىنى،
كۇنگە باغلار ئىدى تۇننىڭ نەقشىنى.

سىزسا ئەگەر بىرەر سۇرەت ھەرقاچان،
كورۇپ ئەقىل قالاتتى ئۇڭا ھەيران.

بىرىپ-بىرىپ ئۇ نەققاش بىلەن سودىگەرنىڭ خوتۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىشقىۋازلىق پەيدا بولۇپتۇ ۋە نەققاش ئۇ گۈزەل نەقىشنى بىر كورۇشى بىلەنلا ئىشق سۇلتانى ئۇنىڭ كوڭۇل مەملىكىتىنى تامامەن ئىلكىگە ئاپتۇ ھەم شەۋق سىپاھلىرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ يەتتە ئىقلىمىغا ئات سېلىپ، دىن ۋە دىل ئىقلىمىنى قولغا كىرگۈزۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كوزى زاھىتلارنىڭ كوڭۇللىرىدىكى ئۇيقۇ سۇپىتىنى تاشلاپتۇ ھەم بىدار بولۇش بىلەن باھار بامۇرىنى ياغدۇرۇشقا باشلاپتۇ.

ھەر كۈنى كوڭۇل شام كەبى يار كويىدا،
دەردۇ غەم بىرلە كويەر زار كويىدا.

سودىگەرنىڭ خوتۇنىمۇ نەققاشنى كورۇپ، كوڭلى ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ، سەۋرە دەپتىرىنى پارامۇشلۇق تەكچىسىگە يىغىشتۇرۇپ قويۇپتۇ.

جېنىم كەتتى كوڭۇل بىلەن بىللە تېز،
يۇرگىن سەۋرە سەنمۇ تۇت ئوز يولۇڭنى.

ئىككى تەرەپنىڭ ئىشقى كۈچلۈك بولغاچقا، كېلىش-بېرىش يولىنى دەللالىلارنىڭ غۇۋاربىدىن ساپ قىلىغان ئىكەن (دەللالنى ئارىلاشتۇرماي بېرىش-كېلىش قىلىدىكەن). بىر كۈنى ئۇ خوتۇن نەققاشقا شۇنداق دەپتۇ:

— سەن مېنىڭ ئارزۇمەنلىك كۈلىمەنى جامالىڭ ئاپىتىڭى بىلەن روشەن قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ۋاقتىڭدا، يا بىرەر كىسەك

ئاتمىساڭ ۋە پاكى بىرەر ئۇن چىقىرىپ بەلگە بەرمىسەڭ، مەن سېـ نىڭ كەلگىنىڭنى بىلەلمەي قالىدىكەنمەن، شۇڭا سەن ئىنتىزار بو- لۇپ قالىدىكەنسەن. ساڭا مەسلىھىتىم شۇكى، نەقاشلىق سۈپىتى بىلەن بىر نەرسە ياسىساڭ، ئۇ نەرسە سەن بىلەن مېنىڭ ئارىمىز- دا بەلگە بولسا، سەن كېلىدىغان ۋاقتىڭدا مەن شۇ بەلگەڭنى كو- رۇپ ئالدىڭغا چىقسام ئوبدان بولاتتى.

ــ ئانداق بولسا، ــ دەپتۇ نەققاش، ــ ئاقلىغى يۇلتۇزدەك ۋە قارىلىغى زەڭگىلەرنىڭ چېچىدەك بولغان ئىككى رەڭلىك بىر لە- باس تەييارلايمەن. قاچسانكى شۇ ئالامەتنى كورسەڭ ئالدىمغا چىققىن.

ئۇلار شۇنداق دەپ كېلىشىپتۇ. لېكىن ئۇلار سوزلىشىپ تۇرغاندا، نەققاشنىڭ بىر قۇلى تامنىڭ كەينىدە تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ تۇرغان ئىكەن.

ئېچىپ لېۋىڭنى سوزلىمە زىنھار،
تاشتا باردۇر كوز، تامدا قۇلاق بار.

ئۇ قۇلمۇ ئۇ خوتۇنغا تاما باغلاپ تۇرغان ئىكەن. بىرنەچچە كۇن ئوتكەندىن كېيىن ھىلىقى ئىسكىنۇ پۇتۇپتۇ. نەققاش ئۇنى ئېلىپ مەشۇقىنىڭ قېشىغا بارماقچى بوپتۇ. لېكىن بىر زورۇر ئىش توغرا كېلىپ قېلىپ، شۇ ئىشنىڭ كېتىپتۇ. ئۇ كەلگىچە قۇل نەققاشنىڭ قىزىنىڭ قېشىغا كىرىپ:

ــ ئىسكىنى ماڭا بېرىپ تۇرغىن، مەن ئۇنى خالىراق جايغا ئاپىرىپ گۇللىرىنىڭ نۇسخىسىنى كورۇۋالاي، ــ دەپتۇ. نەققاشنىڭ قىزى ئىسكىنى قۇلغا بېرىپتۇ. قۇل ئۇنى كېيىپ سودىگەرنىڭ خو- تۇنىنىڭ ئويىگە كىرىپتۇ. ئۇ ۋاقىت شام ۋاقتى بولغان پەيت ئىكەن. ئۇ خوتۇن ۋاقتىنىڭ قاراڭغۇلۇغىدىن ھەم زوق-شوقىنىڭ ئارتۇقلۇغىدىن يارنى غەيرىدىن ئايرىيالماي، ئۇ ئىسكىنىڭ نەقىش

لىرىنى كورۇپ تونۇپلا، ئۇنىڭغا تەن بېرىپتۇ. قۇل مىرادىنى ھاسىل قىلىپ، ئويگە قايتىپ كەپتۇ-دە، ئىگىسىنى جايىغا قويۇپتۇ. تېخى بىرەر سائەت ۋاقىت ئوتمەيلا نەققاش قايتىپ كېلىپ ئىگىسىنى كىيىپتۇ-دە، مەشۇقىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئۇ خوتۇن ئۇنى كورۇپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ: "ۋاي شەپقەتلىك مېھرىۋان يارىم! سەن ھىلى كەلگەنتىڭغۇ؟ مەن ئارمىنىڭنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرغىلى يەنە كەپسەن-دە!" — دەپتۇ. نەققاش ئويلىنىپ قاپتۇ ۋە ئۇ خوتۇنغا "سېنى يەنە بىر كورەي دەپ كەلدىم" دەپ قويۇپ، دەرھال ئويگە قايتىپتۇ ھەم قىزىدىن ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى سوراپ بىلىپ، قۇلغا ئەدەپ بېرىپتۇ. شۇندىن كېيىن نەققاش ئۇ نەقىشلىك ئىگىسىنى ئوتقا تاشلاپ كويدۇرۇپ، ئوز يارىنى تونۇيالمايدىغان خوتۇنىنىڭ سوھبىتىنى تەرك ئېتىپتۇ. ئۇ خوتۇن ئەگەر ئىش قىلىشتا ئالدىرىمىغان بولسا، قۇل بىلەن بۇلغانمىغان ۋە ئەزىز يارىنىڭ ۋىسالىدىن مەھرۇم بولمىغان بولاتتى.

ئەيلىسەڭ تېزلىك دەرىخىن پەرۋىرىش،
يىگەيسەن ئۇندىن پۇشايمانلىق يىمىش.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، پادىشاھىمىز مېنىڭ ئىشىمدا ھەرگىز ئالدىرىماسلىقى لازىم. بۇ سوزنى ئولۇمدىن قورقۇپ ئېيتىۋاتمايمەن. چۈنكى ئولۇم دېگەن بەرىبىر كەلمەي قالمايدۇ ۋە ھېچكىم يوقلۇق دائىرىسىدىن قېچىپ چىقالمايدۇ. ۋۇجۇت ھالقىسىغا كىرىپ قالغان ھەر بىر كىشى ئەلۋەتتە ئەجەل شەرىستىنى ئىچىدۇ.

تۇتما ھەر كىمنى سالامەت ئاپىتابى ئىچرە چەرخ،
خۇددى يالغان سۇبھىدەك ئاخىر ئۇنى قىلدى پانا.

هەر كىشى قەدىمگە باپ تون تىكسە دەۋران ئۇستىسى،
ئۇ لىباسنى ئاقىۋەت بىر سالدۇرۇپ ئالدى يانا.

ئەگەر مېنىڭ مىڭ جېنىم بولۇپ، ئۇنى پىدا قىلىشىمدىن پادىشايىمغا پايدا يېتىدىغان بولسا، مەن ئۇنىڭ ھەممىسىنى تەرك ئېتىشنى ئىككى جاھانىڭ سائادىتى دەپ بىلگەن بولاتتىم.

شىرىن جانىڭ توھپىسىنى گەر قوبۇل ئەتسە نىگار،
ئوتكۇسى جانىڭ بېشىدىن جېنى بارىكى ھەر كىشى.

ئەمما پادىشا ئۇچۇن بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىگە قاراش پەرزدۇر. چۇنكى پادىشانىڭ دولىتى خىزمەتكارلارسىز ۋە تاۋابىئاتلارسىز باقى تۇرمايدۇ. ئىخلاسلىق خىزمەتكارلارغا باتىل گۇمان بىلەن قەست قىلماق سەلتەنەتكە لايىق ئەمەستۇر. خەلقنى ئولتۇرۇۋەرسە ئاخىرى ئۇزى تەنھا قالىدۇ! بەندىلەرنى تەربىيەت قىلغاندا، ئاندىن ئۇلار ئىشەنچىكە يارىغدەك بولىدۇ. مۇھىم خىزمەتلەرنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ، كىشىنى خوشال قىلالمىغۇدەك ئىشنى ھەمىشە قولىغا كەلتۈرگىلى بولىۋەرمەيدۇ. تاشنىڭ ياقۇتقا ئايلىنىشى ئۇچۇن قانچىلىغان يىللار كېرەك بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

شىرنىڭ ئانىسى دېمىنەنىڭ بۇ سوزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن "ئۇنىڭ بۇنداق ھىلە-مىكىرلىك ئەپسۇنىگە ۋە راستقا ئوخشايدىغان ئىخلاسلار بىلەن تىل يېغلىمچىلىق قىلىشلىرىغا شىر ئالدىنىپ قېلىپ، ئۇنىڭ ئىشنى تەھقىقلەشتىن غاپىل قالمىغدى" دەپ ئەندىشە قىلىپ، شىرغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

— خامۇشلىۋۇڭدىن مەلۇم بولۇشىچە، دېمىنەنىڭ سوزى راست ۋە باشقىلارنىڭ سوزى يالغان ئىكەن-دە! ساڭا راست سوز تەسىر قىلمايدىغانلىغى ۋە سېنىڭ يالغان سوزگە ئالدىنىپ قالىدىغانلىغىڭنى بىلمىگەن ئىكەنمەن.

قۇلاق سېلىپ تۇرساڭ سەن قاغا غاقىلداشقا،
قانداق ئاڭلىيالايسەن بۇلبۇلنىڭ سايرىشىنى.

بۇ سوزنى ئېيتىپلا ئۇ ئاچچىقى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوز مەنزىلىگە راۋان بوپتۇ. شىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قازىلار دېمىنەنى باغلاپ زىندانغا سېلىشىپتۇ ۋە ئەتىگە ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى تەپتىش قىلىپ، راست بىلەن يالغاننى ئايرىپ چىقماقچى بولۇپ مەجلىسنى تارقىتىپتۇ. بىرەر سائەتتىن كېيىن شىرنىڭ ئالىي شىرنىڭ خىلۋەتخانىسىغا كىرىپتۇ.

ــ ئوغلۇم، ــ دەپتۇ ئۇ، ــ مەن ھەمىشە دېمىنەنىڭ يامان قىلىقلىرىنى ئاڭلاپ يۈرەتتىم، ئەمدى مەلۇم بولدىكى، مەككارلىقتا بۇ زامانىمىزدا كەم ئۇچرايدىغان ئاجايىپ بىر مەخلۇق ئىكەن. يالغاننى ياساپ سوزلەشتە، بۇ شۇنداق مەككارلىق بىلەن شىرىن سوزلەرنى ئاجايىپ قاملاشتۇرىدىكەنكى، ئەگەر سەن ئۇنىڭغا سوزلەشكە ئىمكانىيەت بەرسەڭ بىر ئېغىز سوز بىلەنلا ئۇ ئوزىنى ئولۇمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالىدىغان ئوخشايدۇ. ۋاھالەنكى ئۇنىڭ ئولۇمى پۈتۈن مەملىكەت ۋە بارلىق لەشكەرلەر ئۈچۈن چوڭ راھەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىشقا تېزرەك تۇتۇش قىلغىن. چۈنكى ياخشى ئەمەل ئۈچۈن ئالدىراش ياخشى ئىشتۇر.

ــ پادىشانىڭ يېقىنلىرىنىڭ ئىشى ھەمىشە ھەسەت ۋە زىددىيەت ئىچىدە بولىدۇ، ــ دەپتۇ شىر، ــ ئۇلار كېچە ـ كۈندۈز بىر بىرىنىڭ پېيىدە بولۇپ، ئەيىپ نۇقسانلىرىنى ئاختۇرۇشىدۇ ۋە قايسى بىرىنىڭ ھۈنىرى كوپىرەك بولسا ئۇنىڭغا بەكرەك قەست قىلىدۇ. ھۈنەر ئەھلىگە ھەسەت ۋە يامان خاھىش كوپ بولىدۇ. ھۈنەر ـ قابىلىيەتسىزلەرگە ھىچكىم ھەسەت قىلمايدۇ. دېمىنەنىڭ قابىلىيىتى ۋە دانىشمەنلىگى تولا ھەم مېنىڭ قېشىمدا ئىززىتى يۇقۇرى بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەسەتخورلار ھەسەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا قەست قىلىشقا ئىنتىپاقلىشىۋالغان ئوخشايدۇ.

ـــ هەسەت دىگەن بىر كىشىنى ئولتۇرۇشكە قەست قىلغۇدەك دەـ
رىجىدىمۇ بولامدىكەن؟ ـــ دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ شىرنىك ئانىسى.
ـــ هەسەت دىگەن ئەگەر تۇتۇشۇپلا قالىدىغان بولسا ھول ۋە
قۇرۇقنى تەك كويدۇرىدىغان ئوت. هەسەتنىك قانتىقلىغىنىك دەرـ
جىسى كىشىنىك ئۆزىگە نەپ ۋە ياخشىلىق يېتىشىنىمۇ كورەلمەسـ
لىكنى تەقەززا قىلدۇ. ئۇنىك مۇشۇنداقلىغى مۇنداق ئۇچ هەسەتـ
خورنىك ۋەقەسىدىمۇ يۈز بەرگەن، ـــ دەپتۇ شىر.
ـــ ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ ـــ دەپتۇ شىرنىك ئانىسى.
ـــ ئۇچ كىشى، ـــ دەپ هىكايىسىنى باشلاپتۇ شىر.

ئۇچ هەسەتخورنىك هىكايىسى

ئۇچ كىشى باشقا ـ باشقا يەرلەردىن سەپەر قىلىپ چىققان
بولۇپ، يولدا تېپىشىپ هەمرا بولۇشۇپتۇ. ئۇلار ئىچىدىكى چوڭـ
راغى قالغان ئىككىسىدىن سوراپتۇ:
ـــ سىلەر ئۇز شەھرىڭلاردىن نىمىشقا چىقتىڭلار؟
ـــ بىزنىك يۇرتىمىزدا ئاجايىپ ئىشلار يۈز بەردى. مەن
كۆزلۈم يېرىم بولغانلىغىدىن ئۇ ئىشلارنى كورەلمىدىم. ئۇ ئىشلارـ
دىن مېنىك هەسەت قىلىشىم تېخىمۇ زىيادە بولۇپ، رەشك ئوتىدا
جېنىم كويۈشكە باشلىغانلىغى ئۈچۈن، مەن: "بىرنەچچە كۈن
سەپەر قىلسام ئۇ دەرد ـ غەم كۆزلۈمدىن كوتىرىلىپ كېتەرمىكىن"
دەپ تەقەززا قىلدىم، ـــ دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى.
ـــ مەنمۇ شۇ ئەلەم تۇپەيلىدىن ۋەتىنىمنى تەرك ئەتتىم، ـــ
دەپتۇ ئىككىنچىسى.
ـــ ئىككىڭلار بىلەن مېنىك دەردىم بىر ئىكەن، ـــ دەپتۇ چوڭى، ـــ
مەنمۇ ئاشۇ غۇسسە تۇپەيلىدىن سەھرالىغا يۈزلەنگەن ئىدىم.

گېپىمنىك راستىنى ئېيتسام، مەن ئۆزۈمنى كورەلمەسمەن،
ئۆزگىلەر ئۈچىسە شاراپ مەن قۇرۇق قالسام قاراپ.

بۇ ئۇچەيلەنىڭ ھەسەتخور ئىكەنلىگى بىر بىرىگە مەلۇم بولغاندىن كېيىن، ئۇلار بىللە ھەمجىنسلىق قەدىمىنى ئۇرۇپ مېڭىۋېـ رىپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ، بىر كۇنى تۇيۇقسىزدىن يولنىڭ ئوتتۇرىدا ياتقان بىر خىش ئالتۇننى كورۇپتۇ ـ دە، دەرھال ئۇ يەردە توختاپ ھەممىسى بىرلا: بۇ ئالتۇننى تەقسىم قىلىۋېلىپ شەھىرىمىزگە قايتايلى دېيىشىپتۇ. گەرچە ئۇلار بۇ سوزنى ئېتىشقان بولسىمۇ، لېكىن ھېچقايسىسى ئوزىدىن باشقا ئىككىيلەنىڭ ئېلىشىغا تاقەت قىلالماي ھەسەت يەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئۇ ئالتۇننى ياكى كوتىرىپ كېتەلمەپتۇ ياكى تەقسىم قىلىپ ئالالماپتۇ. ئىشقىلىپ، ئاشۇ ھەيرانلىق بىلەن ئۇ يەردە بىر كېچەـ كۇندوز تۇرۇپتۇ ۋە ئۇيقۇ ھەم يىمەك ـ ئىچمەكتىنمۇ پۈتۈنلەي قاپـ تۇ، ھېچ ئىشقا قولى بارماپتۇ.

ئۇشبۇ دۇنيا كارىنىڭ ئامانى يوق،
مىسلى بىر دەريا ئۇنىڭ پايانى يوق.
پەست تەبىئەتلەر چۈشەر ئاز نەپنى دەپ،
بىر ئۇلۇغ دەرت ئىچىگە دەرمانى يوق.

ئەتىسى، شۇ يۇرتنىڭ پادىشاسى شىكارغا چىقىپ، يول ئۇستىدە ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا ئۇ ئۇچ كىشى ھەيرانلىق بىلەن ئولتۇرغان ئىكەن.

— نېمە بولدى؟ نېمىشقا بۇنداق ئولتۇرىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا. ئۇلار راستى بىلەن جاۋاپ بېرىپتۇ:

— ئۇچىيلىمىز ھەسەتخورلار. بىز ھەسەت بىلەن ئوز ۋەتىنىمىزـ دىن ئايرىلغان ۋە ناھايىتى قاتتىق يول رەنجى تارتقان كىشـ لەرمىز. بۇ ئالتۇننى ئۇلۇشۇش ئۈچۈن بىر تەقسىماتچى تاپالماي ئولتۇرغان ئىدۇق. خۇداغا شۇكرى، تىلىگىمىز مۇيەسسەر بولدى.

ـــ ئۇزەكلار قانچىلىك ھەسەتخور ئىكەنلىگىنى بايان قىلىپ بېقىڭلار قېنى؟ مەن ئالتۇننى شۇنىڭغا بېقىپ ئۇلەشتۇرەي،ـــ دەپتۇ پادىشا.

ـــ مېنىڭ كىشىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە ئەسلا تاقىتىم يوق،ـــ دەپتۇ بىرى،ـــ كىشىنىڭ مەندىن مەنپەئەت ئېلىپ شات بولۇشىنى ھەرگىز كۆرەلمەيمەن.

ـــ ماڭا سېلىشتۇرغاندا سېنىڭ ھەسەتخورلىغىڭ ھېچقانچە ئەمەسكەن،ـــ دەپتۇ ئىككىنچىسى،ـــ مەن شۇ دەرىجىدىمەنكى، كىشىنىڭ كىشىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈپ، كۆڭلىنى سۈيۈندۈرۈشىنى كۆرەلمەيمەن. ئۇنى كۆرسەم مېنىڭ كۆڭلۈمگە داغ چۈشىدۇ.

ـــ ھەيھات، ھەيھات!ـــ دەپتۇ ئۈچىنچىسى،ـــ سىلەرنىڭ ھەسەتخورلۇقتىن لاپ ئۇرۇشۇڭلار بىمەنىلىك ئىكەن. مەن شۇ دەرىجىدىمەنكى، ئالەمدە ياخشىلىق ئېتىنى ھەرگىز ئاڭلىغىم كەلمەيدۇ. باشقىلارنىڭ ماڭا ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيمەن.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشا، ھەيرانلىق قولىنى تەپەككۇر چىشى بىلەن چىشلەپ، ئۇلارنىڭ سوزلىرىدىن شۇملۇق رەقىبى ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرى لەۋھەسىگە يېزىلغانلىغىنى چۈشىنىپ بەكمۇ ئەجەپلىنىپتۇ.

ـــ ھەي بەتبەختلەر!ـــ دەپتۇ پادىشا ئاخىرى،ـــ بۇ سوزۇڭلار بىلەن سىلەرگە بۇ ئالتۇن ھارام ۋە ھەر بىرىڭنىڭ گۇناھىغا لايىق ئازاپ ـ ئۇقۇبەت لازىم. ھەي مۇلازىملار! ماۋۇ ـــ كىشىگە ئوزى ياخشىلىق قىلالمايدىغان ھەسەتخورغا ھەرگىز ياخشىلىق يۇزىنى كۆرسەتمەڭلار؛ ئىككى جاھانىڭ بەختىنى ئىقبالىدىن مەھرۇم قىلىش جازاسىنى بېرىڭلار! ماۋۇ ـــ كىشىگە كىشىنىڭ ياخشىلىق قىلغىنىنى كۆرەلمەيدىغان ھەسەتخورنى ئولتۇرۇڭلار؛ ئۇنىڭ جېنى بۇ مېھنەت يۇكىدىن پاتراق خالاس تاپسۇن. ماۋۇ ـــ كىشىنىڭ ئوزىگە ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيدىغان ھەسەتخورغا شۇنداق ئازاپ قىلىڭلاركى، چەكسىز قېيناق ئازاۋىنىڭ چاڭگىلىدا روھىنىڭ قۇشى قىل يۇتۇپ، ئەزرائىلنىڭ دامىغا گىرىپتار بولسۇن.

شۇنىڭ بىلەن پادىشانىڭ مۇلازىملىرى بىرىنچى كىشىنى يالىڭاچلاپ، بار- يوقىنى ئېلىۋېلىپ قويۇۋېتىپتۇ ۋە مۇنداق غەزەل ئوقۇپتۇ:

ئەگەر كىشى كىشىگە نەپ بەرمىسە،
خوپتۇر ئۇنىڭ بار- يوقىنى تالىماق.
مۇۋە بەرمەس بولسا ئەگەر قايسى دەرەخ،
لايىق بولغاي ھەممە شاخىن پۈتمەك.

ئىككىنچىسىنى بولسا تىغ بىلەن بېشىنى كېسىپ، ھەسەت رەزىلدىن قۇتۇلدۇرۇپتۇ. ئۇچىنچى ھەسەتخورنى يالىڭاچ بەدىنىگە زەھەر سۈركەپ، قىزىق ئاپتاپتا تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. نەتىجىدە ئۇ ئۇزاق ئازاپ تارتىپ زار- زار قاخشاپ ھالاك بولۇپتۇ. پادىشا ئۇ ئۈچ ھەسەتخورغا ئەنە شۇنداق جازا بېرىپتۇ.

يوقتۇر ھەسەت ئاغرىغىغا دەرمان ئىشى،
چۈنكى ھەسەت دەۋە بىلەن دو قىلمىشى.
ياخشى باقساڭ ئۇز جانىغا قەست قىلغۇسى،
كىشى ئۇچۇن ھەسەت يىگەن نادان كىشى.

جاھاندا ھەسەتتىن چوڭراق رەنج يوق. چۈنكى ھەسەتخور كىشى خالايىقنىڭ خوشاللىغىدىن غەمگە پاتىدۇ ۋە ئۇزگىلەرنىڭ راھىتىدىن ئۇزىگە جاپا تاپىدۇ.

بۇ غەم ئىچرە ھەسەتخور يۇرەر دائىم مۇردا جان،
قانداق تىرىك بولغۇسدۇر دىلىدا تۇرسا ئىلان.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۇردۇمكى، ھەسەت ئېشىپ بارسا

ئاخىرى كىشىنىڭ ئۆزىگە ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيدىغان دەرىجىگە يېتىدۇ. بۇنىڭدىن بىلمەك كېرەككى، ئۇ كىشى باشقىلار توغرىسىدا نېمىلەرنى قىلمىسۇن؟ شۇڭا دېمىنە توغرىسىدىكى ئىشلارەۋ ھەسەتخورلارنىڭ ئىشلىرىمىكىن دەپ گۇمان قىلىمەن.

— مەن بۇ دەرگاھتىكى يېقىنلىرىدىن ھەسەت ئىشىنى پەملىيەلمىدىم. ئەمما دېمىنە ساڭا نەسىھەتچى بولغانلىغى ئۈچۈن، ئۇلار ئۇنى يوقىتىشقا بىرلىشىۋالدىمىكىن دەپ گۇمان قىلىمەن. بولمىسا بۇئىشقا بۇنچىلا مۇقەددىمىلەر كەتمەيتتى، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

— بۇ ئىشتا مېنىڭ شۇبھەم ناھايىتى كوپ، — دەپتۇ شىر، — مەن كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن دېمىنەنى ئولتۇرۇپ ئۆزەمگە زىيان سالالمايمەن. خالايىقنىڭ خوشاللىغىنى دەپ خۇدانىڭ غەزىۋىگە سازاۋەر بولۇشنىمۇ خالىمايمەن. ئۇنىڭ ئىشىنى ئۇنى ئولتۇرسەم خالايىقنىڭ تەنىسىگە قالىمىغدەك دەرىجىدە ياخشى ئېنىقلىشىم كېرەك. شەنزەبەنى ئالدىراپ ئولتۇرۇۋېتىپ پۇشايمانغا قالدىم. ئەمدى ئېنىقلانمىغان گۇمان بىلەن قابىلىيەتلىك كىشىلەرنى زايا قىلمايمەن. يېقىنلىق جامالدىن گۇمان پەردىسىنى كوتەرمىگىچە قەتلى قىلىشقا ھوكۇم سۇرمەيمەن، بۇزرۇكلارنىڭ:

ئەگەر كەلسە ئالدىڭغا بىر گۇناھكار،
ئېنىقلىماي ئوقۇبەت قىلما زىنھار.
بەك ئاسان ئوشتىلۇر لەئىلى بەدەخشان.
پۈتۈن قىلماق ئەمەستۇر لېكىن ئاسان.
ئەگەر چەكسەڭ بەكمۇ تېزلىك بىلەن تىغ،
قولۇڭ چىشلەپ دېگەيسەن ئاخىر دەرىغ.

دېگەن سوزنىڭ مەزمۇنىغا خىلاپلىق قىلمايمەن.

شىر بىلەن ئانىسىنىڭ گەپلىرى تامامىلىنىپ، ئىككىسى ئوز ماكانىغا قايتىشىپتۇ.

دېمنەنى ئېغىر كىشەن بىلەن كىشەنلەپ، زىندانغا سالغان ئىكەن. كەلىلە ئۇنى كورمەكچى بوپتۇ ۋە زىندانغا چۈشۈپ دېمنەنىڭ ھالىنى كورۈپ زار- زار يىغلاپتۇ:

ــ ھەي بۇرادەر، سېنى بۇ بالا ۋە مېھنەت ئىچىدە كوردۇم، ئەمدى ماڭا ھاياتتىن نىمە لەززەت بولسۇن؟

سەنسىز ئەي ئارامى جانىم بۇ ھاياتىمنى نىتەي،
بولماس بولساڭ ھەمدىمسم گەر شادىمانلىقنى نىتەي.
"غەيرى ۋەسلىگە يېتەرسەن مەندىن ئايرىلساڭ" دىدىڭ،
پادىشالىق ئەيلەپ ئەمدى پاسۇانلىقنى نىتەي.

دېمنەمۇ يىغلاشقا باشلاپتۇ:

بولدى مېنىڭ خەستە جانىمۇ يارا،
بولغاچ سەندەك ۋاپادارىمدىن جۇدا.

ماڭا كەلگەن بۇنچە مېھنەت ۋە زىندان مۇشەقىتى بىلەن كىشەن جاپاسى سېنىڭ پىراقىڭنىڭ ئوتى بىلەن كويگىنىمگە تەڭ كېلەلىمەيدۇ.

ئايرىلغاچ جامالىڭ شامىدىن كوڭلۈم قاراڭغۇدۇر،
غەم ئوتىدا كويمەكتىن بولماس بىر نەپەس خالى.
جاننى كويدۇرگەن پىراقىڭنىڭ جاپاسىدا شۇدەم،
قان ياشتا قىزارماقتۇر سېرىق يۈزۈمنىڭ ئەھۋالى.

ــ ئىش ئەمدى بۇ دەرىجىگە يەتتى دېمنە، ــ دەپتۇ كەلىلە، ــ ئەگەر ساڭا سوزدە قوپاللىق قىلساممۇ ئەيىپ ھىساپلانمايدۇ. مەن بۇرۇندىنلا سېنىڭ بۇ ھالىڭنى بىلىپ، قانچىلىغان نەسىھەتلەرنى قىلدىم. لېكىن سەن بىرىنىمۇ ئاڭلىمىدىڭ ھەم ئۆزەڭنىڭ زەئىپ تەدبىرلىرىڭ بىلەن ئىش قىلدىڭ. مانا، ئاخىرى مەن بۇرۇن دىگەندەكلا بولدى.

"بارما دوستۇم، دامغا چۈشكەيسەن" دىگەن ئىدىم ساڭا،
ئاقىۋەت باردىڭ، مانا بۇ ئېيتقىنىم كەلدى ساڭا.

ئەگەر ئۇ نەسىھەتلەرنى ئېيتمىغان بولسام بۈگۈنكى كۈنلۈكتە ساڭا خىيانەتتە شېرىك بولغان بولاتتىم. مەن ساڭا ئولىمالار: "كىشىنى ھالاك قىلىشقا ھەركەت قىلغۇچىلار ئەجىلىدىن بۇرۇن ئۆلىدۇ. لېكىن جېنى تېنىدىن بىر يولىلا چىقمايدۇ، بەلكى شۇنداق بولىدۇكى، ئۇنىڭغا ھاياتتىن بىزار بولغۇدەك دەرىجىدە بىر رەنج يېتىشىدۇ. ھەردەم ئوزىدىگە ئولۇم تىلەيدۇ، ئەمما ئۇنىچە ئوڭاي ئولەلمەيدۇ" دەپ ئېيتقان دىمىگەنمىدىم! ئەنە شۇنداق ھالەت دەل سېنىڭ بېشىڭغا كەلدى. ھەرقانداق كىشى شۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالسا، ئۇنداق تىرىكلىكتىن ئولۇم ياخشىراقتۇر.

گەر ھاياتىڭ بولسا ھەردەم غۇسسە بىلەن قان يۇتۇش،
ياخشىراقتۇر ئۇ ھاياتتىن گور ئىچىدە يەر تۇتۇش.

ــ ئەي بۇرادەر، ماڭا نەسىھەت يولى بىلەن ئېيتقان سوزلىرىڭ-نىڭ ھەممىسى ھەق سوزلەر ئىدى، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ لېكىن مېنىڭ نەپسىمنىڭ مال ھېرىسى ۋە ئۇلۇغلۇق تەمەنناسى ئەقلىمنى زەئىپلەشتۈردى ھەم نەسىھىتىڭنى ئاڭلاتمىدى. خۇددى زىيان قىلىدىغانلىغىنى بىلىپ تۇرۇپ سىگىمەيدىغان تاماقنى يەپ، ھالاكەتكە ئۇچرىغان ئاغرىقىغا ئوخشاش، مەن زەھەرنى بىلىپ تۇرۇپ، ئەنە شۇنداق چوڭ ئىشنى باشلىغان ئىكەنمەن، شۇڭا ماڭا ئوخشاش نەپسى ھاۋاسىدىن نېرى ئوتەلمەيدىغان كىشىگە ھەرقانداق بالا ـ قازا كەلسە راۋا بولىدۇ. مەن ئوزەمدىنلا شىكايەت قىلىشىم كېرەك.

غەيرىدىن مەن ناله قىلماسمەن بېشىمغا كەلسە گەر،
ھەر بالا كىم كەلگۈسىدۇر ئۇ ئوزەمنىڭ پەيلىدىن.

ـــ هەرقانداق ئىشنىڭ باشلىنىشىدىلا ئۇنىڭ نەتىجىسىگە نەزەر سالالىغان ۋە قىلغان ـ ئەتكەن، دىگەنلەرنىڭ پۇشايمانلىق ۋە پەرىشانلىق كەلتۈرمىگەن كىشىلەر ئاقىل ھىساپلىنىدۇ. چۈنكى پۇشايمان دۇشمەنلىك شات بولۇشى ۋە دوستلىك مالال بولۇشىدىن بولەك پايدا بەرمەيدۇ. ئىلگىرى خاتا قىلىپ كېيىن پۇشايمان قىلغاندىن نىمە پايدا؟ـــ دەپتۇ كەلىلە.

ـــ ھەي بۇرادەر!ـــ دەپتۇ دىمنە،ـــ دۇشمەنسىز بولماق ھىممىتى پەسلەرنىڭ ئىشى. خاتىرجەم ۋە خوشال يۇرمەك نادان، ئاخماق لارنىڭ ھالىتى. ئالىي ھىممەت كىشى ھەرقانداق جايدا قاتتىق رەنج ۋە چوڭ خەتەردىن خالى بولالمايدۇ.

ئالغىلى بولماس ھەۋەس چوگەنىدە ئۇتۇق تېشى،
باشتىن ئوتمەكلىك كېرەك قويساڭ بۇ مەيدانغا قەدەم.

ـــ بۇ دۇنيانىڭ دولىتى ۋە ئاقىۋىتى يوق، ئۇلۇغلۇغى ھىچقانچە رەنجۇ مۇشەققەتكە ئەرزىمەيدۇ.

بەرمىگەي دولەت بېغى ھىچ شادىمانلىق مۇيسىن،
چۈنكى ئۇنىڭ مۇيسىدۇر بۇ جاھانىڭ گەردىشى.

دۇنيانىڭ پۇل ـ مالىرىغا ۋە مەنسەپلىرىگە ئىلتىپات نەزىرىنى سالمىغان بولساڭ، رەنجۇ مۇشەققەت قۇدۇغىغا چۈشمىگەن بولاتتىڭ. ھەسەت كوچىتىنى كوڭلۇڭ بېغىغا تىكمىگەن بولساڭ، بۇگۈنكى كۈنلۈكتە بالا ۋە مىھنەت مۇيسىنى يىمىگەن بولاتتىڭ،ـــ دەپتۇ كەلىلە.

ـــ بۇ بالا ئۇرۇغىنى ئوزۇم تېرىغان، ـــ دەپتۇ دىمنە، ـــ ھەر كىشى ئوز تېرىغىنىنى ئورىدۇ!

ياخشى ئىش ياخشى، يامان قىلماق قىلۇر پەيدا يامان،
ئارپىدىن ئارپا ۋە بۇغدايدىن ئۇنەر بۇغداي هامان.

ئەمدى ئىش قولدىن كەتتى هەم قول ئىشتىن قالدى. يا تەدبىر قولى بىلەن تەقدىر گوهرىنى تېرەلىشىم ۋە يىراكى ئەندىشە ئەينىگىدە ساۋاپ چېهرىسىنى كورەلىشىم مۇمكىن بولماي قالدى. ئەمدى خاتالىغىم ۋە ئەيبۇمنى كوردۇم ۋە بىلدىم، دولەت گوهرى مېهنەت خەتىرىگە ئەرزىمەيدىكەن.

كىرپىتۇرمەن بۇ دەريا ئىچرە سۇ ئالماق هەۋەس ئەيلەپ،
ۋە لېكىن بىلمىگەنكەنمەنكى بىهەد مەۋج ئۇرارىنى.

ــ ئەمدى بۇ بالادىن خالاس بولۇشقا قانداق تەدبىر قىلماقچىسەن؟ــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ئەمەس مۇمكىن بۇ ئىشنىڭ تەكىلىگىدىن هىچ قېچىپ چىقماق،
قاياقتا بولسا يوچۇق ئاڭا تەدبىر دامى باغلاقلىق.

ــ پەمىمچە، تىرىكلىك كېمىسى بۇ هالاكەت گىرداۋىدا غەرق بولۇپ، ئاخىرەت ئاپىتىدىن يوقلۇق مەغرىبىگە ئولتۇرىدىغان ئوخشايدۇ. لېكىن تېنىمدە جانلا بولىدىكەن قۇتۇلۇش ئۈچۈن هىلە ۋە پىرىپتە ئىشلىتىمەن. ئەمما سېنىڭدىن تېخىمۇ قاتتىقراق غەم يەۋاتىمەن! مۇبادا سەن مەن بىلەن بىللە توهمەتكە ئۇچرىساڭ، خۇدا ساقلىسۇن، سېنىمۇ شۇ ئىش تىنغرىسىدا تۇتسا، هەممە سىرنى تولۇق ئېيتىپ قويىدىغان بولساڭ، ئۇ ۋاقىتتا ماڭا ئىككى سەۋەپتىن تېخىمۇ قاتتىق ئازاپ بولىدۇ. بىرى شۇكى، سەن مېنىڭ سەۋەبتىن زەخمەت چېكىپ قالىسەن. يەنە بىرى شۇكى، سېنىڭ راستكويلۇغۇڭ خالايىقىقا روشەن بولغاچقا سەندەك ئادىل

گۈۋاچىنىڭ سوزى بىلەن مېنىڭ ئىچكى ۋاقتىم تېزلىشىدۇ - دە، دىدار قىيامەتكە باقى قېپقالدۇ،ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ دېمىنە.

ــ سوزۇڭنى ئاڭلىدىم،ــ دەپتۇ كەللە،ــ ئەمما مەن ئازاپلاشقا سەۋرە قىلالمايمەن، ئەگەر ئوقۇبەتكە تۇتىدىغان بولسا، نېمىنى بىلگەن بولسام ھەممىنى ئېيتىپ قويىمەن. ھەرگىز كىشىگە خوشامەت قىلىش ئۇچۇن، راستنى يېپىپ يالغان سوزلىمەيمەن. سەنمۇ گۈنايىڭغا ئىقرار قىلىپ، توۋا قىلىپ كۆڭلۈڭنى ئېرىتكىنىڭ ياخشى. چۈنكى بۇ ھالاكەتتىن تىرىك قۇتۇلالمايدىغانلىغىڭ ئۈزەڭگىمۇ مەلۇم، شۇڭا دۇنيا ھاياتىدىن تېخى ئايرىلماي تۇرغان ۋاقتىڭدا، ئاخىرەت ئازاۋىدىن نىجات تاپماقنىڭ كويىغا چۈشكىن.

ــ بۇ توغرىدا ياخشى ئويلىشىم كېرەك. خاتىرىمگە كەلگەننى ساڭا يەنە مەلۇم قىلارمەن، ــ دەپتۇ دېمىنە.

كەللە رەنجۇر ۋە غەمكىن بولغىنى ھالدا قايتىپ كېتىپ، ئۇ كېچىسى ئاپەت ۋە ئەندىشە ياستۇغىغا باش قويۇپ، سەھەرگە قەدەر بالا ۋە مېھنەت ئوتىدا تولغىنىپ، ئۇياق - بۇياققا ئورۇلۇپ يېتىپتۇ. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن نۇرغۇن شىرىن ئارزۇلار بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئەمما كەللە بىلەن دېمىنە بۇ سوزلەرنى دېيىشۇاتقاندا، زىندانغا بىر ئوغرى بار ئىكەن. ئوغرى ئۇلارنىڭ ماجرالىرىنى تولۇق ئاڭلاپتۇ ۋە "ھەر سوزىنىڭ بىر ۋاقتى بولىدۇ، بىر ۋاقىتلاردا كارىغا ياراپ قالسا ئەجەپ ئەمەس" دەپ ئۇ گەپنى خاتىرىسىدە ساقلاپ قويۇپتۇ.

ئەتىسى ئاپتاپنىڭ زەررىن شىرى ئاسمانىنىڭ كۈك رەڭلىك جاڭگىلىدا جەۋلان قىلىشقا باشلاپتۇ. كېچىنىڭ قارا پەردىسى دېمىنەسى جاپا زىندانىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا يوشۇرۇنۇپتۇ.

كۈندۈزنىڭ ئادىلى كىردى ئارىغا،
كېچىنىڭ زالىمى چىقتى ياقىغا.

شىر بارلىق تاۋابىئاتلىرى بىلەن جەم بولۇپ، يەنە مەجلىس تۈزۈپتۇ. شىرنىڭ ئانىسى يەنە دېمىنەنىڭ ئىشىدىن سوز باشلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— زالىملارنى ئامان قويماق پەرھىز كارلارنى ئولتۈرمەك بىلەن باراۋەردۇر.

يامانغا ياخشىلىق قىلماق گويا كى،
بولغۇسى ياخشىغا قىلغان يامانلىق.

ھەر كىشى قۇدرىتى بار تۇرۇپ، يامانلىق قىلغۇچىلارنى تىرىك قويسا ياكى زالىمغا مەدەت بەرسە، ئۇلارنىڭ ئۇۋالىغا شىرىك بولىدۇ ۋە ئاخىرى ئۇزىنىڭ بېشىغا چىقىدۇ.

قىلما يامانلىق ياخشىغا، بولما يامانىنىڭ يارى ھەم،
ئاخىرى ئۇنىڭ زىيىنى ئوزەڭگە يەتكۈزگەي ئەلەم.

شىر قازى ۋە مەنسەپدارلارغا:

— دېمىنەنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەشكە كىرىشكىلار ۋە ھەر كۇنى ئاشكارىلانغان ۋەقەنى ئۇتتۇرلۇق ماڭا ئەرز قىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن قازى ۋە باشقا ئاكابىر - ئەشرەپ، ئاۋۇ-خاسلار ھەممىسى شىر قېشىدىن قوپۇپ بىر يەرگە جەم بولۇشۇپتۇ. دېمىنەنىمۇ زىندانىدىن ئەپكېلىپ شۇ جايغا ھازىر قىلىشىپتۇ. شۇندىن كېيىن قازىنىڭ نائىبى بارلىق مەجلىس ئەھلىگە شۇنداق دەپتۇ:

— يارانلار! پادىشا دېمىنەنىڭ ئىشىنى تەپتىش قىلىشنى ھەددىدىن ئارتۇق تەكتلىمەكتە ۋە تاكى بۇ ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقمىغىچە باشقا ئىشقا تۇتۇش قىلماسلىقنى بۇيرۇدى.

ئەمدى، ھەر بىرىگلارغا قانچىلىك ئىش مەلۇم بولسا شۇنى راستـ
لىق بىلەن بايان قىلىڭلار. چۈنكى ئۇ ئىشتا ئۇچ پايدا بار:
بىرىنچىسى، ھەقىقەتكە يار بەرمەك ۋە راستلىق تۈگىنى كوتەرمەكـ
تىك ھەم شەرىئەتتە قەدرى ـ قىممىتى كۆپتۇر، ھەم مۇرۇۋۋەتتە
ھورمىتى ئاز ئەمەس. ئىككىنچىسى، زۇلۇم بىناسىنى ۋەيران قىلـ
ماق ۋە خىيانەت ئەھلىگە پەندى ـ نەسىھەت بەرمەك ھەم تەگرى
رىزاسىغا مۇۋاپىقتۇر، ھەم خالايىق تەبىئىتىنىڭ تەقەززاسىدۇر.
ئۈچىنچىسى، مەككار ۋە پىتنە ـ پاساتكارلارنىڭ جەۋرىدىن قۇتۇلـ
ماق ۋە ئىككى يۈزلىمىلەرنىڭ پىتنىلىرىدىن ئامان تاپماق چوڭ
مەنپەئەتتۇر ۋە ئۇ راھەت كورۇشنىڭ ۋاستىلىرىدىن بىرىدۇر.

گەپ ئاخىرلاشقان بولسىمۇ ھېچكىم جاۋاپ بەرمەي خاموش
ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. چۈنكى ئۇلار دېمىنەنىڭ ئىشىنى بىلمەيدـ
كەن. شۇڭا ئۇلار گۈمان بىلەن كىشىنىڭ قېنىنى توكۈشكە
ھەركەت قىلىشنى خالاشماپتۇ. دېمىنە ئۇ يەردە ھازىر بولغانلارنىڭ
ئەھۋالىنى كورۈپ كوڭلى شاتلىنىپ، خۇددى باغى ئىسرەمنىڭ
گۈللىرىدەك ئېچىلىپ كېتىپتۇ. ئەمما غەمكىن قىياپەتكە كىرۋېلىپ،
چىرايىنى تۈرۈپ شۇنداق دەپتۇ:

ـ ئەي، دىن ۋە دولەتنىڭ كاتتىلىرى، مەملىكەت ۋە مىللەتـ
نىڭ ئۇلۇغلىرى، ئەگەر مېنىڭ گۇنايىم بولغان بولسىدى، سىزلەرـ
نىڭ خاموش تۇرغىنىڭىزنى كورۈپ شات بولغان بولار ئىدىم.
مەن بىگۇنا مەن. ھەر كىشى گۇنادىن پاك بولغان بولسا، ئۇنىڭ
كوڭلىگە كىشىنىڭ سوزى سىغمايدۇ. خۇدانىڭ ھەققى ھورمىتـ
كى، ئەگەر مېنىڭ توغرامدا ھەر نىمەرسە ئاڭلىغان بولسىڭىزلار
يوشۇرماي ئېيتىڭىزلار ۋە راستچىللىققىمۇ رايە قىلىڭىزلار،
چۈنكى ھەر سوزنىڭ ئارقىسىدا مۇناسىپ جاۋاپكارلىق بولىدۇ.
ھەرقايسىلىرىڭىزلار ئوزىڭىزنىڭ ھەققىنى ئىزھار قىلىشتا ۋە ئەدلىگە
لايىق قەتلى ھوكۇم قىلىشتا كورگەنلىرىڭىز ۋە بىلگەنلىرىڭىز بولغان
بولسا، كۆڭۈللىرىڭىزلارنى شۇبھە ۋە غەرەزدىن پاك قىلىپ راستـ

امق بىلەن گۈۋالىق بېرىدىغانلار. ئەگەر ھەر بىر دىدىغانلار مېنى گۇمان ۋە شۇبھە بىلەن ئولتۇرمەكچە ھەركەت قىلىدىغانلار خۇددى جاھىل تۇپىقا يەتكەن ھادىسىدەك ئەھۋالغا ئۇچراپ قالىدىغانلار.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟— دەپ سورىشىپتۇ ئۇلار.

— بىر نادان ئادەم،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

نادان تۇپىنىڭ ھېكايىسى

بىر نادان ۋە تەجرىبىسىز ئادەم تۇپىلىق دەۋاسىنى قىلىدىكەن. ئۇنىڭدا ياكى ئازراق ئىلىم، ياكى دورا تونۇشقا بىلىم دەيدىغان نەرسە يوق، شۇنداق جاھىل ئىكەنكى ھەللە بىلەن بەللىنى بىر بىرىدىن ئاجرىتالمايدىكەن. كېسەللىكنى تەشخىس① قىلىشتا شۇنچىلىك نادان ئىكەنكى، كۆز ئاغرىغنى بىلەن پۇت ئاغرىغنى ئايرىيالمايدىكەن. دورىلارنىڭ تەركىۋىنى تولۇق-لاپ كومۇلاچ ياساشتا، بىرىنىڭمۇ ئەسلى مىقدارىنى بىلمەيدىكەن، شەرۇەت ئىچۈرۈش ۋە غىزا تەرتىۋىنى بۇيرۇشتا ھېچ نەرسىنىڭ چېنى ۋە قائىدىسىنى ئۇقمايدىكەن.

ھەر ئاغرىق ئاڭا سالسا كۆزىنى،
كورەلمەس ئىدى ھايات يۈزىنى.

ئۇ شەھەردە بۇ ئەبلەخ جاھالەت دۇكىنىنى ئېچىپ، ئۆزىگە "ئۇستا تۇپ" نامىنى بەرگەن ئىكەن. ئۇ شەھەردە يەنە بىر دانىشمەن تۇپ بار بولۇپ، ئۇ مۇكەممەل تەجرىبىگە ئىگە، نەپىسى ۋە قەدىمى مۇبارەكلىگىدىن مەشھۇر بولغان، نەپىسى خۇددى ئەيسانىڭ نەپىسىدەك جان بېغىشلىغۇچى ۋە قەدىمى

① تەشخىس — دىاگنوز قويۇش.

خۇددى خىزمەتنىڭ قەدىمىدەك خوشاللىق كەلتۈرگۈچى بولغان بىر كىشى ئىكەن.

يۇقۇرى بېقىپ ئەگەر ئۇ ئۇرسا دەم، چەرخنىڭ بېشى،
چوگىلەشنىڭ ئاغرىغىدىن قۇتۇلاتتى شۇ زامان.
باغ ئارا كىرسە ئەگەر ئۇ كەلتۈرەتتى قەدىمى،
تال ۋە تېرەك شاخىغا تىترەك كېسەللىكتىن ئامان.

لېكىن، ھۇنەرۋەن - قابىلىيەتلىك كىشىلەر زامانىنىڭ ناز داستىخىنىدىن جاپا ۋە مېھنەت نالىسىنى كۈتمەيدۇ خارلىقتا قالمىغان، ھۇنەر - قابىلىيەتسىز كىشىلەر ئۇنىڭ چەكسىز پايدا-مەنپەئەتىنى كۆرۈپ زەللە ئالمىغان ئىش ئىككى يۈزلىمە ھاياتنىڭ ئادىتىدۇر.

ئەمەس ئىكەن بۇ زامان ھۇنەر- سەنئەت خېرىدارى،
بۇنداق كاسات ماتايمىنى مەن ئاپىرىپ كىمگە ساتاي.

بېرىپ - بېرىپ ئوز دەۋرىنىڭ ئولىماسى بولغان ئۇ دانىش-مەنىنىڭ ئامىتى قېچىپتۇ ۋە ئۇنىڭ كوز يۇلتۇزىنىڭ نۇرى زەئىپ-لىشىپتۇ. دانالارنىڭ كوز قارچۇغىنىڭ نۇرى روشەنلىك ئالمىغان ئۇ ئەزىزنىڭ كوز نۇرى كۇندىن - كۇنگە كېمەيىپ، ئاخىرى ئۇنىڭ-دا روشەنلىكتىن ئەسەر قالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىچارە ئوزىنى خىلۋەتكە ئاپتۇ. نەتىجىدە ھىلىقى جاھىل قۇرۇق دەۋا قىلىپ لاپ ئۇرۇشقا باشلاپتۇ.

دۇۋە قىلدى ھوسنى دەۋاسىنى ھەم قاچتى پەرى،
ئەقىل ھەيرانلىقتا كۆيدىكى، بۇ قانداق ئىش ئىرۇر.

ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە، ھىلىقى نادان تىۋىپلىق نامى بىلەن مەشھۇر بولۇپتۇ ۋە شوھرەت ـ داڭقى خالايىقنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپتۇ.

ئۇ شەھەر پادىشاسىنىڭ بىر قىزى بار بولۇپ، ئۇنىڭ ھوسىنىڭ چىرايىلىقلىغىدىن ئاپىتاپ خىجىل بولىدىكەن. زۇلپى شۇنداق خۇشبۇي ئىكەنكى، سابا تېخى ئۇنداق خۇشپۇراق ئىپارنى جاھان كوزىگە كورسەتمىگەن ئىكەن.

جادۇ كوزلۇك، ئاي يۈزلۈك، دىلغا دىلكەش،
جانغا راھەت، دىماغا لەززەت خۇددى مەھۋەش.

پادىشا ئۇ قىزنىڭ شاھانە ئىززەت ـ ئابروي ۋە كاتتا توي ـ تاماشالار بىلەن ئوز ئىنسانىڭ ئوغلىغا ياتلىق قىلغان ئىكەن.

ئاپتاپ ئاينى ئويدە قىلدى مېھمان،
زوھرە بىلەن مۇشتەرى تاپتى ۋىسال.

ئۇ ئىككى گۈزەل بىر جايدا بولۇش ئارقىلىق يىگىتنىڭ شاھانە گوھىرى مەلىكىنىڭ بەچچىدان سەدىپىدە ئورۇن تۇتۇپتۇ ۋە ئاي ـ كۈنى تۇشۇپتۇ. دەل شۇ پەيتتە مەلىكە بىر ئاغرىقتا مۇپتىلا بوپتۇ. پادىشا دانا تىۋىپنى قېشىغا چاقىرىپ، كېسەلنىڭ ئالامەتلىرىنى ئۇنىڭغا بايان قىپتۇ. دانىشمەن تىۋىپ كېسەلنىڭ ھەقىقىتىدىن ئاگاھلىق تېپىپ، ياخشى تەشخىس قىلىپتۇ ۋە پادىشاغا:

ــ بۇ ئاغرىقنىڭ ئىلاجى مەھران دىگەن دورا بىلەن مۇيەسسەر بولىدۇ. ئۇنىڭدىن بىر مىسقال ئېلىپ، يۈمشاق سۇغا ئۇپ، ئۇنىڭغا يەنە بىر مىسقالدىن ئىپار ۋە دارچىن ئارىلاشتۇرۇپ، سەھەر زەپەر بىلەن شەرۇەت قىلدۇرغايلا. ئۇنى ئاغرىقنا ئىچۈرۈلسە دەرھال رەنجىدىن شىپا تاپقىسىدۇر، ــ دەپتۇ.

ـــ ئۇ دورا نەدىن تېپىلدۇ؟ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشا.
ـــ مېنىڭ كوزۇم ساق ۋاقتىدا ھەزرەتلىرىنىڭ شەرۋەتخانىسىدا ئۇ دورىدىن كورگەن ئىدىم. بىر كۈمۈش قۇتىچىدا بار ئىدى. ئۇنىڭغا ئالتۇن قۇلۇپ سېلىنغان ئىدى. ھازىر ئۇنى تېپىشقا ئاجىزمەن،ـــ دەپتۇ دانا تېۋىپ.
شۇ ئەسنادا ھىلىقى تېۋىپلىق دەۋاسىنى قىلغۇچى جاھىلمۇ ھازىر بولغان ئىكەن.
ـــئۇ دورىنى مەن ياخشى تونۇيمەن، ئۇ دورىنى تەييارلاش مېنىڭ ئىشىم،ـــ دەپتۇ ئۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ پادىشانىڭ رۇخسىتى بىلەن شەرۋەتخانىغا كىرىپتۇ. قارىسا دانىشمەن ھەكىم تەرىپلەپ بەرگەن قۇتىچىغا ئوخشايدىغان قۇتىلار ئۇ يەردە ناھايىتى كوپ ئىكەن. شۇڭا ئۇ ئوزىگە لازىملىغىنى ئىزلەپ تاپالماي ھەيران بولۇپ، ئاخىرى بىر قۇتىنى كوتىرىپلا ئېلىپ چىقىپتۇ. ئۇ قۇتىنىڭ ئىچىدە پادىشانىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن ساقلاپ قويۇلغان زەھەر بار ئىكەن. نادان تېۋىپ ئاغرىقنىڭ ھۇزۇرىدىلا ئۇ قۇتىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، زەھەرنى باشقا دورىلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ شەرۋەت قىلىپتۇ. دە، ئۇنى پادىشانىڭ قىزىغا بېرىپتۇ. ھەلىكە ئۇنى ئىچىشى بىلەنلا جان ئۈزۈپتۇ. پادىشا بۇ ھالنى كورۇپ، قىزىنىڭ پىراقىدىن ئاھلىرىنىڭ شولىسىنى پەلەككە يەتكۈزۈپتۇ ۋە شەرۋەتنىڭ قالغىنىنى ئۇ جاھىل تېۋىپقا ئىچۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. نەتىجىدە ئوزىنىڭ يارىماس ئەمەلىنىڭ مۇكاپاتى يېتىپ، ئۆمۈ ئوز ئورنىدىلا جان بېرىپتۇ.

ياندۇرۇپ كورسەتەر پەلەك ھەر ئەمەلنى كوزۈڭگە،
غەيرىگە قىلغىنىڭنى قىلغان بولۇرسەن ئوزەڭگە.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەرقانداق ئىشنى نادانلىق بىلەن قىلىسىڭلار ئاقىۋەت يارىماس نەتىجە

چىقىدىغانلىغىنى، ھەر ئىشتا گۇمان ۋە شۇبھە بىلەن كىرىشىڭلار - لار ئاقىۋەت زەرەر يېتىدىغانلىغىنى بىلگەيسىلەر.

— ھەي دېمىنە، سەن ئىچكى دۇنياسىنىڭ ناپاكلىغى سۇرىتىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرىدىغان، كۆڭلىنىڭ ئەگرىلىگى شەكىل ۋە كورۇنۇشىدىن ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدىغان گۇرۇھتىنسەن،— دەپتۇ شۇ يەردە ھازىر بولغانلاردىن بىرى.

— ھەي پالانى،— دەپ سوراپتۇ قازى،— بۇ سوزنى ئېيتىشتا قانداق دەلىل - ئىسپاتىڭ بار؟

— پاراسەتلىك ئۇلۇمالار ۋە دانىشمەن پازىللارنىڭ ئېيتىشچە،— دەپتۇ ئۇ كىشى،— ئەگەر كىمنىڭ ئىككى قېشىنىڭ ئارىسى كەڭ ۋە يىراق بولۇپ، ئوڭ كوزى سول كوزىدىن كىچىكرەك بولسا ۋە نەزىرى تېز بولۇپ، كوز ئۇچىدا ئىشارەت قىلغاق بولسا، بۇرنى سول تەرەپكە مايىل بولۇپ، تولا ۋاقىتلاردا يەرگە قارىغاق بولسا، شۇنىڭ ئىپلاس زاتىدا مەككارلىق، ئالدامچىلىق ۋە پىتنە- پاساتلارنىڭ ھەممىسى جەملەنگەن بولىدۇ. شۇڭا ھەممە بالا ۋە پىتنە ئۇنىڭدىن پەيدا بولىدۇ. ئەنە شۇ ئالامەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا مەۋجۇتتۇر.

— خۇدانىڭ ھوكۇمىدىلا رىيا يوقتۇر، خۇدانىڭ خوي - پەيلىلا سەھۋە - خاتالىقتىن پاكتۇر.

غەلەت سەندىدۇر خاتا مەندىدۇر،
خاتادىن خالى تەكرى ئوزىدۇر.

سەن ئېيتقان ئالامەتلەر ئەگەر توغرا دەلىل ۋە ھەق ھوججەت بولىدىغان بولسا ۋە ئۇنىڭ بىلەن راستىنى يالغاندىن، ھەقنى ناھەقتىن ئايرىغىلى بولىدىغان بولسا، خالايىقنىڭ دەۋا ئىشلىرىدا گۇۋا ھەم دەلىل - ئىسپات لازىم بولمايدىغان ئوخشايدۇ ئەمسە،— دەپ ئېيتىراز بىلدۇرۇپتۇ دېمىنە ۋە سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ

شۇنداق دەپتۇ، ــ ئۇنداق بولدىغان بولسا قازى سوراق قىلىش ۋە تەھقىقلەشنى يېغىشتۇرۇپ قويسا بولغۇدەك! بۇندىن كېيىن بىر كىمنى ياخشى سۈپەت بىلەن ياد ئەتمەك ۋە يامان سۈپىتىنى مۇزەممەت قىلماق ھەممىسى بىكار بولدىغان ئوخشايدۇ؟ چۈنكى ھەچقانداق مەخلۇق، ھەقىقاتالا ئۇنى ياراتقاندا ئوزدىگە قوشۇپ ياراتقان ئالامەتلەرنى ئوزدىن يوقىتىۋېتەلمەيدۇ. سەن ئېيتقان بۇ ھوكۇم بويىچە ياخشى ئىش قىلغانلارغا ياخشى مۇكاپات ۋە يامان ئىش قىلغانلارغا يامان جازا بېرىشتەك شەرىئەتنىڭ ئادىل ھوكمى يوق بولدىغان ئوخشايدۇ؟ بۇ گەپچە ماڭا بوھتان قىلىنغان بۇ ئىشنى مەن قىلغان تەقدىردە، ئاشۇ ئالامەتلەر مېنى قىلدۇرغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىشنى قىلماسلىققا ئوزەمدە قۇدرەت يوق بولغان بولىدۇ ـ دە، مېنى ئازاپ ـ ئوقۇبەتكە سالماق تىوغرا كەلمەيدۇ ئەمىسە!

سەن مېنى "ئوزەڭچىلا ئۇندۇڭ" دېمە، ھەق باغۇنى،
ئوستۇرۇپ ئوز مەيلىچە پەرۋىرىش ئەتتى مېنى.

دېمەك، شۇنداقلا بولدىغان بولسا، سېنىڭ سوزۇڭ بويىچە مەن تۇتقۇندىن ۋە بالادىن خالاس تېپىپ قۇتۇلۇشۇم كېرەك. سەن ئوزەڭنىڭ جاھىللىغىڭ بىلەن بايقى ئوخشىتىشنى ئېيتتىڭ. لېكىن ئۇ ئارقىلىق سەن نامەلۇم سوز ۋە بىمەنە گۇمان بىلەن سوزلەيدىغان ئاخماق ئىكەنلىگىڭنى مانا مۇشۇ پازىلالارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاشكارا قىلدىڭ.

ئەقىل پىرى ئاڭلاپ گەپدانلىغىنى،
چۈشەندى قانچىلىك نادانلىغىنى.

دېمىنە ئەنە شۇنداق جاۋاپ بەرگەندىن كېيىن، شۇ مەيدان-

دا هازىر بولغانلارنىڭ هەممىسى دېمىنى چىقىرالماي قېلىشىپتۇ، سوز ساندۇغىغا سۇكۇت موھىرىنى بېسىشىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قازى ئۇنى زىندانغا تاشلاشقا بۇيرۇپ قويۇپ، بولغان ماجرانىڭ ئەھۋالىنى بېرىپ شىرغا ئەرز قىلىپتۇ.

دېمىنە زىندانداا ياتسا، كەللەنىڭ روزبە ئىسىملىك بىر دوستى ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ. دېمىنە روزبەدىن سوراپتۇ:

ــ ئوتكەن كېچىدىن بېرى كەللەنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىدىم. شلۇ تاپتا ئۇنى كورۇشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن. ئۇ نىمىشقا كېلىپ مېنى سورىمايدىغاندۇ؟

يار شۇكى، يارىغا بەرگەي مەدەت،
زار بولۇپ تەڭلىكتە قالغان چېغىدا.

ئۇنىڭ نىمە سەۋەپتىن كەلمىگەنلىگىدىن سېنىڭ خەۋىرىڭ بارمۇ؟

روزبە كەللەنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ، دەرتىنىڭ جىگىرىدىن ئوتلۇق ئاھ تارتىپتۇ ۋە كوز بۇلغىدىن قانىق ياش تامچىلىرىنى ياغدۇرۇپتۇ.

ئولدى كوڭلۇم دوستنى ئەمدى نە يوسۇندا ئىستەيىن،
بولدى تىل لال، ئەمدى ھالىم نە يوسۇندا سوزلەيىن.

دېمىنە روزبەنىڭ بىمارام بولغانلىغىدىن بىتاقەت بولۇپ:

ــ ماڭا ھەقىقى ھالنى پاتراق بايان قىلىنا؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئەي دېمىنە، ــ دەپتۇ روزبە، ــ

ئورتەندى بۇ كوڭۇل، چۇنكى كەتتى ھەمدەم،
تېپىلمىدى دىلىم يارىسىغا مەلھەم.
دەرت ئوتىدىن جان رىشتىسى كويدى شامدەك،
بۇ كويۇكتىن ئالالماسمەن لېكىن مەن دەم.

ئۇ ئەۋرۇ دوست پانا مەنزىلىدىن باقى مەملىكىتىگە يۇرۇپ كېتىپ، بارلىق ھەمدەم ۋە ھەمسۆھبەتلەرنىڭ كۆڭلىگە پىراق دېغىنى سالىدى.

يارسىز قالدۇق ئەمدى بولغىن خەۋەردار،
بولدۇق پىراق، ھىجر ئىلكىگە گىرىپتار.

دېمىنە كەلىلەنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ، ھۇشىدىن كېتىپتۇ ۋە بىر ھازادىن كېيىن يەنە ھۇشىغا كېلىپ، پەريات چېكىپ زار-زار يىغلاپ شۇنداق دەپتۇ:

دەرت چېكەرمەن، غەم خازانى يەتتى ئەيشىم باغىغا،
ئەمدى شاتلىق شېخى ئۈزرە ھىچ نىمەرسە قالمىدى.
كەتتى جانىم راھىتى ئەي خەستە كۆڭلۈم ناله قىل،
يىغلىغىن قان ئى كوزۇمكى، سەندە ھىچ نۇر قالمىدى!

دېمىنەنىڭ ناله-زارى ھەددىدىن ئېشىپتۇ. ئۇنىڭ ئوتلۇق ئاھىنىڭ شولىسى ئىگىز ئورلەپتۇ. ئۇ سەۋرە ياقىسىنى ئاجىزلىق قولى بىلەن يىرتىپ، يۈزىنى يىرگە سۈرتۈپ، بېشىغا تۇپراق چېچىپ، ناله قىلىشقا باشلىغاندا، ئاڭا-ئۇچىلاردا قىلچە تاقەت قالماپتۇ.

شۇندا روزبه ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشقا باشلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئۇزەكىمۇ بىلسەن دېمىنە، تەقدىرى ئەزەل كاتىۋى ھىچ قانداق كىشىنىڭ تىرىكلىك نامەسىگە ئەبەدىيەت قەلىمى بىلەن دائىملىق رەقمىنى يازمىدى ۋە مەۋجۇدات سۈرەتلىرىنىڭ نەققاشى مۇمكىنلىك سەھىپىسىگە ھايات نەقشىنى "تەكرىدىن ئۇزگە ھەممە نەرسە يوقلۇر" دېگەن قەلەمدىن باشقا نەرسە بىلەن سىزمىدى. قەلەم كارخانىسىنىڭ ئۇستىسى ھىچ مەۋجۇداتنىڭ ۋۇجۇت

لىباسىغا يوقلۇق زىبۇ - زىننەتلىرىسىز پەرداز بېرەلمىدى ۋە قۇد-رەت چىرىغىنىڭ پەرراشى ھېچ سوھبەت شامنى ئاپەت بوراننىدىن خالى ھالدا ياندۇرالمىدى.

يېنىدا غەم تىكىنى يوق بىر پاراغەت گۈلنى،
تاپالمىدى كىشى ھەرگىز بۇ ھاياتنىڭ بېغىدا.
بۇ جاھاننىڭ ئومۇر گۈلشىنىدىكى بارچە باھار،
قالمىدى توزۇپ گۈلى، بولماي خازان بىر چېغىدا.

ئولۇم بىر شەرۋەتتۇركى، ھېچكىم ئۇنى ئىچمەي قالمايدۇ ۋە بۇ ئولۇم بىر ئېغىر يۈكتۇركى، ھېچكىم ئۇنىڭ ئاستىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. بۇ زەخمىنىڭ مەلھىمى سەۋرە قىلىشتۇر. ئۇنىڭغا سەۋرىدىن باشقا چارە يوق.

سەۋرە كۆڭۈل رەنجىگە نەپ بەرمىسە،
ئۇندىن ئۇزگە ھېچ دەرمان يوقتۇر ئاڭا.

دېمىسە بۇ سوزلەر بىلەن بىر ئاز تەسەللى تېپىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەي روزبە! قانچە كوپ نالە قىلسام تېخى ئاز. چۈنكى كەللە ماڭا شەپقەتلىك دوست ۋە مېھرىۋان نەسىھەتچى ئىدى. ھەرقانداق بىر ھادىسىدە ئۇنىڭدىن پانا تىلەيتتىم. ھەر بىر مۇھىم ئىشتا ئۇنىڭغا ئىشىنەتتىم، ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنداق بىر خەزىنە ئىدىكى، سىر گوھەرلىرىنى ئۇنىڭغا ئامانەت قويسا، ھايات ئۇنىڭدىن ۋاقىپ بولالمايتتى ۋە زامان جاسۇسى ئۇنىڭدىن خەۋەر تېپىشتىن مەھرۇم قالاتتى. ۋاي ئىسىت، ئۇ قەدىرلىك دوستۇم بېشىمدىن دولەت سايىسىنى ئاپتۇ ۋە مەندەك بىر جاپاكەشنى بۇ دۇنيانىڭ خاراپخانىسىدا رەپىقسىز ۋە ھەمدەمسىز قالدۇرۇپتۇ.

دەردۇ ـ غەمنى ـ كىمگە دەي، سىرىمغا مەھرەم قالمىدى،
غۇسسىگە نەچارە ئەيلەي يارۇ ھەمدەم قالمىدى.

بۇندىن كېيىنكى تىرىكلىكىتىن ماڭا نىمە لەززەت بولسۇن ئەمدى؟ ئەگەر خالايىق ماڭا بۇنداق بەتنام چاپلىمىغان بولسا، ئۆزەمنى ئۆزەم ئولتۇرەتتىم ۋە بۇ تەنها ھاياتتىن خالاس بولغان بولاتتىم. چۈنكى بۇ بالا گىرداۋدغا چۈشۈپ قاپتىمەن، ئۇنىڭدىن بىر مەدەتكارسىز نىجات تاپمىغىم يوق گەپ.

ئۇمىدىم كويىدا ئاۋارە بولاي،
ئىلاجىم يوقالدى بىچارە بولاي.

ــ گەرچە كەللە ھايات گۈلستانىدىن ۋاپات گورىستانىغا كەتكەن بولسىمۇ، ھېنىڭ ساڭا بولغان مۇھەببەتىمىنىڭ كوچىتى ئىخلاس سۈيىدە ياشاردى ۋە كوكەردى، ــ دەپتۇ روزبە، ــ

بۇ چىمەندە سۈنسىمۇ بىر شاخ، ئۇنىڭغا غەم يىمە،
ياشرار نەسرىن يۈزى ھەم تاۋلىنار سۈمبۈل چېچى.

ــ راست ئېيتىسەن، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ كەللە ۋاپات بولغان بولسىمۇ سەن كەپسەن. بۇگۈن سەن ماڭا ئاشۇ كەللەنىڭ ئورنىدىسەن. قولۇڭنى بېرىپ مېنى بۇرادەرلىككە قوبۇل قىلغىن.

روزبە سۈيۈنۈش بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا يېقىن كەپتۇ:

ــ بۇ مەرھىمەت بىلەن مېنىڭ بېشىمنى ئۈستۈن قىلدىڭ، بۇنىڭ شۈكرانىسىنى قايسى تىل بىلەن ئادا قىلارمەن؟

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بىر بىرىنىڭ قولىنى قىسىشىپ، بۇرادەرلىككە ۋەدە بېرىشىپتۇ ۋە ھەسىۋەبەتلىك ھەم مۇھاپىزەت شەرتلىرىنى مۇقەررەر قىلىشىپتۇ.

ـــ پالانى يەردە كەلىلە بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدىكى شىرىك ۋەج بار ئىدى. بىرىپ ئۇنى ئېلىپ كەلسەڭ، جاپا چەككىنىڭ ئەجرىسىز قالمىغان بولاتتى، ـــ دەپتۇ دېمىنە.

شۇندىن كېيىن، روزبە دېمىنە ئېيتقان نىشان بىلەن بېرىپ، ئۇ كومۇكتىكى پۇلنى ئېلىپ كەپتۇ. دېمىنە ئۇنىڭدىن ئوز نېسۋىسىنى ئېلىپ، كەلىلەنىڭ ھەسسىسىنى روزبەگە بېرىپتۇ ۋە:

ـــ ئەي بۇرادەر، ھەمىشە پادىشانىڭ دەرگاھىدا بولغىن ۋە مېنىڭ توغرامدا قانداق سوز ئوتسە، ئۇنىڭدىن مېنى خەۋەردار قىلغىن، ـــ دەپتۇ.

روزبە ئۇنىڭ شەرتىنى قوبۇل قىلىپ، تاكى دېمىنە ئولگىچە بۇ شەرتنى بىجا قىلىۋېرىپتۇ. چۇنكى شەرتنى بىجا قىلىش شەرتتۇر. ئەتسى شىرنىڭ ئانىسى شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئوتكەن مەجلىسنىڭ كەيپىياتىنى سوراپتۇ، شىر قازىلارنىڭ يەتكۇزگەن سوزىنى ئانىسىغا بىرمۇ بىر سوزلەپ بېرىپتۇ. شىرنىڭ ئانىسى ئىشنىڭ مەزمۇنىنى ئۇققاندىن كېيىن بەكمۇ تىنچسزلىنىپتۇ.

ـــ نىمە قىلسام بولار، ئەگەر قوپال گەپ قىلسام تەبئىتىگە ياقمايدۇ. ئەگەر خوشامەت قىلسام شەپقەت ۋە نەسىھەت پۇرستى قولدىن كېتىدۇ، ـــ دەپتۇ ئۇ.

ـــ نەسىھەت قىلىدىغان چاغدا تارتىنىش ياخشى ئەمەس ھەم سېنىڭ سوزۇڭ شۇبھىدىن ساپ ۋە ئەقلىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ. قانداق سوزۇڭ بولسا ئېيتقىن، ـــ دەپتۇ ئانىسىغا شىر.

ـــ سەن راست بىلەن يالغانىنى پەرق قىلالمايدىكەنسەن ۋە پايدالىق بىلەن زىيىنىڭنى ئىلغىمايدىكەنسەن. دېمىنە ئەگەر پۇرسەت تېپىپ، بىر پىتنە قوپىرىدىغان بولسا، نى تەدبىرلىك كىشىلەرمۇ ئۇنىڭغا چارە قىلىشقا ئاجىز كېلىپ قالىدۇ ۋە نى ئىتتىك قىلىچلار ئۇنىڭغا تالاپەت يەتكۇزەلمەيدۇ.

ـــ سەن بۇگۇن كەتمەي تۇرغىن، ـــ دەپتۇ شىر، ـــ دېمىنەنىڭ ئىشى بۇگۇن بىر تەرەپ بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس.

شۇنىڭ بىلەن پادىشا بارلىق قازىلار يىغىلىپ، ئومۇمى مەجلىس چاقىرىپ، دېمىنە ئىشىنىڭ سورىغىنى يېڭىلاشقا يارلىق چۈشۈرۈپتۇ. بۇ يارلىق بىلەن ھەممە چوڭ - كىچىكلەر يىغىلىپتۇ. قازىنىڭ نائىبى ئىلگىرىكى سوزىنى چوڑىدىگەن ھالدا، مەجلىستە ھازىر بولغانلاردىن دېمىنەنىڭ ئەھۋالىغا گۇۋالىق سورىغان بولسىمۇ، لېكىن ھېچكىم سوزلىمەپتۇ. شۇنىدا قازىلارنىڭ چوڭى دېمىنەگە قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

— گەرچە بۇ مەجلىستە ھازىر بولغانلار خاموشلۇق بىلەن ساڭا يار بېرىۋاتقاندەك تۇرسىمۇ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدە سېنىڭ خىيانەتچى ئىكەنلىگىڭ شەكسىز قارار قىلىنىپ بولغان ۋە ھەممىسى سېنى ئولتۇرۇشكە بىر پىسكىرگە كېلىپ بولغان. بۇ ھالەتتە تۇرۇپ، بۇ تائىپە ئارىسىدا ساڭا تىرىكلىكتىن نىمە پايدا بولسۇن؟ ھازىرقى ھالەتتە سېنىڭ ئۈز گۇناھىڭغا ئىقرار قىلىپ، ئىناۋەتلىك تۇۋا بىلەن ئۆزەڭنى ئاخىرەتنىڭ ئازاپ - ئوقۇبىتىدىن خالاس قىلغىنىڭ ياخشى ئەمەسمۇ؟ سېنىڭ ئولۇمىڭدىن ئىككى پايدا ھاسىل بولىدۇ. بىرى خالايىقنى قۇتقۇزىسەن، بىرى ئۆزەڭنى قۇتقۇزىسەن.

كىشىلەرنىڭ ئولۇشىدە بەزى راھەت بار ئىرۇر،
قىلدى بۇ ھىكمەتنى دانا كىشىلەر مۇنداق بايان:
كىمكى ئولسە ھەر كىشى بۇ ئىككىدىن خالى ئەمەس،
بولسا تاكى ياخشى خۇيلۇق ياكى بىرشۇم بەدزۇۋان.
ياخشى ئولسە ئۇ قۇتۇلدى بۇ جاھان زىندانىدىن،
گەر يامان ئولسە خالايىق تاپتى شۇملۇقتىن ئامان.

ھەي! دېمىنە! ئەگەر گۇناھىڭغا ئىقرار قىلساڭ ساڭا ئىككى پەزىلەت ھاسىل بولىدۇكى، ئۇنىڭ تەئرىپى ھايات يۇزىدە باقى قالىدۇ. ئۇنىڭ بىرى، ئاخىرەت ئازاۋىدىن قۇتۇلماقنى كۆزلەپ،

گۈنايىگىغا قايىل بولماق ۋە پانى دۇنيانىڭ مېھنىتىدىن باقى دۇنيانىڭ دولىتىنى ئەۋزەل بىلمەك؛ ئىككىنچىسى، بۇنداق يامان ئىش جاۋاپكارلىغىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، بۇنداق زۇۋاندارازلىق قىلىپ، پاساھەتلىك سوزلەرنى سوزلەپ، ماقۇل كەلگۈدەك دەللە-لەرنى كورسىتىپ، مۇناسىپ كەلگۈدەك تەمسىلىلەرنى سوزلەپ، ئوزرە ئېيتقىنىڭنىڭ ئاۋازى بارلىق ئامۇخاسىنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپ كەتمەكتىن قۇتۇلسەن. سەن خالايىق ئارىسىدا دانا ۋە پازىللىق بىلەن مەشھۇر بولغانسەن. ئەقىل بىلەن ئويلاپ بىلگىنكى، يامان ئات كوتىرىپ هايات يۈرگەندىن، ياخشى ئات كوتىرىپ ئولگەن ياخشىراق.

— سىز بىر قازىسىز، — دەپتۇ دېمىنە، — ئوزى ۋە باشقىلارنىڭ گۈمانى بىلەن ئېنىق گۇۋاسىز هالدا هوكۇم قىلىش قازىلار ئۈچۈن توغرا ئەمەس، بەلكى گۇنادۇر. سىزگىمۇ ئاشۇ شۇبهە پەيدا بولۇپ، تەبىئىتىڭىز مېنىڭ گۇناكارلىغىمغا قارار تاپقان بولسا، ماڭىمۇ كىشىنىڭ گۈمانى بويىچە ئوزەمنى ئولۇمگە تۇتۇپ بېرىشىم توغرا ئەمەس. چۈنكى بۇ ئىش پەتۋادىمۇ، تەقۋادىمۇ جايىز ئەمەس. مەنزە سىلەرنىڭ ئاشۇ بۇزۇق ئېتىقادىڭلار بويىچە شەنزەبىنىڭ خۇنىغا جاۋاپ قىلامدىكەنمەن؟ ئوزەمنىڭ ئولۇمىگە ئوزەم هەركەت قىلسىپ، ئوز هالاكىتىمگە رازى بولسام، مەن خۇدايىمنىڭ "ئوزەڭلارنى هالاكەتكە سالماڭلار" دېگەن ئەمرىنىڭ هوددىسىدىن قانداق چىقىمەن؟ هازىرقى ۋاقىتتا مەن ئوز جېنىمغا ئوزەمدىن مېھرىۋانراق كىشى يوقلۇغىنىمۇ ئوبدان بىلىمەن. شۇنداق تۇرۇپ، ئاددى كىشىلەرگىمۇ قىلىشقا راۋا كورمەي-دىغان ئۇنداق ئىشنى قانداقمۇ ئوزەمگە راۋا كورەلەيمەن؟

مەيلىم يوق، كىشىگە قىلماققا جاپا،
قانداق ئۇنى ئوزەمگە كورەي راۋا.

ئەي قازى! بۇ سوزىڭىزدىن ۋاز كېچىڭ. كىشىگە كىشى بۇنداق نەسىھەت قىلمايدۇ. بولۇپمۇ سىزنىڭ بۇنداق نەسىھەت قىلىشىڭىز راۋا ئەمەس. چۈنكى قازىلارنىڭ سوزى ھوكۇمدۇر! بەس، ئۇلار خاتا قىلىشتىن، سەھۋەن سوزلەشتىن ۋە ھەزىل - چاقچاق قىلىشتىن پەرھىز قىلمىغى لازىم. ئەجەپ، سىز بۇرۇن شۇنداق راستچىل ۋە ئادىل ئىدىڭىز، تەلىيىمنىڭ پەسلىگىمۇ نىمە، بۇ قېتىمقى ئىشتا سىز ئېھتىيات قىلىشنى بىر تەرەپكە چورۇۋېتىپ، ئۇزىڭىزنىڭ شۇبھىڭىز ۋە غەرەزكويىلارنىڭ گۇمانى بىلەن راستلىق كوزىنى غەپلەت ئاغرىغىغا ئۇچرىتىپ قويىدىڭىزغا؟

جېمى خەلق سىز بىلەن شات بولار، ئەمما،
نىمىشقىمۇ ئەيلەيسىزكىن غەمكىن مېنى؟
راۋامىدۇر ئەلگە گۇلدەك چىراي ئېچىپ،
سانچىسىڭىز ماڭا تىكەن ئەلىنى.

ئۇزىنىڭ ھۇنەر - قابىلىيىتى بىلەن داڭ چىقارغان دانىشمەنلىك مەھكىمىلىرىنىڭ مۇپتىلىرى "ھەرقانداق گۇۋالىق ئەگەر ھەقىقەتكە يېقىن كەلمىسە قوبۇل قىلىنمىغاي" دەپ پەتۋا بەرگەنىدۇ؟ ھەرقانداق كىشى ئۇزى ئەسلىدىن بىخەۋەر بولغان ئىش توغرىسىدا كىشىنىڭ زەرىرىنى كوزلەپ، يالغان گۇۋالىق بەرسە، ئۇنىڭغا بىر ياخشىغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىشى مۇمكىن.

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قازى.

— بىر دولەتمەن ساھىپخان بار بولۇپ، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

ساھىپخان بىلەن باخشىنىڭ ھىكايىسى

بىر دولەتمەن ساھىپخان بار بولۇپ، ئۇ ئۇلۇغلۇق بىلەن شوھرىتى چىقىقان ۋە ياخشى سۆپىتى بىلەن خالايىق تىلىدا

يادلىندىغان كىشى ئىكەن.

ئەجەپ گۈزەل ئەخلاق بىلەن شىرىن شېكەر سوزى بار،
ئىدى ئۇنىڭ ئەقلى ئارتۇق دانىشمەنلىگى بىسيار.

ئۇ ساھىپخانىنىڭ ھوسنى جانغا ئاپەت ۋە لاتاپىتى جاھانغا پىتنە سالىدىغان، لېۋى جان بېغىشلىماقتا ئابى ھاياتتىن ئارتۇق ۋە ئاغىزى تاتلىقلىقتا ناۋاتتىن ئارتۇق بولغان بىر خوتۇنى بار ئىكەن.

نۇرچاچقان تەلەتى خۇددى ئاپتاپتەك،
چىشى دۇر، لەۋلىرى خۇددى ياقۇتتەك.
قېشىنى يا قىلىپ كوزىن قىسىپ بىر،
قىلاتتى يۈزلىگەن كوڭۈلنى ئەسىر.

ئۇنىڭ ھوسنىنىڭ يۈزى تەقۋادارلىق زىننەتلىرى بىلەن بېزەلگەن ۋە جامالىنىڭ چېھرىسى پەرھىزكارلىق خالى بىلەن گۈزەللەشتۇرۇلگەن ئىكەن.

يۈمغان ئىدى كوزىن جاھان ئۇشىدىن،
كورۇنمەي كىشىگە، چىقماي ئۇشكىتىن.
يۈزىدىن ئەينەكمۇ بولمايتتى ئاگاھ،
بولالمايتتى قەددىگە سايە ھەمرا.

ئۇ ساھىپخانىنىڭ بەلخىلىق بىر قۇلى بار بولۇپ، ئۇ بىھايا، دىيانەتسىز ۋە ھارامىغا كوز سېلىشتىن ئۆزىنى يىغمايدىغان، پىسقى - پاسات غۇباردىدىن كوڭلى ساپ بولمىغان بىر مەخلۇق ئىكەن. ئۇ قۇل ساھىپخانىغا باخشىلىق قىلىدىكەن. بىر كۈنى ساھىپخانىنىڭ مەستۇرە ئايالىغا ئۇ قۇلنىڭ نەزىرى چۈشۈپتۇ - دە،

كۆڭلىنىڭ قۇشى ئىشق دامىغا گىرىپتار بولۇپتۇ.

كۆڭلۈم قۇشى دامىڭغا ئىلىندى مەھكەم،
بوغۇزلاندى نەزىرىڭ تېغى بىلەن ھەم.

قۇل ئىختىيارىدىن قولدىن بېرىپ، ۋىسال ھالقىسىنى ھەرقانچە تاقىقان بولسىمۇ، مۇلاقات ئىشىگى ئېچىلماپتۇ. ھەرقانچە ئەپسۇن ئوقۇغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن پايدا چىقماپتۇ.

ئىلتىجايىم ئۇلىشالماس ئۇ نىگار نازى بىلە،
نە بەختتۇر ۋەسلى باغىدىن تېتىسام بىر مىۋە.

باخشى ئۇ جامال جەننىتىنىڭ تاۋۇسىنى ئووڭلىماق تامامى بىلەن ئۇمىت بېلىنى باغلاپ، قانچىلاپ پىكىر قارچۇغىسىنى ۋەسلى ئاسمىنىغا ئۇچۇرغان بولسىمۇ، تەلەپ ئۇۋۇسىغا يېتەلمەپتۇ.

ئېلىپ دامىڭنى سالغىن ئوزگە قۇشقا،
ھەرگىز چۈشمىگەي ئۇ دامىڭغا ئەنقا.

ئۇ بەتبەخت نائۇمىت بولغانىدىن كېيىن، ئۇنىڭغا قەست قىلماقنى ئويلاپتۇ ۋە مىكىر ئىشلىتىپ، بازارىدىن ئىكىكى تۇتى سېتىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ بىرىگە بەلخ تىلى بىلەن: "مەن خېنىمنىڭ دەرۋازىسىغا بىلەن ياتقىنىنى كوردۇم" دەپ ئۇگىتىپتۇ، يەنە بىرىگە بولسا "مەنمۇ كوردۇم، ئەمما ئاغزىنى ئاچمايمەن" دىگەن سوزنى تەلىم بېرىپتۇ. تۇتىلار ئۇ ئىككى سوزنى بىر ھەپتە ئىچىدە ئۇگىنىپ بولۇپتۇ. بىر كۈنى ساھىپخان شاراپ بەزمى تەييارلاپ، ئىشرەت بىساتىدا مەس ئولتۇرغان ۋاقتىدا، باخشى تۇتىلارنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ قويۇپتۇ. تۇتىلار ئادىتى بويىچە

ئۇ ئىككى سوزنى تەكرارلىشىپتۇ. ساھىپخان بەلخ تىلىنى بىلمەيدىكەن. ئەمما تۇتىلار ياخشى تەلەپپۇز بىلەن سوزلىگىنىگە شاتلىنىپ، خوشاللىغى ئارتىپتۇ - دە، قۇشىلار ئۇنىڭ نەزىرىگە يېقىپ قېلىپ، تۇتىلارنى خوتۇنىغا تاپشۇرۇپتۇ ۋە: "بۇ تۇتىلارنى ياخشى پەرۋىرىش قىلىغىن" دەپ تاپىلاپتۇ. ئۇ خوتۇنىمۇ بەلخ تىلىنى بىلمەيدىكەن. لېكىن ئۇ قۇشىلارنى ناھايىتى ياخشى بېقىپتۇ ۋە ئۇ دوست يۇزلۇك دۇشمەنلەردىن ناھايىتى ئوبدان خەۋەر ئاپتۇ.

كويۇنۇپ نەپسىمنى باقتىم، ئەيلىدى رەسۋا مېنى،
دۇشمىنىمنى تونۇماي قىلغان ئىكەنمەن تەربىيەت.

بارا - بارا ساھىپخان تۇتىلارغا شۇنداق ئامراق بولۇپ كېتىپتۇكى، ئىشرەت بەزمىدە بىر نەپەس ئۇلارسىز ئولتۇرمايدىكەن. بىر كۈنى، بىر توپ بەلخلىق كىشىلەر مېھمان بولۇپ كەپتۇ. ساھىپخان ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشىغا تۇتىلارنىمۇ ھازىر قىلىپتۇ. تۇتىلار ھىلىقى ئىككى ئېغىز سوزنى يەنە تەكرار قىلىشقا باشلاپتۇ. مېھمانلار ئۇنى ئاڭلاپ بىر بىرىگە قارىشىپ ھەجەيىشىپ قويۇپتۇ ۋە خىجىللىقتىن بېشىنى توۋەن سېلىشىپتۇ. ساھىپخان مېھمانلارنىڭ شاتلىق ۋە خوشاللىقلىرى ھەيرانلىق ۋە خىيال سۈرۈشكە ئالماشقانلىغىنى كورۈپ، ئۇلاردىن نېمە بولغانلىغىنى سوراپتۇ. ئۇلار گەپ ئەگىتىپ ئۇزرە ئېيتقان بولسىمۇ، ئۇ گەپ ساھىپخانىغا ماقۇل چۈشمەپتۇ. ئاخىرى مېھمانلارنىڭ بىرى جۇرئەت قىلىپ:

— خوجايىن سىز بۇ قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدىغان ئوخشايسىز، شۇڭا ئۇنى ئاڭلاشقا تاقەت قىلىپسىز - دە؟ دەپتۇ.

— مەن ئۇلارنىڭ سوزىنىڭ مەنىسىنى بىلمەيمەن، لېكىن ئاۋازىنىڭ چىرايلىقلىغىغا قۇلاق سالغىم كېلىدۇ. ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار ماڭا ئېيتىپ بېرىڭلارچۇ؟ — دەپتۇ ساھىپخان.

كورمىگەندۇرمەن سۇلايمان يۇزىنى،
بەس نە بىلگەيمەن بۇ قۇشلار سوزىنى.

ئۇلار تۇتىلارنىڭ سوزىنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتىپ بەرگەندە، ساھىپخاندا سەۋرى - تاقەت قالماپتۇ، شاراپتىن قول تارتىپتۇ.

— مەزۇر تۇتۇكلار ئەزىزلەر، — دەپتۇ ئۇ، — مەن تا ھازىرغىچە بۇ مەنادىن بىخەۋەر ئىدىم. كىشى ئوز خوتۇنىنىڭ بۇنداق يامان پەيلىدىن خەۋەر تاپقان تۇرۇقلۇق خاتىرجەم ۋە پاراغەت بىلەن مەي ئىچەلىشى مۇمكىن ئەمەس.

شۇ ئەسنادا ھىلىقى باخشى قۇلمۇ:

— مەنمۇ خېنىمنىڭ بۇ بەتقىلىقلىغىنى كوپ قېتىم كورگەن ئىدىم، لېكىن سىزنىڭ ھەرىمگىزنى يامان ئەخلاق بىلەن زىكرى قىلىشتىن تارتىنغان ئىدىم، — دەپ گۇۋالىق بېرىپتۇ.

ساھىپخان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ - دە، خوتۇنىنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان خوتۇن دەرھال بىر ئادەمدىن ساھىپخانغا مۇنداق خەۋەر چىقىرىپتۇ:

— ئەي دولەتمەن ئەمىر!

ئولتۇرەرسەنمۇ مېنى ياكى تىرىك ساقلارمۇسەن،
ھەر نىمە پەرمان قىلۇرسەن، ماڭا جارى بولغۇسى.

بۇ ئىشتا ئالدىرىمىغىن ۋە ئويلاپراق ئىش قىلغىن. چۈنكى مەن چاڭگىلىڭدىمەن، ئاقىللار: ھەرقانداق ئىشتا، بولۇپمۇ كىشىنىڭ قېنىنى توكۈشتە تەخىر قىلىشى ۋە كوپىرەك ئويلىنىشى ۋاجىپتۇر، دەپتىكەن. چۈنكى ئىشنىڭ ھەقىقىتى ئېنىقلانغاندىن كېيىن ھېچكىم ئولتۇرۇشنى مەنئى قىلمايدۇ. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر گۇناسىز كىشىنى يېنىكلىك بىلەن ئولتۇرسەڭ، ئىشىنىڭ ئورۇنسىز ئىكەنلىگى كېيىن مەلۇم بولسا، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلغىلى بولمايدۇ.

ئالدىراپ كېتىپ بەرسىڭىز ئازار،
يىگەيسىز ئاخىر پۇشايمان بىسيار.

شۇنىڭ بىلەن ساھىپخان خوتۇننىڭ چاقىرىتىپ چىقىپ، ئۇ ئولتۇرۇشقا يېقىنراق پەردە ئارقىسىدا تۇرغۇزۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا تۆتىنىڭ سوزلىرىنى بايان قىلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ مانا بۇلار، كىشىگە قەست قىلىپ غەرەز بىلەن بۇ گەپنى قىلدىمكىن دېگىلى ئادەم جىنسىدىن ئەمەس، بەلكى كورگەنلىرىنى راستى بىلەن ئېيتىدۇ. باخشىمۇ ئەنە شۇنداق گۇۋالىق بېرىۋاتىدىغۇ؟ ئاشۇنداق گۇنانى قىلغان تۇرۇقلۇق بانا كورىتىپ قۇتۇلۇپ كېتىشنى ئويلاۋاتامسەن؟ شۇنداق گۇنا قىلغان ئادەمگە توۋا قىلىشنىڭمۇ پايدىسى يوق.

ــ ساڭا بۇ ئىشنى تەھقىقلەش بەرز بولدى. دۇشمەننىڭ بوھتانى بىلەن مېنى ئولتۇرسەڭ ئۇۋالىم گەدىنىڭدە قالىدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ خوتۇن.

ــ بۇ ئىشنى قانداق تەھقىقلەيدىكەنمەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ ساھىپخان.

ــ بەلخلىقلاردىن سوراپ باققىن، ــ دەپتۇ خوتۇن، ــ تۆتىلار ئاشۇ ئىككى سوزدىن باشقا سوزنىمۇ بەلخ تىلى بىلەن ئېيتالامدۇ - يوق؟ ئۇلار ئوبدان قۇلاق سېلىپ باقسۇن. ئەگەر ئۇندىن بولەك سوزنىمۇ ئېيتالسا، تۆتىلارنىڭ سوزى راست بولغان بولىدۇ. ئەگەر باشقا سوزنى ئېيتالمىسا، بۇ پىتنە ئاشۇ ھاياسىز قۇلنىڭ ماڭا قىلغان بوھتانى بولىدۇ، چۇنكى ئۇ مەندىن مۇرادىنى ھاسىل قىلالماي، ئۇ قۇشلارغا ئوز تىلى بىلەن ئاشۇ سوزنى ئۇگەتكەن گەپ.

ساھىپخان، تۆتىلارنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ باقسۇن دەپ ئۇ جانۋارلارنى مېھمانلارغا بېرىپتۇ. مېھمانلار ئوچ كۇنگىچە تۆتىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ساقلاپ تۇرغان بولسىمۇ، ئۇلاردىن ئاشۇ ئىككى ئېغىز سوزدىن باشقىنى ئاڭلىماپتۇ. شۇنىڭ

بىلەن خوتۇنىنىڭ پاك ئىكەنلىگى ئۈچۈنمۇ. ساھىپخان ئۇنىڭغا ئوزرە قويۇپ، قۇلىنى چاقىرتقان ئىكەن، قۇل قولىدا بىر قارچۇغىنى كوتەرگەن ھالدا كىرىپ كەپتۇ.

ــ ھەي مەككار، مېنىڭ خۇدا رىزاسىنىڭ خىلاپىدا ئىش قىلغانلىغىنى كوردۇڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ خوتۇن.

قۇل "كوردۇم" دىگەن سوزنى ئېيتىشى بىلەنلا قولىدىكى قارچۇغا تۇمشۇغىنى ئۇ مەككارنىڭ يۈزىگە ئۇزىتىپ، بىر چوقۇپلا ئۇنىڭ كوزىنى ئويۇپ ئاپتۇ.

ــ ھەرقانداق كوز كورمىگەنىنى كوردۇم دىسە، ئۇنىڭ جازاسى مانا مۇشۇنداق بولىدۇ! ــ دەپتۇ ئۇ خوتۇن.

كوربولغىنى ياخشى ئۇ كوز، كورمىگەننى كوردۇم دىسە،
ئۇنداق رەزىل كوزگە ھەردەم، لەنەت بىلەن نەپرەت ياغار.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، كىشىگە توھمەت قىلماق ۋە كورمىگەن نەرسىگە گۇۋالىق بەرمەك، بۇ دۇنيادا خىجالەت ۋە ئاخىرەتتە خارلىق كەلتۈرىدۇ.

دېمىنەنىڭ سوزى تامام بولغاندىن كېيىن، قازى ئۇنىڭ ھەممە سوزىنى شۇ يەردىلا پۈتۈپ شىرغا ئەۋەتىپتۇ. شىر ئۇ مەكـ تۇپنى ئوقۇپ بولۇپ، ئانىسىغا كورسىتىپتۇ. ئانىسى ئۇنىڭ مەزمۇـ نىنى ئوقۇغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

ــ مېنىڭ نەسىھىتىم ساڭا ھىچ كار قىلمىدى ئوغلۇم. بۇ مەلئۇن بەدگۇمان بولدى. ئەمدى ئۇ سېنى ھالاك قىلىشقا ۋە ھىلەـ مىكىر ئىشلىتىپ، سەلتەنەت ۋە مەملىكەت ئىشىغا بەرھەم بېرىدىـ غان بولدى. ساڭا شەپقەتلىك مۇخلىس ۋە زېرەك يارەمچى بولغان شەنزەبگە قىلغاندىن ئارتۇقراق قىلغۇلۇقنى قالغان دوـ لەت ئەرباپلىرىغىمۇ قىلىدۇ ئەمدى بۇ مەككار، چۈنكى يامان كىـ شىدىن يامانلىقتىن باشقا نەرسە كەلمەيدۇ.

هەرگىز ھۇقۇشتىن ھۆمايۇن خاسىيەتتىن ئەستىمەن،
ھېچ قۇشقاچتىن قىلما ئۈمىت قارچۇغىنىڭ خۇلقىنى.
چىقسا ئىززەت كۆرسەتسا قايسى شۇم ئېپلاس ئەگەر،
ھېچ ئەجەپ يوق ھەر تامان ئۇزاتسا پېتنە ئىلكىنى.

بۇ سوز شىرنىڭ كوڭلىگە بەكرەك تېگىپتۇ،ئۇزۇن ئويلىغاندىن كېيىن سوراپتۇ:

ــ ئېيتقىنا ئانا، دېمىنەنىڭ گېپىنى سەن كىمدىن ئاڭلىغان ئىدىڭ؟ ئەگەر ئۇ كىشى ئوزى كېلىپ ئاشكارا قىلسا، مېنىڭ ئولتۇرۇشۇم ئۇچۇن بانا تېپىلاتتى.

ــ ئوغلۇم بىر كىشى ماڭا ئىشىنىپ سىرىنى ئېيتقان ئىدى. ئۇنىڭدىن ئىجازەت ئالماي تۇرۇپ، ئۇنى پاش قىلىپ قويۇشۇم مۇرۇۋۋەت ۋە شەرىئەتتە ھارامدۇر. مەن ئۇنىڭدىن ئىجازەت سورايى. ئەگەر ئۇ قوبۇل كورسە مەن كېلىپ ئېيتىپ بەرسەم بولىدۇ، ــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى ۋە شىرنىڭ قېشىدىن چىقىپ ئوز ئويىگە بېرىپ يولۇاسنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا ناھايىتى كوپ ئىززەت ـ ئىكرام كورسەتكەندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

ئاچچىغىڭ ئالەمچە بار، ئەلدە سىنالغان مەرت ئوزەڭ،
شوھرىتىڭ كۇن نۇرىدەك دۇنيانى تۇتقاندۇر سېنىڭ.

ــ سېنىڭ ئوزەڭگىمۇ مەلۇم، پادىشا سېنى ئۇزۇندىن بۇيان قۇۋۋەتلەپ ۋە تەربىيەت قىلىپ كەلدى. شۇنىڭ ئۇچۇن سېنىڭ ئۇنىڭ شۇكرانىسىنى بىلدۇرۇشۇڭ ۋاجىپتۇر. "ھەر كىم شۇكرى قىلسا ئۇنىڭ نېمەتلىرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ" دىگەن گەپ بار. ئەگەر سەن شۇنداق قىلساڭ كۇندىن ـ كۇنگە پادىشانىڭ ساڭا ياخشىلىق ۋە مەرھىمەتلىرى ئېشىشى چوقۇم.

ــ پادىشاھى ئالەمنىڭ مەن خاكسارغا قىلغان مەرھىمەت

ۋە تەربىيەتلىرىنىڭ مىڭدىن بىرىنىمۇ تىل بىلەن ئىپادىلىيەلمەيمەن. سوز بىلەن ئېيتىپ تۈگىتەلمەيمەن.

سەۋسەن كەبى نۇرغۇن تىللىق بولسامۇ،
شۇكرىنىڭ ئېيتىپ ئادا قىلالمىغايمەن.

— مەن ھازىرغىچە تەرەپتارلىق مەيداندا شۇكرانىلىق قەدىمى بىلەن ماڭدىم. ھىلىمۇ سىز قانداق بۇيرۇسىڭىز شۇنداق قىلىمەن، — دەپتۇ يولۋاس.

— ياخشىلىق ئاخىرىغا يەتمىسە ئۇ ياخشىلىق ھىساپلانمايدۇ.

ئالغان ئىدىڭ مۇشۇ ئىش قەستىدە نام،
سېخىلىق بىرلە ئۇنى قىلغىن تامام.

ئىلگىرى پادىشا ساڭا ئوز كۆڭلىدىكى غەم - غۇسسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلغان ئىدى. سەنمۇ پادىشانىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ، شەنزەبىنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەش ئۈچۈن ۋەدە بەرگەن ئىدىڭ ۋە ھەرقانداق سوزدىن ۋاقىپ بولدىغان بولساڭ ماڭا كېلىپ بايان قىلماقچى بولغان ئىدىڭ. ئەمدى ئاشۇ ۋەدەڭگە ۋاپا قىلغايسەن ھەم پادىشانىڭ دەرگاھىغا بېرىپ ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرىڭنى تولۇق ئېيتقايسەن. ھازىر دېمىنەنىڭ ھىلىگەرلىگى شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، پادىشا ئۇنى ئولتۇرمەكتىن ۋاز كېچىدىغاندەك قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر شۇنداقلا بولسا، پادىشانىڭ دەرگاھىدا ھەچقايسىڭلار ئۇنىڭ شۇملۇغىدىن ئېمىن بولالمايسىلەر، ئۇ ئازغىنا پۇرسەتتە ھىلە - مىكىر ئەپسۇنلىرى بىلەن ئەمىر ۋە باشقا بارلىق ئىختىيار ئەھلىنىڭ تىرىكچىلىگىدىن تۇتۇن چىقىرىدۇ ھەمدە كىمكى ئۇنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەش ئۈچۈن ھەركەت قىلغان بولسا، توھمەت بىلەن ياكى غەرەزلىك قىلىقلىرى بىلەن ئۇنى

تالاپەتكە ئەۋەتىدۇ، ــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

ــ ئەي مەلىكەم، ــ دەپتۇ يولۋاس، ــ مەن ئۇ ئىشقا ۋەدە بەرگەن. لېكىن شۇ ۋاقىتقىچە گۈۋالىق بەرمەسلىگىدىكى غەرەز "پادىشاھسىز دېمىنەنىڭ ئەھۋالىدىن ئازراق ئاگلاپ باقسۇن" دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. ئەگەر ئىلگىرى ئېيتقان بولسام، پادىشا ئۇنىڭ ئۇنچىلا يامان ۋە ئەسكىلىگىدىن بىخەۋەر بولغاچقا، مېنى غەرەزلىك گەپ قىلدى دەپ ئويلاپ، ئېيتىۋار قىلماسلىغى مۇمكىن ئىدى. ئەمدى ئىش بۇ يەرگە يەتتى، ئېيتىسام بولىدىغان ۋاقىت كەلدى. مەن پادىشانىڭ تەرەپتارلىغىدا قىلچە نۇقسان قىلغىنىم يوق. ھىلىھەم مېنىڭ مىڭ جېنىم بولسا، ئۇنىڭ كوگلىنىڭ بىر سائەت خوشال بولۇشى ئۈچۈن جېنىمنى پىدا قىلىشىمۇ ئازلىق قىلىدۇ.

"بىر مويىنىڭ قىممىتى ئىككى جاھانغا تەڭ" دىسەم،
مەن بولارمەن شەرمسار ئىككى جاھاننىڭ ئىچىدە.

شۇندىن كېيىن يولۋاس شىرنىڭ ئانىسى بىلەن بىللە خىزمەتكە كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا كەلىلە بىلەن دېمىنە ئوتتۇرىسىدىكى ئاگلىغان ماجرالىرىنى تولۇق بايان قىپتۇ ھەم بارلىق لەشكەرلەر ھەم ۋەھشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئاشكارا گۈۋالىق بېرىپتۇ. بۇ گۈۋالىقنىڭ ئاۋازى زىنداندىكى ئوغرىسىغمۇ ئاگلانغاچقا ئۇمۇ شىرغا: "مەنمۇ گۈۋالىق بېرەلەيمەن" دەپ خەۋەر ئەۋەتىپتۇ. شىر كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى چاقىرىتىپ كەپتۇ. ئۇ ئوغرى گۈۋالىق قائىدىسى بويىچە زىنداندا ئولاردىن ئاگلىغىنىنى ئىقرار قىلىپتۇ.

ــ نىمىشقا ئۇ سوزنى ئاگلىغان ۋاقتىدىلا خەۋەر بەرمىدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر يولۋاستىن.

ــ بىر گۈۋا بىلەنلا ھوكۇم سۈرگىلى بولماس دەپ تەخىر قىلغان ئىدىم ھەم بىر كىشىنى سەۋەپسىزلا ئازاپقا قويۇشنىمۇ راۋا

گورمىدىم، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ يولۋاس.

يولۋاسنىڭ بۇ سوزى شىرغىمۇ يېقىپ قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككى گۈزەللىكنىڭ گۈزەللىغى بىلەن دېمىنەگە سىياسەت ھوكمى ۋاجىپ بولۇپتۇ ـ دە، بارلىق لەشكەرلەر ئوكۇزنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۇنى ئولتۇرۇشكە بىردەك قوشۇلۇپتۇ.

كىم تېرىغان بولسا شۇملۇق ئۇرۇغىن،
ئاخىر ئاڭا ئوقۇبەت بولدى ھوسۇل.

شىرنىڭ بۈيرۇغى بىلەن ئۇنى بىرنەچچە ۋاقىت بەنت ئىچىدە تۇرلۇك ئازاپلار بىلەن تۇتۇپتۇ. نەتىجىدە ئۇ ئاچلىق ۋە تەشنالىقتىن ھالاكەتكە ئۇچراپ، زىندان دوزىخىدىن دوزاخ زىندانىغا يېتىپ بېرىپتۇ، زالىملار قەۋمىنىڭ نەسلى قۇرۇپتۇ ۋە خۇدا يەر يۈزىنى زالىملارنىڭ شۇملۇغىدىن قۇتقۇزۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خالايىقىغا مەككارلارنىڭ ئاقىۋىتى ۋە ئىككى يۈزلىمىلەرنىڭ ئاخىرىتى ئەنە شۇنداق بولىدىغانلىغى مەلۇم بولۇپتۇ.

قۇرساق كىشى يولىغا دامى ئازار،
ئاڭا ئۇزەك ئىلىنارسەن ئاقىۋەت.
گۈل ئۈزمەسسەن ئەگەر تىكەن تېرىساق،
تاپارسەن ياخشى ئىش قىلساڭ سائادەت.
يامان بىلەن ياخشىنىڭ بىلىدىڭ جازاسىن،
قىل ئەمدى ياخشىلىقنى رەسىم ئادەت.

ئۇچىنچى باب

دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر بىرىگە ياردەم بېرىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا

راي بەرەھمەنگە مۇنداق دەپتۇ:

ــ يامان غەرەزلىك پىتنىخورلارنىڭ يالغان سوزلىرى بىلەن مۇھەببىتى ئاداۋەتكە ئايلىنىپ كەتكەن دوستلارنىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىدىم. ئۇلارنىڭ بىرى بىگۇنا ئولتۇرۇلۇپتۇ. ھىلىقى مەككار-غىرۇ قاماشىغا ياردىشا "مۇكاپات" بېرىلىپتۇ. ئەمدى پۇرسەت يەتسە، سادىق دوستلارنىڭ بىر بىرىگە قىلغان مەدەتلىرى ۋە دوستلۇق دەرىخىنىڭ مۇنىسىدىن يىگەنلىگى، دۇشمەننى يېڭىش ئۈچۈن ھەمىشە بىر بىرىگە ياردەم بېرىپ، دوستلارنىڭ رازىلىغىنى ئوز رازىلىغىدىن ئۈستۈن تونۇغانلىغى توغرىسىدىكى ھىكايىلەردىن سوزلەپ بەرگىن.

بەرەھمەن مۇنداق دەپتۇ:

چادىرۇ تەختىگىنى قويدۇڭ توققۇز پەلەكنىڭ ئۈستىگە،
ئەدلۇ ئىنساپ بىرلە قىلماققا جاھان ئەھلىن سوراغ.
شان قۇچۇپ ئاسماندىكى دۇشمەنلىرىڭنى ئەيلە رام،
تاكى ئايۇ ـ كۈنگە چۈشكەي يۈز ھەسەدلەر بىرلە داغ.

ـــ بىلگىنكى، ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە، ئىخلاسلىق دوستلار ۋە خالىس يارانلاردىن قىممەتلىكرەك ھېچقانداق نەرسە يوق.

ئۇنداق كىشى بىر ئۇمۇر سۈرۈپ دەۋران،
بولمىسۇن ھېچكىمگە مۇھتاج ھېچقاچان.

ھەرقانداق جايدا دوستلارنىڭ مۇھەببەت تەڭگىلىرى ئىخلاس سەررەپخانىسىدا تاۋلانغان بولسا ياكى دوستلۇق دەرىخى ئىخلاس بېغىدا يەكدىللىك سۈيى بىلەن سۇغىرىلغان بولسا، بۇ جاھاننىڭ راھىتى ۋە خوشاللىقىنىڭ مەدىتى بولۇپ، بۇنداق دوستلۇقنىڭ پايدا ـ مەنپەئەتى ھەددى ـ ھىسابسىزدۇركى، ئۇ بەختلىك كۈنلەردە شاتلىق ۋە خوشاللىقتا ئورتاق، قىيىنچىلىق كۈنلەردە ھەمدەم ۋە يار ـ يولداش بولىدۇ.

قولۇڭغا يار كەلتۈرگىلىكى، ھەر كىم،
يولەكسىز قالغۇسىدۇر تاپمىسا يار،
جاھاندا بارچە نېمەتتىن ئىزۇر خوپ،
كىشىنىڭ بولسا بىر دوستى ۋاپادار.

ھېممەتلىك سادىق دوستلار توغرىسىدىكى ھېكايىلەر تارىخ بەتلىرىگە يېزىپ قالدۇرۇلغان. بۇلاردىن بىرى قاغا بىلەن چاشقان، كەپتەر ھەم تاشپاقا ۋە كېيىنكى ھېكايىسى بولۇپ، ھەقىقى دوستلۇققا مۇناسىپ كەلگۈدەك مەسەل، شۇنداقلا ئاجايىپ شىرىن قىسسىدۇر.

ـــ ئۇ، قانداق ھېكايە؟ ـــ دەپ سوراپتۇ راي.

ـــ كەشمىر ناھىيىسىدە، ـــ دەپ بەرەھمەن سوزلەشكە باشلاپتۇ:

قاغا بىلەن چاشقان ۋە كەپتەرلەرنىڭ ھىكايىسى

كەشمىر دىياردا ئاۋات بىر ئورمانلىق بار بولۇپ، مەنزىرىسى شۇنداق گۈزەل ئىكەنكى، چىچەكلەرنىڭ كۆپلۈگىدىن يەر يۈزى خۇددى ئاسمان يۈزىدەك چىرايلىق كۆرۈنىدىكەن، رەڭگا-رەڭ گۈللەرنىڭ ئەكسىدىن قاغا قانىتى خۇددى توزنىڭ قۇيرۇغىدەك جىلۋىلىنىدىكەن.

بۇلاقلار ھەر تەرەپلەرگە ئېقىشقان،
لالىلەر گۈلزارغا مەشئەل يېقىشقان.
كوكات شەبنەم سۈيىدە يۇز يۇيۇپ پاك،
گۈل ياقاسىن تاڭ شامىلى ئەيلىگەن چاك.
بولۇپ ساقى پەلەكتىن چۈشسە شەبنەم،
تۇتۇپ جام غۇنچە - يەكپاي تۇردى شۇدەم.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئورمانلىقتا شىكار جانۋارلىرى كوپ بولۇپ، سەييياتلار (ئوۋچىلار) بۇ يەرگە كېلىپ - كېتىپ تۇرۇشىدىكەن، ۋەھشى ھايۋانلار ۋە قۇشلارنى ئوۋلاش ئۈچۈن توزاقلارنى قۇرۇشىدىكەن. ئورمانلىقتىكى بىر يوغان دەرەخنىڭ ئۈستىدە بىر قاغا ماكان تۇتقان بولۇپ، ئۇ قاغا دەرەخنىڭ يوپۇرماق بەتلىرىدىن "ۋەتەنىنى سويمەك ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىندۇر" دىگەن خەتنى ئوقۇيدىكەن. بىر كۈنى ئۇ دەرەخ ئۈستىدە ئوڭ - سولغا بېقىپ، ئۈستۈن - توۋەنگە قاراپ ئولتۇرۇپ، دۇمبىسىگە توزاق ئاتقان، يېنىغا تورۋا ئاسقان، قولىدا ھاسا تۇتقان ھالدا، ئالدىراپ ئاشۇ دەرەخ تۈۋىگە كېلىۋاتقان بىر ئوۋچىنى كورۈپ قالىتۇ. قاغا قورقۇپتۇ ۋە ئۇز - ئۆزىگە:

"بۇ كىشىگە نىمە بولغاندۇر خۇدا،
ئالدىراپ ھەم ئىزتىراپ ئەيلەپ كېلۇر.
بىلمىدىم مەن كىمدە قەستى بار ئىكىن،
بۇ سۇپەت بىرلە شىتاپ ئەيلەپ كېلۇر.

بۇ ئادەم ماڭا قەست قىلىشى ئېھتىمال. ياخشىسى، مەن ئۆزەمنى يوشۇرۇپ، قاراپ تۇراي،" دەپتۇ ـ دە، دەرەخ شاخلىرى ئىچكە ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپتۇ. قارسا ئۇۋچى دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ ۋە بىر توزاقنى يەرگە قۇرۇپ، دان چېچىپ قويۇپ، ئۆزى بىر دالدىدا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر سائەتچە ئوتكەندە، بىر توپ كەپتەرلەر ئۇچۇپ كېلىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ باشلىغى مەستۇقە ئىسمىلىك بىر كەپتەر بولۇپ، ئۆزى زېرەك ۋە پەملىك، كۆڭلى ئوچۇق بولغانلىقتىن، باشقىلىرى ئۇنىڭ رايىغا قاراپ ئىش قىلىشنى ئۆزلىرىگە ئېتىبار دەپ بىلىشىدىكەن. ھەممىسى ئۇنىڭ ئەمرىدە كۆن كەچۈرۈشىدىكەن. كەپتەرلەرنىڭ كوزلىرى يەردىكى دانغا چۈشۈپتۇ، ئاچلىق ئوتى نەپەسلىرىدىن شولە چىقىرىشقا باشلاپ، ئىختىيارسىزلىڭ تىزگىنىنى قۇدرەت كۈچىنىڭ قولىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. مەستۇقە مېھر ـ شەپقەت يۈزىسىدىن ئۇلارنى سەۋرى قىلىشقا تەرغىپ قىلىپتۇ.

ھېرىس بىرلە ئالدىراپ دان تەرەپكە بارمىغىل،
ئەقىل بىرلە ئويلىساڭ، بار شۇ دان ئاستىدا دام.

ـــ ھەي ئەزىز، ـــ دېيىشىپتۇ كەپتەرلەر، ـــ ئاچلىقتىن تەڭلىكتە قالدۇق. ئوزۇق تېپىش غېمى خاتىرىسىزنى پەرىشان قىلدى. بىزدە ھازىر نەسىھەت ئاڭلىغىدەك ھال ۋە ئاخىرىنى مۇلاھىزە قىلغۇدەك ماجال قالمىدى. خۇددى بۇزرۇكلار ئېيتقاندەك:

كىشى ئاچ قالسا ئەزىز جاندىن تويار،
ھەر بالاغا بەشىنى قارشى قويار.

مەستۇقە ئۇلارنىڭ ھەرىس ئىچىرىقلىرىنى نەسىھەت تۇغى بىلەن باغلاش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى چۈشىنىپتۇ.

ھەرىس بويىنۇڭغا بولغاندا كەمەن،
بوشانماقلىغىڭ بولمىغاي ئاسان.

شۇڭا، مەستۇقە ئۇلاردىن ئايرىلىپ بىر تەرەپكە كەتمەكچى بوپتۇ. لېكىن قازا ئۇنى تەقدىر زەنجىرى بىلەن باغلاپ توزاق تەرەپكە تارتىپتۇ.

مەن بارماقچى ئۇ يانغا،
ئۇ تارتىدۇ بۇ يانغا.

شۇنداق قىلىپ، كەپتەرلەر ئېھتىيات قىلماي، ھەممىسى بىرلا يەرگە چۈشۈپتۇ ۋە دان چوقۇشقا باشلىشى بىلەنلا ئوۋچىنىڭ توزىغىغا ئىلىنىپتۇ.

ــ ھەي نادانلار! مەن سەنلەرگە ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاقىۋىتى يامان دەپ دىمىدىمۇ؟ مانا كورۇڭلار! ــ دەپ پەريات قىلىپتۇ مەستۇقە.

ئەي كۆڭۈل ھەر ياندا كوپتۇر ئىشق يولىنىڭ ئاپىتى،
ئالدىراپ قويما قەدەم ھەر كىم يېقىلغاي ئاقىۋەت.

بىچارە كەپتەرلەر ھەيران ۋە خىجىل بولۇپ، دېمىنى چىقىرىشالماي تۇرغاندا، ئوۋچى دالدىدىن چىقىپ خوشاللىق بىلەن

لەن ئۇلارنى ئالغىلى مېڭىپتۇ. كەپتەرلەر ئۇۋچىسىنىڭ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۈپ، تېپىرلىشىپ، ھەرقايسىسى ئوزىنى قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈن پۈت تېپىشىپ، قانات سوقۇشقا باشلاپتۇ.

— ھەي بۇرادەرلەر! — دەپتۇ مەستۇقە، — سىلەر ئوزەڭلارنىلا قوتقۇزماقنى كوزلەپ باشقا دوستلارنىڭ قوتۇلۇش - قوتۇلماسلىغى بىلەن كارىڭلار يوق. بۇنداق ئىشلار دوستلۇقنىڭ شەرتى ئەمەس. مۇھەببەت مەزھىبىدە ئوزىنىڭ قوتۇلۇشىدىن دوستىنىڭ قوتۇلۇشىنى ئارتۇق بىلگەن كىشى ھەقىقى دوست ھىساپلىنىدۇ. بىر قېتىم ئىككى دوست كېمىگە چۈشۈپ دەريادا كېتىۋاتقاندا، كېمە پاچاقلىنىپ ئىككىلىسى غەرق بولۇپ كەتكەن ئىكەن. كېمىچى ئۇلاردىن بىرىنى بولىسىمۇ قوتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ، ئۇلارنىڭ قايسىسىنىڭ قېشىغا بارسا شۇ:

بۇ بالادىن قوتقۇزۇشقا ئەي كىشى،
مېنى قويغىل تۈت ئۇ دوستۇم ئىلكىنى.

دەپ پەريات قىلىشقان ئىكەن. ئەگەر سىلەردىمۇ، خۇددى شۇنداق، دوستۇڭلارنىڭ قوتۇلۇشىنى ئوزەڭلارنىڭ قوتۇلۇشىدىن ئەلا بىلىدىغان مۇرۇۋەت بولسا، ھەممەڭلار بىرلىشىپ، بىر ياققا كۇچەپ كورۈڭلار، ئىتتىپاقلىق بەركىتىدىن توزاق يەردىن ئاجراپ، بىر قوتۇلۇپ كەتسەك ئەجەپ ئەمەس.

كەپتەرلەر بۇ چارە بويىچە ئىش قىلغان ئىكەن. توزاق ئورنىدىن ئاجراپتۇ. كەپتەرلەر توزاقنى كوتىرىپ ئۇچۇپتۇ. ئۇۋچى "ئۇلار ئاخىر ھالسىزلىنىپ يىقىلىدۇ" دەپ تاما قىلىپ، ئاسمانغا قاراپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۇگۇرۇپتۇ.

قاغا بۇ ۋەقەنى كورۈپ، ئوز - ئوزىگە "ياپىر، بۇ جاھاندا بۇنداق ۋەقەدىن يەنە بىرى يوز بەرمەس. ئاۋال بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بېرىپ كورۈپ باقايچۇ، ئىشلار قانداقراق تۈگەركىن. ئۇنىڭدىن تەجرىبە ئالسام، بىر چاغلاردا كارغا ياراپ قالار" دەپتۇ.

زامان تەجرىبىسىدىن ئېلىپ يۇر بەھرە،
بىر زامان كېرەك بولار بالا دەپئىگە.

شۇنداق قىلىپ، قاغا ئۇلارنىڭ كەينىدىن پەرۋاز قىپتۇ. مەستۇقە ئوز قەۋمى بىلەن كېتىۋېتىپ، ئارقىسىغا نەزەر سېلىپ، ئۇۋچىنىڭ تېخى ئۇمىد ئۇزمەي يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۇپتۇ - دە، ھەمراىلرىغا: "ئاگاھ بولۇڭلار، ئۇ قىزىل كوز ئۇۋچى تېخى بىزنىڭ قەستىمىزدە يۇرۇپتۇ. مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، جاڭگاللىقتىن چىقىپ يۇرت ئىچىگە ئۇچايلى. باغلار ۋە ئىمارەتلەر ئارىسىدىن يول تاپالماي، بىزنى كوزىدىن يوقىتىپ قويسا، نائۇمىت بولۇپ كېتىدۇ" دەپتۇ. كەپتەرلەر ئۇنىڭ ئېيتقىنىغا ئەمەل قىلىپ، كەنتلەر ئىچىگە قاراپ ئۇچۇپ، ئۇۋچىنىڭ كوزىدىن غايىپ بوپتۇ. ئۇۋچى ھەسرەت چېكىپ، ئارقىسىغا قايتىپ كېتىپتۇ. قاغا بولسا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋېرىپتۇ.

غەيرى كىشىلەردىن پەندى - نەسىھەت ۋە تەجرىبە ئالالىغان كىشى سائادەتمەن كىشىدۇر. باشقىلارنىڭ پايدىلىق ۋە زىيانلىق ئىشلىرىنى سىناپ كورۇپ، ئۇنىڭدىن بەھرە ئالالىغان، پايدا يەتكەن ئىشنى قىلىپ، زىيان يەتكەن ئىشنى تاشلىيالىغان كىشى ئەقىللىق كىشىدۇر.

كەپتەرلەر ئۇۋچىنىڭ داغدۇغىسىدىن خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، توزاقتىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن مەستۇقەدىن مەسلىھەت سوراپتۇ.

— بۇ ھالاكەتتىن بىر ۋاپادار دوستىنىڭ ياردىمىسىز قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ توغرا تەدبىرلىك، ئەقىللىق مەستۇقە، — بىر ھەمرا بولمىسا بىلىمەيدىغان يولدا ماڭغىلى بولمايدۇ. بۇ تەرەپتە زېرەك ئىسمىلىك بىر چاشقان بار. ئۇ مېنىڭ مېھرىۋان كونا دوستۇم.

ئىخلاسلىق رەپىق يارى ۋاپادار،
شەپقەتلىك ئۇلپەت ياخشى مەدەتكار.

ئۇنىڭ قېشىغا بارساق، بەلكىم بۇ تۇتقۇنلۇقتىن ئاجرىشىمىزغا يارىدىم بېرەر.

ئۇ چاشقانىنىڭ ئۇۋىسى بىر ۋەيرانلىقتا ئىكەن. ئۇلار شۇ يەرگە چۈشۈپ مەستۇقىنىڭ ئىسمىنى تۇتۇپ ۋاقىرىشىپتۇ. مەستۇقىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەنلا زېرەك دەرھال يۇگۇرۇپ چىقىپتۇ ۋە دوستىنىڭ بالا زەنجىرى ئېچىدە ئىكەنلىگىنى كورۇپ، كوز بۇلغىدىن چىققان قانلىق ياش ئېرىغىنى يۇز سەھىسىگە ئاققۇزۇپتۇ؛ كويغەن جىگىرىدىن چىققان دەرتلىك ئاھىنى توققۇز پەلەككە يەتكۈزۈپتۇ.

نەكۈن چۈشتى بېشىمغا - يۇ بۇ نىمە ھال،
سەۋرى قىلماق ماڭا ئەمدى كەلدى مالال.
تۇرسا دوستۇم بالا ئېچرە چېكىپ ئەلەم،
ئولتۇرالاي نېچۈك بۇندا خاتىرەم جەم.

— ئەي بۇرادەر ئەزىز، ئەي ياخشى دوستۇم! قانداق ھىلە بىلەن بۇ توزاققا چۈشۈپ قالدىڭ؟ نىمە سەۋەپتىن بۇ رەنج ئەلەمگە ئۇچراپ قالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ زېرەك.

— ياخشىلىق ۋە يامانلىق، پايدا ۋە زىيان قازايۇ - قەدەر دامىغا باغلاقلىق بولىدۇ. ھەرقانداق دانىشمەنمۇ تەقدىرى ئەزەل دېۋانىسىخانىسىدا مەشۇت قەلەم بىلەن مەخلۇقات ئەھۋالى دەپتىرىنىڭ بەتلىرىگە يېزىلغان تەقدىر ئىرادىسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

ھەرنە ئاچچىق - تاتلىق ئىشنى ھوكمىگە يازدى قەلەم،
سېنىڭ ئاچچىقلانمىغىڭدىن يوق قازاغا قىلچە غەم.

قازا بىرنىڭ كوزىمىزدە داننى چىلۈگە كەلتۈردى. ھەمرالىرىمنى سەۋرسىزلىك قىلىشتىن ۋە ئالدىراشتىن مەنئى قىلدىم. لېكىن تەقدىر قولى غەپلەت پەردىسىنى مېنىڭ كوزۈمگە تۇتتى.

شۇنىڭ بىلەن ھەممىز بىرلىكتە بۇ مۇشەققەت ۋە بالانىڭ ئىلـ
كىگە گىرىپتار بولدۇق، ــ دەپتۇ مەستۇقە.

ــ سەندەك دانا ۋە ھۇشيار كىشى قازا ئۇقىغا تەدبىر قالـ
قىنىنى تۇتالمىسا، بۇ ئەيىپ ئەمەسمۇ؟ ــ دەپتۇ زېرەك ئەجەپلىنىپ.

ــ بۇ سوزنى قوي،ــ دەپتۇ مەستۇقە،ــ ئەقىل ـ ئىدراك، قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتتە مەندىن ئارتۇقلارمۇ قازايى ئىلاھىدىن باش قايتۇـ رالمايدۇ. جاھانىدا تەڭرى ھوكمىنى يانىدۇرالايدىغان مەخلۇق يوق بولغىنىدەك، تەڭرى پەرمانىنى كېيىنگە سۈرەلىگۈچىمۇ مەۋجۇت ئەمەس. ئەگەر قازا ھوكمى ئىراده زەنجىرىنى تەۋرەتسە، بېلىقنى دەريانىڭ ئاستىدىن ئاسمانىڭ قەرىگە چىقىرالايدۇ ۋە قۇشنى ئاسمانىڭ ئەۋجىدىن زىمىنىڭ ئۇستىگە چۈشۈرەلەيدۇ. پۈتۈن مەخلۇقاتقا قازايى ـ قەدەر ئەمرىگە بويۇن سۇنۇش ۋە رازى بولۇشـ تىن باشقا چارە يوق.

بولسىمۇ گەر زاتى ئالەم ھەر كىمەرسە،
ھەق ھوكمىنى بۇزالمىغاي ھېچ نىمەرسە.
يەتسە ئىنسانغا قازايى ھەق ئەگەر،
بارچە ئاقىل بولغۇسىدۇر كور ۋە گەر.
چىقمۇسى بولسا بېلىقلار تاشقىرى،
كىرگۈسى دام ئىچرە قۇشلارنىڭ بېرى.
ھەق قازاسى خۇددى بىر قاتتىق بوران،
خەلق ئۇنىڭ ئالدىدا گوياكى سامان.

بىلىمەك كېرەككى، قازا كەلگەن ۋاقتىدا، دانا كىشىمۇ نادان بولۇپ قالىدۇ. بۇنداق چاغدا شاھلار بىلەن گادايلار باپ ـ باراۋەر بولۇپ قالىدۇ.

يانمىغاي بايلىق بىلەن يا كۈچ بىلەن ھوكمى قازا،
پەتكۈزۈپ بولماس قازا پەرمانىغا پەن زادىلا.

ـــ خاتىرەڭنى پەرىشان قىلما، ـــ دەپتۇ زېرەك مەستۇقمگە، ـــ خۇدادىن كەلگەن قازا ئىنسانىنىڭ قەددى ـ قامىتىگە لايىق تىكىلگەن شۇ .داق بىر لىباسكى، خاھ ياقسىغا دولەت تۇگمىسى قادالغان بولسۇن، خاھ ئىشتىگى جاپا پەۋزى بىلەن تىكىلگەن بولسۇن، بۇ ئىنسان ئۇچۇن ئىنايەت ۋە كارامەت ئىكەنلىگى شۇبھىسىزدۇر. شۇڭا ھەچكىم ئۇنىڭ ھەقىقتىنى چۇشىنەلمەيدۇ. سەندە يوق نەرسە ساڭا يەتسە، ئۇنىڭغا شۇكرى قىل. كىمگە قازا ساقىيىسىدىن ھەر نەرسە يەتسە شۇ لۇتفىدۇر، دىيىلگەنگە ئوخشاش، ھەرقانداق نەرسە ساڭا توغرا كېلىپ قالسا، ئۇنىڭغا ياخشى مۇئامىلە قىلساڭ، ئۇ سېنىڭ ياخشىلىغىڭ. بۇزرۇكلار: ھەسەل يىمەكچى بولساڭ ھەرە نەشتىرىدىن قورقماسلىغىڭ كېرەك؛ راھەت گۇلىنى ئۇزمەكچى بولساڭ مېھنەت تىكىندىن قورقما، دەپ ئېيتىشقان. ھەرقانداق مەقسەت كوپ قىيىنچىلىق بىلەن ھەل بولىدۇ.

زېرەك مەستۇقمگە بۇ سوزلەرنى ئېيتقاچ، مەستۇقە باغلىنىپ قالغان يىپلارنى قىيىشقا كىرىشىپتۇ.

ـــ ھەي مېھرىۋان دوستۇم، ـــ دەپتۇ مەستۇقە، ـــ ئاۋال ھەمراللىرىمنى بوشىتىپ، مېنى خاتىرجەم قىلغىن. ئۇلاردىن كېيىن مېنى بوشات.

چاشقان بۇ سوزگە ئۇنىماي ئوز ئىشىغا مەشغۇل بولىۋېرىپتۇ.

ـــ ھەي زېرەك، ئەگەر مېنىڭ رازىلىغىمنى خالىساڭ سوزۇمگە ئۇنا. مەندىن بۇرۇن ھەمراللىرىمنى بوشاتقىن، ـــ دەپتۇ يەنە مەستۇقە.

ـــ يەنە بۇ سوزنى تەكرارلايسەنغۇ، ـــ دەپتۇ زېرەك، ـــ ئوز جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىمايدىكەن ـ دە! "ھەر ئىشنى ئوزەڭدىن باشلا" دىگەن ھىكمەتلىك سوزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

ـــ ھەقىقاتالا مېنى كەپتەرلەرنىڭ چوڭى قىپتۇ. ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتىنى مېنىڭ گەدىنىمگە ئارتىپتۇ، ـــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ مەستۇقە، ـــ دىمەك ئۇلارنىڭ مەندە پۇقرادارچىلىق ھەققى بار. مېنىڭ ئۇلاردا سەرۋازلىق ھەققىم بار. مەن ھەر دائىم ئۇلارغا

غەمخورلۇق قىلىشىم، شەپقەت كورسەتشىم ۋە ئۇلارنى ئاسرىشىم كېرەك. ھەرقانداق پادىشا ئەگەر ئوزىنىڭ راھىتىنلا كوزلەپ، پۇقرالىرىنى جاپاغا قويسا، تېز-ئارىدا ئۇنىڭ راھەت بۇلىغى تەمتىپ، دولىتىنىڭ كوزى قارىغۇ بولىدۇ.

ئەگەر خالساڭ ئوز راھىتىڭنى،
ئارام ئالالماس يۇرتۇڭدا ھەچكىم.

— پادىشا دىگەن پۇقرالارنىڭ ئارىسىدا خۇددى تەندىكى جانغا ئوخشايدۇ، — دەپتۇ چاشقان، — شۇڭا جاننى قۇتقۇزۇشنى كوزلەش كېرەك. ئەگەر جانغا ئاپەت يەتسە، پۇتۇن تەنىڭ ساق بولغىنىڭ نىمە پايدىسى. باشقا يەر نىمە بولسا مەيلى، لېكىن باشتىن بىر تال مويمۇ زىيانغا ئۇچرىمىسۇن.

— ئەگەر مېنى بالدۇر بوشاتساڭ، ھېرىپ قېلىپ باشقا ھەمراللىرىمنى بوشاتماي قويارسەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن، — دەپتۇ مەستۇقە، — ئەمما مەن باغلاقلىق بولسام ئۇلارنى بوشاتقىچە ھەرقانچە ھارغان بولساڭمۇ، بەلكىم مېنى باغلاقلىق ھالدا تاشلاپ قويماسلىغىڭ مۇمكىن. ئۇندىن تاشقىرى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن بالا ۋاقتىمدىن تارتىپ بىللە ئوسكەن. ئەگەر قۇتۇلۇش بېغىدىمۇ بىللە بولمىسام بۇ ئىنساپسىزلىق بولىدۇ.

سەن دىگەيسەن ئۇ كىشىنى دوست ۋە يار،
بولسا ساڭا شاتلىقۇ ھەم غەمدە يار.
بولمىسا ئۇ راھەتۇ مېھنەتتە بىر،
دوست ئەمەس دۇشمەن ئىزۇر ئۇ بى نەزىر.

— توغرا، چوڭلارنىڭ كىچىكلەرگە مەرھىمىتى مانا مۇشۇنداق بولۇش كېرەك، — دەپتۇ چاشقان، — بۇنداق ياخشى ئەخلاقىڭ ۋە

كۆڭۈلدىكىدەك شەرتىڭدىن دوستلارنىڭ ئەقىدىلىرى ۋە پۇقرالار-نىڭ ئىشەنچىسى زىيادە بولىدۇ.

دوستلارنىڭ قەلبىگە لايىق ئۇ كىشى،
باغلىنىپ قالغانتى يەشمەكتۇر ئىشى.

زېرەك ئالدىراپ يۈرۈپ، ھەممە كەپتەرلەر چىرمالغان يېپ-لارنى قىيىپتۇ. ئاخىردا مەستۇقىنىڭ بويىنىنمۇ بۇ بالادىن خالاس قىلىپتۇ.

كەپتەرلەر چاشقانغا رەھمەت ئېيتىپ، ئۇز ۋەتەنلىرىگە خو-شال-خورام قايتىشىپتۇ. چاشقان بولسا توشۇككە كىرىپ كېتىپتۇ.

قاغا چاشقاننىڭ كەپتەرلەرگە قىلغان ياردىمىنى كۆرۈپ، مەنمۇ ئاشۇ چاشقان بىلەن دوست بولۇشۇم كېرەك، چۈنكى كەپ-تەرلەرگە بولغان ھادىسە مېنىڭمۇ بېشىمغا كەلسە بۇنداق ياخشى دوست ماڭىسمۇ لازىم بولۇپ قالىدۇ، دەپ ئويلاپتۇ.

مەشرىقۇ-مەغرىپتە يار-دوست كوپ ئىرۇر،
لىك ئۇلار ئىچرە ۋاپالىق كەم دۇرۇر.
ھەر كىشى يارىم مېنىڭ دەپ بولما گول،
كىم كوتەرسە ئېغىرىڭنى يارى بول.

شۇنىڭ بىلەن قاغا ئاستا چاشقاننىڭ توشۇگىنىڭ ئاغزىغا كېلىپ قىچقىرىپتۇ، چاشقان سوراپتۇ:

— كىم سەن؟

— مەن قاغا، سەن بىلەن زورۇر ئىشىم بار ئىدى، — دەپ-تۇ قاغا.

زېرەك ھوشيار چاشقان بولۇپ، تىرىكچىلىكىنىڭ ئىسسىق-سوغۇقىنى باشتىن كەچۈرگەچكە ۋە دەۋرانىنىڭ يامان-ياخشىسىنى

تەھلىل قىلىپ كورگەچكە، كۇنلەرنىڭ بىر كۇنى بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى بولغان ياماڭ ھادىسىلەردىن قۇتۇلۇش چارىسىنى كوزلەپ، ئۇۋۇسندا ناھايىتى كوپ توشۇكلەرنى كولاپ ۋە بۇ توشۇكلەردىن بىر بىرىگە يول ئېچىپ قويغان ئىكەن. ئۇ قاغىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، بىسەرەمجان بوپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— سېنىڭ مەن بىلەن نىمە ئىشىڭ بار؟ بىز بىر يېرىمىزگە تەڭ كەلمىسەك؟

قاغا بولغان ۋەقەنى ئاۋالدىن ئاخىرىغىچە تولۇق بايان قىلىپتۇ ۋە:

— سېنىڭ مۇرۇۋۋەتلىك، ھەقسىزلىكىڭ ماڭا مەلۇم بولدى. كەپتەرلەرنى دوستلۇق ۋە ۋاپادارلىغىڭنىڭ بەركىتى بىلەن بالادىن قۇتقۇزغانلىغىڭنى كورگەچكە، سېنىڭ دوستلۇق رىشتەڭگە بوينۇمنى باغلىدىم. سەن بىلەن بىر دىل - بىر نىيەتتە دوست بولۇشنى خالايمەن، — دەپتۇ.

ئۇلپەتچىلىك سازىڭغا دىل بولدى مايىل،
ۋىسالىڭنى ئىزلىگەندەك خەستە سايىل.

— ماڭا مەن بىلەن ھەمسوھبەت بولۇشقا يول يوق.

كورمىدىم بازار ئىچىدە كوپ زىياندىن ئوزگە نەپ،
بولغىلى كەپسەن ئاراغا كۇن چىقىپ پاتقۇنچە يار.

بىھۇدە كايىسما، مۇيەسسەر بولمايدىغان نەرسىنى تەلەپ قىلما، بۇ قۇرۇقلۇقتا كېمە سورىگەنگە ياكى دەريادا ئات چاپتۇر- غانغا ئوخشاش گەپ، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ چاشقان.

كوتەر دامىڭنىمۇ ئوزگە شىكارنىڭ قەستىدە بولغىل،
بۇ جانۋارنى كورۇپسەن ئۇ كەمەندىڭ دامىغا چۈشمەس.

ـــ ئۇنداق سوزلەرنى قوي، ـــ دەپتۇ قاغا، ـــ سېخىلار مۇھتاج-لارنى قۇرۇق ياندۇرمايدۇ. مەن يۇز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ھادىسىلەرنىڭ جاپاسىدىن سېنىڭ ئالدىڭغا پانا ئىزلەپ كەلدىم.

ئاستانەڭدىن بولەك مەن تاپمىدىم ھېچ بىر پاناھ،
بۇ ئىشىكتىن ئوزگە يوقتۇر بېشىمغا ھاۋالەگاھ.

بوسۇغاڭنىڭ تۆۋىدە خىزمەت قىلىشنى ئوزەمگە ئابروي دەپ بىلىدىغان تۇرسام، ئەمدى قانداقمۇ باش قايتۇرۇپ نېرى كېتەلەيمەن.

گەر قىلىچ بىرلە سىياسەت ئەيلىسەڭ سەن پادىشا،
گەر مېنى بەندەم دېسەڭ ئەمرىڭدىمەن مەن قارا قۇل.

ـــ ئەي قاغا، ـــ دەپتۇ چاشقان، ـــ ئالدامچىلىق قىلىپ، ھىلە دانىلىرىنى چاچما. مەن سىلەرنىڭ سىرىڭلارنى ياخشى بىلە-مەن. سەن مېنىڭ جىنسىم ئەمەس. شۇڭا، سېنىڭ سوھبىتىڭدىن قورقىمەن. ناجىنسىڭ سوھبىتى جانغا قاتتىق ئازاپتۇر. مەن ھېچقاچان سەندىن خاتىرجەم بولالمايمەن. بىراۋ بىر كىم بىلەن دوست بولۇپ، ئۇنىڭ زەرىرىدىن خاتىرجەم بولالمىسا، خۇددى كەكلىكتەك زىيانغا ئۇچرايدۇ.

ـــ ئۇ، قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ قاغا.

ـــ بىر كەكلىك، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ چاشقان.

كەكلىك بىلەن قارچۇغنىڭ ھىكايىسى

بىر كەكلىك تاغ باغرىدا يورغىلاپ يۈرگەن ئىكەن. ئۇنىڭ سايرىغان ئاۋازى تاغنىڭ ئەكس ساداسى بىلەن قوشۇلۇپ، ئاسمان گۈمبىزىدە ياڭرايدىكەن. تاسادىپەن بىر قارچۇغا ئاسماندا

پەرۋاز قىلىپ يۇرۇپ، كەكلىككە نەزىرى چۈشۈپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق مېڭىشلىرىنى كورۇپ، جان بېغىشلىغۇچى ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كوڭلىدە مۇھەببەت قوزغىلىپتۇ.

قارچۇغا ئوزىچە: "بۇ ئالەمدە مۇناسىپ يارسىز ئوتكىلى بولمايدۇ"، "كىشىنىڭ يارى بولمىسا ئۇ بىماردۇر"، "كىشىنىڭ يارى بولمىسا ئۇنىڭ كوڭلى ئېچىلمايدۇ" دېگەن تەمسىللەر بارغۇ. بۇ كەكلىك ھەقىقەتەن شۇنداق بىر دىلنى ئېرىتىدىغۇچى شېرىن ھەركەتلىك ئىكەنكى، بۇنداق رەپىق بىلەن بىللە بولسا كىشىنىڭ روھى تازىلىنىپ، كوڭلى شات ۋە بىغەم بولىدۇ،" دەپ ئويلاپتۇ.

بىر يار كېرەككىم ئانداقكى يارى،
كېرەك چاغدا كىشىنىڭ مەدەتكارى.
يۇزىنى كورمەك بىلەن كەتكۈسى،
دىل ئەينىگىدىن غەمنىڭ غۇبارى.

شۇنىڭ بىلەن قارچۇغا ئاستا كەكلىك تەرەپكە مېڭىپتۇ. كەكلىك ئۇنىڭ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۇپ، ھەزەر قىلىپ، تاشنىڭ كاۋىگىغا كىرىۋاپتۇ. قارچۇغا ئۇ كاۋاكنىڭ ئاغزىغا كېلىپ ئولتۇ-رۇپ، كوكۈل ماجرالىرىنى بايان قىلىشقا باشلاپتۇ:

— ئەي كەكلىك! مەن بۇندىن بۇرۇن، سېنىڭ ھۇنەرلىرىڭ-دىن غاپىل ئىدىم. بۇگۈن سايرىغىنىڭنى ئاڭلاپ، كوڭلۈمگە بىر خوشاللىق ھاسىل بولدى. چىرايلىق مېڭىشلىرىڭ جېنىمنى ئەسىر قىلدى. ئەمدى مەندىن قورقمىغىن. مەن بىلەن ئاشنا بولغىن. مۇھەببەتنىڭ باشلىنىشى مەنپەئەت بىلەن نەتىجىلىنىدۇ.

دوستلۇق شۇنداق دەرەخكى، پىشسا مەقسەت مېۋىسى،
قانچە كوپ ئۇزسەڭ ئۇنىڭدىن، شۇنچە كوپ پەيدا بولۇر.

— هەي قانخور زالىم! — دەپتۇ كەكلىك ئۇنىڭغا جاۋابەن، — مېنى قەستلەيمەن دەپ ئاۋارە بولماي، باشقىلارنىڭ قېشىغا بار - ساڭچۇ. تەلەتىڭنى كورۇشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۇرگىنىم يوق. مەندە سېنىڭ ۋىسالىڭنى خىيال قىلغۇدەك ماجالمۇ يوق. ئەگەر بىر كىشى ئوت بىلەن سۇنىڭ بىر يەردە قوشۇلغىنىنى كورگەن بولسا، مەن سەن بىلەن ئاشنا بولۇشنى تەسەۋۋۇر قىلالايمەن. كىشى ئاپتاپ بىلەن سايە ئۇلپەت بولغانلىغىنى كورگەن بولسا، سەن بىلەن مېنىڭ ھەمرا بولۇشۇمنى ئويلىشى مۇمكىن. بۇ خام خىيالنى تاشلا. بۇنىڭدىن ھېچ ئىش چىقمايدۇ.

— هەي ئەزىز دوستۇم! — دەپتۇ قارچۇغا، — ئويلاپراق گۇمان قىل. مەندەك زور ۋە كۇچلۇك قۇشنىڭ سەندەكلەرنى ئۇۋلاش ئۇچۇن چاڭگىلىم تۇتالماس بولۇپ قالغىنى يوق؛ تېنىڭنى پارە - پارە قىلغىلى تۇمشۇغۇم جانسىز بولۇپ قالغىنى يوق. ساڭا شۇنداق يۇمشاق سوزلەۋاتىمەن. بۇنىڭدا ساڭا ئاشنا بولۇشنى ئارزۇ قىلىشتىن باشقا نىمە غەرەز بولسۇن؟ مېنى سەن بىلەن ھەمدەم ۋە ئۇلپەت بولۇش ئارزۇسى مۇشۇ دەرىجىگە كەلتۇردى ئەمەسمۇ؟ ئەگەر مەن بىلەن ھەمسوھبەت بولساڭ ناھايىتى كوپ پايدا كورىسەن. بىرىنچىدىن، مېنىڭ ساڭا بۇنداق ئىززەت - ھورمەت قىلغىنىمنى باشقا قارچۇغلار بىلىشسە، ھەچقايسىسى ساڭا تەھدىت سېلىشقا پېتىنالمايدۇ - دە، سەن تىنچ ۋە خاتىرجەم ھالدا ھەر تەرەپلەرگە بېرىپ يۇرۇۋېرىسەن. ئىككىنچىدىن، سېنى مەن ئوردامغا ئاپارسام شۇنداق ئىگىز جايلاردا ئولتۇرۇپ، باشقا كەكلىكلەردىن مەرتىۋەڭ يۇقۇرى بولىدۇ. ئۇچىنچىدىن، ئوز تائىپەڭدىن بىرەرسىگە ئىشقىڭ چۇشۇپ، مەيلىڭنى بەرمەك بولساڭ، ئۇنى دەرھال ئەپكېلىپ، ساڭا جۇپ قىلىپ قويىمەن. ئۇنىڭ بىلەن كوڭۇل ئېچىپ، مۇرادىڭنى ھاسىل قىلىپ، دەۋر سۇرۇپ يۇرۇۋېرىسەن. ساڭا چەرخىتىن جەۋرە كەلسۇن، نە راھەتتىن مالالىلىق يەتسۇن. مەقسەدىڭ ھاسىل، مۇرادىڭ ۋاسىل

بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

— سەن قوشلارنىڭ پادىشاھى سەن. مەن بولسام پۇقرالار-نىڭ بىرسىمەن. سېنىڭ ئالدىڭدا بىرەڭ پېقىرلەر خۇش كەلمەيمىز ۋە رەسىم - رۇسۇم، ھىلە - مىكىرلىرىڭدىن خالى بولالمايمىز. ئەگەر سېنىڭ ھوزۇرىڭدا مەندىن بىرەر ناماقۇل ئىش سادىر بولۇپ قېلىپ، سېنىڭ تەبىئىتىڭگە ياقماي قالسا، ماڭا غەزەپلىنىپ قەھ-رىڭنىڭ بەش پەنجىسى ۋۇجۇدۇمدىن تۇتۇن چىقىرىشىمۇ ئېھتىمال. بەس، بىر بۇلۇڭدا خالىغىنە كۇن ئوتكۇزگۇنۇم ئەۋزەل. چوڭلار-نىڭ خىزمىتىنىڭ خەتىرى كوپ بولىدۇ. ئۇنداق ئىشنى ئىختىيار قىلمايمەن، — دەپتۇ كەكلىك.

مەندە ھەد يوقتۇر تاماشا قىلغىلى كۇن يۇزىنى،
سايىدەك قىلسام ماكمان ياخشى ئىرۇر تام تۇۋىنى.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ قارچۇغا، — دوستلۇقنىڭ كوزى ئەيىپنى كورۇشكە قارغۇ ئىكەنلىگىنى بىلمەمسەن. دوستتىن بىرەر يامان ئىش سادىر بولۇپ قالسا، ئۇ ئىش ناھايىتى چىرايلىق كورۇنىدىغۇ. دوستىنىڭ ئەيىۋىنى ھۇنەر، زەھىرىنى شېكەر دەپ بىلىشىدۇغۇ! مەن سېنىڭ بارلىق خۇي - پەيلىڭنى مۇھەببەت كوزى بىلەن كورىدىغان تۇرسام، سېنىڭ ئىشلىرىڭ ۋە سوزلىرىڭنى قانداقمۇ ئەيىپلىيەلەيمەن. مەن ھەرگىزمۇ سېنىڭ ئەيۋىڭگە قارىمايمەن.

كەكلىك ھەرقانچە مۇڭاپىق ئۇزرىلەرنى ئېيتقان بولسىمۇ، قارچۇغا ئۇنى ياخشى گەپلەر بىلەن قايىل قىلىپ، ئاخىرىدا كوپ ۋەدىلەرنى بېرىپ، ئۇنى توشۇكتىن چىقىرىپتۇ ۋە بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ، ئوتتۇرىدا مۇھەببەت رىشتىسىنى مەھكەم باغلىشىپتۇ. قارچۇغا ئۇنى كوتىرىپ ئوردىسىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۇ يەردە ئەيش - ئىشرەت بىلەن دەۋر سۇرۇشۇپتۇ. ئاردىدىن ئىككى - ئۇچ

كۈن ئوتكەندە، كەكلىك قارچۇغىدىن خاتىرجەم بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھېيىقمايدىغان بولۇشقا، تارتىنىشنى يېغىشتۇرۇپ قويۇپ، ھەر خىل سوزلەرنى ئېيتىشقا ۋە غەيرى كۈلكىلەرنى كۈلۈشكە باشلاپتۇ. قارچۇغا ئوزىنى چوڭ تۇتۇپ ۋە ئېغىر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى كورمىگەن ۋە ئاڭلىمىغان بولۇۋاپتۇ. ئەمما ھەر بىر بىئەدەپلىكتىن كېيىن، ئۇنىڭ كوڭلىدە ئاداۋەت ئاز - ئازدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلاپتۇ. بىر كۈن سەھەردە، قارچۇغا سەل - پەل ئاغرىپ قالغاندەك شكارغا چىقالماپتۇ. شۇڭلاشقا ئۇ ئەتىدىن - كەچكىچە ئاچ قېلىپ، ۋۇجۇدىدىن ئاچلىق ئوتى ئورلەپ، نەپس ئەجدىھاسى ئاغزىنى ئېچىپ ھەركەتكە كەپتۇ. شۇنداق قىلىپ كەچ كىرىپتۇ. شىددەتلىك ئاچلىق كەكلىككە بولغان ھەممە ئاداۋەتلەرنى قارچۇغىنىڭ يادىغا كەلتۈرۈپتۇ - دە، ئۇنىڭ كوزىگە قىزىللىق تىقىلىپ، كەكلىك تەرەپكە قاراپتۇ. ئەقىل ئاردىكى ۋەدىلەرنى ئەرز قىلىپ، ھەرقانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ماقۇل كەلمەپتۇ.

كەكلىك ئۇنىڭ چىھرىسىدە غەزەپ ئەسىرىنى كورۈپ، ئۇنىڭ كوڭلىدىكى غەرىزى ۋە قەستىنى چۈشىنىپ، قورقۇپ تىتىرەپ سوغۇق ئاھ چېكىپتۇ:

— دوست بولغان چاغدا، مەقسەت گوھىرىنى سۇزىدىغان بولدۇم دەپ ئويلاپتىكەنمەن. بۇ دەريا سۇيىنىڭ بۇنداق چەكسىز دولقۇنلايدىغانلىقىنى نىمە بىلەي. ۋاي دەرىخ! ئاۋدىنى كورۈپلا ئاخىرىغا نەزەر سالماپتىمەن. ئوز جىنسىمدىن بولمىغان نەرسە بىلەن ھەمدەم بوپتىمەن. بۇزرۇكلارنىڭ "ناجىنسنىڭ سوھبىتىدىن ھەزەر قىلغىل" دىگەن نەسىھەتلىرىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. بۇگۈن ئومرۇمنىڭ كېمىسى شۇنداق بىر گىرداپقا چۈشۈپتىكى، تەقدىر كېمىچىسى ئۇنى ئۇندىن چىقارماقتا ئاجىزدۇر. ئەمدى نەرەپقەدىرىمدىن ۋاپا كەلسۇن، نە ھاياتىمدىن ئۈمىت بولسۇن، نە پەلەكتىن بىر بىشارەت بولسۇن ۋە نە يېڭىدىن دۇنياغا كېلىشىم مۇمكىن بولسۇن!

قارچۇغا ئازار چاڭگىللىنى ئېچىپ، غەزەپ تۈمشۈغىدىن ئوتلار چېچىپ، كەكلىكنى يىمەكچە بانا ئىزلەپتۇ. كەكلىك بولسا ئېھتىيات يۇزىسىدىن ئەدەپ بىلەن مۇئامىلە قىلىپتۇ. قارچۇغا بانا تاپالمايى ئاخىرى مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي بىئەدەپ! مەن ئاپتاپتا تۇرىمەنۇ، سەن راھەتلىنىپ سايىدا ئولتۇرىسىنا؟

— ھەي پادىشاھى ئالەم! بۇ كېچە تۇرسا، پۈتۈن ئالەم سايە ئاستىدا تۇرسا، سىزگە قايسى ئاپتاپنىڭ ئىسسىقى تەسىر قىلغاندۇ؟ — دەپتۇ كەكلىك.

— سەن تېخى مېنى يالغانچى قىلامسەن؟ — دەپ قارچۇغا كەكلىكنى كاپ قىلىپ تۇتۇپتۇ - دە پارە - پارە قىلىپ يەپتۇ.

كەلدى كەكلىككە ئولۇم، يۇرگەچ خىرامان سەير ئېتىپ،
ھەم قازا قارچۇغىسىنىڭ ۋەھىمىدىن غاپىل بولۇپ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەر كىشى ناجىنىس بىلەن ھەمدەم بولسا ۋە زەرەر يەتكۈزىدىغان بىر كىمنىڭ سوھبىتىدە ئومۇر كەچۈرسە، ئاخىرى ھالاكەتكە ئۇچرىغۇسىدۇر. مەن سېنىڭ ئوزۇغۇڭمەن. شۇڭا ھەرگىز مەندىن تاما قىلىشىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن. بۇنداق تۇرۇپ، بىرنىڭ ئارىمىزدا قانداقمۇ سوھبەت يولى ئېچىلالىسۇن!

— ياخشىراق ئويلىغىن زېرەك، — دەپتۇ قاغا، — سېنى يىمەكتىن ماڭا نېمە پايدا؛ سەنچىلىك ئاز لوقمىدىن مېنىڭ ئىشتىھايىمغا قانچىلىك مەنپەئەت يېتەر؟ ئەمما سېنىڭ ئوزۇڭ ئومۇر كورۇشۇڭدىن ۋە ياخشى سوھبەتىڭدىن ماڭا كوپ مەنپەئەت يېتىشى چوقۇم. مەن سېنى دەپ ئوزۇڭ يولدىن مۇشەققەت تارتىپ كەلسەم، سەن مەندىن يوز ئورۇپ تۇرساڭ راۋا كېلەرمۇ؟ غەرىپلىغىمىڭ ھەققىنى زايا قىلىپ، مېنى مەھرۇم قويساڭ بۇ سېنىڭ ياخ-

شى ئەخلاقىڭغا ياراشمايدۇ. غېرىپلارغا ياخشىلىق قىلىش كىشىنىڭ ياخشى نامىنى چىقىرىشقا سەۋەپ بولىدۇ. "سەندىكى شۇنداق كوپ مەرھىمەت ۋە تۇگىنىسىز مۇرۇۋۋەتتىن ئۇمىتۋار بولسام ئۇنىڭ قانداق ئەجەپلىنەرلىك يېرى بولسۇن" دىگەن گەپ بارغۇ. سەن مەندەك بىر غېرىپقا رەھىم قىلساڭ ئەجەپ ئەمەس.

چاشقان ئۇنىڭغا جاۋابەن مۇنداق دەپتۇ:

— بىزنىڭ ئارىمىزدا چوڭقۇر، كونا ئاداۋەت بار. چۇنكى ئىككى كىشى ئارىسىدا، يۇزەكى ئاداۋەت بولسا، ئۇ ئازراق ئۇزرە ئېيتىش بىلەن كوتىرىلىپ كېتىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ كونا ۋە چوڭقۇر ئاداۋىتى بولسا، ئۇنىڭغا يۇزەكى ئاداۋەتتىن كىچىككىنە قوشۇلۇپ قالسا، ئۇنى ھېچقانداق سەئى-سەۋەپ بىلەنمۇ تۇگەتكىلى بولمايدۇ. بەلكى ئۇ ئاداۋەت شۇ ئىككى تەننى يوقاتمىسا ئۇزى يوقالمايدۇ. باش كەتمىگىچە باشتىن خىيال كەتمەيدۇ. ھوكۇمالار: چوڭقۇر ئاداۋەت ئىككى خىل بولىدۇ، دەپ ئېيتىشقان. يەنى: زەرەر گاھى دۇشمەنگە يۇزلىنىدۇ؛ گاھى ئۇزگە زەرەر يېتىدۇ. مەسىلەن، پىل بىلەن شىر دۇشمەنلىشىپ قېلىپ جەڭ قىلىشسا، بىرده شىر غالىپ كېلىپ، پىلنى يارىدار قىلىدۇ. بىرده پىل يېڭىپ شىرغا زەخمە يەتكۇزىدۇ. بۇنداق ئاداۋەتنىڭ شىددىتى ھېچ گەپ ئەمەس. چۇنكى رەقىبىنىڭ بىرى يەڭگەنده كوڭۇل يارىسىغا تەسەللىدىن مەلھەم قۇيۇلىدۇ-ده، ئاداۋىتىنىڭ غۇبارى بىر ئاز پەسلەيدۇ. ئەمما يەنە بىرىنىڭ ئاداۋىتى كۇچىيىدۇ. چۇنكى، زىيان-زەخمەت ھەمىشە بىر تەرەپتە بولىدۇ. مەسىلەن، قوي بىلەن بورە، چاشقان بىلەن مۇشۇك ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەتتەك، بۇ شۇنداق دەھشەتلىك ۋە مەھكەم ئاداۋەتكى نە چەرخ گەردىشى ئۇنى ئۇزگەرتەلىسۇن ۋە نە زامان ئىختىلاپى ئۇنى بۇزالىسۇن! بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئاداۋەت مۇشۇ سىنىپتىن بولۇپ، بىزنىڭ ھېچقانداق جايىدا يېقىنلىشىشىمىز ۋە دوست بولۇشىمىز مۇمكىن ئەمەس.

گەر سايىگە ئاپتاپ ئارىلاشسا ناگاھ،
كۆن ئوز سەيرىدە تۆن بىلەن بولسا ھەمراھ.
شۇ چاغدىمۇ مەن سەن بىلەن تۆتسام سوھبەت،
ھالىمغا كۆلەر ھەممە گاداي، ھەممە شاھ.

ــ ساڭا باشقا قاغىلار دۇشمەن بولسىمۇ، مەن ھەرگىز ئۇلار - دەك ئەمەسمەن. مېنىڭ كۆڭۈل ئەينىگىم دۇشمەنلىك غۇبارىدىن پاك بولۇپ، ئۇنى غەم شولىسى يورۇتقان. "دىلدىن - دىلغا يول بار" دىگەن گەپ بار. مەن سېنىڭ ساپ ۋە روشەن دىلىڭ مېنىڭ سەمىمى سادىق ۋە ئىخلاسلىق ئىكەنلىگىمگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ، دەپ ئۇمىت قىلىمەن. "ياريم كوڭلۇمنىڭ ھالىدىن خەۋەر - دار ئەمەس" دىيىشكە بولمايدۇ، ــ دەپتۇ قاغا.

ــ مۇبالىغە قىلىپ، مېنى ئوزەڭ بىلەن دوست بولۇشقا تەكلىپ قىلىۋاتىسەن، ــ دەپتۇ چاشقان، ــ ئەگەر سېنىڭ تەكلىۋىڭ بىلەنلا دوست بولۇشساق كېچىكمىنە سەۋەپ بىلەن ئارىمىزدىكى دوستلۇق رىشتىسى ئۇزۇلۇپ كېتىشى ھەم سەن ئەسلى ئادىتىڭگە يېنىۋېلىشىڭ ئېھتىمال. بۇ خۇددى سۇنى تۇزلۇققا قۇيسا، ئۇزۇن تۇرۇپ ئۇنىڭ تەمى ۋە رەڭگى ئوزگىرىپ سۇلۇق سۇپىتىدىن چىققان چاغدىمۇ، ئوتقا قۇيسا ئوتنى ئوچۇرەلمىگىنىگە ئوخشايدۇ. چۇنكى سۇپىتى ئوزگەرسىمۇ خۇسۇسىيىتى ئەزگەرمەيدۇ. ئەسلىدىن دۇشمەن بولغانلار بىلەن ئۇلپەت بولۇش قەھرلىك يولۋاس ياكى زەھەر - لىك ئىلانغا دوست بولغانلىقتۇر. دانىشمەنلەر "دۇشمەن ھەر - قانچە مۇھەببەت دەۋاسى قىلىپ، ئىخلاسىنى ئىزھار قىلسىمۇ، ئۇ - نىڭغا ئالدانماڭلار" دىيىشكەن.

دوست سۇرەتلىك رەقىپلەردىن مۇھەببەت ئىزدىمەك،
بولغۇسىدۇر بى گۇمان گۇلخان ئوتىنى گۇل دىمەك.

هەرکىم دۇشمەننىڭ ئەپسانىسى ۋە ئەپسۇنىغا قۇلاق سالسا ياكى ئۇنىڭغا مەغرۇر بولۇپ ئىشەنسە، ئۇ خۇددى توگە مىنگەن ئادەمدەك ئىشقا دۇچار بولىدۇ.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ قاغا.

ــ بىر كىشى توگىگە مىنىپ سەپەرگە چىققان ئىكەن، ــ دەپ چاشقان ھىكايىسىنى باشلاپتۇ.

توگە مىنگەن ئادەمنىڭ ھىكايىسى

بىر كىشى توگىگە مىنىپ سەپەرگە چىققان ئىكەن. يول يۇرۇپ بىر يەرگە يېتىپتۇ. ئۇ يەرگە كارۋانلار كېلىپ چۈشۈپ ئوت قالىغان ئىكەن، ئۇلار كوچىكەندىن كېيىن قالغان چوغلارنى شامال ئۇچۇرۇپ بېرىپ ئورمانلىققا ئوت كەتكەن ئىكەن. ئۇ يەردە بىر ئىلان بار بولۇپ، ئورمانىڭ چوڭىسىگە ئوت كېتىپ ئىلان ئوتتۇرىدا قالغان ئىكەن. ئىلان ئوت ئارىسىدىن قېچىپ چىقىشقا يول تاپالماي، كاۋاپتەك كويۇپ، زەھەرلىك بەدىنىدىن تامچە-تامچە قانلار ئېقىشقا باشلىغاندا، ھىلىقى توگە مىنگەن ئادەمنى كورۇپ ئۇنىڭغا زارلىنىپ شۇنداق دەپتۇ:

نە بولغايكىم بۇ ئوت ئىچرە ماڭا شەپقەت سۇيىن چاچساڭ،
تەرەھھۇم ئىلكى بىرلە بۇ گىرە بولغان ئىشىم ئاچساڭ.

ئۇ ئادەم رەھىمدىل ۋە مېھرىۋان ئادەم ئىكەن. ئىلاننىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ بىچارىلىگىنى كورۇپ: "گەرچە ئىلان ئادىمزاتنىڭ دۇشمىنى بولسىمۇ، شۇنداق ئاجىز ۋە ناتىۋان بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق قىلىپ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى تاپسام ياخشى ئەمەسمۇ" دەپ ئويلاپتۇ ــ دە، نەيزىنىڭ ئۇچىغا تورۇنى چىگىپ ئۇزىتىپتۇ. ئىلان پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ،

دەرھال تورۇنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. ئۇ ئادەم ئۇنى تاشقىرىغا ئېلىپ چىقىپ، يەرگە قويۇپتۇ ۋە:

— ئەمدى بالادىن نىجات تاپتىڭ. نەنى خالىساڭ شۇ يەرگە بار، لېكىن بۇندىن كېيىن كىشىلەرگە ئازار بېرىشنى قەستلىمە. چۈنكى ئازار بەرگۈچى بۇ دۇنيادا لەنەتكە سازاۋەر ۋە ئاخىرەتتە ئازاپ - ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولىدۇ. كىشىگە ئازار بېرىشتىن يىراق بول. بۇ ساڭا خاپىلىقتىن خالاس بولۇشۇڭ ئۈچۈن ئەڭ توغرا يولدۇر، — دەپتۇ.

— بۇ نىمە دېگەن گەپ. مەن سېنى ۋە توگەكنى چاقمىغچە ھېچ يەرگە بارمايمەن، — دەپتۇ ئىلان.

— مەن ساڭا ياخشىلىق قىلغان ئىدىم، — دەپتۇ ئۇ ئادەم، — سېنى ئوتتىن قۇتقۇزۇۋالغىنىمنىڭ جازاسى مۇشۇمۇ؟ مەن ساڭا ۋاپا قىلدىم. سېنىڭ ماڭا جاپا قىلىشىڭ ئەدەپ - قائىدىگە سىغمايدۇ!

— توغرا، — دەپتۇ ئىلان، — سەن ماڭا ياخشىلىق قىلدىڭ، لېكىن ئورۇنسىز يەرگە قىلدىڭ، سەن مېنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا زىيانداش ئىكەنلىگىمنى بىلمەمسەن؟ سەن يامانلىق قىلدىغان يەرگە ياخشىلىق قىلدىڭ. بۇنىڭ جازاسى شۇكى، سەن ئەلەم چېكىشىڭ ۋە جاپا كورۇشۇڭ كېرەك. چۈنكى يامانلارغا ياخشىلىق قىلىش ياخشىلارغا يامانلىق قىلغانلىقتۇر. ياخشىلارغا يامانلىق قىلىش راۋا بولمىغىنىدەك يامانلارغا ياخشىلىق قىلىشمۇ جايىز ئەمەس، ئۇندىن تاشقىرى، سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا كونا ئاداۋەت بار. شۇڭا بەرىبىر ماڭا بىر تەشۋىش ئىدىڭ. ئاندىن، سەن "ئولتۇرۇڭلار ئىلاننىڭ ئەركەك ۋە چىشسىنىكىم، نەسىللىرى قۇرۇسۇن" دېگەن ھەدىسكە ئەمەل قىلىشىڭ كېرەك ئىدى. ھەدىس ھوكمىنى بۇزغانلىغىڭ ئۈچۈنمۇ ساڭا نەشتەر ئۇرۇشۇم كېرەك. باشقىلار بۇنىڭدىن تەنبىھ ئالسۇن.

— ھەي ئىلان ئىنساپ قىل، ياخشىلىققا يامانلىق قايسى مەزھەپتە راۋا كېلىدىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ ئادەم.

ـــ سىلەرنىڭ ئادەتتىكىلار شۇنداقتۇ، ـــ دەپتۇ ئىلان، ـــ بۇ ئادەتنى مەن سىلەردىن ئۆگەنددىم. ئۇزەكىلاردىن ئالغانىنى ئۇزەكىلارغا ساتىمەن.

ـــ ئادەمزاتنىڭ ياخشىلىققا يامانلىق مۇكاپاتى بەرگەنلىگى نەدىن مەلۇم؟ ئەگەر بۇ دەۋايىڭنى بىر گۈۋا بىلەن ئىسپاتلساڭ ھەر نىمە قىلساڭمۇ ئۇنىڭغا رازى بولىمەن، ـــ دەپتۇ ئۇ ئادەم.

ئىلان بېشىنى ئۇستۇن كوتىرىپ قاراپ، يىراقتا بىر كالا تۇرغانلىغىنى كۆرۈپ، ئۇ ئادەمگە:

ـــ يۇر، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۇ ئەھۋالنىڭ ھەقىقىتىنى ئۇنىڭدىن سورايلى، ـــ دەپتۇ.

ئىككىسى بىللە كالىنىڭ قېشىغا بېرىپ سوراپتۇ:

ـــ ھەي كالا، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى نىمە؟

ـــ ئەگەر ئادەمزاتنىڭ مەزھىپى بويىچە سوردىڭ، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق. مەن ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە قېرىدىم. ھەر يىلى بىر بالا تۇغۇپ بەردىم. ئويلىرىنى سۈت ۋە ياغ بىلەن تويۇقلۇزدۇم. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش كەچۈرۈشى مېنىڭ ياخشىلىغىمدىن بولدى. ئەمدىلىكتە مەن تۇغۇشتىن قالدىم. ئىگەم مېنى سەمرىسۇن دەپ بۇ سەھراغا ئەپچىقىپ قويدى. مېنىڭ سەمرىگىنىمنى كورۈپ، تۇنۇگۈن بىرقاسىاپنى باشلاپ كېلىپ مېنى ساتتى. بۈگۈن مېنى قۇشخانىغا ئېلىپ بېرىپ قېنىمنى توكىدۇ. مېنىڭ ئۇلارغا قىلغان ياخشىلىغىمنىڭ مۇكاپاتى شۇ بولدى. مېنىڭ ئەھۋالىم مۇشۇ. بۇ دەردىنى كىمگە ئېيتاي ئەمدى. شۇڭا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق ئىكەن دەپ ئويلىدىم، ـــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ كالا.

ـــ گۈۋاچىمنىڭ سوزىنى ئاڭلىدىڭ. ئەمدى نەشتەر سالىمەن، ـــ دەپتۇ ئىلان.

ـــ شەرتىمتە بىر گۈۋا بىلەن ھوكۇم قىلىنمايدۇ، ـــ دەپتۇ

ئۇ ئادەم، ــ يەنە بىر گۈڭا كېرەك.

ــ يۈر، ئاۋۇ دەرەخنىن سورايلى، ــ دەپ ئىلان گورۇنگەن دەرەخنى كورسىتىپتۇ.

ئۇلار ئىككىسى بىللە دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئىلان دەرەختىن سوراپتۇ:

ــ ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى نىمە؟

ــ ئادەمزاتنىڭ قائىدىسىدە ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ دەرەخ، ــ چۈنكى مەن بۇ چول - باياۋان ئوتتۇرىسىدا ئۇنۇپتىمەن. كىشىلەر - كىشىلەر تۇرغۇچىلارنىڭ خىزمىتىدە تىك تۇرىمەن. ئادەملەر ئىستىقلاپ ۋە ھېرىپ كەلسە، سايەمدە بىر پەس ئولتۇرۇپ راھەتلىنىدۇ - دە، ئۇستۈنگە قاراپ شاخلىرىمنى كورۇپ "پالانى شېخى پالتا سېپىغا لايىقكەن، پۇستانى شېخى كەكە دەستىسىگە مۇناسىپكەن، غولىنى كىشىلەر شال تىلسا ئىشىك بولىدىكەن" دېيىشىپ ئۇزىگە يارىغان شاخلىرىمنى كېسىپ ھەم يېرىپ كېتىدۇ. سايەمدىن شۇنداق راھەتلىنىدۇ - يۈ، ئۇزەمگە مۇنداق جاپا سالىدۇ.

مەن ئول ئەندىشىدەكىم باشى ئۇزرە سايە بەرسەم دەپ،
شۇ بۇ غەم بىرلەكىم يىلتىز يەردىن كوتەرسەم دەپ.

ــ مانا بۇمۇ گۈڭالىقتىن ئوتتى، ــ دەپتۇ ئىلان ئۇ ئادەمگە، ــ ئەمدى ساڭا زەھەر سىلىشتىن توختاشقا ھىچقانداق ئاساس قالمىدى.

ــ ھەي ئىلان، ــ دەپتۇ ئۇ ئادەم، ــ گەرچە گۈڭالارنى تاپقان بولساڭمۇ، جان دېگەن ناھايىتى شىرىن نەرسە ئىكەن. ھاياتتىن ئۈمىت ئۈزمەك ناھايىتى مۇشكۈل ئىكەن. شۇڭا يەنە بىر گۈڭا تاپساڭ ھىچ تالاش - تارتىش قىلماي، ئولۇمگە تەن بېرىپ،

قازا تەرەپكە رەزا بويىنىى سۇناي.

شۇ ئەتراپتا بىر تۇلكە ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىنى تاماشا قىلىپ تۇرغان ئىكەن.

— بېرىپ ئاشۇ تۇلىكىدىن سورىغىن. نېمە جاۋاپ بېرەركىن، — دەپتۇ ئىلان ئۇ ئادەمگە.

ئۇ ئادەم تۇلكىدىن سوز سوراپ بولغىچە تۇلكە ۋاقىراپتۇ:

— ھەي ئادەم، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق ئىكەنلىگىنى بىلمەمسەن. سەن بۇ ئىلانغا ياخشىلىق قىلغانلىغىڭ ئۈچۈن ساڭا يامانلىق لازىم بولىدۇ.

ئۇ ئادەم بولغان ئەھۋالنى تۇلكىگە بىر - بىرلەپ سوزلەپ بېرىپتۇ. تۇلكە ئۇنىڭغا دەپتۇ:

— سەن ئەقىللىق ئادەمدەك كورۇنسەنۇ، ئەقىلسىزلاردەك سوزلەۋاتسەن.

ياراشماس مەرت ئەقىللىققا سوز ئېيتۇردە خاتا ئېيتماق،
راۋا بولماس بىلىملىككە، خىلاپى ماجرا ئېيتماق.

— راست دەيدۇ. مېنى ئاشۇ غانجۇغسىدا تۇرغان تورۋا بىلەن ئوتتىن ئالدى، — دەپ گۇۋالىق بېرىپتۇ ئىلان.

— بۇ سوزگە قانداق ئىشەنگىلى بولىدۇ؟ بۇنداق چوڭ ئىلان بۇ كىچىك تورۋىغا قانداق سىغىدۇ، — دەپتۇ تۇلكە.

— ئەگەر ئىشەنمىسەڭ، بۇ تورۋىغا يەنە كىرەي، ئوز كوزۇڭ بىلەن كورۇپ ئاندىن ئىشەنگىن، — دەپتۇ ئىلان.

— ئەگەر ئەينى ئەھۋالنى ئوز كوزۇم بىلەن كورسەم، سېنىڭ سوزۇڭنىڭ راستلىغىغا مەنمۇ گۇۋالىق بېرىمەن، — دەپتۇ تۇلكە.

ئۇ ئادەم تورۇنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ. ئىلان بولسا تۆلكىنىڭ سوزىگە مەغرۇرلىنىپ تورۇنغا كىرىپتۇ. تۆلكە ئىشارەت قىلىپ دەپتۇ:

دۇشمىنىڭ ئىلكىگە چۈشكەندە بولۇپ ھالى خاراپ،
مەسلىھەت بۇكى ئاڭا بىر دەم ئامانلىق بەرمىگىن.

ئۇ ئادەم تورۇنىڭ ئاغزىنى بوغۇپتۇ-دە، يەرگە ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. ئاقۇمەت ئۇ ئىلان ئولۇپ، دوزاخ ئىلانلىرىغا قوشۇلۇپتۇ. يامانىڭ ئولۇشى خەلقنى خوشال قىلدۇ. بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ئەقىللىق ئادەم ھۇشيارلىقنى تاشلىماسلىغى ۋە ئېھتىياتلىقنى ئۇنتۇماسلىغى كېرەك؛ دۇشمەننىڭ نالە - پەريادىغا ئالدانماسلىغى كېرەك. ھەرقانداق شارائىتتا دۇشمەنگە ئىشەنمەسلىگى كېرەك.

كىشى دۇشمەن سوزىگە بولسا مەغرۇر،
دىل ئويىنىڭ چىراغى نۇرسىز بولغاي.
دۇشمەن ساڭا دوست بولغۇسى ئاشۇ پەيتتە،
تۇن يۇزىدىن قارالغى گەر يۇيۇلغاي.

بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ قاغا شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ سوزلەرنى ھىكمەت تىلىدىن ئىزھار قىلدىڭ، مەن ئاڭلىدىم. ئەمما سېنىڭ مەرھەمەت ۋە موروۋۇتىڭگە لايىغى شۇكى، بۇنداق سوزنىڭ كاشىلىسىدىن قېچىپ، ئۇمىدىنىڭ يۇزىگە ۋىسال ئىشىگىنى ئېچىشىڭ لازىم. دانىشمەنلەر: "بېخىللاردىن قېچىڭلار ۋە سېخىلارغا دوست بولۇڭلار. چۈنكى سېخىلار دوستلۇق ئۇچۇن بىرسائەتتە مىڭ تۇرلۇك شەپقەت ۋە مېھرىۋانلىق كورسىتىدۇ. بېخىللار بولسا يۇز يىللىق دوستلۇقنىڭ قەدرىنى بىلمەي، ئۇنى بىر پەستە يوق قە-

لۇپتىدۇ" دېيىشكەن. شۇڭا ياخشى كىشىلەر باشقىلار بىلەن دوست بولۇشقا ئالدىرايدۇ، دۇشمەنلىشىشكە ئالدىرىمايدۇ. ئەسكىلەر بولسا بۇنىڭ ئەكسىچە، مەسىلەن، ئالتۇن ئاپىتۇۋا تېز ياسىلىدۇ، لېكىن پات بۇزۇلمايدۇ. كوزا بىلەن ئۆرىڭ تېز سۇنىدۇ ۋە پەقەت كارغا كەلمەيدۇ.

ئىستىگىن دوستلۇقنى ھەر جايدا مۇدام،
تائەبەتكە قىلغۇدەك بولسا داۋام.
ئۇ سارايىنىڭ تام خىشى گەر بولسا خام،
پات ئۇنى يامغۇر سۈيى بۇزغاي تامام.

مەن شۇ ئىشەنچكە يارايدىغانلارنىڭ جۇملىسىدىنمەن. سېنىڭ دەرگاھىڭغا شۇنداق بىر مۇلازىم بولايكى، مۇنىدىن كېيىن ھېچقانداق كىشىنىڭ ئىشىگىگە بارمايمەن. سېنىڭ سوھبىتىڭگە ئۇلىشالماي قالسام تائام تېتىمايمەن ۋە ئارام ئالمايمەن. ئېتىگىڭىنىڭ ئۇچىنى ئوڭايلىق بىلەن قويۇۋەتمەيمەن. چۇنكى مەن ئۇنى تولا قان يۇتۇپ قولۇمغا كەلتۈردۈم.

— مەنمۇ سېنىڭ دوستلۇغىڭغا جېنىم بىلەن خېرىدارمەن. لېكىن بايىقى بانىلارنى كۇرستىشىم شۇنىڭ ئۈچۈن ئىددىكى، مۇبادا سەن خىيانەت قىلىپ قالساڭ، مەنمۇ يۇقۇرقى بانىلارنىڭ ئوزرە قىلىمەن - دە، سەنمۇ مېنى "بىر جىدىلى يوق يۇۋاش - يۇمشاق دوست ئىكەن" دەپ قالمايسەن. سېنىڭ سوزۇڭ باشلانغانىدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە سېنىڭ دوستلۇق مۇھەببىتىڭ كوڭلۇمدىن ئورۇن ئالغان ئىدى.

بۇ كوڭۇلدە بولسا ئەگەر ئىشقۇ شەۋق،
ئۇ كوڭۇلدە ھەم بىلىڭ بار مەيلۇ زەۋق.
بەرمىسە ئاشىق مۇشەققەتكە چىدام،
قىلمىغاي يار ئوڭا رىغبەت، ئېھتىرام.

چاشقان شۇ گەپنى دەپ بولۇپ، تاشقىرى چىقىپ توشۇكنىڭ ئاغزىدا تۇرۇپتۇ.

— نىمشقا ئالدىمغا كەلمەيسەن. مۇڭداشمايمزمۇ؟ تېخىچە كوكلۇكىدە **گۇمان** بارمۇ نىمە؟ — دەپ سوراپتۇ قاغا.

— ئەگەر كىشى دوستىدىن جېنىنىمۇ ئايىمىسا ئۇنى سادىق دوست دېيىش كېرەك، — دەپتۇ چاشقان، — مەن ساڭا شۇنداق جان دوستىمەن. ھەرگىز مال دوستى، نان دوستى ئەمەس. چۈنكى بىركىم بىر كىشىگە تاما بىلەن ياكى سۇلۇھ ئۈچۈن دوست بولماقچى بولسا، ئۇنداق دوست بولۇش ئاسان. لېكىن بىر كىم بىر كىشىگە ۋەزىيەت تەقەززاسى ياكى نەپسىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن دوست بولغان بولسا، ئۇ خۇددى قۇشلارنى ياخشى كورگەنلىگى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇز پايدىسى ئۈچۈن دان چاچقان بىر ئوۋچىغا ئوخشايدۇ. بۇنداق دوستلۇق غەرەز ئارىلاشقان دوستلۇق بولۇپ، بۇنىڭدىن ئاداۋەت پەيدا بولۇش ئېھتىمالى بار. ھەر كىم دوستلۇق يولىدا جان پىدا قىلسا، ئۇ تەڭداشسىز ۋاپادار دوستتۇر. دوستلۇققا جان ۋە باش بىلەن ئويناشقانلىك دەرىجىسى نان ۋە ئاشقا دوست بولغاندىن مىڭ ھەسسە ئەلا. چۈنكى ئۇز ۋۇجۇدىنى كىشىگە تەقدىم قىلىش ئەڭ چوڭ سېخىلىقتۇر. بۇ جاھاندا كىشىگە پۇل سەدىقە قىلغۇچىلار يۇز مىڭلاپ بولسىمۇ، كىشىگە جېنىنى پىدا قىلغۇچىلار كەم تېپىلىدۇ. مېنىڭ ساڭا يېقىنلىشىشىمدىن ماڭا جان خەتىرى بار. لېكىن مېنىڭ دوستلۇق مۇھەببىتىم شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، ئەگەر مېنىڭ جېنىمغا ھاجىتىڭ بولسا، جېنىمنى بېشىمدىن ئورۇپ ئالدىڭدا قويىمەن. ئەگەر سەندىن گۇمان قىلىدىغان بولسام ھەرگىز ئوز ئىختىيارىم بىلەن ئۇۋامدىن چىقمايتتىم. سېنىڭ ماڭا دوستلۇغۇڭ شەك - شۇبھىدىن خالى بولغان بولسا، مېنىڭمۇ ساڭا نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئىخلاس ۋە ئېتىقادىم بولغان بولاتتى. ئەمما سەن بىلەن بىر زاتتىن بولغان يارانلىرىڭ ئەخلاق ۋە مېھىر - شەپقەتتە سەندەك ئەمەس. شۇڭا ئۇلاردىن بىرەرسى

مېنى كورۈپ قالسا، جېنىمغا قەست قىلارمىكىن دەپ قورقمەن.

— مېنىڭ ۋە يارانلىرىمنىڭ ئارىمىزدا شەرتىمىز بار. ئۇلار مېنىڭ دوستۇمغا دوست، دۈشمىنىمگە دۈشمەن بولىدۇ، — دەپتۇ قاغا.

— ھەرقانداق كىشى، — دەپتۇ چاشقان، — دۈشمىنىڭ دوستىنىڭ دوستىغا ياكى دوستىنىڭ دۈشمىنگە دوست بولسا، ئۇنداق دوستنى دۈشمەن قاتارىدا ساناش كېرەك.

دۈشمىنىم ئورنىدادۇر ئەقىل ئالدىدا ئىككى كىشى،
دۈشمىنىمنىڭ دوستلىرى ھەم دوستلىرىمنىڭ دۈشمىنى.

دانىشمەنلەر دەپتىكەن: "دوست ئۈچ قىسىم بولىدۇ: بىرىنچىسى خالىس دوست؛ ئىككىنچىسى، دوستنىڭ دوستى؛ ئۈچىنچىسى دۈشمىنىڭ دۈشمىنى. دۈشمەنمۇ ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: بىرىنچىسى ئاشكارا دۈشمەن؛ ئىككىنچىسى دوستنىڭ دۈشمىنى؛ ئۈچىنچىسى دۈشمەنىڭ دوستى". ئاشكارا دۈشمەننى تونۇش ئاسان بولسىمۇ كېيىنكى ئىككى تۈرلۈكنى يەنى دوستنىڭ دۈشمىنى بىلەن دۈشمەننىڭ دوستىنى بىلۈۋېلىش مۇشكۈلرەك.

— خۇداغا شۈكرى، — دەپتۇ قاغا، — ئارىمىزدا مۇھەببەت پەيدا بولدى. بۇندىن كېيىن بۇ دوستلۇقنى مۇستەھكەملەيمەن. ئەمدى كىم ساڭا دوست بولسا ئۇنىڭغا دوست بولىمەن. كىم سېنىڭ دوستىڭغۇنى ئىستەپ كەلسە ياكى ھەركىم سەن بىلەن دوست بولسا، ئەگەر ئۇ مېنىڭ دۈشمىنىم بولغاندىمۇ مېنىڭ ئۈنىڭ بىلەن دوست بولۇشۇم، ئەگەر كىم سەن بىلەن دۈشمەنلەشسە گەرچە ئۇ مېنىڭ دوستۇم ياكى ئۇرۇق - تۇققىنىم بولسىمۇ، مېنىڭ ئۇنىڭدىن دوستلۇقىنى ئۈزۈشۈم ماڭا لازىم ۋە زورۇر بولدى. كىمنىڭ يۈزىدە ساڭا قۇللۇق قىلىشنىڭ ئەسىرى بولمىسا، مۇبادا ئۇ مېنىڭ ئاتام بولسىمۇ، ئۇنى چوڭ دۈشمىنىم دەپ تونۇيمەن. ئەگەر تېنىمنىڭ قارا-

ۋۇلى بولغان كوزۇم ۋە كوڭلۇمنىڭ تەرجىمانى بولغان تىلىمۇ ساڭا مۇخالىپ كېلىدىغان بولسا، ئىككىلىسىنى بىر ئىشارەت بىلەن ۋۇجۇدۇمنىڭ ساھىلىدىن يوقىلىش گىرداۋىدىغا تاشلۇۋېتىمەن.

قىلسا دوستلۇق دۇشمىنىڭگە جىسمىڭ ئىچرە بىر بولەك،
ئىككى بولدى دۇشمىنىڭ، جەڭ تېغى بىرلە ئىككى ئۇر.

چاشقان بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولۇپ، قاغىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كورۇشۇپ ئوزئارا خوشال بولۇشۇپتۇ.

قاغا بۇ يەردە بىرنەچچە كۇن تۇرۇپتۇ. چاشقان ئۇنىڭغا ئوز قۇربىغا تۇشلۇق زىياپەت بېرىپ مېھمان قىلىپتۇ. بىر كۇنى چاشقان مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي دوستۇم، سەن ھەمىشە مۇشۇ يەردە تۇرىۋەرسەڭ ۋە بالا - چا قىلىرىڭنىمۇ كوچۇرۇپ ئەكىلىپ ماكان تۇتۇپ قالساڭ بىزنىڭ دوستلۇغىمىز تېخىمۇ كۇچەيگەن بولاتتى. مانا كورۇپ تۇرۇپسەن، مەن ياشاۋاتقان بۇ يەر شۇنداق پاكىز ۋە كوڭۇللۇك جاي.

— ئېيتقىنىڭ توغرا، — دەپتۇ قاغا، — بۇ شۇنداق ياخشى جاي ئىكەن، لېكىن چوڭ يولغا يېقىن ئىكەن. بىز بۇ يەردە تۇرساق يولدىن ئوتكۇچىلەردىن بىزگە زىيان يېتىپ قېلىشى ئېھتىمال. مېنىڭ ئويۇم بار جايدا بىر ئورمانلىق بار. مەنزىرىسى جەننەتتەك پاكىز ۋە چىرايلىق، باغۇ ئىرەمدەك خوش ھاۋالىق جاي.

لەۋلىرى ئېرىق، ئورتىسى گۇلشەن،
گۇل بىلەن سابا تاڭدا سويۇشكەن.
ساچىنى سۇنبۇل ئەيلىگەچ كەمەندە،
قىلغان بىنەپشە زاتىن ئەسىر - بەندە.

مېنىڭ ئويۇم ئاشۇ جايدا. ئۇ يەردە مۇقىم ئولتۇرۇشلۇق بىر تاش-پاقا بار، ئۇ مېنىڭ دوستۇم. ئۇ يەردە بىز ئۇچۇن ئوزۇق - تۆ-لۈك ئىنتايىن كوپ، ئۇ دىيار-دا، بىزگە كوڭۈلسىزلىك ھەم ۋەھە-مە ئاز بولىدۇ. ئەگەر كوڭلۈڭ تارتسا بىرلىكتە شۇ جايغا بارايلى. قالغان ئومۇمىزنى كوڭلىمىز خوشال ۋە قايغۇسىز ھالدا ئاشۇ كو-ئۇللۇك جايدا ئوتكۈزەيلى.

— لىباسىمنىڭ ئېتىگىنى ئەجەللىنىڭ قولى تۇتمىغىچە، مېنىڭ ئېتىگىنى قويۇۋەتمەيمەن، — دەپتۇ چاشقان، — ھەرقانداق بەخت سەن بىلەن بىللە بولۇشتىن ئارتۇق ئەمەس. سەن ئاپتاپقا ئوخشاش نەگە بارساڭ، مەن سايىگە ئوخشاش ئارقاڭدىن ئەگىشىپ ماڭىمەن. ئەگەر مېڭىپ نەدە توختىساڭ ئايىغىڭدا بىللە بولىمەن. تىرىكلىگىمنىڭ ياقىسىنى ئەجەل پەنجىسى تۇتمىسىلا، سوھبىتىڭنىڭ ئېتىگىنى قولۇمدىن قويۇۋەتمەيمەن. تەمەننانىڭ ياقىسىنى ۋە سائادەتنىڭ ئېتىگىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن قويۇۋەتكەن كىشىگە ئەيىپ ئەمەسمۇ؟ مەن بۇ ماكاندا ئوي تۇتۇپ تۇرۇپ قالغىنىم بىلەن بۇ يەر مېنىڭ ئەسلى ۋەتىنىم ئەمەس. بۇ يەرگە بىرەر سەۋەپ بىلەن كېلىپ تۇرۇپ قالغان ئىدىم. سوزلەپ كەلسەم گەپ تولا. ئەگەر ئاڭلاشنى خالىساڭ بارىدىغان يېرىمىزگە يەتكەندىن كېيىن سوزلەپ بېرىمەن.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار شۇ مەسىلەتكە كېلىشىپتۇ، قاغا چاش-قانىنىڭ قۇيرۇغىنى چىشلەپ كوتىرىپ ئۇچۇپ ئوز ماكانىغا يېتىپتۇ. بۇ چاغدا تاشپاقا شۇ جايدىكى بىر بۇلاق لېۋىدە مېڭىپ يۇرگەن ئىكەن. قاغىنىڭ ئۇچۇپ كېلىۋاتقىنىنى ئۇزاقتىن كورۇپ دۇشمەن ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ سۇغا كىرىۋاپتۇ. قاغا ئۇچۇپ كېلىپ چاشقاننى ئاستا يەرگە قويۇپتۇ ۋە تاشپاقنى چاقىرىپتۇ. تاش-پاقا دوستىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، سۇدىن چىقىپ ئايرىلغىلى ئۇ-زۇن بولغان دوستىنى كورۇپ، شاتلىقتىن بېشى ئاسمانغا تاقاشقان-دەك بوپتۇ.

كەتكەن ئىدى ساق - سالامەت قايتىپ يارى جانان كەلدى،
قارا بەختىم ئاقاردى چۈن گويا ماھى تابان كەلدى.
ئەي كوڭۈل غەم ئەسرى بوپ ئوتكەن ئىدىڭ بىرنەچچە كۈن،
ئەمدى شات بول قايتىپ مانا قولغا گۈلى خەندان كەلدى.

ئۇلار بىر - بىرىدىن ھال سورىشىپتۇ. قاغا بولغان ئەھۋالىنى — كەپتەرلەرنىڭ توزاققا چۈشۈپ قېلىپ ئازات بولغانلىغىدىن تارتىپ ئۇزۇنىڭ چاشقانغا دوست بولغۇسى كېلىپ ئۇنى ئېلىپ ئوز ۋەتىنىگە كەلگىنىگە قەدەر — ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ سوزلەپ بېرىپتۇ. تاشپاقا چاشقاننىڭ دوست بولۇپ كەلگىنىگە سويۈنگەنلىگىنى ئىزھار قىپتۇ ۋە دەپتۇ:
— بەختىمىز سائادىتى سېنى بۇ دىيارغا يەتكۈزدى. تەلىيىمىزنىڭ قۇۋۋىتى جامالىڭ يۈلتۇزىنى بۇ مەنزىلدە تۇغدۇردى.

سەن قېشىمغا كەلدىڭ كوڭلۈم ھوزۇر تاپتى تامام،
ئەي ئەزىز دوستۇم ساڭا ھورمەتتە دەرمەن "ئەسسالام".

— ھادىسىلەر ئاپتىۋىنىڭ تابىدىن سىزلەرنىڭ مەرھىمىتىڭىزلەرنىڭ سايىسىگە پانا ئىزلەپ كەلگەن ئىدىم. مۇبارەك يۈزىڭىزنى كوردۇم. ماڭا قىلغان بۇ مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتىڭلارغا قايسى تىل بىلەن شۈكرى بايان قىلىشىمنى بىلەلمەيۋاتىمەن، — دەپتۇ چاشقان.
ئۇلار ئولتۇرۇشۇپ يول رەنجىدىن ئارام تېپىشىپتۇ. شۇندا قاغا چاشقانغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:
— ھەي زىرەك! بېشىڭدىن ئوتكەن ئىشلارنى سوزلەپ بېرىمەن دەپ ماڭا ۋەدە قىلغان ئىدىڭ. تاشپاقىغىمۇ سوزلەپ بەر-

گىن. ئوتتۇراكلاردىكى دوستلۇق تېخىمۇ كۈچەيسۇن. شېكەردەك لېۋىگىنى ئېچىپ، شىرىن سوزلەرنى چېچىپ، كۆڭلىمىزنىڭ تامىغىنى تاتلىق قىلساڭچۇ.

— چاشقان تاشپاقىغا قاراپ سوز باشلاپتۇ:

زاھىت بىلەن مېھماننىڭ ھىكايىسى

— مەن ھىندىستاننىڭ ماروت دېگەن شەھىردە تۇغۇلغان، — دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ چاشقان، — مەن ئۇ شەھەردىكى بىر زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىدا ئۇۋا ياساپ ماكان تۇتقان ئىدىم. بىرنەچچە چاشقانلار مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلىشاتتى. ھەر كۈنى ئەتىگەندە، زاھىتنىڭ سادىق مۇرىتلىرى ئۇنىڭغا تائاملارنى ئېلىپ كېلىشەتتى. زاھىت ئۇنىڭدىن ئازغىنىسىدا ناشتا قىلىپ، قالغىنىنى كەچلىك تامىغى ئۈچۈن ساقلاپ قويىاتتى. مەن زاھىتنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەن ۋاقتىنى پايلاپ تۇرۇپ، دەرھال بېرىپ ئۇ تاماقتىن ئىشتىھايىم خالىغان مىقدارچە يەيتتىم ۋە ئېشىپ قالغىنىنى باشقا چاشقانلارغا ئۇلەشتۇرۇپ بېرەتتىم. زاھىت مېنى يوقىتىش ئۈچۈن قانچە چارىلەرنى قىلىپ باقتى، ھىلە ئىشلىتىپ كوردى، لېكىن ھېچقانداق پايدا بەرمىدى. بىر كۈنى كەچتە زاھىتنىڭ ئويىگە بىر كىشى مېھمان بولۇپ كەلدى. زاھىت ئۇنىڭغا زىيادەت ئۈچۈن ھەر خىل تاماقلارنى تەييارلاپ ئالدىغا قويىدى. مېھمان جاھاننىڭ ئىسسىق - سوغۇق، ئاچچىق - چۈچۈگىنى باشتىن كەچۈرگەن، ياخشى - يامانىنى كورگەن، دېگىزلاردا ۋە كېمە، سالىلاردا يۈرۈپ باقىقان بىر جاھانكەشت كىشى ئىدى. زاھىت ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان جايى، بارغان شەھەرلىرى ۋە سەپەر قىلىشتىكى سەۋەبلىرىنى سوراشقا باشلىدى. مېھمان قىزىقارلىق جاۋاپلارنى بەردى. لېكىن مېھمان تائام يېگىلى باشلىغاندا، زاھىت ئاۋازىدىن چاشقانلارنى قاچىسۇن دېگەن غەرەزدە ئىككى قولىنى بىر بىرىگە ئۇرۇپ ئولىتۇردى.

مېهمان بۇ هالنى كورۈپ ئەجەپلەنسىمۇ ئەيمىنىپ سورىمىيالمىدى. ئاخىرى، تاقىتى ـ تاق بولۇپ سورىدى:

ـ ئەي زاهىت، مەن تاياق يىگىچە سىز چاۋاك چېلىپ ئولتۇرىسىزغۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبى نىمە؟ ياكى سىز مەسخىرىۋاز يا بىر چاخچاقچى ئادەم بولمىسىڭىز، بونداق ئىش سىزگە مۇناسىپ ئەمەستۇ؟

هەزىل بىلەن ئويۇنغا سىز مايىل بولماڭ،
ئۇ ئىش لايىق ئەمەس سىزدەك ئازادىگە.
مەسخىرىلىك قىلىق قىلىپ كۈلكە بولماق،
ياراشقۇسى ئەقىلسىزگە يا ساددىگە.

ـ هەرگىزمۇ هەزىل ۋە ئويۇن غۇبارىنى خاتىرىمنىڭ ئىتىگىگە يېقىن يولاتمايمەن، ـ دىدى زاهىت، ـ بۇ هەركەتنى مەن چاشقانلار لەشكىرىنى ئۇركۈتۈش ئۈچۈن قىلۋاتىمەن. ئۇلار داستىخان مەملىكىتىگە غالىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭلىرىدىن ئويدە تاياممۇ قالمىدى. ئۇلارنىڭ تەشۋىشلىرىدىن كۆڭلۈم ھېچ ئارام تاپمىدى. ئەگەر بۇلاڭچىلىق قىلىش ئۈچۈن ھۇجۇم باشلاشسا، مەندەك ئادەمدىن يۈزى يىغىلىپمۇ ئۇلارنى يوقىتالمايدۇ.

مېهمان زاهىتتىن سورىدى:

ـ ئۇلارنىڭ هەممىسى شۇنداق ياماڭمۇ ياكى بەزىسى باشقىلىرىدىن جۇرئەتلىسكەرەكمۇ؟

ـ ئۇلاردىن بىرى شۇنداق يامانكى، كىشىنىڭ ئالدىدىكى داستىخاندىنمۇ تاياممۇ كوتىرىپ قاچىدۇ، ـ دەپ جاۋاپ بەردى زاهىت.

ـ ئۇنىڭ ئۇنداق جۇرئەتلىك بولۇشىنىڭ سەۋەبى بار، ـ دىدى مېهمان، ـ بۇ خۇددى خوجايىنىنىڭ خوتۇنىغا ئاقلىغان كۈنجۈت بىلەن ئاقلىمىغان كۈنجۈتنى ئوخشاش باھادا ساتقىنىغا ئوخشاش بىر سىر بار ئىش ئىكەن.

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوردى زاھىت.
ـــ سەپەر ئۇستىدە بىر كەنتكە يەتكىنىدە، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلىدى مېھمان.

سېخى ئەر بىلەن بېخىل خوتۇننىڭ ھىكايىسى

سەپەر ئۇستىدە بىر كەنتكە يەتكىنىدە كەچ كىرىپ قالدى. ئۇ كەنتتە بىر دوستۇم بار ئىدى، شۇنىڭ ئۆيىگە چۈشتۈم. ياتار چاغ بولغاندا، ئوي ئىگىسى ماڭا ئورۇن سېلىپ تەكىيە قويۇپ بېرىپ، ئوزى خوتۇنىنىڭ قېشىغا بېرىپ ياتتى. مەن بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر بوردنى پەردە قىلىپ توساپ قويغان ئىكەن، ئەر-خوتۇن ھەرقانداق سوز **قىلىشسا** ماڭا ئاڭلىناتتى. مېنىڭ ئۇيقۇم كەلمەي، ئۇلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ ياتتىم. ئېرى شۇنداق دىدى: "ھەي خوتۇن، بۇ ئەزىز مېھمان ھەقىقاتاالانىڭ بىزگە ئەۋەتكەن ئاتاسى، ئويۇڭدە زىياپەت قىلغۇدەك نەرسىلىرىڭ بارمۇ؟ ئەتە ئەتىگەن بىر زىياپەت بەرسەك. بۇ مېھمان تۇپەيلىدىن كەنتىمىزدىكى چوڭلارنىمۇ تەكلىپ قىلساق".

خوتۇنى جاۋاپ بېرىپ: "قولۇڭدا بالا - چاقىلىرىڭنىڭ خەرجىگە يەتكۇدەك پۇلۇڭ يوق. مېھمانىنى زىياپەت قىلىدىغان پۇلنى نەدىن تاپسەن؟ ئازراق پۇل تاپقىچىلىگىڭ بولسا، باللىرىڭنى باق. ئېشىپ قالغىنىنى باللىرىڭغا ساقلاپ قوي. سەندىن كېيىن قالسا خەققە مۇھتاج بولمايدۇ" دىدى. ئېرى بولسا: "بېخىللار مال يىغىدىيۇ ئوزى يىمەيدۇ. سېخىلار ئوزىمۇ يەيدۇ، خەققىمۇ بېرىدۇ. ئەگەر بىر كىشى كىشىلەرگە ئىنئام بەرسە ياكى كىشىلەرگە مېھمان - شەپقەت قىلسا، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خاپا بولغۇلۇق ئەمەس. چۈنكى ئۇ سېخىلىقنى ھەقىقەتتە بولسا ئاخىرەتنىڭ دەسمايىسى. ھەرقانداق ئادەم پۇل جۇغلاشقا ھېرىس بولسا، ئۇنىڭ ھېرىسلىق شۇملۇغى خۇددى بورىگە ئوخشاش ئوز جېنىغا زەرەر يەتكۈزىدۇ" دىدى.

"ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟" دەپ سورىدى خوتۇنى.
ئېرى سوزلەشكە باشلىدى.

ئوۋچى بىلەن بورىنىڭ ھېكايىسى

بىر ناھايىتى ئۇستا ئوۋچى بار ئىكەن. ئۇنىڭ يامانلىغىنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ كىيىكلەر سەھىراغا قەدەم قويالمايدىكەن. ئۇنىڭ ھىلىسى ۋە مەرگەنلىگىنىڭ قورقۇنچىدىن ھېچقانداق جانۋار ئۇۋىسىدىن سىرتقا چىقالمايدىكەن.

ئوزى چاققان، كوزى ئىتتىك، ئەقلى تېز،
باغرى قاتتىق، قولىغى ساق، ھىلىپەز.

بىر كۈنى ئۇ تۇزاق قۇرغان ئىكەن. بىر كىيىك توزاققا چۈشۈپ قاپتۇ. ئۇنى كورگەن ئوۋچى كىيىكنى تۇتۇش ئۈچۈن يۈگۈرۈپتۇ. ئوۋچىنىڭ كېلىۋاتقانلىغىنى كورگەن كىيىك جان قورقۇنچىسىدىن پۈتۈن كۈچى بىلەن زورۇقۇپ، توزاقنى ئۈزۈپ تاشلاپ قېچىپتۇ. ئوۋچى دەرھال ياغا ئوقىنى قويۇپ چەنلەپ بىر ئاتقان ئىكەن، كىيىك يىقىلىپتۇ. ئوۋچى كىيىكنى كەمەن بىلەن باغلاپ ئۈچىسىغا ئارتىپ يولغا چۈشۈپتۇ. شۇنداق كېتىۋاتسا ئالدىغا بىر توڭگۇز ئۇچراپتۇ - ده، ئۇنىڭغا ھەمله قىپتۇ. ئوۋچى ئۇنىمۇ ئاتقان ئىكەن، ئوق بىرىپ توڭگۇزنىڭ يۈرىگىگە تېگىپتۇيۇ، جان ئاچچىغى بىلەن چاچراپ كېلىپ، ئوۋچىنىڭ قوسىغىنى يىرىپ تاشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى شۇ يەردە يېتىپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا، بىر ئاچ بورە ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ. قارىسا بىر ئادەم، بىر كىيىك ۋە بىر توڭگۇز ئولۇپ ياتقان ئىكەن. بۇنى كورگەن بورە ھەددىدىن ھېساپسىز خوشال بولۇپتۇ ۋە ئوز - ئوزىگە: "پۈتۈن ئومرۇم بويى يولغا قارىسامۇ، بۇنداق نازۇ - نېمەتنى ھېچقاچان قولۇمغا كەل-

تۇرەلمىگەن بولاتتىم. ماڭا شۇنداق كوپ رىزق ئۇچرىدى. ئەمدى بۇنى كېيىنلىگىم ئۇچۇن ساقلاپ قويۇشۇم كېرەك. بۇگۇنىچە بۇ يانىڭ كىرىچىنى يەپ كۇن ئوتكۇزگەچ تۇراي. چۇنكى ھوكۇمالار:

تۇگەتمە بارۇ يوقنى يەنە كۇن بار،
قېرىغان چاغدا قالما پۇلسىزۇ زار.
تېپىپ ئىككىنى ئاۋال، يە بىرىنى،
يوق ئەتمە بىر يوللا بارىنى.

دەپ ئىيتىشقان" دەپتۇ ـ دە، ئۇۇچىنىڭ ياسىنىڭ كىرىچىنى چىشلەپ تۇرۇپ باغرىغا بېسىپ تارتىپتۇ. تاسادىپەن يانىڭ بېشى بورىنىڭ كوكرىگىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلىپ قالغان ئىكەن، بورىنىڭ چىشلەپ تارتىشى بىلەن كىرىچ ئۇزۇلۇپتۇ ـ دە، ئوق چاچىراپ چەقىپ بورىنىڭ يۇرىگىگە قادىلىپتۇ. بورە جان بېرىپتۇ. ھەممە نەرسىلەر يىيىلمەي شۇ پېتىچە قېلىۋېرىپتۇ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، مال جۇغلاشقا ھىرىس بولۇشنىڭ ھەم "ئولمەيمەن" دەپ ساقلاش ۋە يىغىشنىڭ ئاقىۋىتى شۇمۇ ئاۋق ۋە مەھرۇملۇقتۇر. شۇنىڭ ئۇچۇن ھەر نەرسە بولسا بارىنى يىيىش، ئەتىنىڭ غېمىنى قىلماسلىق كېرەك. چۇنكى ئەتىگە يەتمىگىدەك ئومرى بار. كىشىنىڭ ئەتىلىك رىزقىمۇ بىلله بولىدۇ. بەختبەخت ئادەملەر ئومرى ئىچىدە ناھايىتى كوپ جاپالارنى تارتىپ، بۇ دۇنيادا پۇل ـ مال جۇغلايدۇ، لېكىن ئاخىرى ھەممىسىدىن مەھرۇم بولۇپ، بىھىساپ ھەسرەت بىلەن كېتىدۇ.

سەن يىغارسەن بارچە مالنى ئەي خوجا،
ئولسەڭ ئاخىر قالغۇسىدۇر ھەممە مال.
گەرچە قارۇندەك خەزىنە جۇغلىساڭ،
ئەيلىگەي ھىرىسىڭنى بەتتەر بۇ ھال.

كوڭلۇڭ ئىچره همرىس ئوتتن ياندۇرساڭ،
كويدۇروپ قىلغاي ئاخىر ئەقلىڭنى لال.

خوتۇنى ئېيتىدىن بۇ ھىكمەتلىك سوزلەرنى ئاڭلاپ قايىل بولدى ۋە مۇلايىملىق بىلەن: "ھەي ئىززەتلىك ئېرىم! پەرزەنتلەر ئۈچۈن ئوينىڭ بىر بۇلۇڭىدا بىر چارەكچە گۈرۈچ ۋە كۈنجۈت ساقلاپ قويغانىدىم. ئەمدى ماڭا مال جۇغلاشنىڭ ياخشى ئەمەسلىگى روشەن بولدى. خۇدا بۇيرۇسا سەھەرلىككە ئون كىشىگە يەتكىدەك تائام تەييارلاي، سەن كىمنى خالىساڭ شۇنى قىچقىرىپ كەلگىن ھەم بۇ مېھماننى تور بېشىدا ئولتۇرغۇزغىن" دىدى.

ئاتتىن تاڭ ئاپتاپ چېچىپ ئوز نۇرىنى،
ئەل كوزىدىن يوقىدى ئۇيقۇ كىرىنى.

خوتۇن ئۇ كۈنجۈتنى ئاقلاپ ئاپتاپتا قويىدى ۋە ئېرىگە: "كۈنجۈت قۇرۇغىچە ئۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن. بىرەر نەرسە زىيان يەتكۈزۈپ قويمىسۇن" دەپ تاپىلاپ قويۇپ، ئوزى باشقا ئىشقا مەشغۇل بولدى.

بىر پەس ئوتكەن ئىدى، ئېرىنى ئۇيقۇ باستى. شۇ ئاندا بىر ئىت كېلىپ ئاغزىنى كۈنجۈتكە تىقتى. خوتۇنى ئۇنى كورۇپ قالدى ۋە: "ئەمدى بۇنى مېھمانغا تاماق قىلغىلى بولمايدۇ" دەپ ئويلاپ، دەس ئورنىدىن تۇردى ـ دە، كۈنجۈتنى يىغىشتۇرۇپ تېگىشىش ئۈچۈن بازارغا ئېلىپ ماڭدى. مېنىڭمۇ ئىشىم بولغانلىقى ئۈچۈن بازارغا بارغان ئىدىم، قاراپ تۇرسام، ئۇ خوتۇن كۈنجۈتنى كۈنجۈت پۇرۇشنىڭ دۇكىنىغا ئېلىپ باردى ۋە ئاقلىغان كۈنجۈت بىلەن باراۋەر مىقداردا تېگىشىپ كەلدى. ئېرى ئۇنىڭغا: ھەي خوتۇن، ئاقلانغان كۈنجۈتنى ئاقلانمىغان كۈنجۈتكە ئۇستەكسىز تېگىشىشىڭدە نىمە سىر بار؟" دەپ ھەيران قالدى.

بۇ مسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، ئۇ چاشقانىنىڭ بۇنداق جۈرئەتلىك بولۇشىدا بىر سىر بار. خاتالاشمىسام مۇنداق گۇمان قىلىمەن: ئۇنىڭ ئويىدە جۇغلىغان مال - دۇنيالىرى بار ئوخشايدۇ. شۇنىڭ قۇۋۋىتى ۋە خوشاللىغىدا ئاشۇنداق قاشاڭلىقۋە گۇستاخلىق قىلغان بولۇشى ئېھتىمال. ئەگەر ئۇ سەرمايىسىز بولغان بولسىدى، ھېچقانداق شوخلۇق قىلالمىغان بولاتتى. شۇڭا كىشىلەر زەرسىز-كىشى پەرىسىز قۇشقا ئوخشايدۇ، دېيىشىدۇ ئەمەسمۇ؟

زەر ئىستىگىن بارچە كار زەر بىرلە بولۇر،
كىشىلەرگە ئېتىۋار زەر بىرلە بولۇر.
زەرسىز بولار ئىختىيار دەپ ئويلىما،
بىلگىنكى ھەر ئىختىيار زەر بىرلە بولۇر.

ــ سىز بىر تىشە كەلتۈرۈڭ، چاشقانىنىڭ توشۇگىنى قېزىپ كورەيلى، ــ دىدى مېھمان.

زاھىت تىشىنى ئېلىپ كەلدى. مېھمان ئۇنىڭ بىلەن تۇشۇ-گۇمنى كولاشقا باشلىدى. مەن دەرھال باشقا توشۇككە يوتكەلدىم. دەرۋەقە، مېنىڭ ئۇۋامدا مىڭ دىنار ئالتۇن پۇلۇم بار ئىدى. شۇڭا مەن ئوز بايلىغىمغا ھەر بىر قارىسام خوشلۇغۇم تېخىمۇ زىيادە بولاتتى ۋە تېخىمۇ جۇرئەتلىك بولۇپ كېتەتتىم. مېھمان بىلەن زاھىت توشۇكنى كولاپ، ھىلىقى ئالتۇن بار يەرگە يەتكۈزدى.

ياتاتتى بىر دوۋە ئالتۇن قۇيۇشتەك نۇر چېچىپ چاقناپ،
سۇزۇكلۇكتە گويا جامى جاھاننەما كەبى پارلاپ.
ئۇنىڭ قىزىل يۈزىگە خوپ چىرايلىق نەقىشلەر چۈشكەن،
ئىسىل، قىممەت باھالىقتا ئىدى ئۇ ھەممىدىن ئوتكەن.
ۋە بەزى بېشى ئايلانغانغا يارەمچى بولاتتى ئۇ،

ۋە گاھى گۈل بەدەنلەر قەددىنى يادەك ئېگەتتى ئۇ.
ئۇنى ئىلكىگە ئالسا ھەر پەرىشان تاپقۇسى شاتلىق،
بولۇپ ھاجەتلىرى ھاسىل، ئىشى كەڭرى بايىاشاتلىق.

مېھمان زاھىتقا شۇنداق دىدى:

ــ چاشقانىنىڭ جۇرئىتىنىڭ سەرمايىسى ۋە قۇۋۋىتىنىڭ دەسمايىسى مانا مۇشۇلار ئىكەن، چۈنكى مال ـ دۇنيا كۆڭۈل ئەينەگىنىڭ سىرى ① ۋە قۇۋۋەتلەرنىڭ يولەنچۇگىدۇر. چاشقانلار بۇندىن كېيىن ئەمدى ھەرگىز داستىخانغا ھۇجۇم قىلالمايدۇ ۋە نانغا قول ئۇزىتىشالمايدۇ.

مەن باشقا بىر توشۇكتە يېتىپ بۇ سوزلەرنى ئاڭلايتتىم ۋە ئۇزەمنىڭ ئاجىز ۋە بىچارە ئىكەنلىگىگە ئوكۇنۇپ ھەسرەت چېكەتتىم. ماڭا بۇ بالا ـ قازا كەلگەندىن تارتىپ، چاشقانلارنىڭ نەزىرىدە ئاۋالقى مەرتىۋەم ۋە ئەتىۋارىم قالمىغانلىغىنى، ئۇلارنىڭ ماڭا بولغان ئېتىقاتلىرىنىڭ ئوتى ئوچكەنلىگى ۋە ئىخلاسلىرىنىڭ كوزى قارغۇ بولۇپ كەتكەنلىگىنى چۈشەندىم.

خەلقتە ھېچ مېھرۇ ۋاپا قالمىدى،
باغىم ئارا مېھرىگيا قالمىدى.
ئىلگىرى يۇز بەرگى ناۋا ئاز ئىدى،
كۈتتى زەرۇ بەرگى ناۋا قالمىدى.

ئىلگىرى مېنىڭ ئېھسانىمنىڭ داستىخىنىدىن زەللە ئالىدىغان ۋە ئىنئامىمنىڭ خامسىدىن باش تېرىدىغان ئۇ بىر توپ ھەمرالىرىم ئەمدى مەندىن مەقسىدى ھاسىل بولمايدىغان بولۇپ قالغانلىقتىن، ماڭا ئىتائەت قىلىشتىن يانىدى ۋە مېنىڭ غەيۋىتىمگە تىل ئېچىپ دۇشمەنلىرىم بىلەن بىرلىشىشتى.

① ئەينەككە سۈرتۈلسە ئادەم كورۇنمەيدىغان سىرنى دېمەكچى.

كەلمىگەن چاغدا بېشىغا بۇ بالا،
بار ئىدى قېشىمدا كوپ نەپسى بالا.
سىلكىسەم سۇپرامنى چۈشسە پارچە نان،
ئىت كەبى يەيتتى ھۇزۇر بىرلە شۇئان.

"ھەركىمنىڭ پۇلى ئاز بولسا قەدرى خار بولىدۇ" دېگەن مەشھۇر تەمسىل بارغۇ؟ پۇلى، مېلى يوق ئادەمگە باشقىلار يارىدەم ۋە مەدەتكارلىق قىلىشمايدۇ. بۇنداق ئادەملەر خۇددى چولگە ياقتان يامغۇر سۈيىگە ئوخشايدۇ. يەنى يامغۇر چولگە ياغسىمۇ ئارقىسىدا مەدەت قىلىدىغان كۈچ بولمىغاچقا ياكى دەريا غا، ياكى ئېرىقتا قوشۇلالماي تۇرغان يېرىدە يوق بولۇپ كېتىدۇ. شۇڭا بۇزرۇكلار: "ھەر كىشىنىڭ بىر تۇققىنى بولمىسا ھەر جايغا بارسا غېرىپ بولۇپ قالىدۇ. ھەركىمنىڭ پەرزەنتى بولمىسا، خالايىق ئوتتۇرىسىدا نامى ئوچۇپ كېتىدۇ. ھەركىمنىڭ پۇلى بولمىسا دوستلاردىن بەھرى ئالالمايدۇ. كەمبەغەلگە بىر كىم دوست بولمايدۇ" دەپ ئېيتىشقان. چۈنكى بىر كىشى ھاجەتمەن بولسا، باشقىلارنى چاقىرسا كەلگەندىمۇ خۇددى باشقا بىر ئىشقا كەلگەندەك كېلىپ، يەتتە بۇرادەردەك ھەر تەرەپكە تاراپ كېتىدۇ①. شۇ سەۋەپتىن جاھان خەلقىنىڭ دوستلۇغى نەپسى ئۈچۈن ۋە غەرىزى دۇنيالىقىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈندۇر. جاھان خەلقى شۇنداقكى،

بولسا مول ئويۇڭ ئىچرە يىمەك ـ ئىچمەك،
يېپىشقۇسى ھەرىلەردەك بولۇپ غۇژمەك.
مۇبادا ئوي ۋە بەختىڭ خاراپ بولسا،

① يەتتە بۇرادەر ـ بۇ بىر ئاتىدىن بولغان يەتتە ئادەمنىڭ ئوز ئاتىسىدىن قالغان 3 خىل ئىسىل نەرسىنى تالىشىپ ئۇرۇشۇپ، ئاخىرى ئۇ نەرسىدىنمۇ ئايرىلىپ، يەتتە تەرەپكە قاراپ كەتكەنلىگى تەسۋىرلىنىدىغان بىر ھېكايىنىڭ قەھرىمانلىرىدۇر.

قاچاقنىڭ ئىچى قۇرۇپ راۋاپ بولسا،
قالمىغاي قېشىڭدا بىرەرمۇ دىلدار،
تاپالماسسەن ئىستىسەڭ ھىچ مەدەتكار؛
سېنى بارچە كورگۈسى ئىت كەبى زار،
سوقەكتىنمۇ كورگۈسىدۇر سېنى خار.

خەۋەرلەردە شۇنداق كەلتۈرۈلۈپتىكى، بىر بۇزرۇك بىر كىشىدىن "نەچچە دوستىڭىز بار؟" دەپ سورىغان ئىكەن. ئۇ كىشى: "بىلمەيمەن. ھازىر دولىتىم پاراۋان، نېمىستىم كەڭرىچىلىك، شۇڭا ھەممە كىشى ماڭا دوستلۇق ئىزھار قىلىدۇ، مەن بىلەن قەلبى بىر ئىكەنلىگى توغرىسىدا لاپ ئۇرىدۇ. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر ئىززەتتىك كوزىنى مېھنەت قارىغۇ قىلسا، شۇ چاغدا ئاندىن كىمنىڭ دوست، كىمنىڭ دۇشمەن ئىكەنلىگى مەلۇم بولىدۇ" دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىكەن.

ھەر كىشىكىم يانسا ئۇندىن روزىگار،
قاچقۇسى ئۇندىن خوتۇن پەرزەنت ۋە يار.

ھىكمەت كىتاپلىرىنىڭ بىرىدە شۇنداق يېزىلغان ئىكەن: پازىللارنىڭ بىرىدىن بىر كىم: "خالايىقلارنىڭ مالدار كىشىلەرنى دوست تۇتۇشىدا نىمە ھىكمەت بار؟" دەپ سورىغان ئىكەن، ئۇ پازىل كىشى: "مال ئۇلارنىڭ مەشۇقىدۇر. مەشۇق قەيەرگە بارسا ئاشىق شۇ يەرگە كېلىدۇ، مەشۇق كەتسە ئاشىقمۇ كېتىدۇ" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

ئاچسا ئالتۇن ئېتىگىنى گۈلزارۇ گۈل،
بولغاي ئاڭا سايىراپ چىمەن قۇشلىرى قۇل.

كېلىپ خەزاڭ بۇلاڭچىسى قىلسا تالاڭ،
زىكىر قىلماس خازانلىقتا ھىچبىر بۇلبۇل.

چاشقانلارنىڭ ئىچىدە بىرى مېنى باشقىلاردىنمۇ ئارتۇقراق ياخشى كۆرەتتى. بىر پەس مەن بىلەن بىللە ئولتۇرۇشنى ئۇلۇغ سائادەت سەرمايىسى دەپ ھىساپلايتتى. ھەر دائىم ھەققانىيەت تىلى بىلەن ۋاپادارلىق سوزىنى بايان قىلاتتى:

مەن مۇھەببەتتە ساڭا سادىق ئىرۇرمەن شۇ قەدەر،
توختىغايمەن ھەر قاچان بېشىمنى كەسسەڭ سەن ئەگەر.

قارىسام ئۇمۇ خۇددى مېنى تونۇمايدىغاندەك، ياتلارچە قىلىق بىلەن، ماڭا قاراپمۇ قويماي ئوتۇپ كېتىۋاتىدۇ. مەن ئۇنى قىچقىرىپ:

ــ ماڭا قاراپمۇ قويماي كېتىۋاتسىنا؟ سەۋۈى دەرىخىمۇ بويىنىنى بۇنداق ئىگىز تۇتمايدۇ. ساڭا نىمە بولدى؟ ئىلگىرىكى مېھرىۋانلىقلىرىڭ ۋە شەپقەتلىرىڭ قايان كەتتى؟ ــ دەپ سورىدىم.

ئۇ ماڭا چالۋاقاپ كەتتى:

ــ ھەي ئەبلەخ! ئۇ چاغدا سەندە پۇل بار ئىدى. سەن بىزگە سېخىلىق قىلاتتىڭ. بىز ھەممىمىز ساڭا مۇلازىم ئىدۇق. ئەمدى كەمبەغەل ۋە مۇھتاج بولۇپ قالدىڭ، سېنىڭ سوھبىتىڭدىن بىزگە نىمە پايدا. ھوكۇمالار: "مۇھتاج كىشى بۇ دۇنيانىڭ لەززىتىدىنمۇ بەھرىسىز قالىدۇ، ئاخىرەتتىڭ دەرىجىسىدىنمۇ مەھرۇم قىلىشى ئېھتىمال" دىيىشكەن. بۇنىڭ سەۋەۋى شۇكى، پېقىر كىشى ئۆزىنىڭ ۋە بالا ـ چاقىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى تەمىنلەش مەقسىددە تەقەززا بولۇپ، شەرىئەتتىن تاشقىرى ئىشلارنى قىلىپ قويۇشى ۋە خۇدانىڭ رىزاسىغا مۇۋاپىق بولمىغان ئەمەللەرنى ئىشلەپ قەلبىنى مۇمكىن. مۇشۇ سەۋەپ بىلەن بۇ ئالەمدە ئىپلاس ئىشلارغا

گىرىپتار بولۇپ، ئاخىرەت دولىتى مەلۇم بولمىغان ساڭا ئوخشاش كىشىلەردىن قاچسا دۇرۇس بولىدۇ!

— بۇ سوزنى قوي! — دىدىم مەن ئۇنىڭغا، — پېقىرلىق دىگەن يادىشالىق. پېقىر كىشى ھاجەتمەن بولمايدۇ.

دەرۋىشلەر قەلبىدۇر پەھمىگدىن يىراق،
ئۇلارنىڭ ئىشىغا ئىززەت بىرلە باق.
بارچىدىن ئەزىزدۇر خۇدا ئالدىدا،
ئۇلارنىڭ ماكانى ئەرش - ئەلادا.
پېقىرلار جەۋھەردۇر ئەنبىيالاردەك،
پېقىرلار شىپادۇر ئەۋلىيالاردەك.

شۇنداق تۇرۇقلۇق سەن نىمە ئۈچۈن پېقىرنى ھەقىر كورىسەن؟ دەرۋىشلەر سوھبىتىدىن نەپرەتلىنىسەن؟

— ھەيھات، ھەيھات! — دىدى ئۇ چاشقان ماڭا جاۋابەن، — ھەمە - مە ئەۋلىيا - ئەنبىيالار پېقىرلارنىڭ قاتاردا تۇرىدۇ دەپ شۇنداقمۇ دىللىللەرنى كەلتۈرەمسەن؟ سېنىڭ بۇ ئىپلاسلىق ۋە مۇھتاجلىغىڭنىڭ ئۇلار بىلەن نىمە مۇناسىۋىتى بارىكەن؟ پېقىر دىگەن سوزنىڭ مەنىسى شۇكى، ھەقىقەت يولىغا كىرگەن، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسىدىن ھىچنىمنى قوبۇل قىلمايدىغان، بەلكى ھەممىدىن كېچىپ خۇداغا يېتىشكەن كىشىنى پېقىر دەيمىز. دەرۋىشلىك باشقا، گادايلىق باشقا. ئوزلۇگىدىن دۇنيانى تاشلىۋەتكەن كىشىنى دەرۋىش دەيمىز. بىر كىشىنى دۇنيا تاشلىۋەتكەن بولسا ئۇنى گادای دەيمىز.

گادايلار گۇرۇھى بېلىقتۇر گويا،
سۇرتى بېلىقۇ دېگىزدىن جۇدا.
نان ئۈچۈن مۇھتاج ئىرۇر ئۇ تەڭرىگە،
قويما ئاش ئولگەن كىشىنىڭ ئالدىغا.

هەقىقى پېقىرلارنىڭ تەرىپى توغرىسىدا "پېقىرلىق خەزىنىسى ئالىلا تاتاللانىڭ خەزىنىلىرىدىن بولۇپ، ئۇ تەۋھىدنىڭ بېشى ۋە مەرىپەتنىڭ خۇلاسىسىدۇر. ئۇ خىلۋەت چەشمىسىنىڭ سۈيىدۇركى، دىلنىڭ غۇبارىنى روھ چېھرىسىدىن يۇيۇپ پاك قىلىدۇ. ئۇ يالغۇزلۇق خەزىنىسىنىڭ لىباسىدۇركى، قۇدرەت قولى ئۇنى جان دائىرىسىگە كىيگۈزىدۇ" دىگەن سوزلەر بارغۇ؟

پېقىرلىق يولى قاتتىقتۇر گويا كى تاش،
نىھان تۇتماق كېرەك سىرنى قىلماي پاش.
باش كەتسىمۇ مەيلىكى كەتمىسۇن بۇ سىر،
تاپماق كېرەك بىر ئىش بىلەن گالغا نان ئاش.

ئەمما كورۇنۇشى پېقىر بولغان كىشىلەردە ئېھتىياج بولغازلىغى ئۇچۇن ئۇنى گادايلىق دىيىلىدۇ. بۇ ھەممە بالالارنىڭ ئەسلى ۋە خەلقە دۇشمەن ۋە خار بولۇشنىڭ سەۋىۋى بولۇپ قالىدۇ. بۇ شەرمەھايا پەردىسىنى يىرتىپ، مۇرۇۋۋەت ۋە ھىممەت بىناسىنى بۇزىدۇ. ھەر كىم ئېھتىياج يىپىغا باغلىنىپ قالغان بولسا "ھايا ئىمانىنىڭ جۇملىسىدىنىدۇر" دىگەن رەقەم ئۇنىڭ ھالىتىنىڭ ۋارىغدىن ئوچۇپ كېتىدۇ. بۇنداق بولسا ئۇ كىشى ھاياتتىن بىزار بولۇپ، ئىزا ۋە زارغا ئۇچرايدۇ، كوڭۇل مەملىكىتىدىن راھەت سىپاھلىرى كېتىپ، ئورنىغا غەم لەشكىرى تولىدۇ. ئەقىل شامى ئوچۇپ، زېھىن ۋە ئىدراكىغا قۇسۇر يېتىدۇ. تۇغرا تەدبىر ئۇنىڭغا زىيان نەتىجىسىنى بېرىدۇ. ئەگەر ھەرقانچە دىيانەتلىك بولسىمۇ خىيانەت توھمىتىگە ئۇچرايدۇ. باشقىلار قىلغان يامان ئىشنىڭ گۇناىى ئۇنىڭغا يۇكلىنىدۇ. ئەگەر ئۇ ھەرقانداق ئىش قىلسا ياكى ھەر قانداق سوز قىلسا، ئەيىپلىك سانىلىدۇ. بايلار قىلغان بولسا ماختاشقا سازاۋەر بولىدىغان ئىشلارنى ئۇ قىلغان بولسا، تەنە ۋە ئەيىپلەشلەرگە ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، ئەگەر بىر كەمبەغەل جۇرئەت

قىلغان بولسا، "ئوزىنى تونۇمىغان، ھەددىدىن ئاشقان" دېيىشىدۇ. ئەگەر خەيرى-ساخاۋەت قىلسا، "ئىسراپخور" دېيىشىدۇ. ئەگەر يۇۋاشلىق قىلسا، "ئاجىز ۋە غەيرەتسىز" دېيىشىدۇ. ئەگەر ئېغىرلىق قىلسا "گاھال" دېيىشىدۇ. ئەگەر ياخشى ھىكايىلەرنى سوزلىسە، "تولا سوزلەيدىغان كاپكى" دېيىشىدۇ؛ سوزلىمىسە "جېنى يوق سۇرەت" دەيدۇ. ئەگەر يالغۇز ئولتۇرۇشنى خالسا "دىۋانە بولغىلى تۇرۇپتۇ" دەيدۇ. ئەگەر كوپچىلىككە قوشۇلسا "بۇنىڭغىمۇ ھەۋەس پەيدا بولغىلى تۇرۇپتۇ" دەيدۇ. ئەگەر كۇلسە "مەسخىرىۋاز" دەيدۇ. قاپىغىنى تۇرۇپ ئولتۇرسا "كالىدەك ئولتۇرىدۇ،" دەيدۇ. ياخشى يەپ، ياخشى كىيسە "قارنى يامان، ياسانچۇق" دەيدۇ. ئاز يەپ كونىنى كىيسە "پىخسىق، خەسىس" دەيدۇ. ئەگەر بىر يەردە تۇرسا "ئىشقا خام، يارامسىز" دەيدۇ. سەپەر قىلسا "تىنىمسىز، پۇلغا ھىرىس" دەيدۇ. ئەگەر خوتۇن ئالسا "شەھۋەتپەرەس" دەيدۇ. بويتاق يۈرسە "سۇ ننەتنى تاشلىغان" قاتارىغا كىرگۈزىدۇ. ئىشقىلىپ، مۇھتاج بولۇپ قالغان كىشى زامان ئەھلىنىڭ نەزىرىدە ئەيىپدار سانىلىدۇ ۋە ئېتىۋارسىز كورۇنىدۇ، ئەگەر مۇشۇ ھال بىلەن ئۇنىڭدىن تاما سادىر بولسا، ھەممە خالايىقنىڭ كۆڭلىگە دۇشمەنلىك پەيدا بولىدۇ-دە، ئۇنىڭ ھەچقانداق ھاجىتى راۋا بولمايدۇ. چۈنكى كىشىگە ھەر قانداق خارلىق كەلسە، تاما سەۋەبىدىن كېلىدۇ. تاما قىلغان كىشى خار بولىدۇ. شۇڭا قانائەتتىن ئىززەت، تامادىن خارلىق كېلىدۇ. دوستۇم بۇ سوزلەرنى ئېيتىپ، سوزنى تاماملىغاندىن كېيىن مەن شۇنداق دېدىم:

— راست ئېيتىسەن. مەنمۇ "كىمكى ساقايغۇسىز ئاغرىققا گىرىپتار بولۇپ قالغان بولسا، لېكىن ساقىيىش ئۈمىدى بولمىسا ياكى قاتتىق پىراقتا مۇپتىلا بولغان بولسا، لېكىن ۋىسال مۇيەسسەر بولمىسا ياكى غۇربەتچىلىكتە قالسا، ئۇ يەردە نە تۇرۇشنىڭ ئامالىنى تاپالمىسا، نە يانماق جايدۇغىنى تەييارلاشقا مۇيەسسەر بولالمىسا، بۇلاردىنمۇ مۇھتاجلىق ۋە قولى قىسقىلىق مۇشكۈلرەك" دەپ

گەن سوزنى ئاڭلىغانتىم. بۇ جاھاندا:

مۇھتاجلىقتىن ئارتۇق دەردى - بالا يوقتۇر،
قولى قىسقا كىشىلەردە ناۋا يوقتۇر.
كىمكى تاما رەنجى بىلەن بولسا زەئىپ،
ھالاك بولغۇسىدۇر ئۇنىڭا داۋا يوقتۇر.

ئېھتىياج زورۇرىيىتىدىن ھەر كىشى مۇھتاجلىقتا قىلىپ، ئۇزى دىمەكلىك بولغان كىشىدىن بىر نەرسە تىلىسە، بۇنداق تىلەمچىلىكتىن ئولۇم ياخشىراق، چۈنكى ئىلاننىڭ ئاغزىدىن زەھەر ئالماق، تاچ شىر ئالدىدىكى ئوزۇقىقا قول ئۇزاتماق ۋە غەزەپلەنگەن يولۋاس بىلەن ھەم تاۋاق بولماق قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى بېخىللارغا ھاجەت ئىزھار قىلىشتىن ئاسانراقتۇر. شۇڭا "ئالماق - نىڭ راھىتى تىلىمەكنىڭ جاپاسىغا ئەرزىمەس" دىگەن گەپ بار.

كىشىگە بۇ ئالەمدىكى ئىشلار ئىچىدە توت تۇرلۇك مەنپەئەت ۋە راھەت بار، لېكىن ئۇ توت تۇرلۇك مېھنەتكە ئەرزىمەيدۇ. بىرىنچىسى، جەننەت، ئۇ ئولۇمنىڭ جاپا - مۇشەققىتىگە ئەرزىمەيدۇ. ئىككىنچىسى، مەنسەپ راھىتى، ئۇ مەنسەپتىن يېقىلىدىغان ۋاقىت - تىكى ئىزاغا ئەرزىمەيدۇ. ئۈچىنچىسى، گۈنا قىلىپ كورامىدىغان راھەت، شۇ گۈنا ئۈچۈن دوزاختا كويىدىغان ئازابنىڭ مۇشەققىتىگە ئەرزىمەيدۇ. توتىنچىسى، تەڭرىنىڭ ئاتاسى بىلەن كورىدىغان راھەت، تەڭرى خارلىقىغا چۈشۈرۈپ قويغان چاغدىكى جاپا - مۇشەققەتكە ئەرزىمەيدۇ.

شۇ سوزلەرنىى قىلغاندىن كېيىن، مەن ئۇ چاشقاندىن يۈز ئۆرۈدۈم ۋە زاھىت تەرەپكە قارىدىم. ئۇ مېھمان بىلەن ھىلىقى ئالتۇنلارنى ئۇلۇشۇۋاتقان ئىككەن، مېھمان يېرىمىنى ئېلىپ ئوز يولىغا راۋان بولدى. زاھىت بولسا قالغان يېرى -

مىنى ھەمياڭغا سېلىپ، ياستۇقنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويدى. مېنىڭ يەنە شۇم تامايىم قوزغالدى ـ دە، ئوزلۇكسىدىن "ئەگەر ئاشۇ ئالـ تۇننى قولۇمغا كەلتۈرسەم يەنە كوگىلۇمنىڭ قۇۋۇتى، جېنىمنىڭ راھىتى ھاسىل بولىدۇ. خىزمەتسىدىن باش تارتقان چاشقانلارنىڭ ھەممىسى يېنىپ كېلىپ دەرگاھىمدا جەم بولۇشىدۇ ۋە بۇرۇنقى شان ـ شەۋكەت ۋە ھەشەمىتىم ئورنىغا كېلىدۇ" دەپ ئويلىدىم. مەن خەـ يالنى قىلغىچە زاھىتنىڭ كوزى ئۇيقۇغا باردى. مەن ئاستاغىنا ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، ھەمياڭغا قول ئۇزاتقان ئىدىم. ئۇ دەرھال كوزىنى ئېچىپ، ھاسىنى بىلەن بىرنى ئۇرغان ئىدى. پۇتۇم سۇندى، ئاقساقلاپ قېچىپ، كوپ قېينىچلىق بىلەن توشۇككە كىرـ دىم ۋە بىرەر سائەت ئۇ يەردە ياتتىم. پۇتۇمنىڭ ئاغرىغى سەل بېسىلغاندا، قارىسام زاھىت يەنە ئاۋالقىدەكلا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. بۇـ نى كورۇپ، يەنە ھەۋىسىم قوزغالدى ـ دە، توشۇكتىن چىقىپ پۇـ تۇمنى سورىگەن پېتى ئۇنىڭ قېشىغا شۇنداق يېقىنلاشقان ئىدىم، ئۇ دەس ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە بىرنى ئۇرغان ئىدى، بېشىمغا تەگدى، مەن مىڭ ھىلە بىلەن بىر ئامال قىلىپ ئوزەمنى توشۇك ئىچىگە ئالدىم ـ دە، ھۇشسىزلىنىپ يىقىلدىم. شۇ زەخىمىلەرنىڭ رەنـ جىدىن شۇنىدىن بېرى دۇنيا مېلىنىڭ ھىرىسى ۋە مېھرىدىن ۋاز كەچتىم.

يىمىگىن غەم، يەتسەڭ گەر كەمبەغەللىك مېھنىتى،
بىل غەنىمەت تەن سالامەتلىك جېنىڭنىڭ راھىتى.

تەھقىق بىلدىمكى، تاما بارلىق جاپا ۋە بالالارنىڭ بېشى ئىكەن. چۈنكى قۇش تاما دېنىنى چوقۇمسا بوينى توزاق ھالقىسىغا چۈشمەيدۇ. ھەر كىم تاما كەمىرنى باغلىمسا ئىززەت لىباسىنى خارلىق بالاسىغا تېگىشمەيدۇ. ھەر بىر ئەزىز كىشى تاما يولىغا كىرىپ قالسا، تاما تۈپرىغىدىن خارلىق غۇبارى ئۇنىڭ يۈزىگە

ئولتۇرىدۇ ـ دە، ئەتىۋار تارازىسىدا ئۇ ئەزىزنىڭ قەدرى يەڭگىل كېلىپ قالىدۇ.

تاماخورلۇقنى تاشلا بۇرادەر،
تاما ئادەمنى قىلغۇسىدۇر خار.
گەر تاپاي دىسەڭ ئومۇرىدىن بەھرە،
بۇ ئىككى سوزنى ئۇنتۇما زىنهار.
تاما سۇپۇرىسىن يېغىشتۇر تامام،
قانائەتنى قىل ئۇزەڭگە شوئار.

شۇنىسى ئەجەپكى، بەزى كىشىلەر "مال ـ دۇنيانى كوپ توپلىسام راھەت كورىمەن" دەپ ئويلايدۇ. ئۇلار: دۇنيانى تەرك ئەتكەنچە يۇقۇرى دەرىجىگە ئېرىشكىلى بولمىدىغانلىغىنى بىلمەيدۇ.

تاپتى ئىززەت ھەر كىشىكىم مالىدىن ئۇزسە كوڭۇل.
كوردى راھەت كىمكى سۇندۇرسا تامانىڭ ئىلكىنى.

شۇ ھادىسىدىن كېيىن تاما كوچىسىنى كوڭلۇم يېرىدىن تاماماەن يۇلۇپ تاشلىدىم. رىزا دەرىخىدىن قانائەت مىۋىسىنى قولۇمغا كەلتۇردۇم ۋە خۇدانىڭ قازاسىغا بويسۇندۇم. دەۋران قىسمىتىگە باش قويدۇم، شۇندا ئوز ـ ئوزەمگە شۇنداق دىدىم: "بۇ ۋەقەلەر ئوتتۇرىسىدا دۇنيا ئوز ئەيىپ ـ نۇقسانلىرىنى ماڭا كورسەتتى. شۇغىنىسى ھىرىس رەھەتسىگە ①مۇپتىلا بولغان ئەقىل كوزى ئۇنىڭ نۇقسانلىرىنى كورمەيدۇ. دۇنيادا ئۇنىڭ ھىلە ـ مىكرىنىڭ ئەسىرى كورۇنمىگەن بىرەرمۇ خاتىرجەم جاي يوق ۋە پەشتاقلىرىنىڭ ئالدىغا ئۇنىڭ قەستى يېزىلمىغان بىرەرمۇ قەسىر يوق. ئۇ كىمنى

① رەھەت ـ كوز كېسىلى، كوز قوتۇرى دىيىلىدۇ. يەنى كوز پەرىشتۇرگۇچى پەرىدىسىنىڭ يالالۇغى.

يۇقۇرى كوتەرگەن بولسا ئاخىرى يىقىتتى؛ نەدە مۆە تىككەن بولسا ئۇنى ئاخىرى يۇلۇپ تاشلىدى؛ كىمنى سېمىرتكەن بولسا ئاخىرى ئۇنى ئولتۇرۇپ يىدى؛ كىمنى دولەتكە چىقارغان بولسا ئاقمۆەت ئۇنى جاپا-مۇشەققەتكە تاشلىدى.

بىر ھىلىگەر خوتۇندۇركى بۇ دۇنيا،
ۋاپا تاپمىدى ئۇندىن ھىچ بىرەر ئەر.
ئۇنىڭ تەختىگە كىم قويسا پۇتنى،
بېشىغا يىدى ئۇندىن زەخمى شەمشەر.

بۇنداق بىۋاپا دۇنيا ئۇچۇن سوزلەش ۋە ئۇنىڭ پايدا-زىيىنىدىن غەم يىيىشكە ئەرزىمەيدۇ.

ئىشەنمە بۇ جاھاننىڭ قەدرى-قىممەت ئېتىۋارىغا،
سوزۇمنى ئاڭلىغىنۇ يىمە غەم يوقىغا، بارىغا.

شۇ خىياللاردىن كېيىن زاھىتنىڭ ئويىدىن چىقىپ، سەھراغا قاراپ يۇرۇپ كەتتىم. مەستۇقە ئىسىملىك كەپتەر مېنىڭ دوستۇم ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن ئاشۇ ۋەتىنىمگە كەلدىم. ئۇنىڭغا قىلغان ۋاپالىرىمنى قاغا كورۇپ ماڭا دوست بولدى. سېنىڭ ياخشى تەرىپىڭ ۋە خۇسۇسىيەتلىرىڭنى ئۇنىڭدىن ئاڭلاپ مانا بۇگۇن ساڭا يېتىشتىم. ئەمدى ساڭا مۇلاقات بولۇش سائادىتىنى تېپىش بىلەن، غۇربەت ۋەھىشىتىدىن خالاس بولغۇدەكمەن. چۇنكى تەنھالىق دېگەن ناھايىتى مۇشكۇل ئىش. غېرىپلىق بولسا قاتتىق جاپا، ھىچقانداق خوشاللىق دوستلار بىلەن بىللە ئولتۇرغاندەكدەك لەززەت بەرمەيدۇ ۋە ھىچقانداق غەم دوستلاردىن ئاجرىماقتەك قاتتىق بولمايدۇ. خۇداغا شۇكرى، جاپا تەكسىندىن دولەت گۇلى ئېچىلدى. مۇشەققەت كېچىسى راھەت تېڭىغا ئالماشتى.

پىراق كۆنى، ھىجىر كېچىسى كەتتى،
مېھنەت چېغى ئوتتى، ئەمدى دولەت يەتتى.
يوشۇرۇنغان ئىدى سۇبھى ئۇمىدى،
كوپ نۇر بىلەن بۇدەم يۈزىن كورسەتتى.

ئەمدى مەن ئوز سەزگۈزەشتىلىرىمنى سوزلەپ بولىدۇم. مانا ئالدىڭدا تۇرۇپتىمەن. دوستلۇق ۋە مېھرىۋانلىقلىرىڭدىن ئۇمىد-ۋارمەن.

لۇتپى ئىھسان ياغلىغى بىرلە دىلىم ئەينىگىدىن،
ئەي ئەزىز دوستۇم شۇدەم غەملەر غۇبارىن ئەرتىۋەت.

تاشپاقا چاشقاندىن بۇ سوزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇ-نىڭغا مەرھەمەت كورسىتىپ ۋە مۇلايىملىق بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

ــ بىرەر ئويىنى سېنىڭدەك خۇش پېئىل مېھمان ماكان ئەتسە، ئەجەپ ئەمەس ھۇمايۇن شۇ ماكاندا ئاشيان ئەتسە.

قايسى بەخت-سائادەت سەن بىلەن ھەمدەم بولۇشقا باراۋەر كېلەلىسۇن؟ قايسى دولەت سەن بىلەن ئۇلپەت بولۇشقا ئوخشىسۇن؟ سەن مېنىڭ دوستلۇق ۋە مېھرىۋانلىغىمدىن ئۇمىتۋار بولساڭ، مېنىڭمۇ سېنىڭ دوستلۇقۇڭغا ئىشەنچىم كامىل. تىرىكلىك چىرىغى يېنىقلىقلا بولىدىكەن، پەرۋانىدەك سوھبىتىڭدە بولىمەن.

زەررىدەك بولدۇم قۇياش يۈزۈڭگە زارە
دەرگاھىڭدىن كەتمىگەيمەن تائەبەت.

سېنىڭ ئوز بېشىڭدىن ئوتكەنلەرنى بايان قىلغىنىڭدىن روشەن بولدىكى، ئاقىل كىشى ئازراق مال بولسىمۇ قانائەت قىلىشى لازىم ئىكەن. ئەگەر ئوزىنىڭ باشقىلارغا ھاجىتى چۈشمىگۈدەك دەرىجىدە نېمىتى بولسا، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ، ئۇنىڭدىن زىيادىنى ئىزلىمەسلىگى كېرەك ئىكەن. ھىلىقى مۇشۇككە ئوخشاش ھېرىسقا بېرىلمەسلىگى كېرەك ئىكەن ـ دە!

ـ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ چاشقان.

ـ تاشپاقا ھىكايىسىنى باشلاپتۇ.

ئاچكوز مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى

بىر ئادەمنىڭ بىر مۇشۇگى بار ئىكەن. ئۇنىڭغا ھەركۈنى قوسىغى تويۇپ ئالدىدىن ئاشقىچە گوش بېرىپ ئادەت قىلغان ئىكەن. ئەمما ئۇ خام تاما مۇشۇك ئەزەلدىن ئاچكوز ۋە ھېرىس بولغاچقا، ئوز تەمىناتىغا قانائەت قىلمايدىكەن.

قانائەت قىل كىشىگە بارچە ئىززەت كەلگۈسى ئۇندىن،
تامانى تاشلا ئىنسان ھەر زامانىدا خار بولۇر ئۇندىن.

بىر كۈنى مۇشۇك كەپتەرخانا يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، كەپتەرلەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قاپتۇ ـ دە، ئۇلارنىڭ گوشىنى يەمەك ئۈچۈن ئىشتىھاسى ھەركەتكە كېلىپ، ئوزىنى توڭلۇكتىن تاشلاپتۇ. كەپتەرۋاز ھەممە ئىشتىن خەۋەردار ئىكەن. ئۇنى دەرھال تۇتۇپ ئولتۇرۇپتۇ، تېرىسىگە سامان تىقىپ ئېسىپ قويۇپتۇ. مۇشۇكنىڭ ئىگىسى ئۇ تەرەپكە بارغان ئىكەن، مۇشۇكنىڭ شۇ ئەھۋالدا تۇرغىنىنى كورۇپ:

ـ ھەي نەپسى يامان، ئەگەر ھەر كۈنى ساڭا بېرىۋاتقان گوشۇمگە قانائەت قىلغان بولساڭ تېرەڭنى تەتۇر سويمايتتى، ـ دەپتۇ.

هەي نەپس قانائەت ئەيلە زىنھار،
ھىرسىڭ سېنى ئاقىۋەت قىلۇر خار.
خەزىنە قانائەت ئىچىدە پىنھان،
بولسىمۇ بىلمىگەن قارۇن ھېچقاچان.
گەر بولسا دىلىڭ ھىرىس پەرۋەر،
چاشقاندەك قاپقاندا ئەدەپ يەر.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، نەپسىڭ ئارام تاپقۇدەك بىر نەرسە تاپقان بولساڭ، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ، ئۇۋائىدا يېتىۋەر. قولۇڭدىن كەتكەن دۇنياغا تولا غەم قىلما.

ئۇ يوقاتقان مالۇ دۇنيايىڭغا ھەرگىز قىلما غەم،
بول خوشال ئوتكەن ئومۇرلەر ئەزىمەس يىغلاشقا ھەم.

كىشىلەرنىڭ شان ـ شەرىپى مالدىن ئەمەس، كامالەتكە يېتىشتىن كېلىدۇ. ئىلىم ۋە ھۇنەردە كامال تاپقان كىشى پۇلسىز بولسىمۇ، ھەمىشە ئەزىز بولىدۇ. بۇ خۇددى شىر زەنجىردە باغلاقلىق بولـ سىمۇ، ھەيۋىتى كېمىيىپ كەتمىگەندەك بىز ئىش. ھۇنەرسىز ئادەم گەرچە زەردار بولسىمۇ، خار ۋە قەدىرسىز بولۇپ قالىدۇ. بۇ خۇدـ دى ئىت ھەرقانچە توق بولسىمۇ ۋە ئىسسل زىبۇ ـ زىننەتلەر بىلەن جابدۇپ قويۇلسىمۇ يەنىلا خار ۋە بىمەنىتىۋار بولغاندەك بىر ئىش.

بىراۋ كىم جەھلى زىندانىدا بولسا،
گادايدۇر گەرچە كوپ زەر جەمئى قىلسا.
بىراۋ تاپقان بولسا ئەگەر ئىلىمدىن كۇچ،
نەزەر سالماس زەر ـ گوھەر كەلسىمۇ دۇچ.

ئۇنىدىن كېيىن دىمەكچى بولغىنىم: غىبەتچىلىقنىڭ غەيرىنى

كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەت. ئۇز ۋەتىنىڭدىن ئايرىلغىنىڭغا پۇشايمان قىلما. چۈنكى ئەقىللىق كىشى ھەرقانداق يەرگە بارسا ئۇز ئەقلى بىلەن دوست ۋە يار-يولداش تاپىدۇ. جاھىل كىشىلەر ئۇز يۇرتىدىمۇ غېرىپ ۋە يات بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. شۇڭا ھۈنەرۋەن ۋە ئەقىللىق كىشى ھەچقانداق جايدا غېرىپ بولۇپ قالمايدۇ. يەنە يىقىلغان مال-دۇنيالىرىم بۇلاڭ-تالاڭغا كەتتى دەپ غەم يىمە. چۈنكى دۇنيانىڭ مال-ماتاسىغا ھەرقاچان زاۋاللىق يېتىدۇ. شۇنىڭدەك جاپا-مۇشەققەت بىر كىشىدە توختاپ قالمىغاندەك، دولەتمۇ بىر كىشىگە مەڭگۈلۈك بولمايدۇ.

ھوكۇمالار، "ئالتە نەرسىدىن ۋاپا ئۈمىدى كۈتمەسلىك كېرەك" دەپ ئېيتىشقان: بىرىنچىسى، بۇلۇتنىڭ سايىسى، ئۇ قاراپ بولغىچە ئوتۇپ كېتىدۇ؛ ئىككىنچىسى، غەرىزلىك دوستلۇق، ئۇ ناھايىتى تېزلا چاقماقتەك چېقىپ ئوتۇپ كېتىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، خوتۇنلارنىڭ مۇھەببىتى، ئۇ كىچىككىنە سەۋەپ بىلەن سوۋۇپ كېتىدۇ؛ تۆتىنچىسى، چىرايلىقلارنىڭ جامالى، ئۇمۇ ئاخىر ئۆزگىرىپ كېتىدۇ؛ بەشىنچىسى، يالغاندىن تەرىپلەش، ئۇمۇ ئىز بىسىپ تۇرالمايدۇ؛ ئالتىنچىسى، بۇ دۇنيانىڭ مېلى، ئۇمۇ ئاقىۋەت ئىگىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ.

مال-دۇنيالىرىنىڭ كۆپلۈگى بىلەن خوشال بولۇش ۋە ئازلىغىدىن غەم يېيىش ئەقىللىق كىشىگە يارىشىدىغان ئىش ئەمەس. چۈنكى پۈتۈن دۇنيانىڭ مال-مۈلكى ئالى ھىممەت ئىنسانلارنىڭ ئالدىدا بىر دانە سامان پارچىسىغا ئەرزىمەيدۇ. شۇنداق ئىكەن، دېمەك ئۇ نەرسىنى تەلەپ قىلىپ، ئەزىز ئومۇرخاھىشىنى ئاسمانغا ئۇچۇرغۇلۇق ئەمەس ۋە قولدىن كەتكىنىگە بىر ئارپا چاغلىق غەم-يىگۈلۈك ئەمەس.

گەرچە جاھان يوقالسا ئىلكىدىن،
قىلمىغىن پىغان، ئۇ ئاسان ئىشتۇر.

بارچه ئقلىم هەم كەلسە قولۇڭغا،
بولما شاددمان، ئۇ ئاسان ئىشتۇر.
ئوتەر بۇ جاهان، سەنمۇ هەم ئۇنى،
تاشلاپ ئوت ئۇيان، ئۇ ئاسان ئىشتۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، هايات چاغدا ئوز قولى بىلەن سەرپ قىلغان نەرسە مال ـ دۇنيا بولۇپ هساپلىنىدۇ. ئاخىرەتلىگى ئۈچۈن ساقـ لاپ قويۇلغان نەرسە ماتا دەپ هساپلىنىدۇ. دۇنيا مېلىنىڭ پايدـ سى ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرەت ئوزۇغنى تەييارلاش ۋە ئولۇم يولـ ىنىڭ جابدۇغنى پۈتكۈزۈشتە كورۇلىدۇ. ئەجەل ئوقى تۇيۇقسىز تېگىدۇ. جان ئامانىتىنى بېرىدىغان ۋاقىت تەيىن قىلىغان ئەمەس.

ئەي گۈزەل، نەركس كوزۈڭنى ئاچ شۇدەم ناز ئۇيقۇدىن،
ئوتكۈسىدۇر بۇ ئومۇر گۈل پەسلىدەك كوز ئاچقىچە.

ئەگەر سەندە پانى دۇنيانىڭ مېلى بولمىسا، دىمەك باقى دۇنيانىڭ مېلى پاراۋان دىگەن سوز. چۈنكى ياخشى هۇنەر ئۈچۈن ئەقىل سەرمايە بولىدۇ. ئەقىل هەچقاچان بىر سەۋەپ بىلەن كىشىلەردىن ئاجرىمايدۇ. زامان هادىسىلىرىنىڭ تەسىرۇپ قولى ئۇنىڭغا يەتمەيدۇ. گەرچە مېنىڭ نەسەبتلىرىمگە ئېھتىياجىڭ چۈشمىسىمۇ، هەرقانداق ئىشنىڭ پايدا ـ زىيىنىنى ھەندىن ياخشى چۈشەنسەڭمۇ، مەن ساڭا دوستلۇق هەققىنى ئادا قىلىپ، ياخشى ئىشلارنى سوزلەپ بېرىشنى خالىدىم. سەن ئەمدى بىزنىڭ بۇرا ـ دىرىمىزسەن. قولىمىزدىن قانچىلىك مۇرۇۋەت ۋە مەدەت كەلسە، سەندىن هەرگىز ئايمايمىز، ئەگەر سەن ئىلتىپات قىلمىساڭمۇ، بىزدىن ساڭا پەقەت ئىخلاس ۋە شەپقەتلا كېلىدۇ.

تاشلىساڭمۇ سەن مېنى، مەن تاشلۇەتمەسمەن سېنى،
مەيلى رەنجىتسەڭمۇ سەن، مەن مۇنتۇماسمەن ۋەدىنى.

تاشپاقنىڭ بۇنداق سوزلەر بىلەن چاشقانغا مەرھەمەت كورسەتكەنلىگنى كورگەن ۋە سوزلىرىنى ئاڭلىغان قاغىنىڭ كوڭلى ئېچىلىپ، ھەددى-ھىسابسىز شاتلىققا چومۇپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي بۇرادەر! مېنى بۇ شەپقەتلىك سوزلىرىڭ بىلەن بەكمۇ شات-خورام قىلۇەتتىڭ. سەن ناھايىتى ياخشى سوزلىدىڭ. دوستلارنىڭ ياخشىسى ھەممە ۋاقىت يار-بۇرادەرلەر ئۇنىڭ مەرھىمىتىنىڭ سايىسىدە ۋە ھىمايىسىنىڭ پاناسىدا كۈن ئوتكۈزەلىگەن، سېخىلىق ۋە ئىنئام ئىشىگىنى دوستلار ئۇچۇن ھەمىشە ئوچۇق تۇتقان، دوستلارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىش ئۇچۇن ئوز جېنىنىمۇ ئايىمىغاندۇر. كىمكى ئەگەر دوستىغا كېرەكلىك نەرسىنى ئايىسا، ئۇ كىشى دوستلۇقتا يارىمايدۇ. خەۋەرلەردە كەلتۇرۇلۇشىچە، بىر بۇزرۇكنىڭ بىر دوستى بار ئىكەن. بىر كېچىسى بۇ دوستى ئۇنىڭ ئىشىگىگە كېلىپ ھالىنى قېقىپتۇ. ئۇ بۇزرۇك ئوز دوستى ئىكەنلىگنى بىلىپ، "بۇنىڭغا نىمە بولغاندۇ، ئەجەپ تۇن يېرىمدا كېلىپتىغۇ!" دەپ ئويلاپتۇ-دە، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ بىر ھەمياندا پۇل ۋە بىر قىلىچ ئېلىپ، كېنىزىگىگە چىراق كوتەرتىپ، ئالدىغا چىقىپ دوستى بىلەن كورۇشۇپتۇ ۋە: "بۇرادەر، سېنىڭ بۇ ۋاقىتتا كېلىشىڭنى ئۇچ خىل خىيال قىلدىم: بىرى بىرەر ھادىسە يوز بېرىپ، سېنىڭ خەرج-خىراجەتكە ئېھتىياجىڭ چۇشتى بولغاي؛ ئىككىنچىسى، بىرەر دۇشمەن ساڭا قەست قىلىپ، ئۇنىڭدىن قوتۇلۇش ئۇچۇن ساڭا يار-مەددىكار كېرەك بولدى بولغاي؛ ئۇچىنچىسى، يالغۇزلۇغىڭدىن مالال بولۇپ، ئوزەڭگە ئۇلىشەت ئىزلەپ كەلدىڭ بولغاي، دەپ خىيال قىلدىم،" شۇڭا مەن شۇ ئۇچ ئىشىڭ لازىمەتلىكلىرىنى ساڭا تەييار قىلىپ چىقتىم. ئەگەر

مال كېرەك بولسا مانا ھەمياندا پۇل، ئەگەر مەدەت تىلىسەك مانا مەن قىلىچ ئېسىپ تۇرۇپتىمەن، ئەگەر خىزمەتكار كېرەك بولسا مانا بۇ كېنىزەك خىزمىتىڭنى قىلسۇن، ھەرقانداق تەلىۋىڭ بولسا بىز تەييارمىز" دەپتۇ. دوستى ئۇنىڭغا ئۇزرە ئېيتىپتۇ ۋە ئۇنىڭ مۇرۇۋۋىتىنى ۋە مېھرىۋانلىغىنى كورۇپ، ئۇنىڭ دوستلۇغىغا بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك ئەقىدە باغلاپتۇ.

ساڭا بەردى ئوز مۇرادىڭنى خۇدا،
دوستلىرىڭغا سەنمۇ بەرگەيسەن مۇرات.
قىلمىغايسەن دوستلىرىڭنى مۇنتەزىر،
ئەيلىگەيسەن ياخشىلىغىڭ بىرلە شات.

ئەگەر سېخىلاردىن بىرى ھادىسە گىرداۋىغا چۈشۈپ قالسا، ئۇنىڭغا ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلار ئەلۋەتتە سېخىلار بولىدۇ. بۇ خۇددى بىر پىل لايغا پېتىپ قالسا، ئۇنى پىلدىن باشقا ھىچنەرسە تارتىپ چىقىرالمىغاندەك بىر ئىش. ئەگەر چاشقاننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش يولىدا ساڭا رەنج يېتىپ قالسا، قىلچە غەم قىلما. چۈنكى ئەقىللىق كىشى ياخشى ئىشقا تۇتۇش قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئالەمگە ياخشى نامىنى يادىكار قالدۇرىدۇ. ياخشى نام قالدۇرۇش ئۇچۇن بېشى كېتىدىغان بولسا، بېشىدىنمۇ كېچىدۇ. نەمىشقا دەسەك، بۇ ئىش بىلەن پانىنى بېرىپ باقىنى ئالغان بولىدۇ، ئوز قىممىتىنى تېخىمۇ ئۇستۇن كوتەرگەن بولىدۇ.

ياخشى نام تاپقىنىڭ، مەقسىدىڭگە يار بولدى جاھان،
ياخشى نامىدىن ئوزگە يوقتۇر بۇ جاھاننىڭ مەھسۇلى.

ھەرقانداق كىشىنىڭ مەئىشىتىگە ھاجەتمەن كىشىلەر شېرىك بولالمايدىغان بولسا، ئۇنداق كىشى باي ھىساپلانمايدۇ. ھەرقاند-

داق كشى ئوز هاياتدا ياخشى نام قالدۇرمايدىغان بولسا، ھەممە ئومرىنى ئولۇم ھساۋىدا باسە بولىدۇ.

ئەل ئىچىدە داڭقى چىققان ياخشى ئادەم ئولمەس ھەرگىز،
ئولۇك شۇ بولغۇسىدۇر، ئەل ئۇنى ياخشى دىمەس ھەرگىز.

قاغا تېخى سۆزىنى ئاياقلاشتۇرمىغان ئىكەن، يىراقتىن تېز قېچىپ كېلىۋاتقان بىر كىيىك كورۇنۇپتۇ. ئۇلار "كىيىكنىڭ ئارقىسىدا قوغلاپ كېلىۋاتقان ئادەم بولۇشى مۇمكىن" دەپ ئويلاپتۇ-دە، دەرھال يوشۇرۇنۇشۇپتۇ. تاشپاقا سۇغا چوكۇۋاپتۇ. قاغا دەرەخكە قونۇۋاپتۇ. چاشقان توشۇككە كىرىۋاپتۇ. كىيىك يۇگۇرۇپ كېلىپ، سۇ لېۋىدە توختاپتۇ. قاغا كىيىكنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقان نەرسە بولسا خەۋەر قىلىپ قويماي دەپ قانچە قارىسىمۇ ھېچ نەرسە كورۇنمەپتۇ. تاشپاقا قارىسا كىيىك ھەدەپ سۇغا قارىغۇدەك، لېكىن ئىچمەي تۇرغۇدەك.

ــ ئەگەر ئۇسسىغان بولساڭ سۇ ئىچكىن، ئەندىشە قىلما، بۇ يەردە ھېچقانداق خەۋپ-خەتەر يوق، ــ دەپتۇ تاشپاقا.

كىيىك ئۇنىڭ سوزىدىن مېھرىۋانلىق ھىس قىلىپتۇ ۋە يېقىنراق كەپتۇ.

ــ مەرھابا، ــ دەپتۇ تاشپاقا، ــ ھەي

قەدەم تەشرىپ قەيەردىن قىلدىڭىز، يار جانان،
كېلىپسىز ئاشنادەك، ئەمدى بولماڭ بىزگە بىگانە.

ــ مەن بۇ سەھرادا تەنھا يۈرگەن ئىدىم، ــ دەپتۇ كىيىك، ــ بىرەر كىشى ماڭا بۇ تەرەپتىن قەست قىلسا ئۇ تەرەپكە قاچاتتىم، ناھايىتى ئېھتىيات قىلاتتىم. بۇگۈن دالدىدا ئولتۇرغان بىر ئادەمنى كوردۇم. مەن قاياقتا ماڭسام شۇ ياقتا قاراۋاتىدۇ. ئۇ ئوۋچى

بولۇشى ۋە مېنى قەستلەپ توزاق قۇرغان بولۇشى ئېھتىمال دەپ پەملەپ، ئۇنىڭ قۇرغان توزنىغا چۈشمەسلىك ئۈچۈن بۇ جايغا قېچىپ كەلدىم.

ــ قورقمىغىن، ــ دەپتۇ تاشپاقا ئۇنىڭغا، ــ بۇ ماكان ناھايىتى تېچ ـ ئامان، ھەرگىز بۇ يەرگە ئووچى كەلمەيدۇ. ئەگەر خالساڭ سېنى ئۇزىمىزگە دوست قىلايلى. بىز ئۇچەيلەننىڭ سوھبەت بىنا ـ سىنى توتىنچى تامنى قۇرۇش بىلەن تاماملايلى. چۈنكى بۇزرۇك ـ لار ئېيتقاندەك "دوستلار كوپ بولسا بالا ئاز بولىدۇ".

قايسى جايدا بولسا كوپ شەپقەت بىلەن مېھرۇ ـ ۋاپا،
بولغۇسى پەيدا كوكۇلدە كوپ ھۇزۇر كەيپۇ ـ ساپا.

شۇڭا "دوست مىڭ بولسىمۇ ئۇنى ئاز بىلىش كېرەك. دۇشمەن بىر بولسىمۇ ئۇنى كوپ بىلىش كېرەك" دىگەن سوز بار.

دوست بولماقتا مىڭ كىشى ئازدۇر،
دۇشمەنلىككە بىر كىشى بەسيار.

چاشقان ئۇنىڭغا كوپ سوزلەرنى قىلىپتۇ. قاغىمۇ كوپ سوزلەرنى ئىزھار قىلىپتۇ. ئۇلارنىڭ مىجەزى تۇزۇك، ۋاپادار دوستلار ئىكەن ـ لىگىنى كورگەن كىيىك، ئۇلارنىڭ خۇي ـ پەيلىنى بىلىپ، جان دىلىدىن دوستلۇققا مايىل بولۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، كىيىكمۇ ئاشۇ ئورمانلىقتا ماكان تۇتۇپ تۇرۇپ قېلىپتۇ. دوستلىرى ئۇنىڭغا: "بىزنىڭ مۇشۇ يايلىغىمىزدىكى ئوتنى يىگەن ۋە مۇشۇ بۇلاق بويىدىن ئىچىغا بارمىغىن" دىيىشىپتۇ. كىيىك ئۇلارنىڭ بۇ نەسىھىتىنى قۇلاقتا تۇتۇپتۇ.

ئۇ ئورمانلىقتا بىر خوش ھاۋا جاي بار بولۇپ، ئۇلار ھەمىشەم شۇ يەرگە يىغىلىپ، بىللە ئويناشىپ بېشىدىن ئوتكەن سەرگۈزەشتە ـ

لەرنى ئېيتىشىدىكەن. بىر كۈنى قاغا، چاشقان ۋە تاشپاقا ئۈ يەرگە كەپتۇ، لېكىن كىيىك كەلمەپتۇ. ئۇلار بىرەر سائەت ساقلىغان بولسىمۇ، كىيىكتىن ھېچبىر ئەسەر بولماپتۇ. ئاخىرى ئۇلارنىڭ خاتىرى پەرىشان بولۇپ، قاغىغا "سەن بېرىپ خەۋەر ئېلىپ كەلگىن" دەپتۇ.

ئەي سابا بارغىن شۇدەم جانان دىيارىغا بەدەر،
ئاشىقى بىچارىگە كەلتۇر نىگارىدىن خەۋەر.

قاغا ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپتۇ ۋە دەرھال قايتىپ كەپتۇ-دە، ئۇلارغا:

— مەن ئۇنى بالا بەستىگە باغلاقلىق ھالدا كوردۇم، — دەپتۇ.

تاشپاقا چاشقانغا قاراپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ ھادىسىدىن قۇتۇلماق ئۈچۈن ئۈمىت پەقەت سەندە، تېز بول، ئىش ۋاقتى ئوتۈپ كەتمىسۇن.

شۇنداق قىلىپ قاغا يول باشلاپتۇ. چاشقان سەكرەپ-سەكرەپ كىيىك قېشىغا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە ئونىڭغا:

— بۇ توزاقتا قانداق چۈشۈپ قالدىڭ بۇرادەر، شۇنداق پەم-پاراسىتىڭ بىلەن بۇ خەتەرنى كورمىگەنلىگىڭ ئەجەپلىنەرلىكتۇ؟ — دەپتۇ.

— تەقدىر ئىلاھىغا زېرەكلىكنىڭ نىمە پايدىسى بولسۇن، — دەپتۇ كىيىك، — قازا يەتكەندە ئەقل-پاراسەت قانداق مەنپەئەت يەتكۈزەلسۇن؟ تەقدىرنىڭ بىزنىڭ تەدبىرىمىز بىلەن نىمە ئىشى بار؟ قازا ھىلىگە بويسۇنمايدۇ-دە!

مەن ئىشىكنىڭ تېشىدا مەغرۇر ئىرۇرمەن ھىلىگە،
بىلمىدىم ئۇ ئېچىلىدە نىمە تەدبىر ئەيلىدى.

ـــ راست ئېيتسەن، ـــ دەپتۇ چاشقان، ـــ

هەر كىشىگە گەر يۇزلەنسە تەقدىر،
قىلىپ بولماس ئۇنىڭ دەپئىگە تەدبىر.

چاشقان كىيىكنىڭ بەنتلىرىنى كېسىشكە باشلاپتۇ. شۇ ئەسنادا تاشپاقمۇ ئۇ يەرگە يېتىپ بېرىپتۇ ۋە دوستىنىڭ توزاقتا گىرىپتار بولۇپ قالغانلىغى ئۈچۈن مالاللىق ئىزھار قىلىپتۇ.

ـــ ھەي مېھرىۋان دوستۇم، ـــ دەپتۇ كىيىك، ـــ سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭ مېنىڭ توزاقتا چۈشۈپ قالغىنىمدىنمۇ قىينىراق ئىش بوپتۇ. چۈنكى چاشقان بەنتلىرىمنى كېسىپ بولدى. شۇ ئاندا ئۇۋچى كېلىپ قالسا، مەن ئىككى سەكرەپ قۇتۇلسەمەن. قاغا ئۇچۇپ كېتىدۇ. چاشقان توشۇگىگە موكۇنۇۋالىدۇ. سەن نەگە بارىسەن؟ نېمە قىلىسەن؟

يۇزۇڭ خىيالىنى ئەتتىم قانچە تەسۋىر،
بەردى قازا نەقىشدارى ئاڭا تەغىير.
مەن ۋىسالىڭ ئۈچۈن قىلدىم شۇنچە تەدبىر،
نەپ بەرمىدى، شۇنداق ئىكەن ھوكمى تەقدىر.

ـــ ھەي شەپقەتلىك دوستۇم، نېمىشقا كەلمەي، دوستلاردىن ئايرىم ئوتكەن ھايات نېمە لەززەت بېرەلسۇن؟ يارانلاردىن ئايرىلىپ ئوتكەن ئومۇرنى ئومۇر ھىساپلىغىلى بولامدۇ؟

نەچچە كۈن ئوتتىكى مەن ئومۇرسىز يۇردۇم تېرىك،
ئاشۇ ھىجران كۈنلىرىنى مەن دەمەسمەن ئومۇر دەپ.

مەن بۇ يەرگە كەلگىنىمگە پەخىرلىنىمەن. چۈنكى سېنىڭ جامالىڭ

نىڭ ئىشتىياقى مېنى بۇ مەنزىلگە بىمۇختىيار كەلتۈردى ۋە زو-
رۇرىيەتتىن تۇغۇلغان شۇنچىلىك جۇدالىققىمۇ تاقەت قىلالمىدىم.

تەڭرى ئاگاھدۇركى سەۋرىم يوق مېنىڭ ئەي دىلرەبا،
كۆندۈز ئايرىلماقتا يۇ ھەم كېچە بولماقتا جۇدا،—

دەپ تاشپاقا تېخى سوزنى ئاياقلاشتۇرمىغان ئىكەن، تۈيۈقسىز يىراقتىن ئۇۋچى كورۇنۈپتۇ. ئۇنى كورگەن كىيىك قېچىپتۇ. قاغا ئۇچۇپ كېتىپتۇ. چاشقان توشۇككە كىرىۋاپتۇ. تاشپاقا تۇرۇپلا قاپتۇ.

ئۇۋچى كېلىپ قارىسا توزاقلىرى كېسىلىپ كەتكەن ئىكەن. ئۇ ئوڭ - سولغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ، بۇ ئىشنى كىمنىڭ قىلغانلىغىنى بىلمەكچى بولۇپ ئاختۇرۇپتۇ. ئۇ تاشپاقىنى كورۇپ قاپتۇ ۋە ئوز - ئوزىگە: "بۇ مەيىنەت بىر نىمە كېسىلگەن توزاق ۋە قاچقان كىيىككە باراۋەر كەلمەسمۇ، لېكىن قۇرۇق قول قايتىش ئۇۋچى ئۈچۈن نومۇس" دەپتۇ - دە ئۇنى ئېلىپ، تورۇغا سېلىپ، يېنىغا ئېسىپ، شەھەرگە راۋان بوپتۇ. ئۇۋچى كەتكەندىن كېيىن دوستلار جەم بولۇشۇپتۇ ۋە تاشپاقىنى ئۇۋچى ئېلىپ كەتكەنلىگىنى بىلىپ، پەريات - پىغانلىرىنى پەلەك ئەۋجىگە يەتكۈزۈشۈپتۇ.

سايىكىزدىن ئايرىلىپ قالدى بۇ كۈندە باشىمىز،
خۇددى دەريا دولقۇنىدەك ئاقتى كوزدىن ياشىمىز.

قايسى خاپىلىق ئوز دوستىدىن ئايرىلغانلارنىڭ خاپىلىغىغا تەڭ كېلەلىسۇن ۋە قايسى مۇسىبەت ئوز دوستىدىن جۇدا بولغانلارنىڭ مۇسىبىتىدەك قاتتىق بولالىسۇن؟ ئەگەر ئىككى دوست بىر بىرىدىن ئايرىلغان بولسا، يىراق باياۋىنىدا ئېزىپ يۇرگەنلەرنىڭ ھەيرانلىغى خۇددى ئايىغى لايغا پېتىپ قالغان كىشىگە

ئوخشاش بولسا، ياردىن ئايرىلىپ ئىشتىياق كۆلىمىسىدە تەنها ئولتۇرغانلار ھەسرەتتىن "ۋاي ئىست" دەپ قولىنى كوكسىگە ئۇرىدۇ.

ئۇزەكدە بولمىسا دەرت، تونۇماسسەن ھىچ دەرت ئەھلىنى، ئېرىق بويىدا تۇرساڭ نەبىلىۋرسەن تەشنالار قەدرىنى.

ئۇلار ھەر بىرى ئوز ھالىغا مۇناسىپ ھالدا يىغىلىشىپ دەرت ـ ھەسرەت داستانلىرىنى ئوقۇشۇپتۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ سوزلىرى ـ نىڭ ھەممە مەزمۇنى مۇنۇ بىر مەنىگە جەملىنىدىكەن:

ئايرىلىپ ياردىم لېۋىدىن جانغا لەززەت تاپمىدىم،
شۇ ئەزىزىمدىن بولەك بىر ئەھلى ئىززەت تاپمىدىم.

ئاخىرى كىيىك قاغىغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

ـــ ھەي بۇرادەر، بىز بۇنداق ياخشى يىقىملىق سوزلەرنى ۋە دىلنى ئېرىتىدىغان شېئىرلارنى ئېيتقىنىمىز بىلەن تاشپاقىغا ھىچقانداق پايدىسى يوق. بىزنىڭ بۇ يەردە نالە ـ زار قىلغىنىمىزنىڭ ئۇنىڭغا يارىمى تەگمەيدۇ. بىزگە زورۇرى ئۇنىڭ قۇتۇلۇشى ئۇچۇن بىر چارە قىلىشتۇر. بۇزرۇكلار: "توت گۇرۇھنى توت ۋاقىتتا سىناش كېرەك. يەنى، باتۇر ـ باھادىرلارنىڭ شجائىتىنى جەڭدە، خىيانەتسىز ـ ئىنساپلىق كىشىلەرنىڭ دىيانىتىنى ئىلىش ـ بېرىش مۇئامىلىسىدە، خوتۇن ۋە پەرزەنتلەرنىڭ ۋاپاسىنى نامراتلىق چاغلاردا، ھەقىقى دوستلارنى بالا ـ قازا كەلگەن ۋاقىتتا سىناش كېرەك" دەپ ئېيتىشقان.

غەم كەلگەن كۇنلەردە كېرەك بولۇر يار،
خوشاللىق كۇنلەردە دوست دىگەن بىسيار.

ـــ مېنىڭ خىيالىمغا بىر ھىلە كەلدى، ـــ دەپتۇ چاشقان كىيىككە، ـــ

سەن ئوۋچىنى كورگۈدەك يەرگە بارغىن - دە، ئوزەڭنى ياردار بولغان قىلىپ كورسەت، قاغا ئۇچاڭغا قونۇپ يارىلىرىڭنى چوقۇغاندەك بولۇپ كورۇنسۇن، ئوۋچى كورسە سېنى ئاجىزلىشىپ قاپتۇ دەپ ئويلايدۇ - دە، تاشپاقنى تاشلاپ سېنى توتقىلى يۈگۈرەيدۇ. قېشىڭغا يېقىن كەلگەندە ئاقساقلىغان بولۇپ، ئىلدامراق قاچقىن. ئوۋچى سېنى ئەگىشىپ، نېرىراق ئۇزاپ كەتسۇن. مۇشۇ تەرىقدە چارە قوللانىساق، دوستىمىزنى قوتۇلدۇرۇۋالالىشىمىز ئەجەپ ئەمەس.

دوستلار بۇ تەدبىرگە ئاپىرىن ئوقۇشۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كىيىك ۋە قاغا ئوۋچىنىڭ ئوتەر يولىغا بېرىپ تۇرۇپتۇ. بىچارە خام تاما ئوۋچى ئۇلارغا قارىسا بىر كىيىك جاراھەتلىنىپ ياتقان ۋە بىر قاغا ئۇنى بوزەك تېپىپ يارىلىرىنى چوقۇپ، ھەتتا كوزىنى چوقۇش ئوچۇن ھەپىلىشۋاتقان ئىكەن. بۇنى كورگەن ئوۋچى دەرھال تاشپاقنى يەردە قويۇپ كىيىككە قاراپ يۈگۈرۇپتۇ. چاشقان ئۇنىڭ ئۇزاپ كەتكەنلىگىنى كورۇپ، دەرھال كېلىپ تورۇنىڭ يېپىنى قىيىۋېتىپتۇ. تاشپاقا تورۇندىن چىقىپ چاشقان بىلەن بىللە قېچىشقا باشلاپتۇ. ئوۋچى كىيىكنى تۇتالماي، ھېرىپ تورۇا قېشىغا كېلىپ قارىسا، تورۇنىڭ يېپى كېسىلگەن ھالدا تۇرغان ئىكەن. ھەيران قالغان ئوۋچىنىڭ كوڭلىگە بىر قورقۇنچ چۈشۈپتۇ - دە، ئوزىچە: "بۇ جاي دۇئا - پەرىلەرنىڭ ماكانى بولمىسۇن يەنە، بۇ يەرگە ئوزەمچە كېلىپ قاپتىمەن. قاچقان كىيىك ياردار بولۇپ ئالدىمغا ئوچرىغىنى، ئۇنىڭ كوزىنى قاغا چوقۇغاندەك كورۇنگىنى، تورۇنىڭ يېپىلىرىنىڭ سەۋەبسىزلا ئوزۇلۇپ كەتكىنى ۋە تاشپاقنىڭ يوقلىپ كەتكىنى دۇئالەرنىڭ ئىشى بولماي نىمە؟" دەپ ئويلاپ ئوزۇلگەن توزاق ۋە كېسىلگەن تورۇنىسىنى كوتىرىپ بەدەر قېچىپتۇ. ئۇ قېچىپ كېتىۋېتىپ: "ئەگەر بۇ بايا ۋاقىدىن ساق - سالامەت قوتۇلۇپ چىقسام، قالغان ئومرۇمدە بۇ سەھرانى كېلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەسمەن ۋە باشقا ئوۋچىلارنىمۇ شەپە

قەت يۇزەسىدىن خەۋەردار قىلىپ، قويۇپ ئۇلارنىمۇ يېقىن كەلتۈرمەسمەن" دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئوتكۈزۈپتۇ.

دوستلار ئۇۋچىنىڭ تەشۋىشىدىن ئامانلىق تاپقاندىن كېيىن جەم بولۇشۇپ، ئوز ماكانلىرىغا قايتىپ كېتىپ، شۇنداق خاتىرجەم ۋە خوشال ئۆمۈر كەچۈرۈپتىكى، نە بالا - قازانىڭ قولى خاتىرجەملىك ئېتىگىگە يەتسۇن ۋە نە جاپا - مۇشەققەتنىڭ تىرنىغى ئۇلارنىڭ راھەت - پاراغەتلىرىنىڭ يۇزلىرىنى تاتلىيالمىسۇن؟ ئۇلارنىڭ جەم بولۇشلىرىنىڭ مەنپەئەتىدىن سائادەتلىرىنىڭ چىرىغى ئوچكۈسىز بولۇپ يېنىپتۇ. ئىتتىپاقلىقنىڭ بەركىتىدىن ئىشرەتلىرىنىڭ رىشتىسى ئۇزۇلگۈسىز بولۇپ ئۇلىنىپتۇ.

يېپ يالاڭ قات بولسا ئۇنى قېرى كەمپىر ھەم ئۇزەر،
قوشۇلۇپ بىرنەچچە قات بولسا ئۇزەلمەس ئۇنى ئەر.
گۈلنى تەنها پۇرىسا ھەر چاغ دىماغنى قۇرۇتۇر،
كوپ يىسە تەنها شېكەرنى دىلغا نا خۇشلۇق يېتەر.
جانۇ تەنگە ئىككى تەنها يەرمىگەي كوپ مەنپەئەت،
جانغا لايىق، تەنگە قۇۋۋەت گۈل قەنتدۇر - گۈل شېكەر.

مانا دوستلار بىر بىرىگە مۇناسىپ بولغانلىقى ئۈچۈن، راھەت ۋە جاپا - مۇشەققەتتە بىر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاشۇنداق زەئىپ جانۋارلارمۇ بالا - قازا يەتكەن ۋاقىتتا بىر بىرىگە يولىنىپ ۋاپالىق مۇھەببەتلىرىگە سويۇنۇشۇپ، ئىخلاس بىلەن تۇردى. نەتىجىدە ئاشۇ بىر نىيەت بىر دىلالىق بولغانلىقىنىڭ بەركىتىدىن شۇنداق چوڭ بالا ۋە ئاپەتلەردىن قۇتۇلدى، شىددەتلىك ۋە مۇشەققەتلىك يوللارنى بويسۇندۇرۇپ، پاراغەت ۋە ئىشرەتنىڭ باش مەنزىلىدە شادىمان ۋە خەندان بولۇپ دەۋر سۈردى.

ھەر بىر ئەقىللىق كىشى ئەقىل كوزى بىلەن بۇ ھېكايىنىڭ مەزمۇنىغا نەزەر سېلىشى كېرەك ۋە بىلىشى كېرەككى، ئاشۇ

ئەقلسىز ھايۋانلارنىڭ دوستلۇقلىرى مۇشۇنداق ياخشى نەتىجە ۋە مەنپەئەتلىك مۇنلەرنى بەرگەن يەردە، ئەگەر ئەقىللىق ئادەم ئەر بىلەن يار - مەدەتكارلىق قىلىشسا، دوستلۇقتا ئىخلاس بىناسىنى مۇستەھكەم قىلىپ قۇرۇشسا، ئۇ دوستلۇق قانداقسىگە ئامۇ خاسقا نەپ بەرمەسۇن؟ ئۇ دوستلۇق ۋە مەدەتكارلىغىنىڭ مەنپەئەتىدىن نېمىشقىمۇ چوڭ-كىچىكلەر بەھر ئالالمەسۇن؟

بىلسە كىشىلەر دوستىنىڭ ھەققىنى،
قىلغاي ئاڭا سەرپ بارچە ئومرىنى.
غەمگە پاتارسەن يۇرسەڭ يارسىز،
پۇتمىگەي ئىشىڭ مەدەتكارسىز.
قىلسا كىمكى سەن ئۈچۈن قايغۇ،
ئېتىنگىنى تۇت ئەھلى ۋاپا شۇ.
بالانىڭ ئوقى ياغسا ساڭا گەر،
ئاشۇ دوست پىدا جېنىنى ئەيلەر.
ئەسقاتار ساڭا كەلگەندە جاپا،
سەنمۇ ئۇنىڭغا ئەيلە جان پىدا.

توتىنچى باب

دۇشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھىلە-مىكىرلىرىدىن ھۇشيار تۇرۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا

بەرەھمەنگە راي شۇنداق دەپتۇ:

بىر بىرىگە مۇڭاپىق كېلىدىغان دوستلارنىڭ داستانىنى ۋە كۆڭۈلدىكىدەك ھەمسوھبەتلەرنىڭ تەپسىلاتلىرىنى ئاڭلىدىم، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقلاشمىلىرىنىڭ نەتىجىسى پايدىلىق بولىدىغانلىقىنى بىلدىم.

بۇ جاھاندا يارو دوستى يوق كىشى بەختەم ئەمەس،
تاپمىسا بىر دوست ئۇنىڭ كۆڭلى خوشال - خورام ئەمەس.

ئەمدى مەرھەمەت قىلىپ دۇشمەنلەر توغرىسىدا مەغرۇرلۇق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ تازىم ۋە ئىكرامىلىرىغا ئالدانماسلىق كېرەكلىگىنى بايان قىلغىن، چۈنكى توتىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنى ئاشۇ ئىدى.

بىدپاي ھېكىم ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەقىللىق كىشى ھەر قاچان دۇشمەن سۆزىگە ئىلتىپات

بىلدۇرمەسلىگى لازىم ۋە ئۇنىڭ ھىلە - مىكىر بىلەن يۇغۇرۇلغان ئاشنالىق مىلىغا خېرىدار بولماسلىقى كېرەك. چۈنكى دانا دۇشمەن ئۇز ئىشىنىڭ ئوڭۇشاۋق بولۇشىنى كوزلەپ، كورۇنۇشتە بەك يۇڭاش-يۇمشاقلىق قىلىدۇ. لېكىن ئاستىرتىن ئۇنىڭ تەتۇرىسىچە ئىش قىلىدۇ. ئۇنىڭ سىرتقى كورۇنۇشى قەلبىنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ. لېكىن بۇ ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش ئۇچۇن باش قاتۇرۇپ، ئاجايىپ تەدبىرلەرنى قوللىنىدۇ. شۇڭا ھۇشيار كىشىلەر شۇنداق بولۇشى كېرەككى، دۇشمەن قانچە مۇلايىملىق كورسەتسە ئۇنىڭ-دىن شۇنچە گۇمان قىلىشى، مۇبادا ئۇ ئىتتىپاقلىق قولىنى سۇنسا، ئوزىنى ئۇنىڭدىن تارتىشى كېرەك. ئەگەر غاپىلىق قىلسا دۇشمەن ھەمىشە قەستلىنىپ يۇرگەچكە، پۇرسەت تېپىپ تەدبىر ئوقىنى مۇرات نىشانىسىغا تەككۇزىدۇ. ئۇ چاغدا چارە ۋە ئىلاج تېپىشنىڭ ۋاقتى ئوتۇپ كەتكەن بولىدۇ - دە، ھەسرەت - نادامەت قىلغان بىلەن ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ. مۇنداق غاپىللىق قىلغۇچىلار خۇددى ھۇقۇشلاردىن قاغىلارغا زىيان - زەخمەت يەتكەندەك ئەھۋالغا دۇچ كېلىدۇ.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دابىشلىم شاھ.

— چىن دىيارىدا، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ بىدپاي ھېكىم.

ھۇقۇشلار بىلەن قاغىلارنىڭ ھىكايىسى

چىن دىيارى تەۋەسىدە، بىر ئېگىز تاغ بار ئىكەن، بۇ تاققا يىراقتىن تۇرۇپ قارىسىسا، ئۇنىڭ چوققىسىغا كوز يەتمەي-دىكەن ۋە ئەقىل تەسەۋۋۇرىنىڭ خىيالىدىن شوتا ياسىسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە چىققىلى بولمايدىكەن.

ئاڭا چىقماق بولۇر مۇمكىن پەقەت كوڭۇل كوزى بىرلە،
تۇۋىگە ھەم يېتىش مۇمكىن بولۇر گۇمان پۇتى بىرلە.

ئۇ تاغنىڭ سولەت ۋە ھەيۋىتى باشقا ھەرقانداق تاغدىنمۇ چوڭ ئىكەن. شۇ تاغدا قۇدرەت باغۋىنى بىر دەرەخ ئۇندۇرگەن ئىكەنـ كى، ئۇنىڭ شاخلىرى ئاسمانددىكى سۇرەييا يۇلتۇزىدىن ئوتۇپ كەتكەن، يىلتىزى تەھتى سەراغا يېتىپ بارغان ئىكەن. يىلتىزى مەھكەم، شاخلىرى ئىگىز ۋە ناھايىتى كوپ بولغان بۇ دەرەختە مىڭ ئۇۋۇلۇق قاغا ياشايدىكەن، ئۇ قاغىلارنىڭ قىرۇزە ئىسىملىك پادىشاسى بار بولۇپ، ھەممە قاغىلار ئۇنىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنىدىكەن. بۇ دەرەخ تۇۋىدە چوڭ بىر غار بار بولۇپ، بۇ غاردا بىر توپ ھۇقۇشلار ياشايدىكەن. ھۇقۇشلارنىڭمۇ شاباھەڭ دېگەن پادىشاسى بار ئىكەن. بىر كۈنى كېچىسى ئۇ نۇرغۇن لەشكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ، قاغىلارغا كېچىلىك ھۇجۇم قىلىپ، ئۇزلىرىنىڭ كونا دۇشمەنلىكىنى ئاشكارا قىلىپ، ئۇلارنىڭ دەسماقلىرىدىن تۇتۇن چىقىرىپتۇ.

قىلىپ لەشكەرلىرى قەھرى بىلەن جەڭ،
قىلىپ دۇشمەن بېشىن تۇپراق بىلەن تەڭ.

شۇنداق قىلىپ، بىچارە قاغىلارنىڭ تەختلىرىنى جەڭ ئوتى بىلەن كويدۇرۇپ قارايتقان ھۇقۇشلار زەپەر غەلىبىسىنگە ئېرىشكەنـ لىگىدىن شات ۋە مەس بولۇپ قايتىشىپتۇ. ئۇ قاراڭغۇ كېچىدە قاغىلارنىڭ بەزىلىرى ئولۇپ، بەزىلىرى پىتىراپ كېتىشىپتۇ.

كېچىنىڭ قارا قاغىسى يوقلۇق ئۇۋۇسىغا كېتىپ، يۇلتۇزلار لەشكىرى ھۇقۇشلار قوشۇنىدەك خىلۋەتكە كىرگەندە، يەنى تاڭ ئاتقاندا،

چېكىپ كۇن شامى بىسيار زەررىن ئەلەم،
كېچە لەشكەرلىرىن قىلغاندا ھۇلزەم.

فىروزە قاچقان ۋە قالغان لەشكەرلىرىنى يېغىپ، ھۇقۇش چىرىكلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن سوز باشلاپتۇ:

— ئەي قاغىلار!— دەپتۇ ئۇ،— شابەھەڭ لەشكەرلىرىنىڭ كېچىلىك ھۇجۇمىنى كوردۇڭلار، بىر مۇنچەيلەن ئولدى، بىر مۇنچەيلەن ياردار بولدى. ئەمدى ھۇقۇشلارنىڭ بىزنىڭ قېنىمىزغا بولغان ھېرىسلىغى تېخىمۇ ئاشتى. بىرىنچىدىن، ئۇلار بۇرۇن بىزنىڭ ماكانىمىزنى كورمىگەن ئىدى، ئەمدى كورۇۋالدى. ئىككىنچىدىن، بىزگە غالىپ كېلىپ كوڭۇللىرى قۇۋۇۋەتلەندى. ئۇچىنچىدىن، لەشكەرلىرىمىزنىڭ بەزىلىرى ئولۇپ، قالغانلارنىڭ كوپچىلىگى يارىلىق بولغانلىغىنى بىلدى. شۇ سەۋەپتىن ئۇلار بىزنىڭ جاراھەتىمىز ساقىيىپ، جاھائىتىمىزنىڭ ئوڭ — سېپىنى تېپىۋېلىشىغا قويماي، پات - ئارىدا ئۇستىمىزگە يەنە باستۇرۇپ كېلىدۇ. ئەمدى يەنە كېچىلىك ھۇجۇم قىلسا، بىرىمىزنىمۇ تىرىك قويمايدۇ. شۇڭا بۇ ئىش توغرىسىدا ياخشى مەسلىھەتلىرىڭلارنى بىرىڭلار ۋە مۇداپىە تەدبىرلىرىنى ئويلاڭلار.

بۇدۇر دۇشمەننىڭ بىرىنچى ھەملىسى،
يەنە باردۇر تېخىمۇ كوپ ھىلىسى.
توسسا بولغاي سەلنى ئاز چاغدا يولىن،
كەلسە ئۇلۇغ توختىتىپ بولماس غولىن.
شۇ بۇگۇنلا چارە قىلساق كۇچ يېتەر،
ئەتىگە قالسا بۇ ئىش ۋاقتى كېتەر.

فىروزە سوزىنى تامام قىلغاندىن كېيىن لەشكەر باشلىقلىرىدىن بەش قاغا ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، دۇئا ۋە تازىم رەسىمىيىتىنى ئادا قىلىپتۇ. ئۇلار قاغىلار ئارىسىدا دانىشمەنلىك ۋە پەزىلەت بىلەن تونۇلغان، تەجرۇبىلىك تەدبىر ۋە ياخشى پىكىرلىرى بىلەن مەشھۇر بولغان ئىكەن.

تۇغرا تەدبىر بىرلە ئۇلار ئېرتىشاتتى ھەر قاچان،
روزىگار ئىاينەگىنىڭ يۈزىدە بولسا خەلەل.
ئەيلىشەتتى راست پىكىرلەر ھەم ئۇلۇغ ئىەقلى بىلەن،
بىر نەپەس ئىچىدە مىڭ ئالەمچە زور مۇشكۈلنى ھەل.

فىرۇزە ئۇلارنى شاھانە شەپقەت ۋە مەرھەمەت بىلەن ئۇلۇغلاپ سوئال قويۇپتۇ:

— بۇگۈن سىلەرنىڭ ئەقىل ۋە پەزىلىتىڭلارنى ئىمتىھان قىلىدىغان كۈن. كۆڭلۈڭلاردا ئېھتىيات ئۇچۇن ساقلاپ كەلگەن جەۋھەرلەرنى چىقىرىڭلار ۋە ئۇنى بايان يىپىغا ئوتكۈزۈڭلار.

ئۇ بەش قاغا شۇنداق دەپتۇ:

— پادىشاھىم مەملىكەتكە بول پانا،
ياخشى نامىڭ تارقىسۇن ئالەم ئارا.
يانچىلسۇن دۇشمەنلەر بېشى قولۇڭدا،
رەقىپ تۇپراقتا ئايلانسۇن يولۇڭدا.

ئەي پادىشاھىمىز! مەسلىھەت كورستىشتە جاناپلىرىنىڭ ئەقىل زېھنىلىرىگە قايسى ئەقىل يېتەلىسۇن؟ بىزنىڭ كەم - كۈتە، ناقىس خاتىرىمىزگە كەچكىنى جاناپلىرىنىڭ كامىل زېھنىلىرىگە يېتەكلىنىڭ مىڭدىن بىرى بولالمايدۇ. بىزنىڭ كۈچ - قۇدرىتىمىز ۋە تاقىتىمىزنىڭ يېتىشى چاغلىق بولسىمۇ، قېنى ھەركەت قىلىپ باقايلى!

— بۇ جەھەتتە سەن نىمە دەيسەن؟— دەپ سوراپتۇ پادىشا ئۇلارنىڭ بىرىدىن،— بۇ ھادىسىدىن قۇتۇلۇشقا قانداق چارە قىلماقچىسەن؟

— ئەي پادىشاھىم، — دەپ گەپ باشلاپتۇ ئۇ قاغا،— بىزدىن بۇرۇنقى دانالار بۇنداق ۋەقەنىڭ چارىسىنى قىلىش تۇغرىسىدا "ئەگەر كىشى كۆچلۈك دۇشمەنگە تەڭ كەلمەكتىن ئاجىز كەلسە،

ئەلۋەتتە مال-دۇنيا ۋە ئەھلى ئايالىرىنى، ۋەتەن ۋە دىيارىنى تاشلاپ، رەقىبىنىڭ ئايىغى يەتمەيدىغان يەرگە كەتسۇن. چۈنكى ئوز يېرىدە تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىش چوڭ خەتەرۋە كاتتا ئاپەتتۇر. بولۇپمۇ ئوزىنى بىلدۇر يەكگەن دۇشمىنىدىن قاتتىق ئېھتىيات ۋە پەرھىز قىلىش لازىم. ئەگەر كىمكى دۇشمەندىن زەربە يەپ، يەنە ئۇنىڭغا قارشى چىقماقنى نىيەت قىلسا، ئۇ خۇددى سەل ئاقىدىغان يەردە ئۇجلاپ، سەل كېلىپ باسقاندا، ئېقىۋاتقان سۇنىڭ يۇزىگە خىش بىلەن ئۇرغاندەك ئىش قىلغان بولىدۇ" دەپ ئېيتىشقان.

بولسىمۇ دۇشمەن ھەقسىز قىلغىن ھەزەر،
سەل بولۇر يىغىلسا كوپ قەتىرە ئەگەر.
قارشى تۇرما ئوزەكدىن زور دۇشمەنگە،
ئۇزاتمىغىن ئوز قولۇڭنى نەشتەرگە.

— قېنى سەن نىمىنى ئويلىدىڭ ۋە بۇ ئىش توغرىسىدا قانداق مەسلىھەتنى توغرا كوردۇڭ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشا يەنە بىر قاغىدىن.

— بۇ ۋەزىرنىڭ ئېيتقىنى ماڭا ياقمايدۇ،— دەپ سوز باشلاپتۇ ئۇ قاغا،— چۈنكى دۇشمەندىن بىر ھەمله كورۇش بىلەنلا تۇغۇلغان ماكان، تورەلگەن يەرنى تاشلاپ كېتىش نومۇسسىزلىق ۋە ھىممەتسىزلىكتۇر. بىر زەخمە بىلەنلا يۇرتنى تاشلاپ كېتىش مەرتىلەرگە ياراشمايدىغان ئىش. ئەڭ لايىق تەدبىر شۇكى، جەڭ ياراقلىرىنى تەييارلاپ، شەۋكەت ۋە ھەشەمەت بىلەن ئۇرۇش مەيدانىغا ئاتلىنىپ، شىددەت كورسىتىشىمىز كېرەك.

ئۇرمىساق دۇشمەن كوكسىگە شەمشەر،
ھەرگىز ئاتمىاس ھىچكىم بىزنى ئەر.
ساقلاپ يۇرەكتە نومۇسىمىزنى،

باتۇرلارچە جەڭ قىلايلى يەكسەر.
يېگىلىگەيمىز دۇشمەننى چوقۇم،
كۈچ - قۇۋۋەت بىزگە يار بولسا ئەگەر.

كۈچلۈك پادىشانىڭ مەملىكەت ئۈچۈن كوكرەك كېرىپ چىقىش ۋاقتى كەلدى. ئەمدى دۇشمەن ئىسمىنى تىخ سۈيى بىلەن تىرىك-لىك دەپتىرىدىن يۇيۇپ تاشلىساقلا، راھەت شارابىنى مۇرات لېۋىگە يەتكۈزەلەيمىز ۋە دۇشمەن تەمەنناسىنىڭ جامىنى زەپەر تېشى بىلەن ئۇرۇپ چاقالايمىز. ئەمدى مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، قاراۋۇللارنى قويايلى، خەۋپ يېتىدىغان تەرەپلەردىن ئۆزىمىزنى ئېھتىياتتا تۇتايلى، ئەگەر بىرەر تەرەپتىن دۇشمەننىڭ قەست قىلغانلىق خەۋىرىنى ئالساق، ئالدىغا قارشى چىقىپ ئۇرۇش قىلاي-لى، ياكى جەڭ توزانلىرى ئىچىدە نۇسرەت چېھرىسىنى كورەيلى ياكى نام - شوھرەت مەيدانىدا ئاخىرغىچە تىرىشىپ جان پىدا قىلايلى. چۈنكى ياخشى نام قالدۇرۇپ ئولۇشمۇ راۋادۇر. پادىشالار جەڭ قىلغان ئىكەن. ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلماس-لىغى ۋە بۇنداق مۇھىم پەيتتە جان ۋە مال - دۇنياغا قارىماسلىغى كېرەك.

باشتىن كېچىپ ئۇرۇشقا قەدەم قويساڭ تاپارسەن،
مۇرات - مەقسەت، ئۇمىدىڭ، ئارزۇلىرىڭ كانىنى.
ئەگەر بەختىڭ يۇزۇڭگە باقمىغىنى خالىساڭ،
قەيسەر بولۇپ جەڭ ئارا ئال دۇشمىنىڭنىڭ جانىنى.

پادىشا يەنە بىر قاغىغا قاراپتۇ ۋە:
— سېنىڭ رايىڭ نىمىنى تەقەززا قىلىدۇ ۋە تەدبىرىڭ قانداق تەسەۋۋۇر ياساۋاتىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.
— ئەي پادىشا! — دەپتۇ ئۇ قاغا، — مېنىڭ باشقىلارنىڭ سوزى

بىلەن ئىشىم يوق. مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، ئەلچى ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ سۇلۇھ قىلىشقا مەيلى بار- يوقلۇغىنى بىلىپ باقايلى. ئەگەر بىزدىن باج - خراج ئېلىپ بىزگە دۇشمەنلىك قىلىشنى تاشلايدىغان بولسا، بىزمۇ سۇلۇھ قىلىپ، تاقىتىمىز ۋە ئىمكانىيىتى- مىزگە بېقىپ، باج - خراج تولەشنى گەدىنىمىزگە ئالايلى - دە، ئۇرۇش مۇشەققىتى ۋە كېچىلىك ھۇجۇملارنىڭ مېھنىتىدىن خاتىر- جەم بولۇپ، ئوز دىيارىمىزدا ئاسايىشلىق تاپايلى.

پۇتەر بولسا ئەگەر تەدبىر بىلەن كار،
مادارا قىل كاتتا دۇشمەنگە ھەر بار.
بولالمىساڭ ئەگەر دۇشمىنىڭگە زور،
ئەيلە ئۇنى نازۇ- نېمەتكە مەغرۇر.
ئاسايىش تاپاي دىسەڭ جاھاندا،
دۇشمەن تىلىنى ئىھساندا باغلا

پادىشالارغا توغرا كېلىدىغان تەدبىرلەردىن بىرى شۇكى، دۇش- مەننىڭ شان - شەۋكىتى ۋە قۇدرىتىنى ئېنىق كورسە ۋە ئۇنىڭ غالىپ كېلىپ، سەلتەنەت ۋە مەملىكەتكە پىتنە - پاسات يەتكۈزىدىغانلى- غىنى ئېنىق بىلسە، پىتنە - ئىخۋا ئوتىنى ئارىدىن ئوچۇرگۈدەك بىر ھىلە قىلىش كېرەك، چۈنكى دۇشمەننىڭ ئوزىدىن كۈچلۈك ئىكەنلىگىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىتتىكلىك قىلماق ئەقىل ھوكمى ۋە تەجرىبە يوسۇنىدىن يىراقتۇر. "جاھان ساڭا باقمىسا سەن جاھانغا باق" دىگەن سوز بار ئەمەسمۇ؟

پادىشا يەنە بىر ۋەزىرىگە قاراپ:

— سەنمۇ مەسلىھەت كورسەت، خىيالىڭغا كەلگەننى ئېيت،— دەپتۇ.

— ئەي پادىشاھىم،— دەپ گەپ باشلاپتۇ ئۇ قاغا،— بىر كىم ئار - نومۇس قىلماي، ئوزىدىن كىچىك دۇشمەن ئالدىدا قول

باغلاپ تۇرغاندىن كېيىن، ۋەتەننى تاشلاپ ئوزدىنى غۇربەت رەنجىگە سالغىنى كوپ ياخشى. ئەگەر ھۇقۇشلارغا خىراج بېرىشنى قوبۇل قىلساق، ئۇلار ئاز نەرسىگە رازى بولمايدۇ. بەلكى تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ، بىزنى مۇتلەق نابۇت قىلىشقا ئۇرۇندۇ، چۈنكى: "كىشى دۇشمىنىگە ئوز ھاجىتىگە تۇشلۇق ئېگىلسە بولىدۇ. ئەمما كىشىنى خارلىق ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويغۇدەك مىقداردا ئىززەت - ئىكرام بىلدۇرۇش توغرا ئەمەس" دېگەن گەپ بار. ئەمدى بۇ دەرتكە چىداپ سەۋرى - تاقەت قىلىپ تۇرايلى، ئەگەر ئۇلار ئۇستىمىزگە باستۇرۇپ كەلسە، زەرەردىن ساقلىنىش ئۈچۈن جەڭ قىلساق بولىۋېرىدۇ. چۈنكى نام - شوھرەتنى تاشلاشتىن كورە ئۆرۈش ۋە ئولتۇرۇشنى باشلاش ياخشىراقتۇر.

قىلمىساڭ گەر نام شوھرەتنى تالاش،
يەنچىلۇر دۇشمەن تېشى ئاستىدا باش.

پادىشا ئاخىرى كارشۇناس دەپ ئاتىلىدىغان بەشىنچى ۋەزىرگە قاراپتۇ:

— مەن سېنىڭ مۇشكۇللەرنى يېشىۋېتىدىغان ئەقلىگە كوپرەك ئىشىنىمەن، — دەپتۇ.

مەملىكەتكە چەرخىتىن يەتكەن گىرەنى ئاچقىلى،
ھېچكىشى ئەقلىڭ كەبى مۇشكۇل كۇشايى تاپمىدى.
ھەر كىشى كىرمەس سوزۇكگە تاپمىغاي مەقسىدىنى،
ھىممىتىڭ قىلماي مەدەت ئىشلار تامامى تاپمىدى.

سېنىڭ رايىڭ قانداق؟ ۋەتەننى تاشلاپ كېتىش، جەڭ قىلىش ياكى سۇلۇھ قىلىش يوللىرىنىڭ قايسىسىنى مۇۋاپىق كورىسەن؟

— مېنىڭ تەدبىرىم شۇكى، — دەپ گەپ باشلاپتۇ كارشۇناس، —

زورۇرىيەت بولمىسا ھۈقۇشلار بىلەن جەڭ قىلىشنى ئىختىيار قىلماسلىغىمىز كېرەك. چۈنكى ئۇلار بىز بىلەن جەڭ قىلىشقا يۈرەكلىك، بىز ئۇلار ئالدىدا ئاجىز، دۈشمەن كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە شان - شەۋكەتتە بىزدىن ئارتۇق. ئۇنى كەمىستىش مەغرۇرلۇق بولىدۇ. ئەگەر ھەر كىشى مەغرۇر بولسا ھالاكەتكە يۈزلىنىدۇ. ئۇلار ھازىرچە بىزگە قەست قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئاۋازىدا ئەندىشە بار. ھۇشيار كىشى ھېچقاچان دۈشمەندىن ئەمىن بولمايدۇ، شۇنداقلا ئەگەن ۋە غەپلەتتىن ئويغانغان دۈشمىنى ئۇستىگە يۇرۇش قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ. يەنە ئۇلار: "ئۇرۇشتا غەلىبە بىر نوۋەتتە بىز تەرەپتە بولسا، بىر نوۋەتتە ئۇلار تەرەپكە يۈزلىنىدۇ. ئۇلار بىزنىڭ قەستىمىزدە بوكتۇرمىدە كىشى قويغان بولۇشى ئېھتىمال، ھەممىسى جابدۇنۇپ ۋە تەييار بولۇپ، بىزنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ" دەپ ئويلايدۇ. بۇ ئەندىشە بىلەن ئۇلار جەڭ قىلىشنى لايىق كۆرگەن بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئۇرۇشۇشنى خىيال قىلغان بولسا، ئۇلار بىلەن قارشۇ قارشى بولۇشماق بىزگە ياخشىلىق كەلتۈرمەيدۇ. چۈنكى جەڭ جان بىلەن بولمىغان نەرسە، ئۇنىڭدىن پايدا كەلمەيدۇ.

بولسا ئۇ گەر شىرەڭ كۆچلۈك، پىلەڭ يوغان،
سۈلۈھ قىلماق ياخشىراقتۇر ئۇرۇشماقتىن.

— جەڭنى خوپ كۆرمىسەڭ قانداق قىلىشنى مۇڭاپىق كۆرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— بۇ باپتا ئوبدان ئويلىنىپ پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك، — دىدى كارشۇناس، — چۈنكى پادىشالار خەزىنە ۋە مال - دۇنيالىرىنىڭ كۆپلۈگى ۋە خادىم ھەم لەشكەرلىرىنىڭ سانىناقسىزلىغى بىلەن ئەمەس، بەلكى توغرا تەدبىرلەر بىلەن كۆزلىگەن غەرىزىگە يېتەلەيدۇ.

ئولتۇرەرسەن قىرىق - ئەللىك كىشىنى شەمشەر بىلەن،
يوقىتىش مۇمكىن پۈتۈن لەشكەرنى بىر تەدبىر بىلەن.

مەسلىھەت ۋە كېڭەش قىلغاندا، پادىشانىڭ پىكرى ئاساس، ۋەزىرلەرنىڭ سۆزلىرى بولسا يارداملىق بولىدۇ. بۇ خۇددى دەريا سۈيىگە ئېرىق - ئوستەكلەرنىڭ سۈيى قوشۇلسا، ئۇلۇغ سۇ ھاسىل بولغاندەك بىر ئىش. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كىم خالىس نەسىھەتچى لەرنىڭ سۆزىگە كىرمىسە، قىلىدىكى بەختى ساۋادەتلىرىمۇ زايا بولىدۇ. ئەگەر كوپنىڭ ئەقلىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ئېتىقاتلىق ۋەزىرلەرنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىماقنى ئادەت قىلسا، دولىتى مۇستەھكەم ۋە شەۋكىتى ئەبەدى بولىدۇ. خۇداغا شۈكرى، پادىشاھىمىز مىجەزىنىڭ خوپاۋغى ۋە تەدبىرىنىڭ ياخشىلىغى بىلەن تونۇلغاندۇر.

ئۇز ئىچىگە ئالدى سانسىز كۆپ ھۈنەرنى ئەقلىڭىز،
بەردى قۇياش يۈزىگە نۇر، نۇرغا تولغان زېھنىڭىز.
قائىدە پەرۋەرلىك ئورناتتى ئادالەت بابىدا،
چارلاپ تۇرغۇزدى ھۇشيارلىق بىلەن تەدبىرىڭىز.
ھەچقاچان گۇھەر بولالماس شۇ ئىشەك مۇنچاقلىرى،
پىكرىمىز ھەرگىز يېتەلمەس، شۇنچە چوڭقۇر پىكرىڭىز.

مېنى مەسلىھەت بېرىشكە بۇيرۇدىلا. شۇڭا بىلگىنىمنى ئېيتتىم لازىم بولىدۇ. بەزىلىرىنى خىلۋەت جايدا ئېيتىمەن ۋە بەزىسىنى خالايىق ھۇزۇرىدىلا دەيمەن. مېنىڭ پىكرىم شۇكى، جەڭ قىلىشنىمۇ توغرا تاپمايمەن. باج - خىراج ۋە سېلىق تولەشنىمۇ ماقۇل كورمەيمەن.

دۇشمىنىمگە بويۇن ئەگمەم خارۇ - زارلىق كەلتۈرگۈسى،
ئاشۇ ھال بىرلە تىرىك يۈرگەندىن ئۆلگەن ياخشىدۇر.

يۇقۇرى ھەممەتلىك كىشىلەر خالايىق ئارىسىدا ياخشى ئاتالماق ئۈچۈن ئوزۇنگە ئۇزۇن ئومۇر تىلىشىدۇ. ئەگەر ھايات خارلىق بىلەن ئوتىدىغان بولسا، ئۇنداق ئومۇرنىڭ قىسقا بولغىنى ياخشى. خارلىق بىلەن كەچۈرگەن ھاياتتا نېمە نەپ بولسۇن! شۇڭا مەن ئوزلىرىنىڭ ئاجىزلىق ئىزھار قىلىشلىرىنىمۇ راۋا كورمەيمەن. چۈنكى كىشى ئوزىنىڭ خارلىغىغا تەن بەرسە، ئۇنىڭغا بالا ـ قازا ئىشكىلىرى ئېچىلىدۇ، چارە يوللىرى يېپىلىدۇ.

كىشى خارلىقنى قىلسا ئىختىيار،
پەلەك ئۇنىڭغا قەھرى قىلىشۇسى.

قالغان مەسلىھەتىمنى خىلۋەتتە ئېيتاي.

ـــ ئەي كارشۇناس، ـــ دەپتۇ ھازىر بولغانلاردىن بىرى، ـــ كېچىشنىڭ پايدىسى نۇرغۇن ئەقىلنىڭ يىغىلىشى بىلەن بولىدۇ. ھەرقانداق ئىشتا ئاقىلار جەم بولۇپ، مەسلىھەت قىلسا، ھەرقانداق بۇزۇق ۋە توزۇك پىكىرلەر ئوتتۇرىغا چۈشسە، توغرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ.

مالامەت بىرلە ھوسۇلۇڭ ئىتتىپاق ئەيلەپ جاھان ئالدى،
شۇ راستۇر ئىتتىپاق بىرلە جاھان ئالماق ئاسان ئىشتۇر.

شۇنداق تۇرۇقلۇق ئوز مەسلىھەتىڭنى خىلۋەتتە ئېيتماقچى بولغىنىڭنىڭ سەۋەبى نىمە؟

ـــ مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرى ئورپ ـ ئادەت ئىشلىرىدەك ھەممىلا كىشى مەسلىھەت بېرەلەيدىغان ئىش ئەمەس، ـــ دەپتۇ كارشۇناس، ـــ "پادىشالارنىڭ سىرلىرى كېچىكىشكە قالتىناشقانلار ياكى ئەلچىلەر ئارقىلىق پاش بولۇپ قالىدۇ" دىگەن گەپ بار. ئېھتىمال، بۇ يەردە جاسۇسلار بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار ۋاقىپ

بولغانلىرىنى بىرمۇ دۇشمەنگە ئېيتىپ بەرسە، دۇشمەن بىزنىڭ تەدبىرلىرىمىز ئاچقان يوچۇقنى ئېيتۇۋېتىدۇ - دە، ئارزۇلىرىمىزنىڭ ئوقى مەقسەت نىشانىسىغا تەگمەي قالىدۇ. ئارىمىزدا دۇشمەن كىشىلىرى بولمىغان تەقدىردىمۇ ھەمىشە بولغانلاردىن بىرەرسى چىقىپ، ئوتكەن گەپ - سوزلەرنى دوستىغا ئېيتىپ قويۇشىمۇ ئېھتىمال. ئۇ يەنە بىر دوستىغا ئېيتسا، ئۇ يەنە بىر دوستىغا ئېيتىدۇ. شۇ تەرىقىدە ھايت - ھۇيت دېگىچە سىرىمىز پۈتۈن دوست - دۇشمەنگە يېيىلىدۇ. سىر يوشۇرۇش توغرىسىدا:

دېدى بۇ سوزنى بىر ھۇشيار ئەقىلدار،
كېرەك بولسا بېشىڭ، سىر ئېيتما زىنھار.

دېگەن بىيىت بار. ئەگەر كىشى ئوزىگە سىرداش بولمىغان كىشىگە سىر ئېيتسا، ئاقىۋىتى پۇشايمانغا قالىدۇ. سىر يوشۇرۇش پادىشالار ئۈچۈن ھەرقانداق كىشىگە كېرەك بولغانلىقتىنمۇ ئارتۇق زورۇر. چۈنكى بارلىق خەۋپ - خەتەر پادىشالارنىڭ سىرلىرى ۋە تەدبىرلىرىدىن ئىشەنچسىز كىشىلەر ۋاقىپ بولغانلىقىدىن پەيدا بولىدۇ.

ئەگەر بولسا سىرىڭدىن غەيرى ئاگاھ،
كېلۇر ئاشۇ سىرىڭدىن نالەيۇ ئاھ.

ئۇرغۇن پادىشالار سىرى پاش بولغانلىقتىن، ھاياتى بەربات بولغان. مەسىلەن، كەشمىر پادىشاسى ئوز سىرىنى ۋەزىرىگە پاش قىلىپ قويغانلىقتىن پادىشالىق تەختىدىن خارلىق ئازگىلىغا دومىلاپ چۈشكەن ۋە ئومۇر قۇياشى پانا مەغرىبىگە مەڭگۇ ئولتۇرغان.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ فىرۇزە.

— كەشمىر شەھرىدە بىر پادىشا بار ئىكەن؟ — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس.